अ/2

अथ प्रास्ताविक-संहितामन्त्राणामकाराद्यनुक्रमणिका-वेदपारायणविध्यनुवाकसूत्राध्यायाष्टविकृति-याज्ञवल्क्यशिक्षा-प्रतिज्ञासूत्र-सर्वानुक्रमसूत्र-पारस्करगृह्यसूत्रादिसमलङ्कृता

शुक्लयजुर्वेदमाध्यन्दिनीयसंहिता प्रारभ्यते ॥

मूल्यं १० रूप्यकाः

याज्ञवल्क्य ऋषि
यजुर्वेद

हेमाद्रिकृतचतुर्वर्गचिंतामणिस्थव्रतखंडोक्तविश्वकर्मशास्त्रवचनानुसारेण शिक्षासहितवेदस्वरूपाणि.

अथ शुक्लयजुर्वेदसंहितानुक्रमणिका ।

श्रीजगद्धात्र्यै परदेवतायै नमो नमः ॥

प्रास्ताविकम्

भो समाराधितभारतीचरणाम्बुजा विद्वांसः!

मंत्रो हीनः स्वरतो वर्णतो वा मिथ्याप्रयुक्तो न तमर्थमाह ।
स वाग्वज्रो यजमानं हिनस्ति यथेन्द्रशत्रुः स्वरतोऽपराधात् ॥ (पा. शि.)

सन्दृश्यते शब्दानां साधुत्वासाधुत्वावबोधाय सम्यक्तया शुद्धोच्चारणाय च व्याकरणशास्त्राध्ययनस्यावश्यकता । न शक्नोत्यनधीततच्छास्त्रः कोऽपि सुस्पष्टतया शब्दप्रयोजनं शब्दोच्चारणं च प्रयोगविज्ञानमपि ज्ञातुं कर्तुञ्च वैदिकोऽवैदिको वा । एतत्प्रतिपादनाय पूर्वोक्तः श्लोकः स्वविरचितायां शिक्षायां महर्षिणा पाणिनिनोपनिबद्धः । तथैव सामान्यतया शब्दप्रयोगविधावुच्चारणवेलायामपि तत्तत्पदानां विपरीतासंगतार्थदुर्बोधत्वादिदोषनिवारणाय सर्वथा "**व्याकरणशास्त्रज्ञानस्य**" बोध अत्यावश्यक इति प्रतिपादयता केनचिद्विदुषा "**यद्यपि बहु नाधीषे तथापि पठ पुत्र व्याकरणम् ॥ स्वजनः श्वजनो मा भूत्सकलं शकलं सकृच्छकृत्**" इति मनसि कृत्वा मत्पुत्रः "स्वजनस्य श्वजनेन, सकलस्य शकलेन, सकृत्पदस्य शकृदुच्चारणेन" च प्रयोगो न कुर्यादिति स्वपुत्रं लक्ष्यीकृत्यैव विरचितोऽयं श्लोक इत्यपि वक्तुं शक्यत एव । अत एव अपशब्दवारणाय सामान्यतया शब्दशास्त्रज्ञानं मूर्ध्नि

शु. य. संहिता. ॥ १ ॥

तिष्ठतीति सर्वैरपि स्वीकृतम्। तर्हि ये वैदिकाश्चतुर्षु वेदेषु कृतपरिश्रमाः स्वस्ववेदमंत्रोच्चारणं विधाय वैदिककर्मणि ताँश्च मन्त्रान् संप्रयुज्य यजमानस्य कल्याणाय प्रत्यहं संहितापाठेन रुद्रपाठेन जपेनाग्नावाहुतिप्रक्षेपेण च वेदमंत्राणां प्रयोगं विदधते तेषां तूदात्तानुदात्तस्वरितादीनां ज्ञानं तत्तन्मंत्रोच्चारणे तत्तत्स्वराणां तत्र तत्र सन्निवेशनं हस्तचालनविधौ ह्रस्व ७ं दीर्घ ७॰ प्लुत ३ प्रभृतीनां तथैव ॐ ॗ ÷ म् न् लोकाँ १ ॥ शत्रूँ २ ॥ इत्यादिषु चिह्नेषु कुत्र कया रीत्याऽङ्गुलिनिर्देशः कार्य इत्यादि ज्ञानमपि शब्दशास्त्रज्ञानमन्तरा कथं स्यात्। प्रास्ताविकम्

एतदर्थमेव पाणिनिना पूर्वोक्तश्लोके स्पष्टतया **"स्वरतो वर्णतो हीनो मंत्रो मिथ्याप्रयुक्तो मंत्रार्थं नाभिव्यनक्ति उतान्वर्थरहितः सन् वाग्वज्रो भूत्वा यजमानं हन्यात् यथा इन्द्रस्य नाशाय कृतेऽपि इन्द्रशत्रुशब्दप्रयोगे स्वरतोऽपराधेन वृत्रासुर एव हतः।"** एवं मा भूयादित्येतदर्थं मंत्रप्रयोगे स्वर-वर्णार्थज्ञानस्य प्राधान्यमिति सुस्पष्टमभिहितम्। अतः शब्दानां साधुत्वबोधाय व्याकरणज्ञानेन सह वेदमंत्राणां स्वरसन्धिज्ञानमुच्चारणज्ञानं याज्ञवल्क्यशिक्षाज्ञानं कात्यायनमहर्षिप्रणीतशुक्लयजुःप्रातिशाख्यज्ञानञ्च वैदिकानामत्यावश्यकमेवेति प्रतिभाति।

महर्षिणा याज्ञवल्क्येन शिक्षायां **स्वरप्रकरणे मात्राधिकारः, अध्ययनविधिः, हस्तचालनविधिः, स्वरसंहिताविधिः, वर्णप्रकरणे दैवताद्यधिकारः, सन्ध्यधिकारः, वर्णोच्चारणाधिकारः, पदाधिकारः, प्रकीर्णाधिकारश्च;** एवं प्रकरणानि निर्माय तत्तत्प्रकरणे सर्वोऽपि विधिः स्पष्टतया सोदाहरणः प्रदर्शितः, सोऽवश्यं वैदिकैः परिशीलनीयः। ॥ १ ॥
गुरोः सकाशात्परंपरया वा तज्ज्ञानप्राप्तिमन्तरा वेदाध्ययनकर्तारो वेदपाठकाश्च केवलं स्वकीयबुद्ध्या वेदाध्ययनं संपादयितुं नार्हेयुरिति प्रदर्शनाय कानिचित् पदानामुदाहरणान्येतेभ्यः प्रकरणेभ्य उद्धृत्य कियद्वेदस्य दुर्बोधत्वमिति सर्वेषां ज्ञानाय मया प्रदीयते।

अध्ययनविधौ स्वरप्रकरणम् । तत्रोदात्तानुदात्तस्वरितादीनां ज्ञानाय तेषां लक्षणम्, तत्तत्स्वराणां स्थानम्, वर्णः, दैवतम्, जातिः, गोत्रम्, छन्दश्च । यथा—उदात्तस्वरस्य शुक्लो वर्णः, अग्निर्दैवतम्, ब्राह्मणजातिः, भारद्वाजगोत्रम्, गायत्रीच्छन्दः ।। अनुदात्तस्य लोहितो वर्णः, सोमदैवतम्, क्षत्रियजातिः, गौतमगोत्रम्, त्रिष्टुप्छन्दः ।। स्वरितस्वरस्य श्यामो वर्णः, सूर्यदैवतम्, वैश्यजातिः, गार्ग्यसगोत्रम्, जगतीच्छन्दः ।। सामवेदे ये सप्त स्वराः षड्ज-ऋषभ-गान्धार-मध्यम-पञ्चम-धैवत-निषादादयो गानविधौ उक्तास्तेषां यजुर्वेदे तु त्रिभिरुदात्तानुदात्तस्वरितस्वरैरेव व्यवहार (उच्चारणम्) उक्तः । यथा—उच्चौ निषाद-गान्धारौ उदात्तस्वरे, नीचौ ऋषभ-धैवतौ अनुदात्तस्वरे, शेषाः षड्ज-मध्यम-पञ्चमाः स्वराः स्वरितस्वरेऽन्तर्भूताः । एतेन त्रिषु स्वरेषु तेषां स्वराणामन्तर्भूतत्वं ज्ञेयम् । अक्ष्णोर्निमेषमात्रेण यो स्वरः समुच्चार्यते स काल एकमात्राकालः स ह्रस्वस्वरः ।। तावान्द्विः द्विमात्राकालो दीर्घस्वरो ज्ञेयः । तावानेव त्रिमात्राकालः प्लुतस्वरो ज्ञेयः ।। सर्वत्र मंत्रोच्चारणे कण्डिकाया अर्धोच्चारणे जाते द्विमात्राकालो विरामः कार्यः । यथा "निधीनान्त्वा निधिपतिꣳ हवामहे वसो मम" । अत्र ममेति पदोच्चारणानन्तरं द्विमात्राकालं विरामं कृत्वैवाग्रिमाया अर्धकण्डिकाया उच्चारणं कर्तव्यम् । तथैव मंत्रसमाप्तावपि "त्वमजासिगर्ब्भधम्" इत्यत्र त्रिमात्राकालो विरामः कार्यः । एवमेव वेदमंत्राणां पाठविधौ केवले मंत्रोच्चारणे वा सर्वत्राध्ययनस्यायं नियमो वोध्यः, करणीयश्च वैदिकैरेवंविधो विरामः । वैदिकैर्वेदमंत्रोच्चारणावसरे प्रणवस्यादावुच्चारणं (त्रिमात्रिकं) प्लुतं कृत्वा "भूर्भुवः स्वः" इति तिसृणां व्याहृतीनां तथैव सावित्रीमंत्रस्याप्युच्चारणमन्तरा संहितापाठो मंत्रपाठो वा नारम्भणीयः ।

सर्वानुक्रमसूत्रे प्रथमेऽध्याये "ऋषिच्छन्ददेवतादीन्येतान्यविदित्वा योऽधीतेऽनुब्रूते जपति जुहोति यजति याजयते तस्य ब्रह्म निर्वीर्यं भवति यातयामं भवत्यथान्तराश्च गर्तं वाऽऽपद्यते स्थाणुं वर्च्छेति प्रमीयते पापीयान् भवतीति" । तथैव "अथ विज्ञाये-

तानि योऽधीते तस्य वीर्यवदथ योऽर्थवित्तस्य वीर्यवत्तरं भवति जपित्वा हुत्वेष्ट्वा तत्फलेन युज्यते" इत्युक्तम् । अतश्च ऋषिच्छन्ददेवतादीनामिव मंत्राणां वर्णजातिदैवतानामपि ज्ञानेन वेदाध्ययनकर्तॄणां तत्तत्कर्मणि मंत्रप्रयोगञ्च विदधतां फलाफलत्वेन योगो जायते तदपि न विस्मरणीयं वैदिकैः ।

हस्तचालनविधावुदात्तादिस्वराणां ज्ञानम्—वेदेषूदात्तानुदात्तस्वरितादयः स्वरा हस्तस्य चालनद्वारैव प्रदर्श्यन्ते । वेदपाठकाः स्वदक्षिणहस्तम् उपर्यधो मध्ये वामदक्षिणभागयोर्वा नयन्तस्तत्तत्स्वरान् दर्शयन्ति । यथा—उदात्तस्वरे हस्तस्योर्ध्वगमनम् (दक्षिणकर्णसमीपे इति यावत्), उदात्तस्वरोच्चारे गात्राणामायामेनोर्ध्वगमनं भवति ततश्च यः स्वरो निष्पद्यते तस्य स्वरस्य "उदात्तसंज्ञा" उक्ता । यथा—अग्ना ३ इ पत्क्नी । लाजी ३ न् ॥ अनुदात्तस्वरे हस्तस्याधोनयनम् हृदयप्रदेशे च नयनम् ॥ यस्य स्वरस्योच्चारणे गात्राणां मार्दवेन नीचैरधोगमनं भवति ततश्च यः स्वर उत्पद्यते तस्य "अनुदात्तसंज्ञा" उक्ता । यथा—"आर्षेयऽऋषीणाम्" ॥ स्वरितस्वरे हस्तस्य मध्येऽधो वा सन्निवेशनम् । गात्राणामूर्ध्वाधोगमनेनोदात्तानुदात्तस्वरयोः समाहारेण यः स्वर उद्भवति तस्य "स्वरितसंज्ञा" उक्ता । यथा "धान्यमसि" "वैष्णव्यौ" । एवं तत्तत्स्वरोच्चारे हस्तस्य सन्निवेशोऽपि त्र्यङ्गुलान्तरायो (न तु स्वमनसैव लघुर्दीर्घो वा हस्तप्रक्षेपः) हस्तचालनद्वारा तत्र तत्र तत्तत्स्वरप्रदर्शनपूर्वको नातिदीर्घो ह्रस्वो वा कार्यः । स्वदक्षिणवामपार्श्वयोस्तिर्यग्घस्तचालने स्वरविधौ तु षडङ्गुलान्तरं बोध्यम् । अत्रोपर्यधोभागे निर्दिष्टानामुदात्तानुदात्तस्वरितस्वराणां प्रचयस्वराणाञ्च विज्ञानं लेखद्वारा न प्रदर्शनयोग्यमतस्तद्वेदाध्ययनकाल एव स्वगुरोः सकाशाद्याज्ञवल्क्यशिक्षातो महर्षिकात्यायनप्रणीतशुक्लयजुःप्रातिशाख्यस्याध्ययनद्वारा चावश्यं वेदपाठकैः संपादनीयं नान्यथा वेदाध्ययनं फलजनकं भवेत्स्वस्य परस्य वा ।

वेदे सन्धिप्रकरणम्—वेदे चतुर्विधः सन्धिरुक्तः । लोपा[1]ऽऽगम[2]विकारा[3]ः प्र[4]कृतिभावश्च । तस्यापि ज्ञानमावश्यकं वेदविदाम् । यत्र द्वयोः स्वरयोर्मध्ये मंत्रादौ सन्ध्यभावस्तत्र विवृत्तिनामा एका वृत्तिर्विज्ञेया । साऽपि "पिपीलिका-पाकवती-वत्सानुसारिणी-वत्सानुसृजितेति चतुर्विधा । तथा च "करिणी कुर्वणी चैव हरिणी हरिता तथा । तद्वद्धंसपदा नाम पञ्चैताः स्वरभक्तयः" ॥ इति स्वरभक्तयोऽपि पञ्चविधा वर्तन्ते । आसामपि लक्षणान्युदाहरणानि च शिक्षाया ज्ञेयानि । यत्र मंत्राणां मध्येऽनुस्वारस्य ॡ इत्याकारकेन चिह्नेन गुरुभूतोच्चारणं, ॐ इत्याकारकेन चिह्नेन लघुभूतोच्चारणमपि यथा निर्दिष्टं तत्तत्र तथैवोच्चारणीयं प्रदर्शनीयञ्च । वेदे वकारस्य कुत्र (ब) गुरुभूतोच्चारणं यकारस्य सकारोच्चारणं कुत्र विभाषयाऽऽम्रेडितपदे कथमुच्चारणं कुत्र च वकारस्येषत्स्पृष्टत्वं-(लघुभूतोच्चारणम्) तत्सर्वमपि महर्षिणा कात्यायनेन योगिवर्येण याज्ञवल्क्येन च स्वस्वविरचिते ग्रन्थे सुस्पष्टं सोदाहरणं निर्दिष्टम् । तत उद्धृत्य कतिपयाः श्लोका लिख्यन्ते मया दिग्दर्शनाय । "पादाद्यञ्च पदाद्यञ्च तथाऽवग्रहकालिकम् । सुस्पष्टं (कालविलम्बेन गुरुभूतम्) तं विजानीयात्तत्तत्कालविलम्बनम् ॥ वकारस्त्रिविधः प्रोक्तो गुरुर्लघुर्लघूत्तरः । आदौ गुरुर्लघुर्मध्ये पादान्ते च लघूत्तरः ॥ सन्धिजौ च पदान्तीयावुपसर्गपरौ लघू । अथ-मा-न-स-शब्देभ्यो विभाषाऽऽम्रेडिते यवौ ॥ पञ्चमादुत्तरो यो वो यदि नैकपदे भवेत् । संहितायां लघुः सोऽथ पदकाले गुरुर्भवेत् ॥ वो वां वा वै मंत्रपाठे लघवो गुरवः पदे । उपसर्गपरो यस्तु स वकारो लघुर्मतः" ॥ इति वकारस्य सुस्पृष्टत्वमीषत्स्पृष्टत्वञ्च ज्ञेयम् । तथाच यकारस्य जकारोच्चारणे "पादादौ च पदादौ च संयोगावग्रहेषु यः । जशब्द इति विज्ञेयो योऽन्यः स य इति स्मृतः ॥ हकाररेफसंयुक्त ऋवर्णादय एव वा । सुस्पृष्टं तं विजानीयाद्यकारो नान्ययुग् यदि ॥ उपसर्गात्परो यस्तु पदादिरपि दृश्यते । ईषत्स्पृष्टो (जकारोच्चारणरहितः) यथा वियत् पदच्छेदे परो भवेत् ॥ विभाषया यकारश्च नित्यमाम्रेडितेऽपि च । यत्र यत्रेति मा यज्ञं तथामेति-

पदादिभिः ॥ अथात उत्तरो यः स्यात्तथा नेतिपदात्परः । भवतीत्यपि पूर्वैव तथा च सपदादपि ॥ अथाव्ययमादित्यादावथो ये अस्य दृश्यते । न यत्परो यथा च स्यात्सपदे तदुदाहृतः ॥ यदेव लक्षणं यस्य वकारस्यापि तद्भवेत् । यत्र यत्र विशेषः स्यादिदानीं स स कथ्यते ॥ त्वदर्थवाचिनौ वो वां वा वै यदि निपातजौ । आदेशाश्च विकल्पार्थो ईषत्स्पृष्टास्तु ते स्मृताः ॥ एते श्लोका अवश्यं सार्था अध्येतव्याः ॥

वेदे स्वरसन्धिप्रकरणम्—उदात्तादयः परे स्वराः । "अभिनिहित-क्षैप्र-प्रश्लिष्ट-तैरोव्यञ्जन-तैरोभाव-पादवृत्त-ताथाभाव्य-भेदेन सप्तविधा अपि जात्येन सह अष्टौ स्वरितस्वराः । तेषां नीचस्वरपरा अभिनिहित-क्षैप्र-प्रश्लिष्टा ज्ञेयाः । वेदः असि वेदोसि । भागः असि भागोसि । कः असि कोसि । इत्यादौ "अकारे च" (शु. य. प्रा. ४ अ. ४३ सू.) इत्यनेनोकारे कृते "एदोद्भ्यामकारः" (शु. य. प्रा. ३ अ. सू. ६१) इति पूर्वरूपे वेदोसि । अत्र अभिनिहिताख्यः स्वरः । यत्र इवर्ण उवर्णश्च यकारं वकारं क्रमेणानुदात्तेऽसवर्णस्वरे परे प्राप्नोति तत्र क्षैप्राख्यः स्वरः । यथा-त्रि-अम्बकम्-त्र्यम्बकम् । यत्र इवर्ण इवर्णेन सह संयुतो (दीर्घः) उदात्तानुदात्तस्वरविशिष्टो भवति तत्र प्रश्लिष्टाख्यः स्वरः । यथा अभि-इन्धताम्-अभीन्धताम् । यत्रोदात्तपूर्वः स्वरः तस्मात्परः स्पर्शादिवर्णो व्यञ्जनयुतस्तत्र तैरोव्यञ्जनाख्यः स्वरः । यथा-इडे-रन्ते-हव्ये-काम्ये चन्द्रे इत्यादौ बोध्यम् । एवं गोपताविति गो पतौ इत्यत्र तैरोविरामः । यत्र स्वरितमध्ये विवृत्तिः (स्वरयोर्मध्ये सन्ध्यभावः) तत्र पादवृत्ताख्यः स्वरः । यथा-श्विन्नऽआदित्त्योर्मर्त्त्यानाम् । यत्र द्वयोरुदात्ताक्षरयोर्मध्ये विरामस्तत्र ताथाभाव्याख्यः स्वरः । यथा-तनू-नप्त्र इति तनू नप्त्रे इत्यादौ ।

वर्णप्रकरणे वर्णदैवताद्यधिकारः—तत्र स्वराणां नानाविधवर्णत्वं प्रतिपादितम् । स्पर्शवर्णानां कृष्णत्वम् । अन्तःस्थानां

कपिलत्वम्। ऊष्माक्षराणाम् असवर्णत्वम्। एवं तत्तद्वर्णानां तत्तद्वर्णभेदेन मुखनासिकस्थानाद्युच्चारितत्वेन नीलत्वं पीतत्वं श्वेतत्वं हरितत्वम् अतिनीलत्वञ्च कथितम्। एवमेव कण्ठ्याद्युच्चार्यमाणानां वर्णानां दैवताधिकारे आग्नेयत्वं नैर्ऋत्यत्वं सौम्यत्वं वायवत्वं रौद्रत्वम् आश्विनत्वं शेषाणां वैश्वदेवत्वञ्च पदानां दैवतत्त्वमुक्तम्। स्वराणां ब्राह्मणत्वम्। प्रथमद्वितीयतृतीयचतुर्थवर्गाणामाद्याक्षराणां चतुर्णां (क च ट त प, ख छ ठ थ फ, ग ज ड द ब, घ झ ढ ध भ) क्षत्रियत्वम्। पञ्चानां वर्गानामन्तिमा ये ङ ञ ण न माः तथाच ये अन्तस्थाः य र ल वा एतेषां वैश्यत्वम्। ऊष्माणः स ष श हाः हकारश्च तेषां शूद्रत्वं बोध्यम्।

वर्णप्रकरणे सन्ध्यधिकारः—सन्ध्यधिकारश्चतुर्विधः। लोपागमविकाराः प्रकृतिभावश्चेति। यथा—लोपे अयक्ष्माः मा अयक्ष्मामा। शततेजाः वायुः शततेजावायुः॥ अत्रोभयत्र विसर्गस्य लोपः। आगमे यथा—प्रत्यङ्सोमः प्रत्यङ्क्सोमः। प्राङ्सोमः प्राङ्क्सोमः। अत्र ककारस्यागमो विधीयते। तथैवात्र अस्मान्त्सीते। त्रीन्त्समुद्रान्। अत्र तकारागमो जातः। विकारे—आ इदम्। एदम्। आ इमे एमे। आ इष्यः एष्यः। प्र इषितः प्रेषितः। अत्र गुणो विधीयते। प्रकृतिभावे—यथा-आशुः शिशानः। युञ्जानः प्रथमम्। अदितिः षोडशाक्षरेण। इन्द्राग्नीऽआगतम् इत्यादिषु विसर्गस्य सन्धेश्च प्रकृतिभावः॥

अध्ययनविधिर्वेदाध्ययने नियमाश्च—अध्ययनविधौ वेदपाठचिकीर्षुः प्राङ्मुख उदङ्मुखः पूज्यपूजकयोर्मध्ये प्राचीतिन्यायेन वा कुशकंबलाद्यासने उपविश्य नान्यमतिः स्वदक्षिणोरुभागे स्वदक्षिणहस्तकूर्परं निधाय स्वयमन्यैः सह वा प्रणवव्याहृतीसावित्रीपूर्वकं मधुरस्वरैर्वेदपाठं विदध्यात्। तत्रापि काकस्वरं, शङ्कितं, भीतम्, उद्घृष्टम्, अव्यक्तं, मूर्ध्निगतं (अत्युच्चस्वरेणोच्चारणम्), स्थानवर्जितम् (उदात्तानुदात्तस्वरितादीनां तत्तत्स्थानानुच्चारणम्), विरसं, (शृण्वतामानन्दजनकादिधर्मरहितम्), विस्वरं, विश्लिष्टं,

विषमाहतं, व्याकुलं (चित्तविक्षेपादिना पठनम्), तालहीनम् (मंत्राणां याथातथ्येन स्वरसहितोच्चारणरहितम्) इत्यादयश्चतुर्दशाध्ययनदोषाः परिवर्जनीया एव ।

वैदिकाः स्वस्य प्रमादेनोद्भूतान्यज्ञानेन कृतान्यपि सर्वपापानि वेदाध्ययने नित्यं निरताः सन्तः ऋक्संहितां यजुःसंहितां सामसंहितां वा सरहस्यां ज्ञात्वा पठन्तस्त्रिभिः पाठैर्दहन्ति अपि तु वेदमाश्रित्य पापं कुर्वतां वेदपाठञ्च कुर्वतां पापानि न नाशमायान्तीत्यपि तत्रैव प्रतिपादितम् । यथा "न वेदबलमाश्रित्य पापकर्मरतिर्भवेत् । अज्ञानाच्च प्रमादाच्च दह्यन्ते कर्म नेतरत्" । तथा च न कदापि *स्वररहितो वेदपाठः कार्यः । ये स्वरविहीनम् ऋक्-यजुः-सामवेदाध्ययनं कुर्वन्ति ते अनूच ऋगादिभिर्दग्धा मरणानन्तरं वियोनिं सङ्गच्छन्ते ॥ †तथैव स्वरज्ञानेन सहार्थज्ञानमपि कर्मणां सिद्धये वेदविद्भिरवश्यं बोद्धव्यम् । अज्ञानेनोच्चारिता एकाऽपि स्वरादिरहिता मात्राऽनर्थजनका भूत्वोभयं (यजमानमृत्विजञ्च) पातयति । वेदाध्ययनं कुर्वद्भिरेते "चुंलु-नौंका-स्फुंटो-दंण्डी स्वंस्तिको-मुंष्टिकाकृतिः । एते वै हस्तदोषाः स्युः पँरशुश्चैव सप्तमः ॥" इति सप्त हस्तदोषाः सुतरां परित्याज्या एव । वेदमंत्रोच्चारणकाले वर्णान्न हन्यान्नापि वेदमंत्रान्गानसदृशं गायेन्नापि शरीरमितस्ततः कम्पयेत् । वेदारम्भे प्रथमतो (प्रारम्भे) येन मध्यमनीचोच्चप्लुतस्वरेणाध्ययनं समारब्धं तेनैव स्वरेण समापयेन्न तु मध्ये मंत्राणां नीचोच्चस्वरं विदध्यात् । दृष्टिरपि स्वकीयहस्ताग्रे संस्थाप्य मंत्रार्थमनुचिन्तयेत् । हस्तस्य चालनेऽपि हस्तस्योपरि वामदक्षिणभागयोर्यथागमनं तथैव मुखेन वर्णोच्चारणं स्वरप्रक्षेपश्च सर्वं युगपत् कुर्यात् ।

* "हस्तहीनं तु योऽधीते स्वरवर्णविवर्जितम् । ऋग्यजुःसामभिर्दग्धो वियोनिमधिगच्छति ॥" † "हस्तेन वेदं योऽधीते स्वरवर्णार्थसंयुतम् । ऋग्यजुःसामभिः पूतो ब्रह्मलोके महीयते ॥"

न कदापि ह्स्तभ्रष्टः स्वरभ्रष्टो वा वेदपाठफलं प्राप्नोति। स्वकीयकण्ठस्वरस्य माधुर्यत्वसंपादनाय प्रत्यहं वेदपाठकर्त्रा "आम्रपालाशबिल्वानामपामार्गशिरीषयोः। वाग्यतः प्रातरुत्थाय भक्षयेद्दन्तधावनम् ॥ खादिरश्च कदम्बश्च करवीरकरञ्जकौ। एते कण्टकिनः पुण्याः क्षीरिणस्तु यशस्विनः" इति वृक्षानां दन्तधावनं कर्तव्यं तेनास्य कण्ठस्य सूक्ष्मत्वं माधुर्यञ्च जायते ॥ तथैव "त्रिफलां लवणाक्तेन भक्षयेच्छिष्यकः सदा। क्षीणमेधाजनन्येषा स्वरवर्णकरी तथा" ॥ एतेन लवणेन सहिता त्रिफला ग्राह्येत्युपायोऽपि मेधाविवर्धनः प्रदर्शितः। अध्ययनवेलायां मध्येऽवसाने दक्षिणवामयोः स्वरयोश्चोर्ध्वक्षेपेऽधःक्षेपे च यत्र यत्राङ्गुलिनिर्देशः प्रदर्शितस्तत्र तत्र शिक्षानुसारेण कुमारीकुचयोरिव वत्सस्य शृङ्गयोरिव एतादृश ÷ उभयक्षेपः, ः एतादृशोऽधःक्षेपः, एतादृशः ः ः दक्षिणवामयोः क्षेपोऽनुस्वारस्यैतादृशो ७ं ह्रस्वः, एतादृशो ६ दीर्घः, मकारे मुष्ट्याकृतिस्तकारे कुण्डलाकृतिर्नकारे नखाग्रे स्पर्शनम् इत्यादि सर्वं गुरोः सकाशाज्ज्ञातव्यम्। अध्ययनविधौ के च संदेहमधिगच्छन्ति विद्याप्राप्तुवद्भिश्च के के दोषाः परिवर्जनीया इत्यपि तत्रोक्तम्। एतद्विषये भगवान् महर्षिर्याज्ञवल्क्यः स्वयं शिक्षायां कथयति वा यश्च वेदाध्ययनकाले उपांशु (अस्पष्टमात्रास्वरवर्णम्) अधीते यश्चाध्ययनकाले वित्रसन् (अनवधानपूर्वकम्) भीत इव पठति सोऽपि सर्वदा पाठकाले संदेहं प्राप्नोत्येव। यश्च जडः, अलसः, अतिरोगग्रस्तः, विस्तृतमनाश्च सोऽपि विद्यां नाधिगच्छति। अपि तु यश्च अहेर्गणाद् इव, सम्मानान्नरकाद् इव, स्त्रीभ्यो राक्षसीभ्य इव भयं हृदि सङ्गच्छते स एव विद्यामवाप्नोति। अथवा गुरोः शुश्रूषया पुष्कलधनप्रदानेन प्रतिविद्यया वा विद्या प्राप्यते नान्य उपायो विद्याप्राप्तये।

वेदमंत्रोच्चारे कया रीत्या नादः कार्यः—तत्तत्पदानां नादविधावपि शाखायां वानरा इव "इहेहैषाम्" इत्यादौ, भाद्रपदे मेघा इव "शुक्रन्दुदुह्रे" इत्यादौ, कामलुब्धः कुक्कुट इव "कुकुटोसि" इत्यादौ, पुत्रवती नारी स्नेहाद्यथा मधुरं स्वपुत्रं चुम्बते तद्वत्

“युञ्जानः” इत्यादौ, हयं दृष्ट्वा वडवा स्वां योनिं शनैः शनैर्विकुरुते तद्वत् “सन्दुन्दुभे” इत्यादौ, दुर्दुरस्य-मण्डूकस्योदरं यथा प्रफुल्लते तद्वत् “अपाम्फेनेन” इत्यादौ भाराक्रान्तो यथा श्वासं गृह्णाति तद्वत् “अद्भ्यः संभृतः” इत्यादौ, कामातुरा नारी यथा स्वं पतिं जारं वा “सि सि” इति शब्दविशेषेण यथाह्वयति तद्वत् “सिꣳह्यसि” इत्यादौ, आकाशे स्वीयौ पक्षौ विस्तार्यानन्तरं गृध्रस्तौ यथा संकोचयति तद्वत् “वादूर्ध्रीनस्ते” इत्यादौ, यथानादं वर्णाः प्रयोक्तव्याः। नात्र वेदोच्चारणेषु केनापि मनःपूतमुच्चारणं कर्तुं शक्यते। परंपरयाऽप्राप्तविद्या गुरूणां सन्निधौ स्थित्वा ये वेदविद्यां क्रमपुरःसरं नाधीतास्तेऽन्यशास्त्रेषु पारीणा अपि न याज्ञवल्क्यमहर्षिभिर्विरचितशिक्षानिर्दिष्टवर्णोच्चारणाद्यनुकूलोच्चारणं तथाच कात्यायनमहर्षिप्रणीतं शुक्लयजुःप्रातिशाख्याध्ययनमन्तरा द्वित्वादिकञ्च सुस्पष्टतरं कर्तुं प्रभवन्ति।

ऋग्यजुःसाममंत्राणां सागरत्वम्।—शिक्षायां महर्षिणा याज्ञवल्क्येन “संहितासारबहुलः पदसंज्ञासमाकुलः। क्रमसन्धिसमाकीर्णो दुस्तरो मंत्रसागरः॥ ऋक्संहितां त्रिरभ्यस्य यजुषां वा समाहितः। साम्नां वा सरहस्यांश्च सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ संहिता नयते सूर्यं पदञ्च शशिनः पदम्। क्रमश्च नयते सूक्ष्मं यत्तत्पदमनामयम्॥ कालिन्दी संहिता ज्ञेया पदमुक्ता सरस्वती। क्रमेणाऽऽवर्तिता गंगा शम्भोर्वाणी तु नान्यथा॥ यथा महाह्रदं प्राप्य क्षिप्तो लोष्टो विनश्यति। एवं दुश्चरितं सर्वं वेदे त्रिवृति मज्जति”॥ एतैः पञ्चभिः श्लोकैर्महर्षिणा ऋग्यजुःसाममंत्राणां दुस्तरं सागरत्वमुक्तम्। तथैव ऋग्यजुःसाममंत्राणां तिसृभिरावृत्तिभिर्महापापादीनां नाशसामर्थ्यमपि द्योतितम्। एवञ्च संहितापाठः कर्तारमादित्यलोकं नयति, पदपाठश्चन्द्रस्य लोकं प्रापयति। क्रमपाठश्चानामयमविक्रियं ब्रह्मणश्चिदात्मकस्य स्वरूपं नयति। वेदमंत्राणां गङ्गादिस्वरूपत्वमपि तत्रैव-यथा संहिताया कालिन्दी-यमुनास्वरूपं पदानां सरस्वतीस्वरूपं क्रमस्य गंगायाः स्वरूपं च ज्ञेयम्। यथा यमुनाद्या नद्यः स्वजले स्नानकर्तारं पवित्रीकुर्वन्ति तथैव वेदानां संहिता-

पदक्रमपाठकर्तारोऽपि तानधीत्य यमुनाप्रभृतिनदीषु कृतस्नानसदृशं पावित्र्यं लभन्त इति। एतदन्यच्चावश्यकं भगवता योगिवर्येण महर्षिणा याज्ञवल्क्येन कात्यायनेन च वैदिकानां हितकाम्यया सर्वं स्वे स्वे ग्रन्थे व्याख्यातम्। तत उद्धृत्य दिग्दर्शनरूपेण किञ्चिन्मयाऽत्र प्रदत्तम्॥

किञ्च विदितं भवतामस्मिन्भारतवर्षे बहूनां संस्कृतमुद्रणालयानां मध्ये पञ्च दशैव परिगणिता एव मूर्ध्नि मुद्रणालया वर्तन्त इति। तेषामपि मोहमयी(मुंबई)स्थः "निर्णयसागरनामा मुद्रणालयः" सर्वेषां मूर्ध्नि तिष्ठतीति च। अस्मिन्मुद्रणालये प्रायः संस्कृतभाषाया महाराष्ट्रीयभाषाया हिन्दीभाषायाश्च विविधा ग्रन्थाः प्रकाश्यन्ते। वेदवैदिककाव्यसाहित्यन्यायधर्मशास्त्रप्रभृतिसर्वेषु विषयेषु प्रकाश्यमाना ग्रन्थाः शुद्धाः सुस्पष्टाक्षरा विश्वसनीयाश्चेति प्रसिद्धमेव। प्रायो द्वित्रिषु वर्षेष्वपरिसमाप्तेषु सर्वविषयाणां ग्रन्थानां प्रकाशनं परंपरया भवत्येवानिशम्। पूर्वमियं शुक्लयजुर्वेदसंहिता तच्छास्त्रविद्द्वारैव संशोधिताऽऽसीत्। अधुना क्रियमाणे मुद्रापणे तस्याधिकारिवर्गैर्मह्यं संशोधनायोक्तम्। मया त्वस्याः संशोधने सर्वेषां वैदिकब्राह्मणानां पूर्वतोऽप्यधिकतरं समुपयोगः स्यादिति विचारितम्। ततोऽहं याज्ञवल्क्यमहर्षिभिर्विरचितयाज्ञवल्क्यशिक्षानुसारेण कात्यायनमहर्षिभिश्च विरचितकात्यायनशुक्लप्रातिशाख्यसूत्रानुसारेण च संशोधनाय प्रवृत्तोऽस्मि तथापि मन्येऽहं यद्दुस्तरेऽस्मिन्मंत्रसमुदायरूपमहासागरे मदीयावगाहनं मम "बालचेष्टैव" एतत्तत्तच्छास्त्रज्ञातार एवावबोधिष्यन्तीति। कात्यायनमहर्षिप्रणीतं श्रीशुक्लयजुःप्रतिशाख्यसूत्रम् अष्टाध्यायैर्युक्तं वर्तते तदप्यधुना दुर्लभतरम्। मया च तस्योपरि "आनन्दपुरवास्तव्यैर्वज्रसुतोवटनामभिः सुप्रसिद्धैः पण्डितप्रवरैर्विरचितं कालिकातायां मुद्रापितं भाष्यं समाकलय्य मंत्रेषु यकारषकारयोर्भेदो वकारेऽपि द्वित्वैकत्वयोर्भेदः ७ ६ ६ ३ ँ व ह्य-त्क्न-ष्ण-द्वित्त्वादिकं तथैव व्याकरणरीत्या यत्र स्थले तथाविधं रूपं न जायते तत्र तथाविधस्य रूपस्य वैदिकव्याकरणरीत्या प्रदर्शनार्थं "अमृतवर्षिणीं टिप्पणीं" कृत्वा यथामति यथाशक्ति यथाज्ञानं मंत्राणां संशोधन-

पुरःसरमियं संहिता तत्तच्छास्त्रेषु कृतपरिश्रमाणां विद्यासंपन्नानां भवतां पुरः समुपस्थाप्यते । शुक्लयजुर्वेदमंत्राणां द्वित्वादिकस्य संशोधनं कियद्दुर्बोधमनेकविधञ्च वरीवर्तते तत्तु त एव कल्प्स्यन्ते नात्र सामान्यतया सर्वेषामवसरः । प्रथमाध्यायमारभ्य त्र्यध्यायपर्यन्तं मदीयप्रकृतेरस्वास्थ्येन तत्तथैवान्यदपि दृष्टिदोषवशान्मानुषदोषत्वाद्वा क्वचित् संशोधने स्खलनं भवेत् तदेतत् "नीरक्षीरविवेकन्यायेन" द्रक्ष्यन्ति भवन्तो बहुश्रुता इति प्रार्थ्यते ।

मयात्र न विस्मर्तुं योग्यं मदीयपरमसुहृद्भिर्वेदवेदाङ्गविद्भी **"राजपिप्पलाप्रदेशान्तर्वर्तिनर्मदातटस्थभालोदग्रामनिवासिभिरपि सम्प्रति मुम्बापुरीवास्तव्यैः पंड्योपाह्वैः शास्त्रिवर्यैस्तुलजाशंकरधीरजरामशास्त्रिभिः"** प्रारंभत आसमाप्ति प्रातिशाख्यशिक्षादिद्वारा संशोधने टिप्पण्याञ्च समयाभावेऽपि स्वस्य यत्साहाय्यं स्वकीयं मत्वा परिदत्तम् ।

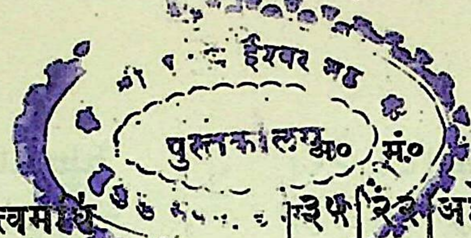
इति शम् ।

शके १८७२ चैत्रशुक्लप्रतिपदि रविवासरे
ता. १९-३-५०

इति प्रार्थयते मोहमयीकृतनिवासो विदुषामनुचरः
आचार्यावटङ्कत्रिकमजीतनुजनूरमृतलालशास्त्री
(जामनगर-वास्तव्यः)

॥ अथ श्रीवाजसनेयसंहितामन्त्राणामकाराद्यनुक्रमणिका ॥

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
अन्धस्थान्धं	३	२०	अपाधमद्भिशस्तीः	३३	९५	अपोदेवामधुमतीः	१०	१
अन्नपतेन्नस्य	११	८३	अपान्त्वेमन्	१३	५३	अपोदेवीरुपसृज	११	३८
अन्नात्परिस्रुतोरसम्	१९	७५	अपाम्पृष्ठमसि	{ ११, १३	२९, २	अप्नस्वतीमश्विना	३४	२९
अन्यदेवाहुर्विद्यायाः	४०	१३	अपाम्पेरुः	६	१०	अप्स्वग्नेसधिष्ठवसौ	१२	३६
अन्यदेवाहुःसम्भवात्	४०	१०	अपाम्फेनेनुनमुचेः	१९	७१	अप्स्वन्तरमृतम्	९	६
अन्यवापोर्द्धमासानाम्	२४	३७	अपामिदन्न्ययनम्	१७	७	अबोध्यग्निःसमिधा	१५	२४
अन्यावोऽअन्याम्	१२	८८	अपाररुम्पृथिव्यै	१	२६	अभिगोत्राणिसहसा	१७	३९
अन्वग्निरुषसा	११	१७	अपाᳬंरसम्	९	३	अभित्यन्देवᳬंसविता	४	२५
अन्विदनुमतेत्त्वम्	३४	८	अपितेषुत्रिषु	२३	५०	अभित्वाशूरनोनुमो	२७	३५
अपश्यङ्गोपाम्	३७	१७	अपेतवीतविचसर्प्पता	१२	४५	अभिधाऽअसिभुवनमसि	२२	३
अपाघमपकिल्बिषम्	३५	११	अपेतोयन्तु	३५	१	अभिप्रवन्तसमनेव	१७	९६
अपाञ्जम्भन्	१३	३०	अपोऽअद्य	२०	२२	अभिभूरसि	१०	२८
अपातामश्विनाघर्म्मम्	३८	१३						

पुस्तकालय

3/2

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
आच्याजानु	१९	६२	आतूनंऽइन्द्र	३३	६५	आनुऽइन्द्रोहरिभिः	२०	४९
आच्छच्छन्दः	१५	५	आतेंवृत्तसः	१२	११५	आनंऽएतुमनः	३	५४
आजंघ्नन्ति	२९	५०	आत्मनेमे	७	२८	आनासत्त्यात्रिभिः	३४	४७
आजिघ्रकुलशम्	८	४२	आत्मन्नुपस्त्थे	१९	९२	आनोनियुद्भिः	२७	२८
आजुह्वानुऽईड्ड्यः	२९	२८	आत्मानन्ते	२९	१७	आनोभद्राः	२५	१४
आजुह्वानासरस्वती	२०	५८	आत्त्वाजिघर्म्मि	११	२३	आनोमित्रावरुणा	२१	८
आजुह्वानःसुप्रतीकः	१७	७३	आत्त्वाहार्षम्	१२	११	आनोयज्ञन्दिविस्पृशम्	३३	८५
आतम्भज	१२	२७	आदित्त्यङ्गर्भम्	१३	४१	आनोयज्ञम्भारती	२९	३३
आतत्तऽइन्द्रायवः	३३	२८	आदित्त्यैर्नः	२९	८	आन्त्राणिस्त्थालीः	१९	८६
आतित्थ्यरूपम्	१९	१४	आधत्तपितरः	२	३३	आपतयेत्त्वा	५	५
आतिष्ठन्तम्परि	३३	२२	आनुऽइडाभिः	३३	३४	आपयेस्वाहा	९	२०
आतिष्ठवृत्रहन्	८	३३	आनुऽइन्द्रोदूरात्	२०	४८	आपवस्व	८	६३

	अ०	मं०
आपश्चित्	३३	१८
आपोऽअस्मान्मातरः	४	२
आपोदेवीः	१२	३५
आपोहयत्	२७	२५
आपोहिष्ठामयोभुवः {	११ / ३६	५० / १४
आप्यायस्वमदिन्तम	१२	११४
आप्यायस्वसमेतुते	१२	११२
आब्रह्मन्ब्राह्मणः	२२	२२
आमन्द्रैरिन्द्र	२०	५३
आमावाजस्यप्रसवः	९	१९
आमूरंजप्रत्यावर्त्तय	२९	५७
आयङ्गौः पृश्निः	३	६
आयद्दिषेनृपतिम्	३३	११
आयन्तुनः पितरः सोम्यासः	१९	५८
आयातुमुप	३३	८८
आयात्विन्द्रः	२०	४७
आयासायुस्वाहा	३९	११
आयुर्म्मेपाहि	१४	१७
आयुर्यज्ञेन {	९ / १८ / २२	२१ / २९ / ३३
आयुष्मानग्ने	३५	१७
आयुष्यंवर्चस्यम्	३४	५०
आयोष्ट्वासदने	१५	६३
आरात्रिपार्थिवम्	३४	३२
आरोदसीऽअपृणत्	३३	७५
आवाचोमद्ध्यमरुहत्	१५	५१
आवायोभूषशुचिपाः	७	७
आविर्म्मर्याः	१०	९
आविश्वतः	११	२४
आवोदेवासः	४	५
आशुः शिशानः	१७	३३
आशुस्त्रिवृद्भान्तः	१४	२३
आश्रावयेति	१९	२४
आसन्दीरूपम्	१९	१६
आसीनासोऽअरुणीनाम्	१९	६३
आसुतेसिञ्चत	३३	२१

मन्त्र	अ०	मं०
इयन्तेसुज्ज्ञिया	४	१३
इयंव्वेदिःपरः	२३	६२
इयुत्त्यग्ग्रेऽआसीत्	३७	५
इयंदुस्यायुः	१०	२५
इयमुपरि	१३	५८
इरुज्ज्यन्नग्ने	१२	१०९
इरावतीधेनुमती	५	१६
इषमूर्ज्जमुहमितः	१२	१०५
इषश्चोर्ज्जश्च	१४	१६
इषिरोविश्श्वव्यचा	१८	४१
इषेत्त्वोर्ज्जेत्त्वा	१	१
इषेपिन्न्वस्वोर्ज्जे	३८	१४
इषेरायेरमस्व	१३	३५
इष्क्कुर्त्तारमद्ध्वरस्य	१२	११०
इष्कृतिर्न्नामवः	१२	८३
इष्टोऽअग्निराहुतः	१८	५७
इष्टोयुज्ज्ञः	१८	५६
इहरतिरिह	८	५१
इहैवाग्नेऽअधि	२७	४
ईडितोदेवैर्हरिवान्	२०	३८
ईडेन्यश्चासि	२९	३
ईदृक्षासऽएतादृक्षासः	१७	८४
ईदृङ्चान्न्यादृङ्च	१७	८१
ईम्मान्तासः	३४	२१
ईशानायपरस्वतः	२४	२८
ईशाव्वास्यम्	४०	१
उक्क्ताःसञ्चराऽएताः {	२४ / २४	१५ / १७
उक्क्ताःसञ्चराऽएताःशुनासी-	२४	१९
उक्थेभिर्व्वृत्रहन्तमा	३३	७६
उक्क्षासमुद्रः	१७	६०
उखाङ्कृणोतु	११	५७
उग्ग्रँल्लोहितेन	३९	९
उग्ग्रश्चभीमश्च	३९	७
उग्ग्राविघनिना	३३	६१
उच्चातेजातम्	२६	१६
उच्छुष्मुाऽओषधीनाम्	१२	८२

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
उतनोहिर्बुध्न्यः	३४	५३	उदीचीमारोह	१०	१३	उद्वयन्तमसस्परि	२० २७ ३५ ३८	२१ १० २४ १४
उतस्म्मास्य	९	१५	उदीरतामवर	१९	४९	उन्नतऽऋषभः	२४	८
उतेदानीम्	३४	३७	उदुतिष्ठ	११	४१	उपज्ज्मन्नुप	१७	६
उत्क्राममहते	११	२१	उदुत्तमम्	१२	१२	उपत्वाग्ने	३	४
उत्तानायामव	३४	१४	उदुत्यञ्जातवेदसम्	७ ८ ३३	४१ ४१ ३१	उपनःसूनवः	३३	७७
उत्तिष्ठन्नोजसा	८	३९	उदुत्वाविश्वे	१२ ३७	३१ ५२	उपप्रयन्तोऽअध्वरम्	३	११
उत्तिष्ठब्रह्मणस्पते	३४	५६	उदेनमुत्तराम्	१७	५०	उपप्रागाच्छसनम्	२९	२३
उत्थायबृहती	११	६४	उदेषाम्बाहू	११	८२	उपप्रागात्परमम्	२९	२४
उत्सक्थ्याऽअव	२३	२१	उद्ग्राभञ्च	१७	६४	उपप्रागात्सुमन्मेधायि	२५	३०
उत्सादेभ्यःकुब्जम्	३०	१०	उद्दिवꣳस्तभानाम्	५	२७	उपयामगृहीतोसिध्रुवोसि	७	२५
उदक्रमीत्	११	२२	उद्धर्षयमघवन्	१७	४२	उपयामगृहीतोसिप्रजापतये	२३	४
उदग्नेतिष्ठ	१३	१२	उद्बुध्यस्वाग्ने	१५ १८	५४ ६१	उपयामगृहीतोसिबृहस्पतिसुतस्य	८	९

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
एतन्तेदेवसवितः	२	१२	एवश्छन्दः	१५	४	एह्यषुब्रवाणि	२६	१३
एतꣳसधस्थ	१८	५९	एवेदिन्द्रम्	२०	५४	ऐन्द्रः प्राणः	६	२०
एताऽअर्षन्ति	१७	९३	एषच्छागः पुरोऽ	२५	२६	ओजश्चमे	१८	३
एताऽउवꣳसुभगाः	२९	३	एषतेगायत्रः	४	२४	ओमासश्चर्षणीधृतः	७	३३
एताऽऐन्द्राग्नाः	२४	८	एषतेनिर्ऋते	९	३५	ओषधयः प्रतिगृभ्णीत	११	४८
एतावद्रूपम्	१९	३१	एषतेरुद्रभागः	३	५७	ओषधयः सम्	१२	९६
एतावानस्य	३१	३	एषवस्तोमः	३४	४८	ओषधीः प्रति	१२	७७
एदमगन्म	४	१	एषस्यवाजी	९	१४	ओषधीरिति	१२	७८
एधोस्येधिषीमहि {	२० / ३८	२३ / २५	एषातेऽअग्ने	२	१४	ककुभꣳरूपम्	८	४९
एनाविश्वान्यर्यऽआ	२६	१८	एषातेशुक्रतनूः	४	१७	कत्यस्यविष्ठाः	२३	५७
एनावोऽअग्निम्	१५	३२	एषावꣳसासत्या	९	१२	कदाचनप्रयुच्छसि	८	३
एभिर्नोऽअर्कैः	१५	४६	एषोहदेवः	३२	४	कदाचनस्तरीरसि {	३ / ८	३४ / २

	अ०	मं०
क्रमंद्ध्वमग्निना	१७	६५
क्रव्यादमग्निम्	३५	१९
क्षत्रस्यत्त्वापरस्पाय	३८	१९
क्षत्रस्ययोनिरसि	२०	१
क्षत्रस्योल्बमसि	१०	८
क्षत्रेणाग्नेस्वायुः	२७	५
क्षपोराजन्	१५	३७
खड्गोवैश्वदेवः	२४	४०
गणानान्त्वा	२३	१९
गन्धर्वस्त्वा	२	३
गर्भोऽअस्योषधीनाम्	१२	३७
गर्भोदेवानाम्	३७	१४

	अ०	मं०
गायत्रञ्छन्दांसि	३८	६
गायत्रीत्रिष्टुप्	२३	३३
गायत्रेणत्त्वा	१	२७
गावऽउपावता	३३ ३३	१९ ७१
गृहामाबिभीत	३	४१
गोत्रभिदङ्गोविदम्	१७	३८
गोभिर्न्नसोमम्	२०	६६
गोमद्दूषुणासत्त्या	२०	८१
ग्रहाऽऊर्ज्जाहुतयः	९	४
ग्रीष्म्मेणऽऋतुना	२१	२४
घर्म्मैतत्तेपुरीषम्	३८	२१
घृतङ्घृतपावानः	६	१९

	अ०	मं०
घृतम्मिमिक्षे	१७	८८
घृतवतीभुवनानाम्	३४	४५
घृताचीस्स्थः	२	१९
घृताच्यसिजुहूः	२	६
घृतेनसीता	१२	७०
घृतेनाक्तौपशून्	६	११
घृतेनाअन्त्सम्पथः	२९	२
चक्षुषःपिता	१७	२५
चतस्रश्चमेष्टौचमे	१८	२५
चतुस्त्रिंशत्तन्तवः	८	६१
चतुस्त्रिंशद्वाजिनः	२५	४१
चतुःस्रक्तिर्नाभिः	३८	२०

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
चत्वारिशृङ्गात्रयः	१७	९१	जवोयस्ते	९	९	तँयज्ञम्बर्हिषि	३१	९
चन्द्रमाऽअप्स्वन्तरा	३३	९०	जिह्वामेभद्रम्	२०	६	तंवोदस्ममम्	२६	११
चन्द्रमामनसः	३१	१२	जीमूतस्येवभवति	२९	३८	तच्चक्षुर्देवहितम्	३६	२४
चित्तिञ्जुहोमि	१७	७८	जुषाणोबर्हिः	२०	४	ततोविराडजायत	३१	५
चित्तपतिर्म्मा	४	४	ज्यैष्ठ्यञ्चमे	१८	४	तत्सवितुर्वरेण्यम्	३, २२, ३०	३५, ९, २
चित्रन्देवानाम्	७, १३	४२, ४६	ज्योतिरसि	५	३५	तत्सूर्यस्य	३३	३७
चिदसितयादेवतया	१२	५३	तऽआयजन्त	१७	२८	तदश्विना	१९	८२
चिदसिमनासि	४	१९	तम्पत्नीभिः	१५	२०	तदस्यरूपममृतम्	१९	८१
चोदयित्रीसूनृतानाम्	२०	८५	तम्प्रत्नथा	७	१२	तदिदासभुवनेषु	३३	८०
जनयत्यैत्वा	१	२२	तत्त्वायामि	१८, २१	४९, २	तदेजतितन्नैजति	४०	५
जनस्यगोपाः	१५	२७	तन्त्वाशोचिष्ठ	३	२६	तदेव	३२	१
जनिष्ठाऽउग्रः	३३	६४	तन्त्वासमिद्भिः	३	३	तद्विप्रासोविपन्यवः	३४	४४

	अ०	मं०
दृतेदृꣳहमा	३६	१८
दृतेदृꣳहमामित्रस्य	३६	१८
दृशानोरुक्क्मः {	१२, १२	१, २५
दृष्ट्वापरिस्रुतः	१९	७९
दृष्ट्वारूपेव्याकरोत्	१९	७७
दृꣳहस्वदेवि	११	५९
देवऽइन्द्रः {	२१, २८	५५, १९
देवकृतस्यैनसः	८	१३
देवन्देवंवोवसे	३३	९१
देवम्बर्हिःसरस्वती	२१	४८
देवम्बर्हिरिन्द्रम्	२८	१२

	अ०	मं०
देवम्बर्हिर्वयोधसम्	२८	३५
देवम्बर्हिर्वारितीनाम्	२१	५७
देवम्बर्हिर्वारितीनान्देवमिन्द्रः	२८	२१
देवम्बर्हिर्वारितीनान्देवमि-न्द्रंवयोधसम्	२८	४४
देवश्श्रुतौदेवेष्वाघोषतम्	५	१७
देवंसवितः {	९, ११, ३०	१, ७, १
देवंसवितरेषते	५	३९
देवस्त्वासवितः	११	६३
देवस्यचेततः	२२	११
देवस्यत्वासवितुःप्रसवे	१	१०

अ.	मं.	अ.	मं.	अ.	मं.	अ.	मं.
१	२१	५	२६	६	३०	११	९
१	२४	६	१	९	३०	११	२८
५	२२	६	९	९	३८	१८	३७
२०	३	३७	१	३८	१		

	अ०	मं०
देवस्यसवितुर्म्मतिम्	२२	१४
देवस्याहꣳसवितुःसवे {	९, ९	१०, १३
देवहूर्य्यज्ञऽआच	१७	६२
देवागातुविदः	८	२१
देवादेवानांभिषजा	२१	५३
देवादैव्याहोतारा	२८	४०

	अ०	मं०
देवानाम्भुद्रासुमतिः	२५	१५
देवान्दिवमगन्	८	६०
देवासुज्ञ्जमतन्वत	१९	१२
देवासोहिष्म्मा	३३	९४
देवीऽउषासानक्ता	२८	३७
देवीऽउषासानक्तेन्द्रम्	२८	१४
देवीऽउषासावश्विना	२१	५०
देवीऽऊर्ज्जाहुतीदुघे	२१ २८ २८	५२ १६ ३९
देवीजोष्ट्रीवसुधिती	२८ २८	१५ ३८
देवीजोष्ट्रीसरस्वती	२१	५१
देवीद्यावापृथिवी	३७	३

	अ०	मं०
देवीरापऽएषवो	८	२६
देवीरापःशुद्धाः	६	१३
देवीरापोऽअपान्नपात्	६	२७
देवीर्द्वारऽइन्द्रम्	२८	१३
देवीर्द्वारोऽअश्विना	२१	४९
देवीर्द्वारोवयोधसम्	२८	३६
देवीस्तिस्रस्तिस्रः	२८ २१	१८ ५४
देवेनमनसा	३४	२३
देवेभ्योहि	३३	५४
देवोअग्निःस्विष्टकृत्	२८ २८ २८	५८ २२ ४५
देवोदेवैः	२१ २८	५६ २०
देवोनराशंसः	२८	४२

	अ०	मं०
देवोवनस्प्पतिः	२८	४९
देव्योवम्र्यः	३७	४
देहिमेददामिते	३	५०
दैव्याऽअध्वर्य्यवस्त्वा	२३	४२
दैव्यामिमाना	२०	४२
दैव्यायधर्त्रे	१७	५६
दैव्यावध्वर्य्यूऽ	३३ ३३	३३ ७६
दैव्याहोताराऽऊर्ध्वम्	२७	१८
दैव्याहोताराप्प्रथमा	२९	३२
दैव्याहोतारा	२१	१८
द्यामालेखीः	५	४३
द्युभिरक्तुभिः	३४	३०

सं.अ. २

	अ०	मं०
नतस्यप्रतिमाऽअस्ति	३२	३
नतेदूरेपरुमा	३४	१९
नत्त्वावाँ२ऽअन्यः	२७	३६
नदीभ्यः पौञ्जिष्ठम्	३०	८
नभश्चनभस्यश्च	१४	१५
नमऽआशवे	१६	३१
नमऽउष्णीषिणे	१६	२२
नमः कपर्दिने	१६	२९
नमः कूप्याय	१६	३८
नमः कृत्स्नायतया	१६	२०
नमः पर्णाय	१६	४६
नमः पार्याय	१६	४२

	अ०	मं०
नमः शङ्गवे	१६	४०
नमः शम्भवाय	१६	४१
नमः शुष्क्याय	१६	४५
नमः श्वभ्यः	१६	२८
नमः सभाभ्यः	१६	२४
नमः सिकत्याय	१६	४३
नमः सुतेनिर्ऋते	१२	६३
नमः सेनाभ्यः	१६	२६
नमः सोभ्याय	१६	३३
नमस्तऽआयुधाय	१६	१४
नमस्तक्षभ्यः	१६	२७
नमस्तेऽअस्तु	३६	२१

	अ०	मं०
नमस्तेरुद्रमन्यवे	१६	१
नमस्तेहरसे	१७, ३६	११, २०
नमः स्रुत्याय	१६	३७
नमोगणेभ्यः	१६	२५
नमोज्येष्ठाय	१६	३२
नमोधृष्णवे	१६	३६
नमोबभ्लुशाय	१६	१८
नमोबिल्मिने	१६	३५
नमोमित्रस्य	४	३५
नमोरोहिताय	१६	१९
नमोवः पितरः	२	३२
नमोवञ्चते	१६	२१

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
पावकानः सरस्वती	२०	८४	पुनर्मनः पुनरायुः	४	१५	पूषा पञ्चाक्षरेण	९	३२
पाहिनोऽअग्नऽएकया	२७	४३	पुनस्त्वादित्यारुद्रा	१२	४४	पृच्छामित्त्वाचितये	२३	४९
पितानोऽसिपितानः	३७	२०	पुनातितेपरिस्रुतम्	१९	४	पृच्छामित्त्वापरमन्तम्	२३	६१
पितुन्नुस्तोषम्	३४	७	पुराक्क्रूरस्यविसृपो	१	२८	पृथिविदेवयजन्योषध्याः	१	२५
पितृभ्यः स्वधायिभ्यः	१९	३६	पुरीष्यासोऽअग्नयः	१२	५०	पृथिवीचमऽइन्द्रश्च	१८	१८
पीवोऽअन्नारयिवृधः	२७	२३	पुरीष्योऽसिविश्वभराः	११	३२	पृथिवीच्छन्दः	१४	१९
पुत्रमिवपितरौ {	१० २०	३४ ७७	पुरुदस्मोविषुरूपऽ	८	३०	पृथिव्याऽअहम्	१७	६७
पुनन्तुमादेवजनाः	१९	३९	पुरुषऽएवेदम्	३१	२	पृथिव्याः पुरीषम्	१४	४
पुनरासद्यसदनम्	१२	३९	पुरुषमृगश्चन्द्रमसः	२४	३५	पृथिव्याः सधस्थात्	११	१६
पुनन्तुमापितरः	१९	३७	पूर्णादर्व्विपरापत	३	४९	पृथिव्यैस्वाहा	२२	२९
पुनरूर्ज्जानिवर्त्तस्व {	१२ १२	९ ४०	पूषणंवनिष्ठुना	२५	७	पृश्निस्तिरश्चीनपृश्निः	२४	४
पुनर्नः पितरो	३	५५	पूषन्तववव्रतेवयं	३४	४१	पृषदश्वामरुतः	२५	२०

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
मधुश्चमाधवश्च	१३	२५	मयुःप्राजापत्त्यः	२४	३१	मुहीद्यौःपृथिवी	८, १३	३२, ३२
मदूध्वांसुज्ज्ञन्नंकक्षसे	२७	१३	मुरुतांᳫंस्कन्धाः	२५	६	मुहीनाम्पयोंसि	४	३
मनंसःकाममाकूतिम्	३९	४	मरुतोयस्यहि	८	३१	मुहीमूषुमातरम्	२१	५
मनंस्त्तऽआप्प्यायताम्	६	१५	मुरुत्त्वन्तम्वृषभम्	७	३६	मुहोऽअग्नेःसमिधानस्य	३३	१७
मनोजूतिर्ज्जुषताम्	२	१३	मुरुत्त्वाँ२ऽइन्द्र	७	३८	मुहोऽअर्णःसरंस्वती	२०	८६
मनोनयेषु	७	१७	मर्म्माणितेवर्म्मणा	१७	४९	माच्छन्दंःप्रमा	१४	१८
मनोन्वाह्वामहे	३	५३	मुशकान्केशैः	२५	३	मातंऽइन्द्रते	१०	२२
मनोसेतर्प्पयत	६	३१	मुहाँ२ऽइन्द्रोनृवदा	७	३९	मातांचतेपिताचुतेग्ग्रम्	२३	२४
मुन्यवेयस्त्ताफम्	३०	१४	मुहाँ२ऽइन्द्रोयऽओजंसा	७	४०	मातांचतेपिताचुतेग्ग्रे	२३	२५
मयिगृह्णाम्म्यग्ग्रे	१३	१	मुहाँ२ऽइन्द्रोवज्र्रहस्तः	२६	१०	मातेवपुत्रम्	१२	६१
मयित्त्यदिन्द्रियम्	३८	२७	मुहानाम्न्योरेवत्त्यः	२३	३५	मात्त्वाग्निर्ध्वनयीत्	२५	३७
मयीदमिन्द्रः	२	१०	महिंत्रीणामवोस्तु	३	३१	मात्त्वातपत्प्रियः	२५	४३

॥ २३ ॥

	अ०	मं०
यदिदिवायदि	२०	१५
यदिमावाजयन्	१२	८५
यदूवध्यमुदरस्य	२५	३३
यद्ग्रामेयदरण्ये	३, २०	४५, १७
यद्दत्तंयत्परादानम्	१८	६४
यद्देवादेवहेडनम्	२०	१४
यद्देवासोललामगुम्	२३	२९
यद्धरिणोयवमत्ति	२३, २३	३०, ३१
यद्धविष्यमृतुशो	२५	२७
यद्वाजिनोदाम	२५	३१
यद्वातोऽअपः	२३	७
यद्वाहिष्ठंतदग्नये	२६	१२
यन्ताचमेधर्त्ताचमे	१८	७
यन्त्रीराट्	१४	२२
यन्निर्णिजा	२५	२५
यन्नीक्षणम्	२५	३६
यन्तेदेवीनिर्ऋतिः	१२	६५
यम्परिधिम्	२	१७
यःप्राणतः	२३, २५	३, ११
यन्मेछिद्रम्	३६	२
यमग्नेकव्यवाहनत्वम्	१९	६४
यमग्नेपृत्सु	६	२९
यमश्विनानमुचेः	१९	६४
यमश्विनासरस्वती	२०	६८
यमायत्वाङ्गिरस्वते	३८	९
यमायत्वामखायत्वा	३७	११
यमाययमसूम्	३०	१५
यमायस्वाहान्तकाय	३९	१३
यमेनदत्तम्	२९	१३
यवानाम्भागः	१४	२६
यश्चिदापः	२७	२६
यस्तुसर्वाणि	४०	६
यस्तेऽअद्य	१२	२६
यस्तेऽअश्वसनिः	८	१२
यस्तेद्रप्सस्कन्	७	२६
यस्तेरसःसम्भृतः	१९	३३

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
युक्तेनुमनसा	११	२	युवꣳसुराममम्	१०/२०	३३/७६	येदेवासोदिव्येकादशस्त्थ	७	१९
युक्त्वायसविता	११	३	युष्मा॒ऽइन्द्र॑ः	१	१३	येनुऽऋषयः	१५	४९
युक्त्वाहिकेशिना	८	३४	यूपुव्रस्काऽउत	२५	२९	येनकर्म्माण्युपसः	३४	२
युक्ष्वाहिदेवहूतमान्	१३/३३	३७/४	येऽअग्निष्वात्ताः	१९	६०	येनाद्यौरुग्रा	३२	६
युजेवाम्ब्रह्म	११	५	येचेहपितरः	१९	६७	येनःपूर्व्वेपितरः	१९	५१
युञ्जतेमनऽ	११/३७	४/२	येजनेषुमलिम्लवः	११	७९	येनुवर्हसि	१५/१८	५५/६२
युञ्जन्तिब्रध्नम्	२३	५	येतीर्त्थानि	१६	६१	येनःसुपत्क्ना	३४	४६
युञ्जन्त्यस्य	२३	६	येतुपन्थाः	३४	२७	येनापावकचक्क्षषा	३३	३२
युञ्जाथाꣳरासभम्	११	१३	येत्त्वाहिहत्त्ये	३३	६३	येनासमत्त्सु	१५	४०
युञ्जानःप्प्रथमम्	११	१	येदेवाऽअग्निनेत्रा	९	३६	येनेदंभूतंभुवनम्	३४	४
युनक्त्तसीरा	१२	६८	येदेवादेवानाम्	१७	१३	येन्नेषुविविदूध्यन्ति	१६	६२
युवन्तमिन्द्रापर्वता	८	५३	येदेवादेवेष्वधि	१७	१४	येपथाम्पथिरक्क्षयः	१६	६०

	अ०	मं०
येभूतानामधिपतयः	१६	५९
येरूपाणिप्प्रतिमुञ्चमानाऽ	२	३०
येव्वाजिनम्परिपश्यन्ति	२५	३५
येवामीरोचने	१३	८
येवृक्षेषुशष्प्पञ्जरा	१६	५८
येषामद्ध्येति	३	४२
येसमानाःसमनसःपितरः	१९	४५
येसमानाःसमनसोजीवाः	१९	४६
योऽअग्निःकव्यवाहनः	१९	६५
योऽअग्निरग्नेरद्ध्यजायत	१३	४५
योऽअस्म्मब्भ्यम्	११	८०
योगेयोगेतवस्तरम्	११	१४

	अ०	मं०
योदेवेब्भ्यः	३१	२०
योनःपिता	१७	२७
योभूतानामधिपतिः	२०	३२
योरुवान्योऽअमीवहा	३	२९
योवःशिवतमः {	११ ३६	५१ १५
रक्षसाम्भागोसि	६	१६
रक्षोहणंव्वलगहनम्	५	२३
रक्षोहणोवः	५	२५
रक्षोहाव्विश्वचर्षणिः	२६	२६
रजताहरिणीः	२३	३७
रथवाहनꣳहविः	२९	४५
रथेतिष्ठन्नयति	२९	४३

	अ०	मं०
रयिश्चमेरायश्चमे	१८	१०
रश्मिनासत्याय	१५	६
राजन्तमद्ध्वराणाम्	३	२३
राज्ञ्यसिप्राचीदिग्वसवस्ते	१५	१०
राज्ञ्यसिप्राचीदिग्विराट्	१४	१३
रातिꣳसत्पतिम्	२२	१३
रायावयꣳससवाꣳसः	७	१०
रायेनुयम्	२७	२४
रुचन्नोधेहि	१८	४८
रुचंब्राह्मम्	३१	२१
रुद्राःसꣳसृज्य	११	५४
रूपेणवोरूपम्	७	४५

	अ०	मं०
वस्व्युस्यादितिः	४	२१
वहंवपाञ्जातवेदः	३५	२०
वाचन्तेशुन्धामि	६	१४
वाचस्प्पतयेपवस्व	७	१
वाचस्प्पतिम्	८, १७	४५, २३
वाचेस्वाहात्प्राणायु	३९	३
वाजः पुरस्त्तात्	१८	३४
वाजश्चमेप्रसवश्च	१८	१
वाजस्यनुप्प्रसवः	९	२५
वाजस्यनुप्प्रसुवे	१८	३०
वाजस्यमाप्प्रसवः	१७	६३
वाजस्येमम्प्रसवःसुषुवे	९	२३

	अ०	मं०
वाजस्येमाम्प्रसवः	९	२४
वाजायस्वाहा	१८, २२	२८, ३२
वाजेवाजेवत	९, २१	१८, ११
वाजोनःसुप्त	१८	३२
वाजोनोऽअद्य	१८	३३
वातम्प्राणेनापानेन	२५	२
वातरंहाभव	९	८
वातस्यजूतिम्	१३	४२
वातायस्वाहा	२२	२६
वातोवामनोवा	९	७
वामस्यद्यसवितः	८	६
वायव्यैर्वायव्यानि	१९	२७

	अ०	मं०
वायुःपुनातु	३५	३
वायुरग्ग्रेगायज्ञप्रीः	२७	३१
वायुरनिलममृतं	४०	१५
वायुष्ट्वापचुतैः	२३	१३
वायोःपूतः	१९	३
वायोयेतेसहस्रिणो	२७	३२
वायोशुक्क्रोऽ	२७	३०
वार्त्रहत्याय	१८	६८
विकिरिद्रविलोहित	१६	५२
विज्ज्यन्धनुः	१६	१०
वित्तञ्चमेवेद्यञ्च	१८	११
विदद्यदीसरमा	३३	५९

	अ०	मं०
स्वराड्स्युदीची	१५	१३
स्वर्णघर्म्मः स्वाहा	१८	५०
स्वरुस्तेनापंक्षन्तु	१७	६८
स्वस्तिन्ऽइन्द्रः	२५	१९
स्वाङ्कृतोसि	७, ७	३, ६
स्वादिष्ठयामदिष्ठया	२६	२५
स्वादुषꣳसदः पितरः	२९	४६
स्वाद्वीन्त्वास्वादुना	१९	१
स्वाहापूष्णेशरसे	३८	१५
स्वाहाप्प्राणेब्भ्यः	३९	१
स्वाहामरुद्भिः	३७	१३
स्वाहायज्ञम्मनसः	४	६
स्वाहायज्ञंवरुणः	२१	२२
स्वाहारुद्रायरुद्रहूतये	३८	१६
स्वैर्दक्षैर्दक्षपितेह	१४	३
हꣳसः शुचिषत्	१०, १२	२४, १४
हरयोधूमकेतवः	३३	२
हविर्द्धानुँऽयदश्विना	१९	१८
हविष्मतीरिमाः	६	२३
हस्तऽआधायसविता	११	११
हिङ्कारायस्वाहा	२२	७
हिमस्यत्त्वाजरायुणा	१७	५
हिरण्मयेनपात्रेण	४०	१७
हिरण्यगर्भः सम्	१३, २३, २५	४, १, १०
हिरण्यपाणिमूतये	२२	१०
हिरण्यपाणिः सविता	३४	२५
हिरण्यरूपाऽउषसः	१०	१६
हिरण्यशृङ्गोयोऽ	२९	२०
हिरण्यहस्तोऽअसुरः	३४	२६
हृदेत्त्वामनसेत्त्वा	६, ३७	२५, १९
हेमन्तेनऽऋतुना	२१	२७
होताद्ध्वर्य्युरावया	२५	२८
होतायक्षत्तनूनपातमुद्भिदम्	२८	२५
होतायक्षत्तनूनपातमतिभिः	२८	२
होतायक्षत्तनूनपात्सरस्वतीम्	२१	३०
होतायक्षत्तिस्रः	२१, २८	३७, ८
होतायक्षत्त्वष्टारमिन्द्रम्	२८	९
होतायक्षत्पेशस्वतीः	२८	३१

इति श्रीवाजसनेयशुक्लयजुःसंहितामन्त्रकोशः समाप्तः ॥

अथ वेदपारायणविधिः शुक्लयजुर्वेदानुवाकसूत्राध्यायश्च ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथ वेदपारायणविधिः ॥ ॥ स्थण्डिलं कल्पयित्वा तत्राग्निमुपसमाधाय संपरिस्तीर्य्याज्येनैताभ्यो देवताभ्यो जुहोति अग्नये सोमायेन्द्राय विश्वेभ्यो देवेभ्यऽऋषिभ्यऽऋग्भ्यो यजुर्भ्यः सामभ्यः श्रद्धायै प्रज्ञायै मेधायै धारणायै श्रियै ह्रियै सावित्र्यै सवित्रे प्रजापतये काण्डऽऋषये सोमाय काण्डऽऋषये अग्नये काण्डऽऋषये विश्वेभ्यो देवेभ्यः काण्डऽऋषिभ्यः संहिताभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो याज्ञिकीभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो वारुणीभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो हव्यवाहाय विश्वेभ्य ऋग्गणेभ्योऽनुमत्यै स्विष्टकृते च पृथक्स्वाहाकारेण हुत्वा व्याहृतिभिश्च पुनः परिषिञ्चति ॥ समाप्ते चैता यजुषा तर्प्पयति। एवमृग्वेदस्य काण्डऽऋष्यादिवर्ज्यमास्विष्टकृतस्तेषां स्थाने शतर्चिभ्यो माध्यमेभ्यो गृत्समदाय विश्वामित्राय वामदेवायात्रये भरद्वाजाय जामदग्न्याय गौतमाय वसिष्ठाय प्रगाथेभ्यः पावमानीभ्यो देवताभ्यः क्षुद्रसूक्तेभ्यो महासूक्तेभ्यो महानाम्नीभ्य इति ॥ ततो वेदादिमारभ्य सन्ततमधीयीतेत्याह भगवान्बौधायनः ॥ इति वेदपारायणोपक्रमविधिः ॥

अथ वेदपारायणे कलशप्रतिष्ठापनादिप्रकारः ॥ तीर्थे देवालये गेहे प्रशस्ते सुपरिष्कृते ॥ कलशं

सुदृढं तत्र सुनिर्णिक्तं विभूषितम् ॥ पुष्पपल्लवमालाभिश्चन्दनैः कुङ्कुमादिभिः ॥ मृत्तिकाभिश्च सम्मिश्रवेदिमध्ये न्यसेत्ततः ॥ पश्चाशद्भिः कुशैः कार्यो ब्रह्मा पश्चान्मुखस्थितः ॥ स्नापितः स्थापितः कुम्भे चतुर्बाहुश्चतुर्मुखः ॥ वत्सजान्वाकृतिं दण्डमुत्तराग्रैः कुशैः कृतम् ॥ ब्रह्मोपधाने दत्त्वा तं ततः स्वस्त्ययनं पठेत् ॥ प्रतिष्ठां कारयेत्पश्चात्पूजाद्रव्यमथोच्यते ॥ यज्ञोपवीतनैवेद्यवस्त्रचन्दन-कुङ्कुमैः ॥ स्रग्धूपदीपताम्बूलैरक्षतैश्च पितामहम् ॥ ब्रह्मजज्ञानमिति वा गायत्र्या वा प्रपूजयेत् ॥ उपाध्यायश्च सम्पूज्यो यथापाठं पठेत्ततः ॥ इति वेदपारायणे कलशप्रतिष्ठापनादिप्रकारः ॥

अथानक्षत्पारायणविधिः ॥ अथातोऽनक्षत्पारायणविधिं व्याख्यास्यामः ॥ आसमाप्तेर्नाश्नीयात् यथाशक्ति वाऽऽपः पयः फलान्योदनं वा हविष्यमल्पं भुक्त्वा तदाशेषमधीयीत ॥ ग्रामात्प्राची-मुदीचीं वा दिशमुपगम्याग्निमुपसमाधाय परिस्तीर्येद्ध्मं प्रदायाज्येनैताभ्यो देवताभ्यो जुहोति ॥ अग्नये सोमायेन्द्राय प्रजापतये बृहस्पतये विश्वेभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मणे ऋषिभ्य ऋग्भो यजुर्भ्यः श्रद्धायै मेधायै प्रज्ञायै धारणायै सदसस्पतय अनुमतये श्रियै ह्रियै सावित्र्यै सवित्रे प्रजापतये

काण्डऽऋषये सोमाय काण्डऽऋषये विश्वेभ्यो देवेभ्यः काण्डऽऋषिभ्यः संहिताभ्यो देवताभ्य उप-
निषद्भ्यो याज्ञिकीभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो वारुणीभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो हव्यवाहाय
॥ ३४ ॥ विश्वेभ्य ऋग्गणेभ्य अनुमत्यै स्विष्टकृते च पृथक् स्वाहाकारेण हुत्वा व्याहृतिभिश्च पुनः परि-
षिञ्चति ॥ समाप्ते चैता यजुषा तर्पयति एवमृग्वेदिकानां काण्डऽऋष्यादिवर्जमास्विष्टकृतस्तेषां
स्थाने शतर्चिभ्यो माध्यमेभ्यो गृत्समदाय विश्वामित्राय वामदेवायात्रये भरद्वाजाय जामदग्न्याय
गौतमाय वसिष्ठाय प्रगाथेभ्यः पावमानीभ्यः क्षुद्रसूक्तेभ्यो महानाम्नीभ्य इति ॥ ततो वेदादि-
मारभ्य सन्ततमधीयीत ॥ नास्यान्तरानध्यायो नास्यान्तराजननमरणे अशुची नान्तरा व्याहरेन्ना-
न्तरा विरमेत् यावदन्तमधीयीत ॥ यद्यन्तरा विरमेत् त्रीन् प्राणायामानायम्य प्रणवं वा प्रणिदाय
यावत्कालमधीयीत ॥ ततः सर्वं निशो निशान्तरं सङ्ग्रामारण्यसलिलं प्रलोप्य परिदध्यात् ॥ ॥ ३४ ॥
आदावन्ते च ब्राह्मणभोजनं दक्षिणादानं च दद्यात् ॥ परातेन विधिना वेदमधीयीत ततः स पूतो
वेदो भवति मनःशुद्धश्च भवति द्वाभ्यां पारायणाभ्यां ऋग्भिश्च भोजन इहाधीते अनृतेभ्यः

प्रमुच्यते त्रिभिर्बहुभ्यः पातकोपपातकेभ्यः शूद्रायां रेतः सिक्त्वा गंगासु निमज्जँश्च भवति ॥ चतुर्भ्यः शूद्रान्नभोजनात्तत्सेवनात्तत्स्त्रीसेवनाच्च ॥ पञ्चभिरयाज्ययाजनात्पूतो भवति ॥ अग्राह्य-ग्रहणाद्ग्राहणाद्भ्यासोपासन्नाच्च षड्भिर्ब्राह्मणस्य लोहितकरणात् स्त्रीलोहितकरणात्पशुहनना-त्सुवर्णस्तेयात्पतिसम्प्रयोगाच्च सप्तभिः प्राजापत्यानां हीनाचरणात् ॥ यज्ञोपवेधनाच्च अष्टभिश्चान्द्राय-णस्यान्तरानाचरणाद्गुरुतल्पगमनाद्रजस्वलागमनाच्च नवभिः सुरापानाच्च दशभिरश्रोत्रिययाजनात् असोमपानात् अन्यायतश्च एकादशभिर्ब्राह्मणहननाद्गर्भहननाद्द्वादशभिः पूर्वजन्मेहजन्मकृतैः सर्वैः पापैः प्रमुच्यते स्वर्गलोकं गच्छति पितॄन् स्वर्गलोकं गमयति अग्निष्टोमादीन् क्रतून्यजति तैः क्रतुभिरिष्टं भवति ॥ वेदाध्यायी सदैव स्याद्यथा हि सत्यवाक् शुचिः ॥ यं यं कामयते कामं तं तं वेदेन साधयेत् ॥ असाध्यं नास्ति यत्किंचिद्ब्रह्मणो हि फलं महत् ॥ ब्रह्मणो हि फलं महदिति समाप्तौ यजुषा तर्पयतीति ॥ समाप्ते वेदपारायणे समाप्ते एता देवताः पूर्वोक्ता अग्निसोमाद्यजुषा तर्पयति यजुर्वेदपारायणे तस्य वेदस्य प्राधान्यमुच्यते ॥ अथवा भूरादिव्याहृतिचतुष्टयात्मकं यजुः-

॥ ३५ ॥ शब्देन गृह्यते ॥ तेनैतदुक्तं भवति ॥ भूर्देवाँस्तर्पयामीति अनेन प्रकारेण तर्पयित्वा अग्निसोमादीँ-स्तर्पयेदिति ॥ नास्यान्तरा जननमरणे ॥ अशुची इति नाशुचिहेतुभूते इत्यर्थः ॥ नान्तराऽव्याहरे-दिति ॥ उपक्रान्तवेदपारायणमध्ये न व्याहरेन्नाध्यापयेत् तथा लौकिकवचनमपि न ब्रूयात् ॥ विहितं नित्यनैमित्तिकं कर्मानुपयुक्त्वा वर्क्ति न कुर्यादित्यर्थः ॥ निशो निशान्तरम् सङ्ग्रामारण्य-सलिलं लोप्य परिदध्यादिति लोप्य छित्त्वा परिहार्य्य वर्जयित्वेत्यर्थ इति यावत् ॥ परिदध्यात् समापयेत् ॥ निशान्तरं निशीथः सन्ध्या वा ॥ सलिलं वृष्टिरुदकसमीपभूमिका वा निशादि-कालान्देशाँश्च वर्जयित्वा समापयेदित्यर्थः ॥ ततः स पूतो वेदो भवतीति वेदो भवति वेदात्मको भवति उत्कृष्टज्ञानवान्भवेदित्यर्थः ॥ द्वाभ्यां पारायणाभ्यां ऋग्भिश्चेति ऋग्भिः पावमानीभिः पारायणद्वयं पावमान्यश्च मिलित्वोक्तफलाय कल्प्यते इत्यर्थः ॥ एवमुत्तरत्र पारायणत्रयं गंगास्नानं च मिलित्वा साधनम् ॥ निमज्जँश्च भवति पूतो भवतित्यर्थः ॥ प्राजापत्यानाचरणं प्रक्रान्तप्राजा- ॥ ३५ ॥
पत्यानामननुष्ठानम् एवं चान्द्रायणस्यानाचरणं यज्ञोपवेधनं यज्ञविनाशः ॥ इत्यनश्नत्पारायणविधिः ॥

अनुवाकसूत्राध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐअथानुवाकान् वक्ष्यामि ब्रह्मणा निर्मितान् पुरा ॥ शिष्याणामुपदेशाय यज्ञसँस्कार एव च ॥ विप्राणां यज्ञकालेषु जपहोमार्चनादिषु ॥ इषेत्त्वैका व्वसोः पवित्रं तिस्रोऽग्ग्ने-व्व्रतपते सप्त पवित्रेस्त्थो द्वे शर्म्मासि तिस्रो धूष्टिरसिशर्म्मासि द्विकौ देवस्य त्त्वा पञ्च प्रत्त्युष्टꣳ-रक्क्षस्तिस्रो दशैकत्रिꣳशत् ॥ अनु० १० ॥ मंत्राः ३१ ॥ अ० १ ॥ कृष्ण्णोसिषडग्ग्नेव्वाजजित्तिस्रो मयीदमग्ग्नीषोमयोःपञ्चकावग्ग्नेदब्धायोचतस्रः संव्वर्च्चसापञ्चाग्ग्नये कव्व्यवाहनायषट् सप्तचतुस्त्रिꣳ-शत् ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ३४ ॥ अ० २ ॥ समिधाग्ग्निंभूर्भुवःस्वश्चतुष्ष्कावग्ग्निर्ज्ज्योतिर्द्वे उपप्प्र-यन्तः षड्विꣳशतिर्भूर्भुवःस्वश्चतस्रो गृहामातिस्रः प्रघासिनःपञ्च पूर्ण्णादर्व्विंद्वे अक्क्षन्नमीमदन्त-षडेषते सप्त दशत्रिषष्टिः ॥ अनु० १० ॥ मंत्राः ६३ ॥ अ० ३ ॥ एदंद्वे महीनांपयश्चतस्र आकू-त्त्याऋक्क्सामयोर्द्विकौ व्व्रतङ्कृणुतषडेषतेचतस्रो व्वस्व्यसितिस्र एषतेद्वे शुक्रन्त्वाचतस्रोऽदित्त्यास्त्व-गष्टौदश सप्तत्रिꣳशत् ॥ अनु० १० ॥ मंत्राः ३७ ॥ अ० ४ ॥ अग्ग्नेस्त्तनूरापतयेचतुष्ष्कौ तप्प्ता-

यनीमेद्वे इन्द्रघोषस्तिस्रो युञ्जतेऽष्टौ देवस्यत्त्वाचतस्रो देवस्यत्त्वापञ्च विभूरसि चतस्रो ज्योति-
रसिषड्रुरुविष्णणोतिस्रो दश त्रिचत्वारिꣳशत् ॥ अनु० १० ॥ मंत्राः ४३ ॥ अ० ५ ॥ देवस्यत्त्वा-
षड्डुपावीरसिपञ्च माहिःषट् सन्तेतिस्रः समुद्रङ्गच्छहविष्मतीर्द्विकौ हृदेत्त्वापञ्च देवस्यत्त्वाष्टावष्टौ
सप्तत्रिꣳशत् ॥ अनु० ८ ॥ मंत्राः ३७ ॥ अ० ६ ॥ वाचस्पतयऽउपयामगृहीतोसित्रिकावावायो-
यंवांद्विकौ यावामेका तम्प्रत्क्नथाचतस्रो यंवेनोयेदेवासस्त्रिकाविन्द्रायमूर्द्धानंद्विकौ यस्त्त एका
प्राणायमेतिस्रो मघवऽइन्द्राग्नीऽआगतमाघौमासञ्चर्षणीधृतोविश्वेदेवासऽआगतेन्द्रमरुत्त्वोमरुत्त्व-
न्तंवृषभंमरुतान्त्वौजसेसजोषाऽइन्द्रमरुत्त्वाँ२ऽइन्द्रमहाँ२ऽइन्द्रोमहाँऽ२इन्द्रएकैकोदुत्त्यमष्टौ पंचवि-
ꣳशतिरष्टाचत्वारिꣳशत् ॥ अनु० २५ ॥ मंत्राः ४८ ॥ अ० ७ ॥ उपयामगृहीतोस्यादित्त्येभ्यः
पञ्च वाममद्यद्वे सुशर्म्मास्येकाबृहस्पतिसुतस्यद्वे हरिरसिचतस्रः समिन्द्रणोष्टौ माहिरेजतुद- ॥ ३६ ॥
मास्यःपञ्चकावातिष्ठयुक्क्ष्वाहीन्द्रमिदेकैका यस्म्मान्नद्वेऽग्नेपस्वोत्तिष्ठन्नदश्वमुदुत्त्यमेकैकाऽजिग्घद्वे
विनऽइन्द्रवाचस्पतिंविश्वकर्म्मन्नेकैकाग्नयेत्त्वाचतस्र इहरतिस्तिस्रः परमेष्ठीदश त्रयोविꣳशतिस्त्रि-

षष्टिः ॥ अनु० २३ ॥ मंत्राः ६३ ॥ अ० ८ ॥ देवसविलश्चतस्त्रं इन्द्रस्यवज्ज्रः पञ्च देवस्याहंदशा-
पयेतिस्त्रो वाजस्येममष्टावग्निरेकाक्षरेणैषते चतुष्कौ सविताद्वे अष्टौ चत्वारिꣳशत् ॥ अनु० ८ ॥
॥ मंत्राः ४० ॥ अ० ९ ॥ अपोदेवाश्चतस्रः सोमस्यत्त्विषिःपञ्चावेष्टाःसप्त सोमस्यत्वाचतस्र इन्द्र-
स्यवज्ज्रःपञ्च स्योनासि चतस्रः सवित्रेकाश्विभ्याश्चतस्रोऽष्टौ चतुस्त्रिꣳशत् ॥ अनु० ८ ॥ मंत्राः
३४ ॥ अ० १० ॥ युञ्जानऽएकादश प्रतूर्त्तꣳषोडश देवस्यत्वा दशाऽऽपोदेवीर्द्वादशापोह्येकादशादि-
तिष्ट्वापञ्चाऽऽकूतिमष्टादश सप्त त्र्यशीतिः ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ८३ ॥ अ० ११ ॥ दृशानःसप्तदश
दिवस्परिद्वादश समिधाग्निपञ्चदशापेतसप्तदशा सुन्वन्तं त्रयोदश याऽओषधीःसप्तविꣳशतिर्मा-
माषोडश सप्त सप्तदशꣳशतम् ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ११७ ॥ अ० १२ ॥ मयिगृह्णामिपंचदश दश-
ध्रुवासि मधुवाताऽएकादशकौ सम्म्यक्स्रवन्तिनवेमम्माषडपान्त्वैकाऽयम्पुरःपञ्च सप्ताष्टापञ्चाशत्
॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ५८ ॥ अ० १३ ॥ ध्रुवक्षितिः षट्क सजूरृतुभिर्मूर्द्धावयोर्द्विकाविन्द्राग्नीऽ-
सं. ६ आयुर्म्मेषट्ककावाशुस्त्रिवृदेकाऽग्नेर्भागोस्येकयाचतुष्कावष्टावेकत्रिꣳशत् ॥ अनु० ८ ॥ मंत्राः ३१ ॥

शु. य. संहिता. अ० १४ ॥ अग्नेजातान् पञ्च रश्मिमनासत्त्यायचतस्रो राज्ञस्ययम्पुरःपंचकावग्निर्मूर्द्धैकोनत्रिꣳशत् अनुवाक.
येनऽऋषयोऽष्टौ तपश्चनव सप्त पञ्चषष्टिः ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ६५ ॥ अ० १६ ॥ नमस्तेषोडश
॥ ३७ ॥ हिरण्यबाहवऽउष्णीषिणेतक्षभ्योज्येष्ठायपञ्चकाः स्रुत्त्यायचतस्रः शम्भवायैका पार्य्यायपञ्च
द्रापेऽअन्धसोविꣳशतिर्नव षट्षष्टिः ॥ अनु० ९ ॥ मंत्राः ६६ ॥ अ० १६ ॥ अश्मन्नूर्ज्जंदश
नमस्तेपञ्चाग्निस्तिग्मेननव चक्षुषःपिताष्टावाशुःशिशानःसप्तदशोदेनंक्रमदूध्वमग्निनापंचदशकौ
शुक्रज्योतिःसप्तेमꣳस्तनंत्रयोदश नवैकोनशतम् ॥ अनु० ९ ॥ मंत्राः ९९ ॥ अ० १७ ॥ वाजः-
सत्त्यमूर्कंचतुष्काऽअश्माग्निस्त्रिकावꣳशुःपञ्चैकाचतस्रो वाजायद्वे वाजस्यन्वष्टावृताषाड्त्रयोदशा-
ग्निमुनज्मिसप्त यदाकूताद्वार्त्रहत्यायदशकौ त्रयोदश सप्तसप्ततिः ॥ अनु० १३ ॥ मंत्राः ७७ ॥
अ० १८ ॥ स्वादीन्त्वैकादश देवायज्ञंकिꣳशतिः सुत्रावन्तꣳसप्तदशोदीरतात्रयोदशाच्याजानुर्दश ॥ ३७ ॥
सोमोराजाष्टौ सीसेनतन्त्रꣳषोडश सप्त पञ्चनवतिः ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ९५ ॥ अ० १९ ॥ क्षत्रस्य-
योनिस्त्रयोदश यद्देवादशाभ्यादधाम्यष्टौ योभूतानाञ्चतस्रः समिद्धऽइन्द्रऽएकादश आयात्वष्टौ

समिद्धोऽअग्निर्द्वादशाश्विनाहविस्त्रयोदशाश्विनातेजसैकादश नव नवतिः ॥ अनु० ९ ॥ मंत्राः ९० ॥ अ० २० ॥ इमम्मेसमिद्धोऽअग्निरेकादशकौ वसन्तेनऽऋतुनाषड् होतायक्षत्त्समिधाग्निर्द्वादशाऽश्विनौछागस्यसप्त देवम्बर्हिश्चतुर्दश षडेकषष्टिः ॥ अनु० ६ ॥ मंत्राः ६१ ॥ अ० २१ ॥ तेजोसिपञ्चाग्नय एका हिङ्कारायद्वे तत्त्सवितुर्दश विभूर्मात्रैका कायद्वे आब्रह्मँस्त्रयोदश शेषादेकैकोनविꣳशतिश्चतुस्त्रिꣳशत् ॥ अनु० १९ ॥ मंत्राः ३४ ॥ अ० २२ ॥ हिरण्यगर्भोषःप्राणतोद्विकौ युञ्जत्त्यष्टौ वायष्ट्वापञ्च प्राणायतिस्त्र उत्त्सक्थ्याद्द्वादश गायत्रीकस्त्वाषट्कौ कःस्विदष्टौ कास्विद्दश सुभूःस्वयम्भूस्तिस्त्र एकादश पञ्चषष्टिः ॥ अनु० ११ ॥ मंत्राः ६५ ॥ अ० २३ ॥ अश्वस्तूपरोधूम्म्रान्वसन्तायसमुद्रायशिशुमारान्मयुःप्राजापत्त्योदशकाश्चत्वारश्चत्वारिꣳशत् ॥ अनु० ४ ॥ मंत्राः ४० ॥ अ० २४ ॥ शादन्दद्भिर्नवैकैकाहिरण्यगर्भश्चतस्त्र आनोदश मानोमित्रोषदश्वस्याष्टकौ यत्तेषडिमानुकंद्वे पञ्चदश सप्तचत्वारिꣳशत् ॥ अनु० १५ ॥ मंत्राः ४७ ॥ अ० २५ ॥ अग्निश्चपञ्चदशोच्चातऽएकादश द्वौ षड्विꣳशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २६ ॥ अ० २६ ॥ समास्त्वादशो-

शु. य. संहिता. अनुवाक.

॥ ३८ ॥

द्वौऽअस्यपीवोऽअन्नाद्द्वादशकावभित्त्वेकादश चत्वारः पञ्चचत्वारिꣳशत् ॥ अनु० ४ ॥ मंत्राः ४५ ॥
अ० २७ ॥ होतायक्षदेकादश देवम्बर्हिर्द्वादश पुनरप्येवं चत्वारः षट्चत्वारिꣳशत् ॥ अनु० ४ ॥
मंत्राः ४६ ॥ अ० २८ ॥ समिद्धोऽअग्नेकादश यदक्रन्दस्त्रयोदश समिद्धोऽअद्यद्वादश केतुङ्कृण्वँ-
श्चतुर्विꣳशतिश्चत्वारः षष्टिः ॥ अनु० ४ ॥ मंत्राः ६० ॥ अ० २९ ॥ देवसवितःषट् तपसेकौलालꣳ-
षोडश द्वौ द्वाविꣳशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २२ ॥ अ० ३० ॥ सहस्रशीर्षाषोडशाद्भ्यःषट् द्वौ
द्वाविꣳशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २२ ॥ अ० ३१ ॥ तदेवसप्त वेनस्तन्नव द्वौ षोडश ॥ अनु० २ ॥
मंत्राः १६ ॥ अ० ३२ ॥ अस्याजरासःसप्तदशाऽऽपश्चिद्द्वादश विभ्राट्चतुर्दश प्रवावृज एकादश
प्रवायुम्प्रवीरयापञ्चदशकावानस्त्रयोदश सप्त सप्तनवतिः ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ९७ ॥ अ० ३३ ॥
यज्जाग्रतः पञ्चनद्यःसोमोधेनुमाकृष्णेनपूषन्तवदशकानतष्टौ षडष्टपंचाशत् ॥ अनु० ६ ॥ मंत्राः ॥ ३८ ॥
५८ ॥ अ० ३४ ॥ अपेतोदशाग्घं द्वादश द्वौ द्वाविꣳशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २२ ॥ अ० ३५ ॥
ऋचंवाचꣳषोडश द्यौःशान्तिरष्टौ द्वौ चतुर्विꣳशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २४ ॥ अ० ३६ ॥ देवस्य-

त्वादश षमायत्त्वैकादश द्वावेकविंशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २१ ॥ अ० ३७ ॥ देवस्यत्त्वाष्टौ-
षमायत्त्वाक्षत्रस्यत्त्वादशकौ त्रयोऽष्टाविंशतिः ॥ अनु० ३ ॥ मंत्राः २८ ॥ अ० ३८ ॥ स्वाहा-
प्प्राणेभ्यःषड्डुग्ग्रश्चसप्त द्वौ त्रयोदश ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः १३ ॥ अ० ३९ ॥ ईशावास्यमष्टावन्धन्त-
मोनव द्वौ सप्तदश ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः १७ ॥ अ० ४० ॥ दशाध्यायेसमाख्याताऽनुवाकाः सर्व-
संख्यया ॥ शतंदशानुवाकाश्च नवान्ये च मनीषिभिः ॥ १ ॥ सप्तषष्टिश्चितो ज्ञेयाः सौत्रे द्वाविं-
शतिस्तथा ॥ अश्व एकोनपञ्चाशत् पञ्चत्रिंशत्खिले स्मृताः ॥ २ ॥ शुक्रियेषु तु विज्ञेया एकादश
मनीषिभिः ॥ एकीकृत्य समाख्यातं त्रिशतं त्र्यधिकं मतम् ॥ ३ ॥ इत्यनुवाकसूत्राध्यायः ॥

वेदपारायणविधिरनुवाकसूत्राध्यायश्च समाप्तः ।

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥
गणनाथसरस्वतीरविशुक्रबृहस्पतीन् ॥ पंचैतान् संस्मरन्नित्यं
वेदवाणीं प्रवर्तयेत् ॥ अथानुवाकसूत्रम् ॥ इषेत्त्वैका, वसोः
पवित्रंतिस्रोऽग्नेव्रतपते सप्त, पवित्रेस्थो द्वे, शर्म्मासितिस्रो,
धृष्टिरसिशर्म्मासिद्विकौ, देवस्यत्त्वा तिस्रो, देवस्यत्त्वा पंच,
प्रत्युष्टꣳरक्षस्तिस्रो, दशैकत्रिꣳशत् ॥ हरिःॐ ॥ इषेत्त्वा ॥
सं. १ इषेत्त्वोर्ज्जेत्त्वावायवस्त्थदेवोवः सविताप्प्रार्प्पयतुश्रेष्ठतमाय

संहि॰ कर्म्मणऽआप्प्यायद्ध्वमग्न्न्याऽइन्द्रायभागम्प्रजावतीरनमीवा पू. अ.
॥ १ ॥ ऽअयक्ष्मामावस्तेनऽईशतमाघशꣳसोद्ध्रुवाऽअस्मिन्गोपतौ
स्यातबह्वीर्य्यजमानस्यपशून्पाहि ॥ १ ॥ [१-१] व्वसोः
पवित्रम् ॥ व्वसोःपवित्रमसिद्यौरसिपृथिव्व्यसिमातरिश्श्वनो
घर्म्मोसिव्विश्श्वधाऽअसि ॥ परमेणधाम्म्नादृꣳहस्वमाह्वार्म्माते
यज्ञपतिर्ह्वार्षीत् ॥ २ ॥ व्वसोःपवित्रम् ॥ व्वसोःपवित्रमसि ॥ १ ॥
शतधारंव्वसोःपवित्रमसिसहस्रधारम् ॥ देवस्त्वासवितापुनातु

व्वसोः पवित्त्रेण शतधारेण सुप्प्वा काम धुक्षः ॥ ३ ॥ सा व्विश्वा युः ॥ सा व्विश्वायुः सा व्विश्वकर्म्मा सा व्विश्वधायाः ॥ इन्द्रस्य त्त्वा भाग सोमेनातनच्मि व्विष्णो हव्य रक्ष ॥ ४ ॥ [३-२]
अग्ग्ने व्व्रतपते । व्व्रतञ्चरिष्ष्यामि तच्छकेयन्तन्मे राद्ध्यताम् ॥ इद महमनृतात्त्सत्त्यमुपैमि ॥ ५ ॥ कस्त्त्वा ॥ युनक्ति स त्त्वा युनक्ति कस्म्मै त्त्वा युनक्ति तस्म्मै त्त्वा युनक्ति ॥ कर्म्मणे वां व्वेषाय वाम् ॥ ६ ॥
प्रत्त्युष्ट रक्षः ॥ प्रत्त्युष्ट रक्षः प्रत्त्युष्टा अरातयो निष्टप्त रक्षो

निष्टप्ताऽअरातयः ॥ उर्वन्तरिक्षमन्वेमि ॥ ७ ॥ धूरसि ॥ धूर्व
धूर्वन्तं धूर्व तं योऽस्मान्धूर्वति तं धूर्व यं वयं धूर्वामः ॥
देवानामसि वह्नितमं सस्नितमं पप्रितमं जुष्टतमं देवहूतमम्
॥ ८ ॥ अह्रुतमसि हविर्धानं दृंहस्व मा ह्वार्मा ते यज्ञपति
र्ह्वार्षीत् ॥ विष्णुस्त्वा क्रमतामुरु वातायापहतं रक्षो यच्छन्तां
पञ्च ॥ ९ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां ॥२॥
पूष्णो हस्ताभ्याम् ॥ अग्नये जुष्टं गृह्णाम्यग्नीषोमाभ्यां

ञ्जुष्टङ्गृह्णामि ॥ १० ॥ भूताय॑त्त्वा ॥ भूताय॑त्त्वानारा॑तये स्स्व॒र
भिविक्ख्येषन्दृꣳहन्ता॒न्दुर्य्याꣳ पृथि॒व्यामु॒र्व्व॒न्तरि॑क्षमन्न्वे॑मि
पृथि॒व्यास्त्वा॒नाभौ॑ साद॒याम्म्यदि॑त्त्याऽउ॒पस्त्थेग्ग्नेह॒व्यꣳरक्ष
॥ ११ ॥ [७-३] प॒वित्रे॑स्त्थः ॥ प॒वित्रे॑स्त्थोव्वैष्णव्व्यौ
सवि॒तुर्व्वꣳ प्प्रस॒वऽउत्त्पु॑नाम्म्यच्छि॑द्द्रेणप॒वित्रे॑ण॒सूर्य्य॑स्य र॒श्मिभ
भिः ॥ देवी॑रापोऽअग्ग्रेगुवोऽअग्ग्रेपुवोग्ग्रऽइ॒मम॒द्यय॒ज्ञन्न
य॒ताग्ग्रे॑य॒ज्ञप॑तिꣳसु॒धा॒तुँय्य॒ज्ञप॑तिन्देव॒युव॑म् ॥ १२ ॥ सुष्म्मा

संहि. इन्द्रं॑ ॥ सुष्म्मा॒ऽइन्द्रौ॑वृणीतवृ॒त्र॒तू॑र्य्यै॒स्यूयामिन्द्रं॑मवृणीद्ध्वं॑ पू. अ.
॥ २ ॥ वृ॒त्र॒तू॒र्य्यै॒म्प्रोक्षि॑तास्त्थ ॥ अ॒ग्नये॒त्त्वा॒जु॒ष्टम्प्रोक्षा॑म्म्य॒ग्नीषोमा॑
भ्या॒न्त्वा॒जु॒ष्टम्प्रोक्षा॑मि ॥ दैव्या॑यु॒कर्म्मणे॑शुन्धद्ध्व॒न्देवय॒ज्ज्या
यैय॒द्वोशु॑द्धाःपरा॒ज॒घ्नुरि॒दंव्व॒स्तच्छुं॒न्धामि ॥ १२ ॥ [२-४]
शर्म्मा॑सि ॥ शर्म्मा॒स्यवं॑धूत॒रक्षो॒वं॑धूता॒ऽअरा॑त॒योदि॑त्त्या॒स्त्व
गं॑सि॒प्प्रति॒त्त्वादि॑ति॒र्वेत्तु ॥ अद्रि॑रसिव्वानस्प॒त्त्योग्रावा॑सिपृ॒थु ॥ ३ ॥
बुं॑ध्नःप्प्रति॒त्त्वादि॑त्त्या॒स्त्वग्वेत्तु ॥ १४ ॥ अ॒ग्नेस्त॒नूः ॥ अ॒ग्ने

स्तनूरसिव्वाचोव्विसर्ज्जनन्देववीतयेत्त्वागृह्णामिबृहद्ग्रांवासिव्वान
स्प्पत्त्यꣳसऽइदन्देवेब्भ्योहव्विशꣳशमीष्ष्वसुशमिंशमीष्ष्व॥ हविं
ष्कृदेहिहविष्कृदेहिं ॥ १५ ॥ कुक्कुटोसि ॥ कुक्कुटोसिमधु
जिह्वऽइषमूर्ज्जमावदत्त्वयांव्वयꣳसंङ्घातꣳसंङ्घातञ्जेष्ष्मव्वर्षवृद्ध
मसिप्प्रतित्त्वाव्वर्षवृद्धंव्वेत्तुपरापूतꣳरक्षꣳपरापूताऽअरातयोप
हतꣳरक्षोव्वायुर्व्वोव्विविनक्तुदेवोवꣳसविताहिरंण्ण्यपाणिꣳप्प्रति
गृब्भ्णात्त्वच्छिद्रेणपाणिनां ॥ १६ ॥ [३-५] धृष्टिरसि ॥

संहि· धृष्टि॑र॒स्यपा॑ग्ने ऽअ॒ग्निमा॒माद॑ञ्जहि॒ निष्क्र॒व्याद॑ꣳ से॒धादे॑व॒यजं॑ पू. अ.
॥ ४ ॥ व॒ह ॥ ध्रु॒वम॑सि पृथि॒वीं दृꣳ॑ह ब्रह्म॒वनि॑ त्वा क्षत्र॒वनि॑ सजात॒व
न्यु॒प॑दधामि॒ भ्रातृ॑व्यस्य व॒धाय॑ ॥ १७ ॥ अग्ने॒ ब्रह्म॑ । गृभ्णी
ष्व ध॒रुण॑मस्य॒न्तरि॑क्षं दृꣳ॑ह ब्रह्म॒वनि॑ त्वा क्षत्र॒वनि॑ सजात॒वन्यु
प॑दधामि॒ भ्रातृ॑व्यस्य व॒धाय॑ ॥ ध॒र्त्रम॑सि॒ दिवं॑ दृꣳ॑ह ब्रह्म॒वनि
त्वा क्षत्र॒वनि॑ सजात॒वन्यु॒प॑दधामि॒ भ्रातृ॑व्यस्य व॒धाय॑ ॥ विश्वा॑ ॥ ४ ॥
भ्य॒स्त्वाशा॑भ्य॒ ऽउप॑दधामि॒ चित॑ स्थोर्ध्व॒चितो॒ भृगू॑णा॒मङ्गि॑र

सान्तपंसातप्प्यद्धम् ॥१८॥ [२-६] शर्म्मासि॥ शर्म्मास्यवंधूतꣳ रक्षोवंधूताऽअरातयोदित्त्यास्त्वगंसिप्प्रतित्त्वादितिर्व्वेत्तु॥ धिष णांसिपर्व्वतीप्प्रतित्त्वादित्त्यास्त्वग्ग्वेत्तुदिवस्कम्भनीरंसिधिष णांसिपार्व्वतेयीप्प्रतिंत्त्वापर्व्वतीर्व्वेत्तुधान्न्यमसि ॥ १९ ॥ धान्न्य मसि । धिनुहिदेवान्न्प्राणायंत्त्वोदानायंत्त्वाव्व्यानायंत्त्वा ॥ दीर्ग्घामनुप्प्रसितिमायुषेधान्देवोवंः सविताहिरंण्ण्यपाणिꣳ प्प्रतिगृब्भ्णात्त्वच्छिद्रेणपाणिनाचक्षुषेत्त्वामहीनाम्पयोंसि

॥ २० ॥ [२-७] देवस्यत्त्वा ॥ सवितुश्प्रसवेश्विनोर्बाहुभ्या
म्पूष्णोहस्ताभ्याम् ॥ संवपामिसमापऽओषधीभिःसमोषं
धयोरसेन ॥ सꣳरेवतीर्जगतीभिःपृच्यन्ताꣳसम्मधुमतीर्म्म
धुमतीभिःपृच्यन्ताम् ॥ २१ ॥ जनयत्त्यैत्त्वा ॥ जनयत्त्यै
त्त्वासँय्यौमीदमग्नेरिदमग्नीषोमयोरिषेत्त्वाघर्म्मोसिविश्वा
युरुरुप्प्रथाऽउरुप्प्रथस्वोरुतेयज्ञपतिःप्प्रथतामग्निष्टेत्त्वचम्मा ॥ ५ ॥
हिꣳसीद्देवस्त्वासविताश्श्रपयतुवर्षिष्ठेधिनाके ॥२२॥ माभेः ॥

माभेर्म्मासंविक्क्थाऽअतमेरुर्य्यज्ञोतमेरुर्य्यजमानस्यप्प्रजाभू
यात्त्रितायत्त्वाद्द्वितायत्त्वैकतायत्त्वा ॥२३॥ [३-८] देवस्यत्त्वा।
सवितुःप्प्रसवेश्श्विनोर्ब्बाहुब्भ्याम्पूष्णोहस्ताब्भ्याम् ॥ आददेध्ध
रक्कृतन्देवेब्भ्यऽइन्द्रस्यबाहुरसिदक्षिणःसहस्रभृष्टिःशततेजा
व्वायुरसितिग्ग्मतेजाद्द्विषतोव्वधः ॥२४॥ पृथिविदेवयजनि ॥ पृ
थिविदेवयजन्न्योषध्ध्यास्तेमूलम्माहिꣳसिषंव्व्रजङ्गच्छगोष्ठानंव्व
र्षतुतेद्द्यौर्ब्बधानदेवसवितःपरमस्याम्पृथिव्व्याꣳशतेनपाशैर्य्यो

स्मान्द्वेष्टियञ्चवयन्द्विष्मस्तमतोमामौक् ॥ २५ ॥ अपाररुम् ॥
॥ ६ ॥ अपाररुम्पृथिव्यैदेवयजनाद्वध्यासंव्व्रजङ्गच्छगोष्ठानंव्वर्षतुतेद्यौ
र्बधानदेवसवितःपरमस्याम्पृथिव्याꣳशतेनपाशैर्योऽस्मान्द्वे
ष्टियञ्चवयन्द्विष्मस्तमतोमामौक् ॥ अररोदिवम्मापप्तोद्द्र
प्सस्तेद्याम्मास्कन्व्रजङ्गच्छगोष्ठानंव्वर्षतुतेद्यौर्बधानदेवसवि
तःपरमस्याम्पृथिव्याꣳशतेनपाशैर्योऽस्मान्द्वेष्टियञ्चवयन्द्वि ॥ ६ ॥
ष्मस्तमतोमामौक् ॥ २६ ॥ गायत्रेणत्त्वा ॥ गायत्रेणत्वाच्छ

न्दंसापरिगृह्णामित्रैष्टुंभेनत्त्वाच्छन्दंसापरिगृह्णामिजागतेन
त्त्वाच्छन्दंसापरिगृह्णामि ॥ सुक्ष्माचासिशिवाचासिस्योनाचा
सिसुषदाचास्युर्ज्जंस्वतीचासिपयंस्वतीच ॥ २७ ॥ पुराक्रूरस्य ।
व्विसृपोव्विरप्प्शिन्नुदादायंपृथिवीञ्जीवदानुम् ॥ यामैरयँश्चन्द्रम
सिस्वधाभिस्तामुधीरासोऽअनुदिश्श्यंयजन्ते ॥ प्रोक्षंणीरासाद
यद्विषतोव्वधोसि ॥२८॥ [५-९] प्रत्त्युंष्टुह्हरक्षं ÷ ॥ प्रत्त्युंष्टुह्हरक्षः
प्प्रत्त्युंष्टाऽअरांतयोनिष्टंप्तह्हरक्षोनिष्टंप्ताऽअरांतयः ॥ अनिशि

तोसिसपत्नक्षिद्वाजिनंन्त्वाव्वाजेध्यायैसम्मांर्ज्मि॥प्रत्त्युंष्टꣳर
क्षःप्प्रत्त्युंष्टाऽअरांतयोनिष्टंप्तꣳरक्षोनिष्टंप्ताऽअरांतयः॥अनि
शितासिसपत्नक्षिद्वाजिनींन्त्वाव्वाजेध्यायैसम्मांर्ज्मि॥२९॥
अदिंत्त्यैरास्न्नांसिव्विष्णोर्व्वे[1]ष्प्योस्यूर्ज्जैत्त्वादंब्धेनत्त्वाचक्षुषावंप
श्श्यामि॥अग्ग्नेर्ज्जिंह्वासिंसुहूर्द्देवेब्भ्योधाम्म्नेधाम्म्नेमेभवयजुंषे
यजुषे॥ ३० ॥ सवितुस्त्वां। प्प्रसवऽउत्त्पुंनाम्म्यच्छिद्द्रेणपवित्त्रे

---

१ वेष्पोसि इति काण्वानां पाठः। तत्संहिताभाष्ये छांदसः पकारादेश इति सायणाचार्योक्तिः। माध्यंदिनीयानां तु वेष्योसि इति पाठः। अत्र उवटमहीधरादिभाष्यकारैः पकारादेशस्यानुक्तेः।

णसूर्य्यस्यरश्मिभिः ॥ सवितुर्व्वःप्प्रसवऽउत्पुनाम्म्यच्छिद्द्रे
णपवित्त्रेणसूर्य्यस्यरश्मिभिः ॥ तेजोसिशुक्क्रमस्यमृतमसि
धामनामासिप्प्रियन्देवानामनाधृष्ट्टन्देवयजनमसि ॥ ३१ ॥
[३-१०] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां प्रथमोध्यायः ॥ १ ॥
श्रीवेदपुरुषाय नमः । अनुवाकसूत्रम् ॥ कृष्णोसिषड, ग्नेवाज
जित्तिस्रो, मयीद, मग्नीषोमयोः पंचका, वग्नेदब्धायोचतस्रः,
संवर्चसापंचा, ग्नयेकव्यवाहनायषट् सप्तचतुस्त्रिंशत् ॥ हरिः

ॐ ॥ कृष्णोसि ॥ कृष्णोस्याखरेष्ठोग्नयेत्त्वाञ्जुष्टम्प्रोक्षामिवेदिरसि बर्हिषेत्त्वाजुष्टाम्प्रोक्षामिबर्हिरसिस्रुग्भ्यस्त्वाजुष्टम्प्रोक्षाम्म्यदित्त्यैव्युन्दनम् ॥ १ ॥ अदित्त्यैव्युनन्दनमसिविष्णोस्तुपोस्यूर्णम्म्रदसन्त्वास्तृणामिस्वासस्त्थान्देवेब्भ्योभुवपतयेस्वाहाभुवनपतयेस्वाहाभूतानाम्पतयेस्वाहा ॥ २ ॥ गन्धर्वस्त्वा ।

विश्वावसुःपरिदधातुविश्श्वस्यारिष्ट्यैयजमानस्यपरिधिरस्यग्निरिडऽईडितः ॥ इन्द्रस्यबाहुरसिदक्षिणोविश्श्वस्यारिष्ट्यैयजमान ॥ ८ ॥

स्यपरिधिरस्यग्निरिडऽईडितः ॥ मित्रावरुणौत्त्वोत्तरतः परिध
त्तान्ध्रुवेण धर्म्मणा विश्वस्यारिष्ट्यै यजमानस्य परिधिरस्यग्निरि
डऽईडितः ॥ ३ ॥ वीतिहोत्रन्त्वा । कवेद्युमन्त ᳠ समिधीमहि ॥
अग्नेबृहन्तमद्ध्वरे ॥ ४ ॥ समिदसि ॥ समिदसिसूर्य्यस्त्वापुर
स्तात्पातुकस्याश्चिदभिशस्त्यै ॥ सवितुर्ब्बाहूस्त्थऽऊर्णम्म्रद
सन्त्वास्तृणामिस्वासस्त्थन्देवेब्भ्यऽआत्त्वावसवोरुद्राऽआदि
त्याः सदन्तु ॥५॥ घृताच्यसि । जुहूर्न्नाम्म्नासेदम्प्रियेणधाम्म्ना

॥ ९ ॥ प्प्रियꣳसदुऽआसींदघृताच्च्यंस्युपभृन्नाम्नाुसेदम्प्रियेणधाम्नां
प्प्रियꣳसदुऽआसींदघृताच्च्यंसिद्ध्रुवानाम्नाुसेदम्प्रियेणधाम्नां
प्प्रियꣳसदुऽआसींदप्प्रियेणधाम्नांप्प्रियꣳसदुऽआसींद ॥ ध्रुवा
ऽअंसदन्नृतस्युयोनौताव्विष्णणोपाहिपाहियुज्ञम्पाहियुज्ञपंतिंपा
हिमाँऽय्यंज्ज्ञन्यम् ॥ ६ ॥ [६-१] अग्ग्नेंव्वाजजित् ॥ अग्ग्नेंव्वाज
जिद्ध्वाजंन्त्वासरिष्ष्यन्तंव्वाजजितꣳसम्मार्ज्मि ॥ नमोंदेुवे ॥ ९ ॥
ब्भ्यंः स्वधापितृब्भ्यंः सुयमेंमेभूयास्तमस्कंन्नमुद्य ॥ ७ ॥ अस्कं

न्नमद्य । देवेभ्भ्य ऽआज्ज्य ᳪ सम्भ्रियासमङ्घ्रिणा व्विष्णो मात्त्वाव
क्क्रमिषं व्वसुमतीमग्ग्ने तेच्छायामुपस्त्थेषं व्विष्णोस्त्थानमसीतऽ
इन्द्रो व्वीर्य्यमकृणोदूर्द्ध्वोद्ध्वरऽआस्त्थात् ॥८॥ अग्ग्ने व्वेः ॥ अग्ग्ने
व्वेर्होत्रं व्वेर्दूत्त्यमवतान्त्वान्द्यावापृथिवीऽअव त्त्वन्द्यावापृथिवी
स्विष्टकृद्देवेभ्भ्यऽइन्द्रऽआज्ज्येन हविषाभूत्स्वाहा सञ्ज्योतिषा
ज्ज्योतिः ॥९॥ [३-२] मयीदम् ॥ मयीदमिन्द्रऽइन्द्रियन्दधा
त्त्वस्म्मान्न्रायो मघवानः सचन्ताम् ॥ अस्म्माकᳪ सन्त्वाशिषः

संहि. स॒त्त्यानः॑ सन्त्वा॒शिष॒ऽउप॑हूतापृथि॒वीमा॒तोप॒माम्पृ॑थि॒वी मा॒ पू. अ.
॥ १० ॥ ता॒ह्व॑यतामु॒ग्निरा॒ग्नीध्रा॒त्स्वाहा॑ ॥ १० ॥ उप॑हूतो॒ द्यौः ॥ उप॑हूतो॒
द्यौष्पि॒तोप॒मान्द्यौष्पि॒ताह्व॑यतामु॒ग्निरा॒ग्नीध्रा॒त्स्वाहा॑ ॥ दे॒व
स्य॑त्त्वासवि॒तुः प्र॑स॒वे॒ऽश्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्पू॒ष्णोह॒स्ताभ्या॑म् ॥
प्रति॑गृह्णाम्म्यु॒ग्नेष्ट्वा॒स्येन॒प्प्राश्ना॑मि ॥ ११ ॥ ए॒तन्ते॑ । दे॒वसवित
र्य॒ज्ञम्प्राहु॒र्बृह॒स्प्पत॑येब्र॒ह्मणे॑ ॥ तेन॑य॒ज्ञम॑व॒तेन॑य॒ज्ञप॑ति॒न्तेन॒ ॥ १० ॥
मामव ॥ १२ ॥ मनो॑जूतिः ॥ मनो॑जू॒तिर्जु॑षता॒माज्ज्य॑स्य॒बृह॒स्प्प

तिंस्यर्युंज्ञमिमन्तंनोत्त्वारिंष्टुँस्यज्ञं॰समिमन्दंधातु ॥ व्विश्श्वेदेवास

ऽइहमादयन्तामो ॥ ३ँम्प्रतिष्ठ ॥१३॥ एषाते ॥ एषातेऽअग्गनेस

मित्तयावर्द्धस्वचाचंप्प्यायस्व ॥ व्वर्द्धिषीमहिंचव्वयमाचंप्प्यासि

षीमहि ॥ अग्ग्नेव्वाजजिद्वाजंन्त्वाससृवा॑ᳫंसंव्वाजजितᳪसम्मा

र्ज्जिम ॥१४॥[५-३] अग्ग्नीषोमंयोरुज्जितिम् ॥ अग्ग्नीषोमंयोरु

ज्जितिमनूज्जैषंव्वाजंस्यमाप्प्रसवेनप्प्रोहामि॥अग्ग्नीषोमौतमपनु

दताँय्योस्म्मान्द्वेष्टियञ्चव्वयन्द्विष्म्मोव्वाजंस्यैनम्प्रसवेनापोहा

॥ ११ ॥ मि ॥ इन्द्राग्न्योरुज्जितिमनूज्जेषंवाजंस्यमाप्रसवेनप्रोहामि ॥

इन्द्राग्नीतमपंनुदताँऽयोस्मान्द्वेष्टियञ्चवयन्द्विष्मोवाजंस्यै

नम्प्रसुवेनापोहामि ॥ १५ ॥ वसुंभ्यस्त्वा । रुद्रेभ्यंस्त्वादि

त्येभ्यंस्त्वासञ्जांनाथान्द्यावापृथिवीमित्रावरुंणौत्त्वावृष्ट्या

वताम् ॥ व्यन्तुवयोक्कत्तरिहांणामरुताम्पृषंतीर्गच्छवशापृश्नि

र्भूत्त्वादिवंङ्गच्छततोनोवृष्टिमावंह ॥ चक्षुष्पाऽअंग्नेसिचक्षु ॥ ११ ॥

र्म्मेपाहि ॥ १६ ॥ सम्पंरिधिम् ॥ सम्पंरिधिम्पुरुर्यधेत्थाऽअग्नेदेव

पणिभिर्ग्गुह्यमानः॥ तन्तंऽएतमनुजोषम्भराम्म्येषनेत्त्वदंपचे
तयांताऽअग्नेश्प्प्रियम्पाथोपीतम् ॥ १७ ॥ सऽंस्त्रवभांगास्त्थे
षाबृहन्तंः प्प्रस्तरेष्ठाःपरिधेयांश्श्चदेवाः ॥ इमांव्वाचमभिविश्श्वे
गृणन्तंऽआसद्यास्मिन्बर्हिषिमादयद्ध्वऽंस्वाहाव्वाट् ॥ १८ ॥
घृताचीस्त्थः॥ घृताचीस्त्थोधुर्य्यौपातऽसुम्म्नेस्त्थंः सुम्म्नेमां
धत्तम् ॥ यज्ञनमंश्श्चतऽउंपचयज्ञस्यांशिवेसन्तिष्ठस्वस्विष्टेमेस
न्तिष्ठस्व ॥१९॥[५-४]अग्नेदब्धायो ॥ शीतमपाहिमांदिद्योः

॥१२॥ पाहिप्प्रसित्यैपाहिदुरिष्ट्यैपाहिदुरद्मन्यांऽअविषन्नः पितुङ्कृ
णुसुषदायोनौस्वाहावाडग्नयेसंवेशपतयेस्वाहासरस्वत्यैयशो
भगिन्यैस्वाहा ॥ २० ॥ वेदोसि ॥ वेदोसियेनत्त्वन्देववेददेवे
ब्भ्योवेदोभंवस्तेनमह्यंवेदोभूयाः ॥ देवागातुविदोगातुंवित्त्वा
गातुमित ॥ मनसस्पतऽइमन्देवयज्ञꣳस्वाहावातेधाः ॥२१॥
सम्बर्हिः ॥ सम्बर्हिरङ्क्ताꣳहविषाघृतेनसमादित्यैर्वसुभिःसम्म ॥१२॥
रुद्भिः ॥ समिन्द्रोविश्वदेवेभिरङ्क्तान्दिव्यन्नभोगच्छतुयत्स्वाहा

॥ २२ ॥ कस्त्वा ॥ कस्त्वाव्विमुंञ्चतिसत्त्वाव्विमुंञ्चतिकस्म्मै
त्वाव्विमुंञ्चतितस्म्मैत्वाव्विमुंञ्चति ॥ पोषायरक्षंसाम्भागोसि
॥ २३ ॥ [४] संव्वर्च्चँसा ॥ संव्वर्च्चँसा[1]पयसासन्तनूभिरगन्म
हिमनसासꣳशिवेन ॥ त्वष्टा[2]सुदत्रोव्विदधातुरायोनुमार्ष्टुतन्वो
यद्विलिष्टम् ॥२४॥ दिविव्विष्णणु÷ ॥ दिविव्विष्णणुर्व्यक्रꣳस्तजा
गतेनच्छन्दसाततोनिर्भक्तोयोस्म्मान्द्वेष्टियञ्चव्वयन्द्विष्म्मो

---

१ संव्वर्च्चँसा । अत्र "परं तु रेफहकाराभ्याम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. १७१ सू.) इत्यनेन रकारात्परस्य चकारस्य द्वित्वम् । २ त्वष्टा । अत्र ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२-सू.) इत्यनेन टकारस्य द्वित्वम् । एवं दिवि विष्णुः । द्विष्म्मः । योस्मान् । इत्येतादृशेषु बोध्यम् ।

सं. ३

न्तरिक्षेव्विष्णुर्व्यक्रꣳस्तत्रैष्टुभेनच्छन्दसाततोनिर्भक्तोयो
स्म्मान्द्वेष्टियञ्चव्वयन्द्विष्म्मः पृथिव्यांव्विष्णुर्व्यक्रꣳस्तगाय
त्रेणच्छन्दसाततोनिर्भक्तोयोस्म्मान्द्वेष्टियञ्चव्वयन्द्विष्म्मो
स्म्मादन्नादस्यैप्प्रतिष्ठाया ऽअगन्म्मस्वः सञ्ज्योतिषाभूम ॥ २५ ॥
स्वयम्भूरसि ॥ स्वयम्भूरसिश्श्रेष्ठोरश्मिर्व्वर्च्चोदा ऽअसिव्वर्च्चोमे
देहि ॥ सूर्य्यस्यावृतमन्वावर्त्ते ॥ २६ ॥ अग्नेगृहपते । सुगृ ॥ १३ ॥
हपतिस्त्वयाग्नेहङ्गृहपतिनाभूयासꣳ सुगृहपतिस्त्वम्मयाग्ने

गृहपतिनाभूयाꣳ ॥ अस्त्थूरिणौगार्हँपत्त्यानिसन्तुशतꣳहिमाꣳ
सूर्य्यँस्यावृतमन्न्वावर्त्ते ॥ २७ ॥ अग्ग्नेंव्व्रतपते । व्व्रतमंचारिषु
न्तदंशकुन्तन्न्मेँराधीदमुहँय्यऽएवास्म्मिसोस्म्मि ॥ २८ ॥
[५] अग्नयेंकव्व्यवाहनाय । स्वाहासोमायपितृमतेस्वाहा ॥
अपहताऽअसुरारक्षाꣳसिव्वेदिषदं ॥ २९ ॥ येरूपाणि ।
प्प्रतिमुञ्चमानाऽअसुराꣳसन्तं स्वधयाचरन्ति ॥ परापुरोनि
पुरोयेभरन्त्यग्निष्ट्टाँल्लोकात्प्प्रणुदात्त्यस्म्मात् ॥ ३० ॥ अत्त्र

पितरः ॥ अत्रपितरोमादयध्वंयथाभागमावृषायध्वम् ॥
अमीमदन्तपितरोयथाभागमावृषायिषत ॥ ३१ ॥ नमोवः
पितरोरसायनमोवःपितरःशोषायनमोवःपितरोजीवायनमो
वःपितरःस्वधायैनमोवःपितरोघोरायनमोवःपितरोमन्यवेन
मोवःपितरःपितरोनमोवोगृहान्नःपितरोदत्तसतोवःपितरोदे
ष्मैतद्वःपितरोवासऽआधत्त ॥ ३२ ॥ आधत्त । पितरो
गर्भंकुमारम्पुष्करस्रजम् ॥ यथेहपुरुषोसत् ॥ ३३ ॥ ऊर्जं

3/2

व्वहन्तीः ॥ ऊर्ज्जं व्वहन्तीरमृतङ्घृतम्पयः कीलालम्परिस्रुतम् ॥ स्वधास्त्थ तर्प्पयत मे पितॄन् ॥ ३४ ॥ [६] इतिश्रीवाजसनेय संहितायां द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् । समिधाग्निं, भूर्भुवःस्वश्चतुष्का, वग्निर्ज्योतिर्द्वे, उपप्रयन्तोऽअध्वरꣳषड्विꣳशतिः, भूर्भुवःस्वश्चतस्रो, गृहामातिस्रः, प्रघासिनोहवामहे पञ्च, पूर्णादर्व्विद्वे, ऽअक्षन्नमीमदन्तषडे, षते

---

१ ऊर्ज्जम् । अत्र "परं तु रेफहकाराभ्याम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०१ सू.) रेफहकाराभ्यां परं व्यञ्जनं द्विरुच्यते । तेन रकारात्परस्य जकारस्य द्विर्भावः

सप्त, दश ॥ १० ॥ त्रिषष्टिः ॥ ६३ ॥ हरिः ॐ ॥ समिधा
ग्निम् ॥ समिधाग्निन्दुंवस्यतघृतैर्[1]बोधयतातिथिम् ॥ आस्मिन्
न्हुव्याजुंहोतन ॥१॥ [2]सुसंमिद्धायशोचिषे । घृतन्तीव्रञ्जुंहोतन ॥
अग्नयेजातवेदसे ॥ २ ॥ तन्त्वा । समिद्भिरङ्गिरोघृतेनंवर्द्ध
यामसि ॥ बृहच्छोचायविष्ठ्य ॥ ३ ॥ उपत्वा । ग्नेहविष्मतीर्घृ
ताचीर्यन्तुहर्य्यत ॥ जुषस्वसमिधोमम ॥४॥ [४-१] भूर्भुवः ॥

१ घृतैर्ब्बोधयता । अत्र परं तु रेफहकाराभ्याम् (शु. य. प्रा. ४ अ. १०१ सू.) इत्यनेन रकारात्परस्य वकारव्यञ्जनस्य द्वित्वम् । २ सुसमिद्धाय । अत्र भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सुकारात्परस्य सकारस्य षकारे प्राप्ते अनुसन्तनोतु बृहस्पतिसुतस्यसुसमिद्धाय० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ क.) इत्यनेन सकारस्य प्रकृतिभावः न षत्वम् ।

भूर्भुवःस्वुर्द्यौरिवभूम्नापृथिवीवव्वरिम्णा ॥ तस्यास्त्तेपृथिविदे
वयजनिपृष्ठेग्निमन्नादमन्नाद्यायादधे ॥५॥ आयम् ॥ आयङ्गौः
पृश्निरक्क्रमीदसदन्मातरम्पुरः ॥ पितरञ्चप्प्रयन्त्स्वः ॥ ६ ॥
अन्तश्चरति । रोचनास्यप्प्राणादपानती ॥ व्यक्ख्यन्महिषोदि
वम् ॥ ७ ॥ त्रिᳪशद्धाम ॥ त्रिᳪशद्धामव्विराजतिव्वा[1]क्पतङ्गायधी
यते ॥ प्रतिवस्तोरहद्युभिः ॥८॥ [४-२] अग्निर्ज्योतिः ॥ अ

---

१ वाक्पतिः । अत्र स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम्, तत्र पूर्वः ककारो द्विरुक्तिजः पकारः संयोगः ।

ग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निःस्वाहासूर्य्योज्ज्योतिर्ज्योतिꣳसूर्य्यꣳ
स्वाहा ॥ अग्निर्वर्च्चोज्ज्योतिर्वर्च्चꣳस्वाहासूर्य्योवर्च्चोज्ज्योतिर्वर्च्चꣳ
स्वाहा ॥ ज्योतिꣳसूर्य्यꣳसूर्य्योज्ज्योतिꣳस्वाहा ॥ ९ ॥ सजूर्द्दे
वेन । सवित्रासजूरात्र्येन्द्रवत्त्या ॥ जुषाणोऽअग्निर्वेतुस्वाहा ॥
सजूर्द्देवेनसवित्रासजूरुषसेन्द्रवत्त्या ॥ जुषाणःसूर्य्योवेतुस्वाहा
॥ १० ॥ [२-३] उपप्प्रयन्तोऽअद्ध्वरम् ॥ उपप्प्रयन्तोऽअद्ध्वर

१ उपप्प्रयन्तोऽअद्ध्वरम् अत्र एदोद्भ्यां पूर्वमकारः (शु. य. प्रा. ४ अ. ६१ सू.) इत्यनेन सर्वत्र पूर्वरूपे प्राप्ते प्रकृतिभाव ऋक्षु (शु. य. प्रा. ४ अ. ८१ सू.) इत्यनेन गाहमानादिभिः सूत्रैरभिनिहितेभ्योऽन्यत्र ऋक्षु प्रकृतिभावविधानसामर्थ्यान्न पूर्वरूपम् ।

म्मन्त्रंव्वोचेमाग्ग्नये ॥ आरेऽअस्म्मेचशृण्ण्वते ॥ ११ ॥ अग्ग्नि
र्म्मूर्द्धा । दिवःककुत्त्पतिःपृथिव्व्याऽअयम् ॥ अपाꣳरेताꣳसि
जिन्न्वति ॥ १२ ॥ उभावाम् ॥ उभावामिन्द्राग्ग्नीऽआहुवद्ध्या
ऽउभाराधसःसहमादयद्ध्यै ॥ उभादातारावुषाꣳरयीणामुभा
व्वाजस्यसातयेहुवेवाम् ॥ १३ ॥ अयन्ते ॥ अयन्तेयोनिर्ऋत्त्विय
योयतोजातोऽअरोचथाः ॥ तञ्ञ्जानन्नग्ग्नऽआरोहाथानोव्वर्द्धया

---

१ दिवःककुत्पतिः । अत्र दिवोऽककुत्पृथिव्योः (शु. य. प्रा. ३ अ. २४ सू.) इत्यनेन अककुत्पृथिव्योर्विसर्जनीयस्य सकारविधानान्नात्र सकारः ककुत्परत्वात् ।

संहि. रयिम् ॥ १४ ॥ अयमिह । प्प्रथमोधायिधातृभिर्होतायजिष्ठो पू. अ.
॥१७॥ ऽअद्ध्वरेष्वीड्यः ॥ यमप्नवानोभृगवोविरुरुचुर्व्वनेषुचित्रंव्वि ॥ ३ ॥
भ्वंव्विशेविशे ॥ १५ ॥ अस्यप्प्रत्नाम् ॥ अस्यप्प्रत्नामनुद्युतꣳ
शुक्रन्दुदुह्रेऽअह्रयः ॥ पयः सहस्रसामृषिम् ॥ १६ ॥ तनूपाऽ
अग्नेसितन्न्वम्मेपाह्यायुर्द्दाऽअग्नेस्यायुर्म्मेदेहिव्वर्च्चोदाऽअग्ने
सिव्वर्च्चोमेदेहि ॥ अग्नेयन्मेतन्न्वाऽऊनन्तन्मऽआपृण ॥ १७ ॥ ॥१७॥
इन्धानास्त्वा । शतꣳहिमाद्युमन्तꣳसमिधीमहि ॥ व्वयंस्वन्तो

व्वयस्कृतङ्गुसहस्वन्तꣳसहस्कृतम् ॥ अग्नेसपत्नदम्भन्नमदब्धा
सोऽअदाभ्यम् ॥ चित्रावसोस्वस्तितेपारमशीय ॥ १८ ॥
सन्त्वम् ॥ सन्त्वमग्नेसूर्य्यस्यवर्च्चसागथाꣳसमृषीणाꣳस्तुते
न ॥ सम्प्रियेणधाम्नासमहमायुषासंवर्च्चसासम्प्रजयासꣳराय
स्पोषेणग्मिषीय ॥ १९ ॥ अन्धस्स्थ ॥ अन्धस्स्थान्धोवो
भक्षीयमहस्स्थमहोवोभक्षीयोर्ज्जस्स्थोर्ज्जवोभक्षीयरायस्पोषं

---

१ अन्धसःस्थ इतिपदे प्रत्ययसवर्णम्मुदि शाकटायनः (३ अ. ९ क.) इत्यनेन शषसेषु मुत्संज्ञकेषु परेषु विसर्गस्य परसवर्णं भवति तने सकारे मुदि परसवर्णं प्राप्तं परन्तु जित्परे मुदि तु लुङ्ङ्मुदि जित्परे (३ अ. १३ क.) इत्यनेन स्थे जित्परे मुदि सति विसर्गस्य लोपः। तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (४ अ. १०२ क.) इत्यनेन द्वित्वे पस्य चर्त्वे अन्धस्स्थ इति ॥

स्त्थरा॒यस्पोषंवोभक्षीय ॥ २० ॥ रेवंती॒रमंद्ध्वम् ॥ रेवंती॒रमं
द्ध्वम॒स्मिन्न्योनांवा॒स्मिन्न्गो॒ष्ठेस्मिँल्लो॒के॒स्मिन्न्क्षयें ॥ इ॒हैव
स्त्त॒मापंगात ॥ २१ ॥ स॒र्ठंहि॒तासि॑ । वि॒श्श्वरू॒प्प्यू॒र्ज्जामावि॑श
गौप॒त्त्येन॑ ॥ उपंत्त्वाग्ग्ने॒दि॒वेदि॑वे॒दोषांवस्त्ता॒र्द्धि॒याव्व॒यम् ॥ नमो॒भ
रंन्त॒ऽएमंसि ॥ २२ ॥ राजंन्तमद्ध्व॒राणांम् ॥ राजंन्तमद्ध्व॒राणांङ्गो॒
पामृ॒तस्य॒दीदि॑विम् ॥ वर्द्धमान॒ꣳस्वेद॒मे॑ ॥ २३ ॥ सनं÷ ॥ सनं÷
पि॒तेवंसू॒नवेग्ग्नेंसूपाय॒नोभंव ॥ सचंस्वानꣳस्व॒स्त्तयें ॥ २४ ॥

अग्ग्नेत्त्वम् ॥ अग्ग्नेत्त्वन्नोऽअन्तमऽउतत्त्राताशिवोभवाव्वरूत्थ्यः ॥ व्वसुरग्ग्निर्व्वसुश्श्रवाऽअच्छानक्षिद्द्युमत्तमᳫंरयिन्दाः ॥ २५ ॥ तन्त्वा ॥ तन्त्वाशोचिष्ठदीदिवᳫंसुम्म्नायनूनमीमहे सखिब्भ्यः ॥ स[1]नोबोधिश्श्रुधीहवमुरु[2]ष्ष्याणोऽअघायतस्समस्म्मात् ॥ २६ ॥ इडऽएहि ॥ इड[3]ऽएह्यदितऽएहिकाम्म्याऽएत ॥

१ सः नो बोधिः । अत्र व्यञ्जने च (शु. य. प्रा. २ अ. १६ सू.) इत्यनेन सः इति पदस्य विसर्जनीयस्य लोपे सनोबोधिः इति सिद्ध्यति । २ उरुष्ष्याणः । अत्र उरुष्यानः इति पदम् । अत्र निषण्णायरथवाहणमिन्द्र० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन नकारस्य णकारे, स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन षस्य द्वित्वम् । ३ इडेएहि इतिपदम् । अत्र सन्ध्यक्षरमयवायावम् (शु. य. प्रा. ४-अ-४७ सू.) इत्यनेन इडे इति एकारस्य अयादेशे यवयोः पदान्तयोः स्वरमध्ये लोपः (४ अ. १२५ सू.) इत्यनेन यकारस्य लोपे पुनः स्वरसन्धिप्राप्तौ "न परकालः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४ सू.) इति निषेधः ।

सं. ४

मयिंवꣳकामुधरंणम्भूयात् ॥ २७ ॥ सोमानꣳस्वरंणं । कृणु
हिब्रंह्मणस्पते ॥ कक्षीवंन्तँय्यऽऔशिजः ॥ २८ ॥ योरेवान् ॥
योरेवान्योऽअंमीवहाव्वसुवित्पुंष्टिवंर्द्धनः ॥ सनंःसिषक्तुय
स्तुरः ॥ २९ ॥ मानंः ॥ मानꣳशꣳसोऽअरंरुषोधूर्त्तिः प्प्रण
ङ्मर्त्त्यंस्य ॥ [2]रंक्षाणोब्ब्रह्मणस्पते ॥ ३० ॥ महिंत्रीणाम् ॥

१ "पुष्टिवर्द्धनः" अत्र ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. अ. सू. १०२) इति सूत्रेण पुष्टिपदे शषसहानां चतुर्णां वर्णानाम् ऊष्मसंज्ञात्वात् षकारोष्मणः परस्य स्पर्शसंज्ञकस्य टकारस्य द्वित्वं जातम् । तेनैकषकारो द्वौ टकारौ च संयोगः । तत्र प्रथमष्टकारः क्रमजो ज्ञेयः । अन्येष्वप्येतादृशेषु स्थलेषु द्वित्वं बोध्यम् । तथैव पुष्टिवर्द्धनः इत्यत्र वर्द्धनः इति पदे परं तु रेफहकाराभ्याम् (४-१०१) इत्यनेन रकारोत्तरवर्तिनः धव्यञ्जनस्य द्वित्वे जश्त्वे धकारस्य दकारः । २ रक्षाणः । रक्षा नः इतिपदम् । अत्र निषण्णाय रथवाहणम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन नकारस्य णकारो निपात्यते । ॥ १९ ॥

महिंत्रीणामवौंस्तुद्युक्षम्मित्रस्यांर्य्यम्मणः ॥ दुराधर्षंवरुणस्य
॥ ३१ ॥ नुहितेषांम् ॥ नुहितेषांमुमाचुननाद्धंसुव्वारुणेषु ॥ ईशे
रिपुरघशंहसह ॥ ३२ ॥ तेहि । पुत्रासोऽअदितेहप्रजीवसेम
र्त्त्यांय ॥ ज्योतिर्य्यच्छुन्त्यजंस्त्रम् ॥३३॥ कुदाचुन । स्तरीर
सिनेन्द्रंसश्चसिदाशुषें ॥ उपोपेन्नुमंघवुन्भूयुऽइन्नुतेदानंन्देवस्यं
पृच्च्यते ॥ ३४ ॥ तत्त्संवितुः ॥ तत्त्संवितुर्व्वरेण्ण्युम्भर्ग्गोदेवस्यं
धीमहि ॥ धियोयोनंःप्रचोदयांत् ॥ ३५ ॥ शतम् ॥ १०० ॥

परिते । दूडभोरथोस्म्माँ२ ॥ ऽअंश्नोतुव्विश्श्वतः ॥ येनरक्ष
सिदाशुषः ॥ ३६ ॥ [२६-४] भूर्ब्भुवः ॥ भूर्ब्भुवस्वः
२सुप्प्रजाः प्प्रजाभिः स्याᳬसुवीरोव्वीरैः सुपोषᳬपोषैः ॥ नर्य्य
प्प्रजाम्मेपाहिशᳬस्यंपशून्मेपाह्यथर्य्यपितुम्मेपाहि ॥ ३७ ॥
आगन्म । व्विश्श्ववेदसमस्म्मभ्यंव्वसुवित्तमम् ॥ अग्ग्नेसम्म्राड
भिद्युम्म्नमभिसहऽआयच्छस्व ॥ ३८ ॥ अयमग्निः ॥ अय

१ दूडभो रथः । दुःदभः इतिपदम् अत्र "उकारं दुर्दे (शु. य. प्रा. ३ अ. ४२ सू.)" इत्यनेन दुरित्यस्य विसर्गस्य उकारो दकारे परे दन्त्यश्च मूर्धन्यत्वमापद्यते । तेन दकारस्य उकारे दस्य मूर्धन्ये दुउडभः । सवर्णयोरुकारयोः सवर्णदीर्घः । २ सुप्प्रजाः अत्र "स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (४ अ. १०० सू.)" इत्यने प्रजाशब्दघटितप्रकारे परे पकारस्य द्वित्वम् । एवं वरेण्ण्यम् । पुन्नासः । द्युम्म्नम् एतादृशेषु स्थलेषु ज्ञेयम् ।

मग्निर्गृहपतिर्ग्गार्हपत्त्यꣳ प्प्रजायाव्वसुवित्तमꣳ ॥ अग्ग्नेगृहपते
भिद्युम्म्नमभिसहऽआयच्छस्व ॥ ३९ ॥ अयमग्ग्निः ॥ अय
मग्ग्निःपुरीष्ष्योरयिमान्पुष्टिवर्द्धनꣳ ॥ अग्ग्नेपुरीष्ष्याभिद्युम्म्न
मभिसहऽआयच्छस्व ॥ ४० ॥ [४-५] गृहामा । बिभीतमा
व्वेपद्ध्वमूर्ज्जम्बिब्भ्रतऽएमसि ॥ ऊर्ज्जम्बिब्भ्रद्द्वꣳसुमनाꣳ सुमेधा
गृहानैमिमनसामोदमानꣳ ॥ ४१ ॥ येषामद्ध्येति । प्प्रवसन्न्येषु[1]

१ "प्रवसन्न्येषु" इत्यत्र "स्वरात्संयोगादिर्द्दिरुच्यते सर्वत्र (१०० शु. य. प्रा. ४ अ. सू.)" इत्यनेन नकारस्य द्वित्वम् ।

सौमनुसोबुहुः ॥ गृहानुपंह्वयामहेतेनोजानन्तुजानुतः ॥४२॥
उपंहूताऽइुह । गावुऽउपंहूताऽअजावयंः ॥ अथोुऽअन्नंस्य
कीलालुऽउपंहूतोगृहेषुंनः ॥ क्षेमांयवुःशान्त्यैप्प्रपंद्येशिुवꣳ
शुग्मꣳशंुय्योःशंुय्योः ॥ ४३ ॥ [३-६] प्रुघासिनोहवाम
हे । मुरुतंश्चरिुशादंसः ॥ कुरम्भेणंसुजोषंसः ॥ ४४ ॥
यद्ग्रामे ॥ यद्ग्रामेुयदरंण्ण्येुयत्त्सभायांुय्यदिन्द्रिुये ॥ यदेनं ॥२१॥
श्चकृुमाव्वुयमिुदन्तदवंयजामहेुस्वाहा ॥ ४५ ॥ मोषूणंः ॥

मोषूणंऽइन्द्रात्रपृत्सुदेवैरस्तिहिष्म्मातेशुष्मिन्नवयाः॥ मुह

श्चिद्यस्यमीढुषोयव्याहविष्म्मतोमरुतोवन्दतेगीः॥४६॥ अक्र

न्कर्म्म। कर्म्मकृतः सहवाचामयोभुवा॥ देवेभ्यःकर्म्मकृ

त्वास्तम्प्रेतसचाभुवः॥४७॥ अवभृथनिचुम्पुण। निचेरुर

सिनिचुम्पुणः॥ अवदेवैर्देवकृतमेनोयासिषमवमर्त्त्यैर्म्मर्त्त्यकृ

तम्पुरुराव्णोदेवरिषस्पाहि॥४८॥ [५-७] पूर्णादर्व्वि॥

---

१ मो पूणः। अत्र मो षूनः इतिपदम्। "निषण्णाय रथवाहणम् (३ अ. ८७ सू.)" इत्यनेन णकारस्य निपातः। २ हिष्म्माते। अत्र हेर्मिथोदयः (३ अ. ६८ सू.) इत्यनेन मकारोदये हिशब्दात्परस्य सकारस्य षकारः। तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" इति द्वित्वम्। ३ देवरिषस्पाहि। अत्र "अध्वनो रजसो रिषः स्पृशस्पातौ (३ अ. २८ सू.)" इत्यस्मिन् पातौ इति धातुग्रहणात् पाधातो रूपे परेऽपि रिषः विसर्गस्य सकारः। तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम्।

संहि- पूर्णादर्व्विपरांपतसुपूर्णापुनरापंत । व्वस्नेवव्विक्रीणावहाऽइष पू. अ.
॥२२॥ मूर्ज्जं शतक्रतो ॥ ४९ ॥ देहिमे ॥ देहिमेददामितेनिमेधेहि ॥ ३ ॥
नितेदधे ॥ निहारंब्भहरासिमेनिहारन्निहराणितेस्वाहा ॥ ५० ॥
[२-८] अक्षन्नमीमदन्त ॥ अक्षन्नमीमदन्तह्यवप्रियाऽअ
धूषत ॥ अस्तोषतस्वभानवोव्विप्रानविष्ठयामतीयोजान्विन्द्र
तेहरी ॥ ५१ ॥ सुसन्दृशन्त्वा ॥ [1]सुसन्दृशन्त्वाव्वयम्मघवन्व ॥२२॥

---

१ सुसन्दशम् । अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे (३ अ. ५९ सू.)" इत्यनेन षत्वापत्तौ "अनुसन्तनोतु बृहस्पतिसुतस्यसुसमिद्धायसुसन्दशम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावः न षत्वम् ।

न्दिषीमहि ॥ प्रनूनम्पूर्णवन्धुरस्त्तुतोयासिव्वशाँ २ ॥ ऽअनु
योजान्विन्द्रतेहरी ॥ ५२ ॥ मनोनु ॥ मनोन्वाह्वामहेनारा
शꣳसेनस्त्तोमेन ॥ पितृणाञ्चमन्मभिः ॥ ५३ ॥ आनः ॥
आनऽएतुमनःपुनःक्क्रत्त्वेदक्षायजीवसे ॥ ज्योक्क्सूर्य्यन्दृशे
॥ ५४ ॥ पुनर्न्नः । पितरोमनोददातुदैव्व्योजनः ॥ जीवंव्व्रा
तꣳसचेमहि ॥ ५५ ॥ व्वयꣳसोम । व्व्रतेतवमनस्त्तनूषुबिभ्भ्र
तः ॥ प्रजावन्तःसचेमहि ॥ ५६ ॥ [६-९] एषते । रुद्र

भागःसहस्वस्राम्बिकयातञ्जुषस्वस्वाहैषतेरुद्रभागऽ[1]आखुस्ते
पशुः॥ ५७॥ अवरुद्रम्॥ अवरुद्रमदीमह्यवदेवन्त्र्यम्बकम्॥
यथानो[2]व्वस्यंसस्करद्यथानः[3]श्श्रेयंसस्करद्यथानोव्यवसाययात्
॥ ५८॥ भेषजमसि। भेषजङ्गवेश्वायपुरुषायभेषजम्॥
सुखम्मेषायमेष्यै॥ ५९॥ त्र्यम्बकँय्यजामहे। सुगन्धिम्पु

१ आखुःते। अत्र "तथयोः सम् (३ अ. ८ सू.)" इत्यनेन तकारे परे सत्वे आखुस्ते इति रूपम्। २ वस्यसस्करत् अत्र "समानपदे च (३ अ. ३० क.)" इत्यप्राप्तौ "कविष्करत्कृधिषु (३ अ. ३२ सू.)" इत्यनेन करत्परे विसर्जनीयस्य सकारः। तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" इति ककारस्य द्वित्वम्। ३ श्रेयसस्करत् अत्र "समानपदे च (३ अ. ३० सू.)" इत्यनेन समानपदे विसर्गस्य ककारे परे सकारः। तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च-स्पर्शः (४ अ. १०२ सू.)" इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम्।

ष्टिवर्द्धनम् ॥ उर्व्वारुकमिवबन्धनान्मृत्त्योर्म्मुक्षीयमामृतात् ॥
त्र्यम्बकँय्यजामहेसुगन्धिम्पतिवेदनम् ॥ उर्व्वारुकमिवबन्धं
नादितोमुक्षीयमामुतः ॥ ६० ॥ एतत्ते । रुद्रावसन्तेनं
परोमूजवतोतीहि ॥ अवततधन्वापिनाकावसःकृत्तिवासा ऽ
अहिंसन्नःशिवोतीहि ॥ ६१ ॥ त्र्यायुषञ्जमदग्नेःकश्यप
स्यत्र्यायुषम् ॥ यद्देवेषुत्र्यायुषन्तन्नो ऽ अस्त्तुत्र्यायुषम् ॥ ६२ ॥
शिवोनामा ॥ शिवोनामासिस्वधितिस्त्तेपितानमस्त्ते ऽ अस्त्तुमा

मा हि ᳪसीः ॥ निवर्त्तयाम्म्यायुषेन्नाद्यायप्प्रजननायरायस्प्पो
षायसुप्प्रजास्त्वायसुवीर्य्याय ॥ ६३ ॥ १० ॥ [७-१०]
इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ श्रीवेदपुरु
षायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ एदंद्वे, महीनाम्पयश्चतस्र, आकू
त्याक्रुक्सामयोर्द्विकौ, व्रतंकृणुतषडे, षाते चतस्रो, वस्व्य
सितिस्र, एषतेद्वे, शुक्रंत्वाचतस्रो, ऽऽदित्यास्त्वगष्टौ, दश सप्त
त्रिᳪशत् ॥ १० ॥ ३७ ॥ ४ ॥ हरिः ॐ ॥ एदम् ॥ ऐदमगन्म

॥२४॥

१ एदमगन्। अत्र आ इदम् अत्र "कण्ठ्यादिवर्णे एकारम् (४ अ. ५३ सू.)" इत्यनेन कण्ठ्यात्परः इवर्णः पूर्वस्वरः परश्च एकारमापद्यते। तेन एदमगन्।

देवयजनम्पृथिव्यासत्रेदेवासोऽअजुषन्तविश्वे ॥ ऋक्सामा
भ्याᳯंसन्तरन्तोयजुर्भीरायस्पोषेणसमिषामदेम ॥ इमाऽ
आपःशमुमेसन्तुदेवीरोषधेत्रायस्वस्वधितेमैनᳯंहिᳯंसीः ॥ १ ॥
आपोऽअस्मान् ॥ आपोऽअस्मान्मातरःशुन्धयन्तुघृतेन
नोघृतप्वःपुनन्तु ॥ विश्वᳯंहिरिप्रम्प्रवहन्तिदेवीरुदिदाभ्यः

१ हिंसीः। (हिᳯंसीः) अत्र अनुस्वाराच्च तत्पूर्वात् (शु. य. प्रा. ३ अ. ५७ सू.) इत्यनेन षकारापत्तौ अनुसन्वनोतु (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे अथानुस्वारस्य गूमित्यादेशः शषसहरेफेषु (शु. य. प्रा. परिशिष्ट सू.) इत्यनेन अनुस्वारस्य दीर्घगूंत्वम्। २ शुन्धयन्तु। अत्र स्वरात्० इति सूत्रेण द्वित्वे प्राप्तेऽपि स्ववर्गीये चानुत्तमे (शु. य. प्रा. ४ अ. ११५ सू.) इत्यनेन स्ववर्गीये द्वित्वनिषेधादत्र नकारात्परे स्ववर्गीये धकारे नकारस्य न द्वित्वम्। एवमेवैतादृशेषु स्थलेषु ज्ञेयम्। यथा पुनन्तु। शान्तिः। माच्छन्दः। सन्तु। अन्तरिक्षात्। अजुषन्त। सन्तरन्तः।

संहि॰ शुचिरापूतऽएमि ॥ दीक्षातपसोस्त्तनूरसितान्त्वांशिवा ँ शग्ग्माम्परिदधेभद्द्रंव्वर्ण्णम्पुष्ष्यन्न् ॥२॥ [२-१] महीनाम्पयः ॥ पू. अ.
॥२५॥ महीनाम्पयोसिव्वर्च्चोदाऽअसिव्वर्च्चोमेदेहि ॥ वृत्रस्यासिकनीनकश्चक्षुर्दाऽअसिचक्षुर्म्मेदेहि ॥ ३ ॥ चित्त्पतिर्म्मा ॥ चित्त्पतिर्म्मापुनातुव्वाक्पतिर्म्मापुनातुदेवोमासवितापुनात्वच्छिद्द्रेणपवित्त्रेणसूर्य्यस्यरश्मिभिः ॥ तस्यतेपवित्त्रपतेपवित्त्रपूतस्ययत्त्कामःपुनेतच्छकेयम् ॥४॥ आवः ॥ आवोदेवासऽईमहेव्वामम्प्र ॥४॥
॥२५॥

१ पुष्ष्यन्न्। अत्र स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु. य. प्रा. अ. १०० सू.) इत्यनेन षकारस्य द्वित्वम्।

यत्त्यद्धूरे ॥ आवोदेवासऽआशिषोयज्ञियासोहवामहे ॥ ५ ॥
स्वाहायज्ञम् ॥ स्वाहायज्ञम्मनसःस्वाहोरोरन्तरिक्षात्स्वाहा
द्यावापृथिवीब्भ्याᳬस्वाहाव्वातादारभेस्वाहा ॥ ६ ॥ [४-२]
आकूत्त्यैप्प्रयुजे ॥ आकूत्त्यैप्प्रयुजेग्नयेस्वाहामेधायैमनसेग्न
येस्वाहादीक्षायैतपसेग्नयेस्वाहासरस्वत्त्यैपूष्ण्णेग्नयेस्वाहा ॥
आपोदेवीर्ब्बृहतीर्व्विश्वशम्भुवोद्यावापृथिवीऽउरोऽअन्तरिक्ष ॥
बृहस्प्पतयेहविषाव्विधेमस्वाहा ॥ ७ ॥ व्विश्वोदेवस्य ॥ व्विश्वो

देवस्यनेतुर्म्मर्त्तोव्वृणीतसक्ख्यम् ॥ व्विश्वोरायऽइषुद्ध्यतिद्द्युम्न्नंव्वृ
णीतपुष्ष्यसेस्वाहा ॥८॥ [२-३] ऋक्क्सामयोःशिल्प्पे ॥ ऋक्क्सा
मयोःशिल्प्पेस्त्थस्तेव्वामारभेतेमापातमास्ययज्ञस्योदृचः ॥ श
र्म्मासिशर्म्ममेयच्छनमस्तेऽअस्तुमामाहिꣳसीः ॥ ९ ॥ ऊर्ग्ग
सि ॥ ऊर्ग्गस्याङ्गिरस्यूर्ण्णम्म्रदाऽऊर्ज्जंमयिधेहि ॥ सोमस्यनी
विरसिव्विष्ण्णोःशर्म्मासिशर्म्मयजमानस्येन्द्रस्ययोनिरसिसुस ॥२६॥
स्याःकृषीस्कृधि ॥ उच्छ्रयस्ववनस्प्पतऽऊर्द्ध्वोमापाह्यꣳहसऽ

आस्यय॒ज्ञस्योद्दृचं॑ ॥ १० ॥ [२-४] व्व्रतङ्कृ॑णुत । व्व्रतङ्कृ॑णुता॒ग्निर्ब्ब्र॒ह्मा॒ग्निर्य॒ज्ञो व्व॑न॒स्पति॑र्य॒ज्ञियः॑ ॥ दैवीन्धियम्म॑नाम॒हे सु॒मृ॒डीका॑म॒भिष्ट॑ये व्व॒र्च्चो॒धां य॒ज्ञवा॑हसꣳ सु॒ती॒र्त्था नो॑ऽअस॒द्वशे॑ ॥ ये दे॒वा मनो॑जाता मनो॒युजो॒ दक्ष॑क्क्रतव॒स्ते नो॑ऽवन्तु॒ ते न॑: पान्तु॒ तेभ्य॒: स्वाहा॑ ॥ ११ ॥ श्वा॒त्त्राः पी॒ताः ॥ श्वा॒त्त्राः पी॒ता भ॑वत यू॒यमा॑पो ऽअ॒स्माक॑म॒न्तरु॒दरे॑ सु॒शेवा॑: ॥ ता ऽअ॒स्मभ्य॑मय॒क्ष्मा

१ अत्र व्रतम् कृणुत इति पदम् । स्पर्शे परपञ्चमम् (शु. य. प्रा. ४ अ. १२ सू.) इत्यनेन मकारस्य स्पर्शवर्णपरे स्पर्शवर्णस्य पञ्चमाक्षरो भवति तेन ङकारः । एतन्ते तत्र नकारः ।

संहि. ऽअनमीवाऽअनागसꣳस्वदन्तुदेवीरमृताऽऋतावृधः ॥ १२ ॥ पू. अ.
॥२७॥ इयन्ते । सञ्ज्ञियान्तनूरपोमुञ्चामिनप्प्रजाम् ॥ अꣳहोमुचꣳ ॥ ४ ॥
स्वाहाकृताꣳपृथिवीमाविशतपृथिव्यासम्भव ॥ १३ ॥ अग्ग्ने
त्त्वम् ॥ अग्ग्नेत्त्वꣳसुजागृहिव्वयꣳसुमन्दिषीमहि ॥ रक्षाणोऽ
अप्प्रयुच्छन्त्प्रबुधेनꣳपुनस्क्कृधि[1] ॥ १४ ॥ पुनर्म्मनः ॥ पुनर्म्मनꣳपु
नरायुर्म्मऽआगन्पुनः प्प्राणःपुनरात्त्मामऽआगन्पुनश्चक्षुꣳ ॥ २७ ॥

१ पुनस्क्कृधि । अत्र ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वे प्राप्ते ऋवर्णे (शु. य. प्रा. ४ अ. १११ सू.) इत्यनेन ऋवर्णपरे स्पर्शे निषेधान्न ककारस्य द्वित्वम् । यत्र यत्र ऊष्मभ्योऽन्तःस्थेभ्यश्च परः स्पर्शवर्णः ऋविशिष्टश्चेत्तत्र तत्र द्वित्वाभावो ज्ञेयः । यथा-कृपीस्कृधि ।

पुनः श्रोत्रम्मऽआगन् ॥ वैश्श्वानरोऽअदब्धस्तनूपाऽअग्निर्न्नः
पातुदुरितादवद्यात् ॥ १५ ॥ त्वमग्ग्ने । व्रतपाऽअसिदेवऽ
आमर्त्येष्ष्वा ॥ त्वँय्यज्ञेष्ष्वीड्यः ॥ रास्वेयत्सोमाभूयो
भरदेवोनः सविताव्वसोर्द्दाताव्वस्वदात् ॥ १६ ॥ [६-५]
एषाते । शुक्रतनूरेतद्वर्च्चस्तयासम्भवभ्भ्राजङ्गच्छ ॥ जूरसि
धृतामनसाजुष्टाव्विष्णवे ॥ १७ ॥ तस्यास्ते । सत्त्यसवसः
प्रसवेतन्न्वोयन्त्रमशीयस्वाहा ॥ शुक्रमसिचन्द्रमस्यमृतमसिवै

संहि. ऽअदेवमसि ॥ १८ ॥ चिदसि । मनासिधीरसिदक्षिणासिक्ष पू. अ.
॥२८॥ त्रियासियज्ञियास्यदितिरस्युभयतःशीर्ष्णी ॥ सानःसुप्प्राची ॥ ४ ॥
सुप्प्रतीच्येधिमित्रस्त्वापदिबध्नीताम्पूषाध्वनस्पात्विन्द्राया
ध्यक्षाय ॥ १९ ॥ अनुत्वा । मातामन्यतामनुपितानुभ्राता
सगर्भ्योनुसखासयूथ्यः ॥ सादेविदेवमच्छेहीन्द्रायसोमंरु
द्रस्त्वावर्त्तयतुस्वस्तिसोमसखापुनरेहि ॥ २० ॥ [४-६] ॥२८॥
वस्व्यसि ॥ वस्व्यस्यदितिरस्यादित्यासिरुद्रासिचन्द्रासि ॥

बृहस्प्पतिष्ट्वासुम्म्नेरंम्मणातुरुद्द्रोव्वसुंभिराचंके ॥ २१ ॥ अदि

त्यास्त्त्वा । मूर्द्धन्नाजिघर्म्मिदेवयजंनेपृथिव्व्याऽइडांयास्प्पद

मंसिघृतवत्त्स्वाहा ॥ अस्म्मेरंमस्वास्म्मेतेबन्धुस्त्त्वेरायोमेरायो

माव्वयंᳪरायस्प्पोषेंणव्वियौष्म्मतोतोरायंः ॥ २२ ॥ समंक्ख्ये ।

देव्व्याधियासन्दक्षिंणयोरुचंक्षसा ॥ मामऽआयुᳪप्प्रमोंषीम्मोंऽ

अहन्तवंव्वीरंव्विंदेयतवंदेविसन्द्दशिं ॥ २३ ॥ [३-७] एषतें ।

---

१ समक्ख्ये । अत्र स्वरात्संयोगा० (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन खकारस्य द्वित्वे जाते प्रथमैर्द्वितीयास्तृतीयैश्चतुर्थाः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०८ सू.) इत्यनेन खस्थाने ककारो विहितः ।

गायत्रोभागऽइतिमेसोमायब्रूतादेषतेत्रैष्टुभोभागऽइतिमेसो
मायब्रूतादेषतेजागतोभागऽइतिमेसोमायब्रूताच्छन्दोनामा
नाᳩंसाम्म्राज्ज्यङ्गच्छेतिमेसोमायब्रूतादास्म्माकोसिशुक्क्रस्त्ते
ग्ग्रह्योविचितस्त्वाविचिन्न्वन्तु ॥ २४ ॥ अभित्त्यम् ॥ अभि
त्त्यन्देवᳪंसवितारम्मोण्ण्योः कविक्क्रतुमर्च्चामिसत्त्यसवᳪंरत्नधा
मभिप्प्रियम्मतिङ्कविम् ॥ ऊर्द्ध्वायस्त्यामतिर्भाऽअदिद्युतत्त्सवीं ॥२९॥

१ देवᳪंसवितारमोण्ण्योः । अत्र देवम् इत्यस्य मकारस्य अनुस्वारं रोष्मसु मकारः (शु. य. प्रा. ४ अ-१ सू.) इत्यनेन उष्मणि सकारे परे अनुस्वारे अथानुस्वारस्य गूंमित्यादेशः शषसहरेफेषु (का. प. १ सू.) इत्यनेन (गूंकारे) कृते गूंविशिष्टं रूपम् । एवम् उरुᳪंहिराजा । अᳪंहोमुचः । इत्यादिस्थलेषु गूंकारोऽनेन ज्ञेयः । वयᳪंसुम. । अग्ने त्वᳪंसुजा. । सोमᳪंरुद्रस्त्वा. ।

मनिहिरंण्ण्यपाणिरमिमीतसुक्रतुः कृपास्वः ॥ प्रजाब्भ्यस्त्वा प्प्रजास्त्वानुप्प्राणन्तुप्प्रजास्त्वमनुप्प्राणिहि ॥ २५ ॥ [२-८]
शुक्रन्त्वा । शुक्रेणक्क्रीणामिचन्द्रञ्चन्द्रेणामृतममृतेन ॥ सग्ग्मे तेगोरस्म्मेतेचन्द्राणितपसस्त्तनूरसिप्प्रजापतेर्व्वर्ण्णः परमेणप शुनाक्क्रीयसेसहस्रपोषम्पुषेयम् ॥ २६ ॥ मित्रोनः ॥ मित्रोनऽए हिसुमित्रधऽइन्द्रस्योरुमाविशदक्षिणमुशन्नुशन्तꣳस्योनःस्यो नम् ॥ स्वानभ्भ्राजाङ्घारेबम्भारेहस्त्तसुहस्त्तकृशानवेतेवःसोम

संहि. क्षयेणास्त्तान्नंक्षच्छुम्मावौंदभन्॥ २७॥ परिंमा। ग्नेदुश्चंरिता पू. अ.
॥३०॥ द्बाधस्वामासुचंरितेभज ॥ उदायुंषास्वायुषोदंस्त्थाममृताँ२॥ ॥४॥
ऽअनुं ॥ २८ ॥ प्रतिपन्थांम् ॥ प्रतिपन्थांमपद्महिस्वस्तिगा
मंनेहसंम् ॥ येनविश्वाःपरिद्विषोंवृणक्तिविन्दतेवसुं ॥ २९ ॥
[४-९] अदिंत्त्यास्त्वक् ॥ अदिंत्त्यास्त्वगस्यादिंत्त्यैसदऽआ
सींद ॥ अस्त्तंभ्नाद्द्यांवृंषभोऽअन्तरिंक्षममिंमीतवरिमाणंम्पृ ॥३०॥
थिव्याः ॥ आसींदद्विश्वाभुवंनानिसम्म्राड्विश्वेत्तानिवरुंणस्य

व्व्रतानि ॥ ३० ॥ व्वनेषुवि ॥ व्वनेषुव्व्यन्तरिक्षन्ततानुव्वाजम
र्व्वत्त्सुपयऽउस्रियासु ॥ हृत्त्सुक्क्रतुंव्वरुणोव्विक्क्ष्व्वग्ग्निन्दिवि
सूर्य्यमदधात्त्सोममद्द्रौ ॥ ३१ ॥ सूर्य्यस्यचक्षुः ॥ सूर्य्यस्य
चक्षुरारोहाग्ग्नेरक्ष्णःकनीनकम् ॥ यत्रैतशेभिरीयसेभ्भ्राजमा
नोव्विपश्चिता ॥ ३२ ॥ उस्राव्वेतम् ॥ उस्राव्वेतन्धूर्षाहौयुज्ज्येथा
मनश्श्रूऽअवीरहणौब्ब्रह्मचोदनौ ॥ स्वस्त्तियजमानस्यगृहा

---

१ अत्र स्वरात्संयोगा० (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन द्वित्वे प्राप्ते न क्षवृचिश्विसतयेभ्यस्त्रैकम् (शु. य. प्रा. ६ अ. २७ सू.) इत्यनेनैतेभ्यः परस्य त्रशब्दस्य द्वित्वं न भवति तेन क्षत्र, वृत्र, चित्रम्। श्वित्रम्, सत्रस्य। तत्र गच्छ, यत्र पूर्वे। इत्येतेषु द्वित्वाभावो ज्ञेयः।

न्गंच्छतम् ॥ ३३ ॥ भद्रोमें । सिप्प्रक्ष्यंवस्वभुवस्प्पतेव्विश्वां
न्यभिधामांनि ॥ मात्त्वांपरिपरिणोंव्विदन्मात्त्वांपरिपन्थिनों
व्विदन्मात्त्वावृकांऽअघायवोंव्विदन् ॥ श्येनोभूत्त्वापरांपतयजं
मानस्यगृहान्गंच्छतन्नौंसँस्कृतम् ॥ ३४ ॥ नमोंमित्रस्यं ॥ नमों
मित्रस्यव्वरुंणस्यचक्षसेमहोदेवायतदृतꣳसंपर्य्यत ॥ दूरेदृशेंदेव
जांतायकेतवेंदिवस्प्पुत्त्रायसूर्य्यांयशꣳसत ॥ ३५ ॥ व्वरुंणस्यो ॥२१॥
त्तम्भंनम् ॥ व्वरुंणस्योत्तम्भंनमसिव्वरुंणस्यस्कम्भसर्ज्जंनीस्त्थो

व्वरुणस्यऽऋतुसदन्यसिव्वरुणस्यऽऋतुसदनमासिव्वरुणस्यऽऋत
सदनमासीद ॥ ३६ ॥ यातें ॥ यातेधामानिहुविषायजन्ति
तातेव्विश्वापरिभूरस्तुयज्ञम् ॥ गयस्फानः प्रतरणः सुवीरो
वीरहाप्रचरासोमदुर्य्यान् ॥ ३७ ॥ [८-१०] इतिश्रीवाज
सनेयसंहितायांचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥
अनुवाकसूत्रम्—अग्नेस्तनू, रापतयेत्वाचतुष्कौ, तप्तायनीमेद्वे,
इन्द्रघोषस्त्वास्तिस्रो, युंजतेमनाष्टौ, देवस्यत्वाचतस्रो, देव

स्यत्वापंच, विभूरसिचतस्रो, ज्योतिरसिष, डुरुर्विष्णोतिस्रो,
॥ ३२ ॥ दश त्रिचत्वारिꣳशत् ॥ [अ. ५ मं. ४३-अनु० १०] हरिःॐ॥ ॥ ५ ॥
अग्नेस्तनूः ॥ अग्नेस्तनूरसिविष्णवेत्वासोमस्यतनूरसिवि
ष्णवेत्वातिथेरातिथ्यमसिविष्णवेत्वाश्येनायत्वासोम
भृतेविष्णवेत्वाग्नयेत्वारायस्पोषदेविष्णवेत्वा ॥ १ ॥
अग्नेर्जनित्रम् ॥ अग्नेर्जनित्रमसिवृषणौस्थऽउर्वश्यस्या ॥ ३२ ॥
युरसिपुरूरवाऽअसि ॥ गायत्रेणत्वाच्छन्दसामन्थामित्रैष्टुभे

नत्त्वाच्छन्दंसामन्थामिजागंतेनत्त्वाच्छन्दंसामन्थामि ॥ २ ॥
भवंतन्नः ॥ भवंतन्नःसमंनसौसचैतसावरेपसौ ॥ मायज्ञ६
हिं६सिष्टम्मायज्ञपंतिञ्जातवेदसौशिवौभंवतमद्यनः ॥ ३ ॥
अग्नावग्निः ॥ अग्नावग्निश्चंरतिप्प्रविष्टऽऋषीणाम्पुत्रोऽअ
भिशस्तिपावा ॥ सनःस्योनःसुयजायजेहदेवेब्भ्योहव्य६
सदमप्प्रंयुच्छन्त्स्वाहा ॥ ४ ॥ [४-१] आपंतयेत्त्वा ॥ आ
पंतयेत्त्वापरिंपतयेगृह्णामितनूनप्त्रेशाक्क्ररायशक्कनऽओजि

ष्टाय ॥ अनाधृष्टमस्यनाधृष्ष्यन्देवानामोजोनभिशस्त्त्यभि
॥ ३३॥ शस्त्तिपाऽअनभिशस्त्तेन्न्यमञ्जसासत्त्यमुपगेषꣳस्वितेमाधाः ॥ ५ ॥
॥ ५ ॥ अग्ग्नेव्व्रतपाः ॥ अग्ग्नेव्व्रतपास्त्वेव्व्रतपायातवतनूरियꣳ
सामयियोममतनूरेषासात्त्वयि ॥ सहनौव्व्रतपतेव्व्रतान्न्यनुमे
दीक्षान्दीक्षापतिर्म्मन्न्यतामनुतपस्त्तपस्प्पातिः ॥ ६ ॥ अꣳ
शुरꣳशुष्टे । देवसोमाप्प्यायतामिन्द्रायैकधनविदे ॥ आतुब्भ्य ॥ २२ ॥
मिन्द्रः प्प्यायतामात्त्वमिन्द्रायप्प्यायस्व ॥ आप्प्याययास्म्मा

न्त्सखींन्त्सुन्त्यामेधयांस्वस्त्तितेंदेवसोमसुत्त्यामशीय ॥ एष्टा
रायुःप्प्रेषे भगांयऽऋतमृतवादिभ्योनमोद्यावापृथिवीब्भ्याम्
॥ ७॥ यातें ॥ यातेऽअग्नेयःशयातनूर्व्वर्षिष्ठागह्वरेष्ठा ॥ उग्ग्रं
व्वचोऽअपावधीत्त्वेषंव्वचोऽअपावधीत्त्स्वाहा ॥ यातेऽअग्नेरजः
शयातनूर्व्वर्षिष्ठागह्वरेष्ठा ॥ उग्ग्रंव्वचोऽअपावधीत्त्वेषंव्वचोऽ
अपावधीत्त्स्वाहा ॥ यातेऽअग्नेहरिशयातनूर्व्वर्षिष्ठागह्वरेष्ठा ॥
उग्ग्रंव्वचोऽअपावधीत्त्वेषंव्वचोऽअपावधीत्त्स्वाहा ॥ ८ ॥ [४-२]

संहि· तप्स्तायंनीमे ॥ तप्स्तायंनीमेसिव्वित्तायंनीमेस्यवंतान्स्मानाथिता पू. अ.
॥३४॥ दवंतान्स्माद्ध्यथितात् ॥ व्विदेदग्ग्निर्न्नभोनामाग्ग्नेऽअङ्गिरऽआयु ॥५॥
नानाम्म्नेहिस्योस्याम्पृथिव्व्यामसियत्तेनांधृष्टन्नामंयज्ञियन्तेन
त्वादंधेव्विदेदग्ग्निर्न्नभोनामाग्ग्नेऽअङ्गिरऽआयुंनानाम्म्नेहियो
द्वितीयंस्याम्पृथिव्व्यामसियत्तेनांधृष्टन्नामंयज्ञियन्तेनत्त्वादंधे
व्विदेदग्ग्निर्न्नभोनामाग्ग्नेऽअङ्गिरऽआयुंनानाम्म्नेहियस्तृतीयं ॥३४॥
स्याम्पृथिव्व्यामसियत्तेनांधृष्टन्नामंयज्ञियन्तेनत्त्वादंधे ॥ अनुं

त्त्वादेववीतये ॥ ९ ॥ सिꣳह्यसि । सपत्नसाहीदेवेब्भ्यः कल्प
स्वसिꣳह्यसिसपत्नसाहीदेवेब्भ्यः शुन्धस्वसिꣳह्यसिसपत्न
साहीदेवेब्भ्यः शुम्भस्व ॥ १० ॥ [२-३] इन्द्रघोषस्त्त्वा ॥ इन्द्र
घोषस्त्त्वावसुभिः पुरस्त्तात्त्पातुप्प्रचेतास्त्त्वारुद्रैः पश्चात्त्पातुम
नोजवास्त्त्वापितृभिर्द्दक्षिणतः पातुव्विश्वकर्म्मात्त्वादित्त्यैरुत्तर
तः पात्त्विदमहन्तप्तंव्वार्ब्बहिर्द्धायज्ञान्निःसृजामि ॥ ११ ॥

---

१ अत्र अनुस्वारं रोष्मसु मकारः (शु. य. प्रा. ४ अ० १ सू.) इत्यनेन मकारस्यानुस्वारे कृते अथानुस्वारस्य गूमित्यादेशः शषसहरेफेषु (शु. य. प्रा. परिशि. सू.) इत्यनेन दीर्घगूंकारे प्राप्ते नानुस्वारः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०९ सू.) इत्यनेन स्योन इति संयोगे परे सकारे न दीर्घगुंकारः किन्तु ह्रस्वः ।

संहि॰ ॥ ३५ ॥ सि॒ꣳह्य॑सि ॥ सि॒ꣳह्य॑सि॒स्वाहा॑सि॒ꣳह्य॒स्यादि॑त्त्य॒वनि॒ स्वाहा॑ पू॰ अ॰ ॥ ५ ॥
सि॒ꣳह्य॑सिब्ब्रह्म॒वनिं॑ क्षत्र॒वनि॒ स्वाहा॑सि॒ꣳह्य॑सिसुप्प्रजा॒व
नी॑रायस्प्पोष॒वनि॒ स्वाहा॑सि॒ꣳह्य॒स्याव॑ह॒देवान्न्यज॑मानाय॒स्वा
हा॑भू॒तेब्भ्य॑स्त्त्वा ॥ १२ ॥ ध्रु॒वो॑सि । पृ॒थि॒वीन्दृꣳ॑ह॒द्ध्रु॒वक्षि॒दस्य
न्तरि॑क्षन्दृꣳहाच्च्यु॒तक्षि॒द॑सि॒दिव॑न्दृꣳह॒ग्ग्नेः पु॒रीष॑मसि ॥ १३ ॥
[३-४] यु॒ञ्जते॒मनः॑ ॥ यु॒ञ्जते॒मन॑ऽउ॒तयु॑ञ्जते॒धियो॒व्विप्प्रा॒व्वि ॥ ३५ ॥
प्प्र॑स्य॒बृह॒तो॒व्वि॒प॒श्चितः॑ ॥ व्विहोत्त्रा॑दधेव्वयु॒ना॒विदेक॒ऽइन्म॒ही

देवस्यंसवितुःपरिंष्टुतिःस्वाहां ॥ १४ ॥ इदंव्विष्णुः ॥ इदं
व्विष्णुर्व्विचंक्रमेत्रेधानिदंधेपदम् ॥ समूंढमस्यपाꣳसुरेस्वाहां
॥१५॥ इरांवतीधेनुमतीं ॥ इरांवतीधेनुमतीहिभूतꣳसूंयवसिनी
मनंवेदशस्या ॥ व्यंस्कभ्नारोदंसीव्विष्णवेतेदाधर्त्थंपृथिवीम्
भितोमयूखैःस्वाहां ॥ १६ ॥ देवश्श्रुतौदेवेषु ॥ देवश्श्रुतौदेवेष्वा
घोषतम्प्राचीप्प्रेतंमद्ध्वरङ्कल्प्पयन्तीऽऊर्द्ध्वꣳयज्ञन्नंयतम्माजिह्व
रतम् ॥ स्वङ्गोष्ठमावदतन्देवीदु[1]र्य्येऽआयुर्म्मानिर्व्वादिष्टम्प्रजा

१ अत्र रकारात्परस्य यकारस्य परंतु रेफहकाराभ्याम् (शु. य. प्रा. ४ अ. १०१ सू.) इत्यनेन द्वित्वम् ।

संहि. म्मानिर्व्वादिष्टमत्त्ररमेथांव्वर्ष्म्मन्पृथिव्व्याः ॥ १७ ॥ व्वि[1]ष्ण्णोर्न्नु । पू. अ.
॥३६॥ कंव्वीर्य्याणिप्प्रवोचंय्यःपार्त्थिवानिव्विममेरजाᳪसि ॥ योऽ ॥५॥
अस्कभायदुत्तरᳪसधस्त्थंव्विचक्क्रमाणस्त्रेधोरुगायोव्विष्ण्णवे
त्त्वा ॥ १८ ॥ दिवोवा । व्विष्ण्णऽउतवापृथिव्व्यामहोवाव्वि
ष्ण्णऽउरोरन्तरिक्षात् ॥ उभाहिहस्त्ताव्वसुनापृणस्वाप्प्रयच्छद
क्षिणादोतसव्व्याद्विष्ण्णवेत्त्वा ॥ १९ ॥ प्रतत् ॥ प्रतद्विष्ण्णु ॥३६॥

१ अत्र ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन द्वित्वम् ॥ यथा—विष्ण्णाऽउत वा । विष्ण्णऽ उरोर० । द्विष्ण्णवे त्वा । प्रतद्विष्ण्णुः । विष्ण्णोरराटम् । इत्यादिषु बोध्यम् ।

स्त्तवतेव्वीर्य्येणमृगोनभीमःकुचरोगिरिष्ठाः ॥ यस्योरुषुत्रिषु
व्विक्क्रमणेष्ष्वधिक्षियन्तिभुवनानिव्विश्श्वा ॥ २० ॥ व्विष्ण्णोररा
टम् ॥ व्विष्ण्णोरराटमसिव्विष्ण्णोःश्श्नप्प्त्रेस्त्थोव्विष्ण्णोःस्यूर
सिव्विष्ण्णोर्द्ध्रुवोसि ॥ वैष्ण्णवमसिव्विष्ण्णवेत्त्वा ॥ २१ ॥ [८-५]
देवस्यत्त्वा । सवितुःप्प्रसवेश्श्विनोर्ब्बाहुब्भ्याम्पूष्ण्णोहस्त्ता
ब्भ्याम् ॥ आददेनार्य्यसीदमहꣳरक्षसाङ्ग्रीवाऽअपिकृन्तामि ॥
सं. ७ बृहन्नसिबृहद्ग्ग्रावाबृहतीमिन्द्रायव्वाचंव्वद ॥ २२ ॥ रक्षोहणंव्व

॥ ३७॥ लगहनंम् ॥ रक्षोहणंव्वलगहनंव्वैष्णवीमिदमहन्तंव्वलगमुत्किं
रामियम्मेनिष्ट्योयममात्त्योनिचखानेदमहन्तंव्वलगमुत्किरा ॥ ४ ॥
मियम्मेंसमानोयमसमानोनिचखानेदमहन्तंव्वलगमुत्किरा
मियम्मेसबन्धुरुर्यमसबन्धुर्न्निचखानेदमहन्तंव्वलगमुत्किरा
मियम्मेसजातोयमसंजातोनिचखानोत्कृत्त्याङ्किरामि ॥ २३ ॥
स्वराडंसि । सपत्नहासंत्त्रराडंस्यभिमातिहाजंनराडंसिरक्षोहा ॥ ३७ ॥
संव्वराडंस्यमित्रहा ॥ २४ ॥ रक्षोहणोवः ॥ रक्षोहणोवोव

लगुहनꣳस्प्प्रोक्षामिव्वैष्णुवान्न्रक्षोहणोव्वोव्वलगुहनोवंनयामिव्वै
ष्णुवान्न्रक्षोहणोव्वोव्वलगुहनोवंस्तृणामिव्वैष्णुवान्न्रक्षोहणौव्वां
व्वलगुहनाऽउपंदधामिव्वैष्णुवीरक्षोहणौव्वांव्वलगुहनौपर्य्यूहा
मिव्वैष्णुवीव्वैष्णुवमसिव्वैष्णुवास्स्थ ॥ २५॥ [४-६] देवस्यं
त्त्वा । सवितुश्प्प्रसवेश्विनोर्बाहुभ्याम्पूष्णोहस्ताभ्याम् ॥
आदंदेनार्य्यंसीदमुहꣳरक्षसाङ्ग्रीवाऽअपिंकृन्तामि ॥ यवोसि
यवयास्म्मद्द्वेषोयवयारातीर्द्दिवेत्त्वान्तरिक्षायत्त्वापृथिव्यैत्त्वा

शुन्धन्ताँल्लोकाःपितृषदनाःपितृषदनमसि ॥ २६ ॥ उद्दि
वम् ॥ उद्दिवꣳस्तभानान्तरिक्षम्पृणदृꣳहस्वपृथिव्यान्द्युतान
स्त्वामारुतोमिनोतुमित्रावरुणौध्रुवेणधर्म्मणा ॥ ब्रह्मवनि
त्वाक्षत्रवनिरायस्पोषवनिपर्य्यूहामि ॥ ब्रह्मदृꣳहक्षत्रन्दृꣳ
हायुर्दृꣳहप्प्रजान्दृꣳह ॥ २७ ॥ ध्रुवासि । ध्रुवोयँय्यजमानो
स्मिन्नायतनेप्प्रजयापशुभिर्ब्भूयात् ॥ घृतेनद्यावापृथिवी ॥ ३८ ॥
पूर्य्येथामिन्द्रस्यच्छदिरसिविश्वजनस्यच्छाया ॥ २८ ॥ परि

त्त्वा । गिर्व्वणोगिरऽइमाभंवन्तुव्विश्श्वतं÷ ॥ वृद्धायुमनुवृद्धंयो
जुष्टांभवन्तुजुष्टंय ॥ २९ ॥ इन्द्रंस्यस्यूः ॥ इन्द्रंस्यस्यूरसी
न्द्रंस्यद्ध्रुवोसि ॥ ऐन्द्रमंसिव्वैश्श्वदेवमंसि ॥ ३० ॥ [५-७]
व्विभूरंसि । प्प्रवाहंणोव्वह्निरसिहव्यवाहंन ॥ श्वात्रोसिप्प्रचे
तास्त्तुथोसिव्विश्श्ववेदाऽउशिगंसि ॥ ३१ ॥ उशिगंसि । कवि
रङ्घारिरसिबम्भारिरवस्यूरंसिदुवस्वाञ्छुन्ध्यूरंसिमार्ज्जालीयं÷
सम्म्राडंसिकृशानु÷परिषद्योसिपवंमानोनभोसिप्प्रतक्कामृष्टो

सिहव्यसूदंनऽऋृतधांमासिस्वर्ज्ज्योंतिंःसमुद्द्रोसि ॥ ३२ ॥
॥२९॥ समुद्द्रोसि। व्विश्वव्यंचाऽअजोस्येकंपादहिंरासिबुध्न्योव्वागंस्यैन्द्र ॥५॥
मंसिसदोस्यृतंस्यद्वारौमामासन्ताप्प्तमध्वंनामध्वपतेप्प्रमांतिर
स्वस्तिमेस्म्मिन्न्पथिदेंवयानेंभूयान्मित्रस्यंमा ॥ ३३ ॥ मित्र
स्यंमा ॥ मित्रस्यंमा चक्षुंषेक्षध्वमग्ग्नंयःसगराःसगंरास्त्थ
सगंरेणनाम्म्नारौद्द्रेणानींकेनपातमांग्ग्नयःपिपृतमांग्ग्नयोगोपा ॥२९॥
यतंमानमोंवोस्तुमामांहिंसिष्ट ॥ ३४ ॥ [४-८] ज्योतिं

रसि । व्विश्वरूपंव्विश्वेषान्देवानाᳬंसमित् ॥ त्वᳬंसोमतनूकृद्भ्योद्वेषोभ्योन्यकृतेभ्यऽउरुयन्तासिव्वरूथᳬंस्वाहाजुषाणोऽअप्तुराज्यंस्यव्वेतुस्वाहा ॥ ३५ ॥ शतम् ॥ २०० ॥

अग्नेनय । सुपथारायेऽअस्म्मान्व्विश्वानिदेवव्वयुनानिव्विद्वान् ॥ युयोद्ध्युस्म्मज्जुहुराणमेनोभूयिष्ठान्तेनमऽउक्तिंव्विधेम ॥ ३६ ॥ अयन्नः ॥ अयन्नोऽअग्निर्व्वरिवस्कृणोत्त्वयम्मृधः

पुरऽएंतुप्प्रभिन्दन् ॥ अयंव्वाजाञ्जेयतुव्वाजंसातावयꣳशत्रू
ञ्जयतुजर्हृषाणꣳस्वाहा ॥ ३७ ॥ उरुव्विष्णणो ॥ उरुव्विष्णणो
व्विक्क्रमस्वोरुक्षयायनस्कृधि ॥ घृतङ्घृतयोनेपिबप्प्रप्प्रयज्ञपतिं
न्तिरस्वाहा ॥ ३८ ॥ देवंसवितः ॥ देवंसवितरेषतेसोमस्तꣳ
रक्षस्वमात्त्वादभन् ॥ एतत्त्वन्देवसोमदेवोदेवाँ २ ॥ ऽउपा
गाऽइदमहम्मंनुष्ष्यान्त्सहरायस्प्पोषेणस्वाहानिर्व्वरुणस्यपा ॥४०॥

१ अत्र वाजान् जयतु इति पदे तकारवर्गश्चकारवर्गे चकारवर्गम् । (शु. य. प्रा. ४ अ. ९५ सू.) इत्यनेन वाजान् पदघटिततवर्गस्य नकारस्य जयतुपदघटिते चकारवर्गे परे चवर्गत्वं जातम् । तेन वाजाञ्जयतु । एवं शत्रूञ्जयतु ।

शांन्मुच्चये ॥ ३९ ॥ अग्नेंव्व्रतपाः ॥ अग्नेंव्व्रतपास्त्त्वेव्व्रतपाया
तवंतुनूर्म्मय्य्यभूंदुषासात्त्वयियोममंतुनूस्त्त्वय्य्यभूंदियःसाम
यिं ॥ यथायथन्नौव्व्रतपतेव्व्रतान्यनुंमेदुीक्षान्दुीक्षापंतिरमु
स्तानुतपस्त्तपस्प्पतिः ॥४०॥ [६-९] उरुव्विष्णो ॥ उरुव्वि
ष्णोव्विक्रमस्वोरुक्षयांयनस्कृधि ॥ घृतङ्घृतयोनेपिबप्प्रप्प्रंयुज्ञ
पंतिन्तिरस्वाहा ॥ ४१ ॥ अत्त्यन्न्यान् ॥ अत्त्यन्न्याँ २ ॥
ऽअगान्नान्न्याँ २ ॥ ऽउपांगामव्वांक्त्वापरेब्भ्योविंदम्परोवंरे

भ्य᳖ं ॥ तन्त्वाञ्जुषामहेदेववनस्पतेदेवयुज्ज्यायैदेवास्त्वान्देव
युज्ज्यायैजुषन्ताँव्विष्णवेत्त्वा ॥ ओषधेत्रायस्वस्वधितेमैनᳯं
हिᳯंसीः ॥ ४२ ॥ द्यामा ॥ द्याम्मालेखीरन्तरिक्षम्माहिᳯं
सीःपृथिव्यासम्भव ॥ अयᳯंहित्त्वास्वधितिस्तेतिजानः प्रणि
नायमहतेसौभगाय ॥ अतस्त्वन्देववनस्पतेशतवल्शोव्वि
रोहसहस्रवल्शाव्वियᳯंरुहेम ॥ ४३ ॥ [३-१०।] ॥

इति श्रीवाजसनेयसंहितायां पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥

श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ देवस्यत्त्वाषड्, पावी रसिपंच, माहिःषट्, संतेतिस्रः, समुद्रंगच्छ, हविष्मतीरिमा द्विकौ, हृदेत्वापंच, देवस्यत्वाष्टौ, अष्टौ सप्तत्रिꣳशत् ॥

[अ. ६ मं. ३७ अनु. ८] हरिः ॐ॥ देवस्यत्त्वा। सवितुःप्प्रसवे श्विनोर्ब्बाहुभ्याम्पूष्णोहस्ताभ्याम् ॥ आददेनार्य्यसीदम हꣳरक्षसाङ्ग्रीवाऽअपिकृन्तामि ॥ यवोसियवयास्म्मद्द्वेषोयव यारातीर्द्दिवेत्त्वान्तरिक्षायत्त्वापृथिव्यैत्त्वाशुन्धन्ताँल्लोकाः

पितृषदंनाᳲपितृषदंनमसि ॥ १ ॥ अग्ग्रेणीरंसि । स्वावेशऽ
उंन्नेतृणामेतस्यांवित्तादाधिंत्त्वास्त्थास्यातिदेवस्त्वांसवितामद्ध्वा
नक्तुसुपिप्पलाब्भ्यस्त्वौषधीब्भ्यᳲ ॥ द्यामग्ग्रेणास्पृक्षऽआ
न्तरिक्षम्मद्ध्येनाप्प्राᳲपृथिवीमुपरेणादृꣳहीᳲ ॥ २ ॥ याते ॥
यातेधामान्न्युश्श्मसिगमंद्ध्यैयत्त्रगावोभूरिंशृङ्गाऽअयासंः ॥
अत्राहतदुरुगायस्यव्विष्ण्णोᳲपरमम्पदमवंभारिभूरिं ॥ ब्रह्म
वनिंत्त्वाक्षत्त्रवनिंरायस्प्पोषवनिपर्य्यूहामि ॥ ब्रह्मंदृꣳहक्ष ॥४२॥

१ अत्र देवः त्वा इति पदम् । तयोः सम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८ सू.) इत्यनेन त्वाघटिते तकारे परे विसर्जनीयस्य सत्वे देवस्त्वेति ।

त्रन्द्दृहायुर्द्दहप्पुजान्द्दह ॥ ३ ॥ व्विष्णोर्कम्माणि ।
पश्श्यतुयतोव्व्रतानिपस्प्पुशे ॥ इन्द्रस्ययुज्ज्युहंसखा ॥ ४ ॥
तद्विष्णोः । परमम्पुदहंसदापश्श्यन्तिसूरयः ॥ दिवीवचक्षु
रातंतम् ॥ ५ ॥ परिवीरसि ॥ परिवीरसिपरिंत्त्वादैवीर्व्विशो
व्ययन्ताम्परीमँरुयजमानुहरायोमनुष्ष्याणाम् ॥ दिवश्सूनु
रस्येषतेपृथिव्व्याँल्लोकऽआरण्ण्यस्त्तेपशुः ॥ ६ ॥ [६-१] उपा
सं. ८ वीरसि ॥ उपावीरस्युपदेवान्दैवीर्व्विशहंप्प्रागुरुशिजोव्वह्नित

मान् ॥ देवंत्त्वष्टर्वसुरमहव्यातेस्वदन्ताम् ॥ ७ ॥ रेवतीर
मध्वम् ॥ रेवतीरमद्ध्वम्बृहस्प्पते[1]धारयाव्वसूनि ॥ ऋतस्यत्त्वा
देवहविःपाशेनप्प्रतिमुञ्चामि[2]धर्षामानुषः ॥ ८ ॥ देवस्यत्त्वा ।
सवितुःप्प्रसवेश्विनोर्बाहुब्भ्याम्पूष्णोहस्ताब्भ्याम् ॥ अग्नी
षोमाब्भ्याञ्जुष्टन्नियुनज्मि ॥ अद्भ्यस्त्वौषधीब्भ्योनुत्त्वा
मातामन्यतामनुपितानुभ्भ्रातासगब्भ्योनुसखासयूत्थ्यः ॥ ॥ ४३ ॥

१ धारय वसूनि पदम् । अत्र अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारयघृणिसेदिमेन्द्रियधारय० (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे धारयघटिताकारस्य दीर्घत्वं विधीयते । तेन धारयावसूनि । २ अत्र पिबासोमम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १२९ सू.) इत्यनेन धर्ष इत्यकारस्य दीर्घः ।

अग्नीषोमाभ्यान्त्वा जुष्टम्प्रोक्षामि ॥ ९ ॥ अपाम्पेरुः ॥
अपाम्पेरुरस्यापो देवीः स्वदन्तु स्वात्तञ्चित्सद्देवहविः ॥ सन्ते
प्राणो व्वातेन गच्छताᳬं समङ्गानि यजत्रैᳬं सँय्यज्ञपतिराशिषा
॥ १० ॥ घृतेनाक्तौ । पशूँस्त्रायेथाᳬं रेवति यजमाने प्प्रिय
न्धाऽआविश ॥ उरोरन्तरिक्षात्सजूर्द्देवेन व्वातेनास्य हविष
स्त्मना यज समस्य तन्वा भव ॥ व्वर्षो व्वर्षीयसि यज्ञे यज्ञपतिन्धाᳬं
स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यᳬं स्वाहा ॥ ११ ॥ [५-२] माहिर्द्भूः ॥

माहिर्भूर्म्मा पृदाकुर्न्नमस्त्तऽआतानानुर्व्वा प्प्रेहि ॥ घृतस्यकु
॥४४॥ ल्ल्याऽउपऽऋतस्य पत्थ्याऽअनु ॥ १२ ॥ देवीरापः । शुद्धाव्वो
ढ्ढ सुपरिविष्टा देवेषु सुपरिविष्टा व्वयम्परिवेष्टारो भूयास्स्म ॥ १३ ॥
व्वाचन्ते ॥ व्वाचन्ते शुन्धामि प्प्राणन्ते शुन्धामि चक्षुस्त्ते शुन्धा
मि श्श्रोत्रन्ते शुन्धामि नाभिन्ते शुन्धामि मेढ्रन्ते शुन्धामि पायु
न्ते शुन्धामि चरित्राँस्त्ते शुन्धामि ॥ १४ ॥ मनस्त्ते ॥ ॥४४॥
मनस्त्तऽआप्प्यायतां व्वाक्त्तऽआप्प्यायताम्प्प्राणस्त्तऽआप्प्याय

ताञ्चक्षुँस्त्तऽआप्प्यायताᳫँश्रोत्रन्तऽआप्प्यायताम् ॥ यत्तेक्क्रू
रँय्यदास्त्थितन्तत्तऽआप्प्यायतान्निष्ट्ट्यायतान्तत्तेशुद्ध्यतुशम
होब्भ्यः ॥ ओषधेत्त्रायस्वस्वधितेमैनᳫँहिᳫँसीः ॥ १५ ॥ रक्ष
साम्भागः ॥ रक्षसाम्भागोऽसिनिरस्त्तᳫँरक्षऽइदमहᳫँरक्षोभि
तिष्ठामीदमहᳫँरक्षोवबाधऽइदमहᳫँरक्षोधमन्तमोनयामि ॥ घृ
तेनद्यावापृथिवीप्प्रोर्ण्णुवाथांव्वायोवेस्त्तोकानामग्निराज्ज्यस्यव्वे

१ निष्ट्ट्यायताम् । अत्र निःस्त्यायताम् इति पदम् । अत्र नेःस्त्यास्तनोः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७० सू.) इत्यनेन नेरुपसर्गात्परयोः स्त्यास्तन्योर्धात्वोः सकारस्य षकारो भवति संहितायाम् । इति षत्वे षात्तथौ मूर्धन्यम् इति ष्टुत्वे (शु. य. प्रा. ३. अ. ८० सू.) ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शं इत्यनेन टकारस्य द्वित्वम् ।

तुस्वाहास्वाहाकृतेऽऊर्द्ध्वन्नभसम्मारुतङ्गच्छतम् ॥ १६ ॥
॥४५॥ इदमापः ॥ इदमापुःप्प्रवहतावद्यञ्चमलञ्चयत् ॥ यच्चाभिदु
द्रोहानृतंयच्चशेपेऽअभीरुणम् ॥ आपोमातस्म्मादेनसुःपव
मानश्चमुञ्चतु ॥ १७ ॥ [६-३] सन्तै ॥ सन्तेमनोमन
सासम्प्राणःप्प्राणेनगच्छताम् ॥ रेडस्यग्निष्ट्वाश्रीणात्वाप
स्त्वासमरिणन्वातस्यत्वाध्ध्राज्यैपूष्णोरᳬहयाऽऊष्म्मणोव्व्य ॥४५॥
थिषत्प्रयुतन्द्वेषः ॥ १८ ॥ घृतङ्घृतपावानः ॥ घृतङ्घृतपा

वानःपिबतुव्वसांव्वसापावानःपिबतान्तरिक्षस्यहुविरसिस्वाहा॥
दिशः प्प्रदिशऽआदिशोव्विदिशऽउद्दिशोदिग्ग्भ्यः स्वाहा।१९।
ऐन्द्रः प्प्राणः॥ ऐन्द्रः प्प्राणोऽअङ्गेऽअङ्गेनिदीध्यदैन्द्रऽउदानो
ऽअङ्गेऽअङ्गेनिधीतः॥ देवत्त्वष्टुर्ब्भूरितेसःसमेतुसलक्ष्मायद्वि
षुरूपम्भवाति॥ देवत्राय्यन्तमवसेसखायोनुत्त्वामातापितरो
मदन्तु॥ २०॥ [३-४] समुद्रङ्गच्छ॥ समुद्रङ्गच्छस्वाहा
न्तरिक्षङ्गच्छस्वाहादेवःसवितारङ्गच्छस्वाहामित्रावरुणौगच्छ

स्वाहाहोरात्रेगंच्छस्वाहाच्छन्दांᳩसिगच्छस्वाहाद्यावांपृथिवी
गंच्छस्वाहांयुज्ञङ्गच्छस्वाहासोमंङ्गच्छस्वाहांदिव्यन्नभोगच्छ
स्वाहाग्निंवैश्वानुरङ्गच्छस्वाहामनोंमेहार्द्दियच्छादिवन्तेधूमो
गंच्छतुस्वुर्ज्ज्योंतिंः पृथिवीम्भस्म्मनापृंणस्वाहां ॥२१॥ मापः ॥
मापोमौषंधीर्हिᳩसीर्द्धाम्म्नोधाम्म्नोराजुँस्त्ततोंव्वरुणनोमुञ्च ॥
यदाहुरग्घ्न्याऽइतिव्वरुणेतिशपांमहेततोंव्वरुणनोमुञ्च ॥ सुमि
त्रियानुऽआपुऽओषंधयᳩसन्तुदुर्म्मित्रियास्त्तस्म्मैसन्तुयो ॥४६॥

स्म्मान्द्वेष्ट्टिंयश्चं्वब्वयन्द्विष्म्मः ॥ २२ ॥ [२-५] हुविष्म्मंती
रिमाः ॥ हुविष्म्मंतीरिमाऽआपोहुविष्म्माँ २ ॥ ऽआविंवा
सति ॥ हुविष्म्मान्देुवोऽअंद्धुरोहुविष्म्माँ २ ॥ ऽअस्तुसूर्र्य्यं÷
॥ २३ ॥ अग्ग्नेर्व्वं÷ ॥ अग्ग्नेर्व्वोपन्नगृहस्युसदंसिसादयामीन्द्रा
ग्ग्न्योर्ब्भागुधेयीस्त्थमित्रावरुणयोर्ब्भागुधेयीस्त्थुविश्श्वेषान्देु
वानाम्भागुधेयीस्त्थ ॥ अमूर्ज्जाऽउपसूर्र्य्येयाभिर्व्वासूर्र्य्यं÷
सह ॥ तानोहिन्न्वन्त्वद्धुरम् ॥ २४ ॥ [२-६] हुदेत्त्वा ॥

3/2

हृदेत्त्वामनंसेत्त्वादिवेत्त्वासूर्य्यायत्त्वा ॥ ऊर्द्ध्वमिममंद्ध्वरन्दि
विदेवेषुहोत्त्रांसच्छ ॥ २५ ॥ सोमंराजन् ॥ सोमंराजन्विं
श्वास्त्त्वम्प्रजाऽउपावंरोहविंश्वास्त्त्वाँम्प्रजाऽउपावंरोहन्तु ॥
शृणोत्त्वग्निः समिधाहवंम्मेशृण्ण्वन्त्त्वापोधिषणांश्चदेवीः ॥
[2]श्रोताग्ग्रावाणोविदुषोनयज्ञꣳशृणोतुदेवः संविताहवंम्मेस्वाहा
॥ २६ ॥ देवीरापꣳ ॥ देवीरापोऽअपान्नपाद्योवंऽऊर्म्मिर्हविं ॥४७॥

१ अत्र विश्वाऽऊष्मान्तं परिद्विषस्त्वं त्वाम् (शु. य. प्रा. ४ अ. २७ सू.) इत्यनेन विश्वापदम् ऊष्मान्तं (सान्तम्) जाते विश्वास्त्वम् विश्वास्त्वाम् ।
२ श्रोताग्ग्रावाणः । पिबासोमम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १२९ सू.) इत्यनेन श्रोत इति क्रियापदस्थह्रस्वाकारस्य दीर्घः ।

ष्ष्यऽइन्द्रियावान्मदिन्तंमः ॥ तन्देवेब्भ्योदेवत्राद्दत्तशुक्रपे
ब्भ्योयेषाम्भागस्त्थस्वाहा ॥ २७ ॥ कार्षिरसि ॥ कार्षिरसि
समुद्रस्य्त्वाक्षित्त्याऽउन्नयामि ॥ समापोऽअद्भिरंग्गमतसमो
षधीभिरोषधीः ॥ २८ ॥ यमंग्ने ॥ यमंग्नेपृत्सुमर्त्त्यमवा
व्वाजेषुयञ्जुनाः ॥ ससन्ताशश्वतीरिषःस्वाहा ॥ २९ ॥ [५-७]
देवस्यंत्त्वा ॥ देवस्यंत्त्वासवितुःप्प्रसवेश्विनोर्ब्बाहुब्भ्याम्पूष्णो
हस्त्ताब्भ्याम् ॥ आददेरावासिगभीरमिममध्वरङ्कृधीन्द्रायसु

सूतंमम् ॥ उत्तमेनंपविनोर्ज्जंस्वन्तम्मधुंमन्तम्पर्यंस्वन्तंनिग्ग्रा
॥४८॥ ब्भ्यास्त्थदेवश्श्रुतंस्तर्प्पयंतमामनोंमे ॥ ३० ॥ मनोंमे । तर्प्प ॥ ६ ॥
यतुव्वाचंम्मेतर्प्पयतप्प्राणम्मेंतर्प्पयतुचक्षुंम्मेंतर्प्पयतुश्श्रोत्रंम्मे
तर्प्पयतात्त्मानंम्मेतर्प्पयतप्प्रजाम्मेंतर्प्पयतपुशून्मेंतर्प्पयतग
णान्मेंतर्प्पयतगणामेमाव्वितृंषन् ॥ ३१ ॥ इन्द्रांयत्त्वा ॥ इन्द्रां
यत्त्वाव्वसुंमतेरुद्द्रवंतऽइन्द्रांयत्त्वादित्त्यवंतऽइन्द्रांयत्त्वाभिमा ॥४८॥
तिग्घ्ने ॥ श्येनायंत्त्वासोमभृतेग्नयेंत्त्वारायस्प्पोषदे ॥ ३२ ॥

यत्ते॑ । सोमदि॒विज्ज्योति॒र्यत्पृ॑थि॒व्याँ॒ऽयदु॒राव॒न्तरि॑क्षे । तेना॒
स्मै॒यज॑मानायो॒रुरा॒येकृ॒ध्ध्यधि॑दा॒त्रेव्वो॑चः ॥ ३३ ॥ श्वा॒त्रास्त्थ॑ ॥
श्वा॒त्रास्त्थ॑वृ॒त्र॒तुरो॒राधो॑गूर्त्ताऽअ॒मृत॑स्य॒पत्नीः॑ ॥ तादे॑वीर्दे॑व॒त्रे
मँ॒ऽय॒ज्ञन्न॑य॒तोप॑हू॒ताः॒सोम॑स्यपिबत ॥ ३४ ॥ माभेः ॥
माभे॒र्म्मासंवि॑क्क्था॒ऽऊर्ज्जं॑न्धत्स्व॒धिष॑णेव्वी॒ड्वीस॒तीव्वी॑डयेथा॒मू
र्ज्जं॑न्दधाथाम् ॥ पा॒प्प्माह॒तोनसोमः॑ ॥ ३५ ॥ प्रागपा॑
सं. ९ क् ॥ प्रागपा॒गुद॑गध॒राक्सर्व्व॑तस्त्त्वा॒दिश॒ऽआधा॑वन्तु ॥ अम्ब॒

निष्पंरसमुरीर्व्विदाम् ॥ ३६ ॥ त्वमुङ्ग ॥ त्वमुङ्गप्प्रशᳪ᳭सिषोदे॒वश्शंविष्ठुमर्त्त्यम् ॥ नत्त्वदुन्न्योमंघवन्नास्त्तिमर्ड्डितेन्द्र ब्ब्रवीमितेव्वचंः ॥ ३७॥ [८-८] इति श्रीवाजसनेयसंहितायां षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ व्वाचस्पतयेत्रिको, पयामगृहीतोसित्रिका, वायोद्धिका, यंव्वांद्धिको, यावामेका, तंप्रत्कथाचतस्रो, ऽयंव्वेनस्त्रिका,

॥ ४९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ४९ ॥

१ निष्पर अत्र निः इति विसर्गस्य आविर्निरिड इडाया वसतिर्वैरिवः (शु. य. प्रा. ३ अ. २३ सू.) इत्यनेन यथायोगं ककारपकारपरयोः विसर्जनीयस्य षकारः क्रियते इति षकारे कृते निष्परः । तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

ये देवासस्त्रिका, इन्द्राय मूर्द्धानंद्विकौ, यस्तएका, प्राणायमे तिस्रो, मघवऽएकेन्द्राग्नीऽआगतमेका, घैको, मासऽएका, विश्वेदेवासऽआगतऽएके, न्द्रमरुत्वऽएका, मरुत्वन्तंवृषभमेका, मरुतान्त्वा, सजोषाऽइन्द्रऽएका, मरुत्वाँ २ ॥ ऽइन्द्रऽएका, महाँ २ ॥ ऽइन्द्रऽएका, महाँ २ ॥ ऽइन्द्रऽएको, द्वुत्यमष्टौ पंचविᳫंशतिरष्टाचत्वारिᳫंशत् [अ. ७ मं. ४८ अनु. २५]

१ इति शतपथब्राह्मणपाठः ।

हरिः ॐ ॥ वाचस्प्पतये पवस्व वृष्णोऽअंशुब्भ्यां गभस्तिपूतः ॥
देवोदेवेब्भ्यः पवस्व येषाम्भागोऽसि ॥ १ ॥ मधुमतीर्न्नः ॥ मधुम
तीर्न्नऽइषस्कृधियत्तेसोमादाब्भ्यन्नामजागृवितस्मैतेसोमसो
मायस्वाहास्वाहोर्व्वन्तरिक्षमन्वेमिस्वाङ्कृतोसि ॥ २ ॥ स्वाङ्कृ
तोसि । विश्वेब्भ्यऽइन्द्रियेब्भ्योदिव्येब्भ्यः पार्थिवेब्भ्योमनं
स्त्वाष्टुस्वाहात्त्वासुभवसूर्य्यायदेवेब्भ्यस्त्वामरीचिपेब्भ्योदे ॥५०॥

१ वाचस्प्पतये अत्र प्रकृत्या कखयोः पफयोश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इत्यनेन विसर्गस्य प्रकृतिभावे प्राप्ते पतितालव्यस्वरोदये (शु. य. प्रा. ३ अ. ३५ सू.) इत्यनेन पतिशब्दे परे विसर्जनीयस्य सकारे कृते ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

वांᳪशोयस्म्मैत्त्वेडेतत्त्सत्त्यमुपरिप्प्रुताभङ्गेनहत्तोसौफट्प्रा
णायंत्त्वाव्यानायंत्त्वा ॥ ३ ॥ [३-१] उपयामगृहीतोसि ॥
उपयामगृहीतोस्यन्तर्य्यच्छमघवन्प्पाहिसोमम् ॥ उरुष्ष्यराय
ऽएषोयजस्व ॥ ४ ॥ अन्तस्त्ते ॥ अन्तस्त्तेद्यावापृथिवीदधा
म्म्यन्तर्द्दधाम्म्युर्व्वन्तरिक्षम् ॥ सजूर्द्देवेभिरवरैःपरैश्चान्तर्य्या
मेमघवन्मादयस्व ॥ ५ ॥ स्वाङ्कृतोसि ॥ स्वाङ्कृतोसिव्विश्वेब्भ्यऽ

---

१ अन्तस्त्ते । अत्र स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन नकारस्य द्वित्वे प्राप्ते स्ववर्गीये चानुत्तमे (शु. य. प्रा. ४ अ. ११५ सू.) इत्यनेन स्ववर्गीये तकारे परे द्वित्वनिषेधान्न द्वित्वम् ।

इन्द्रियेभ्योंदिव्येभ्यः पार्त्थिवेभ्योमनंस्त्वाष्टुस्वाहात्त्वासु
भवसूर्य्यायदेवेभ्यंस्त्वामरीचिपेभ्यंऽउदानायंत्त्वा ॥ ६ ॥
[३-२] आवांयो ॥ आवांयो भूषशुचिपाऽउपंनःसहस्रंन्तेनि
युतोंविश्श्ववार ॥ उपोंतेऽअन्धोमद्यंमयामिसस्यंदेवदधिषेपूर्व्व
पेयंव्वायवेंत्त्वा ॥ ७ ॥ इन्द्रंवायूऽइमे । सुताऽउपप्प्रयोंभिराग
तम् ॥ इन्दंवोवामुशन्तिहि ॥ उपयामगृंहीतोसिव्वायवंऽइन्द्र[1] ॥५१॥

---

१ इन्द्रवायुभ्याम् । अत्र पूर्वौ द्वन्द्वेष्ववायुषु (शु. य. प्रा. ३ अ. १२८ सू.) इत्यनेन अवायौ द्वन्द्वसमासे पूर्वस्य पदान्तस्याकारस्य दीर्घविधानान्नात्रेन्द्रशब्दाकारस्य दीर्घाकारो वायुशब्दपरत्वात् ।

वायुभ्यान्त्वैषतेयोनिः सजोषोभ्यान्त्वा ॥ ८ ॥ [२-३]
अयंव्वाम् ॥ अयंव्वाम्मित्रावरुणासुतः सोमऽऋतावृधा ॥ म
मेदिह श्रुतहवम् ॥ उपयामगृहीतोसिमित्रावरुणाभ्यान्त्वा
॥ ९ ॥ रायाव्वयम् ॥ रायाव्वयꣳससवाꣳसोमदेमहव्येनदेवा
यवसेनगावः ॥ तान्धेनुम्मित्रावरुणायुवन्नोव्विश्वाहाधत्तमन
पस्फुरन्तीमेषतेयोनिर्ऋतायुभ्यान्त्वा ॥ १० ॥ [२-४]
यावाम् ॥ यावाङ्कशामधुमत्यश्विनासूनृतावती ॥ तया

सुज्ञाम्मिमिक्षतम् ॥ उपयागृंहीतोस्याश्विभ्यान्त्वैषतेयोनि
र्म्माद्ध्वीभ्यान्त्वा ॥ ११ ॥ [१-५] तम्प्रत्क्कथा । पूर्व्व
थाव्विश्वथेमथाज्ज्येष्ठतातिम्बर्हिषदंᳪस्वर्व्विदम् ॥ प्रतीचीनं
वृजनन्दोहसेधुनिमाशुञ्जयन्तमनुयासुवर्द्धसे ॥ उपयामगृ
हीतोसिशण्डायत्त्वैषतेयोनिर्व्वीरताम्पाह्यपमृष्टᳪशण्डोदेवा
स्त्वाशुक्क्रपाः प्प्रणयन्त्वनाधृष्टासि ॥ १२ ॥ सुवीरोव्वीरान् ॥
सुवीरोव्वीरान्प्प्रजनयन्परीह्यभिरायस्प्पोषेणयजमानम् ॥

सञ्जग्ग्मानोदिवापृथिव्व्याशुक्कश्शुक्कशोचिषानिरस्त्तश्शण्डः
शुक्कस्याधिष्ठानमसि ॥१३॥ अच्छिन्नस्यते । देवसोमसुवीर्य्य
स्यरायस्प्पोषस्यददितारः स्याम ॥ साप्प्रथमासँस्कृतिर्व्विश्ववा
रासप्प्रथमोव्वरुणोमित्त्रोऽअग्निः ॥१४॥ सप्प्रथमः ॥ सप्प्रथमो
बृहस्प्पतिश्[1]चिकित्त्वाँस्त्तस्म्माऽइन्द्रायसुतमाजुहोतस्वाहा ॥
[2]तृम्पन्तुहोत्त्रामद्ध्वोयाःस्विष्टायाःसुप्प्रीताःसुहुतायत्स्वाहाया

१ तथयोः सम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १३६ सू.) इत्यनेन नकारस्य सकारे अनुनासिकमुपधा प्रागन्तस्थायाः (शु. य. प्रा. ३ अ. १३१ सू.) इत्यनेन चोपधायामनुनासिके कृते रूपम् । नात्र धामञ्छत्रून् (शु. य. प्रा. ३ अ. १४६ सू.) इति निषेधस्त्वंपरत्वाभावात् ॥ २ तृम्पन्तु होत्राः । अत्र ऋषरेभ्यः (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन समानपदे विधीयमानं णत्वं प्राप्तं परञ्च तवर्गे च (शु. य. प्रा. ३ अ. ९४ सू.) इत्यनेन निषेधान्न णत्वम् ।

डुग्गीत् ॥ १५ ॥ [४-६] अयंव्वेनः ॥ अयंव्वेनश्चोदय
त्पृश्निगर्ब्भाज्ज्योतिर्ज्जरायूरजंसोव्विमाने ॥ इममपाठंसङ्गमे
सूर्य्यस्यशिशुन्नव्विप्प्रामतिभीरिहन्ति ॥ उपयामगृहीतोसिम
र्क्कायत्त्वा ॥ १६ ॥ मनोन । येषुहवंनेषुतिग्ग्मंव्विपठंशच्याव्वनु
थोद्द्रवन्ता ॥ आयःशर्य्याभिस्तुविनृम्म्णोऽअस्याश्श्रीणीता
दिशङ्गभंस्त्तावेषतेयोनिः प्प्रजाःपाह्यपमृष्टोमर्क्कोदेवास्त्वाम
न्थिपाःप्प्रणंयन्त्वनाधृष्टासि ॥ १७ ॥ सुप्प्रजाः । प्प्रजाः

प्प्रंजनयन्न्परीह्यभिरायस्प्पोषैणयजमानम् ॥ सञ्जग्गमानो
दिवापृथिव्यामन्थीमन्थिशोचिषानिरस्त्तोमक्कौमन्थिनोधि
ष्ठानमसि ॥ १८ ॥ [३-७] येदेवासः ॥ येदेवासोदिव्येका
दशस्त्थपृथिव्यामध्येकादशस्त्थ ॥ अप्प्सुक्षितोमहिनैकादश
स्त्थतेदेवासोयज्ञमिमञ्जुषद्ध्वम् ॥ १९ ॥ उपयामगृहीतोसि ॥
उपयामगृहीतोस्याग्ग्रयणोसिस्वाग्ग्रयणः पाहियज्ञम्पाहियज्ञ
पतिंव्विष्णुस्त्वामिन्द्रियेणपातुव्विष्णुन्त्वम्पाह्यभिसवना

निपाहि ॥ २० ॥ सोमः॒ पवते ॥ सोमः॑ पवते॒ सोमः॑ पवते॒स्मै
ब्रह्म॑णे॒स्मै क्ष॒त्राया॒स्मै सु॑न्व॒ते यज॑मानाय पवत॒ऽइ॒षऽऊ॒र्ज्जे॑ प
व॒ते॒द्भ्यऽओष॑धीभ्य॒ᳬ पव॒ते॒ द्यावा॑पृथि॒वीभ्यां॑ पवते सुभू॒ताय॑
पव॒ते॒ विश्वे॑भ्य॒स्त्वा दे॒वेभ्यं॑ऽए॒ष ते॒ योनि॒र्विश्वे॑भ्य॒स्त्वा दे॒वे
भ्यः॑ ॥ २१ ॥ [३-८] उ॒प॒या॒मगृ॑ही॒तो॒सीन्द्रा॑य त्वा बृ॒हद्व॑
ते॒ वय॑स्वतऽउक्थ॒व्य॒ङ्गृ॒ह्णामि ॥ यत्त॑ऽइन्द्र बृ॒हद्व॒य॒स्तस्मै॑
त्वा॒ विष्ण॑वे त्वै॒ष ते॒ योनि॑रु॒क्थेभ्यं॑स्त्वा दे॒वेभ्यं॑स्त्वा देवा॒व्यँ॒

ऽस्यज्ञस्यायुषेगृह्णामिमित्रावरुणाभ्यान्त्वा ॥ २२ ॥ मित्रा
वरुणाभ्यान्त्वा । देवाव्यँऽस्यज्ञस्यायुषेगृह्णामीन्द्रायत्त्वादेवा
व्यँऽस्यज्ञस्यायुषेगृह्णामीन्द्राग्निभ्यान्त्वादेवाव्यँऽस्यज्ञस्यायु
षेगृह्णामीन्द्रावरुणाभ्यान्त्वादेवाव्यँऽस्यज्ञस्यायुषेगृह्णामी
न्द्राबृहस्पतिभ्यान्त्वादेवाव्यँऽस्यज्ञस्यायुषेगृह्णामीन्द्रावि
ष्णुभ्यान्त्वादेवाव्यँऽस्यज्ञस्यायुषेगृह्णामि ॥ २३ ॥ [२-९]
सं. १० मूर्द्धानन्दिवः ॥ मूर्द्धानन्दिवोऽअरतिम्पृथिव्यावैश्वानरमृतऽ

आजातमग्निम् ॥ कविᳫंसम्राजमतिथिञ्जनानामासन्नापा
त्रञ्जनयन्तदेवाः ॥ २४ ॥ उपयामगृहीतोसि । ध्रुवोसिध्रुव
क्षितिर्ध्रुवाणान्ध्रुवतमोच्युतानामच्युतक्षित्तमऽएषतेयोनिर्वै
श्वानरायत्त्वा ॥ ध्रुवन्ध्रुवेणमनसावाचासोममवनयामि ॥ अथा
नऽइन्द्रऽइद्विशोसपत्नाःसमनसस्करत् ॥ २५ ॥ [२-१०] यस्ते
द्रप्सस्कन्दतियस्तेऽअᳫंशुर्ग्रावच्युतोधिषणयोरुपस्थात् ॥ ॥५५॥
अध्वर्य्योर्वापरिवायःपवित्रात्तन्तेजुहोमिमनसावषट्कृतᳫंस्वा

हादेवानांमुत्क्रमणमसि ॥ २६ ॥ [१-११] प्राणायमे । व्वर्चो
दाव्वर्च्चसेपवस्वव्यानायमेव्वर्च्चोदाव्वर्च्चसेपवस्वोदानायमेव्वर्च्चोदा
वर्च्चसेपवस्वव्वाचेमेव्वर्च्चोदाव्वर्च्चसेपवस्वक्रतुदक्षाभ्याम्मेव्वर्च्चो
दाव्वर्च्चसेपवस्वश्रोत्रायमेव्वर्च्चोदाव्वर्च्चसेपवस्वचक्षुर्भ्याम्मेव्व
र्च्चोदसौव्वर्च्चसेपवेथमात्मनेमे ॥ २७ ॥ आत्मनेमे । व्वर्च्चोदा
व्वर्च्चसेपवस्वौजसेमेव्वर्च्चोदाव्वर्च्चसेपवस्वायुषेमेव्वर्च्चोदाव्वर्च्चसेपव
स्वव्विश्वाभ्योमेप्रजाभ्योव्वर्च्चोदसौव्वर्च्चसेपवेथाम् ॥ २८ ॥

कौसि । कतुमोसि कस्यासि कोनामासि ॥ यस्यते नामामन्म
हि यन्त्वा सोमेनातीतृपाम ॥ भूर्भुवः स्वः सुप्रजाः प्रजाभिः
स्याᳪं सुवीरो वीरैः सुपोषः पोषैः ॥ २९ ॥ [३-१२] उपयाम
गृहीतोसि मधवे त्वोपयामगृहीतोसि माधवाय त्वोपयामगृ
हीतोसि शुक्राय त्वोपयामगृहीतोसि शुचये त्वोपयामगृहीतो
सि नभसे त्वोपयामगृहीतोसि नभस्याय त्वोपयामगृहीतोसीषे ॥५६॥
त्वोपयामगृहीतोस्यूर्जे त्वोपयामगृहीतोसि सहसे त्वोपयामगृ

हीतोसिसहस्स्यायत्त्वोपयामगृंहीतोसितपंसेत्त्वोपयामगृंहीतो
सितपस्स्यायत्त्वोपयामगृंहीतोस्यꣳहसस्प्पतयैंत्त्वा ॥ ३० ॥
[१-१३] इन्द्राग्ग्नीऽआगंतम् ॥ इन्द्राग्ग्नीऽआगंतꣳसुतङ्गी
र्ब्भिर्न्नभोव्वरेंण्ण्यम् ॥ अस्यपातन्धियेषिता ॥ उपयामगृंहीतो
सीन्द्राग्ग्निब्भ्यान्त्वैषतेयोनिरिन्द्राग्ग्निब्भ्यान्त्वा ॥ ३१ ॥
[१-१४] आघं ॥ आघायेऽअग्ग्निमिन्धतेस्तृणन्तिबर्हिरानु

---

१ आघाये । अत्र अथोदारिथशोचपनयसादयर्जुवृषशत्रुसलक्ष्माघाघारात्पूभवत यकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ११३ सू.) यकारे परे एते दीर्घा भवन्ति । तेन घ इत्यस्याकारस्य दीर्घः । एवम् अघायतः इत्यत्रापि दीर्घः ।

षक् ॥ येषामिन्द्रोसुवासखां ॥ उपयामगृहीतोस्यग्नीन्द्रा
ब्भ्यान्त्वैषतेयोनिरग्नीन्द्राब्भ्यांन्त्वा ॥ ३२ ॥ [१-१५]
ओमांसश्चर्षणीधृतः[1] ॥ ओमांसश्चर्षणीधृतोव्विश्वेदेवासऽआ
गंत ॥ दाश्वाꣳसोदाशुषः सुतम् ॥ उपयामगृहीतोसिव्विश्वे
ब्भ्यस्त्वादेवेब्भ्यंऽएषतेयोनिर्व्विश्वेब्भ्यस्त्वादेवेब्भ्यंः ॥ ३३ ॥
[१-१६] व्विश्वेदेवासः ॥ व्विश्वेदेवासऽआगंतशृणुतामंऽइमꣳ[2]

१ अत्र पिबासोमम् । (शु. य. प्रा. ३ अ. १२९ सू.) इत्यनेन चर्षणिशब्दस्येकारस्य दीर्घे चर्षणीधृतः । २ शृणुत मऽइमम् । अत्र शृणुतत्विपिब्रजिभवतपिबेतस्रतिष्ठरक्षा मकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ११७ सू.) इत्यनेन मकारे परे एते दीर्घा भवन्ति । इति तकारस्य दीर्घे शृणुतामऽइमम् ।

हवम् ॥ एदम्बर्हिर्न्निषीदत ॥ उपयामगृहीतोसिव्विश्वेब्भ्य
स्त्वादेवेब्भ्यऽएषतेयोनिर्व्विश्वेब्भ्यस्त्वादेवेब्भ्यः ॥ ३४ ॥
[१-१७] इन्द्रमरुत्त्वꣳ ॥ इन्द्रमरुत्त्वऽइहपाहिसोमँय्यथा
शार्य्यातेऽअपिबꣳसुतस्य ॥ तवप्प्रणीतीतवशूरशर्म्मन्नाविवा
सन्तिकवयःसुयज्ञाः ॥ उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वामरुत्त्व
तऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्त्वामरुत्त्वते ॥ ३५ ॥ [१-१८] मरु
त्वन्तंव्वृषभं । व्वावृधानमकवारिन्दिव्यꣳशासमिन्द्रम् ॥

१ बर्हिर्न्निषीदत अत्र निःसीदत इति पदम् । अत्र नेः सीदतेः (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन नेः परस्य सीदतेत्यत्रस्थसकारस्य षकारः ।

॥ ५८ ॥ विश्वासाहमवसेनूतनायोग्रᳪसहोदामिहतᳪहुवेम ॥ उप

॥ ७ ॥ यामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वामरुत्वतऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्त्वामरु

त्त्वते ॥ [२] [१-१९] उपयामगृहीतोसिमरुतान्त्वौजसे ॥३६॥

[१-२०] सजोषाऽइन्द्र ॥ सजोषाऽइन्द्रसगणोमरुद्भिᳪ

सोमम्पिबवृत्रहाशूरविद्वान् ॥ [३] जहिशत्रूँ १ ॥ रपमृधोनुद

स्वाथाभयङ्कृणुहिविश्वतोनᳪ ॥ उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वा ॥ ५८ ॥

१ विश्वासाहम्। अत्र विश्वशब्दाकारस्य विश्वसहभुवपुषवसुषु (शु. य. प्रा. ३ अ. १०१ सू.) इत्यनेन सहपरे दीर्घाकारः। २ (इति शतपथे)। ३ शत्रूँ १ ॥ रपमृधः। अत्र स्वर औपशविः (शु. य. प्रा. ३ अ. १३२ सू.) इत्यनेन नकारस्य स्वरे परे अनुस्वारे उपधायामनुनासिक्ये च रूपम्।

मरुत्त्वतऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्त्वामरुत्त्वते ॥ ३७ ॥ [१-२१]
मरुत्त्वाँ[1] २ ॥ ऽइन्द्र । वृषभोरणायपिबासोमंमनुष्ष्वधम्म
दाय ॥ आसिञ्चस्वजठरेमद्ध्वऽऊर्म्मिन्त्वꣳराजासिप्प्रतिपत्त्सु
तानाम् ॥ उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वामरुत्त्वतऽएषतेयोनि
रिन्द्रायत्त्वामरुत्त्वते ॥३८॥ [१-२२] महाँ २ ॥ ऽइन्द्र÷ ॥
महाँ २ ॥ ऽइन्द्रोनृवदाचर्षणिप्प्राऽउतद्विबर्हाऽअमिनꣳसहो

---

१ मरुत्वान् इन्द्रः । अत्राकारोपधो यकारम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १४३ सू.) इत्यनेन स्वरे परे नकारस्य यकारे कृते उपधायामनुनासिक्ये च यवयोः पदान्तयोः स्वरमध्ये लोपः (शु. य. प्रा. ४ अ. १२५ सू.) इत्यनेन यकारलोपे न परकाल० (शु. य. प्रा. ३ अ. ४ सू.) इत्यनेन सन्धेर्निषेधः । तथैव महाँ २ इन्द्रः ।

भिदं ॥ अस्म्मद्र्य्यग्ग्वावृधेव्वीर्य्यायोरुःपृथुःसुकृतंकर्तृभिं
॥५९॥ र्ब्भूत् ॥ उपयामगृहीतोसिमहेन्द्रायत्त्वैषतेयोनिर्म्महेन्द्राय ॥ ७ ॥
त्त्वा ॥ ३९॥ [१-२३] महाँ २॥ ऽइन्द्रः ॥ महाँ २॥ ऽइन्द्रो
यऽओजसापर्ज्जन्न्योव्वृष्टिमाँ २॥ ऽइव ॥ स्तोमैर्व्वत्सस्यव्वावृधे ॥
उपयामगृहीतोसिमहेन्द्रायत्त्वैषतेयोनिर्म्महेन्द्रायत्त्वा ॥४०
[१-२४] उदुत्त्यम् ॥ उदुत्त्यञ्जातवेदसन्देवंव्वहन्तिकेतवः ॥ ॥५९।

---

१ कर्तृभिः । अत्र परंतु रेफहकाराभ्याम् (शु. य. प्रा. ४ अ. १०१ सू.) इत्यस्यापवादभूतेन ऊष्मान्त. (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन तकारस्य द्वित्वे प्राप्ते ऋवर्णे च (शु. य. प्रा. ४ अ. १११ सू.) इत्यनेन ऋवर्णे परे व्यञ्जनस्य द्विर्भावनिषेधान्न द्वित्वम् । एतादृशेष्वन्येष्वपि बोध्यम् ।

द्दृशोव्विश्वायुसूर्य्युँ स्वाहा ॥४१॥ चित्रन्देवानाम् ॥ चित्रन्देवा
नामुदंगादनीकञ्चक्षुर्म्मित्रस्यव्वरुणस्याग्नेः ॥ आप्राद्यावा
पृथिवीऽअन्तरिक्षु सूर्य्यऽआत्माजगतस्तस्थुषश्च स्वाहा
॥ ४२ ॥ अग्नेनय । सुपथारायेऽअस्म्मान्विश्वानिदेवव्वयुना
निव्विद्वान् ॥ युयोद्ध्यस्म्मज्जुहुराणमेनोभूयिष्ठान्तेनमऽउ
क्तिंव्विधेमस्वाहा ॥ ४३ ॥ अयन्नः ॥ अयन्नोऽअग्निर्व्वरि
वस्कृणोत्त्वयम्मृधः पुरऽएतुप्रभिन्दन् ॥ अयंव्वाजाञ्जयतुव्वा

जंसातावयꣳ शत्रूँञ्जयतुजर्हृषाणꣳस्वाहा ॥ ४४ ॥ रूपेणवꣳ ॥
रूपेणंवोरूपमुब्भ्यागान्तुथोवोविश्श्ववेदाविभंजतु ॥ ऋतस्य
पृथाप्प्रेतंचन्द्रदंक्षिणाविस्वꣳपश्श्यव्व्युन्तरिंक्षँय्यतस्वसदुस्यैः
॥ ४५ ॥ ब्राह्मणमद्य । विदेयम्पितृमन्तम्पैतृमत्त्यमृषिमा
षेयꣳसुधातुंदक्षिणम् ॥ अस्म्मद्द्राताद्देवत्राग्गच्छतप्प्रदातार
माविशत ॥ ४६ ॥ अग्नयेत्त्वा ॥ अग्नयेत्त्वामह्यंव्वरुणोददातु

१ विस्वः । अत्र वेर्युदयः (शु. य. प्रा. ३ अ. ६७ सू.) इत्यनेन वेः उपसर्गात्परस्य सकारस्य यकारोदये षकारो भवति। अतो नात्र सकारात्परस्य वकारोदयस्य वेरुपसर्गस्य सकारस्य षकारः ।

सो॒मृ॒तत्त्वम॑शीया॒यु॑र्द्दा॒त्र ऽए॑धि॒मयो॒मह्यम्प्र॑तिग्ग्रही॒त्रे रु॒द्द्राय॑
त्त्वा॒मह्य॒ँव्वरु॑णोददातु॒सो॒मृ॒तत्त्वम॑शीयप्प्रा॒णोदा॒त्र ऽए॑धि॒व्वयो॒
मह्यम्प्र॑तिग्ग्रही॒त्रे बृह॒स्प्पत॑येत्त्वा॒मह्य॑ँव्वरु॑णोददातु॒सो॒मृ॒तत्त्व
म॑शीय॒त्त्वग्ग्दा॒त्र ऽए॑धि॒मयो॒मह्यम्प्र॑तिग्ग्रही॒त्रे य॒माय॑त्त्वा॒मह्य॒ं
व्वरु॑णोददातु॒सो॒मृ॒तत्त्वम॑शीय॒हयो॑दा॒त्र ऽए॑धि॒व्वयो॒मह्यम्प्रति
ग्ग्रही॒त्रे ॥ ४७ ॥ कोदा॑त् ॥ कोदा॒त्कस्म्मा॑ ऽअदा॒त्कामो॑दा॒
त्कामा॑यादात् ॥ कामो॑दा॒ताकाम॑ः प्प्रतिग्ग्रही॒ताकामै॒तत्ते॑

सं. ३३

॥ ४८ ॥ [८-२५] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांसप्तमोऽध्यायः
॥ ७ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ उपयामगृ-
हीतोस्यादित्येभ्यः पंच, वाममद्यद्वे, सुशर्मास्येका, बृहस्प-
तिसुतस्यद्वे, हरिरसिचतस्रः, सामिन्द्रेऽष्टौ, माहिः पंच,
ऽएजतुदशमास्यः पंचा, तिष्ठैका, सुक्ष्वाह्येके, न्द्रामिदेका,
यस्मान्नद्वे, ऽग्नेपवस्वो, त्तिष्ठन्न, हृश्रमु, दुत्यमेकैका, जिघ्र
द्वे, विनइन्द्र, वाचस्पतिं, विश्वकर्मन्नेकैका, न्नयेत्वाचतस्र,

इहरतिस्तिस्रः, परमेष्ठीदश, त्रयोविꣳशतिस्त्रिषष्टिः ॥ [अ. ८ मं. ६३ अनु. २३] हरिः ॐ ॥ उपयामगृहीतोसि ॥ उपयामगृहीतोस्यादित्येभ्यस्त्वा ॥ विष्णऽउरुगायैषतेसोमस्तꣳरक्षस्वमात्त्वादभन् ॥ १ ॥ कदाचन । स्तरीरसिनेन्द्रसश्चसिदाशुषे ॥ उपोपेन्नुमघवन्भूयऽइन्नुतेदानन्देवस्यपृच्यतऽआदित्येभ्यस्त्वा ॥ २ ॥ कदाचन । प्रयुच्छस्युभेनिपासिजन्मनी ॥ तुरीयादित्यसवनन्तऽइन्द्रियमातस्थावमृतन्दि

भ्यादित्त्येभ्भ्यस्त्वा ॥ ३ ॥ सुज्ञोदेवानाम् ॥ सुज्ञोदेवाना
म्प्प्रत्त्येतिसुम्न्नमादित्त्यासोभवतामृडयन्त्तः ॥ आवोर्व्वाची
सुमतिर्व्ववृत्त्यादुंहोश्चिद्याववरिवोवित्तरासदादित्त्येभ्भ्यस्त्वा
॥ ४ ॥ व्विवस्वन्नादित्त्य ॥ व्विवस्वन्नादित्त्यैषतेसोमपीथस्त्त
स्म्मिन्म्मत्त्स्व ॥ श्रदस्म्मैनरोव्वचसेदधातनयदाशीर्दादम्पती
व्वाममश्नुतः ॥ पुमान्त्पुत्त्रोजायतेव्विन्दतेव्वस्वधाविश्वाहारपऽ
एधतेगृहे ॥ ५ ॥ [५-१] व्वाममद्य । सवितर्व्वाममुश्वोदिवे ॥ ६२ ॥

१ भवत मृडयन्तः । अत्र शृणुत्विविषिभ्रजिभवतपिबेतस्मतिष्ठरक्षा मकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ११७ सू.) इत्यनेन मकारे दीर्घे भवता मृडयन्तः ।

दिवेव्वाममुस्म्मब्भ्यंᳮसावीः ॥ व्वामस्युहिक्षयस्यदेवभूरेरयाधि
याव्वामभाजः स्याम ॥ ६ ॥ उपयामगृहीतोसि । सावित्त्रो
सिचनोधाश्चनोधाऽअसिचनोमयिधेहि ॥ जिन्वयज्ञञ्जिन्व
यज्ञपतिम्भगायदेवायत्त्वासवित्त्रे ॥ ७ ॥ [२-२] शतम्
॥ ३०० ॥ उपयामगृहीतोसि । सुशर्म्मासिसुप्प्रतिष्ठानोबृहदु
क्षायनमः ॥ व्विश्वेब्भ्यस्त्वादेवेब्भ्यऽएषतेयोनिर्व्विश्वेब्भ्य
स्त्वादेवेब्भ्यः ॥ ८ ॥ [१-३] उपयामगृहीतोसि ॥ उप

॥ ६३॥ यामगृंहीतोसि[1]बृंहस्प्पतिंसुतस्यदेवसोमतऽइन्दोरिन्द्रियावतः पत्क्नींवतोग्ग्रहाँ २ ॥ ऽऋध्यासम् ॥ अहम्पुरस्त्तादुहमवस्त्ताद्यदुन्तरिंक्षुन्तदुमेपिताभूंत् ॥ अहꣳसूर्य्यमुभयतोददर्शाहन्देवानाम्परमङ्गुहायत् ॥ ९ ॥ अग्ना ३॥ ऽइपत्क्नीवन् ॥ अग्ना ३ ॥ ऽइपत्क्नींवन्त्सजूर्देवेनुत्त्वष्ट्रासोमम्पिबस्वाहा ॥ ॥ ८ ॥

॥ ६३ ॥ प्रजापतिर्वृषांसिरेतोधारेतोमयिंधेहिप्प्रजापतेस्त्तेवृष्णोरेतो

१ बृहस्प्पतिसुतस्य । अत्र भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सस्य षत्वे प्राप्ते अनुसन्तनोतु बृहस्पति० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन समानपदे सस्य प्रकृतिभावविधानान्न षत्वम् । तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति पकारस्य द्वित्वम् ।

धसौरेतोधामंशीय ॥ १० ॥ [२-४] उपयामगृहीतोसि ॥
उपयामगृहीतोसिहरिरसिहारियोजनोहरिब्भ्यान्त्वा ॥ हर्य्यौ
र्द्धानास्त्थसहसोमाऽइन्द्राय ॥ ११ ॥ यस्त्ते । ऽअश्श्वसनि
ब्भक्षोयोगोसनिस्त्तस्यंतऽइष्टयजुषस्त्तुतस्त्तोमस्यशस्त्तोक्त्थ
स्योपंहूतस्योपंहूतोभक्षयामि ॥ १२ ॥ देवकृतस्यैनंसꣳ ॥
देवकृतस्यैनंसोवयजंनमसिमनुष्ष्यकृतस्यैनंसोवयजंनमसिपि
तृकृतस्यैनंसोवयजंनमस्यात्त्मकृतस्यैनंसोवयजंनमस्येनंसऽए

१ गोसनिस्त. । भाविभ्यः लः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन षत्वप्राप्तौ अनुसन्त० (३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषिध्यते।

नसोवयजंनमसि ॥ यच्चाहमेनोविद्वाँश्चकारयच्चाविद्वाँस्तस्य
सर्व्वस्यैनंसोवयजंनमसि॥१३॥ संवर्च्चसा॥ संवर्च्चसापयंसासन्त
नूभिरगंन्महिमनंसासꣳशिवेनं ॥ त्वष्टांसुदत्रोविदंधातुरायो
नुमार्ष्टुतन्वोयद्विलिष्टम्॥१४॥ [४-५] समिन्द्र। णोमनंसाने
षिगोभिःसꣳसूरिभिर्म्मघवन्त्सꣳस्वस्त्या ॥ सम्ब्रह्मंणादेव
कृतँयदस्तिसन्देवानांꣳसुमतौयज्ञियानाꣳस्वाहा ॥ १५ ॥

१ समिन्द्रणो । अत्र इन्द्र नः इति पदद्वयेन भाविभ्य० (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन समानपदत्वाभावाण्णत्वाप्राप्तौ निषण्णायरथवाहण। मिन्द्रऽएणस्परिणीयते समिन्द्रण० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८३ सू.) इत्यनेन णत्वं निपात्यते ।

संव्वर्च्चसा ॥ संव्वर्च्चसापयसासन्तनूभिरगन्म्महिमनसासꣳशि
वेन। त्वष्टासुदत्रोव्विदधातुरायोनुमार्ष्टुतन्वोयद्विलिष्टम् ॥ १६ ॥
धातारातिः। सवितेदञ्जुषताम्प्रजापतिर्न्निधिपादेवोऽअग्निः ॥
त्वष्टाव्विष्णुःप्रजयासꣳरराणायजमानायद्रविणन्दधात
स्वाहा ॥ १७ ॥ सुगावः ॥ सुगावोदेवाःसदनाऽअकर्म्मयऽ
आजग्मेदꣳसवनञ्जुषाणाः ॥ भरमाणाव्वहमानाहवीꣳष्य
स्म्मेधत्तव्वसवोव्वसूनिस्वाहा ॥ १८ ॥ याँ २ ॥ ऽआवहः ॥

साँ २ ॥ ऽआवंहऽउशतोदेंवदेवाँस्त्तान्प्प्रेरंयस्वेऽअंग्नेसधस्त्थे ॥
जक्षिवाᳫंसं÷पपिवाᳫंस विश्श्वेसुंडम्र्मᳫंस्वरातिष्ठतानु
स्वाहां ॥ १९ ॥ वयᳫंहि । त्त्वांप्प्रयतियज्ञेऽअस्म्मिन्नग्नेहोतार
मवृंणीमहीह ॥ ऋधंगयाऽऋधंगुताशांमिष्ठाᳫंप्प्रजानन्न्यज्ञमु
पयाहिविद्वान्त्स्वाहां ॥२०॥ देवांगातुविदᳫं ॥ देवांगातुविदोगा
तुंवित्त्वागातुमिंत ॥ मनंसस्प्पतऽइमन्देंवयज्ञᳫंस्वाहावातेधाᳫं ॥ ६५ ॥
॥ २१ ॥ यज्ञंयज्ञम् ॥ यज्ञंयज्ञङ्गच्छयज्ञपंतिङ्गच्छस्वाँय्योनि

ङ्गच्छुस्वाहा ॥ एषतेयुज्ञोयज्ञपतेसुहसूक्तवाकुꣳसर्व्ववीरस्तञ्जुषस्वुस्वाहा ॥ २२ ॥ [८-६] माहिर्भूर्म्मापृदाकुः ॥ उरुꣳहिराजाुव्वरुणश्चकारसूर्य्यायुपन्थामन्वेतुवाऽउ ॥ अपदेपादुाप्प्रतिधातवेकरुतापवुक्ताहृदयाुविधश्चित् ॥ नमोुव्वरुणायाुभिष्ठितोुव्वरुणस्युपाशः ॥ २३ ॥ अुग्नेरनीकम् ॥ अुग्नेरनीकमुपऽआविवेशुापान्नपात्प्रतिुरक्षन्नसुुर्य्यम् ॥ दमेदमेस

१ हृदयाविधश्चित् । अत्र अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारयद्धणिसेदिमेन्द्रियधारयचित्रभङ्गुरवयुनाश्वस्यहृदय० (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे हृदयाकारस्य दीर्घाकारो विधीयते । अतो हृदयशब्दाकारस्य दीर्घाकारः ।

मिधाꣳसक्ष्यग्नेष्प्रातितोजिह्वाघृतमुच्चरण्यत्स्वाहा ॥ २४ ॥ समु
द्रेते ॥ समुद्रेतेहृदयमप्स्वन्तःसन्त्वाविशन्त्वोषधीरुतापः ॥
यज्ञस्यत्वायज्ञपतेसूक्तोक्तौनमोवाकेविधेमयत्स्वाहा ॥ २५ ॥
देवीरापः ॥ देवीरापऽएषवोगर्भस्तꣳसुप्प्रीतꣳसुभृतम्बिभृत ॥
देवसोमैषतेलोकस्तस्म्मिञ्छञ्चवक्ष्वपरिचवक्ष्व ॥ २६ ॥ अव
भृथनिचुम्पुण । निचेरुरसिनिचुम्पुणः ॥ अवदेवैर्देवकृतमे ॥ ६६ ॥
नोऽयासिषमवमर्त्यैर्मर्त्यकृतम्पुरुराव्णोदेवरिषस्पाहिदेवा

नाꣳसुमिदंसि ॥ २७ ॥ [५-७] एजंतुदशमास्यꣳ ॥ एजं
तुदशमास्योगर्भोजरायुणासह ॥ यथायंव्वायुरेजंतियथासमु
द्रऽएजंति ॥ एवायन्दशमास्योऽअस्स्रंज्जरायुणासह ॥ २८ ॥
यस्यैते । यज्ञियोगर्भोयस्यैयोनिर्हिरण्ययी ॥ अङ्गान्यह्रुं
तायस्यतम्मात्रासमंजीगमꣳस्वाहा ॥ २९ ॥ पुरुदस्म्मोव्वि
षुरूपꣳ ॥ पुरुदुस्म्मोव्विषुरूपऽइन्दुरन्तम्महिमानंमानञ्जुधी
सं. १२ रः ॥ एकंपदीन्द्विपदीन्त्रिपदीञ्चतुष्पदीमष्टापदीम्भुवनानु

स्प्रथन्ताᳪंस्वाहा ॥ ३० ॥ मरुतोयस्यं ॥ मरुतोयस्यहिक्षये
पा[1]थादिवोविमहसः ॥ ससुगोपातमोजनः ॥ ३१ ॥ मही
द्यौः । पृथिवीचंनऽइमँय्यज्ञम्मिमिक्षताम् ॥ पितृतान्नोभरीं
मभिः ॥ ३२ ॥ [५-८] आ[2]तिष्ठ । वृत्रहन्नथँय्युक्तातेब्र
ह्मणाहरीं ॥ अर्वाचीनᳪंसुतेमनोग्ग्रावाकृणोतुवग्नुना ॥
उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वाषोडशिनऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्त्वा ॥६७॥

१ अत्र पिबा सोमम् (शु. य. प्रा. अ. १३० सू.) इत्यनेन पाथ इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घः । २ आतिष्ठ वृत्रहन् । अत्र तिष्ठाद्युदात्तम् । (शु. य. प्रा. ३ अ. १०४ सू.) तिष्ठेत्येतत्पदं दीर्घमापद्यते यद्याद्युदात्तं भवति । इत्यनेन विधीयमानो दीर्घाकार आतिष्ठपदस्य आद्युदात्तत्वाभावेन न दीर्घः ।

षोडुशिनै ॥ ३३ ॥ [१-९] युंक्ष्वाहि । केुशिनाहरीुवृषंणा
कुक्ष्युप्प्रा ॥ अथानऽइन्द्रसोमपागिुरामुपंश्रुतिञ्चर ॥ उुप
यामगृंहीतुोसीन्द्रांयत्त्वाषोडुशिनंऽएुषतेुयोनिुरिन्द्रांयत्त्वाषो
डुशिनै ॥ ३४ ॥ [१-१०] इन्द्रुमित् ॥ इन्द्रुमिद्धरींवहुतोप्प्रंति
धृष्टशवसम् ॥ ऋषींणाञ्चस्तुुतीरुपंयुज्ञञ्चमानुंषाणाम् ॥ उुप
यामगृंहीतुोसीन्द्रांयत्त्वाषोडुशिनंऽएुषतेुयोनिुरिन्द्रांयत्त्वाषो
डुशिनै ॥ ३५ ॥ [१-११] यस्म्मान्न । जाुतश्परोऽअुन्न्योऽअ

१ अत्र पिबा सोमम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १३० सू.) इत्यनेन अकारस्य दीर्घे युक्ष्वाहि इति ।

स्त्तयऽआविवेशभुवनानिविश्वा ॥ प्रजापतिःप्प्रजयासꣳ
रराणस्त्रीणिज्ज्योतीꣳषिसचतेसषोडशी ॥ ३६ ॥ इन्द्रश्च ।
सम्म्राड्वरुणश्चराजातौतेभक्षञ्चक्क्रतुरग्ग्रंऽएतम् ॥ तयोरहमनुभ
क्षम्भक्षयामिव्वाग्ग्देवीजुषाणासोमस्यतृप्प्यतुसहप्प्राणेनस्वा
हा ॥ ३७ ॥ [२-१२] अग्ग्नेपवस्व ॥ अग्ग्नेपवस्वस्वपाऽअस्म्मे
व्वर्च्चःसुवीर्य्यम् ॥ दधद्रयिम्मयिपोषम् ॥ उपयामगृहीतोस्य
ग्ग्नयेत्त्वाव्वर्च्चसऽएषतेयोनिरग्ग्नयेत्त्वाव्वर्च्चसे ॥ अग्ग्नेव्वर्च्चस्विन्व

र्च्चँस्वाँस्त्त्वन्देवेष्ष्वसिव्वर्च्चँस्वानुहम्मन्नुष्ष्येषुभूयासम् ॥ ३८ ॥
[१-१३] उत्तिष्ठन्नोजसा ॥ उत्तिष्ठन्नोजसासहपीत्त्वीशिप्प्रेऽ
अवेपयः ॥ सोमंमिन्द्रचमूसुतम् ॥ उपयामगृहीतोसीन्द्राय
त्त्वौजसऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्त्वौजसे ॥ इन्द्रौजिष्ठौजिष्ठस्त्त्व
न्देवेष्ष्वस्योजिष्ठोहम्मन्नुष्ष्येषुभूयासम् ॥ ३९ ॥ [१-१४]
अदृश्श्रमस्य । केतवोव्विरश्म्मयोजनाँ२ ॥ ऽअनु ॥ भ्राजन्तोऽ
अग्नयोयथा ॥ उपयामगृहीतोसिसूर्य्यायत्त्वाभ्राजायैषते

योनि॒ꣳसूर्य्या॑यत्त्वा॒भ्राजा॑य ॥ सूर्य॑भ्राजिष्ठ॒भ्राजि॑ष्ठ॒स्त्व

॥ ६९ ॥ न्दे॒वेष्ष्वसि॒भ्राजि॑ष्ठो॒हम्म॑नु॒ष्ष्ये॑षुभूयासम् ॥४०॥ [१-१५] ॥ ८

उदु॒त्त्यम् ॥ उदु॒त्त्यञ्जा॒तवे॑दसन्दे॒वंव्वहन्तिके॒तवः॑ ॥ दृ॒शेवि

श्वा॑य॒सूर्य॑म् ॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोसि॒सूर्य्या॑यत्त्वा॒भ्राजा॑यै॒षते॒

योनि॒ꣳसूर्य्या॑यत्त्वा॒भ्राजा॑य ॥ ४१ ॥ [१-१६] आजिग्घ्र ॥

आजि॑ग्घ्रक॒लशं॑म्म॒ह्यात्त्वा॑व्विश॒न्त्विन्द॑वः ॥ पुन॑रू॒र्ज्जानिव॑र्त्त ॥ ६९

स्व॒सानः॑स॒हस्रं॑न्धु॒क्ष्वो॒रुधा॑रा॒पय॑स्वती॒पुन॒र्म्माविश॑ताद्र॒यिः

॥ ४२ ॥ इडेरन्तें ॥ इडेरन्तेहव्येकाम्म्येचन्द्रेज्ज्योतेदितिसर
स्वतिमहिव्विश्श्रुति ॥ एतातेऽअग्घ्येनामानिदेवेब्भ्योमासुकृत
म्ब्रूतात् ॥ ४३ ॥ [२-१७] व्विनः ॥ व्विनऽइन्द्रम्मृधोजहि
नीचायच्छपृतन्यतः ॥ योऽअस्म्माँ२ ॥ ऽअभिदासत्त्यध
रङ्गमयातमः ॥ उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वाव्विमृधऽएषते
योनिरिन्द्रायत्त्वाव्विमृधे ॥ ४४ ॥ [१-१८] व्वाचस्पतिं ।

---

१ अस्य नामानि । अत्र नामानिपदस्थस्य निशब्दो बहुलम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इति सूत्रेण पदान्तीयस्य निशब्दस्य लोपे प्राप्तेऽपि सूत्रे बहुलम् ग्रहणात्क्वचिन्न भवति । तेन नात्र लोपः । २ अत्र पिबा सोमम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १३० सू.) इत्यनेन दीर्घाकारे जाते गमयातमः ।

शु. य. संहि. विश्वकर्म्माणमूतयेमनोजुवंवाजेऽअद्याहुवेम ॥ सनोविश्वा पू. अ.
॥७०॥ निहवनानिजोषाद्विश्वशम्भूरवसेसाधुकर्म्मा ॥ उपयामगृही ॥८
तोसीन्द्रायत्वाविश्वकर्म्मणऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्वाविश्वक
र्म्मणे ॥ ४५ ॥ [१-१९] विश्वकर्म्मन्हविषा ॥ विश्वकर्म्म
न्हविषावर्द्धनेनत्रातारमिन्द्रमकृणोरवध्यम् ॥ तस्म्मैविशः
समनमन्तपूर्व्वीरयमुग्ग्रोविहव्योयथासत् ॥ उपयामगृहीतो ॥७०

१ अद्य हुवेम। अत्र अद्य तं हकारचकारभवतवृणीमहेदेवेषु (शु. य. प्रा. ३ अ. ११५ सू.) इत्यनेन अद्येत्येतत्पदं ह्रस्वहकारतकारचकारभवत-वृणीमहेदेवेत्येषु परेषु दीर्घमापद्यते। इति हकारे परे अद्यशब्दाकारो दीर्घो जातः। तेन अद्याहुवेम इति।

सीन्द्रायत्त्वाव्विश्श्वकर्म्मणऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्त्वाव्विश्श्वकं
र्म्मणे ॥ ४६ ॥ [१-२०] उपयामगृहीतोसि ॥ उपयाम
गृहीतोस्यग्नयेत्त्वागायत्रच्छन्दसङ्गृह्णामीन्द्रायत्त्वात्रिष्टुप्प्छ
न्दसङ्गृह्णामिव्विश्श्वेब्भ्यस्त्वादेवेब्भ्योजगच्छन्दसङ्गृह्णाम्म्यनु
ष्टुप्तेभिगरः ॥४७॥ व्व्रेशीनान्त्वा ॥ व्व्रेशीनान्त्वापत्क्मन्नाधू
नोमिकुकूननानान्त्वापत्क्मन्नाधूनोमिभन्दनानान्त्वापत्क्म
न्नाधूनोमिमदिन्तमानान्त्वापत्क्मन्नाधूनोमिमधुन्तमाना

न्त्वापत्न्मुन्नाधूंनोमिशुक्रन्त्वांशुक्रऽआधूंनोम्म्यह्नोंरूपेसूर्र्य्यं
स्यरश्मिमषुं ॥ ४८ ॥ ककुभᳬरूपं । वृषभस्यंरोचतेबृह
च्छुक्रःशुक्रस्यंपुरोगाःसोमᳬसोमंस्यपुरोगाः ॥ यत्तेंसोमादां
भ्यन्नामजागृंवितस्म्मैंत्वागृह्णामितस्म्मैंतेसोमसोमांयस्वा
हां ॥४९॥ उशिक्त्वम् ॥ उशिक्त्वन्देंवसोमाग्नेःप्प्रियम्पाथो
पींहिवशीत्त्वन्देंवसोमेन्द्रंस्यप्प्रियम्पाथोपींह्यस्म्मत्त्सखात्त्व
न्देंवसोमव्विश्वेंषान्देवानांम्प्रियम्पाथोपींहि ॥५०॥[४-२१]

इहरतिः ॥ इहरतिरिहरमद्ध्वमिहधृतिरिहस्वधृतिस्वाहा ॥
उपसृजन्धरुणम्मात्रेधरुणोमातरन्धयन् ॥ रायस्प्पोषमस्म्मा
सुदीधरत्स्वाहा ॥ ५१ ॥ सत्रस्यऽऋद्धिः ॥ सत्रस्यऽऋद्धिर
स्यगन्म्मज्योतिरमृताऽअभूम ॥ दिवम्पृथिव्याऽअद्ध्यारुहामा
विदामदेवान्त्स्वर्ज्ज्योतिः ॥ ५२ ॥ सुवन्तम् ॥ सुवन्तमि
न्द्रापर्व्वतापुरोयुधायोनःपृतन्यादपतन्तमिद्धतंव्वज्ज्रेणतन्त
मिद्धतम् ॥ दूरेचत्तायच्छन्तसद्गहनंय्यदिनक्षत् ॥ अस्म्मा

कुद्रात्रॅंन्परिंशूराद्विश्वतोंदुम्मार्दर्षीष्टद्विश्वतंः ॥ भूर्भुवःस्वः
सुप्प्रजाःप्प्रजाभिंःस्यामसुवीरांव्वीरैःसुपोषाःपोषैंः ॥ ५३ ॥
[३-२२] परमेष्ठ्यभिधींतः । प्प्रजापतिर्व्वाचिव्याहृतायाम
न्धोऽअच्छेतःसवितासन्न्यांव्विश्वकंर्म्मादीक्षायांम्पूषासोंमक्र
यंण्ण्यामिन्द्रंश्च ॥ ५४ ॥ इन्द्रंश्च । मुरुतंश्चक्क्रयायोपोत्त्थितो
सुरःपुण्ण्यमानोंमित्त्रःक्क्रीतोव्विष्ण्णुंःशिपिविष्टऽऊरावासंन्नो ॥ ७२ ॥

१ परमेष्ठ्यभिधीतः । अत्र परमेस्थ्यभिधीतः इत्यत्र भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सकारस्य षत्वे षात्तथौ-मूर्धन्यम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८१ सू.) इत्यनेन षकारात्परौ तथौ मूर्धन्यत्वमापद्येते । तकारस्य टकारो थकारस्य ठकारो भवतीति ज्ञेयम् । एवं थकारस्य ठकारे कृते ऊष्मान्ताभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ठकारस्य द्वित्वम् ।

व्विष्णुर्न्नरन्धिषः प्प्रोह्यमाणः सोमः ॥ ५५ ॥ प्प्रोह्यमाणः
सोमः ॥ प्प्रोह्यमाणः सोमऽआगतो व्वरुणऽआसन्द्यामासन्नो
ग्निराग्नीध्रऽइन्द्रो हविर्द्धानेथर्व्वोपावह्रियमाणो व्विश्वेदेवाः
॥ ५६ ॥ व्विश्वेदेवाः ॥ व्विश्वेदेवाऽअंशुषुन्न्युप्प्तो व्विष्णुरा
प्प्रीतपाऽआप्प्या[1]य्यमानो यमः सूयमानो व्विष्णुः सम्भ्रियमा
णो व्वायुः पूयमानः शुक्रः पूतः शुक्रः क्षीरश्रीर्म्मन्थी सक्तुश्रीर्व्वि

[1] आप्प्याय्यमानः । अत्र आप्यायमानो यमो० (शु. य. प्रा. ४ अ. १५१ सू.) इत्यनेन द्विः यकारा संयोगा भवन्ति तेन द्वियकारे कृते पुनस्तृतीये क्रमजे यकारे प्राप्ते तस्य निषेधः ।

॥७२॥ श्वेँदेवाः ॥ ५७ ॥ विश्वेँदेवाः ॥ विश्वेँदेवाश्चमसेषून्नीतोसुर्होमायोद्यंतोरुद्रोहूयमानोव्वातोभ्याववृत्तोनृचक्षाऽःप्प्रतिख्यातोभक्षोभक्ष्यमाणःपितरोनाराशंसाःसन्नःसिन्धुः ॥ ५८ ॥ ॥८॥

सन्नःसिन्धुः ॥ सन्नःसिन्धुरवभृथायोद्यतःसमुद्रोभ्यवह्रियमाणःसलिलःप्प्रप्लुतोययोरोजसास्कभितारजाᳬसिव्वीर्येभिर्व्वीरतमाशविष्ठा ॥ यापत्यैतेऽअप्प्रतीतासहोभिर्व्विष्णूऽ ॥७२॥

अगन्वरुणापूर्व्वहूतौ ॥ ५९ ॥ देवान्दिवम् ॥ देवान्दिवम

गन्न्युज्ञस्त्ततौमाद्द्रविंणमष्ट्टुमनुष्ष्यानुन्तारिंक्षमगन्न्युज्ञस्त्ततौ
माद्द्रविंणमष्ट्टुपितॄन्न्पृथिवीमंगन्न्युज्ञस्त्ततौमाद्द्रविंणमष्ट्टुयङ्कञ्च
लोकमगंन्न्युज्ञस्त्ततौमेभुद्द्रमंभूत् ॥ ६० ॥ चतुस्त्रिꣳशुत्त
न्तंवꣳ ॥ चतुस्त्रिꣳशुत्तन्तवोयेव्वितत्त्रिरेयऽइमँय्युज्ञꣳस्त्व
धयाददंन्ते ॥ तेषांञ्छिन्नꣳसम्म्वेतद्दंधामिस्वाहांघुर्म्मोऽ
अप्प्यैतुदेवान् ॥ ६१ ॥ युज्ञस्युदोहंः ॥ युज्ञस्युदोहोव्वित
तꣳपुरुत्त्रासोऽअष्टुधादिवमुन्न्वातंतान ॥ सयंज्ञधुक्क्ष्वमहिंमे

प्रजायांᳫं रायस्पोषंव्विश्वमायुरशीयस्वाहा ॥ ६२ ॥ आप
वस्व ॥ आपंवस्वहिरंण्यवदश्वंवत्सोमव्वीरवंत् ॥ व्वाजङ्गोम
न्तमाभंरस्वाहा ॥ ६३ ॥ [१०-२३] ॥ इतिश्रीवाजसनेय
संहितायामष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनु
वाकसूत्रम् ॥ देवसवितश्चतस्र, इंद्रस्यवज्रः पंच, देवस्याहं
दश, पयेस्वाहातिस्रो, वाजस्येममष्टा, वग्निरेकाक्षरेणचतुष्कौ,

१ हिरण्यवदश्ववत् । अत्र अश्वशब्दस्य वतुपरे अश्वरश्मि० (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन अश्वशब्दाकारस्य दीर्घाकारे प्राप्ते नाश्वदहि-रण्यात् (शु. य. प्रा. ३ अ. ९९ सू.) इत्यनेन हिरण्यशब्दात्परस्याश्वशब्दाकारो न दीर्घ इति निषेधान्नात्राश्वशब्दाकारो दीर्घः ।

षतेचतुष्कौ, सवितात्वाद्वे, अष्टौचत्वारिꣳशत् [अ. ९ मं. ४० अनु. ८] हरिः ॐ ॥ देवंसवितः ॥ देवंसवितुःप्प्रसुवयुज्ञम्प्रसु वयुज्ञपतिम्भगाय ॥ दिुव्योगन्धर्व्वःकेतपूःकेतन्नःपुनातुव्वाच स्प्पतिर्व्वाजन्नःस्वदतुस्वाहा ॥ १ ॥ ध्रुवसदन्त्वा । नृषदम्मनः सदमुपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वाजुष्टंगृह्णाम्म्येषतेयोनिरिन्द्रा यत्त्वाजुष्टतमम् ॥ अप्प्सुषदन्त्वाघृतसदंव्योमसदमुपयाम गृहीतोसीन्द्रायत्त्वाजुष्टङ्गृह्णाम्म्येषतेयोनिरिन्द्रायत्त्वाजुष्टंत

मम् ॥ [1]पृथिविसदन्त्वान्तरिक्षसदन्दिविसदन्देवसदन्नाकसद
मुपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वाजुष्टङ्गृह्णाम्म्येषतेयोनिरिन्द्राय
त्त्वाजुष्टतमम् ॥ २ ॥ अपाꣳरसम् ॥ [2]अपाꣳरसमुद्वयसꣳ
सूर्य्येसन्तꣳसमाहितम् ॥ अपाꣳरसस्ययोरसस्तंवोगृह्णाम्म्यु
त्तममुपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वाजुष्टङ्गृह्णाम्म्येषतेयोनिरिन्द्रा

---

१ पृथिविसदन्त्वा । अत्र भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन समानपदे षत्वप्राप्तौ पृथिविदिव्युपरिचर्षणिशकुनियासिभ्यः (शु. य. प्रा. ३ अ. ८३ सू.) इत्यनेन पृथिविपरस्य सस्य षत्वनिषेधः । एवं दिविसदन्देवसदम् इत्यादिषु बोध्यम् । २ अपाꣳरसम् अत्र । दीर्घादर्द्धमात्रा पूर्वाचाध्यर्द्धा (शु. य. प्रा. ४ अ. १४९ सू.) इत्यनेन दीर्घात्स्वरात्परोऽनुस्वारोऽर्धमात्राकालो भवति तेन अपामित्यस्याऽऽकारात्परस्य मकारस्यानुस्वारस्यार्द्धमात्राप्रदर्शको ह्रस्वो गुंकारोऽत्र ज्ञेयः । एवं अपाꣳरसस्य । रजाꣳसि, प्रजायाꣳरायस्पोषम् ।

यत्त्वाजुष्टंतमम् ॥ ३ ॥ ग्रहांऽऊर्ज्जाहुतयं ॥ ग्रहांऽऊर्ज्जाहुत
योव्यन्तोव्विप्प्रायमतिम् ॥ तेषांव्विशिंप्प्रियाणांव्वोहमिषमूर्ज्ज
समंग्ग्रभमुपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वाजुष्टंङ्गृह्णाम्म्येषतेयोनि
रिन्द्रायत्त्वाजुष्टंतमम् ॥ सम्पृचौस्त्थसम्मांभद्रेणंपृङ्क्तंव्विपृचौ
स्त्थोव्विमांपाप्मनापृङ्क्तम् ॥ ४ ॥ [४-१] इन्द्रस्यव्वज्ज्रं ॥
इन्द्रस्यव्वज्ज्रोसिव्वाजसास्त्वयायंव्वाजसेत् ॥ व्वाजस्यनुप्प्र
सवेमातरम्महीमदितिन्नामव्वचसाकरामहे ॥ यस्यामिदंव्विश्व

म्भुवंनमाविवेशुतस्यांन्नोदेवःसंविताधर्म्मंसाविषत् ॥ ५ ॥
अप्स्वुन्तः॥ अप्स्वुन्तरमृतंमुप्सुभेषजमुपामुतप्प्रशंस्त्तिष्ष्व
श्वाभवंतव्वाजिनंः ॥ देवीरापोयोवंऽऊर्म्मिःप्प्रतूर्त्तिःकुकुन्न्मा
न्वाजुसास्त्तेनायंव्वाजꣳसेत् ॥ ६ ॥ व्वातोंवा ॥ व्वातोंवामनों
वागन्धर्व्वाःसप्तविंꣳशतिः ॥ तेऽअग्ग्रेश्श्वंमयुञ्जुँस्त्तेऽअंस्म्मि
ञ्जवमादंधुः ॥ ७ ॥ व्वातंरꣳहाभव । व्वाजिन्न्युज्ज्यमांनुऽइन्द्र ॥ ७६ ॥
स्येवदक्षिणःश्श्रियैधि ॥ युञ्जन्तुंत्त्वामुरुतोंविश्श्ववेदसुऽआतेत्त्व

ष्ट्टांपुत्त्सुजुवन्दंधातु ॥८॥ जुवोयः॥ जुवोयस्त्तैंव्वाजिन्निहिंतो
गुहायश्श्श्येनेपरींत्तोऽअचरंच्चुव्वातें ॥ तेनंनोव्वाजिन्बलंवान्ब
लेंनव्वाजुजिच्चभवुसमंनेचपारयिष्ण्णुः ॥ व्वाजिंनोव्वाजजितो
व्वाजꣳसरिष्ष्यन्तोबृहुस्प्पतेंर्भागमवंजिग्घ्रत ॥९॥ [५-२]
देवस्याहम् ॥ देवस्याहꣳसंवितुश्सवेसुत्त्यसंवसोबृहुस्प्पतेंरुत्त
मन्नाकꣳरुहेयम् ॥ देवस्याहꣳसंवितुश्सवेसत्यसंवसुऽइन्द्रंस्यो
त्तमन्नाकꣳरुहेयम् ॥ देवस्याहꣳसंवितुश्सवेसत्त्यप्प्रंसवसो

बृहस्पतेरुत्तमन्नाकंमरुहम् ॥ देवस्याहꣳसवितुः सवेसत्त्यप्प्र
॥७७॥ सवसऽइन्द्रस्योत्तमन्नाकंमरुहम् ॥ १० ॥ बृहस्पतेर्वाजम् ॥ ॥९॥
बृहस्पतेर्वाजञ्जयबृहस्पतयेव्वाचंव्वदतबृहस्पतिंव्वाजञ्जाप
यत ॥ इन्द्रव्वाजञ्जयेन्द्रायव्वाचंव्वदतेन्द्रंव्वाजञ्जापयत ॥११॥
एषावः ॥ एषावꣳसासत्त्यासंव्वागंभूद्ययाबृहस्पतिंव्वाजम
जीजपताजीजपतबृहस्पतिंव्वाजंव्वनस्पतयोव्विमुञ्चध्वम् ॥ ॥७७॥
एषावꣳसासत्त्यासंव्वागंभूद्ययेन्द्रंव्वाजमजीजपताजीजपतेन्द्रं

व्वाजंव्वनस्प्पतयोव्विमुंञ्चयद्ध्वम् ॥ १२॥ देवस्याहम् ॥ देवस्याहॅ
सवितुःसवेसत्त्यप्प्रसवसोबृहस्प्पतेर्व्वाजजितोव्वाजञ्जेषम् ॥
व्वाजिनोव्वाजजितोद्ध्वनस्कब्भ्नुवन्तोयोजनामिमानाॅकाष्ठा
ङ्गच्छत ॥ १३ ॥ एषस्यः ॥ [1]एषस्यव्वाजीक्षिपणिन्तुरण्ण्य
तिग्ग्रीवायाम्बद्धोऽअपिकक्षऽआसनि ॥ क्रतुन्दधिक्क्राऽअ
नुसॅसनिष्ष्यदत्त्पथामङ्काॅस्यन्वापनीफणत्त्स्वाहा ॥ १४ ॥

---

१ एषः स्यः व्वाजी । अत्र स्य एव च (शु. य. प्रा. ३ अ. १७ सू.) इति सूत्रेण स्पपरे व्यञ्जने एष इत्यस्य विसर्गस्य लोपः । तथैव स्य इत्यस्य वाजीघटिते वकारे व्यञ्जने परे विसर्जनीयस्य लोपः । तेन एषस्यवाजी । अत्र लोपागमविकारप्रकृतिभावानां चतुर्णां सन्धीनां मध्येऽयं लोपनामा सन्धिर्विज्ञेयः ।

उतस्म्मं ॥ उतस्म्मास्युद्द्रवंतस्त्तुरण्ण्यतः पुर्ण्णन्नवेरनुंवातिप्प्र
गुर्द्धिनंः ॥ श्येनस्स्येवुद्ध्रजंतोऽअङ्कुसम्परिंदधिक्क्राव्ण्णंः
सहोर्ज्जातरिंत्त्रतःस्वाहां ॥ १५ ॥ शन्नंः ॥ शन्नोंभवन्तुव्वा
जिनोहवेंषुदेवतांतामितद्द्रवःस्वर्क्काः ॥ जम्भयन्तोहिंव्वृकुं
रक्षांꣳसिसनेंम्म्युस्म्मद्युंयवुन्नमीवाः ॥ १६ ॥ तेनंः ॥ तेनोऽ
अर्व्वन्तोहवनश्श्रुतोहवंव्विश्श्वेंशृण्ण्वन्तुव्वाजिनोंमितद्द्रवः ॥ सह ॥७८॥
स्त्रसामेधसांतासनिष्ष्यवोंमहोयेधनंःसमिथेषुंजभ्भ्रिरे ॥ १७ ॥

व्वाजेवाजेवत । व्वाजिनोनोधनेषुव्विप्प्राऽअमृताऽऋतज्ञाः ॥
अस्यमद्ध्वः पिबतमादयद्ध्वन्तृप्तायातपथिभिर्द्देवयानैः ॥ १८ ॥
आमा ॥ आमाव्वाजस्यप्प्रसवोजगम्म्यादेमेद्यावापृथिवीव्विश्श्व
रूपे ॥ आमागन्ताम्पितरामातराचामासोमोऽअमृतत्त्वेनग
म्म्यात् ॥ व्वाजिनोव्वाजजितोव्वाजꣳससृवाꣳसोबृहस्प्पतेर्
र्भागमवजिग्घ्रतनिमृजानाः ॥ १९ ॥ [१०-३] आप
येस्वाहा । स्वापयेस्वाहापिजायस्वाहाक्क्रतवेस्वाहाव्वसवेस्वाहा

हर्प्पतये स्वाहाह्ने मुग्ग्धाय स्वाहा मुग्ग्धाय वैनꣳशिनाय स्वाहा वि
नꣳशिनऽआन्त्यायनाय स्वाहान्त्याय भौवनाय स्वाहा भुवनस्य
पतये स्वाहाधिपतये स्वाहा ॥ २० ॥ आयुर्य्यज्ञेन। कल्प्प
ताम्प्राणो यज्ञेन कल्प्पताञ्चक्षुर्य्यज्ञेन कल्प्पताꣳश्रोत्रँय्यज्ञेन
कल्प्पताम्पृष्ठँय्यज्ञेन कल्प्पताँय्यज्ञो यज्ञेन कल्प्पताम् ॥ प्रजा
पतेꣳप्प्रजाऽअभूम स्वर्द्देवाऽअगन्मामृताऽअभूम ॥ २१ ॥

१ अहर्प्पतये। अत्र समानपदे च (शु. य. प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन सकारे प्राप्ते, अहःपतौ रेफम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ३९ सू.) इत्यनेन पतिशब्दे परे अहरित्यस्य विसर्जनीयस्य रेफः। तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम्।

अस्म्मेवं॑ ॥ अस्म्मेवौऽअस्त्त्वन्द्रियमस्म्मेनृम्म्णमुतक्क्रतुर
स्म्मेव्वर्च्चौꣳसिसन्तुवः ॥ नमोमात्रेपृथिव्यैनमोमात्रेपृथि
व्याऽइयन्तेराड्डयन्तासियमनोद्ध्रुवोसिधरुणः ॥ कृष्यैत्त्वा
क्षेमायत्त्वारय्यैत्त्वापोषायत्त्वा ॥ २२ ॥ [३-४] व्वाज
स्येमम् ॥ व्वाजस्येमम्प्रसवःसुषुवेग्ग्रेसोमꣳराजानमोषधीष्व
प्प्सु ॥ ताऽअस्म्मब्भ्युम्मधुमतीर्ब्भवन्तुव्वयꣳराष्ट्रेजागृयाम
पुरोहिताःस्वाहा ॥ २३ ॥ व्वाजस्येमाम् ॥ व्वाजस्येमाम्प्रसवःशि

श्श्रियेदिवमिमाचविश्श्वाभुवनानिसम्म्राट् ॥ अदित्त्सन्तन्दा
पयातिप्प्रजानन्त्सनोरयिᳫं सर्व्ववीरन्नियच्छतुस्वाहा ॥ २४ ॥
व्वाजस्स्यनु । प्प्रसवऽआबभूवेमाचविश्श्वाभुवनानिसर्व्वतः ॥
सनेमिराजापरियातिव्विद्वान्प्रजाम्पुष्टिंव्वर्द्धयमानोऽअस्म्मेस्वा
हा ॥ २५ ॥ सोमᳫंराजानम् । सोमᳫंराजानमवसेग्निम
न्वारभामहे ॥ आदित्त्यान्विष्ण्णुᳫंसूर्य्यम्ब्रह्माणञ्चबृहस्प
तिᳫंस्वाहा ॥ २६ ॥ अर्य्यमणम्बृहस्प्पतिम् ॥ अर्य्यमण

म्बृहुस्प्पातिमिन्द्रुन्दानायचोदय ॥ व्वाचंव्विष्णुङ्सरस्वतीᳬं
सवितारञ्चव्वाजिनᳬंस्वाहा ॥ २७ ॥ अग्ग्नेऽअच्छं ॥ अग्ग्नेऽ
अच्छावदेहनᳬंप्प्रतिनᳬंसुमनाभव ॥ प्रनोयच्छसहस्रजित्त्वᳬं
हिधनदाऽअसिस्वाहा ॥ २८ ॥ प्रनः ॥ प्रनोयच्छत्त्वर्य्यमा
प्प्रपूषाप्प्रबृहुस्प्पतिः ॥ प्रवाग्ग्देवीददातुनᳬंस्वाहा ॥२९॥ देव
स्यत्त्वा । सवितुश्प्प्रसवेऽश्विनोर्बाहुब्भ्याम्पूष्णोहस्त्ताब्भ्याम् ॥

---

१ प्रनो यच्छत्वर्यमा । अत्र ऋषरेभ्यो नकारो णकारᳬं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८४ सू.) इत्यनेन ऋकारषकाररेफेभ्य उत्तरो नकारो णकारमापद्यते समानपदे । अनेन समानपदे णत्वविधानादत्र प्र नो इति पदयोः समानपदत्वाभावान्न णत्वम् ।

॥८१॥ सरस्वत्यैव्वाचोयन्तुर्य्यन्त्रियेदधामिबृहस्पतेष्ट्वासाम्म्राज्ज्येना
भिषिञ्[१]चाम्म्यसौ ॥ ३० ॥ [८-५] अग्निरेकाक्षरेण। प्प्राणमुद् ॥९॥
जयत्तमुज्जेषमश्विनौद्व्यक्षरेणद्विपदोमनुष्प्यानुदजयतान्ता
नुज्जेषंव्विष्णुस्त्र्यक्षरेणत्रीँल्लोकानुदजयत्तानुज्जेषꣳसोमश्चतुर
क्षरेणचतुष्प्पदꣳपशूनुदजयत्तानुज्जेषम्पूषापञ्चाक्षरेण ॥ ३१ ॥
पूषापञ्चाक्षरेण ॥ पूषापञ्चाक्षरेणपञ्चदिशऽउदजयत्ताऽउज्जे ॥८१॥

१ अभिषिञ्चामि । अत्र अभेश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ६५ सू.) इत्यनेन अभेः परस्य सिञ्चामीतिपदघटितस्य सकारस्य षत्वे रूपम् ।

षड्सविताषडक्षरेणषड्तूनुदंजयत्तानुज्जैषम्मरुतः सप्ताक्षरे
णसप्तग्राम्म्यान्पशूनुदंजयँस्तानुज्जैषम्बृहस्पतिरष्टाक्षरेण
गायत्रीमुदंजयत्तामुज्जैषम्मित्रोनवाक्षरेण ॥ ३२ ॥ मित्रो
नवाक्षरेण । त्रिवृतꣳस्तोममुदंजयत्तमुज्जैषंव्वरुणोदशाक्षरेण
व्विराजमुदंजयत्तामुज्जैषमिन्द्रऽएकादशाक्षरेणत्रिष्टुभमुदंज
यत्तामुज्जैषंव्विश्वेदेवाद्वादशाक्षरेणजगतीमुदंजयँस्तामुज्जैषंव्व
संवस्त्रयोदशाक्षरेण ॥ ३३ ॥ व्वसंवस्त्रयोदशाक्षरेण । त्रयोद

शꣳस्तोममुदंजयँस्तमुज्जैषꣳरुद्राश्चतुर्द्दशाक्षरेणचतुर्द्दशꣳ
स्तोममुदंजयँस्तमुज्जैषमादित्याःपञ्चंदशाक्षरेणपञ्चदशꣳस्तो
ममुदंजयँस्तमुज्जैषमदितिंꣳषोडंशाक्षरेणषोडशꣳस्तोममुद
जयत्तमुज्जैषम्प्रजापंतिꣳसप्तदंशाक्षरेणसप्तदशꣳस्तोममुद
जयत्तमुज्जैषम् ॥ ३४ ॥ [४-६] एषतें । निर्ऋतेभागस्त
ञ्जुषस्वस्वाहाग्निनेत्रेभ्योदेवेभ्यः पुरꣳसद्भ्यꣳस्वाहायमनेत्रे ॥८२॥

---

१ अदितिंꣳषोडशा । अत्र प्रत्ययसवर्णम्मुदि शाकटायनः (शु. य. प्रा. ३ अ. ९ सू.) इति विसर्गस्य परसवर्णे प्राप्ते अविकारं शाकल्यः शषसेषु (शु. य.प्रा. ३ अ. १० सू.) इत्यनेन परसवर्णनिषेधाद्विसर्ग एव । लोपागमविकारप्रकृतिभावानां चतुर्णां सन्धीनां मध्ये प्रकृतिभावाख्योऽयं सन्धिः ।

भ्योदेवेभ्योदक्षिणासद्भ्यःस्वाहाविश्वदेवनेत्रेभ्योदेवेभ्यः
पश्चात्सद्भ्यःस्वाहामित्रावरुणनेत्रेभ्योवामरुन्नेत्रेभ्योवादेवे
भ्यऽउत्तरासद्भ्यःस्वाहासोमनेत्रेभ्योदेवेभ्यऽउपरिसद्भ्योदुव
स्वद्भ्यःस्वाहा॥३५॥येदेवाः॥येदेवाऽअग्निनेत्राःपुरःसदस्ते
भ्यःस्वाहायेदेवायमनेत्रादक्षिणासदस्तेभ्यःस्वाहायेदेवा
विश्वदेवनेत्राःपश्चात्सदस्तेभ्यःस्वाहायेदेवामित्रावरुणने
त्रावामरुन्नेत्रावोत्तरासदस्तेभ्यःस्वाहायेदेवाःसोमनेत्राऽ

शु. य. संहि. उपरिसदोदुर्वस्वन्तस्तेभ्यꣳस्वाहा ॥ ३६ ॥ अग्नेसहस्व ॥ पू. अ.

॥८२॥ अग्नेसहस्वपृतनाऽअभिमातीरपास्य ॥ दुष्टरस्तरन्नरातीर्वर्च्चो ॥ ९ ॥

धायज्ञवाहसि ॥ ३७ ॥ देवस्यत्त्वा । सवितुःप्प्रसवेश्विनो

र्बाहुब्भ्याम्पूष्णोहस्ताब्भ्याम् ॥ उपाꣳशोर्व्वीर्य्येणजुहोमि

हतꣳरक्षꣳस्वाहारक्षसान्त्वावधायावधिष्ममरक्षोवधिष्ममामु

मसौहतः ॥ ३८ ॥ [४-७] सवितात्त्वा । सवानाꣳसुवता ॥८३॥

---

१ उपरिसदः । अत्र भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ७६ सू.) इत्यनेन षत्वप्राप्तौ पृथिविदिव्युपरिचर्षणिशकुनियासिभ्यः (शु. य. प्रा. ३ अ. ८४ सू.) इत्यनेन उपरिशब्दात्परस्य सदः इत्यस्य सस्य प्रकृतिभावे जाते न षत्वम् ।

मग्निर्गृहपतीनाᳯं सोमोव्वनस्प्पतीनाम् ॥ बृहस्प्पतिर्व्वाचऽ
इन्द्रोज्ज्यैष्ठ्यायरुद्द्रःपशुब्भ्योमित्रःसत्त्योव्वरुणोधर्म्मपतीना
म् ॥ ३९ ॥ इमन्देवाः ॥ इमन्देवाऽअसपत्त्नᳬंसुवद्ध्वम्महते
क्षत्रायमहतेज्ज्यैष्ठ्यायमहतेजानराज्ज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाय ॥
इमममुष्ष्यपुत्त्रममुष्ष्यैपुत्त्रमस्स्यैव्विशऽएषवोमीराजासोमो
स्म्माकम्ब्राह्मणानाᳯंराजा ॥ ४० ॥ [२-८] ॥ इतिश्रीवाज
सनेयसंहितायांनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥

अनुवाकसूत्रम् ॥ अपोदेवाश्चतस्रः, सोमस्यत्विषिः पञ्च,
वेष्टादन्दशूकाः सप्त, सोमस्यत्वाचतस्र, ऽइन्द्रस्यवज्रः पञ्च,
स्योनासिचतस्रः, सवित्राम्प्रसवित्रैका, श्विभ्यांपच्यस्वचतस्रो,
ष्टौचतुस्त्रिꣳशत् [अ. १० मं. ३४ अनु. ८] हरिः ॐ ॥ अपोदेवाꣳ ॥
अपोदेवामधुमतीरगृभ्णन्नूर्ज्जस्वतीराजस्वश्चितानाꣳ ॥ याभि
र्म्मित्रावरुणावभ्यषिञ्चन्याभिरिन्द्रमनयन्नत्त्यरातीꣳ ॥ १ ॥

१ अभ्यषिञ्चन् । अभि असिञ्चन् । इति द्वे पदे अत्र अभेश्च (शु. ३ अ. ६५ सू.) अभेरुपसर्गात्परस्य सिञ्चतेः सकारः षकारमापद्यते संहितायाम् । इति इत्यनेनासिञ्चन्पदघटिताकारस्य व्यवधानेन षत्वाप्राप्तौ अव्यवहितोऽपि (शु. य. प्रा. ३ अ. ६६ सू.) इत्यनेन व्यवधानेऽपि षकारे रूपम् ।

वृष्णऽऊर्म्मिरः ॥ वृष्णऽऊर्म्मिरसि राष्ट्रदा राष्ट्रम्मे देहि स्वाहा
वृष्णऽऊर्म्मिरसि राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै देहि वृषसेनोसि राष्ट्रदा
राष्ट्रम्मे देहि स्वाहा वृषसेनोसि राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै देह्यर्त्थेतस्त्थ
॥ २ ॥ अर्त्थेतस्त्थ । राष्ट्रदा राष्ट्रम्मे दत्त स्वाहार्त्थेतस्त्थ राष्ट्र
दा राष्ट्रममुष्मै दत्तौजस्वतीस्त्थ राष्ट्रदा राष्ट्रम्मे दत्त स्वाहौजस्व
तीस्त्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्तापः परिवाहिणीस्त्थ राष्ट्रदा राष्ट्र
म्मे दत्त स्वाहापः परिवाहिणीस्त्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्तापा

सं. १५

म्पतिँरसिराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदेहिस्वाहापाम्पतिँरसिराष्ट्रदाराष्ट्रममु
ष्म्मैदेह्यपाङ्गर्ब्भौँसिराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदेहिस्वाहापाङ्गर्ब्भौँसिराष्ट्र
दाराष्ट्रममुष्म्मैदेहिसूर्य्यँत्त्वचसस्स्थ ॥ ३ ॥ सूर्य्यँत्त्व
चसस्स्थ । राष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदत्तस्वाहासूर्य्यँत्त्वचसस्स्थराष्ट्रदा
राष्ट्रममुष्म्मैदत्तसूर्य्यँवर्च्चसस्स्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदत्तस्वाहासूर्य्यँ
वर्च्चसस्स्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तमान्दास्स्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदत्त
स्वाहामान्दास्स्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तव्व्रजक्षितस्स्थराष्ट्रदा

राष्ट्रम्मैदत्तस्वाहाव्व्रजक्षितस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तव्वाशा
स्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदत्तस्वाहाव्वाशास्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदत्त
शविष्ठास्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदत्तस्वाहाशविष्ठास्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम
मुष्म्मैदत्तशक्क्वरीस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदत्तस्वाहाशक्क्वरीस्त्थराष्ट्र
दाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तजनभृतस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदत्तस्वाहाजनभृ
तस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तविश्वभृतस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदत्त
स्वाहाविश्वभृतस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तापः स्वराजस्त्थरा

ष्ट्रदाराष्ट्रममुष्मैदत्त ॥ मधुमतीर्म्मधुमतीभिः पृच्यन्ताम्महि
॥८६॥ क्षत्रङ्क्षत्रियायवन्वानाऽअनाधृष्टाः सीदतसहौजसोमहिक्षत्रङ्क्ष ॥ १० ॥
त्रियायदधतीः ॥ ४ ॥ [४-१] शतम् ॥ ४०० ॥ सोमस्यत्त्वि
षिः ॥ सोमस्यत्त्विषिरसितवेवमेत्त्विषिर्भूयात् ॥ अग्नयेस्वा
हासोमायस्वाहासवित्रेस्वाहासरस्वत्यैस्वाहापूष्णेस्वाहाबृह
स्पतयेस्वाहेन्द्रायस्वाहाघोषायस्वाहाश्लोकायस्वाहाꣳशाय ॥ ८६ ॥
स्वाहाभगायस्वाहार्य्यम्णेस्वाहा ॥ ५ ॥ पवित्रेस्त्थः ॥ पवि

त्रैस्त्थोव्वैष्णव्ण्यौसवितुर्व्वः प्प्रसवऽउत्त्पुनाम्म्यच्छिद्द्रेणपवि
त्त्रेणसूर्य्यस्यरश्मिभिः ॥ अनिभृष्टमसिव्वाचोबन्धुस्त्तपो
जाःसोमस्यदात्रमसिस्वाहाराजस्वः ॥ ६ ॥ सधमादोद्द्युम्निन्न
नीः ॥ सधमादोद्द्युम्निन्नीरापऽएताऽअनाधृष्टाऽअपस्स्योव्वसा
नाः ॥ पस्त्त्यासुचक्क्रेव्वरुणःसधस्त्थमपाᳬशिशुम्मातृतमा
स्वन्तः ॥ ७ ॥ क्षत्रस्योल्बम् ॥ क्षत्रस्योल्बमसिक्षत्त्रस्यजरा
य्य्वसिक्षत्त्रस्ययोनिरसिक्षत्त्रस्यनाभिरसीन्द्रस्यव्वार्त्रघ्नमसिमि

त्रस्यासिव्वरुणस्यासित्त्वयायंव्वृत्रंव्वधेत् ॥ दृबासिरुजासिक्षु
मासि ॥ पातैनम्प्राञ्चम्पातैनम्प्रत्यञ्चम्पातैनन्तिर्य्यञ्चन्दि
ग्ग्भ्यःपात ॥ ८ ॥ आविर्म्मर्य्याꣳ ॥ आविर्म्मर्य्याऽआ
वित्तोऽअग्निर्गृहपतिरावित्तऽइन्द्रोवृद्धश्श्रवाऽआवित्तौमित्रा
वरुणौधृतव्व्रतावावित्तꣳपूषाविश्श्ववेदाऽआवित्तेद्यावापृथिवीवि
श्श्वशम्भुवावावित्तादितिरुरुशर्म्मा ॥ ९ ॥ [५-२] अवेष्टा
दन्दशूकाꣳ ॥ अवेष्टादन्दशूकाꣳप्प्राचीमारोहगायत्रीत्त्वाव

॥८७॥

तुरथन्तरꣳसामंत्रिवृत्त्स्तोमौव्वसन्तऽऋतुर्ब्रह्मद्द्रविणन्दक्षिणा
मारोह ॥ १० ॥ दक्षिणामारोह । त्रिष्टुप्प्त्वांवतुबृहत्त्सामंपञ्चद
शस्त्तोमोग्ग्रीष्ममऽऋतुःक्षत्रन्द्रविणम्प्रतीचीमारोह ॥ ११ ॥
प्रतीचीमारोह । जगतीत्त्वावतुव्वैरूपꣳसामंसप्तदशस्त्तोमो
व्वर्षाऽऋतुर्व्विड्द्रविणमुदीचीमारोह ॥ १२ ॥ उदीचीमारोहा ।
नुष्टुप्प्त्वांवतुव्वैराजꣳसामैकविꣳशस्त्तोमः शरदृतुःफलन्द्रवि
णमूर्द्ध्वामारोह ॥ १३ ॥ ऊर्द्ध्वामारोह । पङ्क्तिस्त्वांवतुशाक्कर

शु. य. संहि.

पू. अ. ॥ १० ॥

॥८८॥ रैवतेसामंनीत्रिणवत्त्रयास्त्रिंशौस्त्तोमौहेमन्तशिशिरावृतूवर्च्चो
द्रविणम्प्रत्त्यंस्त्तन्नमुचेःशिरः ॥ १४ ॥ सोमस्यत्त्विषिः ॥
सोमस्यत्त्विषिरसितवेवमेत्त्विषिर्भूयात् ॥ मृत्त्योःपाह्यो
जोसिसहोस्यमृतमसि ॥ १५ ॥ हिरण्णयरूपाऽउषसः ॥
हिरण्णयरूपाऽउषसोविरोकऽउभाविन्द्राऽउदिथःसूर्य्यश्च ॥
आरोहतंवरुणमित्त्रगर्त्तन्ततश्चक्षाथामदितिन्दितिञ्चमित्त्रोसि ॥८८॥
वरुणोसि ॥ १६ ॥ [७-३] सोमस्यत्त्वा । द्युम्न्नेना

भिषिञ्चाम्म्यग्ग्नेर्भ्राजसासूर्य्यस्यवर्च्चसेन्द्रस्येन्द्रियेण ॥ क्षत्रा
णाङ्क्षत्रपतिरेद्ध्यतिदिद्यून्पाहि ॥ १७ ॥ इमन्देवाः ॥ इम
न्देवाऽअसपत्नꣳ सुवद्ध्वम्महतेक्षत्रायमहतेज्यैष्ठ्यायमहते
जानराज्ज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाय ॥ इमममुष्ष्यपुत्रममुष्ष्यैपुत्र
मस्यैविशऽएषवोमीराजासोमोस्म्माकम्ब्राह्मणानाꣳराजा
॥ १८ ॥ प्रपर्व्वतस्य । वृषभस्यपृष्ठान्नावश्चरन्तिस्वसिचऽइया
नाः ॥ ताऽआववृत्रन्नधरागुदक्ताऽअहिम्बुध्न्यमनुरीयमा

॥८९॥ णाहं ॥ विष्णोर्विक्रमणमसि विष्णोर्विक्रान्तमसि विष्णोः ॥१०॥
क्रान्तमसि ॥ १९ ॥ प्रजापते न । त्वदेतान्यन्यो विश्वा रूपा
णि परिता बभूव ॥ यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो ऽअस्तु वयमु
ष्याम पिताऽसावस्य पिता बृयः स्याम पतयो रयीणाः स्वाहा ॥ रुद्र
यत्ते क्रिवि परन्नाम तस्मिन्हुतमस्यमेष्टमसि स्वाहा ॥ २० ॥
[४-४] इन्द्रस्य वज्रोऽसि ॥ इन्द्रस्य वज्रोऽसि मित्रावरुणयोस्त्वा ॥८९॥
प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मि ॥ अव्यथायै त्वा स्वधायै त्वाऽरिष्टोऽ

अर्ज्जुनोमरुताम्प्रसवेनंजयापाम्मनसासमिन्द्रियेण ॥ २१ ॥
मातें ॥ मातंऽइन्द्रतेव्वयन्तुराषाडयुक्तासोऽअब्रह्मताव्वि
दंसाम ॥ तिष्ठा[1]रथमधियंव्वज्रहस्त्तारश्म्मीन्देवयमसेस्व
श्वान् ॥२२॥ अग्नयेगृहपतये ॥ अग्नयेगृहपतयेस्वाहासोमाय
व्वनस्प्पतयेस्वाहामरुतामोजसेस्वाहेन्द्रस्येन्द्रियायस्वाहा ॥
पृथिविमातर्म्मामाहिᳬंसीर्म्मोऽअहन्त्वाम् ॥ २३ ॥ हᳬंसःशु
चिषत् ॥ हᳬंसःशुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोताव्वेदिषदतिथिर्द्दुरोण

१ तिष्ठारथेन । अत्र तिष्ठाद्युदात्तम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १०५ सू.) इत्यनेन तिष्ठेत्येतत्पदे आद्युदात्ते तस्याकारस्य दीर्घो भवति। अतो दीर्घाकारः ।

सत् ॥ नृषद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जा गोजाऽऋतजाऽअद्रिजाऽ
ऋतम्बृहत् ॥ २४ ॥ इयदसि ॥ इयदस्यायुरस्यायुर्म्मयिधेहि
युङ्ङसिव्वर्च्चोसिव्वर्च्चोमयिधेह्यूर्ग्गस्यूर्ज्जम्मयिधेहि ॥ इन्द्रस्यवां
व्वीर्य्यकृतोबाहूऽअभ्युपावहरामि ॥ २५ ॥ [५-५] स्योनासि ।
सुषदासिक्षत्रस्ययोनिरसि ॥ स्योनामासीदसुषदामासीदक्षत्र
स्ययोनिमासीद ॥ २६ ॥ निषसाद । धृतव्व्रतोव्वरुणःपस्त्यास्वा ॥
साम्म्राज्ज्यायसुक्क्रतुः ॥ २७ ॥ अभिभूरसि ॥ अभिभूरस्येता

१ निषसाद । अत्र नि ससाद इति पदम् ससाद च (शु. य. प्रा. ३ अ. ६० सू.) इत्यनेन नेः परस्य ससादशब्दस्य सकारस्य षकारे निषसादेति रूपम् ।

स्त्तेपञ्चदिशः कल्पन्ताम्ब्रह्मँस्त्वम्ब्रह्मासिसवितासिसत्त्य
प्प्रसवोव्वरुणोसिसत्त्यौजाऽइन्द्रोसिव्विशौजारुद्द्रोसिसुशेवः ॥
बहुकारश्श्रेयस्करभूयस्करेन्द्रस्यव्वज्रोसितेनमेरद्ध्य ॥ २८ ॥
अग्निः पृथुः ॥ अग्निः पृथुर्द्धर्म्मणस्पतिर्ज्जुषाणोऽअग्निः पृ
थुर्द्धर्म्मणस्पतिराज्ज्यस्यव्वेतुस्वाहास्वाहाकृताःसूर्य्यस्यरश्मिभि
र्व्वयतध्वꣳसजातानाम्मद्ध्यमेष्ठ्याय ॥ २९ ॥ [४-६] सवि
त्राप्रसवित्रा। सरस्वत्त्यावाचात्त्वष्ट्रारूपैःपूष्णापशुभिरिन्द्रे

१ श्रेयस्करभूयस्कर इत्यत्र समानपदे च (शु. य. प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन ककारपकारप्रत्ययोः यथायोगं समानपदे सकारः षकारश्च विधीयते।

शु. य. संहि. पू. अ.

॥ ९१ ॥ णास्म्मेबृहुस्प्पतिंनाब्रह्मंणाव्वरुंणेनौजंसाग्निनातेजंसासोमे ॥ १० ॥

नराज्ञाव्विष्णुंनादशम्म्यादेवतंयाप्प्रसूंतꣳप्प्रसंप्प्रामि ॥ ३० ॥

[१-७] अश्श्विब्भ्याम्पच्च्यस्व ॥ अश्श्विब्भ्याम्पच्च्यस्वसरंस्व

त्त्यैपच्च्यस्वेन्द्रांयसुत्राम्म्णेपच्च्यस्व ॥ व्वायुःपूतःपवित्त्रेणप्प्र

त्त्यङ्क्सोमोऽअतिंस्स्रुतꣳ ॥ इन्द्रंस्यसुज्ज्यꣳसखा ॥ ३१ ॥ कुवि

दुङ्ग । यवंमन्तोयवंञ्चिद्यथादान्त्यंनुपूर्व्वंव्वियूयं ॥ इहेहैषाङ्कृणु ॥ ९१ ॥

---

१ प्रत्यङ्क्सोमः । अत्र प्रत्यङ् सोम इति पदम् । ङ्नौ क्ताभ्यां सकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. १५ सू.) ङकारनकारौ यथासंख्यं ककारतकाराभ्यां सकारे परे व्यवधीयेते । तेनात्र ङकारात्परस्य ककारे रूपम् । लोपागमविकारप्रकृतिभावानां चतुर्णां सन्धीनां मध्येऽयमागमाख्यः सन्धिः ।

हिभोजंनानियेबर्हिषोनमंऽउक्किंऽयजंन्ति ॥ उपयामगृंहीतो
स्यश्विभ्यांन्त्वासरंस्वत्त्यैत्त्वेन्द्रांयत्त्वासुत्रांम्म्णें ॥ ३२ ॥ सुवꣳ
सुरामंम् ॥ सुवꣳसुरामंमाश्विनानमुंचावासुरेसचां ॥ विपिपा
नाशुंभस्प्पतीऽइन्द्रङ्कर्म्मस्वावतम् ॥ ३३ ॥ पुत्रामिंवपितरौं ॥
पुत्रामिंवपितरावश्विनोभेन्द्रावथुःकाव्यैर्दꣳसनांभिः ॥ यत्त्सु
रामंव्यपिबःशचींभिःसरंस्वतीत्त्वामघवन्नभिष्णक् ॥ ३४ ॥
[४-८] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

शु. य. संहि. श्रीवेदपुरुषायनमः। अनुवाकसूत्रम्। युञ्जानएकादश, प्रतूर्त्तं पू. अ.
॥९२॥ वाजिन्षोडश, देवस्यत्वादश, पोदेवीर्द्वादश, पोह्येकादश, ॥ ११ ॥
दितिश्चापञ्च, कूतिमग्निमष्टादश, सप्तत्र्यशीतिः॥ [अ. ११
मं. ८३ अनु० ७]॥ हरिः ॐ॥ युञ्जानः प्रथमम्॥ युञ्जानः
प्रथमम्मनस्तत्त्वायसविताधियः॥ अग्नेर्ज्योतिर्निचाय्य
पृथिव्याऽअध्याभरत्॥१॥ युक्तेनमनसा। वयन्देवस्यसवितुः ॥९२॥
सवे॥ स्वर्ग्यायशक्त्या॥२॥ युक्त्वायसविता। देवान्त्स्व

र्य्यतोधियादिवम् ॥ बृहज्ज्योतिः करिष्ष्यतः सविताप्प्रसुवाति
तान् ॥ ३ ॥ युञ्जतेमनः ॥ युञ्जतेमनऽउतयुञ्जतेधियोव्विप्प्रा
व्विप्प्रस्यबृहतोव्विपश्चितः ॥ व्विहोत्त्रादधेव्वयुनाविदेकऽइन्मही
देवस्यसवितुः परिष्टुतिः ॥ ४ ॥ युजेवाम् ॥ युजेवाम्ब्रह्मपूर्व्यं
न्नमोभिर्व्विश्श्लोकऽएतुपत्थ्येवसूरेः ॥ शृण्वन्तुव्विश्वेऽअमृत
स्यपुत्त्राऽआयेधामानिदिव्यानितस्थुः ॥ ५ ॥ यस्यप्प्रयाणम् ॥
यस्यप्प्रयाणमन्न्वन्न्यऽइद्ययुर्देवादेवस्यमहिमानमोजसा ॥

सःपार्थिवानिविमुमेसऽएतशोरजांᳪसिदेवःसवितामहित्व
ना ॥ ६ ॥ देवंसवितः ॥ देवंसावितःप्प्रसुवयज्ञम्प्रसुवयज्ञपंति
म्भगांय ॥ दिव्योगन्धर्व्वःकेतपूःकेतन्नःपुनातुव्वाचस्प्पतिर्व्वा
चंन्नःस्वदतु ॥ ७ ॥ इमन्नः ॥ इमन्नोदेवसवितर्य्यज्ञम्प्रणंय[1]
देवाव्यᳫंसखिविदंᳫसत्राजितंन्धनजितंᳪस्वर्जितम् ॥ ऋचा
स्तोमᳫंसमंर्द्धयगायत्रेणंरथन्तरम्बृहद्गांयत्रवंर्त्तनिस्वाहा ॥ ८ ॥

---

१ प्रणय। अत्र प्र नय इति पदम्। अत्र समानपदाभावेन ऋषरेभ्यः इत्यस्याप्राप्तौ प्रनेतिज्ञुदातिहिनोमीनाम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८९ सू.) इत्यनेन प्रपूर्वाणां नेति ज्ञुदाति हिनोमि इत्येषां नकारस्य णकारो विधीयते तेनात्र प्रणय इत्यत्र णत्वम्। सूत्रे हिनोमीतिविकरणनिर्देशाद्यत्र विकरणाभावस्तत्र न णत्वम्।

देवस्यत्त्वा । सवितुः प्प्रसवेऽश्विनोर्ब्बाहुभ्यांम्पूष्णोहस्ताभ्या
म् ॥ आददेगायत्रेणच्छन्दसाङ्गिरस्वत्पृथिव्याः सधस्त्थादग्नि
म्पुरीष्यमङ्गिरस्वदाभरत्रैष्टुभेनच्छन्दसाङ्गिरस्वत् ॥ ९ ॥
अभ्रिरसि ॥ अभ्रिरसिनार्य्यसित्त्वयाव्वयमग्निꣳशकेमखन
नितुꣳ सधस्त्थऽआ ॥ जागतेनच्छन्दसाङ्गिरस्वत् ॥ १० ॥
हस्तऽआधाय । सविताबिभ्रदभ्रिꣳ हिरण्ययीम् ॥ अग्ने

---

१ त्रैष्टुभेन । अत्र ऋषरेभ्यो नकारो णकारꣳ समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन समानपदे स्वरयवहकपैश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) इत्यनेन व्यवधानेऽपि विहितस्य प्राप्तस्य णत्वस्य शिलिसिवर्गमध्यमव्यवहितोऽपि (शु. य. प्रा. ३ अ. ९६ सू.) इत्यनेन शकारलकारसकार (मध्यमवर्ग) चवर्गटवर्गतवर्गव्यवधानेषु ऋषरेभ्यः परस्य नकारस्य प्रकृतिभावादत्र णत्वं निषिध्यते ।

ज्योतिर्न्निचाय्यपृथिव्याऽअद्ध्याभंरदानुंष्टुभेनुच्छन्दंसाङ्गिर
स्वत् ॥ ११ ॥ [११-१] प्रतूर्त्तंव्वाजिन् ॥ प्रतूर्त्तंव्वाजिन्नाद्द्रंवुव्वरिं
ष्ठामनुंसंव्वतम् ॥ दिवितेजन्मंपरममन्तरिंक्षेतवुनाभिंःपृथि
व्यामधियोनिरित् ॥ १२ ॥ युञ्जाथाꣳरासंभम् ॥ युञ्जाथाꣳ
रासंभँय्युवमुस्मिन्न्यामेंवृषण्वसू ॥ अग्निम्भरंन्तमस्म्मयुम्
॥ १३ ॥ योगेंयोगेतुवस्त्तंरम् ॥ योगेंयोगेतुवस्त्तंरंव्वाजेंवाजे
हवामहे ॥ सखांयुऽइन्द्रंमुतयें ॥ १४ ॥ प्रतूर्व्वन्नेहिं ॥ प्रतूर्व्व

नेह्यंवक्कामुन्नशंस्त्तीरुद्रस्यगाणंपत्त्यम्मयोभूरेहिं ॥ उर्व्वन्तरीक्षं
वीहिस्वस्त्तिगंव्यूतिरभंयानिकृण्ण्वन्पूष्ण्णासयुजांसह ॥१५॥
पृथिव्याःसधस्त्थांत् ॥ पृथिव्याःसधस्त्थांदग्निम्पुंरीष्यमङ्गि-
रस्वदाभंराग्निम्पुंरीष्यमङ्गिरस्वदच्छैमोग्निम्पुंरीष्यमङ्गिर-
स्वद्भंरिष्यामः ॥ १६ ॥ अन्वग्निः ॥ अन्वग्निरुषसामग्ग्रं
मक्ख्यदन्वहांनिप्प्रथमोजातवेंदाः ॥ अनुसूर्य्यस्यपुरुत्राचं
रश्म्मीननुद्यावांपृथिवीऽआततन्थ ॥१७॥ आगत्त्यंवाजी ॥

आगत्त्यंव्वाज्ज्यद्ध्वानꣳसर्व्वामृधोव्विधूनुते ॥ अग्निꣳसधस्त्थे
महतिचक्षुषानिचिकीषते ॥ १८ ॥ आक्क्रम्म्यंव्वाजिन् ॥ आक्क्र
म्म्यंव्वाजिन्पृथिवीमग्निमिच्छरुचात्त्वम् ॥ भूम्म्यांव्वृत्त्वाय
नोब्रूहिसतꣳखनेमतंव्वयम् ॥ १९ ॥ द्यौस्त्ते । पृष्ठम्पृथिवी
सधस्त्थमात्क्मान्तरिक्षꣳसमुद्द्रोयोनिः ॥ व्विख्ख्यायचक्षु
षात्त्वमभितिष्ठपृतन्यतः ॥ २० ॥ उत्क्क्राम । महतेसौभगाया ॥९५॥
स्म्मादास्त्थानांद्द्रविणोदाव्वाजिन् ॥ व्वयꣳस्यामसुमतौपृथि

ब्याऽअग्निर्ह्वनन्तऽउपस्त्थेऽअस्याः ॥ २१ ॥ उदक्रमीत् ॥ उदक्र
मीद्द्रविणोदाव्वाज्यर्व्वाकः सुलोकᳬं सुकृतम्पृथिव्याम् ॥ ततः
खनेमसुप्प्रतीकमग्निᳬं स्वोरुहाणाऽअधिनाकमुत्तमम् ॥ २२ ॥
आत्त्वा । जिघर्म्मिमनसाघृतेनप्प्रतिक्षियन्तम्भुवनानिव्विश्वा ॥
पृथुन्तिरश्चाव्वयसाबृहन्तंव्यचिष्ठमन्नैरभसन्दृशानम् ॥ २३ ॥
आविश्वतः । प्प्रत्त्यञ्चञ्जिघर्म्म्यरक्षसामनसातज्जुषेत ॥ मर्य्य
श्रीस्प्पृहयद्वर्णोऽअग्निर्न्नाभिमृशेतन्न्वाजर्भुराणः ॥ २४ ॥

परिवाजंपतिं॑ ॥ पैरिवाजंपतिं॑कविर॒ग्निर्ह॒व्यान्य॑क्रमीत् ॥
दध॒द्रत्ना॑नि दा॒शुषे॑ ॥ २५ ॥ परि॑त्वा । ग्ने पुरं॑व॒यंविप्र॑ꣳसह
स्यधीमहि ॥ धृ॒षद्व॑र्णन्दि॒वेदि॑वे ह॒न्तारं॑भ॒ङ्गु॒रावं॑ताम् ॥ २६ ॥
त्वमं॑ग्ने ॥ त्वमं॑ग्ने॒द्युभि॒स्त्वमा॑शुशु॒क्षणि॒स्त्वम॒द्भ्यस्त्वम
श्म॑नस्प्परि॑ ॥ त्वं॑वने॑भ्य॒स्त्वमोष॑धीभ्य॒स्त्वन्नृ॒णान्नृ॑पतेजा

---

१ परिवाजपतिः कविः । अत्र कविष्करत्कृधिषु (शु. य. प्रा. ३ अ. ३२ सू.) इत्यनेन कविपरे पतिशब्दस्य विसर्गस्य षकारे प्राप्ते वाजपतिवासऽएदिधिषुरन्तःपर्शव्येनान्तःपार्श्वमिति च (शु. य. प्रा. ३ अ. ३८ सू.) इत्यनेन सकारषकारयोर्निषेधाद्विसर्जनीय एव । २ भङ्गुरावताम् । अत्र अश्वरश्मिमतिसुमति (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे भङ्गुरशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः । ३ नृणाम् । अत्र ऋषरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन समानपदे ऋकारपरस्य नकारस्य णत्वम् ।

यसेशुचिं॑ ॥ २७ ॥ [१६-२] देवस्यंत्त्वा । सवितुः प्प्रंस
वेश्विनोर्बाहुब्भ्यांम्पूष्णोहस्त्ताब्भ्याम् ॥ पृथिव्याःसधस्त्थां
दग्निम्पुंरीष्ष्यमङ्गिरस्वत्त्खंनामि ॥ ज्योतिष्मन्तन्त्वाग्ग्ने
सुप्प्रतीकमर्जस्त्रेणभानुनादीद्यंतम् ॥ शिवम्प्रजाब्भ्योहिं॑
सन्तम्पृथिव्याःसधस्त्थांदग्निम्पुंरीष्ष्यमङ्गिरस्वत्त्खंनामः॑
॥ २८ ॥ अपाम्पृष्ठम् ॥ अपाम्पृष्ठमंसियोनिंरग्नेःसंमुद्रम
भितः॑पिन्वमानम् ॥ वर्द्धमानोमहाँ २॥ ऽआचपुष्करेदिवो

सं. १७

मात्रँयाव्वरिम्म्णाप्प्रथस्व ॥ २९ ॥ शर्म्मच ॥ शर्म्मचस्त्थो
व्वर्म्मचस्त्थोऽच्छिद्द्रेबहुलेऽउभे ॥ व्यचस्वतीसंव्वसाथाम्भृतम्
ग्निम्पुरीष्ष्यम् ॥ ३० ॥ संव्वसाथाम् ॥ संव्वसाथाᳫँस्वर्व्विदा
समीचीऽउरसात्त्मना ॥ अग्निमन्तर्ब्भरिष्ष्यन्तीज्ज्योति
ष्मन्तमजस्रमित् ॥ ३१ ॥ पुरीष्ष्योसि । व्विश्वभराऽअथ
र्व्वात्त्वाप्प्रथमोनिरमन्थदग्ने ॥ त्वामग्नेपुष्क्करादद्ध्यथर्व्वानिर
मन्थत ॥ मूर्द्ध्नोव्विश्श्वस्यव्वाघतः ॥ ३२ ॥ तमुत्त्वा । दद्ध्य

ङ्ऋषिं÷पुत्रऽईधेऽअथर्व्वणः ॥ वृत्रहणंम्पुरन्दुरम् ॥ ३३ ॥
तमुंत्त्वा । पात्थ्योव्वृषासमींधेदस्युहन्तंमम् ॥ धनञ्जयᳬंरणें
रणे ॥ ३४ ॥ सीदंहोतः ॥ सीदंहोतुःस्वऽउंलोकेचिंकित्त्वा
न्त्सादयांयुज्ञᳬंसुंकृतस्ययोनौं ॥ देवावीर्दैवान्हुविषांयजास्य
ग्नेबृहद्यजंमानेव्वयोंधाः ॥ ३५ ॥ निहोतां । होतृषदनेव्वि
दांनस्त्त्वेषोदींदिवाँ२॥ऽअंसदत्त्सुदक्षः÷ ॥ अदंᳬधव्व्रतप्प्रम
तिर्व्वसिंष्ठःसहस्त्रम्भुरःशुचिंजिह्वोऽअग्निः ॥ ३६ ॥ सᳬंसीं

१ सादय यज्ञम्। इति पदम्। अत्र अथोदारिथशोचपनय सादयज्ञं० (य. शु. प्रा. ३ अ. ११२ सू.) इत्यनेन यकारे परे दीर्घविधानात्। सादयायज्ञम्।

दस्व । मुहाँ २॥ऽअंसिशोचंस्वदेववीतंमः ॥ विधूममंग्नेऽअरुष
म्मियेद्ध्यसृजप्प्रंशस्त्तदर्शतम् ॥ ३७ ॥ [१०-३] अपोदेवीः ॥
अपोदेवीरुपंसृजमधुंमतीरयुक्ष्मायंप्प्रजाब्भ्यंः ॥ तासांमा
स्त्थानादुज्जिहतामोषंधयःसुपिप्पलाः ॥ ३८ ॥ सन्तें । वायु
र्मातरिश्वांदधातूत्तानायाहृदयँव्यद्विकंस्त्तम् ॥ योदेवानाञ्चर
सिप्प्राणथेंनकस्म्मैदेववषंडस्त्तुतुब्भ्यंम् ॥ ३९ ॥ सुजांतोज्ज्यो ॥९८॥
तिषा । सहशर्म्मवरूथमासंदत्स्वः ॥ वासोंऽअग्नेविश्व

रूपृदृसंव्व्यंयस्वव्विभावसो ॥४०॥ उद्दुंतिष्ठ । स्वद्धुरा[1]वांनोदेव्व्या

धिया ॥ दृशेचभासाबृंहृतासुंशुक्कनिराग्नेयाहिसुशस्तिभिं॑

॥ ४१ ॥ ऊर्द्धऽऊषुणं॑ ॥ ऊर्द्धऽऊषुणं[2]ऽऊतयेतिष्ठा[3]देवो

नसंविता ॥ ऊर्द्धोंव्वाजंस्युसनितायदुञ्जिभिर्व्वाघद्धिर्व्विह्वयांमहे

॥ ४२ ॥ सजातः ॥ सजातोगर्भोऽअसिरोदंस्योरग्नेचारुर्व्वि

भृंतऽओषधीषु ॥ चित्रःशिशुःपरितमांᳫंस्यक्तूर्न्प्रमातृभ्योऽ

---

१ अवानोधिया। अत्र अवोपसर्गस्य ह्रस्वाकारस्य नोपरे धारययोजाव० (य. शु. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारः। २ ऊर्द्धऽऊषुणः ऊर्द्ध ऊ सुनः इत्यत्र ऊश्चापृक्तात् (शु. य. प्रा. ३ अ. ६२ सू.) इत्यनेन अपृक्तसंज्ञादूकारात्परः सकारः षत्वमापद्यते तेन सस्य षकारः। ३ तिष्ठादेवः। अत्र तिष्ठाद्युदात्तम् (शु. य प्रा. ३ अ. १०४ सू.) इत्यनेन यदि तिष्ठेत्येतत्पदं आद्युदात्तं भवेत्तदा दीर्घत्वं प्राप्नोति। अत्र तिष्ठेत्येतस्याद्युदात्तत्वाद्दीर्घः।

अधिकनिक्क्रदद्दह्नाः ॥ ४३ ॥ स्थिरोभव । वीड्वङ्गऽआशुर्भव
वाज्यर्वन् ॥ पृथुर्भवसुषदस्त्वमग्नेः पुरीष[1]वाहणः ॥ ४४ ॥
शिवोभव । प्रजाभ्योमानुषीभ्यस्त्वमङ्गिरः ॥ माद्यावा
पृथिवीऽअभिशोचीर्म्मान्तरिक्षम्मावनस्पतीन् ॥ ४५ ॥ प्रैतु ।
वाजीकनिक्क्रदन्नानदद्रासभः पत्वा ॥ भरन्नग्निम्पुरीष्यम्मा
पाद्यायुषः पुरा ॥ वृषाग्निंवृषणम्भरन्नपाङ्गर्भꣳसमुद्रियम् ॥

१ पुरीषवाहणः । अत्र ऋषरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यप्राप्तौ स्वरयवहकपैश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन ऋषरेभ्यो स्वरयवहकवर्गपवर्गव्यवधानेष्वपि णत्वविधानादत्र वाहनशब्दस्य नस्य णत्वम् ।

अग्नऽआयाहिव्वीतये ॥ ४६ ॥ ऋतꣳसत्त्यम् ॥ ऋतꣳस
त्त्यमृतꣳसत्त्यमग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वद्भरामः ॥ ओषधयः
प्प्रतिमोदद्ध्वमग्निमेतꣳशिवमायन्तमब्भ्यत्र्त्रं युष्म्माः ॥ व्यस्य
न्विश्श्वाऽअनिराऽअमीवानिषीदन्नोऽअपदुर्म्मतिञ्जहि ॥४७॥
ओषधयः प्प्रति । गृब्भ्णीतपुष्प्पवतीः सुपिप्पलाः ॥ अयंव्वो
गब्भेऽऋत्त्वियः प्प्रत्क्नꣳसधस्त्थमासदत् ॥४८॥ व्विपाजसा ।
पृथुनाशोशुचानोबाधस्वद्विषोरक्षसोऽअमीवाः ॥ सुशर्म्मणो

शु. य. संहि. ॥१००॥

बृहतश्शर्म्मणिस्यामग्नेरहꣳसुहवस्यप्प्रणीतौ ॥४९॥ [१२-४] पू. अ.
आपोहि । ष्ठा[1]मयोभुवस्तानऽऊर्ज्जेदधातन ॥ महेरणायच ॥ ११ ॥
क्षसे ॥ ५० ॥ योवः । शिवतमोरसस्तस्यभाजयतेहनः ॥
उशतीरिवमातरः ॥ ५१ ॥ तस्म्माऽअरम् ॥ तस्म्माऽअरङ्ग
मामवोयस्यक्षयायजिन्वथ ॥ आपोजनयथाचनः ॥ ५२ ॥
मित्रश्सꣳसृज्ज्य । पृथिवीम्भूमिञ्चज्ज्योतिषासह ॥ सुजातञ्जात ॥ १०० ॥

---

१ हिष्ठामयः । अत्र हि स्थामयो भुवः । अत्र हेर्मिथोदयः (शु. य. प्रा. ३ अ. ५८ सू.) इत्यनेन हिशब्दात्परः मकारोदयो थकारोदयो वा सकारस्य षकारो विधीयते । तथा सति ततः ष्टुत्वे थकारस्य ठकारे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ठकारस्य द्वित्वम् ।

वेदसमयुक्ष्मायंत्त्वासृजामिप्प्रजाब्भ्यः ॥ ५३ ॥ रुद्राःसृ

सृज्ज्यं । पृथिवीम्बृहज्ज्योतिꣳसमीधिरे । तेषांम्भानुरजंस्त्रऽइ

च्छुक्कोदेवेषुंरोचते ॥५४॥ सꣳसृष्टांव्वसुभिः ॥ सꣳसृष्टांव्वसुभी

रुद्रैर्द्धीरैः कर्म्मण्याम्मृदम् ॥ हस्ताब्भ्याम्मृद्वीङ्कृत्वासिनी

वालीकृणोतुताम् ॥ ५५ ॥ सिनीवालीसुंकपर्द्दा । सुंकुरीरा

स्वौपशा ॥ सातुब्भ्यंमदितेमह्योखान्दंधातुहस्तयोः ॥ ५६ ॥

उखाङ्कृणोतु ॥ उखाङ्कृणोतुशक्त्यांबाहुब्भ्यामदितिर्द्धिया ॥

शु. य. संहि. मातापुत्त्रँय्यथोपस्त्थेसाग्निम्बिभर्त्तुगर्ब्भऽआ ॥ मखस्यशि पू. अ.
॥१०१॥ रोसि॥५७॥ वसवस्त्वा। कृण्वन्तुगायत्त्रेणच्छन्दसाङ्गिरस्वद्ध्रु ॥ ११ ॥
वासिपृथिव्यसिधारयामयिप्प्रजाꣳरायस्प्पोषङ्गौपत्त्यᳫ्सुवी
र्य्यᳫ्सजातान्य्यजमानायरुद्द्रास्त्वाकृण्वन्तुत्रैष्टुभेनच्छन्दसा
ङ्गिरस्वद्ध्रुवास्यन्तरिक्षमसिधारयामयिप्प्रजाꣳरायस्प्पोषङ्गौ
पत्त्यᳫ्सुवीर्य्यᳫ्सजातान्य्यजमानायादित्त्यास्त्वाकृण्वन्तु ॥१०१५
जागतेनच्छन्दसाङ्गिरस्वद्ध्रुवासिद्यौरसिधारयामयिप्प्रजाꣳ

रायस्पोषङ्गौपत्त्यꣳसुवीर्यꣳसजातान्यजमानायविश्वैत्त्वा
देवाव्वैश्वानराꣳकृण्णवन्त्वानुष्टुभेनच्छन्दसाङ्गिरस्वद्ध्रुवासिदि
शोसिधारयामयिप्प्रजाꣳरायस्पोषङ्गौपत्त्यꣳसुवीर्यꣳस
जातान्यजमानाय ॥ ५८ ॥ अदित्त्यैरास्स्नासि ॥ अदित्त्यैरा
स्नासयदितिष्टेबिलङ्गृभ्णातु ॥ कृत्वायसामहीमुखामृन्मयीं
योनिमग्नयै॥ पुत्रेभ्यꣳप्प्रायच्छददितिꣳश्रपयानिति॥५९॥
वसवस्त्वा । धूपयन्तुगायत्रेणच्छन्दसाङ्गिरस्वद्रुद्रास्त्वाधूप

यन्तुत्रैष्टुंभेनच्छन्दंसाङ्गिरस्वदांदित्त्यास्त्वांधूपयन्तुजागतेन
च्छन्दंसाङ्गिरस्वद्विश्वेंत्वादेवाव्वैश्वानराधूंपयन्त्वानुंष्टुभेनच्छ
न्दंसाङ्गिरस्वदिन्द्रंस्त्वाधूपयतुव्वरुंणस्त्वाधूपयतुव्विष्णुंस्त्वा
धूपयतु ॥ ६० ॥ [११-५] [1]अदितिष्ट्वा । देवीव्विश्वदेव्यावतीपृ
थिव्याःसधस्थेऽअङ्गिरस्वत्खनत्ववटदेवानान्त्वापत्नीर्देवी
र्व्विश्वदेव्यावतीःपृथिव्याःसधस्थेऽअङ्गिरस्वद्दधतूखेधिषणा

१ अदितिष्ट्वादेवी । इति पदम् अत्र संधिरंशुरदितिः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७६ सू.) इत्यनेन सन्धिः अंशुः अदितिः एतेषां विसर्जनीयसकारस्य षत्वं समानपदे विधीयते । तेनात्र अदितेर्विसर्जनीयस्य षत्वे ष्टुत्वे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति टकारस्य द्वित्वम् ।

स्त्वादेवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽअङ्गिरस्वदभी
न्धतामुखेवरूत्रीष्ट्वादेवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽ
अङ्गिरस्वच्छ्रपयन्तूखेग्नास्त्वादेवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः
सधस्थेऽअङ्गिरस्वत्पचन्तूखेजनयस्त्वाच्छिन्नपत्रादेवीर्वि
श्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽअङ्गिरस्वत्पचन्तूखे ॥ ६१ ॥
मित्रस्यचर्षणीधृतः ॥ मित्रस्यचर्षणीधृतोवोदेवस्यसानसि ॥

---

१ वरूत्रीः त्वा इति पदम्। अत्र मातृभिरर्चिभिःपायुभिर्वरूत्रीः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७९ सू.) इत्यनेन एकाक्षरे त्वापरे वरूत्रीः इत्यस्य विसर्जनीयस्य षत्वं षात्तथौमूर्धन्यम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८० सू.) इति मूर्धन्यत्वे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति द्वित्वे वरूत्रीष्ट्वा।

॥१०२॥ ॥ ११ ॥

द्युम्नञ्चित्रश्श्रवस्तमम् ॥ ६२ ॥ देवस्त्त्वा । सवितोद्वपतुसुपा
णिःस्वङ्गुरिःसुबाहुरुतशक्त्या ॥ अव्यथमानापृथिव्यामाशा
दिशऽआपृण ॥ ६३ ॥ उत्थायबृहती । भवोदुतिष्ठध्रुवात्त्वम् ॥
मित्रैतान्तऽउखाम्परिददाम्म्यभित्त्याऽएषामाभेदि ॥ ६४ ॥
वसवस्त्त्वा ॥ वसवस्त्त्वाच्छृन्दन्तुगायत्रेणच्छन्दसाङ्गिरस्वद्रु
द्रास्त्त्वाच्छृन्दन्तुत्रैष्टुभेनच्छन्दसाङ्गिरस्वदादित्यास्त्त्वाच्छृ ॥ १०३ ॥
न्दन्तुजागतेनच्छन्दसाङ्गिरस्वद्विश्वेत्त्वादेवावैश्वानराऽआच्छृ

न्दुन्त्वानुंष्टुभेनुच्छन्दंसाङ्गिरुस्वत् ॥ ६५ ॥ [५-६] आकूंति
मुग्निम् ॥ आकूंतिमुग्निम्प्रयुजऽंस्वाहुामनोंमुेधामुग्निम्प्रयु
जऽंस्वाहांचित्तंविंज्ञांतमुग्निम्प्रयुजऽंस्वाहांवाचोविधृंतिम्
ग्निम्प्रयुजऽंस्वाहाप्प्रुजापंतयुेमनंवुेस्वाहुाग्नयेंवैश्वानुरायुस्वा
हां ॥ ६६ ॥ विश्वोंदुेवस्यं । नुेतुर्म्मर्त्तोंवुरीतसुक्ख्यम् ॥ वि
श्वोंरायऽइंषुध्यतिद्युम्नंवृंणीतपुष्यसेस्वाहां ॥ ६७ ॥ मासु ।
भिंत्त्थामासुरिषोम्वंधृष्णुवीरयंस्वसु ॥ अुग्निश्चेदङ्करिष्य

थꣳ ॥ ६८ ॥ दृꣳहस्वदेवि । पृथिविस्वुस्त्तयंऽआसुरीमाया
स्वधयांकृतासि ॥ जुष्टन्देवेब्भ्यंऽइदमंस्तुहव्यमरिष्टाच्त्वमुदि
हियज्ञेऽअस्मिन् ॥ ६९ ॥ द्र्वन्नꣳसर्प्पिरासुतिꣳ । प्प्रत्क्कोहो
ताव्वरेण्ण्यꣳ ॥ सहंसस्पुत्त्रोऽअद्भुतꣳ ॥ ७० ॥ शतम् ॥ ५०० ॥
परस्याऽअधि । संव्वतोवराँ२॥ऽअब्भ्यातर ॥ यत्त्राहमस्म्मि
ताँ२॥ऽअव ॥ ७१ ॥ परमस्याः परावतः ॥ परमस्याः
परावतोरोहिदंश्वऽइहागंहि ॥ पुरीष्ष्यः पुरुप्प्रियोग्ग्नेत्त्वन्त

१ सहसः पुत्रः इत्यत्र रायः सहसः पोषपुत्रयोः (शु.य.प्रा. ३ अ. २५ सू.) इत्यनेन रायसहसशब्दयोः सकारस्य पोषपुत्रपरयोःपरयोःक्रमेण सत्वम्। सहसस्पुत्रः।

रामृधः ॥ ७२ ॥ यदंग्ने ॥ यदंग्नेकानिकानिंचिदातेदारू
णिदुद्ध्मसिं ॥ सर्व्वन्तदंस्तुतेघृतन्तज्जुषस्वयविष्ठ्य ॥ ७३ ॥
यदत्ति ॥ यदत्त्युंपजिह्विकायद्वुम्म्रोऽअंतिसर्प्पति ॥ सर्व्वन्त
दंस्तुतेघृतन्तज्जुषस्वयविष्ठ्य ॥ ७४ ॥ अहंरहरप्प्रंयावम् ॥
अहंरहरप्प्रंयावम्भरन्तोश्श्वायेवतिष्ठंतेघासमंस्म्मै ॥ रायस्प्पोषे
णसमिषामदन्तोग्ग्नेमातेप्प्रतिंवेशारिषाम ॥ ७५ ॥ नाभापृ
थिव्याः ॥ संमिधानेऽअग्ग्नौरायस्प्पोषायबृहतेहंवामहे ॥ इर

म्मदम्बृहदुंक्थँऽस्यजंत्रज्ञेतांरमुग्निम्पृतंनासुसासुहिम् ॥७६॥
याःसेनां ॥ याःसेनांऽअभीत्त्वंरीराव्याधिनीरुगंणाऽउत ॥
येस्तेनायेचतस्कंरास्ताँस्तेंऽअग्नेपिंदधाम्म्यास्ये ॥ ७७ ॥
दᳫंष्ट्राब्भ्याम्मलिम्म्लून् ॥ दᳫंष्ट्राब्भ्याम्मलिम्म्लूञ्जम्भ्यै
स्तंस्कंराँ२॥ऽउत ॥ हनुंब्भ्याᳫंस्तेनान्भंगवस्ताँस्त्वङ्खांदु
सुखांदितान् ॥ ७८ ॥ येजनैषु । मलिम्म्लंवस्तेनासस्तस्कं

---

१ तस्काराँऽउत । तत् करांऽउत इति पदे । अत्र तद्धहलौ करपत्योस्तल्लोपश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ५२ सू.) इत्यनेन तच्छब्दस्य करशब्दपरे सकारे पूर्वस्य तद्घटिततकारस्य लोपे च कृते ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम् ।

राव्वनें ॥ येकक्षेँष्ष्वघायवुस्त्ताँस्त्तैंद्धामिजम्भंयोः ॥ ७९ ॥
योऽअस्म्मब्भ्यंम् ॥ योऽअस्म्मब्भ्यंम्मरातीयाद्यश्श्चंनोद्द्वेषंते
जनंः ॥ निन्दाद्योऽअस्म्मान्धिप्प्सांच्चसर्व्वन्तम्मंस्म्मसाकुरु
॥ ८० ॥ सᳪंशितम्मे ॥ सᳪंशितम्मेब्ब्रह्मसᳪंशितंव्वीर्ययंम्ब
लंम् ॥ सᳪंशितङ्क्षत्रञ्जिष्णुयस्याहमस्म्मिपुरोहितः ॥ ८१ ॥
उदेषाम् ॥ उदेषाम्बाहूऽअंतिरमुद्वर्च्चोऽअथोबलंम् ॥ क्षिणोमि
ब्ब्रह्मणामित्रानुन्नंयामिस्वाँ२॥ऽअहम् ॥ ८२॥ अन्नपतेन्नंस्य ।

नोदेह्यनमीवस्यंशुष्मिणं॑ ॥ प्रप्रंदातारंन्तारिषऽऊर्ज्जंन्नोधे
हिद्विपदेचतुंष्पदे ॥ ८३ ॥ [१८-७] ॥ इतिश्रीवाजसनेय
संहितायाम् एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥
अनुवाकसूत्रम् ॥ दृशानःसप्तदश, दिवस्परिद्वादश, समिधा
ग्निंपंचदशा, पेतसप्तदशा, सुन्वन्तमयजमानंत्रयोदश, याऽ
ओषधीः सप्तविꣳशति, मांमाषोडश, सप्तसप्तदशꣳशतम् ॥
[अ. १२ मं. ११७ अनु. ७] हरिः ॐ ॥ दृशानोरुक्मः ॥

दृशानोरुक्मऽउर्व्याव्यद्यौद्दुर्म्मर्षमायुःश्रियेरुचानः ॥ अग्नि
रमृतोऽअभवद्वयोभिर्य्यदेनन्द्यौरजनयत्सुरेताः ॥ १ ॥ नक्तो
षासासमनसा ॥ नक्तोषासासमनसाव्विरूपेधापयेतेशिशु
मेकꣳसमीची ॥ द्यावाक्षामारुक्मोऽअन्तर्व्विभातिदेवाऽअग्नि
न्धारयन्द्रविणोदाः ॥ २ ॥ व्विश्वारूपाणि ॥ व्विश्वारूपाणि
प्प्रतिमुञ्चतेकविः प्प्रासावीद्भद्रन्द्विपदेचतुष्प्पदे ॥ व्विनाकम

---

[1] दृशानः । अत्र ऋषरेभ्यः (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन समानपदे स्वरयवहकपैश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) इत्यनेन एतैरेव व्यवधानेऽपि । णत्वविधानात्र णत्वप्राप्तिः । तथापि शिलिसिवर्गमध्यमव्यवहितोऽपि (शु. य. प्रा. ३ अ. ९५ सू.) इत्यनेन णत्वनिषेधः शिष्यबुद्धिव्युत्पादनार्थो ज्ञेयः ।

कख्यत्त्सविताव्वरेण्ण्योनुप्प्रयाणमुषसोव्विराजति ॥ ३ ॥ सुपर्ण्णो
सि । गुरुत्त्माँस्त्रिवृत्तेशिरोगायत्त्रञ्चक्षुर्बृहद्रथन्तरेपक्षौ ॥ स्तोमऽ
आत्त्माच्छन्दाᳫंस्यङ्गानियजूᳫंषिनाम ॥ सामतेतनूर्व्वामदे
व्यँय्यज्ञायज्ञियम्पुच्छन्धिष्ण्ण्याः शफाः ॥ सुपर्ण्णोसिगरु
त्त्मान्दिवङ्गच्छस्वः पत ॥ ४ ॥ व्विष्ण्णोःक्क्रमः ॥ व्विष्ण्णोः
क्क्रमोसिसपत्त्नहागायत्त्रञ्छन्दऽआरोहपृथिवीमनुविक्क्रमस्व
व्विष्ण्णोःक्क्रमोस्यभिमातिहात्त्रैष्टुभञ्छन्दऽआरोहान्तरिक्षम

नुविक्क्रंमस्वुव्विष्ण्णो॑ःक्क्रमौ॑स्यरातीय॒तोहु॒न्ताजाग॑तु॒ञ्छन्दु॒ऽआ
रो॑हु॒दिव॒मनु॒विक्क्रंमस्वुव्विष्ण्णो॑ःक्क्रमौ॑सिश॒त्रूयतोहु॒न्तानु॑ष्टुभ॒
ञ्छन्दु॒ऽआरो॑हु॒दिशो॒नु॒विक्क्रंमस्व ॥ ५॥ अक्क्र॑न्ददु॒ग्ग्निः ॥ अक्क्र
न्ददु॒ग्ग्निस्त्त॒नयं॑न्निव॒द्यौः क्क्षामा॒रेरि॑हद्वी॒रुधं॑ःसमु॒ञ्ज॒न् ॥ स॒द्यो
जं॑ज्ञा॒नोव्विहीमि॒द्धोऽअक्ख्य॒दारो॑दंसीभा॒नुनां॑भा॒त्त्य॒न्तः ॥६॥
अग्ग्ने॑भ्भ्यावर्त्तिन् ॥ अग्ग्ने॑भ्भ्यावर्त्तिन्न॒भिमा॒निवं॑र्त्त॒स्वायुं॑षा॒व्वर्च्च॑
साप्प्र॒जया॒धने॑न ॥ स॒न्न्यामे॒धया॑र॒य्यापोषे॑ण ॥ ७॥ अग्ग्ने॑ऽ

अङ्गिरः। शतन्तेसन्त्वावृतः सहस्रन्तऽउपावृतः ॥ अधा
पोषस्यपोषेणपुनर्नोनष्टमाकृधिपुनर्नोरयिमाकृधि ॥ ८ ॥ पुनं
रूर्जा। निवर्त्तस्वपुनरग्नऽइषायुषा ॥ पुनर्नःपाह्यꣳहसः ॥९॥
सहरय्या। निवर्त्तस्वाग्नेपिन्वस्वधारया ॥ विश्वप्स्न्याविश्वत
स्परि ॥ १० ॥ आत्वा। हार्षमन्तरभूर्ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः ॥
विशस्त्वासर्वावाञ्छन्तुमात्वद्राष्ट्रमधिभ्रशत् ॥ ११ ॥
उदुत्तमम् ॥ उदुत्तमम्वरुणपाशमस्मदवाधमंविमध्यमꣳ

अथाय[1] ॥ अथाव्वयमादित्यव्व्रतेतवानागसोऽअदितयेस्याम ॥ १२ ॥ अग्ग्रेबृहन् ॥ अग्ग्रेबृहन्नुषसामूर्द्ध्वोऽअस्त्थान्निर्ज्जगन्न्वान्तमसोज्ज्योतिषागात् ॥ अग्ग्निर्ब्भानुनारुशतास्वङ्गऽआजातोव्विश्श्वासद्मान्न्यप्प्राः ॥ १३ ॥ हꣳसःशुचिषत् ॥ हꣳसःशुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोताव्वेदिषदतिथिर्द्दुरोणसत् ॥ नृषद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जागोजाऽऋतजाऽअद्द्रिजाऽऋतम्बृहत्

१ अथय इति पदम् । अथोदारिंथशोचपनयसादयर्जुंवृषशत्रुसलक्ष्माधारात्यृतभवत यकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ११२ सू.) इत्यनेन एतेषां यकारे परे दीर्घः । तेन अथाय इति पदम् ।

सं. १९

॥ १४ ॥ सीदुत्त्वम् ॥ सीदुत्त्वम्मातुरस्याऽउपस्त्थेव्विश्श्वान्य
ग्ग्नेव्वयुनानिव्विद्वान् ॥ मैनान्तपसामार्च्चिषाभिशोचीरन्तरं
स्याᳪंशुक्क्रज्ज्योतिर्व्विभाहि ॥ १५ ॥ अन्तरग्ग्ने । रुचात्त्वमु
खायाᳪंसदंनेस्वे ॥ तस्यास्त्त्वᳯंहरसातपञ्जातवेदᳪंशिवोभव
॥ १६ ॥ शिवोभूत्त्वा । मह्यमग्ग्नेऽअथोसीदशिवस्त्त्वम् ॥
शिवाःकृत्त्वादिशᳪंसर्व्वाᳪंस्वँय्योनिमिहासदᳪं॥ १७ ॥ [१७-१]
दिवस्प्परिं । प्प्रथमञ्जज्ज्ञेऽअग्ग्निरस्म्मद्द्वितीयम्परिंजातवेदाᳪं ॥

तृतीयमप्सुनृमणाऽअजस्रमिन्धानऽएनञ्जरतेस्वाधीः ॥ १८ ॥
विद्माते ॥ विद्माते अग्नेत्रेधात्रयाणिविद्माते धामविभृ
तापुरुत्रा ॥ विद्मातेनामम्परमङ्गुहायद्विद्मातमुत्सँय्यतऽ
आजगन्थ ॥ १९ ॥ समुद्रेत्त्वा । नृमणाऽअप्स्वन्तर्नृचक्षाऽ
ईधेदिवोऽअग्नऽऊधन् ॥ तृतीयेत्त्वारजसितस्त्थिवाꣳसमपा
मुपस्त्थेमहिषाऽअवर्द्धन् ॥ २० ॥ अक्रन्ददग्निः ॥ अक्रन्द

---

१ नृमणा । अत्र ऋषरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन णत्वाप्राप्तौ स्वरयवहकपैश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) एतैर्व्यवधानेऽपि ऋषरेभ्यो णत्वविधानात्पवर्गस्य व्यवधानेऽपि णत्वे नृमणा इति रूपम् ।

दुग्निस्त्तनयंन्निवृद्ध्यौ॑ःक्षामारेरिंहद्दीरुधं॑ःसमुञ्जन् ॥ सुद्योज
ज्ञानोव्विहीमिद्धोऽअक्खदारोदंसीभानुनांभात्त्यन्तः ॥२१॥
श्रीणामुदारः ॥ श्रीणामुदारोधुरुणोरयीणाम्मंनीषाणाम्प्रा
र्पणःसोमंगोपाः ॥ व्वसुं॑ःसूनुःसहंसोऽअप्सुराजाव्विभात्त्य
ग्ग्रंऽउषसांमिधानः ॥ २२ ॥ व्विश्श्वंस्यकेतुः ॥ व्विश्श्वंस्यकेतु
र्ब्भुवंनस्यगर्ब्भऽआरोदंसीऽअपृणाज्जायंमानः ॥ व्वीडुञ्चिदद्रि
मभिनत्त्परायञ्जनायदुग्निमयंजन्तपञ्च ॥ २३ ॥ उशिक्पा ॥११०॥

वकः ॥ उशिक्पावकोऽअरतिःसुमेधामर्त्तेष्वग्निरमृतोनि
धायि ॥ इयर्त्तिधूममरुषम्भरिभ्रदुच्छुक्रेणशोचिषाद्यामिनं
क्षन् ॥ २४ ॥ दृशानोरुक्मः ॥ दृशानोरुक्मऽउर्व्याव्यद्यौद्दु
र्मर्षमायुःश्रियेरुचानः ॥ अग्निरमृतोऽअभवद्वयोभिर्य्य
देनन्द्यौरजनयत्सुरेताः ॥ २५ ॥ यस्ते ॥ यस्तेऽअद्यकृण
वद्भद्रशोचेपूपन्देवघृतवन्तमग्ने ॥ प्रतन्नयप्प्रतरंवस्योऽअच्छा
भिसुम्नन्देवभक्तंयविष्ठ ॥ २६ ॥ आतम् ॥ आतम्भजसौ

श्श्रवसेष्वंग्ग्न ऽउक्क्थ ऽउंक्क्थ ऽआभंज शस्यमाने ॥ प्प्रियः सूर्य्यै
प्प्रियो ऽअग्ग्नाभंवात्त्युज्जातेनंभिनदुदुज्जानिंत्त्वैः ॥ २७ ॥
त्वामंग्ग्ने ॥ त्वामंग्ग्नेयजंमाना ऽअनुद्यून्विश्श्वावसुंदधिरेव्वा
र्य्याणि ॥ त्वयांसहद्द्रविंणमिच्छमांनाव्व्रजङ्गोमंन्तमुशिजोव्वि
वंव्व्रुः ॥ २८ ॥ अस्त्ताव्व्यग्ग्निः ॥ अस्त्ताव्व्यग्ग्निन्नंराᳬंसुशे
वोव्वैश्श्वानर ऽऋषिंभिः सोमंगोपाः ॥ अद्द्वेषेद्द्यावांपृथिवीहुंवेम
देवांधत्त्तरयिमस्म्मेसुवीरंम् ॥ २९ ॥ [१२-२] समिधाग्ग्निम् ॥

सुमिधाग्ग्निन्दुवस्यतघृतैर्ब्बौधयुतातिथिम् ॥ आस्मिन्हुव्याजु

होतन ॥ ३० ॥ उदुत्त्वा ॥ उदुत्त्वाव्विश्श्वेदेवाऽअग्ग्नेभरन्तु

चित्तिभिः ॥ सनोभवशिवस्त्वꣳसुप्प्रतीकोव्विभावसुः ॥३१॥

प्रेत् ॥ प्रेदग्ग्नेज्ज्योतिष्म्मान्याहिशिवेभिरर्च्चिभिष्ट्वम्[1] ॥ बृहद्भि

र्ब्भानुभिर्ब्भासन्माहिꣳसीस्तन्वाप्प्रजाः ॥ ३२ ॥ अक्रन्द

---

१ अर्चिभिस्त्वम् इति पदम् । अत्र मातृभिरर्चिभिः पायुभिर्वरूत्रीः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७९ सू.) इत्यनेन मातृभिः आर्चिभिः पायुभिः वरूत्रीः एतेषां पदानां एकाक्षरे प्रत्यये विसर्जनीयसकारस्य षः। तेन सस्य षत्वे, षात्तथौ मूर्धन्यम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८० सू.) इत्यनेन त्वमित्यस्य तस्य मूर्द्धन्ये टकारे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति टस्य द्वित्वे आर्चिभिष्ट्वम्।

दुग्निः ॥ अक्रन्ददग्निस्तनयन्निवद्यौःक्षामारेरिहद्वीरुधः
समञ्जन् ॥ सद्योजज्ञानोविहीमिद्धोऽअक्ख्यदारोदसीभानु
नाभात्यन्तः ॥ ३३ ॥ प्रप्रायम् ॥ प्रप्रायमग्निर्भरतस्य
शृण्वेवियत्सूर्य्योनरोचतेबृहद्भाः ॥ अभियःपूरुम्पृतनासुत
स्त्थौदीदायदैव्योऽअतिथिꣳशिवोनः ॥ ३४ ॥ आपोदेवीꣳ ॥
आपोदेवीꣳप्रतिगृभ्णीतभस्मैतत्स्योनेकृणुद्ध्वꣳसुरभाऽउ
लोके ॥ तस्मैनमन्ताञ्जनयꣳसुपत्नीर्म्मातेवपुत्रम्बिभृता

प्प्स्वेनत् ॥ ३५ ॥ अप्प्स्वग्ग्ने ॥ अप्प्स्वग्ग्नेसधिष्ट्व[2]सौषधी

रनुंरुद्ध्यसे ॥ गर्ब्भेसञ्जायसेपुनः ॥ ३६ ॥ गर्ब्भोऽअसि ॥

गर्ब्भोऽअस्योषधीनाङ्गर्ब्भोव्वनस्प्पतीनाम् ॥ गर्ब्भोव्विश्श्वस्य

भूतस्याग्ग्नेगर्ब्भोऽअपामसि ॥ ३७ ॥ प्रसद्यभस्म्मना ॥

प्रसद्यभस्म्मनायोनिमपश्श्चपृथिवीमग्ग्ने ॥ सह्सृज्ज्यमातृभिष्ट्व[3]

---

१ सधिष्ट्व । अत्र सधिस्त्व इति पदद्वयम् । अत्र विसर्गस्य परसवर्णे, सधिरंशुरदितिः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७८ सू.) इत्यनेन षत्वे ऊष्मान्तस्थास्यश्च स्पर्शे इत्यनेन टस्य द्वित्वम् । २ सः ओषधीः इति पदद्वयम् । अत्र सऽओषधीमयोः (शु. य. प्रा. ३ अ. १५ सू.) इत्यनेन ओषधीपरे सः पदस्य विसर्जनीयस्य लोपे, सन्ध्यक्षर ऐकारौकारौ (शु. य. प्रा. ४ अ. ५७ सू.) इत्यनेन वृद्धौ सौषधी इति पदम् । ३ मातृभिस्त्वम् इति पदम् । मातृभिर-

ज्योतिष्म्मान्पुनरासंदः ॥ ३८ ॥ पुनंरासद्य ॥ पुनंरासद्य
सदंनमपश्चं पृथिवीमंग्ने ॥ शेषेंमातुर्य्यथोपस्त्थेन्तरंस्याᳪ
शिवतंमः ॥ ३९ ॥ पुंनरूर्ज्जा । निर्वर्त्तस्वपुनंरग्नऽइषायुंषा ॥
पुनर्नःपाह्यᳪहंसः ॥ ४० ॥ सहरय्या । निर्वर्त्तस्वाग्नेपिन्न्वं
स्वधारंया ॥ विश्वप्स्न्याविश्वतस्प्परिं ॥ ४१ ॥ बोधांमे ।
ऽअस्यवचंसोयविष्ठमᳪहिंष्ठस्यप्प्रभृंतस्यस्वधावः ॥ पीयंति ॥११३॥

चिंभिः पायुभिर्वरूत्रीः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७९ सू.) इत्यनेन मातृभिः अर्चिभिः पायुभिः वरूत्रीः एतेषां पदानां विसर्जनीयस्य सकारस्य षकार एकाक्षरे प्रत्यये परे इति षत्वे च षात्तथौ मूर्धन्यम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८० सू.) इत्यनेन तस्य मूर्धन्ये टकारे ऊष्मान्त० इत्यनेन टस्य द्वित्वम् ।

त्त्वोऽअनुंत्त्वोगृणातिव्वृन्दारुष्ट्टे[1]तत्त्वंव्वन्देऽअग्ग्ने ॥ ४२ ॥ स
बोधि । सूरिर्म्मघवाव्वसुपतेव्वसुदावन् ॥ सुयोद्ध्यस्म्मद्द्वेषाᳬसि
विश्श्वकर्म्मणेस्वाहा ॥ ४३ ॥ पुनंस्त्वा । दित्त्यारुद्द्राव्वसवᳬ
समिन्धताम्पुनर्ब्ब्रह्माणोव्वसुनीथयज्ज्ञैः ॥ घृतेनत्त्वन्तन्न्वंव्वर्द्धय
स्वसत्त्याःसन्तुयजमानस्यकामाᳬ ॥४४॥ [१५-३] अपेत ॥
अपेतव्वीतव्विचसर्प्पतातोयेत्रस्त्थपुराणायेचनूतनाᳬ ॥ अदा

1 वृन्दारुष्ट्टे अत्र वृन्दारुः ते इति पदद्वयम् । वृन्दारुर्मोकिः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७४ सू.) इत्यनेन वृन्दारोः विसर्गस्य परसवर्णे, षात्तथौ मूर्धन्यम् इत्यनेन च ते इत्यस्य मूर्धन्ये टकारे कृते ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति टकारस्य द्वित्वम् ।

॥११४॥ द्युम्नोवसानम्पृथिव्याऽअक्रान्निमम्पितरौंल्लोकमस्म्मै ॥ ४५ ॥
सँञ्ज्ञानमसि । कामधरणम्मयितेकामधरणम्भूयात् ॥ अग्ग्ने
र्ब्भस्म्मास्यग्ग्नेःपुरीषमसिचितस्त्थपरिचितऽऊर्द्धचितःश्रय
द्ध्वम् ॥ ४६ ॥ अयꣳसः ॥ अयꣳसोऽअग्ग्निर्य्यस्म्मिन्त्सो
ममिन्द्रःसुतन्दधेजठरेव्वावशानः ॥ सहस्रियंव्वाजमत्त्य
न्नसप्तिꣳससवान्त्सन्त्स्तूयसेजातवेदः ॥ ४७ ॥ अग्ग्नेयत् ॥ ॥११५॥
अग्ग्नेयत्तेदिविव्वर्च्चःपृथिव्यांँऽयदोषधीष्व्वप्प्स्वायजत्र ॥

सेनान्तरिक्षमुर्व्वाततन्थत्त्वेषश्सभानुरर्ण्णवोनृचक्क्षाः[1] ॥४८॥
अग्ग्नेदिवः ॥ अग्ग्नेदिवोऽअर्ण्णमच्छाजिगास्यच्छादेवाँ२॥
ऽऊँचिषेधिष्ण्याये ॥ यारोचनेपरस्त्तात्सूर्य्यस्ययाश्च्चावस्त्ता
दुपतिष्ठन्तऽआपः ॥ ४९ ॥ पुरीष्ष्यासोऽअग्ग्नयः । प्प्रा[2]व
णेभिःसजोषसः ॥ जुषन्ताँऽयज्ञमद्रुहोनमीवाऽइषोमहीः
॥ ५० ॥ इडामग्ग्ने । पुरुदꣳसꣳसनिङ्गोःशश्श्वत्तमꣳहवमा

---

१ यत्र यकारवकाररहितदीर्घस्वरितस्वरात्परो विसर्गस्तत्र कनिष्ठिकाक्षेपः सर्वत्र कार्यः । २ प्रावणेभिः । अत्र प्रवणश्रृङ्गयासेषु (शु. य. प्रा. ३ अ. १०५ सू.) इत्यनेन वन श्रृङ्ग यास इत्येतेषु परेषु प्र इत्येतत्पदस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारो विधीयते । अत्र प्रशब्दाद्वनशब्दः परः । तेन प्रशब्दाकारो दीर्घः ।

नायसाध ॥ स्यान्नंःसूनुस्त्तनंयोव्विजावाग्ग्नेसातैंसुमतिर्भूँत्त्व
स्स्मे ॥ ५१ ॥ अयन्तें ॥ अयन्तेयोनिंर्ऋत्त्वियोयतोंजातोऽ
अरोंचथाः ॥ तञ्जानन्नंग्ग्नऽआरोहाथांनोव्वर्द्धयारयिम् ॥५२॥
च्चिदंसि ॥ चिदंसितयांदेवतंयाङ्गिरस्वद्ध्रुवासींदपरिचिदंसित
यांदेवतंयाङ्गिरस्वद्ध्रुवासींद ॥ ५३ ॥ लोकम्पृंण । च्छिद्रम्पृ
णाथोंसीदद्ध्रुवात्त्वम् ॥ इन्द्राग्ग्नीत्त्वाबृहस्प्पातिंरस्मिन्न्योनां ॥ ११५ ॥
वसीषदन् ॥ ५४ ॥ ताऽअंस्य ॥ ताऽअंस्यसूदंदोहसःसोमंᳫ

श्रीणन्तिपृश्न्नयः ॥ जन्मन्देवानांव्विशंस्त्रिष्ष्वारोचनेदिवः ॥ ५५ ॥ इन्द्रंव्विश्श्वाः ॥ इन्द्रंव्विश्श्वाऽअवीवृधन्त्समुद्द्रव्यच सङ्गिरः ॥ [1]रथीतमꣳ रथीनांव्वाजानाꣳसत्पतिम्पतिम् ॥ ५६ ॥ समितम् ॥ समितꣳसङ्कल्प्पेथाꣳसम्प्प्रियौरोचिष्ण्णूसुमनस्यमानौ ॥ इषमूर्ज्जमभिसंव्वसानौ ॥ ५७ ॥ सं[2]वाम् ॥ संवा

---

१ रथितमम् । इति पदम् । रथि तकारनकारयोः (शु. य. प्रा. ३ अ. ११२ सू.) इत्यनेन तकारे नकारे च परे रथि इत्येतत्पदं दीर्घं भवति। तेन रथीतमम् । २ उपसर्गात्परो यस्तु स वकारो लघुर्मतः। वो वां वा वै मंत्रपाठे लघवो गुरवः पदे। इति वामित्यस्यात्र लघुत्वम् ।

 म्मनांꣳसिसंव्व्रतासमुंचित्तान्याकरंम् ॥ अग्ग्नेंपुरीष्याधिपा
भंवत्त्वन्नऽइषमूर्ज्जँऽयजंमानायधेहि ॥ ५८ ॥ अग्ग्नेत्त्वम् ॥
अग्ग्नेत्त्वम्पुंरीष्योरयिमान्पुंष्टिमाँ२॥ऽअंसि ॥ शिवाःकृत्त्वा
दिशःसर्व्वाःस्वँय्योनिंमिहासदः ॥ ५९ ॥ भवंतन्नः ॥ भवं
तन्नःसमंनसौसचेंतसावरेपसौं ॥ मायज्ञꣳहिꣳसिष्ट्टम्मायज्ञ
पंतिञ्जातवेदसौशिवौभंवतमद्यनंः ॥ ६० ॥ मातेवंपुत्त्रम् ॥ माते

१ अत्र मकारोच्चारे दक्षिणहस्तेन मुष्ट्याकृतिः कार्या। यत्र यत्रावसानगतो मकारस्तत्र मुष्ट्याकृतिः "मुष्ट्याकृतिर्मकारे स्यात्" इति या. शिक्षायाम्।

वंपुत्रम्पृथिवीपुरीष्य्मुग्निꣳस्वेयोनांवभारुखा ॥ तांविश्वैर्द्देवैर्ऋतुभिः संविदानः प्रजापतिर्विश्वकर्म्माविमुञ्चतु ॥ ६१ ॥

[१७-४] असुन्वन्तुमयंजमानम् ॥ असुन्वन्तुमयंजमानमिच्छस्त्तेनस्येत्त्यामन्विहितस्क्करस्य ॥ अन्यमुस्म्मदिच्छसातंऽइत्त्यानमोदेविनिर्ऋतेतुब्भ्यंमस्त्तु ॥ ६२ ॥ नमुःसुते ॥ नमुःसुतेनिर्ऋतेतिग्ग्मतेजोयुस्म्मयंविचृताबुन्धमेतम् ॥ युमे

१ वकारस्त्रिविधः प्रोक्तो गुरुर्लघुर्लघूतरः । आदौ गुरुर्लघुर्मध्ये पदान्ते च लघूतरः । यत्र पदादौ वकारस्तत्रोच्चारणं गुरुभूतम् । यत्र पदादेर्मध्ये यदा च पदस्यान्ते वकारस्तदा तु क्रमेण लघु लघूतरं मध्यमवृत्त्योच्चारणम् । अत्र वकारः पदस्य मध्ये वर्तते तेन न गुरुभूतत्वच्चारणश्चेति इति ।

न्त्वँऽस्युम्म्यासँविदुानोत्त्तमेनाकेऽअधिँरोहयैनम् ॥ ६३ ॥

॥११७॥ यस्यांस्त्ते। घोरऽआसञ्जुहोम्म्येषाम्बुन्धानांमवुसर्ज्जँनाय॥ सा

न्त्वाजनोभूमिरितिप्प्रमन्दंतेनिर्ऋँतिन्त्वाहम्परिवेदविश्श्वतंः

॥ ६४ ॥ यन्तें। देवीनिर्ऋँतिराबुबन्धुपाशंङ्ग्रीवास्वंविचृत्त्यम् ॥

तन्तोव्विष्ष्याम्म्यायुंषोनमद्ध्यादथैतम्पितुमंद्धिप्प्रसूंतः ॥ नमो

भूत्त्यैयेदञ्चकारं ॥ ६५ ॥ निवेशंनःसुङ्गमंनः ॥ निवेशंनः ॥ ११७ ॥

१ विष्ष्यामि अत्र विस्यामि इति पदम्। अत्र वेर्युदयः (शु. य. प्रा. ३ अ. ६७ सू.) इत्यनेन वेः उपसर्गात्परस्य यकारोदयस्य सकारस्य षकारे कृते स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन षकारस्य द्विर्त्वे रूपम्।

सुङ्गमेनोव्वसूनांव्विश्श्वांरूपाभिचेष्टेशचीभिः ॥ देवऽइवसविता
सत्त्यधर्म्मेन्द्रोनतस्त्थौसमरेपर्थीनाम् ॥ ६६ ॥ सीरांयुञ्जन्ति ।
कवयोयुगाव्वितंन्वतेपृथक् ॥ धीरादेवेषुसुम्नया ॥ ६७ ॥
युनक्तसीरा ॥ युनक्तसीराव्वियुगातनुध्वङ्कृतेयोनौव्वपतेहबी
जम् ॥ गिराचश्श्रुष्टिःसभराऽअसन्नोनेदीयऽइत्सृण्ण्यः पक्कमे
यात् ॥ ६८ ॥ शुनꣳसु । फालाव्विकृषन्तुभूमिꣳशुनङ्कीना
शाऽअभियन्तुव्वाहैः ॥ शुनासीराहविषातोशमानासुपिप्पला

ऽओषधीः कर्त्तनास्म्मे ॥ ६९ ॥ घृतेनसीता ॥ घृतेनसीतामधुं
नासमं ज्यताविश्वैर्देवैरनुमतामरुद्भिः ॥ ऊर्ज्जस्वतीपयंसापि
न्वमानास्म्मान्त्सीतेपयंसाभ्याववृत्स्व ॥ ७० ॥ लाङ्गंल
म्पवीरवत् ॥ लाङ्गंलम्पवीरवत्सुशेवं सोमपित्सरु ॥ तदुद्वंप
तिगामविम्प्रफर्व्यञ्चपीवरीम्प्रस्त्थावद्रथवाहंणम् ॥ ७१ ॥
कामङ्कामदुघे । धुक्ष्वमित्राय वरुणायच ॥ इन्द्रायाश्विभ्यां
म्पूष्णेप्प्रजाभ्यऽओषधीभ्यः ॥ ७२ ॥ विमुच्यद्ध्वम् ॥

व्विमुंञ्च्यद्ध्वमग्घ्न्याद्देवयानाऽअगंन्म[1]तमसंस्प्पारमस्य ॥ ज्ज्यो
तिरापाम ॥ ७३ ॥ सजूरब्दं÷ ॥ सजूरब्दोऽअयंवोभिःसजू
रुषाऽअरुणीभिः ॥ सजोषंसावश्विनादंᳬसोभिःसजूःसूरऽ
एतंशेनसजूर्व्वैश्वानरऽइडंयाघृतेनस्वाहा ॥ ७४ ॥ [१३-५]
याऽओषधीः ॥ याऽओषधीःपूर्व्वाजातादेवेब्भ्यंस्त्रियुगम्पुरा ॥
मनैनुबभ्रूणामहᳬशतन्धामानिसप्तचं ॥ ७५ ॥ शतंवं÷ ॥

---

१ तमसस्पारम् । अत्र तमसोऽपरस्मात् (शु. य. प्रा. ३ अ. २६ सू.) इत्यनेन विसर्जनीयः सकारमापद्यतेऽपरस्ताच्छब्दे परे । इति तमस इत्यस्य विसर्गस्य सकारे कृते तमसस्पारम् । अन्यथा तमसः पारम् इति स्यात् । अपरस्तात्किम् । आदित्यवर्णन्तमसः परस्तात् (संहिता अ. ३१ मं. १८)

शतंवो[1]ऽअम्बधामानिसहस्रमुतवोरुहः ॥ अधाशतक्क्रत्वोयु
यमिमम्मेऽअगदङ्कृत ॥ ७६ ॥ ओषधीःप्प्रति । मोदद्ध्वम्पु
ष्प्पवतीःप्प्रसूवरीः ॥ अश्वाऽइवसजित्त्वरीर्व्वीरुधःपारयि
ष्णवः ॥ ७७ ॥ ओषधीरिति । मातरस्तद्वोदेवीरुपब्रुवे ॥
सनेयमश्वङ्गाँव्वासऽआत्मानन्तवपूरुष ॥ ७८ ॥ अश्वत्थे
वः ॥ अश्वत्थेवोनिषदनम्पर्णेवोव्वसतिष्[2]कृता ॥ गोभाजऽइ

१ त्वदर्थवाचिनौ वो वां वा वै यदि निपातजौ । आदेशाश्चं विकल्पार्थां ईषत्स्पृष्टास्तु ते स्मृताः । अर्थांदेते लघव उच्चारणीयाः (या. शि.) २ वसतिः कृता इति पदम् । आविनिरिडइडायावसतिर्वैरिवः (शु. य. प्रा. ३ अ. २३ सू.) इत्यनेन ककारपकारयोः परयोरेतेषां सस्य षत्वम् । तेन वसतिष्कृता ।

त्किलासथयत्त्सनवंथपूरुषम् ॥ ७९ ॥ यत्रौषधीः । सम
ग्ग्मंतुराजानःसमिताविव ॥ विप्प्रःसऽउच्च्यतेभिषग्ग्रक्षोहा
मीवचातनः ॥ ८० ॥ अश्श्वावतीᳬंसोमावतीम् ॥ अश्श्वाव
तीᳬंसोमावतीमूर्ज्जयन्तीमुदोजसम् ॥ आवित्त्सिसर्व्वाऽओष
धीरस्म्माऽअरिष्टतातये ॥ ८१ ॥ उच्छुष्म्माः ॥ उच्छुष्म्माऽ
ओषधीनाङ्गावोगोष्ठादिवेरते ॥ धनᳬंसनिष्ष्यन्तीनामात्क्मा

१ अश्ववतीम् । इति पदम् । अत्र अश्वरश्मिसुमति० (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे अश्वशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः । तेन अश्वावतीम् । एवं सोमावतीं रश्मीवतीम् ।

न्नन्तवंपूरुष ॥ ८२ ॥ इष्कृंतिर्न्नाम । वोमाताथौंसुयंस्त्थुनि
ष्कृंतीहं ॥ सीराःपंतत्रिणींस्त्थनुसदामयंतिनिष्कृंथ ॥ ८३ ॥
अतिविश्श्वाः । परिष्ठास्त्तेनऽइंवब्रजमंक्क्रमुः ॥ ओषंधीहंप्प्रा
चुंच्च्यवुर्य्यत्किञ्चंतन्न्वोरपंः ॥ ८४ ॥ यदिमाः ॥ यदिमाव्वा
जयंन्नहमोषंधीर्हस्त्तंऽआदुधे ॥ आत्क्मायक्ष्मंस्यनश्श्यतिपु
राजीवगृभोंयथा ॥ ८५ ॥ यस्यौषधीः । प्प्रसर्प्पथाङ्गंमङ्ग
म्परुंष्प्परुः ॥ ततोयक्ष्मंव्विबांधद्ध्वऽउग्ग्रोमंद्ध्यमुशीरिव ॥८६॥

साकँय्यक्ष्म ॥ साकँय्यक्ष्मप्प्रपतचाषेणकिकिदीविना ॥ सा
कंव्वातस्यध्ध्राज्यासाकन्नश्श्यनिहाकया ॥ ८७ ॥ अन्न्यावः ॥
अन्न्यावोऽअन्न्याम्मवत्त्वन्न्यान्न्यस्याऽउपावत ॥ ताः सर्व्वाः सं
विदानाऽइदम्मेप्प्रावताव्वचः ॥ ८८ ॥ याः फलिनीः ॥ याः
फलिनीर्य्याऽअफलाऽअपुष्प्पायाश्च पुष्प्पिणीः ॥ बृहस्प्पति
प्प्रसूतास्त्तानोमुञ्चन्त्वंहसः ॥ ८९ ॥ मुञ्चन्तुमा । शप

---

१ इदम्मेप्प्रावताव्वचः । अत्र अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारयघृणिसेदिमेन्द्रियधारयचित्रभङ्गुरवयुनाश्वस्यहृदयघुष्यत्तांभ्यवतांध्यर्चशक्तिपुरुशचि वकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वचः इत्यस्य वकारे परे अवत इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

त्थ्युदथोव्वरुण्ण्यादुत ॥ अथोयमस्यपड्वींशात्त्सर्व्वस्म्मादेवकि
ल्बिषात् ॥ ९० ॥ अवपतन्तीरवदन् ॥ अवपतन्तीरवदन्दि
वऽओषधयस्प्परि ॥ यञ्जीवमश्श्नवामहैनसरिष्ष्यातिपूरुषꣳ[1]
॥ ९१ ॥ याऽओषधीꣳ ॥ याऽओषधीꣳसोमराज्ञीर्ब्बह्वीश्शत
विचक्षणाꣳ ॥ तासामसित्त्वमुत्तमारङ्कामायशꣳहृदे ॥ ९२ ॥
याऽओषधीꣳ ॥ याऽओषधीꣳसोमराज्ञीर्व्विष्ठिताꣳपृथिवीमनु ॥

---

१ पूरुषः । अत्र पुरुषोऽवसाने (शु. य. प्रा. ३ अ. १२० सू.) पुरुष इति दीर्घो निपात्यते अवसाने चेत् । अत्र पू इत्यस्य निपातनाद्दीर्घः । अनवसाने पुरुषऽएवेदम् । अत्र ह्रस्व एव ।

बृहस्पतिप्प्रसूताऽअस्यैसन्दत्तव्वीर्य्यम् ॥ ९३ ॥ याश्च ॥
याश्चेदमुपशृण्ण्वन्तियाश्चदूरम्परागताः ॥ सर्व्वाःसङ्गत्त्यवी
रुधोस्यैसन्दत्तव्वीर्य्यम् ॥ ९४ ॥ मावः ॥ मावोरिषत्त्खनि
तायस्म्मैचाहङ्खनामिवः ॥ द्विपाच्चतुष्प्पादस्म्माकह्सर्व्वम
स्त्त्वनातुरम् ॥ ९५ ॥ ओषधयःसम् ॥ ओषधयःसम्वद
न्तसोमेनसहराज्ञा ॥ यस्म्मैकृणोतिब्राह्मणस्त्तह्राजन्पार
यामसि ॥ ९६ ॥ नाशयित्त्रीबलासस्य ॥ नाशयित्त्रीबलास

स्यार्शसऽउपचितामसि ॥ अथोशतस्यसक्ष्माणाम्पाकारोरसि
नाशनी ॥ ९७ ॥ त्वाङ्गन्धर्वाः ॥ त्वाङ्गन्धर्वाऽअखनँस्त्वा
मिन्द्रस्त्वाम्बृहस्पतिः ॥ त्वामौषधेसोमोराजाविद्वान्य
क्ष्मादमुच्यत ॥ ९८ ॥ सहस्वमे ॥ सहस्वमेऽअरातीः सहस्व
पृतनायतः ॥ सहस्वसर्व्वंपाप्मानꣳसहमानास्योषधे ॥ ९९ ॥
दीर्घायुस्त्ते ॥ दीर्घायुस्त्तऽओषधेखनितायस्मैचत्त्वाखना
म्म्यहम् ॥ अथोत्त्वन्दीर्घायुर्भूत्त्वाशतवल्शाविरोहतात्

१ अत्र लकारशकारयोर्योगे हरितारख्या स्वरभक्तिर्बोध्या ।

॥ १०० ॥ त्वमुत्तमा । स्योषधेतवंवृक्षाऽउपस्त्तयं ॥ उप
स्त्तिरस्त्तुसोस्म्माकँऽस्योऽअस्म्माँ२॥ऽअभिदासति ॥ १०१ ॥
[२७-६] मामा ॥ मामाहिꣳसीज्जनिताय*पृथिव्यासोवा
दिवꣳसत्त्यधर्म्माव्यानट् ॥ यश्चापश्चन्द्रा*प्रथमोजजानक
स्म्मैदेवायहविषाविधेम ॥ १०२ ॥ अभ्यावर्त्तस्व । पृथि
विय्ज्ञेनपयसासह ॥ वपान्तेऽअग्निरिषितोऽअरोहत् ॥१०३॥
अग्नेयत् ॥ अग्नेयत्तेशुक्रँऽयच्चन्द्रँऽयत्त्पूतँऽयच्चय्ज्ञियम् ॥

शु. य. संहि. पू. अ.

॥१२३॥ तद्देवेभ्यो भरामसि ॥ १०४ ॥ इषमूर्ज्जम् ॥ इषमूर्ज्जमहमि ॥ १२ ॥
तऽआदमृतस्य योनिम्महिषस्य धाराम् ॥ आमागोषु विशत्वा
तनूषु जहामि सेदिमानिराममीवाम् ॥ १०५ ॥ अग्नेतव ॥
अग्नेतव श्रवो वयो महि भ्राजन्ते ऽअर्च्चयो विभावसो ॥ बृह
द्भानो शवसा वाजमुक्थ्यन्दधासि दाशुषे कवे ॥ १०६ ॥
पावकवर्च्चाः शुक्रवर्च्चाः ॥ पावकवर्च्चाः शुक्रवर्च्चा ऽअनूनवर्च्चा ऽ ॥ १२३ ॥
उदियर्षि भानुना ॥ पुत्रो मातरा विचरन्नुपावसि पृणक्षि रोदसीऽ

उभे ॥ १०७ ॥ ऊर्ज्जोनपात् ॥ ऊर्ज्जोनपाज्जातवेदᳫँसुश
स्तिभिर्म्मन्दस्वधीतिभिर्हितः ॥ त्वेऽइषᳫँसन्दधुर्भूरिवर्प्प
सश्चित्रोतयोव्वामजाताः ॥ १०८ ॥ इरज्ज्यन्नग्ने । प्प्रथय
स्वजन्तुभिरस्म्मेरायोऽअमर्त्त्य ॥ सदर्शतस्यव्वपुषोव्विराज
सिपृणक्षिसानसिङ्क्रतुम् ॥ १०९ ॥ इष्क्कर्त्तारमध्वरस्य ॥
इष्क्कर्त्तारमध्वरस्यप्प्रचेतसङ्क्षयन्तᳫँराधसोमहः ॥ रातिंव्वामस्य

---

१ निश्चयेन कर्तारम् निष्कर्तारमिति प्राप्ते निशब्दो बहुलम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन क्वचिन्नकारमात्रस्य लोपे इष्कर्तारम् ।

सुभगाम्महीमिषन्दधासिसानसिꣳरयिम् ॥ ११० ॥ [1]ऋतावा
नम्महिषं। विश्वदर्शतमग्निꣳसुम्नायंदधिरेपुरोजनाः॥ श्रुत्क
र्णꣳसप्रथस्तमन्त्वागिरादैव्यम्मानुषायुगा ॥ १११ ॥ आ
प्यायस्व ॥ आप्यायस्वसमेतुतेविश्वतःसोमवृष्ण्यम् ॥ [2]भवा
वाजस्यसङ्गथे ॥ ११२ ॥ सन्ते ॥ सन्तेपयाꣳसिसमुयन्तु
वाजाःसंवृष्ण्यान्यभिमातिषाहः ॥ आप्यायमानोऽअमृ

---

१ ऋतावानम् । अत्र अश्वरश्मि० (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे ऋतशब्दस्य ह्स्वाकारस्य दीर्घाकारः । २ भवव्वाजस्य इति पदम् । अत्र वाजस्य परे भव इत्यस्य ह्स्वाकारस्य स चावरूथ्यंवाजस्य पायुषु च (शु. य. प्रा. ३ अ. ११० सू.) इत्यनेन दीर्घे भवाव्वाजस्य । तथैव भवापायुर्व्विशोऽअस्याऽअदब्धः ।

तांयसोमदिुविश्श्रवां्ँस्युत्तमानिंधिष्ष्व ॥ ११३ ॥ आप्प्यांय
स्व । मदिन्तमुसोमुव्विश्श्वेंभिरह्वंशुभिं÷ ॥ भंवांनःसुप्प्रथंस्त्त
मुःसखांव्वृधे ॥ ११४ ॥ आतें । व्वृत्तसोमनोंयमत्त्परमाच्चिं
त्त्सुधस्त्थांत् ॥ अग्ग्नेत्त्वाङ्कांमयागिुरा ॥ ११५ ॥ तुब्भ्यु
न्ताः ॥ तुब्भ्युन्ताऽअङ्गिरस्त्तमुव्विश्श्वाः÷सुक्षिुतयःप्पृथंक् ॥
अग्ग्नेकामांययेमिरे ॥ ११६ ॥ अुग्ग्निःप्प्रियेषु ॥ अुग्ग्निः

---

१ भवनः इति पदम्। भव इत्येतस्य ह्रस्वाकारस्य नः परे भव च (शु. य. प्रा. ३ अ. १०९ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारे कृते भवानः इति पदम्।

प्प्रियेषुधामंसुकामोंभूतस्यभव्यंस्य ॥ सुम्म्राडेकोव्विराजति
॥ ११७ ॥ [१६-७] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांद्वादशोऽ
ध्यायः ॥ १२ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥
मयिगृह्णामिपंचदश, ध्रुवास्येकादश, मधुव्वाताऽएकादश,
सम्यक्स्त्रवंतिनवे, मंमाषड, पांत्वैका, ऽयंपुरःपंच, सप्ताष्टापंचा
शत् [अनु. ७ मं. । . १३ ॥ हरिःॐ ॥ मयि
गृह्णामि ॥ मयिगृह्णाम्म्यग्ग्रेऽअग्निᳫ रायस्प्पोषायसुप्प्रजा

स्त्वायंसुवीऽर्यीय ॥ मामुद्देवताः॑सचन्ताम् ॥ १ ॥ अपाम्पृ
ष्ठम् ॥ अपाम्पृष्ठमसियोनिरग्नेः॒सुमुद्रमुभितः॑पिन्वमानम् ॥
वर्द्धमानोमुहाँ२॥ऽआचपुष्करेदिवोमात्रयावरिम्णाप्प्रथस्व
॥ २ ॥ ब्रह्मयज्ञानम् ॥ ब्रह्मयज्ञानम्प्रथमम्पुरस्त्ताद्विसी
मतः॒सुरुचोवेनऽआवः॑ ॥ सबुध्न्याऽउपमाऽअस्यविष्ठाः॒सुत
श्चयोनिमसतश्चविवः॑ ॥ ३ ॥ हिरण्यगर्भः॒सम् ॥ हिरण्य
गर्भः॒समवर्त्तताग्रेभूतस्यजातः॒पतिरेकऽआसीत् ॥ सदाधार

पृथिवीन्द्यामुतेमाङ्कस्म्मैदेवायहविषाविधेम ॥ ४ ॥ द्रप्स
श्चस्कन्द । पृथिवीमनुद्यामिमञ्चयोनिमनुयश्चपूर्व्वः ॥ समा
नँय्योनिमनुसञ्चरन्तन्द्रप्सञ्जुहोम्म्यनुसप्तहोत्राः ॥ ५ ॥
नमोस्तु । सर्प्पेब्भ्योयेकेचपृथिवीमनु ॥ येऽअन्तरिक्षेयेदि
वितेब्भ्यः सर्प्पेब्भ्योनमः ॥ ६ ॥ याऽइषवः ॥ याऽइषवो
यातुधानानाँय्येवावनस्प्पतीँ १॥रनु ॥ येवावटेषुशेरतेतेब्भ्यः
सर्प्पेब्भ्योनमः ॥ ७ ॥ येवा ॥ येवामीरोचनेदिवोयेवा

सूर्य्यस्यरश्मिम्मषुं ॥ येषामप्सुसद[1]स्कृतन्तेभ्यः सर्प्पेभ्योन
मः ॥ ८ ॥ कृणुष्ष्वपाजः ॥ कृणुष्ष्वपाजꣳ प्प्रसितिन्नपृथ्वीँ
ऽयाहिराजेवामवाँ२॥ऽइभेन ॥ तृष्ष्वीमनुप्प्रसितिन्द्रूणानो
स्त्तासिव्विद्ध्यरक्षसस्त्तपिष्ठैः ॥ ९ ॥ तवभ्र्रमासः ॥ तवभ्र्र
मासऽआशुयापतन्त्यनुस्प्पृशधृषताशोशुचानः ॥ तपूꣳष्ष्य

---

१ सदस्कृतम् । अत्र सदोद्यौर्नमस्कृतस्पिता पथेषु (शु. य. प्रा. ३ अ. ३४ सू.) इत्यनेन यथासंख्यं सदः द्यौः नमः एतेषां विसर्जनीयसंबन्धिनः सस्य क्रमेण कृतं पिता पथः एतेषु पदेषु परेषु षकारः। एवं षकारे कृते ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वे प्राप्ते ऋवर्णे (शु. य. प्रा. ४ अ. १११ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वनिषेधः ।

ग्ग्नेजुह्वापतङ्ग्ज्ञानसान्दितोव्विसृंजुव्विष्ष्वंगुल्काः ॥ १० ॥ प्रति ॥ पू. अ. ॥ १३ ॥
स्प्पशं ॥ प्रतिस्प्पशोव्विसृंजतूर्णितमोभवापायुर्व्विशोऽअ
स्याऽअदंब्धः ॥ योनोदूरेऽअघशं ᳪ सोयोऽअन्त्यग्ग्नेमाकिष्ट्टे
र्व्यथिरादंधर्षीत् ॥ ११ ॥ उदग्ग्ने । तिष्ट्ठप्प्रत्त्यातनुष्व्वन्न्य
मित्राँ२॥ऽओषतात्तिग्ग्मह्हेते ॥ योनोऽअराति ᳪ समिधानच
क्रेनीचातन्धक्क्ष्यतसन्नशुष्क्कम् ॥ १२॥ ऊर्द्ध्वोभव ॥ ऊर्द्ध्वोभव ॥ १२७ ॥
प्प्रतिव्विद्ध्याद्ध्यस्म्मदाविष्क्कृणुष्व्वदैव्व्यान्न्यग्ग्ने ॥ अवस्थिरा

१ माकिष्टे । अत्र वृन्दारुर्माकिः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७४ सू.) इत्यनेन विसर्गस्य सस्य षत्वे द्वित्वे रूपम् ।

तंनुहियातुजूनांञ्जामिमजांमिम्प्रमृंणीहिशत्रूंन् ॥ अग्नेष्ट्वा
तेजंसासादयामि ॥ १३ ॥ अग्निर्म्मूर्द्धा । दिवः ककुत्पतिंः
पृथिव्याऽअयम् ॥ अपाᳬरेताᳬसिजिन्वति ॥ इन्द्रंस्यत्त्वौज
सासादयामि ॥ १४ ॥ भुवोयज्ञस्य ॥ भुवोयज्ञस्यरजंसश्चने
तायत्रानियुद्भिःसचंसेशिवाभिः ॥ दिविमूर्द्धानंन्दधिषेस्वर्षा
ञ्जिह्वामंग्नेचकृषेहव्यवाहंम् ॥ १५ ॥ [१५-१] ध्रुवासिं ।
धरुणास्तृंताविश्वकंर्म्मणा ॥ मात्त्वांसमुद्रऽउद्वंधीन्मासुप

पर्णोऽव्यथमानापृथिवीन्दृꣳह ॥ १६ ॥ प्रजापतिष्ट्वा । साद
यत्त्वपाम्पृष्ठेसमुद्रस्येमन् ॥ व्यचस्वतीम्प्रथस्वतीम्प्रथस्वपृथि
व्यसि ॥ १७ ॥ भूरसि ॥ भूरसिभूमिरस्यदितिरसिविश्वधाया
विश्वस्यभुवनस्यधर्त्री ॥ पृथिवीँय्यच्छपृथिवीन्दृꣳहपृथिवी
म्माहिꣳसीः ॥ १८ ॥ विश्वस्मैप्प्राणाय ॥ विश्वस्मैप्प्रा
णायापानायव्यानायोदानायप्प्रतिष्ठायैचरित्राय ॥ अग्निष्ट्वा ॥ १२८ ॥

१ प्रजापतिष्ट्वा । सकारपरे च (शु. य. प्रा. ३ अ. ७८ सू.) इत्यनेन सकारः परो यस्मादेकाक्षरात्तस्यैकाक्षरे प्रत्यये विसर्जनीयसकारस्य षत्वम् । अत्र प्रजापतिशब्दे पाधातोः पतिशब्दस्य सस्य षकारे ष्टुत्वे द्वित्वे रूपम् ।

भिपातुमह्यास्वस्त्याच्छर्द्दिषाशान्तम्मेनतयादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रु
वासीद ॥ १९ ॥ काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ती ॥ काण्डा
त्काण्डात्प्ररोहन्तीपरुषः[1]परुषस्प्परि ॥ एवानोदूर्व्वेप्प्रतनुस
हस्रेणशतेनच ॥ २० ॥ याशतेन । प्प्रतनोषिसहस्रेणव्विरो
हसि ॥ तस्यास्तेदेवीष्टकेव्विधेमहविषाव्वयम् ॥ २१ ॥ यास्ते ॥
यास्तेऽअग्नेसूर्य्येरुचोदिवमातन्वन्तिरश्मिभिः ॥ ताभि

---

१ परुषः परुषस्प्परि । अत्र समानपदे च (शु. य. प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन सकारे प्राप्ते न परुषः परुषि (शु. य. प्रा. ३ अ. ३७ सू.) इत्यनेन परुषि परे पूर्वपरुषशब्दघटितविसर्जनीयस्य सकारो निषिध्यते । अतो न सकारः किन्तु विसर्ग एव ।

 न्नोँऽअद्यसर्व्वाँभीरुचेजनायनस्कृधि ॥ २२ ॥ सावं॑ ॥ सा
॥१२९॥ वोँदेवाः सूर्य्येरुचोगोष्वश्वेषुसारुचं॑ ॥ इन्द्राग्नीताभिः स ॥ १३
र्व्वाँभीरुचन्नोधत्तबृहस्पते ॥ २३ ॥ विराड्ज्योति॑ ॥ वि
राड्ज्योतिरधारयत्स्वराड्ज्योतिरधारयत् ॥ प्रजापतिष्ट्वासा
दयतुपृष्ठेपृथिव्याज्योतिष्मतीम् ॥ विश्वस्मैप्राणायापाना
यव्यानायविश्वञ्ज्योतिर्य्यच्छ ॥ [1]अग्निष्टेधिपतिस्तयादेवत ॥१२९॥

१ अग्निष्टे । अग्निस्ते इति पदम् । अत्र वायुरग्निरग्नेरेकाक्षरे (शु. य. प्रा. ३ अ. ७७ सू.) इत्यनेन एकाक्षरे ते पदे परे अग्निशब्दघटितस्य सस्य षत्वे ष्टुत्वे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन टस्य द्वित्वम् ।

याङ्गिरस्वद्ध्रुवासीद ॥ २४ ॥ मधुश्च ॥ मधुश्चमाधवश्चवास
न्तिकावृतूऽअग्नेरन्तःश्लेषोसिकल्पेतान्द्यावापृथिवीकल्प
न्तामापऽओषधयःकल्पन्तामग्नयः पृथङ्ममज्ज्यैष्ठ्यायस
व्रताः ॥ येऽअग्नयःसमनसोन्तराद्यावापृथिवीऽइमे ॥ वास
न्तिकावृतूऽअभिकल्पमानाऽइन्द्रमिवदेवाऽअभिसंविशन्तु[1]
तयादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवेसीदतम् ॥ २५ ॥ अषाढासि ॥ अषा

---

१ अभिसंविशन्तु । अत्र भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) अनेन प्राप्तस्य षकारस्य अनुसन्तनोतुबृहस्पतिसुतस्यसुसमिद्धाय-सुसन्दृशमभिसत्वाऽभिसंविशन्तु० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे षत्वाभावः ।

ढासिसहंमानासहुस्वारांतीॆंसहंस्वपृतनायतः ॥ सुहस्त्रंवीर्य्या
सिसामांजिन्व ॥ २६ ॥ [११-२] मधुव्वातांॆं ॥ मधुव्वाताऽऋ
तायुतेमधुंक्षरन्तिसिन्धंवंॆं ॥ माद्धीर्न्नंसन्त्वोषंधीॆं ॥ २७ ॥
मधुनक्तम् ॥ मधुनक्तंमुतोषसोमधुंमत्पार्थिवॆंरजंः ॥ म
धुद्यौरंस्तुनॆंपिता ॥ २८ ॥ मधुंमान्नॆं ॥ मधुंमान्नोव्वनस्पति
र्म्मधुंमाँ२॥ऽअस्तुसूर्य्यंः ॥ माद्ध्वीर्ग्गावोंभवन्तुनॆं ॥ २९ ॥ ॥ १३० ॥
अपाङ्गम्भंन् ॥ अपाङ्गम्भंन्त्सीदुमात्वासूर्य्योंभितांप्प्सीन्मा

ग्निर्वैश्वानुरः ॥ अच्छिन्नपत्राःप्प्रजाऽअंनुवीक्षस्वानुंत्त्वादि
व्याव्वृष्टिः सचताम् ॥ ३० ॥ त्रीन्त्समुद्द्रान् ॥ त्रीन्त्समुद्द्रा
न्त्समसृपत्त्स्वुर्ग्गानुपाम्पतिर्व्वृषुभऽइष्टकानाम् ॥ पुरीषंव्वसानः
सुकृतस्यंलोकेतत्रंगच्छयत्रपूर्वेपरेताः ॥ ३१ ॥ महीद्यौः ।
पृथिवीचंनऽइमँय्युज्ञम्मिमिक्षताम् ॥ पिपृतान्नोभरीमभिः
॥ ३२ ॥ व्विष्णोःकर्म्माणि । पश्श्यतयतोव्व्रतानिपस्प्पुशे ॥
इन्द्रस्ययुज्ज्यःसखा ॥ ३३ ॥ ध्रुवासि । धुरुणेतोजज्ञेप्रथम

मेभ्योसोनिभ्योऽअधिजातवेदाः ॥ सगायत्र्यात्रिष्टुभानुष्टु
भांचदेवेभ्योहव्यंवहतुप्रजानन् ॥ ३४ ॥ इषेराये । रंस
स्वसहसेद्युम्नऽऊर्ज्जेऽअपत्त्याय ॥ सम्म्राडसिस्वराडसिसार
स्वतौत्त्वोत्त्सौप्प्रावताम् ॥३५॥ अग्नेयुक्ष्व ॥ अग्नेयुक्ष्वाहि
येतवाश्श्वासोदेवसाधवः ॥ अरंवहन्तिमन्यवे ॥ ३६ ॥
युक्ष्वाहि । देवहूतमाँ२॥ऽअश्श्वाँ२॥ऽअग्नेरथीरिव ॥ निहोता ॥ १२१
पूर्व्यःसदः ॥ ३७ ॥ [११-३] सम्म्यक्स्स्रवन्ति । सरितो

नधेनाऽअन्तर्हृदामनंसापूयमानाः ॥ घृतस्यधाराऽअभिचांक
शीमिहिरण्ययोव्वेतसोमद्ध्यैऽअग्नेः ॥ ३८ ॥ ऋचेत्त्वा ।
रुचेत्त्वांभासेत्त्वाज्ज्योतिषेत्त्वा ॥ अभूदिदंव्विश्श्वस्यभुवनस्य
व्वाजिनमग्नेर्व्वैश्श्वानरस्यंच ॥ ३९ ॥ अग्निज्ज्योतिषा ॥
अग्निज्ज्योतिषाज्ज्योतिष्म्मान्रुक्म्मोव्वर्च्चसाव्वर्च्चस्वान् ॥ सहस्र
दाऽअसिसहस्रायत्त्वा ॥ ४० ॥ आदित्त्यङ्गर्ब्भम् ॥ आदित्त्य

---

१ यत्र रकारपरस्य हकारपरस्य च स्पर्शवर्णस्य द्वित्वं तत्र ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ज्ञेयम्। अस्य परं तु रेफहकाराभ्याम् इत्यनेन विधीयमानस्य द्वित्वस्यापवादभूतत्वात्। यथा संवर्च्चसा। गर्ब्भम्। पार्त्थिवम्। चक्षुर्म्मित्रस्य। अग्निर्ज्ज्योतिषा।

ङ्गर्भम्पयसा समङ्क्षि सहस्रस्य प्रतिमां विश्वरूपम् ॥ परिवृङ्धि
हरसा माभि मंस्थाः[1] शतायुषङ्कृणुहि चीयमानः ॥४१॥ वातस्य
जूतिं । वरुणस्य नाभिमश्वञ्जज्ञानं[2] सरिरस्य मद्ध्ये ॥ शिशुं
नदीनां[3] हरिमद्रिबुद्ध्नमग्ने मा हिंसीः परमे व्योमन् ॥४२॥
अजस्रमिन्दुम् ॥ अजस्रमिन्दुमरुषम्भुरण्युमग्निमीडे

१ मंस्थाः । अत्र संयोगाद्यश्च यो भवेत् । (या. शि.) यत्र संयोगाद्योऽनुस्वारो मात्रिको द्विमात्रिको वा वर्णो भवेत्तत्र ऋवर्णव्यञ्जनादिगं संयोगाद्यं वर्जयित्वा ह्रस्व एव बोध्यः । संयोगात्पूर्वः संयोगपूर्वः इति समासः । अत्र नानुस्वारः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०९ सू.) लिङ्गम् । २ वर्णे तु मात्रिके पूर्वे ह्यनुस्वारो द्विमात्रिकः । (या. शि.) मात्रिकेऽ (ह्रस्ववर्ण पूर्वे) नुस्वारे सो द्विमात्रिको लेख्यो बोध्य उच्चारणीयश्च । अत्र अनुस्वारो ह्रस्वपूर्वोऽध्यर्धमात्रा पूर्वा चार्धमात्रेति (शु. य. प्रा. ४ अ. १४८ सू.) प्रमाणम् । ३ द्विमात्रिके मात्रिकः स्यादिति (या. शि.) । यत्रानुस्वारात्पूर्ववर्णो द्विमात्रिकस्तत्र मात्रिकोऽ (ह्रस्वः ७इत्याकारकः) नुस्वारो विधेयो ह्रस्वोच्चारणीयश्च । अत्र दीर्घादर्द्धमात्रा पूर्वा चाध्यर्धा (शु. य. प्रा. ४ अ. १४९ सू.) लिङ्गम् । ॥१३२॥

पूर्व्वचित्तिन्नमोभिः ॥ सपर्व्वीभिर्कृतुशंकल्प्यमानोगाम्माहिंᳫसीरदितिंव्विराजंम् ॥ ४३ ॥ व्वरूत्रीन्त्वष्टुः ॥ व्वरूत्रीन्त्वष्टुर्व्वरुणस्यनाभिमविञ्जज्ञानाᳫंरजसः परस्म्मात् ॥ महीᳫंसाहस्रीमसुरस्यमायामग्नेमाहिᳫंसीः परमेव्योमन् ॥ ४४ ॥ योऽअग्निः ॥ योऽअग्निरग्नेरध्यजायतशोकात्पृथिव्याऽउतवादिवस्परि ॥ येनप्प्रजाव्विश्वकर्म्माजजानतमंग्नेहेडः परितेव्वृणक्तु ॥ ४५ ॥ चित्रन्देवानाम् ॥ चित्रन्देवानामुदगाद

नीकञ्चक्षुर्म्मित्रस्यव्वरुणस्याग्ग्नेः[1] ॥ आप्प्राद्यावापृथिवीऽअन्त
रिक्षꣳसूर्य्यऽआत्मजगतस्तस्थुषश्च ॥ ४६ ॥ [९-४]
इमम्मा । हिꣳसीर्द्विपादम्पशुꣳसहस्राक्षोमेधायचीयमानः ॥
मयुम्पशुम्मेधमग्ग्नेजुषस्वतेनचिव्वानस्तन्व्वोनिषीद ॥ मयु
न्तेशुगृच्छतुयन्द्विष्मस्तन्तेशुगृच्छतु ॥ ४७ ॥ इमम्मा ।
हिꣳसीरेकशफम्पशुङ्कनिक्रदंव्वाजिनंव्वाजिनेषु ॥ गौरमार

१ यत्र स्वरात्परस्य संयोगस्याद्यक्षरस्य द्वित्वं दृश्यते तत्र स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु य. प्रा. ३ अ. ९६ सू.) इत्यनेन ज्ञेयम् । चिव्वानः । संव्व्यच्यमानः । जनित्रम् । वरुणस्याग्ग्नेः । परञ्च स संयोगः सजातीयकंठ्यतालव्यदन्त्यमूर्धन्यौष्ठ्यवर्णानां न चेत् तत्र तु द्वित्वाभाव एव यथा इमम्मा । गौरन्ते ।

ण्यमनुंतेदिशामितेनंचिन्वानस्तन्वोनिषींद ॥ गौरन्तेशुगृं

च्छतुयन्द्विष्मस्तन्तेशुगृंच्छतु ॥ ४८ ॥ इमꣳसाहस्रम् ॥

इमꣳसाहस्रꣳशतधारमुत्सं॑व्यच्यमानꣳसरिरस्यमद्ध्ये ॥

घृतन्दुहानामदितिञ्जनायाग्नेमाहिꣳसीःपरमेव्योमन् ॥ गव

यमारण्यमनुंतेदिशामितेनंचिन्वानस्तन्वोनिषींद ॥ गवय

न्तेशुगृंच्छतुयन्द्विष्मस्तन्तेशुगृंच्छतु ॥ ४९ ॥ इममूर्णा

युं। वरुणस्यनाभिन्त्वचम्पशूनान्द्विपदाञ्चतुष्पदाम् ॥ त्वष्टुः

प्रजानांम्प्रथमञ्जनित्रमग्नेमाहिंꣳसीःपरमेव्योमन् ॥ उष्ट्रं
मारण्ण्यमनुंतेदिशामितेनंचिन्न्वानस्तन्न्वोनिषीद ॥ उष्ट्रन्ते
शुगृंच्छतुयन्द्विष्म्मस्तन्तेशुगृंच्छतु ॥ ५० ॥ अजोहि ॥ अजो
ह्यग्नेरजनिष्टशोकात्सोऽअंपश्श्यज्जनितारमग्ग्रें ॥ तेनंदेवादेव
तामग्ग्रंमायँस्तेनरोहंमायन्नुपमेद्ध्यासः ॥ शरभमारण्ण्यमनुंते
दिशामितेनंचिन्न्वानस्तन्न्वोनिषीद ॥ शरभन्तेशुगृंच्छतुय
न्द्विष्म्मस्तन्तेशुगृंच्छतु ॥ ५१ ॥ त्वँय्यंविष्ठ । दाशुषोनॄँः

पाहिशृणुधीगिरः ॥ रक्षातोकमुतत्क्मना ॥५२॥ [६-५]
अपान्त्वा ॥ अपान्त्वेमन्त्सादयाम्म्यपान्त्वोद्मन्त्सादयाम्म्य
पान्त्वाभस्मन्त्सादयाम्म्यपान्त्वाज्ज्योतिषिसादयाम्म्यपा
न्त्वायनेसादयाम्म्यर्णवेत्त्वासदनेसादयामिसमुद्रेत्त्वासदने
सादयामिसरिरेत्त्वासदनेसादयाम्म्यपान्त्वाक्षयेसादयाम्म्य
पान्त्वासधिषिसादयाम्म्यपान्त्वासदनेसादयाम्म्यपान्त्वासध
स्थेसादयाम्म्यपान्त्वायोनौसादयाम्म्यपान्त्वापुरीषेसादया

१ एमनि इति पदम् । निशब्दो बहुलम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन क्वचिन्निकारघटितेकारस्यापि लोपः । एवं लोपे एमन् भवति ।

म्म्यपान्त्वापाथंसिसादयामिगायत्रेणत्त्वाच्छन्दंसासादयामि
त्रैष्टुंभेनत्त्वाच्छन्दंसासादयामिजागंतेनत्त्वाच्छन्दंसासादया
म्म्यानुंष्टुभेनत्त्वाच्छन्दंसासादयामिपाङ्क्तेनत्त्वाच्छन्दंसासाद
यामि ॥ ५३ ॥ [१-६] अयम्पुरः ॥ अयम्पुरोभुवस्तस्यं
प्प्राणोभौवायुनोव्वंसन्तः प्प्राणायनोगांयत्रीव्वांसन्तीगांयत्र्यै
गांयत्रङ्गांयत्रादुंपाꣳशुरुंपाꣳशोस्त्रिवृत्त्रिवृतोंरथन्तरंव्वसिंष्ठऽ ॥ १३५ ॥
ऋषिंः प्प्रजापंतिगृहीतयात्त्वयांप्प्राणङ्गृंह्णामिप्प्रजाब्भ्यंः

॥५४॥ अयन्दक्षिणा । विश्वकर्म्मातस्यमनोवैश्वकर्म्मणङ्ग्री
ष्म्मोमानसस्त्रिष्टुब्ग्रैष्म्मीत्रिष्टुभः स्वारंस्वारादन्तर्य्यामोन्त
र्य्यामात्पञ्चदशः पञ्चदशाद्वृहद्भरद्वाजऽऋषिः प्प्रजापतिगृही
तयात्त्वयामनोगृह्णामिप्प्रजाब्भ्यः ॥५५॥ अयम्पश्चात् ॥
अयम्पश्चाद्विश्वव्यचास्तस्यचक्षुर्वैश्वव्यचसंव्वर्षाश्चाक्षु
ष्युोजगतीव्वार्षीजगत्त्याऽऋक्कसम मृक्कसमाच्छुक्रः शुक्रात्सप्त
दशः सप्तदशाद्वैरूपञ्जमदग्निर्ऋषिः प्प्रजापतिगृहीतयात्त्वया

चक्षुर्गृह्णामिप्प्रजाब्भ्यः ॥ ५६ ॥ इदमुत्तरात् ॥ इदमुत्त
रात्त्स्वस्त्तस्यश्श्रोत्रꣳसौवꣳशरच्छ्रौत्र्यनुष्टुप्प्शारद्यनुष्टुभंऽऐ
डमैडान्म्मन्थीमन्थिनंऽएकविꣳशऽएकविꣳशाद्वैराजंविश्वामि[1]
त्रऽऋषिः प्प्रजापतिगृहीतयात्त्वयाश्श्रोत्रङ्गृह्णामिप्प्रजाब्भ्यः
॥ ५७ ॥ इयमुपरिमतिस्त्तस्यैवाङ्[2]मात्त्याहैमन्न्तोवाच्यःप
ङ्क्तिर्हैमन्तीपङ्क्क्त्यैनिधनंवन्निधनंवतऽआग्ग्रयणऽआग्ग्रयणात्त्रि

१ विश्वामित्रः । अत्र नरहामित्रेषु च (शु. य. प्रा. ३ अ. १०३ सू.) इत्यनेन मित्रशब्दपरे विश्वशब्दस्य दीर्घाकारः । २ वाक्‌मात्या इति पदम् । पञ्चमेऽपञ्चमम् । (शु. य. प्रा. ४ अ. १२१ सू.) पञ्चमे स्पर्शे प्रत्यये परेऽपञ्चमः पञ्चममापद्यते । इत्यनेन ककारस्य पञ्चमे स्वरे पञ्चमः । वाङ्मात्या ।

णवन्त्रयस्त्रिꣳशौत्रिणवन्त्रयस्त्रिꣳशाब्भ्याꣳशाक्करैवतेव्विश्वक
र्म्मऽऋषिः प्प्रजापतिगृहीतयात्त्वयाव्वाचंङ्गृह्णामिप्प्रजाब्भ्यो
लोकन्ताऽइन्द्रम् ॥ ५८ ॥ [५-७] इतिश्रीवाजसनेयसंहि
तायांत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥

अनुवाकसूत्रम् ॥ ध्रुवक्षितिर्षट्, सजूरृतुभिर्द्विका, मूर्द्धाव्वयो
द्विका, इन्द्राग्नीऽअव्यथमानाꣳषडा, युर्मेषडा, शुस्त्रिवृदेका,

१ अध्यायः १२-लोकंपृण. १ । ताऽअस्य. २ । इंद्रंविश्वाः. ३ ॥ इति प्रतीकानि ॥
५४ ५५ ५६

ग्नेर्भागोसिचतुष्कै,कयाचतुष्का,ष्टावेकत्रिꣳशत् [अ. १४
मं. ३१ अनु. ८] ॥ हरिः ॐ ॥ ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिः ॥
ध्रुवाक्षितिर्ध्रुवयोनिर्ध्रुवासिध्रुवँय्योनिमासीदसाधुया ॥ उख्यं
स्यकेतुम्प्रथमञ्जुषाणाश्विनाध्वर्यूसादयतामिहत्त्वा ॥ १ ॥
कुलायिनीघृतवती ॥ कुलायिनीघृतवतीपुरन्धिꣳस्योनेसीदस
दनेपृथिव्याः ॥ अभित्त्वारुद्रावसवोगृणन्त्विमाब्रह्मपीपि

१ ध्रुवयोनिः ॥ अत्र समानपदे ऋषरेभ्यः स्वरयवहकपैश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ६२ सू.) इत्यनेन णत्वप्राप्तौ इन्द्राग्नी चित्रभानो० (य. शु. प्रा. ३ अ. ९३ सू.) इत्यनेन णत्वनिषेधः ।

हि॒सौभ॑गाया॒श्विना॑द्ध्व॒र्य्यू सा॑दयता॒मि॒ह त्त्वा॑ ॥ २॥ स्वै॒र्द॑क्ष्षैः ॥
स्वै॒र्द॑क्ष्षै॒र्द॑क्ष्षपिते॒ह सी॑द दे॒वाना॑ᳬ सु॒म्ने बृ॒ह॒ते रणा॑य ॥ पि॒तेवै॑धि
सू॒नव॒ऽआसु॒शेवा॑स्वावे॒शा त॒न्न्वा॒ सं वि॑शस्वा॒श्विना॑द्ध्व॒र्य्यू सा॑दयता
मि॒ह त्त्वा॑ ॥ ३ ॥ पृ॒थि॒व्याः पुरी॑षम् ॥ पृ॒थि॒व्याः पुरी॑षम॒स्य
प्प्सो नाम॒ तान्त्वा॒ विश्वे॑ऽअ॒भि गृ॑णन्तु दे॒वाः ॥ स्तोम॑पृष्ठा घृ॒तव॑
ती॒ह सी॑द प्र॒जाव॑द॒स्म्मे द्र॑वि॒णाय॑ जस्वा॒श्विना॑द्ध्व॒र्य्यू सा॑दयता॒मि॒
ह त्त्वा॑ ॥४॥ अदि॑त्त्यास्त्त्वा । पृ॒ष्ठे सा॑दयाम्य॒न्तरि॑क्षस्य ध॒र्त्त्रीं

विष्टम्भनीन्दिशामधिपत्नीम्भुवनानाम् ॥ ऊर्म्मिर्द्रप्सोऽ
अपामसिविश्वकर्म्मातऽऋषिरश्विनाध्वर्यूसादयतामिहत्त्वा
॥ ५ ॥ शुक्रश्च ॥ शुक्रश्चशुचिश्चग्ग्रैष्म्मावृतूऽअग्नेरन्तःश्लेषो
सिकल्प्पेतान्द्यावापृथिवीकल्प्पन्तामापऽओषधयःकल्प्पन्ता
मग्नयःपृथङ्ममज्ज्यैष्ठ्यायसव्व्रताः ॥ येऽअग्नयःसमनसो
न्तराद्यावापृथिवीऽइमे ॥ ग्रैष्म्मावृतूऽअभिकल्प्पमानाऽइन्द्र
मिवदेवाऽअभिसंविशन्तुतयादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवेसीदतम् ॥ ६ ॥

[६-१]सजूर्ऋतुभिः। सजूर्विधाभिः सजूर्देवैः सजूर्देवैर्वयोनाधै
रग्नये त्वा वैश्वानराया श्विनाध्वर्यू सादयतामिह त्वा सजूर्ऋतु
भिः सजूर्विधाभिः सजूर्वसुभिः सजूर्देवैर्वयोनाधैरग्नये त्वा वै
श्वानराया श्विनाध्वर्यू सादयतामिह त्वा सजूर्ऋतुभिः सजूर्वि
धाभिः सजूरुद्रैः सजूर्देवैर्वयोनाधैरग्नये त्वा वैश्वानराया श्वि
नाध्वर्यू सादयतामिह त्वा सजूर्ऋतुभिः सजूर्विधाभिः सजूरा
सं. २४ दित्यैः सजूर्देवैर्वयोनाधैरग्नये त्वा वैश्वानराया श्विनाध्वर्यू सा

दयतामिहत्त्वासजूर्ऋतुभि÷सजूर्व्विधाभि÷सजूर्व्विश्श्वैर्द्देवैःस
जूर्द्देवैर्व्वयोनाधैरग्ग्नयेत्त्वाव्वैश्श्वानरायाश्श्विनाद्ध्वर्य्यूसादयतामि
हत्त्वा॥ ७॥ प्राणम्मे। पाह्यपानम्मेपाहिव्व्यानम्मेपाहिचक्षु
र्म्मऽउर्व्याव्विभाहिश्श्रोत्रम्मेश्श्लोकय॥ अपःपिन्न्वौषधीर्ज्जिन्न्व
द्विपादवचतुष्प्पात्पाहिदिवोव्वृष्टिमेरय ॥ ८ ॥ [२-२] मूर्द्धा
वय÷। प्प्रजापतिश्च्छन्द÷क्षत्त्रंव्वयोमयन्दञ्छन्दोव्विष्टम्भो
वयोधिपतिश्च्छन्दोव्विश्श्वकर्म्मावय÷परमेष्ठीच्छन्दोबस्तो

व्वयोंव्विवलञ्छन्दोव्वृष्णिर्व्वयोंव्विशालञ्छन्दः पुरुषोव्वयस्त्त
न्द्रञ्छन्दोव्याग्घ्रोव्वयोनाधृष्टञ्छन्दः सिहोव्वयश्च्छदिश्च्छ
न्दः पष्ठवाड्वयोंबृहतीच्छन्दऽउक्षाव्वयः ककुप्च्छन्दऽऋषभो
व्वयः सतोबृहतीच्छन्दोनड्वान्व्वयः ॥९॥ अनड्वान्व्वयः। पङ्क्ति
श्च्छन्दोधेनुर्व्वयोजगतीच्छन्दस्त्र्यविर्व्वयस्त्रिष्टुप्च्छन्दोदित्त्य
वाड्वयोंव्विराट्छन्दः पञ्चाविर्व्वयोगायत्रीच्छन्दस्त्रिवत्त्सोव्वयऽउ
ष्णिक्छन्दस्त्तुर्य्यवाड्वयोनुष्टुप्च्छन्दोलोकन्ताऽइन्द्रम् ॥१०॥

---

१ अध्यायः १२ लोकंपृण. १ ताऽअस्य. २। इन्द्रंविश्वाः. ३ ॥ इति प्रतीकानि ॥
५४ ५५ ५६

[२-३] इन्द्राग्नीऽअव्यथमानाम् ॥ इन्द्राग्नीऽअव्यं
थमानामिष्टकान्दृ꣡ᳲहतँयुवम् ॥ पृष्ठेन द्यावापृथिवीऽअन्त
रिक्षञ्चविबाधसे ॥ ११ ॥ विश्वकर्म्मात्वा । सादयत्वन्त
रिक्षस्यपृष्ठेव्यचस्वतीम्प्रथस्वतीमन्तरिक्षँयच्छान्तरिक्ष
न्दृ꣡ᳲहान्तरिक्षम्माहि꣡ᳲसीः ॥ विश्वस्म्मैप्प्राणायापानाय
व्यानायोदानायप्प्रतिष्ठायैचरित्राय ॥ वायुष्ट्वाभिपातुमह्यास्व
स्त्याच्छर्दिषाशन्तमेनतयादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवासीद ॥ १२ ॥

शतम् ॥ ७०० ॥ राज्ञ्यसि ॥ राज्ञ्यसिप्प्राचीदिग्विराडसि
दक्षिणादिक्सम्म्राडसिप्प्रतीचीदिक्स्वराडस्युदीचीदिगधिप
त्न्यसिबृहतीदिक् ॥ १३ ॥ विश्श्वकर्म्मात्त्वा । सादयत्त्व
न्तरिक्क्षस्यपृष्ठेज्ज्योतिष्म्मतीम् ॥ विश्श्वस्म्मैप्प्राणायापानाय
व्यानायविश्श्वञ्ज्योतिर्य्यच्छ ॥ वायुष्टेधिपतिस्त्तयादेवतया
ङ्गिरस्वद्ध्रुवासीद ॥ १४ ॥ नभश्श्च । नभस्यश्श्चवार्षिकावृतूऽ

---

१ वायुष्टे। अत्र वायुस्ते इति पदम्। "वायुरग्निरग्नेरेकाक्षरे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७७ सू.) इत्यनेन एकाक्षरे पदे परे वायुः अग्निः अग्नेः एतेषां विसर्गस्य षत्वं भवति। ततः ष्टुत्वे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन द्वित्वे रूपम्।

अग्नेरंन्तꣳश्लेषोसिकल्प्पैंतान्द्यावांपृथिवीकल्प्पंन्तामापऽओ
॥१४१॥ षंधयꣳकल्प्पंन्तामग्नयꣳपृथङ्ममज्ज्यैष्ठ्यांयसव्व्रंताꣳ ॥ येऽ ॥ १४ ॥
अग्नयꣳसमंनसोन्तराद्यावांपृथिवीऽइमे ॥ व्वार्षिकावृतूऽअ
भिकल्प्पंमानाऽइन्द्रंमिवदेवाऽअंभिसंविंशन्तुतयांदेवतंयाङ्गि
रस्वद्ध्रुवेसींदतम् ॥ १५ ॥ इषश्च ॥ इषश्चोर्ज्जश्चंशारदा
वृतूऽअग्नेरंन्तꣳश्लेषोसिकल्प्पैंतान्द्यावांपृथिवीकल्प्पंन्तामा ॥१४१॥
पऽओषंधयꣳकल्प्पंन्तामग्नयꣳपृथङ्ममज्ज्यैष्ठ्यांयसव्व्रंताꣳ ॥

येऽअग्नयःसमनसोन्तराद्यावापृथिवीऽइमे ॥ शारदावृतूऽ
अभिकल्प्पमानाऽइन्द्रमिवदेवाऽअभिसंविशन्तुतयादेवतया
ङ्गिरस्वद्ध्रुवेसीदतम् ॥ १६ ॥ [६-३] आयुर्म्मे । पाहिप्प्रा
णम्मेपाह्यपानम्मेपाहिव्यानम्मेपाहिचक्षुर्म्मेपाहिश्श्रोत्रम्मे
पाहिवाचम्मेपिन्वमनोमेजिन्वात्मानम्मेपाहिज्योतिर्म्मेय
च्छ ॥ १७ ॥ माच्छन्दः । प्प्रमाच्छन्दःप्प्रतिमाच्छन्दोऽअस्त्री
वयश्[1]च्छन्दःपङ्क्तिश्च्छन्दऽउष्णिक्छन्दोबृहतीच्छन्दोनुष्टु

१ अत्र "अस्त्रीवयश्छन्दः" इत्यत्र "चछयोः शम्" इत्यनेन यकारोत्तरवर्तिनो विसर्जनीयस्य शकारः ।

प्पङ्क्तिश्छन्दो॑ विराट्छन्दो॑ गायत्रीच्छन्द॑स्त्रिष्टुप्छन्दो॒ जग॑तीच्छन्द॑:
॥ १८ ॥ पृथिवीच्छन्द॑: ॥ पृथिवीच्छन्दो॒ऽन्तरि॑क्षञ्छन्दो॒
द्यौश्छन्द॒: समा॒श्छन्दो॒ नक्ष॑त्राणि॒च्छन्दो॒ वाक्छन्दो॒ मन॒
श्छन्द॑: कृषिश्छन्दो॒ हिर॑ण्यञ्छन्दो॒ गौश्छन्दो॒ऽजाच्छन्दो
ऽश्वश्छन्द॑: ॥ १९ ॥ अ॒ग्निर्दे॒वता॑ ॥ अ॒ग्निर्दे॒वता॒ वातो॑ दे॒व
ता॒ सूर्यो॑ दे॒वता॑ चन्द्रमा॑ दे॒वता॒ वस॑वो दे॒वता॑ रु॒द्रा दे॒वता॑ऽदि॒त्या दे॒व ॥ १४२ ॥
ता॑ मरुतो॑ दे॒वता॒ विश्वे॑ दे॒वा दे॒वता॒ बृह॒स्पति॑र्दे॒वतेन्द्रो॑ दे॒वता॒ वरु॑णो

देवता ॥ २० ॥ मूर्द्धासि ॥ मूर्द्धासिराड्ध्रुवासिधरुणाधर्त्र्यसि धरणी ॥ आयुषेत्त्वाव्वर्च्चसेत्त्वाकृष्ष्यैत्त्वाक्षेमायत्त्वा ॥ २१ ॥ यन्त्रीराट् ॥ यन्त्रीराड्यन्त्र्यसियमनीध्ध्रुवासिधरित्री ॥ इषेत्त्वोर्ज्जेत्त्वारय्यैत्त्वापोषायत्त्वालोकन्ताऽइन्द्रम् ॥ २२ ॥ [६-५] आशुस्त्रिवृत् ॥ आशुस्त्रिवृद्भान्तः पञ्चदशो व्व्योमासप्तदशोधरुणंऽएकविंशः प्रतूर्त्तिरष्टादशस्तपोनवदशोऽभीवर्त्तः सविंशो

१ अध्याय १२—लोकंपृण. ५४ १—ताऽअस्य. ५५ २। इंद्रंविश्वाः. ३ ५६ ॥ इति प्रतीकानि ॥ २ अभीवर्त्तः। अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारयघृणिसेदिमेन्द्रियधारयचित्रभङ्गुरवयुनाश्वस्यहृदयघुव्यर्त्तोध्यवताभ्यर्चशक्तिपुरुशचि वकारे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे अभि इत्यस्य ह्रस्वेकारस्य दीर्घेकारः।

वर्च्चौद्वाविꣳशःसम्भरणस्त्रयोविꣳशोयोनिश्चतुर्विꣳशोगर्ब्भाꣳ
पञ्चविꣳशऽओजस्त्रिणवःक्रतुरेकत्रिꣳशःप्प्रतिष्ठात्रयस्त्रिꣳशो
ब्ब्रध्नस्यविष्टपञ्चतुस्त्रिꣳशोनाकःषट्त्रिꣳशोविवर्त्तोष्टाचत्त्वारिꣳ
शोधर्त्रञ्चतुष्टोमः ॥ २३ ॥ [१-६] अग्नेर्ब्भागः ॥ अग्नेर्ब्भा
गोसिदीक्षायाऽआधिपत्त्यम्ब्रह्मस्पृतन्त्रिवृत्स्तोमऽइन्द्रस्यभा

---

१ बध्नस्य । अत्र स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन द्वित्वम् । न त्वत्र धकारोत्तरवर्तिनो नकारस्य स्ववर्गीयत्वेन स्ववर्गीये चानुत्तमे (शु. य. प्रा. ४ अ. ११५ सू.) इत्यनेन निषेधः । तस्यानुत्तमे एव स्ववर्गीये वर्णपरे निषेधात् । अत्र तु अनुनासिकाश्चोत्तमाः (य. शु. प्रा. १ अ. ८६ सू.) इत्यनेन वर्गोत्तमा ङञणनमाः (वर्गोत्तमसंज्ञकाः) अनुनासिका भवन्ति । इति धकारत्तरोवर्तिनो नकारस्य वर्गोत्तमत्त्वात्तदतिरिक्तेषु वर्णपरेषु स्ववर्गीयेष्वेव द्वित्वनिषेधो बोध्यः । एवं तत्तत्स्थलेषु ज्ञेयम् ।

ग्गोसिव्विष्ण्णोराधिपत्त्यङ्क्षत्रꣳस्पृतम्पञ्चदशस्त्तोमोनृचक्क्ष
साम्भागोसिधातुराधिपत्त्यञ्जनित्रꣳस्पृतꣳसप्तदशस्त्तोमो
मित्रस्यभागोसिव्वरुणस्याधिपत्त्यन्दिवोव्वृष्टिर्व्वातस्पृतऽएक
विꣳशस्त्तोमोव्वसूनाम्भागः ॥ २४ ॥ व्वसूनाम्भागः ॥ व्वसू
नाम्भागोसिरुद्राणामाधिपत्त्यञ्चतुष्प्पात्स्पृतञ्चतुर्व्विꣳशस्त्तो
मऽआदित्त्यानाम्भागोसिमरुतामाधिपत्त्यङ्गर्ब्भाःस्पृताःपञ्च
विꣳशस्त्तोमोदित्त्यैभागोसिपूष्ण्णऽआधिपत्त्यमोजःस्पृतन्त्रि

णवस्त्तोमो देवस्य सवितुर्भागोसि बृहस्प्पतेराधिपत्त्यꣳसमी
चीर्द्दिशस्पृताश्चतुष्टोमस्त्तोमो यवानाम्भागः ॥ २५ ॥ यवा
नाम्भागः ॥ यवानाम्भागोस्ययवानामाधिपत्त्यम्प्रजास्पृता
श्चतुश्चत्त्वारिꣳशस्त्तोमऽऋभूणाम्भागोसि विश्वेषान्देवानामा
धिपत्त्यम्भूतꣳस्पृतन्त्रयस्त्रिꣳशस्त्तोमः सहश्च ॥ २६ ॥ सह
श्च । सहस्यश्च हैमन्तिकावृतूऽअग्नेरन्तःश्लेषोसि कल्प्पेतान्द्या
वापृथिवी कल्प्पन्तामापऽओषधयः कल्प्पन्तामग्नयः पृथङ्मम

मुज्यैष्ठ्यायसव्र्वंताः ॥ येऽअग्नयःसमनसोन्तराद्यावापृथिवीऽ
इमे ॥ हैमन्तिकावृतूऽअभिकल्प्पमानाऽइन्द्रमिवदेवाऽअभि
संविशन्तुतयादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवेसीदतम् ॥२७॥ [४-७] एकं
यास्तुवत। प्प्रजाऽअधीयन्तप्प्रजापतिरधिपतिरासीत्तिसृभिर[1]
स्तुवतब्रह्मासृज्यतब्रह्मणस्प्पतिरधिपतिरासीत्पञ्चभिरस्तु
वतभूतान्यसृज्यन्तभूतानाम्पतिरधिपतिरासीत्सप्तभिरस्तु

१ तिसृभिः। अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन षत्वप्राप्तौ "ऋकाररेफारुदयश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८३ सू.) इत्यनेन यत्र ऋकारोदयः, रेफोदयः, अरुदयश्च सकारस्तत्र प्रकृत्या स्यात्तेनात्र सस्य ऋकारोदयत्वान्न षत्वम्।

वतसप्तऽऋषयोऽसृज्यन्तधाताधिपतिरासीन्नवभिरस्तुवत
॥१४५॥ ॥२८॥ नवभिरस्तुवत। पितरोऽसृज्यन्तादितिरधिपत्न्यासीदे ॥ १४ ॥
कादुशभिरस्तुवतऽऋतवोऽसृज्यन्तार्त्तवाऽअधिपतयऽआसँस्त्र
योदुशभिरस्तुवतमासाऽअसृज्यन्तसंवत्त्सरोधिपतिरासीत्त्प
ञ्चदुशभिरस्तुवतक्क्षत्रमसृज्यतेन्द्रोधिपतिरासीत्त्सप्तदुशभि
रस्तुवतग्ग्राम्म्याश्पशवोऽसृज्यन्तबृहस्प्पतिरधिपतिरासीन्नव ॥ १४५ ॥
दुशभिरस्तुवत॥२९॥नवदुशभिरस्तुवत।शूद्रार्य्यावसृज्येता

महोरात्त्रेऽअधिपत्क्नीऽआस्त्तामेकांविᳬंशत्त्यास्त्तुवतैकशफाः

पुशवोसृज्ज्यन्तुव्वरुणोधिपतिरासीत्त्रयोंविᳬंशत्त्यास्त्तुवतक्क्षु

द्द्राःपुशवोसृज्ज्यन्तपूषाधिपतिरासीत्त्पञ्चंविᳬंशत्त्यास्त्तुवतार

ण्ण्याःपुशवोसृज्ज्यन्तव्वायुरधिपतिरासीत्त्सप्तंविᳬंशत्त्यास्त्तुव

तुद्यावांपृथिवीव्व्यैतांव्वसंवोरुद्द्राऽआदित्त्याऽअनुव्व्यायँस्तऽए

वाधिपतयऽआसन्नवंविᳬंशत्त्यास्त्तुवत ॥३०॥ नवंविᳬंशत्त्या

स्त्तुवत ॥ नवंविᳬंशत्त्यास्त्तुवतव्वनस्प्पतंयोसृज्ज्यन्तसोमोधि

पतिरासीदेकंत्रिꣳशतास्तुवतप्प्रजाऽअंसृज्ज्यन्तुयवाश्श्चायंवा
श्श्चाधिपतयऽआसँस्त्रयंस्त्रिꣳशतास्तुवतभूतान्यंशाम्म्यन्प्प्रजा
पंतिःꣳपरमेष्ठ्यधिंपतिरासीह्लोकन्ताऽइन्द्रंम् ॥ ३१ ॥ [४-८]
इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ श्रीवेद
पुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ अग्नेजातान्पञ्च,रश्मिना
सत्यायचतस्रो,राज्ञ्यसिपञ्चा,यंपुरःपञ्चा,ग्निर्मूर्द्धैकोनत्रिꣳश, ॥ १४६ ॥

---

१ अध्यायः १२–लोकंपृण. १–ताऽअंस्य. २ । इंद्राग्नीविश्वाः. ३ इति प्रतीकानि ॥
॥ मंत्रः ॥ ५४ ५५ ५६

द्येनऽऋषयोष्टौ, तपश्चनव, सप्त पञ्चषष्टिः ॥ [अ. १५ मं. ६५ अनु. ७] ॥ हरिः ॐ ॥ अग्नेर्जातान् ॥ अग्नेर्जातान्प्रणुदा नःसपत्नान्प्रत्यजातान्नुदजातवेदः ॥ अधिनोब्रूहिसुमनाऽअ हेडँस्तवस्यामशर्म्मंस्त्रिवरूथऽउद्भौ ॥ १ ॥ सहसाजातान् ॥ सह साजातान्प्रणुदानःसपत्नान्प्रत्यजाताञ्जातवेदोनुदस्व ॥ अधि नोब्रूहिसुमनस्यमानोव्वयꣳस्यामप्रणुदानःसपत्नान् ॥ २ ॥

१ प्रणुदानः । अत्र प्रनुदान इति पदम् । अत्र समानपदत्वाभावेन "ऋषरेभ्यः" इत्यनेन णत्वाप्राप्तौ "प्रनेतिनुदातिहिनोमीनाम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८९ सू.) इत्यनेन प्रशब्दात्परे स्थितानामेतेषां नकारस्य णत्वविधानादत्र णत्वम् । तथा चात्र प्रनुद नः दकारोत्तरवर्तिनः ह्रस्वाकारस्य नकारे परे "धारयोव०" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारः ।

षोडशीस्त्तोमं÷ ॥ षोडशीस्त्तोमऽओजोद्द्रविणञ्चतुश्चत्त्वारिꣳ
शस्त्तोमोव्वर्च्चोद्द्रविणम् ॥ अग्नेश्पुरीषमस्यप्प्सोनामतान्त्वा
व्विश्श्वेऽअभिगृणन्तुदेवाः ॥ स्तोमपृष्ठाघृतवतीहसीदप्प्रजाव
दस्म्मेद्द्रविणायजस्व ॥ ३ ॥ एवश्छन्दं÷ ॥ एवश्छन्दो
व्वरिवश्छन्दं÷शम्भूश्छन्दं÷परिभूश्छन्दऽआच्छच्छन्दो
मनश्छन्दोव्यचश्छन्दं÷सिन्धुश्छन्दं÷समुद्द्रश्छन्दं÷स
रिरञ्छन्दं÷ककुप्छन्दस्त्रिककुप्छन्दं÷काव्यञ्छन्दोऽअङ्कुप

च्छन्दोक्षरपङ्क्तिश्छन्दः पदपङ्क्तिश्छन्दो विष्टारपङ्क्तिश्छ
न्दः क्षुरोभ्रज श्छन्दऽआच्छच्छन्दः प्रच्छच्छन्दः ॥ ४ ॥
आच्छच्छन्दः प्रच्छच्छन्दः । सँय्यच्छन्दो विय च्छन्दो बृ
हच्छन्दो रथन्तरञ्छन्दो निकायश्छन्दो विवधश्छन्दो गिर
श्छन्दो भ्रजश्छन्दः सँस्तुप्छन्दो नुष्टुप्छन्दऽएवश्छ
न्दो वरिवश्छन्दो वयश्छन्दो वयस्कृच्छन्दो विष्पर्द्धाश्छ
न्दो विशालञ्छन्दश्छदिश्छन्दो दूरोहणञ्छन्दस्तन्द्रञ्छ

न्दोऽअङ्क्वाङ्कञ्छन्दः ॥ ५ ॥ [५-१] रश्मिम्मनासत्त्या
यं । सत्त्यञ्जिन्न्वप्प्रेतिनाधर्म्मणाधर्म्मञ्जिन्न्वान्विवत्त्यादिवादि
वञ्जिन्न्वसन्धिनान्तरिक्क्षेणान्तरिक्क्षञ्जिन्न्वप्प्रतिधिनापृथि
व्यापृथिवीञ्जिन्न्वविष्ट्टम्भेनवृष्ट्ट्यावृष्ट्टिञ्जिन्न्वप्प्रवयान्हाहर्ज्जि
न्न्वानुयारात्र्यारात्रीञ्जिन्न्वोशिजावसुब्भ्योवसूञ्जिन्न्वप्प्रकेते
नादित्त्येब्भ्यऽआदित्त्याञ्जिन्न्वतन्तुनारायः ॥ ६ ॥ तन्तु
नारायः ॥ तन्तुनारायस्प्पोषेणरायस्प्पोषञ्जिन्न्वसꣳसर्प्पेणश्श्रु

तायंश्रुतञ्जिन्वैडेनौषधीभिरोषधीर्जिन्वोत्तमेनंतनूभिस्तनू
र्जिन्वव्वयोधसाधीतेनाधीतञ्जिन्वाभिजितातेजसातेजोजिन्व
॥ ७ ॥ प्रतिपदसि । प्प्रतिपदेत्त्वानुपदस्यनुपदेत्त्वासम्पद
सिसम्पदेत्त्वातेजोसितेजसेत्त्वात्रिवृदसि ॥ ८ ॥ त्रिवृद
सि । त्रिवृतेत्त्वाप्प्रवृदसिप्प्रवृतेत्त्वाव्विवृदसिव्विवृतेत्त्वासवृदसि
सवृतेत्त्वाक्क्रमोस्याक्क्रमायत्त्वासङ्क्रमोसिसङ्क्रमायत्त्वोत्क्रमोस्यु
त्क्रमायत्त्वोत्क्रान्तिरस्युत्क्रान्त्यैत्त्वाधिपतिनोर्जोर्जञ्जिन्व

शु॰ य॰ संहि॰ ॥ ९ ॥ [४-२] राज्ञ्यंसि ॥ राज्ञ्यंसिप्प्राचीदिग्ग्वसंवस्त्ते पू॰ अ॰

॥१४९॥ देवाऽअधिंपतयोग्ग्निर्हैतीनाम्प्रंतिधर्त्तात्त्रिवृत्त्वास्त्तोमंः पृथि ॥ १५ ॥

व्याᳪश्रंयत्त्वाज्ज्यंमुक्क्थमव्व्यंथायैस्त्तब्भ्नातुरथन्त्तरᳪंसाम

प्प्रतिंष्ठित्त्याऽअन्तरिंक्क्षऽऋषंयस्त्त्वाप्प्रथमजादेवेषुंदिवोमा

त्त्रयाव्वरिम्म्णाप्प्रंथन्तुव्विधर्त्ता चायमधिंपतिश्च्चतेत्त्वासर्व्वेसंवि

दानानाकंस्यपृष्ठेस्स्वर्ग्गेलोकेयजंमानञ्चसादयन्तु ॥ १० ॥ व्विरा ॥ १४९ ॥

डंसि ॥ व्विराडंसिदक्क्षिणादिग्ग्रुद्द्रास्त्तेदेवाऽअधिंपतयऽइन्द्रो

हेतीनाम्प्रतिधर्त्तापञ्चदशस्त्वास्तोमः पृथिव्याꣳश्रयतुप्रऽ
उगमुक्थमव्यथायैस्तभ्नातुबृहत्सामप्प्रतिष्ठित्याऽअन्तरि
क्षऽऋषयस्त्वाप्प्रथमजादेवेषुदिवोमात्रयाव्वरिम्मणाप्प्रथन्तु
व्विधर्त्ताचायमधिपतिश्चतेत्वासर्व्वेसंविदानानाकस्यपृष्ठेस्वर्ग्गे
लोकेयजमानञ्चसादयन्तु ॥ ११ ॥ सम्म्राडसि । प्प्रतीची
दिगादित्यास्तेदेवाऽअधिपतयोव्वरुणोहेतीनाम्प्रतिधर्त्तासप्त
दशस्त्वास्तोमःपृथिव्याꣳश्रयतुमरुत्वतीयमुक्थमव्य

थायैस्त्तभ्नातुव्वैरूपᳬसामप्प्रतिंष्ठित्त्याऽअन्तरिंक्क्षऽऋषंय
स्त्त्वाप्प्रथमजादेवेषुंदिवोमात्त्रंयाव्वरिम्म्णाप्प्रंथन्तुव्विधर्त्तांच्चा
यमधिंपतिश्श्चतेत्त्वासर्व्वैसंविदानानाकंस्यपृष्ठेस्वर्ग्गेंलोकेयजंमा
नञ्चसादयन्तु ॥१२॥ स्वराडंसि ॥ स्वराडस्युदींचीदिङ्म्मरुतंस्त्ते
देवाऽअधिंपतयᳬसोमोंहेतीनाम्प्रंतिधर्त्तैकंविᳬशस्त्त्वास्त्तो
मं÷पृथिव्व्याᳬश्रंयतुनिष्क्केवल्ल्यमुक्क्थमव्व्यंथायैस्त्तभ्नातुव्वैरा
जᳬसामप्प्रतिंष्ठित्त्याऽअन्तरिंक्क्षऽऋषंयस्त्त्वाप्प्रथमजादेवे

षुदिवोमात्रंयाव्वरिम्म्णाप्प्रथन्तुव्विधर्त्ताचायमधिपतिश्चतेत्त्वा
सर्व्वेसंविदानानाकस्यपृष्ठेस्वर्ग्गेलोकेयजमानञ्चसादयन्तु ।१३।
अधिपत्न्यसि। बृहतीदिग्विश्वेतेदेवाऽअधिपतयोबृहस्प्पतिर्हे
तीनाम्प्रतिधर्त्तात्रिणवत्रयस्त्रिꣳशौत्त्वास्त्तोमौपृथिव्याꣳश्रय
तांव्वैश्वदेवाग्निमारुतेऽउक्थेऽअव्यथायैस्त्तब्भ्नीताꣳशाक्वररै
वतेसामनीप्प्रतिष्ठित्त्याऽअन्तरिक्षऽऋषयस्त्वाप्प्रथमजादेवे
सं. २६ षुदिवोमात्रंयाव्वरिम्म्णाप्प्रथन्तुव्विधर्त्ताचायमधिपतिश्चतेत्त्वा

सर्व्वैसंविदानानाकंस्यपृष्ठेस्वुर्ग्गैलोकेयजमानन्त्वसादयन्तु ।१४।
[५-३] अयम्पुरः ॥ अयम्पुरोहरिकेशःसूर्य्यरश्मिस्तस्य
रथगृत्सश्चरथौजाश्चसेनानीग्ग्रामण्ण्यौ ॥ पुञ्जिकस्थलाचक्र
तुस्थलाचाप्सरसौदङ्क्ष्णवःपशवोहेतिःपौरुषेयोव्वधःप्प्रहेति
स्तेभ्योनमोऽअस्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्द्विष्ष्मोयश्च्व
नोद्वेष्टितमेषाञ्जम्भेदद्ध्मः॥१५॥अयन्दक्षिणा।विश्वकर्म्मा
तस्यरथस्वनश्चरथेचित्रश्चसेनानीग्ग्रामण्ण्यौ ॥ मेनकाचसहज

न्याचाप्प्सरसौयातुधानाहेतीरक्षांᳬसिप्प्रहेतिस्त्तेभ्योन
मोऽअस्त्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्द्विष्म्मोयश्च्चनोद्वेष्ट्टितमे
षाञ्जम्भेदद्ध्मः ॥ १६ ॥ अयम्पश्चात् ॥ अयम्पश्चाद्विश्वव्यं
चास्त्तस्यरथप्प्रोतश्चासमरथश्चसेनानीग्ग्रामण्यौ ॥ प्रम्म्लो
चन्तीचानुम्म्लोचन्तीचाप्प्सरसौव्व्याग्घ्राहेतिःसर्प्पाःप्प्रहेति
स्त्तेभ्योनमोऽअस्त्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्द्विष्म्मोयश्च्च
नोद्वेष्ट्टितमेषाञ्जम्भेदद्ध्मः ॥ १७ ॥ अयमुत्त्तरात् ॥ अयमु

त्तरात्त्सँय्यद्वंसुस्त्तस्युताक्क्ष्यंश्चारिष्टनेमिश्चसेनानीग्ग्राम
ण्ण्यौ ॥ व्विश्वाचीचघृताचीचाप्प्सरसावापोहेतिर्व्वातःप्प्रहेति
स्त्तेब्भ्योनमोऽअस्त्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्द्विष्म्मोयश्च
नोद्वेष्टितमेषाञ्जम्भेदद्ध्मः ॥१८॥ अयमुपरि ॥ अयमुपर्य्यर्व्वा
ग्ग्वसुस्त्तस्यसेनजिच्चसुषेणश्चसेनानीग्ग्रामण्ण्यौ ॥ उर्व्वशीचपू
र्व्वचित्तिश्चाप्प्सरसावव्वस्फूर्ज्जन्हेतिर्व्विद्युत्त्प्रहेतिस्त्तेब्भ्योनमोऽ ॥ १५२ ॥
अस्त्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्द्विष्म्मोयश्चनोद्वेष्टितमेषा

ज्म्भेदद्ध्मः ॥ १९ ॥ [५-४] अग्ग्निर्म्मूर्द्धा । दिवःककु
त्त्पतिः पृथिव्व्याऽअयम् ॥ अपाᳯंरेताᳯंसिजिन्न्वति ॥ २० ॥
अयमग्निः । सहस्रिणोव्वाजस्यशतिनस्प्पतिः ॥ मूर्द्धाकवी
रयीणाम् ॥ २१ ॥ त्वामग्ग्ने ॥ त्वामग्ग्नेपुष्कराद्ध्यथर्व्वानिर
मन्थत ॥ मूर्द्ध्नोव्विश्वस्यव्वाघतः ॥ २२ ॥ भुवोयज्ञस्य ॥ भुवोय
ज्ञस्यरजसश्चनेतायत्रानियुद्भिःसचसेशिवाभिः ॥ दिविमूर्द्धा
नन्दधिषेस्वर्षाञ्जिह्वामग्ग्नेचकृषेहव्व्यवाहम् ॥ २३ ॥ अबोद्ध्य

ग्निः । समिधाजनानाम्प्प्रतिधेनुमिवायतीमुषासम् ॥ यह्वाऽ
॥१५३॥ इवप्प्रवयामुज्जिहानाःप्प्रभानवःसिस्रतेनाकमच्छ ॥ २४ ॥ ॥ १५ ॥
अवोचामकवये ॥ अवोचामकवयेमेध्यायवचोवन्दारुवृषभा
यवृष्णे ॥ गविष्ठिरोनमसास्तोममग्नौदिवीवरुक्ममुरुव्यञ्च
मश्श्रेत् ॥ २५ ॥ अयमिह । प्प्रथमोधायिधातृभिर्होतायजि
ष्ठोऽअध्वरेष्ष्वीड्यः ॥ यमप्प्नवानोभृगवोविरुरुचुर्वनेषुचित्रं ॥१५३॥

---

१ धेनुमिवायतीमुषासम् । अत्र ईम्‌शब्दात्परस्य उषशब्दस्याकारस्य "उषमहोभिर्नक्तेमी०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११८ सू.) इत्यनेन दीर्घः ।

व्विभ्भृवंव्विशेविशे ॥ २६ ॥ जनस्यगोपाः ॥ जनस्यगोपाऽअ

जनिष्टजागृविरग्निः सुदक्षः सुवितायनव्यसे ॥ घृतप्प्रतीको

बृहतादिविस्पृशाद्युमद्विभातिभरतेभ्यः शुचिः ॥ २७ ॥

त्वामग्ने ॥ त्वामग्नेऽअङ्गिरसोगुहाहितमन्ववविन्दञ्छिश्श्रि

याणंव्वनेवने ॥ संजायसेमत्थ्यमानः सहोमहत्त्वामाहुः सहस

---

१ दिविस्पृशाः । अत्र "भाविभ्यः सः षः समानपदे" इत्यनेन प्राप्तस्य षत्वस्य अनुसंतनोतुबृहस्पतिसुतस्यसुसमिद्धायसुसन्दृशमभिसत्त्वाऽभिसंविशन्तुसुसस्याऽअतिस्थूलस्मुसलेपक्कीसंयाजानृकतुस्थलाञ्जिसक्थो दिविस्पृशा०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे षत्वनिषेधः । २ सः जायसे । अत्र "व्यञ्जने च" (शु. य. प्रा. ३ अ. १६ सू.) इत्यनेन जायसे परे स इत्यस्य विसर्जनीयस्य लोपे सजायसे इति पदम् ।

स्पुत्रमङ्गिरः ॥ २८ ॥ सखायꣳसम् ॥ सखायꣳसंवः सम्म्य
ञ्चमिषꣳस्तोमञ्चाग्नये ॥ वर्षिष्ठायक्षितीनामूर्ज्जोनप्त्रेसहस्व
ते ॥ २९ ॥ सꣳसमित् ॥ सꣳसमिद्युवसेवृषन्नग्नेविश्वान्यर्य्य
ऽआ ॥ इडस्प्पदे[1]समिध्यसेसनोवसून्याभर ॥ ३० ॥ त्वाग्ने
चित्रश्रवस्तम ॥ त्वाग्नेचित्रश्रवस्तममहवन्तेविक्षुजन्तवः ॥
शोचिष्केशम्पुरुप्प्रियाग्नेहव्यायवोढवे ॥ ३१ ॥ एनावः ॥ ॥ १५४ ॥

१ इडः पदे इति पदम् । अत्र "आविनिरिडश्इडाया वसतिर्वैरिवः" (शु. य. प्रा. ३ अ. २३ सू.) इत्यनेन विसर्जनीयस्य ककारपकारपरयोः सकारः-षकारश्च यथायोगं विधीयते । इडस्प्पदे इति रूपम् ।

एनावोऽअग्निन्नमसोर्ज्जोनपातमाहुवे ॥ प्रियञ्चेतिष्ठमरतिꣳ

स्वद्ध्वरंव्विश्श्वस्यदूतममृतम् ॥ ३२ ॥ व्विश्श्वस्यदूतम् ॥ व्विश्श्वस्य

दूतममृतंव्विश्श्वस्यदूतममृतम् ॥ सयोजतेऽअरुषाव्विश्श्वभोजसा

सदुद्द्रवत्त्स्वाहुतꣳ ॥३३॥ सदुद्द्रवत् ॥ सदुद्द्रवत्त्स्वाहुतꣳसदुद्द्र

वत्त्स्वाहुतꣳ ॥ सुब्ब्रह्ममायज्ज्ञश्शुशमीव्वसूनान्देवꣳराधोजनाना

म ॥३४॥ अग्ग्नेव्वाजस्य ॥ अग्ग्नेव्वाजस्यगोमतऽईशानꣳसहसो

यहो ॥ अस्म्मेधेहिजातवेदोमहिश्श्रवः ॥ ३५ ॥ सऽइधानश्श ॥

सऽइंधानोव्वंसुष्क्कविरुग्ग्निरीडेन्न्योगिरा ॥ रेवदुस्म्मब्भ्यंम्पुर्व्वणी
कदीदिहि ॥ ३६ ॥ क्षुपोराजन् ॥ क्षुपोराजन्नुतत्क्मनाग्ग्नेव्वस्त्तौ
रुतोषसंः ॥ सतिंग्ग्मजम्भरुक्क्षसोदहुप्प्रति ॥ ३७ ॥ भुद्द्रोनंः ॥
भुद्द्रोनोऽअुग्ग्निराहुंतोभुद्द्रारातिःसुंभगभुद्द्रोऽअंद्ध्वरः ॥ भुद्द्राऽ
उतप्प्रशंस्त्तयः ॥ ३८ ॥ भुद्द्राऽउत । प्प्रशंस्त्तयोभुद्द्रम्मनंः
कृणुष्ष्ववृत्त्रतूर्ये ॥ येनांसुमत्त्सुंसासहंः ॥ ३९ ॥ येनांसुम

१ वसुष्कविः इति । "कविष्करत्कृधिषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३२ सू.) इत्यनेन कविः करत् कृधिः एतेषु परेषु विसर्जनीयस्य सकारः षकारश्च भवति । तेनात्र कविः परे पूर्वविसर्जनीयस्य षकारे कृते "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम् ।

त्त्सु । सासहोवंस्त्थिरातंनुहिभूरिशर्द्धंताम् ॥ व्वनेमांतेऽअभि
ष्टिंभिः ॥ ४० ॥ अग्निन्तम् ॥ अग्निन्तम्मन्न्येयोव्वसुरस्त्तँ
य्यँय्यन्तिधेनवं÷ ॥ अस्त्तमर्व्वन्तऽआशवोस्त्तन्नित्त्यासोव्वा
जिनऽइषंस्तोतृब्भ्यऽआभंर ॥ ४१ ॥ सोऽअग्निः[1] ॥ सोऽ
अग्निर्य्योव्वसुर्गृणेसँय्यमायन्तिधेनवं÷ ॥ समर्व्वन्तोरघु
द्रुवंःसञ्सुजातासं÷सूरयऽइषंस्तोतृब्भ्यऽआभंर ॥ ४२ ॥
उभेसुश्च्चन्द्र । सर्प्पिषोदर्व्वीश्श्रीणीषऽआसनिं ॥ उतोनऽउत्त्पु

१ सोऽअग्निः । अत्र "व्यञ्जने" च (शु. य. प्रा. ३ अ. १७ सू.) इति सूत्रे व्यञ्जने परे एव विसर्गस्य लोपविधानान्न लोपस्ततो विसर्गस्य रुत्वे

पूरूर्ग्राऽउक्थेषुंशवसस्प्पतऽइषंᳪंस्तांतृब्भ्यऽआभंर ॥ ४३ ॥
अग्ग्नेतम् ॥ अग्ग्नेतमुद्याश्श्वन्नस्त्तोमैंःक्रतुन्नभुद्रᳬंहृदिस्पृ
शंम् ॥ ऋद्ध्यामांतऽओहैंः ॥ ४४ ॥ अधाहि ॥ अधा
ह्यग्ग्नेक्क्रतोंर्ब्भुद्रस्यदक्क्षंस्यसाधोः ॥ रथीऽर्ऋतस्यंबृहुतो
बुभूथं ॥ ४५ ॥ एभिर्न्नः ॥ एभिर्न्नौऽअर्क्कैर्ब्भवांनोऽअर्व्वा
ङ्स्वर्ण्णज्ज्योतिः ॥ अग्ग्नेव्विश्श्वेंभिःसुमनाऽअनींकैः ॥ ४६ ॥

ओत्वे सोऽश्वग्निः इति पदम् । २ सुश्चन्द्रः । अत्र "चन्द्रेसु शकारेण" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५४ सू.) इत्यनेन चन्द्रशब्दे परे सुशब्दः शकारेण व्यवधीयते । तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च" स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन चकारस्य द्वित्वम् ।

अग्निꣳ होतारम् ॥ अग्निꣳ होतारम्मन्न्ये दास्वन्तंव्वसुꣳ सूनुꣳ
सहसोजातवेदसंव्विप्प्रन्नजातवेदसम् ॥ यऽऊर्द्ध्वयास्वद्ध्वरोदेवो
देवाच्च्याकृपा ॥ घृतस्यव्विब्भ्राष्ट्टिमनुवष्ट्टिशोचिषाजुह्वानस्य
सर्प्पिषः ॥ ४७ ॥ अग्नेत्त्वम् ॥ अग्नेत्त्वन्नोऽअन्तमऽउत
त्त्राताशिवोभवावरूत्थ्यः ॥ व्वसुरग्निर्व्वसुश्श्रवाऽअच्छानक्षि
द्युमत्तमꣳ रयिन्दाः ॥ तन्त्वाशोचिष्ठदीदिवꣳ सुम्नायनूनमी
महेसखिब्भ्यः ॥ ४८ ॥ [२९-५] येनऽऋषयः ॥ येनऽऋषय

स्त्तपंसासुत्त्रमायुन्निन्धांनाऽअग्निꣳस्वंराभरंन्तः ॥ तस्मिन्न
हन्निदंधेनाकेंऽअग्निँय्यमाहुर्म्मनंवस्त्तीर्ण्णबंर्हिषम् ॥ ४९ ॥
तम्पत्नीभिः ॥ तम्पत्नीभिरनुंगच्छेमदेवाःपुत्त्रैर्ब्भ्रातृंभिरुत
वाहिरंण्ण्यैः ॥ नाकङ्गृब्भ्णानाःसुंकृतस्यंलोकेतृतीयेंपृष्ठेऽअधि
रोचनेदिवः ॥ ५० ॥ आवाचः ॥ आवाचोमध्यंमरुहद्भुर
ण्युरयमग्निःसत्पंतिश्चेकिंतानः ॥ पृष्ठेपृथिव्यानिहिंतोदवि
द्युतदस्पदङ्कृणुताँऽय्येपृंतन्न्यवंः ॥ ५१ ॥ अयमग्निः ॥

अयमग्निर्व्वीरतमोव्वयोधाःसहस्रियोद्द्योततामप्रयुच्छन् ॥ व्वि
भ्राजमानःसरिरस्यमद्ध्यऽउपप्रयाहिदिव्व्यानिधाम ॥ ५२ ॥
सम्प्रच्यवद्ध्वमुप । सम्प्रयाताग्नेपथोदेवयानान्कृणुद्ध्वम् ॥ पुनः
कृण्ण्वानापितरायुवानान्वाताᳪंसीत्त्वयितन्तुमेतम् ॥ ५३ ॥
उद्बुद्ध्यस्व ॥ उद्बुद्ध्यस्वाग्नेप्प्रतिजागृहित्त्वमिष्टापूर्त्तेसᳪंसृजेथा
मयञ्च ॥ अस्मिन्त्सधस्त्थेऽअद्ध्युत्तरस्मिन्विश्वेदेवायजमा
नश्चसीदत ॥ ५४ ॥ येनवहसि । सहस्रँय्येनाग्नेसर्व्ववेद

सम् ॥ तेनेमँऽयज्ञन्नोनयस्वर्द्देवेषुगन्तवे ॥ ५५ ॥ अयन्ते ॥
अयन्तेयोनिर्ऋत्त्वियोयतोजातोऽअरोचथाः ॥ तञ्जानन्न
ग्नऽआरोहाथानोवर्द्धयारयिम् ॥ ५६ ॥ [८-६] तपश्च ॥
तपश्चतपस्यश्चशैशिरावृतूऽअग्नेरन्तःश्लेषोसिकल्पेतान्द्या
वापृथिवीकल्पन्तामापऽओषधयःकल्पन्तामग्नयःपृथङ्मम
मज्यैष्ठ्यायसव्रताः॥येऽअग्नयःसमनसोन्तराद्यावापृथिवीऽ ॥ १५८ ॥
इमे ॥ शैशिरावृतूऽअभिकल्पमानाऽइन्द्रमिवदेवाऽअभिसं

विंशान्तुतयांदेवतंयाङ्गिरस्वद्ध्रुवेसींदतम् ॥ ५७ ॥ परमेष्ठी
त्त्वां । सादयतुदिवंस्पृष्ठे[१]ज्ज्योतिष्मतीम् ॥ व्विश्वंस्मैप्प्राणा
यांपानायंव्यानायव्विश्वञ्ज्योतिर्य्यच्छ ॥ सूर्य्यस्तेधिपतिस्त
यांदेवतंयाङ्गिरस्वद्ध्रुवासींद ॥ ५८ ॥ लोकम्पृंण । च्छिद्रम्पृ
णाथोसीदद्ध्रुवात्त्वम् ॥ इन्द्राग्नीत्त्वाबृहस्पतिरस्मिन्न्योनौ
वसीषदन् ॥ ५९ ॥ ताऽअंस्य ॥ ताऽअंस्यसूदंदोहसंःसोमंꣳ

---

१ दिवष्पृष्ठे । इत्यत्र "दिवोऽककुत्पृथिव्योः" (शु. य. प्रा. ३ अ. २४ सू.) इत्यनेन दिवः सम्बन्धिनः विसर्गस्य षकारत्वम् ।

श्रीणन्तिपृश्न्नयः ॥ जन्मन्देवानांविशस्त्रिष्वारोचनेदिवः
॥ ६० ॥ इन्द्रंविश्वाः ॥ इन्द्रंविश्वाऽअवीवृधन्त्समुद्रव्यचस
ङ्गिरः ॥ रथीतमरथीनांवाजानांसत्पतिम्पतिम् ॥ ६१ ॥
प्रोथदश्वः ॥ प्रोथदश्वोनयवसेविष्यन्यदामहःसंवरणाद्व्य
स्थात् ॥ आदस्यवातोऽअनुवातिशोचिरधस्मतेव्रजनङ्कृष्णण
मस्ति ॥ ६२ ॥ आयोष्ट्वा ॥ आयोष्ट्वासदनेसादयाम्म्यवत
श्छायायांसमुद्रस्यहृदये ॥ रश्मीवतीम्भास्वतीमायाद्या

म्भास्यापृ॑थिवीमोर्व्व॒न्तारि॑क्क्षम् ॥ ६३॥ प॒र॒मे॒ष्ठीत्त्वा॑ । सादय
तु॒दि॒वस्पृ॒ष्ठेव्व्यच॑स्वती॒म्प्रथ॑स्वती॒न्दि॒वँय॑च्छ॒दि॒वंन्दृ॑ᳫँह॒दि॒व॒
म्माहि॑ᳫँसीः ॥ व्विश्व॑स्म्मै॒प्प्रा॒णाया॑पा॒नाय॑व्व्या॒नायो॑दा॒नाय॑
प्प्रति॒ष्ठायै॑च॒रित्त्रा॑य ॥ सूर्य॑स्त्त्वा॒भिपा॑तु॒म॒ह्याऽस्व॒स्त्त्याच्छ॒र्द्दि
षा॒शन्त॑मेन॒तया॑दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॒वेसी॑द॒तम् ॥ ६४ ॥ स॒ह॒स्र॑
स्यप्प्र॒मासि॑ । स॒ह॒स्र॑स्यप्प्रति॒मासि॑स॒ह॒स्र॑स्यो॒न्मासि॑साह॒स्रो॑सि
स॒ह॒स्राय॑त्त्वा ॥ ६५ ॥ [९-७] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां

पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाक-
सूत्रम् ॥ नमस्तेषोडश, हिरण्यबाहव, ऽउष्णीषिणे, तक्षभ्यो,
ज्येष्ठायपञ्चकाः, स्रुत्यायचतस्रः, शंभवायैका, पार्य्यायपञ्च,
द्रापेऽअंधसोविꣳशति, र्नवषट्षष्टिः [अ. १६ मं. ६६ अनु.
९]॥ हरिः ॐ॥ नमस्ते ॥ नमस्तेरुद्रमुन्यवऽउतोतऽइषवेन
मः ॥ बाहुभ्यामुततेनमः ॥ १ ॥ यातै । रुद्रशिवातनूरघो ॥ १६०॥

१ नमस्ते। इत्यत्र "तथयोः सम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८ सू.) इत्यनेन मकारोत्तरवर्तिनो विसर्जनीयस्य तकारे परे सकारे कृते नमस्ते इति सिद्ध्यति।

रापापकाशिनी ॥ तयानस्तन्न्वाशन्तमयागिरिशन्ताभिचाक
शीहि ॥ २ ॥ यामिषुम् ॥ यामिषुङ्गिरिशन्तहस्त्तेबिभर्ष्ष्यस्त्तवे ॥
शिवाङ्गिरित्रताङ्कुरुमाहिᳪसीः पुरुषञ्जगत् ॥ ३ ॥ शिवेनव्व
चसा । त्वागिरिशाच्छावदामसि ॥ यथानःसर्व्वमिज्जगदय
क्ष्मᳪसुमनाऽअसत् ॥ ४ ॥ अद्ध्यवोचत् ॥ अद्ध्यवोचदधिव
क्ताप्प्रथमोदैव्योभिषक् ॥ अहीँश्च[1] सर्व्वाञ्जम्भयन्त्सर्व्वाश्च यातु

---

१ अहीन् च । इत्यत्र "चच्छयोः शम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. १३५ सू.) इत्यनेन नकारस्य चछयोः परयोः शकारं विधीयते उपधायामनुनासिकमपि । तथा अहीँश्च इति कृते "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यने चकारस्य द्वित्वम् ।

धान्न्योधराचीꣳपरासुव ॥ ५ ॥ असौयः ॥ असौयस्ताम्म्रोऽ
अरुणऽउतबब्भ्रुःसुमङ्गलः ॥ येचैनꣳरुद्राऽअभितोदिक्षु
श्श्रिताःसहस्रशोवैषाꣳहेडऽईमहे ॥ ६ ॥ असौयः ॥ असौयो
वसर्प्पतिनीलग्ग्रीवोविलोहितꣳ ॥ उतैनङ्गोपाऽअदृश्श्रन्नदृश्श्र
न्नुदहार्य्यꣳसद्दृष्टोमृडयातिनꣳ ॥ ७ ॥ नमोऽस्तु ॥ नमोऽस्तु
नीलग्ग्रीवायसहस्राक्क्षायमीढुषे॥अथोयेऽअस्यसत्त्वानोहन्ते

१ दिक्षुश्श्रिताः। अत्र दिक्षु इति पदम्। "करेफाभ्याञ्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५८ सू.) इत्यनेन करेफाभ्यां सरस्य षकारस्य षत्वं विधीयते। तेनात्र सकारस्य षत्वे कषसंयोगे क्षः इति क्षत्वे रूपम्। "स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन शकारस्य द्वित्वम्।

ब्भ्योकरन्नमः ॥ ८ ॥ प्रमुञ्च ॥ प्रमुञ्चधन्वनस्त्वमुभयो
रात्क्योर्ज्याम् ॥ याश्चतेहस्तऽइषवःपरातार्भगवोवप ॥ ९ ॥
विज्यन्धनुःकपर्द्दिनोविशल्योबाणवाँ२॥ऽउत ॥ अनेश
न्नस्ययाऽइषवऽआभुरस्यनिषङ्गधिः ॥ १० ॥ याते । हेति
र्म्मीढुष्टमहस्तेबभूवतेधनुः ॥ तयास्म्मान्विश्वतस्त्वमय
क्ष्मयापरिभुज ॥ ११ ॥ परिते ॥ परितेधन्वनोहेतिरस्म्मा
न्वृणक्तुविश्वतः ॥ अथोयऽइषुधिस्तवारेऽअस्म्मन्निधेहि

तम् ॥ १२॥ अवतत्त्यधनुंः ॥ अवतत्त्यधनुष्ट्वꣳसहंस्राक्क्षश
तेषुधे ॥ निशीर्य्यँशल्यानाम्मुखांशिवोनंःसुमनांभव ॥ १३ ॥
नमंस्त्ते ॥ नमंस्त्तऽआयुंधायानांततायधृष्णवे ॥ उभा
ब्भ्यांमुततेनमोंबाहुब्भ्यान्तवधन्वंने ॥ १४ ॥ मानंः ॥
मानोंमहान्तंमुतमानोंऽअब्भंकम्मानऽउक्क्षन्तमुतमानंऽउ
क्क्षितम् ॥ मानोंव्वधीःपितरम्मोतमातरम्मानंःप्प्रियास्त्तन्वो ॥१६२॥
रुद्द्ररीरिषः ॥ १५ ॥ मानंस्त्तोके । तनंयेमानऽआयुंषिमानो

गोषुमानोऽअश्वेषुरीरिषः ॥ मानोवीरान्रुद्रभामिनोवधीर्ह
विष्मन्तःसदमित्त्वाहवामहे ॥ १६ ॥ [१६-१] शतम्
॥ ८०० ॥ नमोहिरण्यबाहवे ॥ सेनान्येदिशाञ्चपतयेनमो
नमोवृक्षेभ्योहरिकेशेभ्यःपशूनाम्पतयेनमोनमः शष्पिञ्ज
रायत्त्विषीमतेपथीनाम्पतयेनमोनमोहरिकेशायोपवीतिनेपु
ष्टानाम्पतयेनमोनमोबभ्लुशाय ॥ १७ ॥ नमोबभ्लु
शाय । व्याधिनेन्नानाम्पतयेनमोनमोभवस्यहेत्यैजगताम्पत

१ त्विषिमते । अत्र शृणुतत्विषिध्रजिभवतपिबेतस्मतिष्ठरक्षा मकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ११७ सू.) इत्यनेन मकारे परे एते दीर्घा भवन्ति ।

येनमो॒नमो॑रु॒द्राया॑तता॒यिने॒क्षेत्रा॑णा॒म्पत॑ये॒नमो॒नमः॑सू॒ताया
ह॑न्त्यै॒वना॑ना॒म्पत॑ये॒नमो॒नमो॒रोहि॑ताय ॥ १८ ॥ नमो॒रोहि॑
ताय । स्थ॒पत॑ये॒वृक्षाणा॒म्पत॑ये॒नमो॒नमो॑भु॒वन्तये॑वारिवस्कृ॒
तायौष॑धीना॒म्पत॑ये॒नमो॒नमो॑म॒न्त्रिणे॑वाणि॒जाय॒कक्षा॑णा॒म्पत॑
ये॒नमो॒नमः॑ऽउ॒च्चैर्घो॑षायाक्र॒न्दय॑तेप॒त्ती॒नाम्पत॑ये॒नमो॒नमः॑
कृ॒त्स्नाय॒तया॑ ॥ १९ ॥ नमः॑कृ॒त्स्नाय॒तया॒ । धाव॑ते॒सत्त्व॑
ना॒म्पत॑ये॒नमो॒नमः॒ सह॑मानायनि॒व्या॒धिन॑ऽआव्या॒धिनी॑ना॒म्प

तंयेनमोनमौनिषङ्गिणेकुकुभायंस्तेनानाम्पतंयेनमोनमौनि
चेरवेपरिचुरायारंण्ण्यानाम्पतंयेनमोनमोव्वञ्चते ॥ २० ॥ नमो
व्वञ्चते । परिवञ्चतेस्त्तायूनाम्पतंयेनमोनमौनिषङ्गिणंऽइषुधि
मतेतस्कंराणाम्पतंयेनमोनमंः सृकायिभ्योजिघांᳬसद्भ्यो
मुष्णताम्पतंयेनमोनमौसिमद्भ्योनक्तुञ्चरंद्भ्योव्विकृन्ता
नाम्पतंयेनमंः ॥ २१ ॥ [५-२] नमंऽउष्णीषि
णे । गिरिचुरायंकुलुञ्चानाम्पतंयेनमोनमंऽइषुमद्भ्योधन्न्वा

यिभ्यश्च वो नमो नमऽआतन्वानेभ्यः प्रतिदधानेभ्यश्च वो
नमो नमऽआयच्छद्भ्योऽस्यद्भ्यश्च वो नमो नमो विसृजद्
भ्यः ॥ २२ ॥ नमो विसृजद्भ्यो । विध्यद्भ्यश्च वो
नमो नमः स्वपद्भ्यो जाग्रद्भ्यश्च वो नमो नमः शयानेभ्य
ऽआसीनेभ्यश्च वो नमो नमस्तिष्ठद्भ्यो धावद्भ्यश्च वो नमो
नमः सभाभ्यः ॥ २३ ॥ नमः सभाभ्यः । सभापति
भ्यश्च वो नमो नमोऽश्वेभ्योऽश्वपतिभ्यश्च वो नमो नमऽआव्या

धिनीभ्योविविद्ध्यन्तीभ्यश्चवोनमोनमऽउगणाभ्यस्तृꣳह
तीभ्यश्चवोनमोनमोगणेभ्यः ॥ २४ ॥ नमोगणेभ्यो ।
गणपतिभ्यश्चवोनमोनमोव्रातेभ्योव्रातपतिभ्यश्चवोनमोन
मोगृत्सेभ्योगृत्सपतिभ्यश्चवोनमोनमोविरूपेभ्योविश्वरू
पेभ्यश्चवोनमोनमःसेनाभ्यः ॥ २५ ॥ नमःसेनाभ्यः ।
सेनानिभ्यश्चवोनमोनमो रथिभ्योऽअरथेभ्यश्चवोनमोन
मःक्षत्तृभ्यःसङ्ग्रहीतृभ्यश्चवोनमोनमोमहद्भ्योऽअर्भके

 भ्यश्चवोनमः ॥ २६ ॥ [५-३] नमस्तक्षभ्यो ।

॥१६५॥ रथकारेभ्यश्चवोनमोनमःकुलालेभ्यःकर्म्मारेभ्यश्चवोनमो ॥ १६ ॥

नमोनिषादेभ्यःपुञ्जिष्ठेभ्यश्चवोनमोनमःश्वनिभ्योमृगयु

भ्यश्चवोनमोनमःश्वभ्यः ॥ २७ ॥ नमःश्वभ्यः ।

श्वपतिभ्यश्चवोनमोनमोभवायचरुद्रायचनमःशर्वायचपशु

पतयेचनमोनीलग्रीवायचशितिकण्ठायचनमःकपर्दिने ॥१६५॥

॥ २८ ॥ नमःकपर्दिने । चव्युप्तकेशायचनमःसहस्रा

क्षायंचशुतधंन्वनेचुनमोगिरिशुयायंचाशिपिविष्टायंचुनमो
मीढुष्टंमायुचेषुमतेचुनमोह्रस्वायं ॥ २९ ॥ नमोह्रस्वायं ।
चवामुनायंचुनमोबृहतेचुवर्षीयसेचुनमोवृद्धायंचसवृधेचुन
मोग्र्यायचप्रथुमायंचुनमंऽआशवें ॥ ३० ॥ नमंऽआ
शवें । चाजिरायंचुनमुःशीघ्र्यायचुशीभ्यायचुनमुऽऊ
र्म्यायचावस्वन्यायचुनमोनादेयायंचुद्वीप्यायच ॥ ३१ ॥
[५-४] नमोज्येष्ठायं । चकनिष्ठायंचुनमंःपूर्वजायंचापर

जायं॑चन॒मो॑मद्ध्य॒माय॑चापग॒ल्भाय॑च॒नमो॑जघ॒न्या॒यचबु
ध्न्या॒यच॒नम॒ᳪसो॒भ्या॑य ॥ ३२ ॥ नम॒ᳪसो॒भ्या॑य । चप्प्रति
स॒र्य्या॑यच॒नमो॒याम्म्या॑यच॒क्षेम्म्या॑यच॒नम॒ᳪश्श्लोक्या॑यचा
वसा॒न्या॒यच॒नम॑ऽउर्व्व॒र्य्या॑यच॒खल्ल्या॑यच॒नमो॒वन्न्या॑य ॥ ३३ ॥
नमो॒वन्न्या॑य । च॒कक्ष्या॑यच॒नम॑ᳪश्श्र॒वाय॑चप्प्रति॒श्श्र॒वाय॑च॒न
म॑ऽआ॒शुषे॑णायचा॒शुर॑थायच॒नम॒ᳪशूरा॑यचावभे॒दिने॑च॒नमो॑बि
ल्मिने॑ ॥ ३४ ॥ नमो॑बिल्मिने॑ । चकव॒चिने॑च॒नमो॑व॒र्म्मि ॥१६६॥

णे॑चव्व॒रूथिने॑च॒नमः॑श्श्रु॒ताय॑चश्श्रुतसे॒नाय॑च॒नमो॑दुन्दु॒भ्या॑
यचाहन॒न्न्याय॑च॒नमो॑धृ॒ष्णवे॑ ॥ ३५॥ नमो॑धृ॒ष्णवे॑ । चप्प्र
मृ॒शाय॑च॒नमो॑निष॒ङ्गिणे॑चेषुधि॒मते॑च॒नमः॑स्ती॒क्ष्णेष॑वेचायु॒धिने॑
च॒नमः॑स्वायु॒धाय॑चसु॒धन्व॑नेच ॥ ३६ ॥ [५-५] नम॒ꣳस्स्रु॒त्त्या॑
य । च॒पत्थ्या॑यच॒नम॒ꣳकाट्ट्या॑यच॒नीप्प्या॑यच॒नम॒ꣳकुल्ल्या॑यच
स॒र॒स्स्याय॑च॒नमो॑नादे॒याय॑चव्वैश॒न्ताय॑च॒नम॒ꣳकूप्प्या॑य ॥३७॥
नम॒ꣳकूप्प्या॑य । चाव॒ट्ट्याय॑च॒नमो॒व्वीद्ध्र्या॑यचात॒प्प्याय॑च॒न

मोमेग्घ्यांयचविद्युत्त्यांयचुनमोव्वर्ष्यांयचावुर्ष्यांयंचुनमो
व्वात्त्यांय ॥ ३८ ॥ नमोव्वात्त्यांय । चुरेष्म्म्यांयचुनमोव्वास्त्त
व्यांयचव्वास्तुपायंचुनमुः सोमांयचरुद्द्रायंचुनमंस्त्ताम्म्रायं
चारुणायंचुनमंः शुङ्गवें ॥ ३९ ॥ नमंः शुङ्गवें । चपशुपतं
येचुनमंऽउुग्ग्रायंचभीमायंचुनमोंग्ग्रेवुधायंचदूरेवुधायंचुन
मोंहुन्त्रेचहनींयसेचुनमोंव्वृक्षेब्भ्योहरिंकेशेब्भ्योनमंस्त्तारायं ॥१६७॥
॥ ४० ॥ [४-६] नमंः शम्भुवायं । चमयोभुवायंचुनमंः श

ङ्कुरायचमयस्कुरायचनमःशिवायचशिवतरायच ॥ ४१ ॥
[१-७] नमःपार्याय । चावार्यायचनमःप्रतरणायचोत्तर
णायचनमस्तीर्थ्यायचकूल्यायचनमःशष्प्यायचफेन्याय
चनमःसिकत्याय ॥ ४२ ॥ नमःसिकत्याय । चप्रवाह्याय
चनमःकिᳬशिलायचक्षयणायचनमःकपर्दिनेचपुलस्तये
चनमऽइरिण्यायचप्रपथ्यायचनमोव्व्रज्याय ॥ ४३ ॥ नमो
व्व्रज्याय । चगोष्ठ्यायचनमस्तल्प्यायचगेह्यायचनमोहृद

य्यायचनिवेष्प्यायचनमःकाट्यायचगह्वरेष्ठायचनमःशु
ष्क्याय ॥ ४४ ॥ नमःशुष्क्याय । चहरित्यायचनमः
पाꣳसव्यायचरजस्यायचनमोलोप्यायचोलप्यायचनम
ऊर्व्यायचसूर्व्यायचनमःपर्णाय ॥ ४५ ॥ नमःपर्णाय ।
चपर्णशदायचनमऽउद्गुरमाणायचाभिघ्नतेचनमऽआखिदते
चप्रखिदतेचनमऽइषुकृद्भ्योधनुष्कृद्भ्यश्चवोनमोनमोव
ःकिरिकेभ्योदेवानाꣳहृदयेभ्योनमोविचिन्वत्केभ्योनमो

व्विक्षिणत्त्केब्भ्योनमंऽआनिर्हृतेब्भ्यं॑÷ ॥ ४६ ॥ [५-८]
द्द्रापेऽअन्धंसः ॥ द्द्रापेऽअन्धंसस्प्पतेदरिंद्द्रनीलंल्लोहित ॥
आसाम्प्प्रजानामेषाम्पंशूनाम्माभेर्म्मारोङ्मोचंनःकिञ्चनामं
मत् ॥ ४७ ॥ इमारुद्द्राय । तवसेकपर्द्दिनेंक्क्षयद्वीरा
युप्प्रभंरामहेमतीः ॥ यथाशमसंद्द्विपदेचतुंष्प्पदेव्विश्श्वंम्पुष्ट
ङ्ग्रामेऽअस्म्मिन्नंनातुरम् ॥ ४८ ॥ याते । रुद्द्रशिवा

सं. २९ तनूःशिवाव्विश्श्वाहाभेषजी ॥ शिवारुतस्यंभेषजीतयानोम्मृड

जीवसे ॥ ४९ ॥ परिनह ॥ परिणोरुद्रस्यहेतिर्वृणक्तुपरित्त्वेष
स्यंदुर्म्मतिरंघायोः ॥ अवस्थिरामघवद्भ्यस्तनुष्वमीढ्वस्तो
कायतनयायमृड ॥ ५० ॥ मीढुष्टमशिवतम । शिवोनःसुम
नाभव ॥ परमेवृक्षऽआयुधन्निधायकृत्तिंवसानऽआचरपिनाक
म्बिभ्रदागहि ॥ ५१ ॥ विकिरिद्रविलोहित ॥ विकिरिद्रवि
लोहितनमस्तेऽअस्तुभगवह॥ यास्तेसहस्रंहेतयोन्न्यमस्म
न्निवपन्तुताः ॥ ५२ ॥ सहस्राणिसहस्रशः ॥ सहस्राणिसह ॥१६९॥

स्त्रशोबाह्वोस्त्तवंहेतयः ॥ तासामीशानोभगवःपराचीनामु
खांकृधि ॥ ५३ ॥ असंङ्ख्यातासहस्त्राणि ॥ असंङ्ख्यातासह
स्त्राणियेरुद्राऽअधिभूम्म्याम् ॥ तेषांᳬंसहस्त्रयोजनेवधन्वानि
तन्मसि ॥ ५४ ॥ अस्मिन्महति । अस्मिन्महत्त्यर्ण्णवे
न्तरिक्षेभवाऽअधि ॥ तेषांᳬंसहस्त्रयोजनेवधन्वानितन्मसि
॥ ५५ ॥ नीलग्ग्रीवाःशितिकण्ठाः ॥ नीलग्ग्रीवाःशितिकण्ठा
दिवᳬंरुद्राऽउपश्रिताः ॥ तेषांᳬंसहस्त्रयोजनेवधन्वानित

न्मसि ॥ ५६ ॥ नीलग्ग्रीवाःशितिकण्ठाः । शुर्वाऽअधः
क्षमाचुराः ॥ तेषांᳬसहस्त्रयोजुनेवुधन्वांनितन्मसि ॥ ५७ ॥
येवृक्षेषु । शुष्पिञ्जंरानीलग्ग्रीवाुविलोंहिताः ॥ तेषांᳬसहस्त्र
योजुनेवुधन्वांनितन्मसि ॥ ५८ ॥ येभूतानाम् ॥ येभूताना
मधिपतयोविशिखासंःकपुर्द्दिनंः ॥ तेषांᳬसहस्त्रयोजुनेवुध
न्वांनितन्मसि॥५९॥येपुथाम्॥येपुथाम्पंथिरक्षंयऽऐलबृदाऽ ॥१७०॥
आंयुर्युधंः ॥ तेषांᳬसहस्त्रयोजुनेवुधन्वांनितन्मसि ॥ ६० ॥

येतीर्त्थानि । प्प्रचरन्तिसृकाहस्त्तानिषङ्गिणः ॥ तेषाᳪंसह
स्स्रयोजनेवधन्न्वानितन्न्मसि ॥ ६१ ॥ येन्नेषु । व्विविद्ध्यन्तिपा
त्रेषुपिबतोजनान् ॥ तेषाᳪंसहस्स्रयोजनेवधन्न्वानितन्न्मसि
॥ ६२ ॥ यऽएतावन्तः ॥ यऽएतावन्तश्श्चभूयाᳪंसश्श्चदिशो
रुद्द्रावितस्त्थिरे॥तेषाᳪंसहस्स्रयोजनेवधन्न्वानितन्न्मसि॥६३॥
नमोस्तु । रुद्द्रेब्भ्योयेदिवियेषांव्वर्षमिषवः ॥ तेब्भ्योदशप्प्रा
चीर्द्दशदक्षिणादशप्प्रतीचीर्द्दशोदीचीर्द्दशोर्द्ध्वाः ॥ तेब्भ्योन

मोऽअस्त्तुतेनोंवन्तुतेनोंमृडयन्तुतेयन्द्विष्म्मोयश्चंनोद्वेष्टितमे
षाञ्जम्भेदद्ध्मः ॥६४॥ नमोंस्त्तु । रुद्द्रेब्भ्योयेन्तरिक्क्षेयेषां
व्वातऽइषवः॥ तेब्भ्योदशप्प्राचीर्दशदक्क्षिणादशप्प्रतीचीर्दशो
दीचीर्दशोर्द्ध्वाः ॥ तेब्भ्योनमोऽअस्त्तुतेनोंवन्तुतेनोंमृडयन्तुते
यन्द्विष्म्मोयश्चंनोद्वेष्टितमेषाञ्जम्भेदद्ध्मः ॥६५॥ नमोंस्त्तु।
रुद्द्रेब्भ्योयेपृथिव्व्याँऽयेषामन्नमिषवः ॥ तेब्भ्योदशप्प्राचीर्दशं ॥१७१॥
दक्क्षिणादशप्प्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्द्ध्वाः॥तेब्भ्योनमोऽअस्त्तु

तेनोऽवन्तुतेनोऽमृडयन्तुतेयन्द्विष्म्मोयश्चनो द्वेष्टितमेषाञ्जम्भेद
द्ध्मः ॥ ६६ ॥ [२०-९] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांषोडशोऽ
ध्यायः ॥ १६ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥
अश्मन्नूर्ज्जंदश, नमस्तेपञ्च, ग्निस्तिग्मेननव, चक्षुषःपिताष्टा,
वाशुःशिशानःसप्तदशो, देवंकमध्वमाग्निनापञ्चदशकौ, शुक्र
ज्योतिश्चसप्त, मꣳस्तनंत्रयोदश, नवैकोनशतं [मं. ९९
अ. १७ अनु. ९] ॥ हरिःॐ ॥ अश्मन्नूर्ज्जम् ॥ अश्मन्नू

र्ज्जम्पर्व्वतेशिश्श्रियाणामुद्भ्द्भ्यऽओषधीब्भ्योव्वनस्प्पतिब्भ्योऽ
अधिसम्भृतम्पयः ॥ तान्नऽइषमूर्ज्जन्धत्तमरुतः सᳬं रराणाऽ
अश्म्मँस्त्तेक्षुन्मयितऽऊर्ग्यन्द्विष्म्मस्त्तन्तेशुगृच्छतु ॥ १ ॥
इमामे । ऽअग्नऽइष्टकाधेनवः सन्त्वेकाचदशचदशचशतञ्च
शतञ्चसहस्रञ्चसहस्रञ्चायुतञ्चायुतञ्चनियुतञ्चनियुतञ्चप्रयुत
ञ्चार्बुदञ्चन्यर्बुदञ्चसमुद्रश्चमध्यञ्चान्तश्चपरार्द्धश्चैतामेऽअग्नऽ ॥१७२॥
इष्टकाधेनवः सन्त्वमुत्रामुष्मिँल्लोके ॥२॥ ऋतवस्थ । ऽऋता

वृधंऽऋतुष्ठास्त्थंऽऋतावृधं ॥ घृतश्श्चुतौमधुश्चुतौव्विराजोनाम

कामदुघाऽअक्क्षीयमाणाः ॥३॥ समुद्रस्यंत्त्वा॥समुद्रस्यत्त्वावं

कयाग्नेपरिंव्ययामसि ॥ पावकोऽअस्म्मब्भ्यंᳬ शिवोभंव ॥४॥

हिमस्यंत्त्वा । जरायुणाग्नेपरिंव्ययामसि ॥ पावकोऽअस्म्म

ब्भ्यंᳬ शिवोभंव ॥५॥ उपज्ज्मन् ॥ उपज्ज्मन्नुपंवेतसेवंतरनदी

ष्ष्वा ॥ अग्नेपित्तमपामंसिमण्डूकिताभिरागंहिसेमन्नोयज्ञ

म्पांवकवंर्ण्णᳬ शिवङ्कृधि ॥६॥ अपामिदम् ॥ अपामिदन्न्ययंनᳬ

समुद्रस्यंनिवेशंनम् ॥ अन्याँस्त्तेऽअस्म्मत्त्तंपन्तुहेतयंः पाव
कोऽअस्म्मभ्यंᳯशिवोभंव ॥ ७ ॥ अग्ग्नेपावक । रोचिषां
मन्द्रयांदेवजिह्वया ॥ आदेवान्वंक्षियक्षिच ॥ ८ ॥ सनंः
पावकदीदिवोग्ग्नेदेवाँ २ ॥ इहावंह ॥ उपंयज्ञᳯहविश्चंनः
॥ ९ ॥ पावकयायः ॥ पावकयायाश्चितयंन्त्याकृपाक्षामंत्रु
रुचऽउषसोनभानुनां ॥ तूर्वन्नयामन्नेतंशस्यनूरणऽआयोघृणे
नतंतृषाणोऽअजरंः ॥ १० ॥ [१०-१] नमंस्त्ते ॥ नमं

॥१७३॥

स्त्तेहरंसेशोचिषेनमंस्त्तेऽअस्त्वर्च्चिषे ॥ अन्न्याँस्त्तेऽअस्म्मत्तं
पन्तुहेतयं÷पावकोऽअस्म्मब्भ्यं६शिवोभंव ॥ ११ ॥ नृषदे
वेट्॥ नृषदेव्वेडंप्सुषदेव्वेड्बर्हिषदेव्वेड्वनसदेव्वेट्स्वर्व्विदेवेट् ॥१२॥
येदेवा॰ ॥ येदेवादेवानाँय्यज्ञियांयज्ञियांनाउंसंवत्त्सरीणमु
पंभागमासंते ॥ अहुतादोहविषोयज्ञेऽअस्म्मिन्त्स्वयम्पिबन्तु
मधुनोघृतस्यं ॥ १३ ॥ येदेवा॰ ॥ येदेवादेवेष्ष्वधिदेवत्त्व
मायन्न्येब्रह्मणं÷पुरऽएतारोऽअस्य ॥ येब्भ्योनऽऋतेपवंतेधाम

किञ्चनन्तेदिवोनपृथिव्याऽअधिस्नुषु ॥ १४ ॥ प्राणदाऽअ
पानदाः ॥ प्राणदाऽअपानदाव्यानदावर्चोदावरिवोदाः ॥
अन्याँस्तेऽअस्मत्तपन्तुहेतयंःपावकोऽअस्मभ्यंशिवो
भव ॥ १५ ॥ [५-२] अग्निस्तिग्मेन । शोचिषायासद्वि
श्वन्न्यत्त्रिणंम् ॥ अग्निर्नोवनतेरयिम् ॥ १६ ॥ यऽइमा ।
विश्वाभुवंनानिजुह्वदृषिर्होतान्न्यसीदत्पितानंः ॥ सऽआशि

१ अग्निस्तिग्मेन । अत्र विसर्गस्य सत्वे कृते "वायुरग्निरग्नेरेकाक्षरे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७७ सू.) इत्यनेन अग्निशब्दात्परस्य सस्य षत्वं न । अग्नेः परस्य तिग्मशब्दस्य एकाक्षराभावात् ।

षाद्द्रविणमिच्छमानः प्प्रथमच्छदवराँ२॥ऽआविवेश ॥ १७ ॥
किंस्वित् ॥ किंस्विदासीदधिष्ठानंमारम्भंणङ्कतमत्स्वि
त्कथासीत् ॥ यतोभूमिञ्जनयंन्विश्वकंर्म्मार्ब्विद्यामौण्णौन्म
हिनाव्विश्वचंक्क्षाः॥ १८॥ व्विश्वतंश्चक्क्षुरुत । व्विश्वतौमुखो
व्विश्वतौबाहुरुतव्विश्वतंस्प्पात् ॥ सम्बाहुब्भ्यान्धमंतिसम्पतं
त्रैर्द्यावाभूमींजनयंन्देवऽएकंः॥ १९॥ किंस्वित् ॥ किं
सं. ३० स्विद्वनङ्कऽउसब्वृक्षऽआंसयतोद्यावांपृथिवीनिष्टतक्क्षुः॥ मनी

षिणोमनंसापृच्छतेदुतद्यदुध्यातिंष्ठुद्धुवंनानिधारयंन् ॥ २० ॥
सातें ॥ यातेधामानिपरमाणियावमायामंद्ध्यमाविंश्वकर्म्मन्नु
तेमा ॥ शिक्क्षासखिंब्भ्योहुविषिंस्वधावःस्वयँय्यंजस्वतुन्वंवृ
धानः ॥ २१ ॥ विश्वंकर्मन्हुविषा । वावृधानःस्वयँय्यंजस्व
पृथिवीमुतद्याम् ॥ मुह्यन्त्वन्येऽअभितःसपत्नांऽइहास्म्मा
कंम्मघवांसूरिरंस्तु ॥ २२ ॥ वाचस्पतिम् ॥ वाचस्पतिंवि ॥ १७५ ।
श्वकंर्म्माणमूतयेंमनोजुवंवाजेंऽअद्याहुवेम ॥ सनोविश्वांनि

ह॒वंनानिजोषह्ह्रि॒श्श्वशंम्भुरवंसेसा॒धुकंम्मर्मा ॥ २३ ॥ व्विश्श्वंक
म्र्मन्हहु॒विषां ॥ व्विश्श्वकम्र्मन्हहु॒विषा॒व्वर्द्धनेनत्रा॒तार॒मिन्द्रंमकृणो
रव॒द्धयम् ॥ तस्म्मै॒व्विश॒ःसमंनमन्तपू॒र्व्वीर॒यमु॒ग्रोव्वि॒हव्यो॒य
थासंत् ॥ २४ ॥ [९-३] चक्क्षुंषःपि॒ता । मनंसा॒हिधीराघृ
तमैनेऽअजन॒न्नम्म्नंमाने ॥ य॒देदन्ता॒ऽअदंदहन्त॒पूर्व्व॒ऽआदि
द्यावांपृथि॒वीऽअंप्प्रथेताम् ॥ २५ ॥ व्विश्श्वकंम्म॒र्र्ा॒व्विमंनाः ॥ व्वि
श्श्वकंम्म॒र्र्ा॒व्विमंना॒ऽआद्विहांयाधा॒ताव्विंधा॒तापंर॒मोतस॒न्दृक् ॥

तेषांमिष्टानिसमिषामंदन्तियंत्रांसप्तऽऋषीन्परऽएकंमाहुः
॥ २६ ॥ योनंः । पिताजंनितायोविधाताधामांनिवेदुभुवंना
निविश्वां ॥ योदेवानांन्नामधाऽएकंऽएवतꣳसंम्प्रश्नम्भुवंना
यन्त्यन्न्या ॥ २७ ॥ तऽआयंजन्तद्रविंणꣳसमंस्म्माऽऋषंयःपू
र्वेजरितारोनभूना ॥ असूर्त्तेसूर्त्तेरजंसिनिषत्तेयेभूतानिसमकृ
ण्वन्निमानि ॥ २८ ॥ परोदिवा । परऽएनापृथिव्व्यापरोदेवेभि

१ यत्रासप्तऽऋषीन् । अत्र सप्तऋषीन् परे यत्रशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य "नरस्सप्तऋषीन्०" (शु. य. प्रा. ३ अ. १२२ सू.) इत्यनेन दीर्घः ।

रसुरैर्य्य[1]दस्ति ॥ कꣳस्विद्गर्भम्प्रथमन्दध्रऽआपोयत्रदेवाः
समपश्श्यन्तपूर्व्वे ॥ २९ ॥ तमित् ॥ तमिद्गर्भम्प्रथमन्द
ध्रऽआपोयत्रदेवाः समगच्छन्तव्विश्श्वे ॥ अजस्यनाभावध्येकम
र्पितँयस्मिन्व्विश्श्वानिभुवनानितस्थुः ॥ ३० ॥ नतम् ॥
नतंव्विदाथयऽइमाजजानान्यद्युष्म्माकमन्तरम्बभूव ॥ नी
हारेणप्प्रावृताजल्प्प्याचासुतृपऽउक्थशासश्चरन्ति ॥ ३१ ॥

---

१ अत्र परं तु रेफहकाराभ्याम् (शु. य. प्रा. ४ अ. १०१ सू.) इत्यनेन रकारात्परस्य यकारस्य द्वित्वम् ।

वि॒श्वक॑र्म्मा॒हि ॥ वि॒श्वक॑र्म्मा॒ह्यज॑नि॒ष्ट दे॒वऽआदिद्ग॑न्ध॒र्व्वोऽ
अ॑भवद्द्वि॒तीय॑÷ ॥ तृ॒तीय॑÷पि॒ताज॑नि॒तौष॑धीनामु॒पाङ्ग॑र्भं
व्यद॑धात्पुरु॒त्रा ॥ ३२ ॥ [८-४] आ॒शुः॒शिशा॑नः ॥
आ॒[1]शुः॒शिशा॑नो वृ॒ष॒भो न भी॒मो घ॑नाघ॒नः क्षोभ॑णश्चर्षणी॒नाम् ॥
स॒ङ्क्रन्द॑नो नि॒मि॒षऽए॑कवी॒रः श॒तꣳसेना॑ऽअजयत्सा॒कमिन्द्र॑÷
॥ ३३ ॥ स॒ङ्क्रन्द॑नेनानि॒मि॒षेण॑ । जि॒ष्णुना॑यु॒त्का॒रेण॑

१ "आशुःशिशानः" इत्यत्र "प्रत्ययसवर्णं मुदि शाकटायनः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९ सू.) इत्यनेन मुत्संज्ञकेषु शषसान्यतरवर्णपरेषु विसर्जनीयस्य परसवर्णे शकारे प्राप्ते "अविकारं शाकल्यः शषसेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. १० सू.) इत्यनेन परसवर्णो निषिध्यते । एतादृशेष्वन्यस्थलेष्वेवमेव निषेधो ज्ञेयः ।

दुश्च्यवनेनधृष्णुना ॥ तदिन्द्रेणजयततत्त्सहद्ध्वँ॒युधोनरऽ
इषुंहस्त्तेनवृष्णणा ॥ ३४ ॥ सऽइषुंहस्त्तैः ॥ सऽइषुंह
स्त्तैःसनिषङ्गिभिर्व्वशीस७ᳬस्रष्टासयुधऽइन्द्रोगणेन ॥ स७ᳬसृष्ट
जित्त्सोमपाबाहुशर्द्ध्युँग्ग्रधन्न्वाप्प्रतिहिताभिरस्त्ता ॥ ३५॥ बृह
स्प्पतेपरि । दीयारथेनरक्षोहामित्रा२ँ॥ऽअपबाधमानः ॥
प्रभञ्जन्त्सेनाःप्प्रमृणोयुधाजयन्नस्म्माकमेद्ध्यविताारथानाम्
॥ ३६ ॥ बलविज्ञायस्त्थविरः ॥ बलविज्ञायस्त्थविरःप्प्रवीरः

सहंस्वान्वाजीसहंमानऽउग्रः ॥ अ[1]भिवीरोऽअ[2]भिसंत्त्वासहो
जाजैत्रंमिन्द्ररथमातिष्ठगोवित् ॥ ३७ ॥ गोत्रभिदंङ्गोविदंम् ॥
गोत्रभिदंङ्गोविदंवज्रंबाहुञ्जयंन्तमज्मंप्रमृणन्तमोजंसा ॥
इमᳬसंजाताऽअनुंवीरयद्ध्वमिन्द्रंᳬसखायोऽअनुसᳬरंभद्ध्वम्
॥ ३८ ॥ अभिगोत्राणिं ॥ अभिगोत्राणिसहंसागाहंमानोऽ

१ अभिवीरः । अत्र "अश्वरश्मि०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे अभि इत्यस्य ह्रस्वेकारस्य दीर्घेकारे प्राप्ते "अभिविख्येपंवीरं०" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०० सू.) इत्यनेन वीरपरे अभेर्दीर्घनिषेधः । २ अभिसत्त्वा । अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सस्य षत्वे प्राप्ते "अनुसन्तनोतुबृहस्पतिसुतस्य सुसमिद्धायसुसन्दृशमभिसत्त्वा" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे षत्वाभावः ।

योव्वीरश्शतमन्न्युरिन्द्रः ॥ दुश्च्यवनश्पृतनाषाडयुद्ध्योस्म्मा
कङ्सेनाऽअवतुप्प्रयुत्त्सु ॥ ३९ ॥ इन्द्रऽआसाम् ॥ इन्द्रऽ
आसान्नेताबृहस्प्पतिर्द्दक्षिणायज्ञश्पुरऽएतुसोमः ॥ देवसेना
नामभिभञ्जतीनाञ्जयन्तीनाम्मरुतोयन्त्वग्ग्रम् ॥ ४० ॥
इन्द्रस्यवृष्ष्णः ॥ इन्द्रस्यवृष्ष्णोव्वरुणस्यराज्ञऽआदित्यानां
म्मरुताꣳशर्द्धऽउग्ग्रम् ॥ महामनसाम्भुवनच्च्यवानाङ्घोषोदे
वानाञ्जयतामुदस्त्थात् ॥ ४१ ॥ उद्धर्षय । मघवन्नायुधा

न्न्युत्सत्त्वंनाम्मामकानाम्मनांᳬसि ॥ उद्वृत्रहन्वाजिनांव्वाजि
नान्न्युद्रथांनाञ्जयंताँᳬयन्तुघोषाः ॥ ४२ ॥ अस्म्माकमि
न्द्रः ॥ अस्म्माकमिन्द्रःसमृतेषुद्ध्वजेष्ष्वस्म्माकँय्याऽइषव
स्त्ताजंयन्तु ॥ अस्म्माकंव्वीराऽउत्तरेभवन्त्वस्म्माँ२॥ऽउंदेवाऽ
अवताहवेषु ॥ ४३ ॥ अमीषांञ्चित्तम् ॥ अमीषांञ्चित्तम्प्रति
लोभयंन्तीगृहाणाङ्गांन्यप्प्वेपरेहि ॥ अभिप्प्रेहिनिर्दहहृत्त्सु
शोकैरन्धेनामित्त्रास्त्तमंसासचन्ताम् ॥ ४४ ॥ अवंसृष्टापरा ।

पतशरव्येब्रह्मसंशिते ॥ गच्छामित्रान्प्रपद्यस्वमामीषाङ्क
ञ्चनोच्छिषः ॥ ४५ ॥ प्रेतं ॥ प्रेताजयतानरऽइन्द्रोवःशर्म्म
यच्छतु ॥ उग्रावः सन्तुबाहवोनाधृष्ष्यायथासथ ॥ ४६ ॥
असौया । सेनामरुतःपरेषामभ्यैतिनऽओजसास्पर्द्धमाना ॥
ताङ्गूहततमसापव्रतेनयथामीऽअन्योऽअन्यन्नजानन् ॥ ४७ ॥
यत्रबाणाः । सम्पतन्तिकुमाराविशिखाऽइव ॥ तन्नऽइन्द्रोबृह

१ प्रेताजयतानरः । अत्र जयतशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य "धारयामयोजाव" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन नकारे परे दीर्घाकारः ।

स्प्पतिरदितिꣳशर्म्मयच्छतुव्वि[1]श्वाहाशर्म्मयच्छतु ॥ ४८ ॥ मर्म्मा
णिते ॥ मर्म्माणितेव्वर्म्मणाच्छादयामिसोमस्त्वाराजामृतेनानु
वस्ताम् ॥ उरोर्व्वरीयोव्वरुणस्तेकृणोतुजयन्तन्त्वानुदेवामदन्तु
॥ ४९ ॥ [१७-५] उदेनम् ॥ उदेनमुत्तरान्नयाग्नेघृतेनाहुत ॥
रायस्प्पोषेणसꣳसृजप्प्रजयाचबहुङ्कृधि ॥ ५० ॥ शतम् ॥ ९०० ॥
इन्द्रेमम् ॥ इन्द्रेमम्प्प्रतरान्नयसजातानामसद्वशी ॥ समेनंव्व
र्च्चसासृजदेवानाम्भागदाऽअसत् ॥ ५१ ॥ यस्यकुर्म्मः ॥

१ विश्वाहा। अत्र नरहामित्रेषु च (शु. य. प्रा. ३ अ. १०३ सू.) इत्यनेन हा परे विश्वशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः।

यस्यंकुम्म्मोंगृहेहुविस्त्तमंग्ग्नेवर्द्धयात्त्वम् ॥ तस्म्मैदेवाऽअधिब्र
वन्नयञ्च्चब्रह्मणस्प्पतिः ॥ ५२ ॥ उदुत्त्वा ॥ उदुत्त्वाव्विश्श्वे
देवाऽअग्ग्नेभरंन्तुचित्तिभिः ॥ सनोंभवशिवस्त्त्वꣳसुप्प्रतीको
व्विभावसुः ॥ ५३ ॥ पञ्चदिशः ॥ पञ्चदिशोदैवीर्य्यज्ञमंव
न्तुदेवीरपामंतिन्दुर्म्मतिम्बाधमानाः ॥ रायस्प्पोषेयज्ञपंतिमा
भजंन्तीरायस्प्पोषेऽअधियज्ञोऽअंस्त्थात् ॥ ५४ ॥ समिद्धेऽअ
सं. ३१ ग्नौ॥समिद्धेऽअग्ग्नावधिमामहानऽउक्थपंत्त्रऽईड्योगृभीतः॥

तप्स्तङ्घर्म्मम्परिगृह्यायजन्तोर्ज्जायद्यज्ञमयजन्तदेवाः ॥ ५५ ॥
दैव्यायधर्त्रे । जोष्ट्रेदेवश्रीःश्रीमनाःशतपयाः ॥ परिगृह्यदे
वायज्ञमायन्देवादेवेभ्योऽअध्वर्य्यन्तोऽअस्थुः ॥ ५६ ॥
वीतँहविः । शमितँशमितायजध्यैतुरीयोयज्ञोयत्रहव्यमे
ति ॥ ततोवाकाऽआशिषोनोजुषन्ताम् ॥ ५७ ॥ सूर्य्यर
श्मिर्हरिकेशः । पुरस्तात्सविताज्योतिरुदयाँ२ ॥ऽअजस्रम् ॥
तस्यपूषाप्रसवेयातिविद्वान्त्सम्पश्यन्विश्वाभुवनानिगोपाः

॥ ५८ ॥ व्विमानंऽएषः ॥ व्विमानंऽएषदिवोमद्ध्यंऽआस्त्तऽ
आपप्प्रिवान्रोदंसीऽअन्तरिक्षम् ॥ सव्विश्श्वाचीरभिचंष्ट्टेघृताची
रन्तरापूर्व्वमपरञ्चकेतुम् ॥ ५९ ॥ उक्क्षासंमुद्रः ॥ उक्क्षासंमु
द्द्रोऽअंरुणःसुंपर्ण्णःपूर्व्वस्स्ययोनिम्पितुराविंवेश ॥ मद्ध्येदिवोनि
हिंतम्पृश्श्निरश्म्माव्विचंक्क्रमे¹रजंसस्प्पात्त्यन्तौ ॥ ६० ॥ इन्द्रं
व्विश्श्वाः ॥ इन्द्रंव्विश्श्वाऽअवीवृधन्त्समुद्रव्यंचसङ्गिरंः ॥ रथी

१ रजसस्पात्यन्तौ इति पदं "अध्वनो रजसो रिषः स्पृशस्पातौ" (शु. य. प्रा. ३ अ. २८ सू.) इत्यनेन रजसपरस्य विसर्जनीयस्य पाति पदे परे सकारे रूपम्।

तेमꣳरथीनांव्वाजानाꣳसत्पंतिम्पतिम् ॥ ६१ ॥ देवहूर्यज्ञः ॥
देवहूर्यज्ञऽआचंव्वक्षत्सुम्नहूर्यज्ञऽआचंव्वक्षत् ॥ यक्षंद
ग्निर्देवोदेवाँ२॥ऽआचंव्वक्षत् ॥ ६२॥ व्वाजंस्यमा । प्प्रसवऽ
उद्ग्राभेणोदंग्ग्रभीत् ॥ अधांसपत्नानिन्द्रोमेनिग्ग्राभेणाधंराँ
२॥ऽअकः ॥ ६३ ॥ उद्ग्राभञ्च । निग्ग्राभञ्चब्रह्मदेवाऽअंवी
वृधन् ॥ अधांसपत्नानिन्द्राग्नीमेंव्विषूचीनान्व्यस्यताम् ॥ ६४॥
[१५-६] क्रमंध्वमग्निनां ॥ क्रमंध्वमग्निनानाकमुख्यꣳ

हस्त्तेषुबिब्भ्रतः ॥ दिवस्पृष्ठꣳस्वर्गत्वामिश्श्रादेवेभिराद्धम् ॥ ६५ ॥ प्राचीमनु । प्प्रदिशम्प्रेहिविद्वानग्ग्नेरग्ग्नेपुरोऽअग्निर्भवेह ॥ व्विश्श्वाऽआशादीद्यानोव्विभाह्यूर्ज्जन्नोधेहिद्विपदेचतुष्पदे ॥ ६६ ॥ पृथिव्याऽअहम् ॥ पृथिव्याऽअहमुदन्तरिक्षमारुहमन्तरिक्क्षाद्दिवमारुहम् ॥ दिवोनाकस्यपृष्ठात्त्स्वर्ज्ज्योतिरगामहम् ॥ ६७ ॥ स्वर्य्यन्तः ॥ स्वर्य्यन्तोनापेक्क्षन्तऽआद्याꣳरोहन्तिरोदसी ॥ यज्ञँय्येव्विश्श्वतोधारꣳसुविद्वाꣳसो

व्वितेनिरे ॥ ६८ ॥ अग्ग्नेप्प्र ॥ अग्ग्नेप्प्रेहिंप्प्रथमोदेवयताञ्चक्क्षु
र्देवानांमुतमर्त्त्यानाम् ॥ इयंक्क्षमाणाभृगुभिᳲसजोषाᳲस्वर्य्य
न्तुयजमानाᳲस्वस्त्ति ॥ ६९ ॥ नक्तोषासा ॥ नक्तोषासास
मनसाव्विरूपेधापयेतेशिशुमेकᳲसमीची ॥ द्यावाक्क्षामारु
क्क्मोऽअन्तर्व्विभातिदेवाऽअग्ग्निन्धारयन्द्रविणोदाः ॥ ७० ॥
अग्ग्नेसहस्राक्क्ष । शतमूर्द्धञ्छतन्तेप्प्राणाःसहस्रंव्यानाः ॥
त्वᳲसाहस्रस्यरायऽईशिषेतस्म्मैतेव्विधेमव्वाजायस्वाहा॥७१॥

सुपर्णोऽसि । गुरुत्मान्पृष्ठे पृथिव्याः सीद ॥ भासान्तरिक्ष
मापृण ज्योतिषा दिवमुत्तभान तेजसा दिश उद्दृꣳह ॥७२॥
आजुह्वानः सुप्रतीकः । पुरस्तादग्ने स्वं योनिमासीद साधु
या ॥ अस्मिन्त्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन्विश्वे देवा यजमान
श्च सीदत ॥ ७३ ॥ ताꣳ सवितुः ॥ ताꣳ सवितुर्वरेण्यस्य चि
त्रामाहं वृणे सुमतिं विश्वजन्याम् ॥ यामस्य कण्वो अदुहत्प्र
पीनाꣳ सहस्रधारां पयसा महीं गाम् ॥ ७४ ॥ विधेम ते ।

परमेजन्म॑न्नग्नेविधेमुस्तोमै॑रवरेसुधस्थे॑ ॥ यस्म्माद्योनेरुदा
रिथ्रुायजेतम्प्रत्त्वेहुवीᳫं॑षिजुहुरेसमिद्धे ॥ ७५ ॥ प्रेद्धोऽ
अग्ने ॥ प्रेद्धोऽअग्नेदीदिहिपुरोनोजंस्त्रयासूर्म्यायविष्ठ ॥
त्वाᳫं॑शश्वंन्तऽउपयन्तिवाजाः॑ ॥ ७६ ॥ अग्नेतम् ॥
अग्नेतमुद्याश्श्वन्नस्तोमैः॑क्रतुन्नभुद्रᳫं॑हृदिस्पृशम् ॥ ऋध्यामा
तऽओहैः॑ ॥ ७७ ॥ चित्तिंजुहोमि ॥ चित्तिंजुहोमिमनंसा

१ रिथ यजेतम्। इति पदे। अत्र "अथोदारिथ." (शु. य. प्रा. ३ अ. ११३ सू.) इत्यनेन रिथशब्दस्य यकारे परे दीर्घविधानात् रिथायजेतम्।

घृतेनयथादेवाऽइहागमंव्वीतिहोत्राऽऋतावृधः ॥ पत्त्येव्विश्व
स्यभूमंनोजुहोमिव्विश्वकर्म्मणेव्विश्वाहादाभ्यꣳहविः ॥७८॥
सप्तते । ऽअग्नेसमिधःसप्तजिह्वाःसप्तऽऋषयःसप्तधाम
प्प्रियाणि ॥ सप्तहोत्राःसप्तधात्त्वायजन्तिसप्तयोनीरापृण
स्वघृतेनस्वाहा ॥ ७९ ॥ [१५-७] शुक्रज्ज्योतिश्च । चित्र
ज्ज्योतिश्चसत्त्यज्ज्योतिश्चज्ज्योतिष्म्माँश्च ॥ शुक्रश्चऽऋतपा
श्चात्त्यꣳहाः ॥ ८० ॥ ईदृङ्ङ् ॥ ईदृङ्ङान्न्यादृङ्ङ्सदृङ्ङ्

प्प्रतिसदृङ्ङ्च[1] ॥ मितश्चसम्मितश्चसभराः ॥८१॥ ऋतश्चसत्त्य
श्चध्रुवश्चधरुणश्च ॥ धर्त्ताचविधर्त्ताचविधारयः ॥ ८२ ॥
ऋतजिच्च। सत्त्यजिच्चसेनजिच्चसुषेणश्च ॥ अन्तिमित्रश्चदूरेऽअ
मित्रश्चगणः ॥८३॥ ईदृक्षासऽएतादृक्षासः ॥ ईदृक्षासऽए
तादृक्षासऽऊषुणः सदृक्षासःप्प्रतिसदृक्षासऽ[2]एतन ॥ मिता
सश्चसम्मितासोनोऽअद्यसभरसोमरुतोयज्ञेऽअस्मिन् ॥८४॥

---

१ प्रतिसदङ्ङ्च अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन पकारे प्राप्ते "अनुसन्तनोतु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषिद्ध्यते । २ प्रतिसदृक्षासः । अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन मूर्धन्यषत्वापत्तौ "अनुसन्तनोतु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषेधे न षत्वम् ।

स्वतवाँश्च । प्प्रघासीचंसान्तपनश्चगृहमेधीचं ॥ क्रीडीचंशा
कीचोज्ज्रेषी ॥ ८५ ॥ इन्द्रन्दैवीः ॥ इन्द्रन्दैवीर्व्विशोमरुतो
नुवर्त्मानोभवन्यथेन्द्रन्दैवीर्व्विशोमरुतोनुवर्त्मानोभवन् ॥
एवमिमँय्यजमानन्दैवीश्चविशोमानुषीश्चानुवर्त्मानोभव
न्तु ॥ ८६ ॥ [७-८] इमꣳस्तनम् ॥ इमꣳस्तनमूर्ज्जस्व
न्तन्धयापाम्प्रपीनमग्नेसरिरस्यमद्ध्ये ॥ उत्सञ्जुषस्वमधुमन्त
मर्व्वन्तसमुद्रियꣳसदनमाविशस्व ॥ ८७ ॥ घृतम्मिमिक्षे ।

घृतमंस्ययोनिर्घृतेश्श्रितोघृतंवंस्यधामं ॥ अनुष्ष्वधमावंहमा
दयंस्वस्वाहांकृतंवृषभवक्षिहृव्यम् ॥ ८८ ॥ समुद्रादूर्म्मिः ॥
समुद्रादूर्म्मिर्म्मधुमाँ २॥ऽउदारदुपांᳫंशुनासमंमृतत्त्वमानट् ॥
घृतस्यनामगुह्यँऽयदस्तिजिह्वादेवानांममृतंस्यनाभिंः ॥८९॥
व्वयन्नामं ॥ व्वयन्नामप्प्रब्ब्रंवामाघृतस्यास्म्मिन्त्यज्ञे[1]धांरयामान
मोंभिंः ॥ उपंब्रह्माश्शृणवच्छस्यमानञ्चतुंःश्रृङ्गोवमीद्गौरऽ

१ धारयामानमोभिः। अत्र धारयाम नमोभिः इति पदे। अत्र "धारयाम योजाव" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन धारयाम इत्यादिपदेभ्यः परे नकारे सति पूर्वह्रस्वाकारस्य दीर्घो भवति। तेन धारयामानमोभिः ।

एतत् ॥ ९० ॥ चत्त्वारिशृङ्गा ॥ चत्त्वारिशृङ्गा[1]त्त्रयोऽअस्य
पा[2]दाद्द्वेशीर्षेसप्तहस्त्तासोऽअस्य ॥ त्त्रिधाबद्धोव्वृषभोरोरवीति
महोदेवोमर्त्याँ२॥ऽआविवेश ॥ ९१ ॥ त्त्रिधाहितम् ॥ त्त्रिधा
हितम्पणिभिर्ग्गुह्यमानङ्गविदेवासोघृतमन्न्वविन्दन् ॥ इन्द्रऽ
एकꣳसूर्य्यऽएकञ्जजानव्वेनादेकꣳस्वधयानिष्ट्[3]तक्क्षुः ॥९२॥
एताऽअर्षन्ति ॥ एताऽअर्षन्तिहृद्यात्त्समुद्राच्छतव्व्रजारिपुणा

१ चत्वारि शृङ्गाणि इति पदे "निशब्दो बहुलम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन पदान्तीयशृङ्गाणिपदस्य निशब्दस्य लोपः। २ अस्य पादानि इत्यत्रापि "निशब्दो बहुलम्" इत्यनेन पादानिपदस्य निशब्दस्य लोपः। ३ निष्टृतक्षुः अत्र "ततक्षौ" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७१ सू.) इत्यनेन ततक्षूत्तरपदे निरुपसर्गस्य विसर्गस्य षकारे "ऊष्मान्तस्थाश्चयश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ष्टुत्वेन जातस्य टकारस्य द्वित्वम्।

सं. ३२

नावचक्षे ॥ घृतस्यधाराऽअभिचाकशीमिहिरण्ययोव्वेतसोम
॥१८७॥ द्ध्यंऽआसाम् ॥ ९३ ॥ सम्म्यक्स्स्रवन्ति । सरितोनधेनाऽ ॥१७॥
अन्तर्हृदामनसापूयमानाः ॥ एतेऽअर्षन्त्यूर्म्मयोघृतस्यमृगाऽ
इवक्षिपणोरीषमाणाः ॥९४॥ सिन्धोरिवप्प्राद्ध्वने । शूघना
सोव्वातप्प्रमियःपतयन्तियह्वाः ॥ घृतस्यधाराऽअरुषोनव्वाजी
काष्ठाभिन्दन्नूर्म्मिभिःपिन्वमानः ॥ ९५ ॥ अभिप्प्रवन्त ॥ ॥१८७॥
अभिप्प्रवन्तसमनेवयोषाःकल्याण्यःस्मयमानासोऽअग्नि

म् ॥ घृतस्यधाराᳫंसमिधोनसन्तताजुषाणोहर्य्यतिजातवेदाः
॥ ९६ ॥ कन्न्याऽइववहतुम् ॥ कन्न्याऽइववहतुमेतवाऽउऽअ
ञ्ज्यञ्ज्जानाऽअभिचाकशीमि ॥ यत्रसोमःसूयतेयत्रयज्ञोघृत
स्यधाराऽअभितत्पवन्ते ॥ ९७ ॥ अब्भ्यर्षत । सुष्टुतिङ्ग
व्व्यमाजिमस्म्मासुभद्द्राद्द्रविणानिधत्त॥ इमᳫंयज्ञन्नयतदेवता
नोघृतस्यधारामधुमत्पवन्ते ॥ ९८ ॥ धामन्ते ॥ धामन्ते

१ अत्र "परं तु रेफहकाराभ्याम्" (शु. य. प्रा. अ. सू.) इत्यनेन यकारस्य द्वित्वम् । यत्र रेफहकारात्परः स्पर्शवर्णस्तत्र तु "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेनैव द्वित्वं भवति । तथैव यत्र रेफहकाराभ्यां परः स्पर्शातिरिक्तवर्णस्तत्र तु "परं तु रेफहकाराभ्याम्" इत्यनेन द्वित्वम् ।

विश्वम्भुवनमधिश्रितमन्तः समुद्रे हृद्य्यन्तरायुंषि ॥ अपामनी
केसमिथेयऽआभृतस्तमश्याममधुमन्तन्तऽऊर्म्मिम् ॥९९॥
[१३-९]इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांसप्तदशोऽध्यायः॥१७॥
श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ वाजः, सत्त्य, मूर्द्धं
चतुष्का, अश्म्मा, ऽग्निस्त्रिका, वंशुः पञ्चै, काचतस्त्रो,
वाजायद्वे, वाजस्यन्वष्टा, ऽऋताषाट्त्रयोदशा, ग्निसुनाज्जिम ॥१८८॥
सप्त, यदाकूता, द्वात्रिंहत्त्यायदशकौ, त्रयोदशसप्तसप्ततिः ॥

[अ. १८ मं. ७७ अनु. १३] हरिः ॐ ॥ व्वाजश्च[1]। मेप्प्रसव
श्च मेप्प्रयतिश्च मेप्प्रसितिश्च मेधीतिश्च मेक्क्रतुश्च मेस्वरश्च मेश्श्लो
कश्च मेश्श्रवश्च मेश्श्रुतिश्च मेज्ज्योतिश्च मेस्वश्च मेयज्ञेनकल्प
न्ताम् ॥१॥ प्राणश्च । मेपानश्च मेव्यानश्च मेसुश्च मेचित्तञ्च मऽ
आधीतञ्च मेव्वाक्च मेमनश्च मेचक्क्षुश्च मेश्श्रोत्रञ्च मेदक्क्षश्च मे
बलञ्च मेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ २ ॥ ओजश्च । मेसहश्च मऽ

१ अत्र वाजश्च इत्यत्र जकारोत्तरवर्तिनो विसर्जनीयस्य चकारे परे "चछयोः शम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८ सू.) इत्यनेन शकारे कृते "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन शकारात्परस्य स्पर्शवर्णस्य चकारस्य द्वित्वम्। एवमेतादृशेष्वन्येषु स्थलेषु बोध्यम्।

आत्क्माचंमेतनूश्चंमेशर्म्मंचमेव्वर्म्मंचमेङ्गांनिचमेस्त्थींनिच
मेपरूꣳषिचमेशरींराणिचमऽआयुंश्चमेजराचंमेयज्ञेनंकल्प
न्ताम् ॥ ३ ॥ ज्यैष्ठ्यंञ्च । मऽआधिंपत्त्यञ्चमेमन्न्युश्चंमेभा
मंश्चमेमंश्चमेम्भंश्चमेजेमाचंमेमहिमाचंमेव्वरिमाचंमेप्प्रथि
माचंमेव्वर्षिमाचंमेद्द्राघिमाचंमेव्वृद्धञ्चंमेव्वृद्धिंश्चमेयज्ञेनंकल्प
न्ताम् ॥ ४ ॥ [४-१] सत्त्यञ्चं । मेश्श्रद्धाचंमेजगंच्चमेध
नञ्चमेव्विश्श्वंञ्चमेमहंश्चमेक्क्रीडाचंमेमोदंश्चमेजातञ्चमेजनिष्ष्य ॥१८९॥

माणञ्चमेसुक्कञ्चमेसुकृतञ्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ ५ ॥ ऋतञ्च ।
मेमृतञ्चमेयक्ष्मञ्चमेनामयच्चमेजीवातुश्चमेदीर्घायुत्त्वञ्चमेन
मित्रञ्चमेभयञ्चमेसुखञ्चमेशयनञ्चमेसूषाश्चमेसुदिनञ्चमेयज्ञे
नकल्पन्ताम् ॥ ६ ॥ यन्ताचं । मेधर्त्ताचमेक्षेमश्चमेधृति
श्चमेविश्वञ्चमेमहश्चमेसंविच्चमेज्ञात्रञ्चमेसूश्चमेप्रसूश्चमेसीरं
ञ्चमेलयश्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ ७ ॥ शञ्च । मेमयश्चमे
प्रियञ्चमेनुकामश्चमेकामश्चमेसौमनसश्चमेभगश्चमेद्रविण

ञ्चमेभुद्रञ्चंमेश्रेयंश्चमेव्वसीयश्चमेयशंश्चमेयुज्ञेनंकल्पन्ताम्
॥ ८ ॥ [४-२] ऊर्क्कं ॥ ऊर्क्कंमेसूनृताचमेपयंश्चमेरसंश्चमेघृ ॥ १८ ॥
तञ्चंमेमधुंचमेसग्धिश्चमेसपीतिश्चमेकृषिश्चमेवृष्टिश्चमेजैत्रं
ञ्चमऽऔद्भिद्यञ्चमेयुज्ञेनंकल्पन्ताम् ॥ ९ ॥ रयिश्च । मेरा
यंश्चमेपुष्टञ्चंमेपुष्टिश्चमेव्विभुचंमेप्रभुचंमेपूर्णञ्चंमेपूर्णतरञ्च
मेकुयंवञ्चमेक्षितञ्चमेन्नञ्चमेक्षुच्चमेयुज्ञेनंकल्पन्ताम्॥१०॥ ॥१९०॥
व्वित्तञ्च । मेव्वेद्यञ्चमेभूतञ्चंमेभविष्यच्चंमेसुगञ्चमेसुपत्थ्य

ञ्चमऽऋद्धञ्चमेऽऋद्धिंश्चमेक्लृप्तञ्चमेक्लृप्तिंश्चमेमतिश्चमेसुमति
श्चमेयज्ञेनंकल्पन्ताम् ॥ ११ ॥ व्रीहयंश्च । मेयवांश्चमेमा
षांश्चमेतिलांश्चमेमुद्गाश्चमेखल्वांश्चमेप्प्रियङ्गवश्चमेणवश्चमे
श्श्यामाकांश्चमेनीवारांश्चमेगोधूमांश्चमेमसूरांश्चमेयज्ञेनंक
ल्पन्ताम् ॥ १२ ॥ [४-३] अश्म्मांच । मेमृत्तिकाचमे
गिरयंश्चमेपर्व्वताश्चमेसिकताश्चमेव्वनस्प्पतंयश्चमेहिरंण्यञ्चमे

१ नीवाराः । अत्र नि वारहारयोरनवग्रहे (शु. य. प्रा. ३ अ. १०६ सू.) इत्यनेन अवग्रहवर्जिते वारहारयोरन्यतरे परे पूर्वो नीत्युपसर्गो दीर्घो भवति । तेन नीवाराः ।

यंश्चमेश्श्यामञ्चमेलोहञ्चमेसीसञ्चमेत्रपुंचमेयज्ञेनंकल्पन्ता
म् ॥ १३ ॥ अग्निश्चं । मऽआपश्चमेवीरुधश्चमऽओषधयश्च
मेकृष्टपच्च्याश्चमेकृष्टपच्च्याश्चमेग्राम्म्याश्चमेपशवऽआरण्ण्या
श्चमेवित्तञ्चमेवित्तिश्चमेभूतञ्चमेभूतिश्चमेयज्ञेनंकल्पन्ताम्
॥ १४ ॥ वसुंच । मेवसतिश्चमेकर्म्मंच ॥ मेशक्तिश्चमेर्त्थश्च
मऽएमश्चमऽइत्याचमेगातिश्चमेयज्ञेनंकल्पन्ताम् ॥ १५ ॥
[३-४] अग्निश्चं । मऽइन्द्रश्चमेसोमश्चमऽइन्द्रश्चमेसविता

चमेऽइन्द्रश्चमे सरस्वती च मऽइन्द्रश्चमे पूषा च मऽइन्द्रश्चमे बृहस्पतिश्च मऽइन्द्रश्चमे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥१६॥ मित्रश्च । मऽइन्द्रश्चमे वरुणश्च मऽइन्द्रश्चमे धाता च मऽइन्द्रश्चमे त्वष्टा च मऽइन्द्रश्चमे मरुतश्च मऽइन्द्रश्चमे विश्वे च मे देवाऽइन्द्रश्चमे यज्ञेन कल्पन्ताम्॥१७॥ पृथिवी च। मऽइन्द्रश्चमेऽन्तरिक्षञ्च मऽइन्द्रश्चमे द्यौश्च मऽइन्द्रश्चमे समाश्च मऽइन्द्रश्चमे नक्षत्राणि च मऽइन्द्रश्चमे दिशश्च मऽइन्द्रश्चमे यज्ञेन कल्पन्ताम्॥१८॥[३-५]

अꣳशुश्च। मेरश्मिश्च मेदाभ्यश्च मेधिपतिश्च मऽउपाꣳशुश्च मे
न्तर्यामश्च मऽऐन्द्रवायवश्च मे मैत्रावरुणश्च मऽआश्विनश्च मे
प्प्रतिप्प्रस्त्थानश्च मे शुक्रश्च मे मन्थी च मे यज्ञेन कल्प्पन्ताम्॥ १९॥
आग्ग्रयणश्च । मे वैश्वदेवश्च मे ध्रुवश्च मे वैश्वानरश्च मऽऐन्द्राग्न
श्च मे महावैश्वदेवश्च मे मरुत्त्वतीयाश्च मे निष्केवल्यश्च मे सावित्र
श्च मे सारस्वतश्च मे पात्नीवतश्च मे हारियोजनश्च मे यज्ञेन कल्प्प
न्ताम् ॥ २० ॥ स्रुचश्च । मे चमसाश्च मे वायव्यानि च मे द्रोण

कलशश्चमेग्ग्रावाणश्चमेधिषवंणेचमेपूतभृच्चमऽआधवनीयश्च
मेव्वेदिश्चमेबर्हिश्चमेवभृथश्चमेस्वगाकारश्चमेयज्ञेनंकल्पन्ता
म् ॥ २१ ॥ अग्निश्च । मेघर्म्मश्चमेर्कश्चमेसूर्य्यश्चमेप्प्राण
श्चमेश्वमेधश्चमेपृथिवीचमेदितिश्चमेदितिश्चमेद्यौश्चमेङ्गुलयः
शक्करयोदिशश्चमेयज्ञेनंकल्पन्ताम् ॥ २२ ॥ व्रतञ्च । मऽ
ऋतवश्चमेतपश्चमेसंवत्त्सरश्चमेहोरात्रेऽऊर्व्वष्ठीवेबृहद्रथन्तरेच
मेयज्ञेनंकल्पन्ताम् ॥२३॥ [५-६] एकाचमे । मेतिस्रश्चमेति

स्त्रश्चं मे पञ्चं च मे पञ्च च मे सप्त च मे सप्त च मे नव च मे नव च मऽए
कादश च मऽएकादश च मे त्रयोदश च मे त्रयोदश च मे पञ्चदश च
मे पञ्चदश च मे सप्तदश च मे सप्तदश च मे नवदश च मे नवदश च
मऽएकविꣳशतिश्च मऽएकविꣳशतिश्च मे त्रयोविꣳशतिश्च मे त्र
योविꣳशतिश्च मे पञ्चविꣳशतिश्च मे पञ्चविꣳशतिश्च मे सप्तविꣳ
शतिश्च मे सप्तविꣳशतिश्च मे नवविꣳशतिश्च मे नवविꣳशतिश्च ॥ १९३ ॥
मऽएकत्रिꣳशच्च मऽएकत्रिꣳशच्च मे त्रयस्त्रिꣳशच्च मे यज्ञेन क

ल्पन्ताम् ॥२४॥ चतस्रश्च । मेष्टौचमेष्टौचमेद्वादशचमेद्वादश
चमेषोडश[1]चमेषोडशचमेव्विꣳशतिश्चमेव्विꣳशतिश्चमेचतु
र्व्विꣳशतिश्चमेचतुर्व्विꣳशतिश्चमेष्टाविꣳशतिश्चमेष्टाविꣳशति
श्चमेद्वात्रिꣳशच्चमेद्वात्रिꣳशच्चमेषट्त्रिꣳशच्चमेषट्त्रिꣳशच्चमेच
त्त्वारिꣳशच्चमेचत्त्वारिꣳशच्चमेचतुश्चत्त्वारिꣳशच्चमेचतुश्चत्त्वा
रिꣳशच्चमेष्टाचत्त्वारिꣳशच्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ २५ ॥

१ षोडशशब्दे षड् दश इति पदद्वयम् । अत्र षड्दशदन्तयोः संख्यावयोऽर्थयोश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ४७ सू.) इत्यनेन षड्शब्दघटितान्त्यवर्णस्य डकारस्य सोपधे ओकारे षो इति कृते ततः परस्य संख्यावाचिनो दशशब्दस्य दकारस्य मूर्द्धन्ये क्रमेण डकारे च कृते षोडश इति ॥

त्र्यविश्च।मेत्र्यवीचमेदित्यवाट्चमेदित्यौहीचमेपञ्चाविश्चमेप
ञ्चावीचमेत्रिवत्सश्चमेत्रिवत्साचमेतुर्यवाट्चमेतुर्यौहीचमे
यज्ञेनकल्पन्ताम्॥ २६ ॥ पष्ठवाट्च॥ पष्ठवाट्चमेपष्ठौहीचमऽ
उक्षाचमेवशाचमऽऋषभश्चमेवेहच्चमेनड्वाँश्चमेधेनुश्चमेयज्ञे
नकल्पन्ताम्॥२७॥ [४-७] वाजायस्वाहा। प्रसवायस्वाहा
पिजायस्वाहाक्रतवेस्वाहावसवेस्वाहाहर्पतयेस्वाहाह्नेमुग्धा ॥१९४॥
यस्वाहामुग्धायवैनꣳशिनायस्वाहाविनꣳशिनऽआन्त्यायना

यस्वाहान्त्यायभौवनायस्वाहाभुवनस्यपतयेस्वाहाधिपतये
स्वाहाम्प्रजापतयेस्वाहा ॥ इयन्तेराण्णिमत्रायंयन्तासियमनऽ
ऊर्ज्जेत्त्वावृष्ट्यैत्त्वाप्प्रजानान्त्वाधिपत्त्याय ॥ २८॥ आयुर्य्य
ज्ञेनं । कल्प्पताम्प्राणोयज्ञेनंकल्प्पताञ्चक्षुर्य्यज्ञेनंकल्प्पताᳬं
श्रोत्त्रंय्यज्ञेनंकल्प्पतांव्वाग्ग्यज्ञेनंकल्प्पताम्मनोयज्ञेनंकल्प्पता
मात्क्मायज्ञेनंकल्प्पताम्ब्रह्मायज्ञेनंकल्प्पताञ्ज्योतिर्य्यज्ञेनंक
ल्प्पताᳬंस्वर्य्यज्ञेनंकल्प्पताम्पृष्ठँय्यज्ञेनंकल्प्पताँय्यज्ञोयज्ञेनं

कल्प्पताम् ॥ स्तोमश्श्च यजुश्श्च ऽऋक्क्च सामं च बृहच्चं रथन्तरञ्च ॥
स्वंर्द्देवा ऽअगन्मामृता ऽअभूम प्प्रजापंतेः प्प्रजा ऽअंभूम वेट्स्वा
हां ॥२९॥ [२-८] व्वाजंस्यनु । प्प्रंसवे मातरंम्महीमदितिन्नाम व्व
चंसा करामहे ॥ यस्यांमिदं व्विश्श्वम्भुवंनमाविवेश तस्यांन्नो देवः
संविता धर्म्मं साविषत् ॥ ३० ॥ व्विश्श्वेऽअद्य । मरुतो व्विश्श्वं ऽऊ
ती व्विश्श्वे भवन्त्वग्नयः समिद्धाः ॥ व्विश्श्वे नो देवा ऽअवसागंमन्तु ॥१९५॥
व्विश्श्वंमस्तु द्द्रविंणं व्वाजो ऽअस्म्मे ॥ ३१ ॥ व्वाजोनः । सप्तप्प्र

दिशश्चतंस्रोवापरावतः॥ व्वाजोनोव्विश्वैर्द्देवैर्द्धनसाताविहाव

तु॥ ३२॥ व्वाजोनः॥ व्वाजोनोऽअद्यप्रसुवातिदानंव्वाजो

देवाँ२॥ऽऋतुभिः कल्पयाति॥ व्वाजोहिमासर्व्वंवीरञ्जजान

व्विश्वाऽआशाव्वाजंपतिर्जयेयम्॥ ३३॥ व्वाजःपुरस्तात्॥

व्वाजःपुरस्तादुतमंद्ध्यतोनोव्वाजोदेवान्हविषाव्वर्द्धयाति॥ व्वा

जोहिमासर्व्वंवीरञ्चकारसर्व्वाऽआशाव्वाजंपतिर्भवेयम्॥ ३४॥

सम्मा। सृजामिपयसापृथिव्याःसम्मासृजाम्म्यद्भिरोषधी

भिं ॥ सोहंव्वाजंᳬसनेयमग्ग्ने ॥ ३५ ॥ पयंः पृथिव्याम् ॥
पयंः पृथिव्याम्पयऽओषधीषुपयोंदिव्युन्तारिंक्षेपयोधाः ॥
पयंस्वतीः प्प्रदिशंः सन्तुमह्यंम् ॥३६॥ देवस्यंत्त्वा । सवितुः
प्प्रंसवेश्श्विनौर्बाहुब्भ्यांम्पूष्णोहस्त्ताब्भ्याम् ॥ सरंस्वत्त्यैव्वा
चोयन्तुर्य्यन्त्रेणाग्ग्नेः साम्म्राज्ज्येनाभिषिंञ्चामि ॥३७॥ [८-९]
ऋताषाडृतधांमा ॥ ऋताषाडृतधांमाग्ग्निर्गन्धर्व्वस्त्तस्यौषंध ॥१९६॥
योप्प्सरसोमुदोनामं ॥ सनंऽइदम्ब्रह्मंक्षत्त्रम्पांतुतस्म्मैस्वाहा

वाड्डाभ्यःस्वाहा ॥ ३८ ॥ सᳫंहितोव्विश्वसामा ॥ सᳫंहितो
व्विश्वसामासूर्य्योगन्धर्व्वस्तस्यमरीचयोप्सरसऽआयुवोनाम॥
सनऽइदम्ब्रह्मक्षत्रम्पातुतस्मैस्वाहावाड्डाभ्यःस्वाहा ॥ ३९ ॥
सुषुम्णःसूर्य्यरश्मिः ॥ सुषुम्णःसूर्य्यरश्मिश्चन्द्रमागन्ध
र्व्वस्तस्यनक्षत्राण्यप्सरसोभेकुरयोनाम॥ सनऽइदम्ब्रह्मक्षत्र
म्पातुतस्मैस्वाहावाड्डाभ्यःस्वाहा ॥ ४० ॥ इषिरोव्विश्वव्य
चाः ॥ इषिरोव्विश्वव्यचाव्वातोगन्धर्व्वस्तस्यापोऽअप्सरसऽऊ

र्ज्ञोनामं ॥ सनंऽइदम्ब्रह्मंक्षुत्रम्पांतुतस्म्मैस्वाहुावाट्ताब्भ्युः
स्वाहां ॥ ४१ ॥ भुज्युश्सुंपर्ण्णश्‌ ॥ भुज्युश्सुंपुर्ण्णोयुज्ञोगं
न्धुर्व्वस्त्तस्युदक्षिणाऽअप्सुरसंस्त्तावानामं ॥ सनंऽइदम्ब्रह्मंक्ष
त्रम्पांतुतस्म्मैस्वाहुावाट्ताब्भ्युःस्वाहां ॥ ४२ ॥ प्रजापंतिर्व्वि
श्वकंर्म्मा ॥ प्रजापंतिर्व्विश्वकंर्म्मामनोगन्धुर्व्वस्त्तस्यंऽऋक्सा
मान्न्यंप्सुरसुऽएष्टंयोनामं ॥ सनंऽइदम्ब्रह्मंक्षुत्रम्पांतुतस्मैस्वा
हुावाट्ताब्भ्युःस्वाहां ॥ ४३ ॥ सनं÷ ॥ सनोभुवनस्यपतेप्प्र

जापतेयस्यंतऽउपरिगृहायस्यंवेह ॥ अस्म्मैब्ब्रह्मणेस्म्मैक्षत्त्राय
महिशर्म्मयच्छस्वाहा ॥ ४४ ॥ समुद्द्रोसि ॥ समुद्द्रोसिन
भंस्वानार्द्रदानुहंशम्भूर्म्मयोभूरभिमांव्वाहिस्वाहामारुतोसिम
रुतांङ्गणःशम्भूर्म्मयोभूरभिमांव्वाहिस्वाहावस्यूरसिदुवंस्वाञ्च्छ
म्भूर्म्मयोभूरभिमांव्वाहिस्वाहा ॥ ४५ ॥ यास्त्ते ॥ यास्त्तेऽ
अग्ग्नेसूर्य्येरुचोदिवंमातन्न्वन्तिरश्श्मिभिः ॥ ताभिर्न्नोऽअद्य
सर्व्वाभीरुचेजनायनस्कृधि ॥४६॥ यावः ॥ यावोदेवाःसूर्य्ये

रुचोगोष्ष्वश्श्वेषुयारुचं॑÷ ॥ इन्द्राग्ग्नीताभिः॑सर्व्वाभीरुचन्नोधत्त
बृहस्प्पते ॥४७॥ रुचन्नः॑ ॥ रुचन्नोधेहिब्राह्म्णेषुरुचꣳराजसुन
स्कृधि॥ रुचंव्विश्श्येषुशूद्द्रेषुमयिधेहिरुचारुचम् ॥४८॥ तत्त्वा।
यामिब्ब्रह्म्णाव्वन्दमानस्त्तदाशास्त्तेयजमानोहविर्ब्भि÷॥ अहे
डमानोव्वरुणेहबोद्ध्युरुशꣳ समानऽआयुः॑प्प्रमोषीः॑ ॥ ४९ ॥
स्वर्ण्ण ॥ स्वर्ण्णघर्म्मःस्वाहास्वर्ण्णार्क्कःस्वाहास्वर्ण्णशुक्क्रःस्वाहा ॥१९८॥

१ स्वः नः इति पदे । अत्र समानपदत्वाभावेन "ऋषरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन णत्वाप्राप्तौ निषण्णाय रथ० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन णत्वनिपातः ।

स्वुर्ण्णज्ज्योतिḥस्वाहा स्वुर्ण्णसूर्य्यḥस्वाहा ॥५०॥ [१३-१०]
अग्निंरुसुंनज्मि ॥ अग्निंरुसुंनज्मिुशवंसाघृतेनंदिुव्यḥसु
पुर्ण्णंव्वयंसाबृहन्तंम् ॥ तेनंव्वुयङ्गंमेमब्रुध्नस्यंव्विुष्टपुठंस्वोुरुहा
णाऽअधिुनाकंमुत्तमम् ॥५१॥ शतम् ॥१०००॥ इमौतेंा पुक्षा
वुजरौपतुत्रिणौयाभ्याुठंरक्षांठंस्यपुहुठंस्यग्ने ॥ ताभ्यां
म्पतेमसुकृतांमुलोुकंरुयत्रुऽऋषंयोजुग्मुःप्प्रंथमुजाःपुंराुणाः
॥५२॥ इन्दुर्द्दक्षंः । श्येनऽऋुतावाुहिरंण्ण्यपक्षःशकुनोभु

सं. ३४

रण्ण्युः ॥ महान्त्सधस्त्थैद्ध्रुवऽआनिषंत्त्तोनमंस्त्तेऽअस्त्तुमा
मांहिꣳसीः ॥ ५३ ॥ दिवोमूर्द्धा । सिंपृथिव्यानाभिरूर्ग्गपा
मोषंधीनाम् ॥ विश्श्वायुःशर्म्मसप्प्रथानमंस्प्पथे ॥ ५४ ॥
विश्श्वंस्यमूर्द्धन् ॥ विश्श्वंस्यमूर्द्धन्नधितिष्ठसिश्श्रितःसंमुद्द्रेतेहृदंय
मप्प्स्वायुंरपोदंत्तोदधिम्भिन्त ॥ दिवस्प्पर्ज्जन्न्यांदुन्तरिक्क्षात्त्पृ
थिव्यास्त्ततोंनोवृष्ट्यांव ॥ ५५ ॥ इष्टोयज्ञः ॥ इष्टोयज्ञोभृ ॥ १९९ ॥

१ नमस्प्पथे अत्र "सदो द्यौर्नमस्कृतम्पिता पथेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३४ सू.) इत्यनेन कृतं पिता पथ इत्येतेषु परेषु यथासंख्यं सदः द्यौः नमः एतेषां विसर्गस्य सकारो विधीयते । तेनात्र पथे परे नमःपदघटितविसर्जनीयस्य सकारे "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

गुंभिराशीर्द्दाव्वसुंभिः ॥ तस्यंनऽइष्टस्यंप्प्रीतस्युद्द्रविंणेहागंमेः
॥ ५६ ॥ इष्टोऽअग्निः ॥ इष्टोऽअग्निराहुंतःपिपर्त्तुनऽइष्टः
हुविः ॥ स्वुगेदन्देवेब्भ्योनमंः ॥ ५७ ॥ [७-११] यदा
कूंतात् ॥ यदाकूंतात्त्समसुंस्स्रोद्धृदोवामनंसोवासम्भृंतञ्चक्क्षुंषो
वा ॥ तदंनुप्प्रेतंसुकृतांमुलोकँय्यत्रऽऋषंयोजग्गमुःप्प्रंथमुजाः
पुंराणाः ॥ ५८ ॥ एतङ्संधस्त्थ ॥ एतङ्संधस्त्थुपरिंतेददा
मियमावहाच्छेवधिञ्ज्ञातवेदाः ॥ अन्वागन्तायुज्ञपंतिर्वोऽअ

ऋतꣳसम्मंजानीतपरमेव्व्योमन् ॥ ५९ ॥ एतञ्जानाथ । परमे
व्व्योमुन्देवाः सधस्त्थाव्विदरूपमंस्य ॥ यदुागच्छांत्त्पुथिभि
र्द्देवयानैरिष्टापूर्त्तेकृणवाथाुविरंस्म्मै ॥ ६० ॥ उद्बुद्ध्यस्व ॥
उद्बुद्ध्यस्वाग्ग्नेप्प्रतिंजागृहिुत्त्वमिंष्टापूर्त्तेसꣳसृंजेथामुयञ्च ॥ अु
स्मिमन्त्सुधस्त्थेऽअद्ध्युत्त्तंरास्म्मुन्व्विश्श्वेदेवाुयजंमानश्च्चसीदत
॥ ६१ ॥ येनुव्वहासि । सुहस्स्रँव्येनांग्ग्नेसर्व्ववेदुसम् ॥ तेनेुमँ
य्युज्ञन्नोनयुस्स्वूर्द्देवेषुगन्तंवे ॥ ६२ ॥ प्रस्त्तुरेणंपरिुधिनां ।

स्त्रुचाव्वेद्यांचबर्हिषा ॥ ऋचेमँऽयज्ञन्नोनयस्वर्द्देवेषुगन्तवे
॥ ६३ ॥ सद्वृत्तम् ॥ सद्वृत्तँऽयत्त्परादानँऽयत्त्पूर्त्तँऽयाश्च्चद
क्षिणाः ॥ तदग्ग्निर्व्वैश्श्वकर्म्मणः स्वर्द्देवेषुनोदधत् ॥ ६४ ॥
यत्त्रधाराः ॥ यत्त्रधाराऽअनपेतामधोर्घृतस्यचयाः ॥ तद
ग्ग्निर्व्वैश्श्वकर्म्मणः स्वर्द्देवेषुनोदधत् ॥ ६५ ॥ अग्ग्निरस्म्मि ॥
अग्ग्निरस्म्मिजन्म्मनाजातवेदाघृतम्मेचक्क्षुरमृतम्मऽआसन् ॥
अर्क्कस्त्रिधातूरजसोव्विमानोजस्त्रोघर्म्मोहविरस्म्मिनाम ॥ ६६ ॥

ऋचोनामं ॥ ऋचोनामास्मिमयजूᳬंषिनामास्मिमसामानि
नामास्मिम ॥ येऽअग्नयᳫंपाञ्चंजन्याऽअस्याम्पृथिव्यामधि ॥
तेषामसित्त्वमुत्तमःप्प्रनोजीवातवेसुव ॥ ६७ ॥ [१०-१२]
वार्त्रंहत्त्यायशवसे [1]पृतनाषाह्यायच ॥ इन्द्रत्त्वावर्त्तयामसि ॥ ६८ ॥ सहदानुम्पुरुहूत । क्षियन्तमहस्तमिन्द्रसम्पिणक्कुणारुम् ॥ [2]अभिवृत्रंवर्द्धमानम्पियारुमपादमिन्द्रतव

१ पृतनाषाह्याय च अत्र "सहेः पृतनायाः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७५ सू.) इत्यनेन पृतनाशब्दात्परस्य सस्य षत्वं निपात्यते। २ अभिवृत्रम्। अत्र "अश्वरश्मि" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन प्राप्तो अभि इत्यस्य ह्रस्वेकारस्य दीर्घाकारो "अभिविव्येपंवीरविश्ववत्सवृत्रवाजयन्तेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०० सू.) इत्यनेन अभेः परेषु एतेषु पदेषु निषिध्यते तेनात्र वकारे परेऽपि दीर्घो न भवति।

सांजघन्थ ॥ ६९ ॥ व्विनंः ॥ व्विनंऽइन्द्रम्मृधोंजहिनीचायं
च्छपृतन्यतः ॥ योऽअस्म्माँ२॥ऽअंभिदासत्त्यधंरङ्गमयात
मंः ॥ ७० ॥ मृगोन । भीमःकुचरोगिंरिष्ठाःपंरावतऽआ
जंगन्थापरंस्याः ॥ सृकꣳसꣳशायंपविमिंन्द्रतिग्ग्मंव्विशत्रूंन्ता
ढिव्विमृधोंनुदस्व ॥ ७१ ॥ व्वैश्वानरोनंः ॥ व्वैश्वानरोनंऽ
ऊतयऽआप्प्रयांतुपरावतंः ॥ अग्ग्निर्न्नंःसुष्टुतीरुपं ॥ ७२ ॥
पृष्टोदिवि । पृष्टोऽअग्ग्निःपृंथिव्व्याम्पृष्टोव्विश्वाऽओषंधीराविं

वेश ॥ वैश्वानरःसहसापृष्टोऽअग्निःसनोदिवासरि[1]षस्प्पातुन
क्तम् ॥ ७३ ॥ अश्श्यामतम् ॥ अश्श्यामतङ्काममग्नेतवो
तीऽअश्श्यामरयिꣳरयिवꣳसुवीरम् ॥ अश्श्यामवाजमभिवा
जयन्तोश्श्यामद्युम्नमजराजरन्ते ॥ ७४ ॥ वयन्ते ॥ वय
न्तेऽअद्यररिमाहिकाममुत्तानहस्तानमसोपसद्य ॥ यजिष्ठेन
मनसायक्षिदेवानस्रेधतामन्मनाविप्रोऽअग्ने ॥ ७५ ॥ धा

१ रिषष्पातु इति पदम् । अत्र "अध्वनो रजसो रिषः स्पृशस्पातौ" (शु. य. प्रा. ३ अ. २८ सू.) इत्यनेन रिषः पदस्य विसर्जनीयस्य पातु पदे परे सत्वे षत्वेच "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पातुघटितपकारस्य द्वित्वे रूपम् ।

मुच्छदुग्निः ॥ धामुच्छदुग्निरिन्द्रोब्ब्रुह्मादुेवोबृहुस्प्पतिं॑ ॥
सचेतसोव्विश्वैदुेवायुज्ञम्प्रावन्तुनःशुभे ॥ ७६ ॥ त्वँय्यंविष्ठ ।
दाशुषोनॄँःपाहिशृणुधीगिरं॑ ॥ रक्क्षांतोकमुतत्क्मनां ॥ ७७ ॥
[१०-१३]इतिश्रीवाजसनेयसंहितायामष्टादशोऽध्यायः १८ ॥
श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ स्वाद्वीन्त्वैकादश,
देवायज्ञंविᳪशतिः, सुरावन्तᳪसप्तदशो, दीरतान्त्रयोदशा,
च्याजानुर्दश, सोमोराजाष्टौ, सीसेनतन्त्रᳪषोडश, सप्त पञ्च

नवतिः ॥ [अ. १९ मं. ९५ अनु. ७] हरिःॐ ॥ स्वाद्वी
न्त्वा । स्वादुनातीव्रान्तीव्रेणामृताममृतेन ॥ मधुमतीम्मधु
मतासृजामिसꣳसोमेन ॥ सोमोस्यश्विभ्याम्पच्यस्वसरस्व
त्यैपच्यस्वेन्द्रायसुत्राम्णेपच्यस्व ॥ १ ॥ परीतः ॥ परीतो
षिञ्चतासुतꣳसोमोयऽउत्तमꣳहविः ॥ दधन्वायोनर्योऽअ
प्स्वन्तरासुषावसोममद्रिभिः ॥ २ ॥ वायोःपूतः । पवित्रे

१ परीतः सिञ्चता इति पदे । अत्र "उकारमितः सिञ्चता सोपधः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४६ सू.) इत्यनेन इतःसंबन्धिविसर्गस्य सिञ्चतौ परे सोपध उकारो विधीयते परश्च मूर्धन्यो भवति इति । सोपधे ओकारे सकारस्य मूर्धन्यत्वे च परीतोषिञ्चता इति सिद्धम् ।

णप्प्रत्त्यङ्क्सोमोऽअतिद्द्रुतः ॥ इन्द्रस्स्ययुज्ज्यः सखा ॥ व्वायोः
पूतः पवित्त्रेणप्प्राङ्क्सोमोऽअतिद्द्रुतः ॥ इन्द्रस्स्ययुज्ज्यः सखा
॥ ३ ॥ पुनातिते । परिस्स्रुतः सोमः सूर्र्य्यस्स्यदुहिता ॥ व्वारेण
शश्श्वतातना ॥ ४ ॥ ब्रह्मक्षत्त्रम् ॥ ब्रह्मक्षत्त्रम्पवतेतेजऽइन्द्रि
यः सुरयासोमः सुतऽआसुतोमदाय ॥ शुक्क्रेणदेवदेवताः पि
पृग्ग्धिरसेनान्नँय्यजमानायधेहि ॥ ५ ॥ कुविदङ्ग । यवम

१ अत्र "परं तु रेफहकाराभ्याम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०१ सू.) इत्यनेन हकारात्परस्य मकारस्य द्वित्वे प्राप्तेऽपि "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन द्वित्वविधानात्तेनैवात्र स्पर्शवर्णपरे मकारे तस्य द्वित्वम् ।

न्तोसर्वंञ्छिद्ध्यथादान्त्यंनुपूर्वंव्वियूयं ॥ इहेहैषाङ्कृणुहिभोजंना
नियेबर्हिषोनमंऽउक्क्तिंय्यजंन्ति ॥ उपयामगृंहीतोस्याश्श्वि
भ्यांन्त्वासरंस्वत्त्यैत्त्वेन्द्रांयत्त्वासुत्त्राम्म्णंऽएषतेयोनिस्त्तेज
सेत्त्वाव्वीर्य्यायत्त्वाबलांयत्त्वा ॥ ६ ॥ नानाहि । वांन्देवहिं
तꣳसदंस्कृतम्मासꣳसृंक्षाथाम्परमेव्व्योमन् ॥ सुरात्त्वमसिशु
ष्म्मिणीसोमंऽएषमामांहिꣳसीःस्वाँय्योनिंमाविशन्तीं ॥ ७ ॥
उपयामगृंहीतोसि ॥ उपयामगृंहीतोस्याश्श्विनन्तेजंःसारस्व

तंव्वीर्य्यंमैन्द्रम्बलम् ॥ एषतेयोनिर्म्मोदायत्त्वानन्दायत्त्वाम
हसेत्त्वा ॥ ८ ॥ तेजोसि ॥ तेजोसितेजोमयिधेहिव्वीर्य्यम
सिव्वीर्य्यम्मयिधेहिबलमसिबलम्मयिधेह्योजोस्योजोमयिधे
हिमन्युरसिमन्युम्मयिधेहिसहोसिसहोमयिधेहि ॥ ९ ॥
साव्याग्घ्रम् ॥ साव्याग्घ्रंव्विषूचिकोभौवृकञ्चरक्क्षति ॥ श्येन
म्पतत्रिणꣳसिꣳहꣳसेमम्पात्त्वꣳहसः ॥ १० ॥ यदापि
पेष । मातरम्पुत्रः प्रमुदितोधयन् ॥ एतत्तदग्ग्नेऽअनृणोभवा

सं ३५

१ अत्र "परं तु रेफहकाराभ्याम्" (शु. य. प्रा. अ. सू.) इत्यनेन यकारस्य द्वित्वम् । एवं वीर्य्यमसि ।

म्म्यहंतौपितरौमया ॥ सम्पृचंस्त्थसम्माभद्द्रेणपृङ्क्तविपृचंस्त्थ
व्विमापाप्प्मनापृङ्क्त ॥ ११ ॥ [११-१] देवायज्ञम् ॥ देवाय
ज्ञमंतन्न्वतभेषजम्भिषजाश्श्विना ॥ व्वाचासरंस्वतीभिषगिन्द्रा
येन्द्रियाणिदधंतः ॥ १२ ॥ दीक्षायैरूपम् ॥ दीक्षायैरूपᳬंश
ष्प्पाणिप्प्रायणीयंस्यतोक्कमानि ॥ क्रयस्यंरूपᳬंसोमंस्यलाजाः
सोमाᳬंशवोमधु ॥ १३ ॥ आतित्थ्यरूपम्मासंरम् ॥ आति
त्थ्यरूपम्मासंरम्महावीरस्यंनग्ग्नहुः ॥ रूपमुपसदामेतात्त्रि

स्त्रोराञ्त्रीᳬसुरासुंता ॥ १४ ॥ सोमंस्यरूपम् ॥ सोमंस्यरूप
क्क्रीतस्यंपरिस्त्रुत्त्पारिंषिञ्च्यते ॥ अश्विब्भ्यांन्दुग्ग्धम्भेषुजमि
न्द्रांयैन्द्रᳬसरंस्वत्त्या ॥ १५ ॥ आसन्दीरूपम् ॥ आसन्दी
रूपᳬरांजासन्न्द्यैव्वेद्यैकुम्भीसुंराधानीं ॥ अन्तंरऽउत्तरवेद्यारू
पङ्कांरोतरोभिषक् ॥ १६ ॥ व्वेद्याव्वेदिंः ॥ व्वेद्याव्वेदिᳬसमा
प्प्यतेबर्हिषांबर्हिरिंन्द्रियम् ॥ यूपेंनयूपंऽआप्प्यतेप्प्रणीतोऽ
अग्गिरग्गिनां ॥ १७ ॥ हुविर्द्धानंँयत् ॥ हुविर्द्धानंँयदु

श्विनाग्ग्नीद्ध्रुँऽयत्त्सरंस्वती ॥ इन्द्रायैन्द्रꣳसदंस्कृतम्पत्क्नीशा
लङ्गार्हंपत्त्यꣳ ॥ १८ ॥ प्रैषेभिं÷प्प्रैषान् ॥ प्रैषेभिं÷प्प्रैषा
नांप्प्नोत्त्याप्प्रीभिंराप्प्रीर्ऽर्य्यज्ञस्यं ॥ प्रयाजेभिंरनुयाजान्वंषट्ट्
कारेभिराहुंतीꣳ ॥ १९ ॥ पशुभिं÷पशून् ॥ पशुभिं÷पशूनां
प्प्नोतिपुरोडाशैर्हवीꣳष्या ॥ छन्दोंभिꣳसामिधेनीर्ऽर्या
ज्ज्याभिर्व्वषट्ट्कारान् ॥ २० ॥ धानाःꣳकंरम्भः । सक्त्तंवꣳपरी

---

१ पुरः दाशैः इति पदम् । अत्र "पुरोदाशे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४४ सू.) इत्यनेन पुरशब्दघटितविसर्गस्य उकारे दाशशब्दघटितस्य दकारस्य मूर्धन्ये डकारे "उवर्ण ओकारम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. ५४ सू.) इत्यनेन कंठ्यादकारादुत्तरे उवर्णे उभयो रकारोकारयोरोकारे पुरोडाशैः इति पदम् ।

वापश्पयोदधिं ॥ सोमंस्यरूपᳬं हविषऽआमिक्षाव्वाजिनम्म
धुं ॥ २१ ॥ धानानांᳯं रूपम् ॥ धानानांᳯं रूपङ्कुवंलम्परी
वापस्यंगोधूमांᳬं ॥ सक्तूनाᳯं रूपम्बदंरमुपवाकांᳬं करम्भस्यं
॥ २२ ॥ पयंसोरूपम् ॥ पयंसोरूपँऽयद्यवांदुध्नोरूपङ्कुर्कन्धू
नि ॥ सोमंस्यरूपंव्वाजिनᳬं सौम्म्यस्यंरूपमामिक्षां ॥ २३ ॥
आश्श्रांवय ॥ आश्श्रांवयेतिंस्त्तोत्त्रियांᳬंप्प्रत्त्याश्श्रावोऽअनु
रूपᳬं ॥ यजेतिंधाय्यारूपम्प्रंगाथायेंयजामहाः ॥ २४ ॥

अर्द्धऽऋचैरुक्थानाम् ॥ अर्द्धऽऋचैरुक्थानांꣳरूपम्पदैरा
प्नोतिनिविदः ॥ प्रणवैःशस्त्राणांꣳरूपम्पयसासोमंऽआ
प्यते ॥ २५ ॥ अश्विभ्याम्प्रातःꣳसवनम् ॥ अश्विभ्याम्प्रा
तःꣳसवनमिन्द्रेणैन्द्रम्माध्यंन्दिनम् ॥ वैश्वदेवꣳसरस्वत्यात्तृ
तीयमाप्तꣳसवनम् ॥ २६ ॥ वायव्यैर्वायव्यान्यानि ॥ वायव्यैर्वा
यव्यान्याप्नोतिसतेनद्रोणकलशम् ॥ कुम्भीभ्याम्मम्भृणौ
सुतेस्थालीभिस्थालीराप्नोति ॥ २७ ॥ यजुर्भिराप्यन्ते ॥

यजुर्भिराप्प्यन्तेग्ग्रहाग्ग्रहैस्स्तोमाँश्श्चविष्टुतीः ॥ छन्दोभिरु

क्थाशस्त्राणिसाम्नावभृथऽआप्प्यते ॥ २८ ॥ इडाभिर्भ

क्षान् ॥ इडाभिर्भक्षानाप्नोतिसूक्तवाकेनाशिषः ॥ शँय्यु

नापत्नीसँय्याजान्त्समिष्टयजुषासँस्स्थाम् ॥ २९ ॥ व्रतेन

दीक्षाम् ॥ व्रतेनदीक्षामाप्नोतिदीक्षयाप्नोतिदक्षिणाम् ॥

दक्षिणाश्श्रद्धामाप्नोतिश्श्रद्धयासत्त्यमाप्प्यते ॥ ३० ॥ एताव

---

१ पत्नी संय्याजान् । अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन प्राप्तस्य षस्य "अनुसन्तनोतु०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषेधे न षत्वम् । ततः "अन्तस्थामन्तस्थास्वनुनासिकां परसस्थानाम् । (शु. य. प्रा. ४ अ. १० सू.) इत्यनेन समः मकारस्य अन्तस्थे याजान्पदे अन्तस्थामनुनासिकामापद्यते । इति पस्य यकारे अनुनासिके रूपम् ।

द्रूपम् ॥ एतावद्रूपँय्यज्ञस्यसद्देवैर्ब्रह्मणाकृतम् ॥ तदेतत्सर्व्व
माप्नोतियज्ञेसौत्रामणीसुते ॥ ३१ ॥ [२०-२] सुरावन्त
म्बर्हिषदम् ॥ सुरावन्तम्बर्हिषदꣳसुवीरँय्यज्ञꣳहिन्वन्तिम
हिषानमोभिः ॥ दधानाःसोमन्दिविदेवतासुमदेमेन्द्रँय्यज
मानाःस्वर्काः ॥ ३२ ॥ यस्ते ॥ यस्तेरसःसम्भृतऽओषधी
षुसोमस्यशुष्मःसुरयासुतस्य ॥ तेनजिन्वयजमानम्मदेनस ॥२०८॥
रस्वतीमश्विनाविन्द्रमग्निम् ॥ ३३ ॥ यमश्विना ॥ यम्

श्विनानमुंचेरासुरादधिसरंस्वुत्त्यसुंनोदिन्द्रियाय ॥ इमन्तꣳ
शुक्कम्मधुंमन्तुमिन्दुꣳसोमꣳराजांनमिह भंक्षयामि ॥ ३४॥
यदत्रं । रिप्तꣳरसिनंः सुतस्युयदिन्द्रोऽअपिंबुच्छचींभिः ॥
अहन्तदंस्युमनंसाशिवेनुसोमꣳराजांनमिह भंक्षयामि ॥ ३५॥
पितृभ्यंः स्वधायिभ्यंः । स्वधानमंः पितामहेभ्यंः स्वधा
यिभ्यंः स्वधानमःप्रपितामहेभ्यःस्वधायिभ्यंः स्वधान
मंः ॥ अक्षन्पितरोमींमदन्तपितरोतींतृपन्तपितरःपितंरः

शुन्धध्वम् ॥ ३६ ॥ पुनन्तुंमा । पितरंःसोम्म्यासंःपुनन्तु
मापितामहाःपुनन्तुप्प्रपितामहाः ॥ पवित्त्रेणशतायुंषा ॥
पुनन्तुंमापितामहाःपुनन्तुप्प्रपितामहाः ॥ पवित्त्रेणशतायु
षाव्विश्श्वमायुर्व्यश्नवै ॥ ३७ ॥ अग्नऽआयूꣳषि । पवसऽ
आसुवोर्ज्जमिषञ्चनः ॥ आरेबाधस्वदुच्छुनाम् ॥ ३८ ॥
पुनन्तुंमा । देवजनाःपुनन्तुमनंसाधियंः ॥ पुनन्तुव्विश्श्वा
भूतानिजातंवेदःपुनीहिमां ॥ ३९ ॥ पवित्त्रेणपुनीहि ।

माशुक्रेणंदेवदीद्यत् ॥ अग्नेक्रत्वाक्रतूँ१॥ऽरनु ॥ ४० ॥
यत्ते । पवित्रमर्च्चिष्यग्नेव्वितंतमन्तरा ॥ ब्रह्मतेनंपुनातुमा
॥ ४१ ॥ पवमानःसः ॥ पवमानःसोऽअद्यनंःपवित्रेण
व्विचर्षणिः ॥ यःपोतासपुनातुमा ॥ ४२ ॥ उभाब्भ्यांन्देव ।
सवितःपवित्रेणसवेनच ॥ माम्पुनीहिव्विश्वतंः ॥ ४३ ॥
व्वैश्वदेवीपुनती । देव्यागाद्यस्यामिमाबह्व्यस्तन्वोवीतपृष्ठाः॥
तयामदन्तःसधमादेषुव्वयंस्यामपतयोरयीणाम् ॥ ४४ ॥

॥२१०॥ येसमानाः । समनसःपितरोयमराज्ज्ये ॥ तेषाँल्लोकःस्वधा
नमोयज्ञोदेवेषुकल्प्पताम् ॥ ४५ ॥ येसमानाः । समनसो
जीवाजीवेषुमामकाः ॥ तेषाᳪंश्रीर्म्मयिकल्प्पतामस्म्मिँल्लो
केशतᳬसमाः ॥ ४६ ॥ द्वेसृती ॥ द्वेसृतीऽअशृणवम्पितॄ
णामहन्देवानामुतमर्त्त्यानाम् ॥ ताब्भ्यामिदंव्विश्श्वमेजत्त्समे
तियदन्तरापितरम्मातरञ्च ॥ ४७ ॥ इदᳬहविः ॥ इदᳬह ॥२१०॥
विःप्प्रजननम्मेऽअस्त्तुदशवीरᳬसर्व्वगणᳪंस्वस्त्तये ॥ आत्क्म

सनिंप्प्रजासनिंपशुसनिंल्लोकुसन्न्यंभयसनिं ॥ अग्निः प्प्रजाम्बं
हुलाम्मैंकरोत्त्वन्नम्पयोरेतोऽअस्म्मासुंधत्त ॥४८॥ [१७-३]
उदीरताम् ॥ उदीरतामवंरऽउत्त्परासऽउन्म्मंद्ध्यमाः पितरं÷सो
म्म्यासं÷ ॥ असुँऽयऽईयुरंवृकाऽऋतुज्ज्ञास्त्तेनोंवन्तुपितरोह
वेषु ॥ ४९ ॥ अङ्गिरसोनः । पितरोनवंग्ग्वाऽअथंर्व्वाणोभृग
वःसोम्म्यासं÷ ॥ तेषांव्वयꣳसुमतौयज्ज्ञियानामपिभद्द्रेसौमन

१-२ प्रजासनि पशुसनि "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन षकारप्राप्तौ "अनुसन्तनोतु०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषिद्ध्यते ।

सं. ३६

सेस्याम ॥ ५० ॥ येनं ॥ येनंः पूर्व्वे पितरंः सोम्म्यासोनूहि
रेसोमपीथंव्वसिष्ठाः ॥ तेभिर्य्यमः सᳬरराणोहवीᳬष्युशन्नु
शद्भिंः प्रतिकाममंत्तु ॥ ५१ ॥ त्वᳬसोम ॥ त्वᳬसोमप्प्र
चिकितोमनीषात्त्वᳬरजिष्ठमनुनेषिपन्थाम् ॥ तवप्प्रणीती
पितरोनऽइन्दोदेवेषुरत्त्नमभजन्तधीराः ॥ ५२ ॥ त्वयाहि ॥
त्वयाहिनंः पितरंः सोमपूर्व्वेकर्म्माणिचक्क्रुः पवमानधीराः ॥ ॥ २११ ॥
व्वन्वन्नवातंः परिधीँ १॥ रपोर्ण्णुव्वीरेभिरश्श्वैर्म्मघवाभवानः

॥ ५३ ॥ त्वᳬसोम । पितृभिᳬसंविदानोनुद्यावांपृथिवीऽ
आतंतन्थ ॥ तस्मैतऽइन्दोहविषाविधेमव्वयᳬस्यांमपतंयो
रयीणाम् ॥ ५४ ॥ बर्हिषदᳬपितरᳬ ॥ बर्हिषदᳬपितरऽऊत्त्य
र्व्वागिमावोहव्याचंकृमाजुषद्ध्वम् ॥ तऽआगतावंसाशन्तंमेना
थांनᳬशᳬय्योरंरपोदंधात ॥ ५५ ॥ आहम् ॥ आहम्पितृन्त्सु
विदत्राँ२॥ऽअवित्त्सिनपांतञ्चव्विक्कंमणञ्चव्विष्णोᳬ ॥ बर्हिष
दोयेस्वधयांसुतस्यभजंन्तपित्त्वस्तऽइहागंमिष्ठाᳬ ॥ ५६ ॥

उपहूताᳪं पितरः । सोम्म्यासो बर्ह्हिष्ष्येषु निधिषु प्प्रियेषु ॥
तऽआगमन्तु तऽइह श्रुवन्त्वधिब्रुवन्तु तेवन्त्वस्म्मान् ॥ ५७ ॥
आयन्तु । नᳪं पितरः सोम्म्यासोऽग्निष्ष्वात्ताः पथिभिर्द्देवया
नैᳪं ॥ अस्म्मिन्यज्ञे स्वधया मदन्तोऽधिब्रुवन्तु तेवन्त्वस्म्मान्
॥ ५८ ॥ अग्निष्ष्वात्ताᳪं पितरᳪं ॥ अग्निष्ष्वात्ताᳪं पितरऽ
एहगच्छत सदः सदᳪं सदत सुप्प्रणीतयᳪं ॥ अत्ता हवीᳪंषि
प्प्रयतानि बर्ह्हिष्ष्यथा रयिᳪं सर्व्ववीरन्दधातन ॥ ५९ ॥ येऽ

॥२१२॥

अ॒ग्नि॒ष्वा॒त्ताः॑ ॥ ये अ॑ग्निष्वा॒त्ता ये अन॑ग्निष्वात्ता॒ म
ध्ये॑ दि॒वः स्व॒धया॑ मा॒दय॑न्ते ॥ तेभ्यः॑ स्व॒राडसु॑नीति॒मे॒तां य॑
था व॒शन्त॒न्व॑ङ्कल्पयाति ॥ ६० ॥ अ॒ग्नि॒ष्वा॒त्तानृ॑तु॒म
तः॑ ॥ अ॒ग्नि॒ष्वा॒त्तानृ॑तु॒मतो॑ हवामहे नाराश॒ꣳसे सो॑मपी॒थं
य आ॒शुः ॥ ते नो॒ विप्रा॑सः सु॒हवा॑ भवन्तु॒ व्वयꣳ स्या॑म॒ पत॑यो
र॒यी॒णाम् ॥ ६१ ॥ [१३-४] आच्या॒ जानु॑ । दक्षिण॒
तो॒ नि॒षद्ये॒मं य॒ज्ञम॒भिगृ॑णीत॒ व्विश्वे॑ ॥ मा हि॑ꣳसिष्ट पितरः॒ केन॑

चिन्नोयद्वऽआगं÷पुरुषताकरांम ॥ ६२ ॥ आसीनासोऽअरु
णीनांम् ॥ आसीनासोऽअरुणीनांमुपस्त्थेंरयिन्धंत्तदाशुषेम
र्त्याय ॥ पुत्रेब्भ्यं÷पितरस्त्तस्यवस्व÷प्प्रयंच्छततऽइहोर्ज्जंन्द
धात ॥ ६३ ॥ यमंग्ग्ने । कव्व्यवाहनत्त्वञ्चिन्मन्न्यंसेरयिम् ॥
तन्नोंगीर्ब्भिंश्श्रवाय्यंन्देवत्त्रापं[1]नयासुजंम् ॥ ६४ ॥ योऽअ
ग्ग्निः । कंव्व्यवाहंनःपितॄन्न्यक्षंदृतावृधं÷ ॥ प्रेदुंहव्व्यानिंव्वोच
तिदेवेब्भ्यंश्श्चपितृब्भ्यऽआ ॥ ६५ ॥ त्वमंग्ग्ने ॥ त्वमंग्ग्नऽई

१ पनय सुजम् इति पदम्। अत्र "अथोदारिथपनय॰" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११३ सू.) इत्यनेन सूत्रोक्तपदानां यकारे परे दीर्घो विधीयते। तेन पनयासुजम्।

ड्डितःकव्यवाहुनावाह्व्यानिसुरभीणिकृत्त्वी ॥ प्रादाःपितृ
ब्भ्यंःस्वधयातेऽअंक्षन्नद्धित्त्वन्देवप्प्रयंताहवीᳬंषि ॥ ६६ ॥
येचं ॥ येचेहपितरोयेचनेहयाँश्चंव्विद्मयाँ२॥ऽउंचनप्प्रंवि
द्म ॥ त्वंव्वेत्थयतितेजातवेदःस्वधाभिर्य्यज्ञᳬसुकृंतञ्जुषस्व
॥६७॥ इदम्पितृब्भ्यंः॥ इदम्पितृब्भ्योनमोऽअस्त्वद्ययेपूर्व्वी
सोयऽउपरासऽईयुः॥ येपार्त्थिवेरजस्यानिषत्तायेवानूनᳬसुवृ
जनांसुव्विक्क्षु॥६८॥ अधायथा। नःपितरःपरासःप्प्रत्नासोऽ

अग्नऽऋतमांशुषाणाः ॥ शुचीदंयन्दीधितिमुक्थशासुःक्षामा
भिन्दन्तोऽअरुणीरपंव्रन् ॥ ६९ ॥ उशन्तंस्त्वा ॥ उशन्तंस्त्वा
निधीमह्युशन्तुःसमिंधीमहि ॥ उशन्नुंशतऽआवंहपितृंन्हृवि[1]
षेऽअत्तंवे ॥ ७० ॥ अपाम्फेनेन ॥ अपाम्फेनेनुनमुंचेःशिरंऽ
इन्द्रोदंवर्त्तयः ॥ विश्वाऽसदजंयस्पृधंः ॥ ७१ ॥ [१०-५]
सोमोराजा ॥ सोमोराजामृतंःसुतऽऋजीषेणांजहान्मृत्युम् ॥ ॥२१४॥

१ पितृन्हविषे । अत्र पितृन् पदस्य नस्य "ऋषरेभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन समानपदे विधीयमानं णत्वं प्राप्तम् । परञ्च "प्रकृत्या पदान्तीयः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९० सू.) इत्यनेन पदान्तीयस्य नकारस्य णत्वं नोपपद्यते । इति निषेधान्न णत्वम् ।

ऋ॒तेन॑स॒त्त्यमि॑न्द्रि॒यं॑वि॒पान॑ᳬ॑शु॒क्रमन्ध॑स॒ऽइन्द्र॑स्ये॒न्द्रि॒यमि॒द
म्पयो॒मृत॒म्मधु॑ ॥ ७२ ॥ अ॒द्भ्यः॒क्षीरम् ॥ अ॒द्भ्यः॒क्षी॒रं॑व्य॑
पिब॒त्कुड्॒ङ्गा॑ङ्गि॒रसो॒धि॒या ॥ ऋ॒तेन॑स॒त्त्यमि॑न्द्रि॒यं॑वि॒पान॑ᳬ॑
शु॒क्रमन्ध॑स॒ऽइन्द्र॑स्ये॒न्द्रि॒यमि॒दम्पयो॒मृत॒म्मधु॑ ॥ ७३ ॥ सो
मं॑म॒द्भ्यः ॥ सोमं॑म॒द्भ्यो॒व्य॑पिब॒च्छन्द॑साह॒ᳫ्॒सः॒शु॒चि॒षत् ॥
ऋ॒तेन॑स॒त्त्यमि॑न्द्रि॒यं॑वि॒पान॑ᳬ॑शु॒क्रमन्ध॑स॒ऽइन्द्र॑स्ये॒न्द्रि॒यमि॒
दम्पयो॒मृत॒म्मधु॑ ॥ ७४ ॥ शतम् ॥ ११०० ॥ अन्ना॑त्त्परि॒स्रु

तं॑ ॥ अन्ना॑त्परि॒स्रुतो॒ रस॒म्ब्रह्म॑णा॒ व्य॑पिब॒त्क्षत्त्रम्पय॑ꣳ॒ सोम॑म्प्र॒

॥२१५॥ जाप॑तिः ॥ ऋ॒तेन॑ स॒त्त्यमि॑न्द्रि॒यंव्वि॒पान॑ꣳ शु॒क्रमन्ध॑स॒ऽइन्द्र॑ ॥ १९ ॥

स्येन्द्रि॒यमि॒दम्पयो॒ऽमृत॒म्मधु॑ ॥ ७५ ॥ रेतो॒ मूत्त्र॑म् ॥ रेतो॒ मूत्त्रं॒

व्विज॑हाति॒ योनि॑म्प्रवि॒शदि॑न्द्रि॒यम् ॥ गर्ब्भो॑ ज॒रायु॒णावृ॑त॒ऽउ

ल्बं॑ जहाति॒ जन्म॑ना ॥ ऋ॒तेन॑ स॒त्त्यमि॑न्द्रि॒यंव्वि॒पान॑ꣳ शु॒क्रम

न्ध॑स॒ऽइन्द्र॑स्येन्द्रि॒यमि॒दम्पयो॒ऽमृत॒म्मधु॑ ॥ ७६ ॥ दृ॒ष्ट्वा रू॒पे ॥२१५॥

व्व्याक॑रोत्सत्त्यानृ॒ते प्र॒जाप॑तिः ॥ अश्र॑द्धा॒मनृ॒तेऽद॑धाच्छ्र॒

द्धाꣳसत्त्येप्प्रजापतिः ॥ ऋतेनसत्त्यमिन्द्रियंव्विपानꣳशुक्क्रम
न्धसऽइन्द्रस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधु ॥ ७७ ॥ व्वेदेनरू
पे । व्व्यपिबत्सुतासुतौप्प्रजापतिः ॥ ऋतेनसत्त्यमिन्द्रियंव्वि
पानꣳशुक्क्रमन्धसऽइन्द्रस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधु ॥ ७८ ॥
दृष्ट्वापरिस्रुतः ॥ दृष्ट्वापरिस्रुतोरसꣳशुक्क्रेणशुक्क्रंव्व्यपिब
त्पयꣳसोमम्प्रजापतिः ॥ ऋतेनसत्त्यमिन्द्रियंव्विपानꣳशुक्क्रम
न्धसऽइन्द्रस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधु ॥ ७९ ॥ [८-६]

सीसेनतन्त्रम् ॥ [1]सीसेनतन्त्रम्मनसामनीषिणऽऊर्णासूत्रेणकु
वयोव्वयन्ति ॥ अश्विनायज्ञꣳसवितासरस्वतीन्द्रस्यरूपंव्वरुणो
भिषज्ज्यन् ॥ ८० ॥ तदस्य । रूपममृतꣳशचीभिस्तिस्रोद
धुर्देवताꣳसꣳरराणाः ॥ लोमानिशष्पैर्बहुधानतोक्मभि
स्त्वगस्यमाꣳसमभवन्नलाजाः ॥ ८१ ॥ तदश्विना । भिष
जारुद्रवर्त्तनीसरस्वतीव्वयतिपेशोऽअन्तरम् ॥ अस्थिमज्जान

---

१ सीसेन तन्त्रम् । अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन षत्वापत्तौ "अनुसन्तनोतु०" । (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन निषिध्यते । अतो न षकार इत्यर्थः ।

म्मासंरैःकारोतुरेणदधंतोगवान्त्वचि ॥ ८२ ॥ सरस्वतीम
नंसा । पेशुलंव्वसुनासंत्त्याभ्यांव्वयतिदर्शतंव्वपुंः ॥ रसम्प
रिस्नुतानरोहितन्नग्नहुर्द्धीरस्तसंरन्नवेमं ॥ ८३ ॥ पयंसाशुक्क
म् ॥ पयंसाशुक्कममृतंज्जनित्रंहुसुरंयामूत्रांज्जनयन्तुरेतंः ॥
अपामंतिन्दुर्म्मतिम्बाधंमानाऽऊवंद्ध्यंव्वातंॅसर्व्वन्तदारात्
॥ ८४ ॥ इन्द्रंःसुत्रामा ॥ इन्द्रंःसुत्रामाहृदंयेनसत्त्यम्पुंरो
डाशेनसवितार्जजान ॥ यकृत्क्लोमानंव्वरुणोभिषज्ज्यन्मतंस्न्ने

सं. ३७

व्वायुर्न्नैर्न्नर्मिनातिपित्तम् ॥ ८५ ॥ आन्त्राणिस्त्थालीः ॥ आन्त्रा
णिस्त्थालीर्म्मधुपिन्न्वमानागुदाःपात्राणिसुदुघानधेनुः ॥ श्ये
नस्यपत्रन्नप्लीहाशचीभिरासन्दीनाभिरुदरन्नमाता ॥८६॥ कु
म्भोव्वनिष्ठुः ॥ कुम्भोव्वनिष्ठुर्ज्जनिताशचीभिर्य्यस्मिन्नग्ग्रेयो
न्याङ्गर्भोऽअन्तः ॥ प्लाशिर्व्यक्तःशतधारऽउत्सोदुहेनकु
म्भीस्वधाम्पितृभ्यः ॥८७॥ मुखꣳसत् ॥ मुखꣳसदस्यशिरऽ
इत्सतेनजिह्वापवित्रमश्विनासन्त्सरस्वती ॥ चप्पन्नपायुर्भि

षर्गस्युब्वालौव्वुस्त्तिर्न्नशेपोुहरंसातरुस्वी ॥ ८८ ॥ अुश्विभ्भ्याु
ञ्चक्क्षुं॑ ॥ अुश्विभ्भ्याुञ्चक्क्षुरमृतुङ्ग्रहाभ्भ्याुञ्छागेनुतेजोहुवि
षांशृतेनं ॥ पक्ष्मांणिगोुधूमैंःकुवलैरुतानिुपेशोुनशुुक्कमसितं
व्वसाते ॥ ८९ ॥ अविुर्न्न । मेुषोनुसिब्वीर्य्यायप्प्राणस्युपन्थांऽ
अुमृतोुग्ग्रहाभ्भ्याम् ॥ सरंस्वत्त्युपुवाकैंर्व्यानन्नस्यांनिबुर्हिर्ब्ब
दरैर्ज्जजान ॥ ९० ॥ इन्द्रंस्यरूुपम् ॥ इन्द्रंस्यरूुपमृंषुभोब
लांयकण्णीभ्भ्याुंश्रोत्रंमुमृतुङ्ग्रहाभ्भ्याम् ॥ यवाुनबुर्हिर्भ्भ्रुु

विकेसंराणिकर्कन्धुंजज्ञेमधुंसारघम्मुखात् ॥ ९१ ॥ आत्मन्नुपस्थे ॥ आत्मन्नुपस्थेनवृकंस्यलोममुखेश्मश्रूणिनव्याघ्रलोम ॥ केशानशीर्षन्यशंसेश्रियैशिखांसिंहस्यलोमत्त्विषिरिन्द्रियाणि ॥ ९२ ॥ अङ्गान्यात्मन् ॥ अङ्गान्यात्मन्भिषजातदुश्विनात्मानमङ्गैःसमंधात्सरंस्वती ॥ इन्द्रस्यरूपꣳशतमांनमायुंश्चन्द्रेणज्योतिरमृतन्दधांनाः ॥ ९३ ॥ सरंस्वतीयोन्यांम् ॥ सरंस्वतीयोन्याङ्गर्भमन्तरश्विभ्यांम्प

त्क्वीसुकृतम्बिभर्त्ति ॥ अपा[1]ᳬरसेनव्वरुणोनसाम्नेन्द्रᳬश्रियै
जनयन्नप्प्सुराजा ॥ ९४ ॥ तेजः पशूनाम् ॥ तेजः पशू
नाᳬहविरिन्द्रियावत्परिस्त्रुतापयःसारघम्मधु ॥ अश्वि
भ्यान्दुग्धम्भिषजासरस्वत्यासुतासुताभ्यामममृतᳬसोमऽइ
न्दुः ॥ ९५ ॥ [१६-७] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायामेकोन
विंशतितमोऽध्यायः ॥ १९ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनु

१ अपाᳬरसेन। अत्र "ऋषरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन विधीयमानं "स्वरयवहकपैश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) इत्यनेन एतैर्व्यवधानेऽप्यत्र णत्वं सकारस्य तदतिरिक्तवर्णस्य व्यवधानेनाप्राप्तमपि "शिलिसिमध्य०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९६ सू.) इत्यनेन णत्वमेतेषु व्यवहितेषु निषिद्ध्यते तच्छिष्यबुद्धिव्युत्पत्त्यर्थम्। स्वरयवहकपातिरिक्तवर्णव्यवधाने ऋषरेभ्यो णत्वप्राप्त्यभावात्।

वाकसूत्रम् ॥ क्षत्रस्ययोनिस्त्रयोदश, यद्देवादशा, भ्यादधा
भ्यष्टौ, योभूतानान्नतस्त्र:, समिद्धऽइन्द्रऽएकादश, ऽआया
त्वष्टौ, समिद्धोऽअग्निर्द्वादशा, श्विनाहविस्त्रयोदशा, श्विना
तेजसैकादश, नव नवतिः ॥ [अ. २० मं. ९० अ. ९]
हरिः ॐ ॥ क्षत्रस्ययोनिं ॥ क्षत्रस्ययोनिरसिक्षत्रस्यनाभि
रसि ॥ मात्त्वांहिᳬसीन्मामांहिᳬसीः ॥ १ ॥ निषंसाद ।
धृतव्व्रंतोव्वरुंणःपस्त्यास्वा ॥ साम्म्राज्यायसुक्रतुं ॥ मृत्त्योः

पाहिव्विद्योत्त्पाहि ॥ २ ॥ देवस्यंत्त्वा । सवितुश्प्प्रसवेश्विनो
र्बाहुब्भ्याम्पूष्णणोहस्त्ताब्भ्याम् ॥ अश्विनोब्भैषज्ज्येनतेजसे
ब्रह्मवर्च्चसायाभिषिञ्चामिसरस्वत्त्यैभैषज्ज्येनव्वीर्य्यायान्नाद्या
याभिषिञ्चामीन्द्रस्येन्द्रियेणबलायश्रियैयशसेभिषिञ्चामि
॥ ३ ॥ कोसि । कतमोसिकस्म्मैत्त्वाकायत्त्वा ॥ सुश्श्लोक
सुमङ्गलसत्त्यराजन् ॥ ४ ॥ शिरोमे ॥ शिरोमेश्श्रीर्य्यशोमु
खन्त्विषिःकेशाश्श्मश्रूणि ॥ राजामेप्प्राणोऽअमृतꣳसम्म्रा

द्दूचक्षुर्व्विराड्ढ्श्रोत्रम् ॥ ५ ॥ जिह्वामे । भुद्रंव्वाङ्महोमनोम
न्युःस्वुराड्भामं÷ ॥ मोदांप्प्रमोदाऽअङ्गुलीरङ्गांनिमित्रम्मे
सहं÷ ॥ ६ ॥ बाहूमे ॥ बाहूमेबलमिन्द्रियꣳहस्तौमेकर्म्म
व्वीर्य्यम् ॥ आत्माक्षुत्रमुरोमम ॥ ७ ॥ पृष्ठीर्म्मे । राष्ट्रमु
दुरमꣳसौग्ग्रीवाश्श्रोणी । ऊरूऽअंरत्नीजानुंनीव्विशोमेङ्गां
निसुर्व्वतं÷ ॥ ८ ॥ नाभिर्म्मे । चित्तंव्विज्ञानम्पायुर्म्मेपंचिति
र्भुसत् ॥ आनन्दनन्दावाण्डौमेभगꣳसौभाग्ग्यम्पसं÷ ॥ ॥२२०॥

जङ्घाभ्याम्पद्भ्यान्धर्म्मोस्मिविशिराजाप्प्रतिष्ठितः ॥ ९ ॥
प्रतिक्षत्रे । प्प्रतितिष्ठामिराष्ट्रेप्प्रत्यश्वेषुप्प्रतितिष्ठामिगोषु
प्रत्यङ्गेषुप्प्रतितिष्ठाम्म्यात्मन्प्रतिप्प्राणेषुप्प्रतितिष्ठामिपुष्टे
प्प्रतिद्यावापृथिव्योःप्प्रतितिष्ठामियज्ञे ॥ १० ॥ त्रयादेवाः ॥
त्रयादेवाऽएकादशत्रयस्त्रिᳩशाःसुराधसः ॥ बृहस्प्पतिपुरोहि
तादेवस्यसवितुःसवे ॥ देवादेवैरवन्तुमा ॥ ११ ॥ प्रथमाद्वि
तीयैः ॥ प्रथमाद्वितीयैर्द्वितीयास्तृतीयैस्तृतीयाःसत्त्येनस

त्त्वयँऽयज्ञेनयज्ञोयजुर्ब्भिर्य्यजूꣳषिसामभिꣳ सामान्यृग्भिर्ऋ
चंꣳ पुरोनुवाक्याभिꣳ पुरोनुवाक्यायाज्याभिर्य्याज्यावषट्का
रैर्व्वषट्काराऽआहुतिभिराहुतयोमेकामान्त्समर्द्धयन्तुभूःस्वा
हा ॥ १२ ॥ लोमानिप्प्रयतिꣳ ॥ लोमानिप्प्रयतिर्म्ममत्वङ्मऽ
आनतिरागतिꣳ ॥ माꣳसम्मऽउपनतिर्व्वस्वस्थिमज्जामऽआ
नतिꣳ ॥ १३ ॥ [१३-१] यद्देवाꣳ ॥ यद्देवादेवहेडनन्देवा ॥२२१॥

१ पुरोनुवाक्याभिः । अत्र समानपदे "ऋषरेभ्यो णकारं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन णत्वप्राप्तौ "इन्द्राग्नी चित्रमान्ते°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९३ सू.) इत्यनेन निषेधान्न णत्वम् ।

सञ्चकृम्माव्वयम् अग्निम्मम्मतस्म्मादेनंसोव्विश्वान्मुञ्चत्त्वᳫंहं

सᳫं ॥ १४ ॥ यदिदिवा ॥ यदिदिवायदिनक्तमेनांᳫंसिचकृ

माव्वयम् ॥ व्वायुम्मम्मतस्म्मादेनंसोव्विश्वान्मुञ्चत्त्वᳫंहंसᳫं

॥ १५ ॥ यदिजाग्ग्रत् ॥ यदिजाग्ग्रद्यदिस्वप्नऽएनांᳫं

सिचकृमाव्वयम् ॥ सूर्य्योमातस्म्मादेनंसोव्विश्वान्मुञ्चत्त्वᳫं

हंसᳫं ॥ १६ ॥ यद्ग्रामे ॥ यद्ग्रामेयदरण्ण्येयत्त्सभायाँ

ऽयदिन्द्रिये ॥ यच्छूद्रेयदर्य्येयदेनश्चकृमाव्वयँऽयदेकस्या

धिधर्म्मीणितस्यांवयजंनमासि ॥ १७ ॥ यदापं ॥ यदा
पोऽअग्न्याऽइतिव्वरुणेतिशपांमहेततोंव्वरुणनोमुञ्च ॥ अवं
भृथनिचुम्पुणनिचेरुरंसिनिचुम्पुणः ॥ अवंदेवैर्देवकृतमेनोंय
क्ष्यवमर्त्यैर्म्मर्त्त्यकृतम्पुरुराव्णोंदेवरिषस्पांहि ॥ १८ ॥ समु
द्रेतें ॥ समुद्रेतेहृदंयमप्स्वन्तःसन्त्वांविशन्त्वोषंधीरुतापं ॥
सुमित्रियानऽआपऽओषधयः सन्तुदुर्म्मित्रियास्तस्मैस ॥२२२॥
न्तुयोस्मान्द्वेष्टियञ्चंव्वयन्द्विष्मः ॥ १९ ॥ द्रुपदादिवमुमु

चानः । स्विन्नःस्नातोमलादिव ॥ पूतम्पवित्रेणेवाज्ज्यमापः
शुन्धन्तुमैनसः ॥ २० ॥ उद्वयम् ॥ उद्वयन्तमसस्परिस्वः
पश्श्यन्तऽउत्तरम् ॥ देवन्देवत्रासूर्य्यमगन्मज्ज्योतिरुत्तमम्
॥ २१ ॥ अपोऽअद्य ॥ अपोऽअद्यान्वचारिषंरसेनसमसृ
क्ष्महि ॥ पयस्वानग्नऽआगमन्तम्मासꣳसृजवर्च्चसाप्प्रजया
चधनेनच ॥ २२ ॥ एधोसि ॥ एधोस्येधिषीमहिसमिदसि
सं. ३८ तेजोसितेजोमयिधेहि ॥ समाववर्त्तिपृथिवीसमुषाःसमुसू

ऽर्य्यः ॥ समुद्विश्श्वमिदञ्जगत् ॥ वैश्श्वानरज्ज्योतिर्ब्भूयासंव्वि
भून्कामान्व्यश्श्नवैभूःस्वाहा ॥ २३ ॥ [१०-२] ॥ अब्भ्या
दधामि । समिधमग्ग्नेव्व्रतपतेत्त्वयि ॥ व्व्रतञ्चश्श्रद्धाञ्चोपैमी
न्धेत्त्वादीक्षितोऽअहम् ॥ २४ ॥ यत्रब्ब्रह्म । चक्क्षत्रञ्चसम्म्य
ञ्चौचरतःसह ॥ तँल्लोकम्पुण्ण्यम्प्रज्ञेषँऽयत्रदेवाःसहाग्ग्निना
॥ २५ ॥ यत्रेन्द्रः ॥ यत्रेन्द्रश्श्चव्वायुश्श्चसम्म्यञ्चौचरतःसह ॥
तँल्लोकम्पुण्ण्यम्प्रज्ञेषँऽयत्रसेदिर्न्नविद्यते ॥ २६ ॥ अह्शुना

ते ॥ अहृशुनांतेऽअहृशुश्पृंच्यताम्परुंषापरुः ॥ गन्धस्त्तेसो
मंमवतुमदांयरसोऽअच्च्युतः ॥ २७ ॥ सिञ्चन्तिपरिं । षिञ्च
न्त्युत्तिंसञ्चन्तिपुनन्तिच ॥ सुरांयैबभ्भ्वैमदेकिन्त्वोब्वंदतिकि
न्त्वः ॥ २८ ॥ धानावंन्तङ्करम्भिणंम् ॥ धानावंन्तङ्करम्भि
णंमपूपवंन्तमुक्थिनंम् ॥ इन्द्रंप्प्रातर्ज्जुषस्वनः ॥ २९ ॥ बृह
दिन्द्रांय । गायतमरुंतोब्वृत्रहन्तंमम् ॥ येनुज्ज्योतिरजंनयन्नृ
तावृधोंदेवन्देवायजागृंवि ॥ ३० ॥ अध्वंर्य्योऽअद्रिंभिः ।

सुतꣳसोमंम्पवित्त्रऽआनय ॥ पुनाहीन्द्रायपातवे ॥ ३१ ॥
[८-३] योभूतानाम् ॥ योभूतानामधिपतिर्य्यस्मिँल्लोकाऽ
अधिश्श्रिताः ॥ यऽईशेमहतोमहाँस्तेनंगृह्णामित्त्वामहम्म
यिगृह्णामित्त्वामहम् ॥ ३२ ॥ उपयामगृहीतोसि ॥ उपयाम
गृहीतोस्यश्विभ्यान्त्वासरस्वत्यैत्त्वेन्द्रायत्त्वासुत्राम्म्णऽएष
तेयोनिरश्विभ्यान्त्वासरस्वत्यैत्त्वेन्द्रायत्त्वासुत्राम्म्णे ॥ ३३ ॥
प्राणपामे ॥ प्राणपामेऽअपानपाश्चक्षुष्पाःश्श्रोत्त्रपाश्चमे ॥

व्वाचोमैंव्विश्वभेषजोमनंसोसिव्विलायंकः ॥ ३४ ॥ अश्विनं

कृतस्यते ॥ अश्विनंकृतस्यतेसरंस्वतिकृतस्येन्द्रैंणसुत्राम्म्णांकृ

तस्यं ॥ उपंहूतऽउपंहूतस्यभक्क्षयामि ॥ ३५ ॥ [४-४]

समिंद्धऽइन्द्रंः ॥ समिंद्धऽईन्द्रं[1]ऽउषसामनींकेपुरोरुचांपूर्वंकृ

द्द्वावृधानः ॥ त्रिभिर्द्देवैस्त्रिꣳशताव्वज्ज्रंबाहुर्ज्जघानंव्वृत्रंव्विदु

रोव्ववार ॥३६॥ नराशꣳसःप्प्रतिं ॥ नराशꣳसःप्प्रतिशूरोमि

१ इन्द्रऽउषसा। अत्र "उषमहोभिः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेनास्मिन्परिगणितेभ्यः परेभ्य एव उषशब्दाकारस्य दीर्घविधानान्नात्र दीर्घः।

मान्नस्तनूनपात्प्रतिंयज्ञस्यधामं ॥ गोभिर्व्वपावान्मधुनासम
ञ्ञन्हिरंण्ण्यैश्चन्द्रीयंजतिप्प्रचेताः ॥ ३७ ॥ ईडितोदेवैः ॥
ईडितोदेवैर्हरिवाँ२॥ऽअभिष्टिराजुह्वानोहविषाशर्द्धमानः ॥
पुरन्दरोगोत्त्रभिद्वज्ज्रबाहुरायातुयज्ञमुपंनोजुषाणः ॥ ३८ ॥
जुषाणोबर्हिः ॥ जुषाणोबर्हिर्हरिवान्नऽइन्द्रंः प्प्राचीनंᳯसीद
त्प्प्रदिशांपृथिव्याः ॥ उरुप्प्रथाःप्प्रथंमानᳯस्योनमादित्त्यैर ॥२२५॥
क्तंव्वसुभिःसजोषाः ॥ ३९ ॥ इन्द्रन्दुरंः । कवष्ष्योधावंमा

नाव्वृषाणँऽवृषन्तुजनंयꣳसुपत्नीꣳ ॥ द्वारोंदेवीरभितोव्विश्श्रंय
न्ताꣳसुवीराव्वीरम्प्रथमानामहोंभिः ॥ ४० ॥ उंषासानक्ता ।
बृहतीबृहन्तम्पयंस्वतीसुदुघेशूरमिन्द्रम् ॥ तन्तुंन्ततम्पेशंसा
संवयंन्तीदेवानान्देवँऽयंजतꣳसुरुक्मे ॥ ४१ ॥ दैव्यामिमा
ना ॥ दैव्यामिमांनामनुंषꣳपुरुत्राहोताराविन्द्रम्प्रथमासुवा
चा ॥ मूर्द्धन्यज्ञस्यमधुंनादधानाप्[2]प्राचीनञ्ज्योतिर्हविषावृधा

---

१ प्रथमानामहोभिः उषासा । अत्र "उषमहोभिः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेन उष इत्ययं ह्रस्वो दीर्घमापद्यते महोभिः नक्त इम् इकार-एकारौकारनकारेभ्यः परश्चेत् । तेन महोभिः परस्य उषशब्दाकारस्य दीर्घाकारः । अत्र महोभिःशब्दात्पर उषशब्दो वर्तते । २ प्राचीनञ्ज्योतिः । अत्र "स्वर-यवहकपैश्च" इत्यनेनैतैरेवव्यवधाने समानपदे "ऋषरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन विधीयमानस्य णत्वस्यात्र

तꣳ ॥ ४२ ॥ तिस्रोदेवीः ॥ तिस्रोदेवीर्हविषावर्द्धमानाऽइ
न्द्रञ्जुषाणाजनयोनपत्नीꣳ ॥ अच्छिन्नन्तन्तुम्पयसासरस्व
तीडादेवीभारतीविश्वतूर्त्तिꣳ ॥ ४३ ॥ त्वष्टादधत् ॥ त्वष्टाद
धच्छुष्ममिन्द्रायवृष्णेपाकोचिष्टुर्य्यशसेपुरूणि ॥ वृषाय
जन्वृषणम्भूरिरेतामूर्द्धन्यज्ञस्यसमनक्तुदेवान् ॥ ४४ ॥ वन
स्पतिरवसृष्टꣳ ॥ वनस्पतिरवसृष्टोनपाशैस्त्मन्यासमञ्ज

व्यवधानोक्तातिरिक्तचवर्गस्य व्यवधानेनाप्राप्तं णत्वं "शिलिसिवर्गमध्यमव्यवहितोऽपि०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९६ सू.) इत्यनेन शकार-लकार-सकार-व्यवहितो मध्यमवर्गैश्चटतवर्गैर्व्यवहित ऋषरेभ्य उत्तरो नकारः प्रकृत्या भवति। इति णकारो निषिध्यते तच्छिष्यबुद्धिव्युत्पत्त्यर्थम्।

न्छंमितानदेवः ॥ इन्द्रंस्यहृद्यैर्ज्जठरंम्पृणानःस्वदातियज्ञ
म्मधुंनाघृतेनं ॥ ४५ ॥ स्तोकानामिन्दुंम् ॥ स्तोकाना
मिन्दुम्प्रतिशूरऽइन्द्रोवृ[1]षायमाणोवृषभस्तुराषाट् ॥ घृतप्रु
षामनंसामोदमानाःस्वाहादेवाऽअमृतामादयन्ताम् ॥ ४६ ॥
[११-५] आयांतु ॥ आयात्त्विन्द्रोवंसऽउपंनऽइहस्तु
तःसंधमादंस्तुशूरंः ॥ वावृधानस्तविषीर्य्यस्यंपूर्व्वीर्द्यौर्न्न
क्षत्रमभिभूतिपुष्यात् ॥ ४७ ॥ आनंः ॥ आनऽइन्द्रो

१ वृषायमाणः। अत्र यकारे परे वृषशब्दाकारस्य "अथोदारिथ" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११५ सू.) इत्यनेन दीर्घः।

दूरादानेऽआसादाभिष्टिकृदवंसेयासदुग्रः ॥ ओजिष्ठेभिर्नृपति
र्वज्रबाहुᳬंसङ्गेसमत्सुतुर्वणिᳲंपृतन्यून् ॥ ४८ ॥ आनᳲं ॥
आनऽइन्द्रोहरिभिर्यात्वच्छार्वाचीनोवसेराधसेच ॥ तिष्ठा
तिवज्रीमघवाविरप्शीमॅयज्ञमनुनोवाजसातौ ॥ ४९ ॥
त्रातारमिन्द्रम् ॥ त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रᳬंहवेहवेसुहवᳬं
शूरमिन्द्रम् ॥ ह्वयामिशक्रम्पुरुहूतमिन्द्रᳬंस्वस्तिनोमघवा
धात्विन्द्रᳲं ॥ ५० ॥ इन्द्रᳲंसुत्रामा ॥ इन्द्रᳲंसुत्रामास्व

वाँ२॥ऽअवोभिः सुमृडीको भवतु व्विश्ववेदाः ॥ बाधन्तान्द्वेषोऽ
अभयङ्कृणोतु सुवीर्य्यस्य पतयः स्याम ॥ ५१ ॥ तस्यव्वयम् ॥
तस्यव्वयᳬंसुमतौयज्ञियस्यापिभद्रेसौमनसेस्याम ॥ ससुत्रा
मास्ववाँऽइन्द्रोऽअस्म्मेऽआराच्चिद्द्वेषः सनुतर्य्युयोतु ॥ ५२ ॥
आमन्द्रैः ॥ आमन्द्रैरिन्द्रहरिभिर्य्याहिमयूररोमभिः ॥
मात्त्वाकेचिन्नियमन्विन्नपाशिनोतिधन्वेवताँ२॥ऽइहि॥ ५३ ॥
एवेत् ॥ एवेदिन्द्रंव्वृषणंव्वज्रबाहुंव्वसिष्ठासोऽअभ्यर्च्चन्त्य

कैः ॥ सनंस्त्तुतोव्वीरवंद्धातुगोमंद्यूयम्पातस्वुस्त्तिभिःसदांनः

॥ ५४ ॥ [८-६] समिद्धोऽअग्निः ॥ समिद्धोऽअग्निरंश्श्वि

नातप्तोघर्म्मोविराट्सुतः ॥ दुहेधेनुःसरंस्वतीसोमंꣳशुक्रमि

हेन्द्रियम् ॥ ५५ ॥ तनुपाभिषजा । सुतेश्विनोभासरंस्वती ॥

मद्धारजांꣳसीन्द्रियमिन्द्रांयपथिभिर्व्वहान् ॥ ५६ ॥ इन्द्रा

येन्दुम् ॥ इन्द्रायेन्दुꣳसरंस्वतीनराशꣳसेननग्नहुम् ॥ अधां

ताम्श्श्विनामधुभेषजम्भिषजांसुते ॥ ५७ ॥ आजुह्वांनासरं

स्वती ॥ आजुह्वाना सरस्वतीन्द्रायेन्द्रियाणि वीर्यम् ॥ इडा

भिरश्विनाविषꣳसमूर्ज्जꣳसꣳरयिन्दधुः ॥ ५८ ॥ अश्विनान

मुचेः । सुतꣳसोमꣳशुक्रम्परिस्रुता ॥ सरस्वतीतमाभरद्ब

र्हिषेन्द्रायपातवे ॥५९॥ कवष्योन । व्यचस्वतीरश्विभ्यान्न

दुरोदिशः ॥ इन्द्रोनरोदसीऽउभेदुहेकामान्त्सरस्वती ॥६०॥

उषासानक्तम् ॥ उषासानक्तमश्विनादिवेन्द्रꣳसायमिन्द्रि

सं. २९ यैः॥ सञ्ज्ञानानेसुपेशसासमञ्जातेसरस्वत्या ॥६१॥ पातन्नः ॥

पातन्नोऽअश्विनादिवांपाहिनक्त्तꣳसरस्वति ॥ दैव्यांहोतारा
भिषजापातमिन्द्रꣳसचांसुते ॥ ६२ ॥ तिस्त्रस्त्रेधा । सरस्वत्य
श्विनाभारतीडा ॥ तीव्रम्पंरिस्त्रुतासोममिन्द्रांयसुषुवुर्म्मदम्
॥ ६३ ॥ अश्विनांभेषजम् ॥ अश्विनांभेषजम्मधुंभेषजन्नꣳ
सरंस्वती ॥ इन्द्रेत्त्वष्टायशꣳश्रियꣳरूपꣳरूपमधुꣳसुते ॥६४॥
ऋतुथेन्द्रः ॥ ऋतुथेन्द्रोवनस्पतिःशशमानःपरिस्त्रुता ॥
कीलालमश्विभ्याम्मधुंदुहेधेनुःसरंस्वती ॥ ६५ ॥ गोभिर्न्न ।

सोमंमाश्विनामासरंरेणपरिस्रुता ॥ समंधातुह्वसरंस्वत्त्यास्वाहे
न्द्रैसुतम्मधुं ॥ ६६ ॥ [१२-७] अश्विनांहुविः ॥ अश्वि
नांहुविरींन्द्रियन्नमुंचेर्द्धियासरंस्वती ॥ आशुक्कमांसुराह्वसुंम
घमिन्द्रांयजब्भ्रिरे ॥ ६७ ॥ यमश्विना ॥ यमश्विनासरं
स्वतीहुविषेन्द्रमवंर्द्धयन् ॥ सबिंभेदव्बलम्मघन्नमुंचावासुरेस
चां ॥ ६८ ॥ तमिन्द्रंम् ॥ तमिन्द्रंम्पुशवुंःसचाश्विनोभासरं
स्वती ॥ दधांनाऽअब्भ्यनूषतहुविषांयुज्ञऽइंन्द्रियैः ॥ ६९ ॥

सऽइन्द्रैं ॥ सऽइन्द्रंऽइन्द्रियन्दधुःसविताव्वरुणोभगः ॥ ससु
त्रामांहविष्प्पंतिर्यजंमानायसश्चत ॥७०॥ सविताव्वरुणं ॥
सविताव्वरुणोदधद्यजंमानायदाशुषें ॥ आदत्तनमुचेर्व्वसुसुत्रा
माबलंमिन्द्रियम् ॥ ७१ ॥ व्वरुणंक्षत्रम् ॥ व्वरुणंक्षत्रमिं
न्द्रियम्भगेंनसविताश्रियंम् ॥ सुत्रामायशंसाबलन्दधांनाय
ज्ञमांशत ॥ ७२ ॥ अश्विनागोभिः ॥ अश्विनागोभिरिन्द्र
यमश्वेंभिर्व्वीर्य्यम्बलंम् ॥ हविषेन्द्रंसरंस्वतीयजंमानमवर्द्धं

यन् ॥ ७३ ॥ तानासंत्त्या । सुपेशंसाहिरंण्ण्यवर्त्तनीनरां ॥
सरंस्वतीहविष्म्मतीन्द्रकर्म्मंसुनोवत ॥ ७४ ॥ ताभिषजां ।
सुकर्म्मंणासासुदुघासरंस्वती ॥ सर्व्वृत्रहाशतक्क्रंतुरिन्द्रायदधु
रिन्द्रियम् ॥ ७५ ॥ सुवꣳसुरामंम् ॥ सुवꣳसुरामंम
श्विनानमुंचावासुरेसचां ॥ व्विपिपानाꣳसंरस्वतीन्द्रङ्कर्म्मं
स्वावत ॥ ७६ ॥ पुत्रमिंवपितरौं ॥ पुत्रमिंवपितरांव
श्विनोभेन्द्रावथुꣳकाव्यैर्दꣳसनांभिः ॥ यत्त्सुरामंव्यपिंबꣳश

चीभिꣳसरस्वतीत्त्वामघवन्नभिष्णक् ॥ ७७ ॥ यस्मिन्न
श्वासꣳ॥ यस्मिन्नश्वासऽऋषभासऽउक्षणोव्वशामेषाऽअवसृ
ष्टासऽआहुताꣳ ॥ कीलालपेसोमपृष्ठायव्वेधसेहृदामतिञ्जनय
चारुमग्नये ॥ ७८ ॥ अहाव्यग्ने । हविरास्येतेस्रुचीवघृत
ञ्चम्म्वीवसोमः ॥ व्वाजसनिꣳरयिमस्मेसुवीरम्प्रशस्त्तन्धे
हियशसम्बृहन्तम् ॥ ७९ ॥ [१३-८] शतम् १२०० ॥
अश्विनातेजसा ॥ अश्विनातेजसाचक्षुःप्प्राणेनसरस्वतीव्वी

ऽर्षम् ॥ वाचेन्द्रोबलेनेन्द्रायदधुरिन्द्रियम् ॥ ८० ॥ गोमं
दूषुणासत्त्या ॥ गोमंदूषुणासत्त्याश्वावद्यातमश्विना ॥ वर्त्ती
रुद्रानृपाय्यम् ॥ ८१ ॥ नयत् ॥ नयत्त्परोनान्तरऽआदुध
र्षद्दृषण्णवसू ॥ दुःशꣳसोमत्त्यौरिपुः ॥ ८२ ॥ तानः ॥
तानऽआवौढमश्विनारयिम्पिशङ्गसन्दृशम् ॥ धिषण्ण्यावरि
वोविदम् ॥ ८३ ॥ पावकानः ॥ पावकानःसरस्वतीवाजे

१ गोमदूपु णासत्या । अत्र समानपदत्वाभावेन णत्वाप्राप्तौ "निषण्णाय०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन णत्वस्य निपातः ।

भिर्व्वाजिनीवती ॥ यज्ञंव्वष्टुधियावसुꣳ ॥ ८४ ॥ चोदयित्री
सूनृतानाम् ॥ चोदयित्रीसूनृतानाञ्चेतन्तीसुमतीनाम् ॥
यज्ञन्दधेसरस्वती ॥ ८५ ॥ महोऽअर्णः ॥ महोऽअर्णꣳ
सरस्वतीप्प्रचेतयतिकेतुना ॥ धियोव्विश्श्वाव्विराजति ॥ ८६ ॥
इन्द्रायाहि । चित्रभानोसुताऽइमेत्त्वायवः ॥ अण्वीभिस्त्त
नापूतासः ॥ ८७ ॥ इन्द्रायाहि । धियेषितोव्विप्प्रजूतꣳ ॥२३२॥

१ चित्रभानो । अत्र समानपदे “ऋपरेभ्यः” इत्यनेन भस्य व्यवधानेनाप्राप्तौ “स्वरयवहकपैश्च” इत्यनेन पवर्गव्यवधानेऽपि णत्वप्रतिप्रसवेन पुनर्णत्वप्राप्तौ “इन्द्राग्नी चित्रभानो°” (शु. य. प्रा. ३ अ. ९३ सू.) इत्यनेन निषिध्यते ।

सुताव॑न्तः ॥ उप॒ब्रह्मा॑णि वा॒घतः॑ ॥ ८८ ॥ इन्द्रा या॑हि ॥
इन्द्रा या॑हि तू॒तुजा॑न॒ऽउप॒ब्रह्मा॑णि हरिवः ॥ सु॒ते द॑धिष्व न॒श्च
नः॑ ॥ ८९ ॥ अ॒श्विना॑ पिबताम् ॥ अ॒श्विना॑ पिबता॒म्मधु॒ सर॑
स्वत्या स॒जोष॑सा ॥ इन्द्रः॑ सु॒त्रामा॑ वृत्र॒हा जु॒षन्ता॑ᳬ सो॒म्यम्म
धु॑ ॥ ९० ॥ [११-९] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांविंशति-
तमोऽध्यायः ॥ २० ॥ पूर्वविंशतौ मंत्रसंख्या १२११ ॥

---

१ सुतावन्तः । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुत०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे सुतस्याकारस्य दीर्घः ।

इति श्रीवाजसनेयसंहितायां पूर्वविंशतिः समाप्ता ॥

अथ श्रीवाजसनेयसंहितोत्तरविंशतिप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ इमम्मे, समिद्धोऽ
अग्निरेकादशकौ, व्वसन्तेनऽऋतुना षड्, होतायक्षत्त्समिधा
ग्निन्द्वादश, श्विनौच्छागस्य सप्त, देवम्बर्हिश्चतुर्द्दश, षडेक
षष्टिः [अ. २१ मं. ६१ अनु. ६] ॥ हरिःॐ ॥ इमम्मे । व्वरु
णश्श्रुधीहवमद्याचमृडय ॥ त्वामवस्युराचके ॥ १ ॥ तत्त्वा ।
यामिब्ब्रह्मणाव्वन्दमानस्तदाशास्तेयजमानोहविर्भिः ॥ ॥ १ ॥
अहेडमानोव्वरुणेहबोद्ध्युरुशꣳसमानऽआयुःप्रमोषीः ॥ २ ॥

त्वन्नः ॥ त्वन्नोऽअग्ग्ने॒व्वरु॑णस्य॒व्विद्वान्दे॒वस्य॒हेडो॒ऽअवंयासि

सीष्ठाः[1] ॥ यजि॑ष्ठो॒व्वह्नि॑तम॒ᳫंशोशु॑चानो॒व्विश्वा॒द्द्वेषा॑ᳫंसि॒प्रमु॑मु

ग्ग्ध्य॒स्म्मत् ॥ ३ ॥ सत्त्वम् ॥ सत्त्वन्नोऽअग्ग्ने॒वमो॒भंवो॒तीने॒दि

ष्ठोऽअ॒स्याऽउ॒षसो॒व्व्युष्टौ ॥ अवं॑यक्क्ष्वनो॒व्वरु॑णᳫंरराणो॒व्वीहि॒मृ

डीकᳫंसु॒हवो॑नऽएधि ॥ ४ ॥ म॒हीमू॒षु । मा[2]तरᳫंसु॒व्रता॑ना॒मृत

१ अवयासिसीष्ठाः । अत्र "भाविभ्यः स षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन षत्वप्राप्तौ "पृथिविदिव्युपरिचर्षणिशकुनियासिभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८४ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे न षत्वम् । २ मातरसुव्रᳫंतानाम् । वर्णे तु मात्रिके पूर्वे ह्यनुस्वारो द्विमात्रिकः । या. शि. । मात्रिके ह्रस्ववर्णपूर्वेऽनुस्वारो द्विमात्रिको दीर्घᳫंइत्याकारको ज्ञेयः । अत्र "अनुस्वारो ह्रस्वपूर्वोऽध्यर्द्धमात्रा पूर्वा चार्धमात्रा" (शु. य. प्रा. ४ अ. १४८ सू.) इति लिङ्गम् ।

स्यपत्नीमवसेहुवेम ॥ तुविक्षत्रामजरन्तीमुरूचीꣳसुशर्म्मा
णमदितिꣳसुप्प्रणीतिम् ॥ ५ ॥ सुत्रामाणम्पृथिवीम् ॥ सुत्रा
माणम्पृथिवीन्द्यामनेहसꣳसुशर्म्माणमदितिꣳसुप्प्रणीतिम् ॥
दैवीन्नाव[1]ꣳस्वरित्रामनागसमस्रवन्तीमारुहेमास्वस्तये ॥ ६ ॥
सुनावमारुहेयम् ॥ सुनावमारुहेयमस्रवन्तीमनागसम् ॥
शतारित्रा[2]ꣳस्वस्तये ॥ ७ ॥ आनः ॥ आनोमित्रावरुणाघृ ॥ २ ॥

१–२ संयोगाद्यश्च यो भवेत्। या. शि.। यत्र संयोगाद्यो मात्रिको द्विमात्रिको वा वर्णः सोऽपि ऋवर्णव्यञ्जनादिगं संयोगाद्यं वर्जयित्वा ह्रस्व एकमात्रिको भवति न तु गुरुभूतः। तत्र ह्रस्वोच्चारणप्रदर्शकं ꣳ इत्याकारकं चिह्नं ज्ञेयम्। दीर्घस्य ꣴ इत्याकारकं चिह्नम्।

तैर्ग्गव्यूँतिमुक्क्षतम् ॥ मद्धारजाᳩंसिसुक्क्रतू ॥ ८ ॥ प्रबाहवा ।
सिसृतञ्जीवसेंनऽआनोगव्यूँतिमुक्क्षतङ्घृतेनं ॥ आमाजनैंश्श्र
वयतँय्युवानाश्श्रुतम्मेंमित्त्रावरुणाहवेमा ॥ ९ ॥ शन्नं÷ ॥
शन्नोंभवन्तुव्वाजिनोहवेंषुदेवताताम्मितद्द्रंवहᳩंस्वर्क्काः ॥ जम्भय
न्तोहिंव्वृकुहुरक्क्षाᳩंसि[1]सनैम्म्यस्म्मद्युयवन्नमीवाः ॥ १० ॥
व्वाजेंवाजेवत । व्वाजिनोनोधनैंषुव्विप्प्राऽअमृताऽऋतज्ञाः ॥

---

१ रक्षाᳩंसि । द्विमात्रे मात्रिकः स्यात् । या. शि. । यत्र द्विमात्रिकः पूर्ववर्णस्तत्र मात्रिको ह्रस्वोऽनुस्वारः ᳩं इत्याकारकः । अत्र "दीर्घाद्द्ध्वंमात्रा पूर्वा चाद्ध्यर्धा" (शु. य. प्रा. ४ अ. १४९ सू.) लिङ्गम् ।

अस्यमद्ध्वं॑ पिबतमादयंद्ध्वन्तृप्ताय्यातपथिभिर्द्देवयानैः॑॥ ११ ॥
[११-१] समिद्धोऽअग्निः । समिधासुसंमिद्धो
व्वरेण्ण्यः॑ ॥ गायत्रीच्छन्दंऽइन्द्रियन्त्र्यविग्गौर्व्वयोदधुः॑
॥ १२ ॥ तनूनपाच्छुचिंव्व्रतः॑ ॥ तनूनपाच्छुचिंव्व्रतस्त्तनूपा
श्च्चसरस्वती ॥ उष्णिणहाच्छन्दंऽइन्द्रियन्दित्त्यवाड्गौर्व्वयो
दधुः॑ ॥ १३ ॥ इडांभिरग्निः ॥ इडांभिरग्निरीड्यः॑सोमो
देवोऽअमर्त्त्यः॑ ॥ अनुष्टुप्छन्दंऽइन्द्रियम्पञ्चाविग्गौर्व्वयो

दधुः ॥१४॥ सुबर्हिरग्निः । पूषण्वान्त्स्तीर्णबर्हिरमर्त्त्यः ॥
बृहतीच्छन्दऽइन्द्रियन्त्रिवत्सोगौर्व्वयोदधुः ॥ १५ ॥ दुरो
देवीः ॥ दुरोदेवीर्दिशोमहीर्ब्रह्मादेवोबृहस्प्पतिः ॥ पङ्क्तिश्च्छ
न्दऽइहेन्द्रियन्तुर्य्यवाड्गौर्व्वयोदधुः ॥ १६ ॥ उषेसह्वी ॥
उषेसह्वीसुपेशसाव्विश्वेदेवाऽअमर्त्त्याः ॥ त्रिष्टुप्छन्दऽइहेन्द्रि
यम्पष्ठवाड्गौर्व्वयोदधुः ॥ १७ ॥ दैव्याहोतारा । भिषजेन्द्रे
णसयुजायुजा ॥ जगतीच्छन्दऽइन्द्रियमनड्वान्गौर्व्वयोदधुः

॥ १८ ॥ तिस्रऽइडां ॥ तिस्रऽइडासरंस्वतीभारंतीमुरुतो
व्विशंः ॥ व्विराट्छन्दंऽइहेन्द्रियन्धेनुर्गौर्न्नव्वयोंदधुः ॥ १९ ॥
त्वष्टांतुरीपंः ॥ त्वष्टांतुरीपोऽअद्भुंतऽइन्द्राग्नीपुंष्टिवर्द्धना ॥
द्विपंदाच्छन्दंऽइन्द्रियमुक्षागौर्न्नव्वयोंदधुः ॥ २० ॥ शमि
तानंः ॥ शमितानोव्वनस्पतिंःसविताप्प्रंसुवन्भगंम् ॥ ककु
प्छन्दंऽइहेन्द्रियंव्वशाव्वेहद्वयोंदधुः ॥ २१ ॥ स्वाहांयज्ञम् ॥ ॥ ४ ॥
स्वाहांयुज्ञंव्वरुंणःसुक्षत्रोभेषजङ्करत् ॥ अतिच्छन्दाऽइन्द्रि

यंबृहद्द्वृषभोगौर्व्वयोंदधुः ॥ २२ ॥ [११-२] व्वसन्तेनऽऋतुनां । देवाव्वसंवस्त्रिवृतांस्तुताः ॥ रथन्तरेणतेजसाहविरिन्द्रेव्वयोंदधुः ॥ २३ ॥ ग्रीष्मेणंऽऋतुनां । देवारुद्राःपंञ्चदशेस्तुताः ॥ बृहतायशंसाबलंᳫंहविरिन्द्रेव्वयोंदधुः ॥२४॥ व्वर्षाभिर्ऋतुनां । दित्यास्तोमेसप्तदशेस्तुताः ॥ व्वैरूपेणंव्विशौजसाहविरिन्द्रेव्वयोंदधुः ॥ २५ ॥ शारदेनऽऋतुनां । देवाऽएकविᳫंशऽऋभवंस्तुताः॥ व्वैराजेनांश्रियाश्रियंᳫंहवि

रिन्द्रेवयोदधुः ॥ २६ ॥ हेमन्तेनऽऋतुना । देवास्त्रिणवेमरुतँ
स्तुताः ॥ बलेनशक्करीः सहोहविरिन्द्रेवयोदधुः ॥ २७ ॥ शैशि
रेणऽऋतुना । देवास्त्रयस्त्रिँशेमृतास्तुताः ॥ सत्त्येनरेवतीः क्ष
त्रँ हविरिन्द्रेवयोदधुः ॥ २८ ॥ [६-३] होतायक्षत् । होताय
क्षत्समिधाग्निमिडस्पदेश्विनेन्द्रँ सरस्वतीमजोधूम्म्रोनगो
धूमैःकुवलैर्भेषजम्मधुशष्पैर्न्नतेजऽइन्द्रियम्पयः सोमः परि ॥ ५ ॥
स्रुताघृतम्मधुव्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ २९ ॥ होतायक्षत्त

१ पादादौ च पदादौ च संयोगावग्रहेषु यः । जशब्द इति विज्ञेयो योऽन्यः स य इति स्मृतः । या. शि. । अत्र पदादौ यकारस्य सर्वत्राज्जकारोच्चारणम् ।

नूनपात्सरस्वतीम् ॥ होतायक्षत्तनूनपात्सरस्वतीमविर्म्मे
षोनभेषजम्पथामधुमताभरन्नश्विनेन्द्रायवीर्[1]य्यम्बदरैरुपवा
काभिर्भेषजन्तोक्मभिः पयःसोमः परिस्रुताघृतम्मधुव्य
न्त्वाज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३० ॥ होतायक्षन्नराशᳫंसन्न ।
नग्नहुम्पतिᳫं सुरयाभेषजम्मेषः सरस्वतीभिषग्ग्रथोनचन्द्र्यु
श्विनोर्व्वपाऽइन्द्रस्यवीर्य्यम्बदरैरुपवाकाभिर्भेषजन्तोक्मभिः
पयःसोमः परिस्रुताघृतम्मधुव्यन्त्वाज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३१ ॥

१ अत्र रकारयकारयोः संयोगाज्जकारोच्चारणम् । एवं होतर्य्यजेत्यादौ ।

 होतायक्षदिडेडितः ॥ होतायक्षदिडेडितऽआजुह्वानःसर
॥ ६ ॥ स्वतीमिन्द्रम्बलेनवर्द्धयन्नृषभेणगवेन्द्रियमश्विनेन्द्रायभेषजं
ऽयवैःकर्कन्धुभिर्म्मधुलाजैर्न्नमासरम्पयःसोमः परिस्रुताघृत ॥ २१ ॥
म्मधुव्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३२ ॥ होतायक्षद्बर्हि
रूर्णम्म्रदाः ॥ होतायक्षद्बर्हिरूर्णम्म्रदाभिषड्नासत्त्या
भिषजाश्विनाश्वाशिशुमतीभिषग्धेनुःसरस्वतीभिषग्दुहऽइ ॥ ६ ॥
न्द्रायभेषजम्पयःसोमः परिस्रुताघृतम्मधुव्यन्त्वाज्ज्यस्यहोत

र्य्यंज ॥ ३३ ॥ होतायक्षद्दुरोदिशः । कवष्योनव्यचस्व
तीरश्विभ्यान्नदुरोदिशऽइन्द्रोनरोदसीदुघेदुहेधेनुःसरस्वत्य
श्विनेन्द्रायभेषजꣳशुक्रन्नज्योतिरिन्द्रियम्पयःसोमःपरिस्रु
ताघृतम्मधुव्यन्त्वाज्यस्यहोतर्य्यंज ॥ ३४ ॥ होतायक्ष
त्सुपेशसोषे । नक्तन्दिवाश्विनासमञ्जातेसरस्वत्यात्त्विषिमि
न्द्रेनभेषजꣳश्येनोनरजसाहृदाश्रियानमासरम्पयःसोमः
परिस्रुताघृतम्मधुव्यन्त्वाज्यस्यहोतर्य्यंज ॥ ३५ ॥ होताय

क्षद्दैव्याहोतारा । भिषजाश्विनेन्द्रन्नजागृंविदिवानक्तन्नभेषजैश्शूषक्ष्सरस्वतीभिषक्सीसेनदुहऽइन्द्रियम्पयक्ष्सोमः परिस्रुताघृतम्मधुव्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्यज ॥ ३६ ॥ होतायक्षत्तिस्रोदेवीः ॥ होतायक्षत्तिस्रोदेवीर्न्नभेषजन्त्रयस्त्रिधातवोपसोरूपमिन्द्रेहिरण्ययमश्विनेडानभारतीवाचासरस्वती

॥ ७ ॥ महऽइन्द्रायदुहऽइन्द्रियम्पयक्ष्सोमः परिस्रुताघृतम्मधुव्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्यज ॥ ३७ ॥ होतायक्षत्त्सुरेतसम्मृ

षभम् ॥ होतायक्षत्सुरेतसमृषभन्नर्य्यापसन्त्वष्टारमिन्द्र
मश्विनाभिषजन्नसरस्वतीमोजोनजूतिरिन्द्रियंवृकोनरभसो
भिषग्ग्यशःसुरयाभेषजꣳश्रियानमासरम्पयꣳसोमः परिस्रु
ताघृतम्मधुव्यन्त्वाज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३८ ॥ होतायक्षद्व
नस्पतिꣳशमितारम् ॥ होतायक्षद्वनस्पतिꣳशमितारꣳश
तक्क्रतुम्भीमन्नमन्न्युं[1]ꣳराजानंव्याग्घ्रन्नमसाश्विनाभामꣳसर

---

१ "वर्णे तु मात्रिके पूर्वे ह्यनुस्वारो द्विमात्रिकः" या. शि.। मात्रिके (ह्रस्ववर्णपूर्वे) अनुस्वारो द्विमात्रिकः ꣳ इत्याकारको दीर्घो ज्ञेयो लेख्यश्च। अत्र
सं. ४१ अनुस्वारो ह्रस्वपूर्वोऽध्यर्द्धमात्रा पूर्वा चार्धमात्रा (शु. य. प्रा. ४ अ. १४८ सू.) इत्यनेन चोक्तम्। अत्र मन्युं राजानम् इत्यत्रानुस्वारस्य ह्रस्ववर्णपूर्वत्वं वर्तते।

स्वतीभिषगिन्द्रायदुहऽइन्द्रियम्पय॑ꣳसोमं॑परिस्रुतांघृतम्मधु
व्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३९ ॥ होतायक्षदग्निꣳस्वाहा ॥
होतायक्षदग्निꣳस्वाहाज्ज्यस्यस्तोकानाꣳस्वाहामेदसाम्पृथ
क्स्वाहाच्छागमश्विभ्याꣳस्वाहामेषꣳसरस्वत्यैस्वाहऽऋषभ
मिन्द्रायसिꣳहायसहसऽइन्द्रियꣳस्वाहाग्निन्नभेषजꣳस्वाहा
सोममिन्द्रियꣳस्वाहेन्द्रꣳसुत्रामाणꣳसवितारंव्वरुणम्भिषजा ॥ ८ ॥
म्पतिꣳस्वाहाव्वनस्प्पतिम्प्रियम्पाथोनभेषजꣳस्वाहादेवाऽआ

ज्यपाजुषाणोऽअग्निर्भैषजम्पयः सोमः परिस्रुता घृतम्मधु व्य
न्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥४०॥ [१२-४] होता यक्षदश्विनौ
छागस्य । वपाया मेदसो जुषेताᳬं हविर्होतर्यज ॥ होता यक्ष
त्सरस्वतीम्मेषस्य वपाया मेदसो जुषताᳬं हविर्होतर्यज ॥ हो
ता यक्षदिन्द्रमृषभस्य वपाया मेदसो जुषताᳬं हविर्होतर्यज
॥४१॥ होता यक्षदश्विनौ सरस्वतीम् ॥ होता यक्षदश्विनौ सर

१ "द्विमात्रिके मात्रिकः स्यात्" या. शि. । यत्र द्विमात्रिकः पूर्ववर्णः (दीर्घस्वरः) तत्रानुस्वारो ह्रस्वः ᳬं इत्याकारको ज्ञेयो लेख्य उच्चारणीयश्च । अत्र "दीर्घादर्द्धमात्रा पूर्वा चाद्ध्यर्धा" (शु. य. प्रा. ४ अ. १४९ सू.) प्रमाणम् । अत्र "जुषताᳬं हविः" इति पदे दीर्घवर्णपूर्वोऽनुस्वारो वर्तते ।

स्वतीमिन्द्रꣳ सुत्रामाणमिमे सोमाꣳ सुरामाणश्छागैर्न्न मेषैर्ऋ
षभैः सुताः शष्पैर्न्न तोक्मभिर्ल्लाजैर्म्महस्वन्तो मदा मासरेण [1]परि
ष्कृताꣳ शुक्राः पयस्वन्तोमृताꣳ प्रस्थिता वो मधुश्च्युतस्तानश्वि
ना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा जुषन्ताꣳ सोम्यम्मधु पिबन्तु म
दन्तु व्यन्तु होतर्य्यज ॥४२॥ होता यक्षदश्विनौ छागस्य । हवि
षऽआत्तामद्य मध्यतो मेदऽउद्भृतम्पुरा द्वेषोभ्यः पुरा पौरुषेय्या ॥ ९ ॥

१ परिष्कृता । अत्र "परिकृते षकारेण" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५३ सू.) इत्यनेन परिपदं कृते परे षकारेण व्यवधीयते । ततोऽत्र "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन द्वित्वं प्राप्तं परञ्च "ऋवर्णे च" (शु. य. प्रा. ४ अ. १११ सू.) इत्यनेन कृतघटितकारे परे द्वित्वस्य निषेधात् द्वित्वं न ।

गृभोघस्त्तान्नूनङ्क्षासेऽअंज्ज्राणाँऽव्यवंसप्प्रथमानाॐसुमत्त्क्षंरा
णाॐशतरुद्द्रियांणामग्ग्निष्ष्वात्तानाम्पीवोपवसनानाम्पार्श्व
तश्श्रोणितश्शितामुतऽउंत्त्सादुतोङ्गांदङ्गादवंत्तानाङ्करंतऽए
वाश्श्विनांजुषेतांॐहुविर्होंतुर्य्यंज ॥ ४३ ॥ होतांयक्क्ष
त्त्सरंस्वतीम्मेषस्यं । हुविषऽआवंयदुद्य मंद्ध्युतोमेदुऽउद्भृंत
म्पुराद्द्वेषोंब्भ्यःपुरापौरुंषेय्याग्गृभोघसंन्नूनङ्क्षासेऽअंज्ज्राणाँऽव्य
वंसप्प्रथमानाॐसुमत्त्क्षंराणाॐशतरुद्द्रियांणामग्ग्निष्ष्वात्ता

१ पीवः उपवसनानाम् इत्यत्र "उपवसने पीवः" (शु. य. प्रा. ३ अ. १४ सू.) इत्यनेन उपवसने परे विसर्जनीयस्य लोपे "उवर्ण ओकारम्"

नाम्पीवोपवसनानाम्पार्श्वतः[1]श्श्रोणितश्शितामुतऽउत्त्सादुतो
ङ्गांदङ्गादवंत्तानाङ्करंदेवꣳसरंस्वतीजुषताꣳहुविर्होतुर्य्यजं
॥ ४४ ॥ होतांयक्षदिन्द्रंमृषभस्यं । हुविषऽआवंयदुद्यमंध्य
तोमेदुऽउद्भृंतम्पुराद्वेषोभ्यꣳपुरापौरुंषेय्यागृभोघसंन्नूनङ्घासेऽ
अंज्ज्राणाँय्यवंसप्प्रथमानाꣳसुमत्त्क्षंराणाꣳशतरुद्रियांणा
मग्निष्ष्वात्तानाम्पीवोपवसनानाम्पार्श्वतः श्श्रोणितश्शिताम् ॥ १० ॥

(शु. य. प्रा. ४ अ. ५३ सू.) इति गुणे रूपं भवति ।

१ अत्र स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते इति सूत्रेण शकारस्य द्वित्वे प्राप्तेऽपि "नास्वरपूर्वा०" इति सूत्रस्य वृत्तौ विसर्जनीयाद्व्यञ्जनपरस्य द्वित्वञ्चेत्स्पर्शवर्णस्यैवेति नियमात्स्पर्शातिरिक्तशकारस्य द्वित्वं न भवति । तेन न द्वित्वम् ।

तऽउंत्त्सादुतोङ्गादङ्गादवंत्तानाङ्करंदेवमिन्द्रोजुषतांᳪंहविर्होतर्य्यंज ॥ ४५ ॥ होतांयक्षद्वनस्पतिमभि । हिपिष्टतंमयारभिंष्ठयारशनयाधिंत ॥ यत्राश्विनोश्च्छागंस्यहविषंः प्प्रियाधामांनियत्रसरंस्वत्त्यामेषस्यंहविषंः प्प्रियाधामांनियत्रेन्द्रंस्यऽऋषभस्यंहविषंः प्प्रियाधामांनियत्राग्नेश्प्प्रियाधामांनियत्रसोमंस्यप्प्रियाधामांनियत्रेन्द्रंस्यसुत्राम्म्णंः प्प्रियाधामांनियत्रंसवितुश्प्प्रियाधामांनियत्रव्वरुंणस्यप्प्रियाधामांनियत्रव्वनस्प्प

तेऽप्प्रियापाथा॑ꣳसियत्र॑देवानामाज्यपानाम्प्प्रियाधामानिय
त्राग्ग्नेर्होतुः प्प्रियाधामानितत्रैतान्प्रस्तुत्त्येवोपस्तुत्त्येवोपाव
स्त्रक्षद्द्रभीयसऽइवकृत्त्वीकरद्देवन्देवोव्वनस्प्पतिर्ज्जुषताꣳहवि
र्होतर्य्यज॥४६॥ होतायक्षदग्ग्निꣳस्विष्टकृतम्॥ होतायक्षद
ग्ग्निꣳस्विष्टकृतमयाडग्ग्निरश्श्विनोश्छागस्यहविषः प्प्रियाधा
मान्न्ययाट्सरस्वत्त्यामेषस्यहविषः प्प्रियाधामान्न्ययाडिन्द्रस्यऽ ॥ ११ ॥

---

१ "संयोगाद्यश्च यो भवेत्" या. शि.। यद्यनुस्वारस्य पूर्वो वर्णो दीर्घो वा ह्रस्वः संयोगाद्यश्चेत्तदाऽनुस्वारो मात्रिकोꣳइत्याकारको ह्रस्वो ज्ञेयो लेख्य उच्चारणीयश्च सर्वत्र। परञ्च यत्र संयोगाद्य ऋवर्णव्यञ्जनादिगो दीर्घो वा ह्रस्वो वर्णस्तत्र तु ꣴ इत्याकारकोऽनुस्वारो दीर्घो ज्ञेयो बोद्धः। यथा देवानां हृदयेन।

ऋषभस्यहुविषःप्प्रियाधामान्ययाड्ग्नेश्प्प्रियाधामान्ययाट्सो
मस्यप्प्रियाधामान्ययाडिन्द्रस्यसुत्राम्मणःप्प्रियाधामान्यया
ट्सवितुश्प्प्रियाधामान्ययाड्वरुणस्यप्प्रियाधामान्ययाड्वन
स्प्पतेःप्प्रियापाथाᳫंस्ययाड्देवानामाज्यपानाम्प्प्रियाधामानि
यक्क्षदग्नेहोतुःप्प्रियाधामानियक्क्षत्त्स्वम्महिमानमायजता
मेज्याऽइषःकृणोतुसोऽअध्वराजातवेदाजुषताᳫंहविर्होतर्य्य
ज ॥४७॥ [७-५] देवम्बर्हिः[१]। सरस्वतीसुदेवमिन्द्रेऽअश्विना ॥

१ रकारहकारयोगेऽत्र करिण्यादीनां पंचस्वरभक्तीनां मध्ये "करिणी रहयोर्योगे" (या. शि.) इत्यनेन करिणी स्वरभक्तिर्ज्ञेया। एवं सर्वत्र।

॥१२॥ तेजो॒ न चक्षु॑र॒क्ष्योर्ब्बर्हि॑षा॒ दधु॑रिन्द्रि॒यं व्व॑सु॒वने॑ व्वसु॒धेय॑स्य व्यन्तु

य॒ज ॥ ४८ ॥ दे॒वीर्द्वारः॑ ॥ दे॒वीर्द्वारो॑ऽअ॒श्विना॑ भि॒षजे ॥ २१ ॥

न्द्रे॒ सर॑स्वती ॥ प्रा॒णन्न वी॒र्य॑न्न॒सि द्वारो॑ दधु॒रि॒न्द्रि॒यं व्व॑सु॒वने॑ व्वसु

धेय॑स्य व्यन्तु॒ य॒ज ॥ ४९ ॥ दे॒वीऽउ॒षासौ॑ ॥ दे॒वीऽउ॒षासा॑ व॒

श्विना॑ सु॒त्रामे॒न्द्रे सर॑स्वती ॥ बल॒न्न वाच॑मा॒स्य॒ऽउ॒षाभ्यां॒ दधुरि

न्द्रि॒यं व्व॑सु॒वने॑ व्वसु॒धेय॑स्य व्यन्तु॒ य॒ज ॥ ५० ॥ दे॒वीजोष्ट्री॑ ॥ ॥ १२ ॥

दे॒वीजोष्ट्री॒ सर॑स्वत्य॒श्विनेन्द्र॑मवर्द्धयन् ॥ श्रोत्र॒न्न कर्ण्ण॑यो॒र्य॑

शो॒जोष्टृी॒ᳬभ्याऩ्द॑धु॒रिन्द्रि॒यंव्व॑सु॒वनै॒व्व॑सु॒धेय॑स्य॒व्व्यन्तु॒यज॑ ॥५१॥
दे॒वीऽऊ॒र्ज्जाहु॑ती ॥ दे॒वीऽऊ॒र्ज्जाहु॑ती॒दुघे॑सु॒दुघे॒न्द्रे॒सर॑स्वत्त्य॒श्श्वि
ना॒भि॒षजा॑वतᳬ ॥ शु॒क्कन्नज्ज्योति॒स्त्तन॑यो॒राहु॑तीधत्तऽइन्द्रि॒यं
व्व॑सु॒वनै॒व्व॑सु॒धेय॑स्य॒व्व्यन्तु॒यज॑ ॥ ५२ ॥ दे॒वादे॒वाना॑म् ॥ दे॒वा
दे॒वाना॑म्भि॒षजा॒होता॑रा॒विन्द्र॑म॒श्श्विना॑ ॥ व्व॒षट्का॒रैᳬस॒र॑स्वती॒
त्त्विषि॒न्नहृ॒द॑येम॒तिᳬहोतृ॑भ्याऩ्द॑धु॒रिन्द्रि॒यंव्व॑सु॒वनै॒व्व॑सु॒धेय॑स्य
व्व्यन्तु॒यज॑ ॥ ५३ ॥ दे॒वीस्ति॒स्त्रᳬ ॥ दे॒वीस्ति॒स्त्रस्ति॒स्त्रोदे॒

वी॒राश्वि॒नेडा॒सर॑स्वती ॥ शू॒षन्न॒मध्ये॑ना॒भ्या॒मिन्द्रा॑यदधुरिन्द्रि॒यं॒व्वं॑सु॒वनेव्व॑सु॒धेयं॑स्यव्यन्तु॒यज॑ ॥ ५४ ॥ दे॒वऽइन्द्रं॑ ॥ दे॒वऽ इन्द्रो॒नरा॒शꣳसं॑स्त्रिवरू॒थः सर॑स्वत्या॒श्विभ्यां॑मीयते॒रथः॑ ॥ रेतो॒ न॒रू॒पम॒मृतं॑ज॒नित्र॒मिन्द्रा॑य॒त्वष्टा॒दध॑दिन्द्रि॒याणि॑व्वसु॒वनेव्व॑सु॒धेयं॑स्यव्यन्तु॒यज॑ ॥ ५५ ॥ दे॒वोदे॒वैः ॥ दे॒वोदे॒वैर्व्वन॒स्पति॒र्हिर॑ण्यपर्णोऽअ॒श्विभ्या॒ꣳसर॑स्वत्यासु॒पि॒प्प॒लऽइन्द्रा॑यपच्यते॒मधु॑ ॥ ओजो॒नजू॒तिर्ऋ॑ष॒भोनभा॒मं॒व्वन॒स्पति॑र्नो॒दध॑दिन्द्रि

॥ १३ ॥

याणिंव्वसुवनैव्वसुधेयंस्यव्यन्तुयज ॥ ५६ ॥ देवम्बर्हिः ॥
देवम्बर्हिर्व्वारितीनामद्ध्वरेस्तीर्णमश्विभ्यामूर्णम्म्रदाः सरस्व
त्यास्योनमिन्द्रतेसदः ॥ ईशायैमन्युᳬराजानम्बर्हिषादधु
रिन्द्रियंव्वसुवनैव्वसुधेयंस्यव्यन्तुयज ॥५७॥ देवोऽअग्निः ।
स्विष्टकृद्देवान्यक्षद्यथायथᳬहोतारावृन्द्रमश्विनांव्वाचाव्वा
चᳬसरस्वतीमग्निᳬसोमᳬस्विष्टकृत्स्विष्टऽइन्द्रः सुत्रामासवि
तावरुणोभिषगिष्टोदेवोव्वनस्पतिः स्विष्टादेवाऽआज्यपाःस्वि
सं. ४२

ष्टोऽअग्निरग्निनाहोताहोत्रेस्विष्टकृद्यशोनदधदिन्द्रियमूर्ज्जम
पचितिꣳस्वधांव्वसुवनेव्वसुधेयस्यव्यन्तुयज ॥५८॥ अग्निमद्य ।
होतारमवृणीतायꣳयजमानःपचन्पक्तीःपचन्पुरोडाशान्ब
ध्नन्नश्विभ्याञ्छागꣳसरस्वत्यैमेषमिन्द्रायऽऋषभꣳसुन्वन्न
श्विभ्याꣳसरस्वत्याऽइन्द्रायसुत्राम्णेसुरासोमान्त्सूपस्थाऽ
अद्य ॥ ५९ ॥ सूपस्थाऽअद्य । देवोव्वनस्पतिरभवदश्विभ्या ॥ १४ ॥
ञ्छागेनसरस्वत्यैमेषेणेन्द्रायऽऋषभेणाक्षꣳस्तान्मेदस्तःप्र

तिपचुताग्गृभीषुतावीवृधन्तपुरोडाशैरपुरश्विनासरस्वतीन्द्रः

सुत्रामासुरासोमाँस्त्वामद्य ॥ ६० ॥ त्वामद्य ॥ त्वामद्यऽ

ऋषऽआर्षेयऽऋषीणान्नपादवृणीतायँय्यजमानोबहुभ्य्यऽआ

सङ्गतेभ्य्यऽएषमेदेवेषुव्वसुव्वार्य्यायक्क्ष्यतऽइतितायादेवादेव

दानान्न्यदुस्त्तान्न्ययँस्म्माऽआचशास्स्वाचङ्गुरस्वेषितश्चहोतरसि

भद्रवाच्च्यायप्प्रेषितोमानुषःसूक्तवाकायंसूक्ताब्रूहि ॥ ६१ ॥

[१४-६]इतिश्रीवाजसनेयसंहितायामेकविंशोऽध्यायः॥२१॥

श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ तेजोसिपंचा,
ग्नयऽएका, हिङ्कारायद्वे, तत्त्सवितुर्द्दश, व्विभूम्मात्रैका,
कायद्वे, ऽआब्रह्मँस्त्रयोदश, शेषादेकैको, नविᳫँशतिश्चतु-
स्त्रिᳫँशत् [अ. २२ मं. ३४ अनु. १९] ॥ हरिः ॐ ॥
तेजोसि ॥ तेजोसिशुक्क्रममृतमायु[1]ष्प्पाऽआयुर्म्मेपाहि ॥ देव
स्यंत्त्वासवितुः प्प्रसवेश्विनोर्ब्बाहुब्भ्याम्पूष्णोहस्ताब्भ्यामाद ॥ १५ ॥

१ आयुष्प्पा "समानपदे च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन एकस्मिन्पदे यो विसर्गः तस्य विसर्जनीयस्य ककारपकारयोः परे यथायोगं सकारः षकारश्चैकपदे भवतः। इति षकारे कृते "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति पकारस्य द्वित्त्वम्।

दे ॥ १ ॥ इमामगृभ्णन् ॥ इमामगृभ्णन्नरशनामृतस्यपूर्व्वऽ
आयुषिविदथेषुकव्या ॥ सानोऽअस्मिन्त्सुतऽआबभूवऽऋ
तस्यसामन्त्सरमारपन्ती ॥ २ ॥ अभिधाऽअसि ॥ अभिधाऽ
असिभुवनमसियन्तासिधर्त्ता ॥ सत्वमग्निंवैश्वानरꣳसप्रथ
सङ्गच्छस्वाहाकृतः ॥ ३ ॥ स्वगात्वा । देवेभ्यःप्रजापत
येब्रह्मन्नश्वम्भन्त्स्यामिदेवेभ्यःप्रजापतयेतेनराध्यासम् ॥
तम्बधानदेवेभ्यःप्रजापतयेतेनराध्नुहि ॥ ४ ॥ प्रजापतये

त्त्वा ॥ प्रजापतये त्त्वा जुष्टम्प्प्रोक्क्षामीन्द्राग्निब्भ्यान्त्वा जुष्टम्प्रो
क्क्षामि व्वायवे त्त्वा जुष्टम्प्प्रोक्क्षामि व्विश्श्वेब्भ्यस्त्त्वा देवेब्भ्यो जुष्ट
म्प्रोक्क्षामि सर्व्वेब्भ्यस्त्त्वा देवेब्भ्यो जुष्टम्प्रोक्क्षामि ॥ सोऽअर्व्व
न्तञ्जिघां॑ᳪसति तमब्भ्यमीति व्वरुणः ॥ परो मर्त्तः॒ परः॒ श्वा ॥५॥
[५-१] अग्नये स्वाहा ॥ अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहापाम्मो
दाय स्वाहा सवित्रे स्वाहा व्वायवे स्वाहा व्विष्णवे स्वाहेन्द्राय स्वाहा ॥ १६ ॥
बृहस्पतये स्वाहा मित्राय स्वाहा व्वरुणाय स्वाहा ॥ ६ ॥ [१-२]

१ अत्र द्वयोस्तु स्वरयोर्मध्ये सन्धिर्यत्र न दृश्यते विवृत्तिस्तत्र विज्ञेया । (या. शि.) तेमात्रोकाराकारयोः पूर्वरूपकारकः सन्धिर्न भवति ।

हिङ्कारायस्वाहा ॥ हिङ्कारायस्वाहाहिङ्कृतायस्वाहाक्क्रन्दते
स्वाहांवक्क्रन्दायस्वाहाप्प्रोथंतेस्वाहांप्प्रप्प्रोथायस्वाहांगन्धाय
स्वाहांग्घ्रातायस्वाहानिविंष्टायस्वाहोपंविष्टायस्वाहासन्दितायु
स्वाहाव्वल्गंतेस्वाहासीनायस्वाहाशयांनायस्वाहास्वपंतेस्वाहा
जाग्ग्रंतेस्वाहाकूजंतेस्वाहाप्प्रबुद्धायस्वाहांव्विजृम्भंमाणायस्वा
हाव्विचृंतायस्वाहासꣳहांनायस्वाहोपंस्स्थितायस्वाहायंनाय
स्वाहाप्प्रायंणायस्वाहा ॥ ७ ॥ [1]युतेस्वाहा ॥ युतेस्वाहा

१ अत्र यकारस्य पादादौ सत्त्वाज्जकारोच्चारणम् ।

शु. य. संहि. ॥ १७ ॥

उ. वि. अ. ॥ २२ ॥

धावतेस्वाहोद्द्रावायस्वाहोद्द्रुतायस्वाहाशूकारायस्वाहाशूकृता
यस्वाहानिषण्णाय[1]स्वाहोत्थितायस्वाहाजवायस्वाहाबलाय
स्वाहाविवर्त्तमानायस्वाहाविवृत्तायस्वाहाविधून्वानायस्वाहा
विधूतायस्वाहाशुश्रूषमाणायस्वाहाशृण्वतेस्वाहेक्षमाणाय
स्वाहेक्षितायस्वाहावीक्षितायस्वाहानिमेषायस्वाहायदत्ति
तस्मैस्वाहायत्पिबतितस्मैस्वाहायन्मूत्रंकरोतितस्मैस्वा ॥ १७ ॥

१ निषण्णाय। अत्र द्वयोर्नकारयोर्णत्वं निपात्यते। प्रथमस्य "तवर्गे च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९४ सू.) इत्यनेन तवर्गस्य व्यवधानेन णत्वाप्राप्तौ द्वितीयस्य नकारस्य "स्वरयवहकपैश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) इत्यनेन व्यवधानातिरिक्तनकारस्य व्यवधानाण्णत्वाप्राप्तौ "निषण्णाय०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन णत्वनिपातः।

हांकुर्व्वतेस्वाहांकृतायस्वाहां ॥ ८ ॥ [२-३] तत्त्संवि
तुः ॥ तत्त्संवितुर्व्वरेण्ण्यम्भर्ग्गोदेवस्यधीमहि ॥ धियोयो
नःप्प्रचोदयात् ॥ ९ ॥ हिरंण्ण्यपाणिमूतये । सवितार
मुपंह्वये ॥ सचेत्ताद्देवतांपदम् ॥ १० ॥ देवस्यचेततं ॥
देवस्यचेततोमहीम्प्रसंवितुर्हवामहे ॥ सुमतिꣳसत्त्यराधसम्
॥ ११ ॥ सुष्टुतिꣳसुमतीवृधः[1] ॥ सुष्टुतिꣳसुमतीवृधोरातिꣳ
संवितुरीमहे ॥ प्रदेवायमतीविदे ॥ १२ ॥ रातिꣳसत्त्प

१ सुमतीवृधः । अत्र "अश्वरश्मिसुमति०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे ह्रस्वेकारस्य सुमतिशब्दस्य दीर्घत्त्वम् ।

तिम् ॥ रातिꣳसत्त्पतिम्महेसवितारमुपह्वये ॥ आसवन्देव
॥१८॥ वीतये ॥ १३ ॥ देवस्यसवितुः ॥ देवस्यसवितुर्म्मतिमासवं
विश्वदेव्यम् ॥ धियाभर्गम्मनामहे ॥ १४ ॥ अग्निꣳस्तो ॥२२॥
मैन । बोधयसमिधानोऽअमर्त्त्यम् ॥ हव्यादेवेषुनोदधत्
॥ १५ ॥ सहव्यवाट् ॥ सहव्यवाडमर्त्त्यऽउशिग्गदूतश्चनो
हितꣳ ॥ अग्निर्द्धियासमृण्वति ॥ १६ ॥ अग्निन्दूतम् ॥ ॥१८॥
अग्निन्दूतम्पुरोदधेहव्यवाहमुपब्रुवे ॥ देवाँ२॥ऽआसादया

दिह ॥ १७ ॥ अजीजनोहि । पवमानसूर्य्यौंविधारेशक्मं
नापयं÷ ॥ गोजीरयाऽरᳩहंमाणःपुरन्ध्या ॥ १८ ॥ [१०-४]
विभूर्म्मात्रा । प्रभूश्पित्राश्वौंसिहयोस्यत्त्योंसिमयोस्यर्वौंसिस
प्तिरसिव्वाज्यसिव्वृषासिनृमणाऽअसि ॥ ययुर्न्नामासिशिशुर्न्ना
मास्यादित्त्यानाम्पत्त्वान्न्विहिदेवाऽआशापालाऽएतन्देवेब्भ्यो
श्वम्मेधायप्प्रोक्षितᳩरक्षतेहरन्तिरिहरमतामिहधृतिरिहस्व
धृतिःस्वाहा ॥ १९ ॥ [१-५] कायस्वाहा ॥ कायस्वाहाकस्मै

स्वाहाकतमस्मैस्वाहास्वाहाधिमाधीतायस्वाहामनःप्प्रजाप
॥ १९ ॥ तयेस्वाहाचित्तंविज्ञातायादित्त्यैस्वाहादित्त्यैमह्यैस्वाहादित्त्यै ॥ २२ ॥
सुमृडीकायैस्वाहासरस्वत्त्यैस्वाहासरस्वत्त्यैपावकायैस्वाहासर
स्वत्त्यैबृहत्त्यैस्वाहापूष्ण्णेस्वाहापूष्ण्णेप्प्रपत्थ्यायस्वाहापूष्ण्णे
नरन्धिषायस्वाहात्त्वष्ट्रेस्वाहात्त्वष्ट्रेतुरीपायस्वाहात्त्वष्ट्रेपुरुरूपा
यस्वाहाविष्ण्णवेस्वाहाविष्ण्णवेनिभूयपायस्वाहाविष्ण्णवेशि ॥ १९ ॥
पिविष्टायस्वाहा ॥ २० ॥ विश्वोदेवस्य । नेतुर्म्मर्त्तोवुरीतसक्

स्व्यम् ॥ व्विश्वौरायऽइंषुद्ध्यातिद्युम्म्नंव्वृंणीतपुष्ष्यसेस्वाहां ॥२१॥
[२-६] आब्रह्मंन् ॥ आब्रह्मंन्ब्ब्राह्मणोब्रंह्मवर्च्चसीजांयतामारा
ष्ट्रेरांजन्न्यः शूरंऽइषव्व्योतिव्व्याधीमंहारथोजांयतान्दोग्ग्ध्रींधेनु
र्व्वोढानड्वानाशुः सप्तिःपुरंन्धिर्य्योषांजिष्णूरंथेष्ठाः सभेयोयु
वास्ययजंमानस्यव्वीरोजांयतान्निकामेनिंकामेनःपर्ज्जन्न्योंव्वर्ष
तुफलंवत्त्योनऽओषंधयःपच्च्यन्ताँय्योगक्षेमोनंःकल्प्पताम्
सं. ४२ ॥२२॥ [१-७] प्राणायस्वाहां । पानायस्वाहांव्व्यानायस्वाहा

शु. य. संहि. ॥२०॥

चक्षुषे स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा वाचे स्वाहा मनसे स्वाहा ॥ २३ ॥ उ. वि. अ.

[१-८] प्राच्यै दिशे । स्वाहार्वाच्यै दिशे स्वाहा दक्षिणायै दिशे ॥ २२ ॥

स्वाहार्वाच्यै दिशे स्वाहा प्रतीच्यै दिशे स्वाहार्वाच्यै दिशे स्वाहोदी

च्यै दिशे स्वाहार्वाच्यै दिशे स्वाहोर्ध्वायै दिशे स्वाहार्वाच्यै दिशे

स्वाहावाच्यै दिशे स्वाहार्वाच्यै दिशे स्वाहा ॥ २४ ॥ [१-९]

अद्भ्यः स्वाहा । वार्भ्यः स्वाहोदकाय स्वाहा तिष्ठन्तीभ्यः स्वा ॥ २० ॥

हा स्रवन्तीभ्यः स्वाहा स्यन्दमानाभ्यः स्वाहा कूप्याभ्यः

स्वाहा सूर्य्याभ्यᳬस्वाहा धार्य्याभ्यᳬस्वाहाऽर्णवाय स्वाहा समु
द्राय स्वाहा सरिराय स्वाहा ॥ २५ ॥ [१-१०] वाता
य स्वाहा । धूमाय स्वाहाऽभ्राय स्वाहा मेघाय स्वाहा विद्योतमा
नाय स्वाहा स्तनयते स्वाहा वस्फूर्ज्जते स्वाहा वर्षते स्वाहाववर्षते
स्वाहोग्रंवर्षते स्वाहा शीघ्रंवर्षते स्वाहोद्गृह्णते स्वाहोद्गृहीताय
स्वाहा प्रुष्णते स्वाहा शीकायते स्वाहा प्रुष्वाभ्यᳬस्वाहा ह्रादु
नीभ्यᳬस्वाहा नीहाराय स्वाहा ॥ २६ ॥ [१-११] अग्न

ये॒स्वाहा॑ ॥ अ॒ग्नये॒स्वाहा॒सोमा॑य॒स्वाहेन्द्रा॑य॒स्वाहा॑पृथि॒व्यै
॥२१॥ स्वाहा॒न्तरि॑क्षाय॒स्वाहा॑दि॒वेस्वाहा॑दि॒ग्भ्यः॒स्वाहाशा॑भ्य॒ꣳस्वा
हो॒र्व्यै॑दि॒शेस्वाहा॒र्वाच्यै॑दि॒शेस्वाहा॑ ॥ २७ ॥ [१-१२] ॥ २२ ॥
नक्ष॑त्रेभ्य॒ꣳस्वाहा॑। नक्ष॒त्रिये॑भ्य॒ꣳस्वाहा॑होरा॒त्रेभ्य॒ꣳस्वाहा॑
र्द्धमा॒सेभ्य॒ꣳस्वाहा॒मासे॑भ्य॒ꣳस्वाहऽऋ॒तुभ्य॒ꣳस्वाहा॑र्त्त॒वेभ्य॒ꣳ
स्वाहा॑संवत्स॒राय॒स्वाहा॒द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॒ꣳस्वाहा॑च॒न्द्राय॒स्वा
हा॒सूर्या॑य॒स्वाहा॑र॒श्मिभ्य॒ꣳस्वाहा॒वसु॑भ्य॒ꣳस्वाहा॑रु॒द्रेभ्य॒ꣳ ॥ २१ ॥

स्वाहाऽदित्येभ्युः स्वाहा मरुद्भ्युः स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्युः
स्वाहा मूलेभ्युः स्वाहा शाखाभ्युः स्वाहा वनस्पतिभ्युः स्वा
हा पुष्पेभ्युः स्वाहा फलेभ्युः स्वाहौषधीभ्युः स्वाहा ॥ २८ ॥
[१-१३] १३०० शतम् ॥ पृथिव्यै स्वाहा ॥ पृथिव्यै स्वाहान्त
रिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहा सूर्याय स्वाहा चन्द्राय स्वाहा नक्ष
त्रेभ्युः स्वाहाद्भ्यः स्वाहौषधीभ्युः स्वाहा वनस्पतिभ्युः स्वा
हा परिप्लवेभ्युः स्वाहा चराचरेभ्युः स्वाहा सरीसृपेभ्युः स्वाहा

॥ २९ ॥ [१-१४] असवेस्वाहा ॥ असवेस्वाहावसवेस्वाहा
विभुवेस्वाहाविवस्वतेस्वाहागणश्श्रियेस्वाहागणपतयेस्वाहाभि
भुवेस्वाहाधिपतयेस्वाहाशूषायस्वाहासꣳसर्प्पायस्वाहाचन्द्रा
यस्वाहाज्ज्योतिषेस्वाहामलिम्लुचायस्वाहादिवापतयतेस्वाहा
॥ ३० ॥ [१-१५] मधवेस्वाहा ॥ मधवेस्वाहामाधवाय
स्वाहाशुक्क्रायस्वाहाशुचयेस्वाहानभसेस्वाहानभस्यायस्वाहे
षायस्वाहोर्ज्जायस्वाहासहसेस्वाहासहस्यायस्वाहातपयेस्वाहा

तप॒स्या॑य॒स्वाहा॑ᳪं॒हस॒स्प॒त॑ये॒स्वाहा॑ ॥ ३१ ॥ [१-१६] व्वाजा॑य॒
स्वाहा॑ । प्प्रस॒वाय॒स्वाहा॑पि॒जाय॒स्वाहा॒क्क्रत॑वे॒स्वाहा॒स्व॒ः स्वा
हा॑मू॒र्द्ध्ने॑स्वाहा॑व्य॒श्नु॒वि॒ने॒स्वाहान्त्या॑य॒स्वाहान्त्या॑यभौव॒नाय॒
स्वाहा॒भुव॑नस्य॒पत॑ये॒स्वाहाधि॑पत॒ये॒स्वाहा॑प्प्र॒जाप॑त॒ये॒स्वाहा॑
॥ ३२ ॥ [१-१७] आयु॑र्य्य॒ज्ञेन॑ । कल्पता॒ᳪं॒स्वाहा॑प्प्रा॒णो
य॒ज्ञेन॑कल्पता॒ᳪं॒स्वाहा॑पा॒नोय॒ज्ञेन॑कल्पता॒ᳪं॒स्वाहा॑व्व्या॒नो
य॒ज्ञेन॑कल्पता॒ᳪं॒स्वाहौ॑दा॒नोय॒ज्ञेन॑कल्पता॒ᳪं॒स्वाहा॑स॒मा॒

नोयज्ज्ञेनंकल्पताꣳस्वाहाचक्षुर्य्यज्ज्ञेनंकल्पताꣳस्वाहा
॥२२॥ श्श्रोत्रँय्यज्ज्ञेनंकल्पताꣳस्वाहाव्वाग्ग्यज्ज्ञेनंकल्पताꣳस्वा
हामनोयज्ज्ञेनंकल्पताꣳस्वाहात्मायज्ज्ञेनंकल्पताꣳस्वा ॥२२॥
हाब्रह्मायज्ज्ञेनंकल्पताꣳस्वाहाज्ज्योतिर्य्यज्ज्ञेनंकल्पताꣳ
स्वाहास्वर्य्यज्ज्ञेनंकल्पताꣳस्वाहापृष्ठँय्यज्ज्ञेनंकल्पताꣳ
स्वाहायज्ज्ञोयज्ज्ञेनंकल्पताꣳस्वाहा॥३३॥[१-१८]एकंस्म्मै
स्वाहा ॥ एकंस्म्मैस्वाहाद्वाब्भ्याꣳस्वाहाशतायस्वाहैकंशताय ॥२३॥

स्वाहा॒व्युष्ट्यै॒स्वाहा॒स्व॒र्ग्गाय॒स्वाहा॑ ॥३४॥ [१-१९] इतिश्रीवा-
जसनेयसंहितायां द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ श्रीवेदपुरुषाय
नमः॥अनुवाकसूत्रम्॥ हिरण्यगर्भोयश्श्प्राणतोद्वेकौ, सुञ्ज
न्त्यष्टौ, व्वायुष्ट्वापञ्च, प्राणायतिस्र, उत्सक्थ्याद्वादश, गायत्री
त्रिष्टुप्, कस्त्वाषट्कौ, कश्स्विदष्टौ, कास्विद्दश, सुभूश्स्वयंभू-
स्तिस्र, एकादश पञ्चषष्टिः ॥ [अ. २३ मं. ६५ अनु. ११]
हरिः ॐ ॥ हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भश्सम् ॥ हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भश्सम॑वर्त्त॒ताग्ग्रे॑

 भूतस्यंजातःपतिरेकंऽआसीत् ॥ सदांधारपृथिवीन्द्यामुते
 माङ्कस्म्मैदेवायंहविषांव्विधेम ॥ १ ॥ उपयामगृहीतोसि ।
प्प्रजापंतयेत्त्वाजुष्टंङ्गृह्णाम्म्येषतेयोनिःसूर्य्यस्त्तेमहिमा ॥ ॥ २३ ॥
यस्त्तेहंन्त्संवत्त्सरेमंहिमासम्बभूवयस्त्तेंव्वायावन्तरिंक्षेम
हिमसांम्बभूवयस्त्तेंदिविसूर्य्यैमहिमासंम्बभूवतस्म्मैतेमहि
म्न्नेप्प्रजापंतयेस्वाहांदेवेब्भ्य्यंः ॥ २ ॥ [२-१] यःप्प्राण ॥ २४ ॥
तः ॥ यःप्प्राणतोनिंमिषतोमंहित्त्वैकऽइद्द्राजाजगंतोबभूव ॥

यऽईशेऽअस्यद्विपदश्चतुष्पदः कस्म्मैदेवायहविषाविधेम
॥ ३ ॥ उपयामगृहीतोसि । प्प्रजापतयेत्त्वाजुष्टङ्गृह्णाम्म्येष
तेयोनिश्चन्द्रमास्त्तेमहिमा ॥ यस्त्तेरात्रौसंवत्त्सरेमहिमासम्ब
भूवयस्त्तेपृथिव्यामग्नौमहिमासम्बभूवयस्त्तेनक्षत्रेषुचन्द्रम
सिमहिमासम्बभूवतस्म्मैतेमहिम्नेप्प्रजापतयेदेवेब्भ्यःस्वाहा

---

१ द्वयोस्तु स्वरयोर्मध्ये सन्धिर्यत्र न दृश्यते । विवृत्तिस्तत्र विज्ञेया "यऽईशे" तु निदर्शनम् । या. शि. । अत्र यः इति पदस्थस्य विसर्गस्य "कण्ठ्यपूर्वो यकारमरिफितः" (शु. य. प्रा. ४ अ. ४७ सू.) इत्यनेन यकारे "यवयोः पदान्तयोः स्वरमध्ये लोपः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १२५ सू.) इत्यनेन यस्य लोपेऽकारेकारयोः "कण्ठ्यादिवर्णे एकारम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. ५३ सू.) इत्यनेनैकारे प्राप्ते "न परकालः पूर्वकाले पुनः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४ सू.) इत्यनेन निषेधे सन्ध्यभावः । उच्चारणेऽप्यर्धमात्राकालिको विरामः । तज्ज्ञापकं(ऽ)इत्याकारकं चिह्नम् । अत्र पाकवतीवृत्तिर्ज्ञेया प्रारम्भे ह्रस्वयोगात् ।

॥ २५ ॥

॥ ४ ॥ [२-२] युञ्जन्तिब्ब्रद्ध्नम् ॥ युञ्जन्तिब्ब्रद्ध्नमंरुषञ्चर
न्तम्परितस्त्थुषं÷ ॥ रोचंन्तेरोचनादिवि ॥ ५ ॥ युञ्जन्त्यंस्य ॥
युञ्जन्त्यंस्युकाम्म्याहरीव्विपंक्क्षसारथें ॥ शोणांधृष्ण्णूनृवा
हंसा ॥ ६ ॥ यद्धातं÷ ॥ यद्धातौऽअपोऽअगंनीगन्प्रियामिन्द्रंस्य
तन्न्वम् ॥ एतॐस्तोतरनेनंपथापुनरश्श्वमावंर्त्तयासिनः ॥ ७ ॥
व्वसंवस्त्वा । ञ्जन्तुगायत्त्रेणच्छन्दंसारुद्रास्त्वांञ्जन्तुत्त्रैष्टुंभे
नच्छन्दंसादित्त्यास्त्वांञ्जन्तुजागंतेनच्छन्दंसा ॥ भूर्भुवःस्व

॥ २३ ॥

॥ २५ ॥

र्ह्वांजी३॥ र्न्छाची३॥ न्यग्घ्येगव्यंऽएतदन्नंमत्तदेवाऽएतदन्नंम

द्धिप्प्रजापते ॥ ८॥ कश्स्वित् ॥ कश्स्विदेकाकीचंरतिकऽउंस्वि

ज्जायतेपुनं÷ ॥ किꣳस्विद्धिमस्यंभेषजङ्किम्म्वावपंनम्महत्

॥ ९ ॥ सूर्य्यंऽएकाकी । चंरतिचन्द्रमांजायतेपुनं[1]÷ ॥

अग्निर्हिमस्यंभेषजम्भूमिरावपंनम्महत् ॥ १० ॥ कास्वित् ॥

कास्विदासीत्पूर्वंचित्तिꣳकिꣳस्विदासीद्बृहद्वयं÷ ॥ कास्विदा

---

१ यत्र संयोगपरोऽसंयोगपरो वकाररहितो वकारसहितः सविसर्गो मात्रिकः स्वरितस्वरस्तस्मात्परस्य विसर्गस्य(÷)इत्याकारक उभयक्षेपः । मात्रिके भयं क्षिपेत् । (या. शि.) सवकारे द्विमात्रिके तूभयक्षेपः । जात्यवकारात्परस्य विसर्गस्याप्युभयक्षेपः "सदुस्यैꣳ÷" ।

सं. ४४

सीत्त्पिलिप्पिलाकास्विदासीत्त्पिशङ्गिला ॥ ११ ॥ द्यौरासी
त् ॥ द्यौरासीत्त्पूर्व्वचित्तिरश्श्वंऽआसीद्द्बृहद्द्वयं÷ ॥ अविरा
॥२६॥ सीत्त्पिलिप्पिलारात्रीरासीत्त्पिशङ्गिला ॥ १२ ॥ [८-३] ॥ २३ ॥
व्वायुष्ट्वां । पचतैरवत्त्वसितग्ग्रीवश्च्छागैर्न्न्यग्ग्रोधश्चमसैश्शं
ल्म्मलिर्व्वृद्ध्यां ॥ एषस्यरात्थ्योवृषापड्ड्भिश्चतुर्ब्भिरेदंगन्ब्रह्मा
कृष्णणश्चनोवतुनमोग्ग्नये ॥ १३ ॥ सꣳशितोरश्म्मिना ॥ ॥ २६ ॥
सꣳशितोरश्म्मिनारथꣳसꣳशितोरश्म्मिनाहयं÷ ॥ सꣳ

१ यत्र मात्रिकात् द्विमात्रिकाद्वानुदात्तात्परो विसर्गस्तस्य विसर्गस्य (ꣳ) इत्याकारिकया कनिष्ठिकया निर्देशः।

शिंतोऽअप्प्स्वप्प्सुजाब्ब्रह्ममासोमंपुरोगवं ॥ १४ ॥ स्वयं
व्वांजिन् ॥ स्वयंव्वांजिँस्तन्न्वङ्कल्प्पयस्वस्वयँय्यंजस्वस्वयञ्जु
षस्व ॥ महिमातेन्न्येनन्नसन्नशे ॥ १५ ॥ नवै ॥ नवाऽ
उँ[१]ऽएतन्म्रियसेनरिष्ष्यसिदेवाँ२॥ऽइदेंषिपथिभिं॑सुगेभिं॑ ॥
यत्रासंतेसुकृतोयत्रतेययुस्तत्रंत्त्वादेवश्संवितादधातु ॥ १६ ॥
अग्निश्पशुश् ॥ अग्निश्पशुरांसीत्तेनांयजन्तसऽएतँल्लोक

१ "उकारोऽपृक्तोऽस्पर्शात्" (शु. य. प्रा. ४ अ. ९० सू.) अपृक्त एकवर्ण उकारोऽस्पर्शात्परः प्रकृत्या भवति स्वरे प्रत्यये। अत्रोकारोऽपृक्तोऽस्पर्शात्परः एतदिति स्वरे परे तस्मान्न सन्धिः।

शु. य. संहि. मंजयुद्यस्मिन्नग्निःसतेंलोकोभंविष्यतितञ्जेष्यसिपिबैताऽ उ. वि.
॥२७॥ अपः ॥ व्वायुःपशुरांसीत्तेनांयजन्तसऽएतँल्लोकमंजयुद्य अ. ॥ २३ ॥
स्मिन्व्वायुःसतेंलोकोभंविष्यतितञ्जेष्यसिपिबैताऽअपः ॥
सूर्य्यःपशुरांसीत्तेनांयजन्तसऽएतँल्लोकमंजयुद्यस्मिन्त्सू
र्य्यःसतेंलोकोभंविष्यतितञ्जेष्यसिपिबैताऽअपः ॥ १७ ॥
[५-४] प्राणायस्वाहां । पानायस्वाहांव्यानायस्वाहां ॥ ॥ २७ ॥

१ मात्रिकाद्विमात्रिकादुदात्तात् परस्य विसर्जनीयस्य (ः) इत्याकारिकया निर्देशः ।

अम्बेऽअम्बिकेम्बालिकेनमानयतिकश्चन ॥ ससस्त्यश्वकः
सुभद्रिकाङ्काम्पीलवासिनीम् ॥ १८ ॥ गणानान्त्वा ।
गणपति ᳚ हवामहेप्प्रियाणान्त्वाप्प्रियपति ᳚ हवामहेनिधीना
न्त्वानिधिपति ᳚ हवामहेव्वसोमम ॥ आहमजानिगर्भध
मात्त्वमजासिगर्भधम् ॥ १९ ॥ ताऽउभौचतुरः पदः स
म्प्रसारयावस्वर्गेलोकेप्प्रोर्णुवाथांव्वृषाव्वाजीरेतोधारेतोदधातु
॥ २० ॥ [३-५] उत्सक्थ्याऽअव । गुदन्धेहिसमञ्जि

ञ्चारयावृषन् ॥ यस्त्रीणाञ्जीवभोजनः ॥ २१ ॥ यका
सकौ । शकुन्तिकाहलगिति वञ्चति । आहन्ति गभे पसो
निगल्गलीति धारका ॥ २२ ॥ यकोसकौ । शकुन्तकऽ
आहलगिति वञ्चति ॥ विवक्षतऽइव ते मुखमद्ध्वर्य्यो मानस्त्व
मभिभाषथाः ॥ २३ ॥ माता च । ते पिता च तेग्ग्रं वृक्षस्य
रोहतः ॥ प्रतिलामीति ते पिता गभे मुष्टिमतꣳसयत् ॥ २४ ॥ ॥ २८ ॥

---

१ चारयावृषन् । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारय°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वृषन् इत्यस्य वकारे परे चारयाकारस्य दीर्घाकारः ।

माताचं। तेपिताचुतेग्ग्रेवृक्षस्यंक्क्रीडतः[1] ॥ द्विवंक्क्षतऽइवते
मुखम्ब्रह्मन्माच्त्वंवंदोबहु ॥ २५ ॥ ऊर्द्ध्वामैनाम् ॥ ऊर्द्ध्वा
मैनामुच्छ्रांपययगिरौभारꣳहरंन्निव ॥ अथांस्यैमद्ध्यंमेधताꣳ
शीतेव्वातैंपुनन्निंव ॥ २६ ॥ ऊर्द्ध्वमेंनम् ॥ ऊर्द्ध्वमेंनमुच्छ्रंय
ताद्दिरौभारꣳहरंन्निव ॥ अथांस्यमद्ध्यंमेजतुशीतेव्वातैंपुन
न्निंव ॥ २७ ॥ यदंस्याः ॥ यदंस्याऽअꣳहुभेद्द्यांःकृधुस्त्थू

[1] यत्र मात्रिकाद्विमात्रिकाद्वा प्रचयात्परो विसर्गस्तत्र विसर्गस्य (ᳵ) इत्याकारिकया कनिष्ठिकया निर्देशः ।

 लमुपातंसत् ॥ मुष्क्काविदंस्याऽएजतोगोशुफेशंकुलाविंव
॥२९॥ ॥ २८ ॥ यद्देवासंः ॥ यद्देवासोंललामंगुम्प्रविष्ठीमिनमा
विषुः ॥ सक्थ्नादेंदिश्श्यतेनारींसत्त्यस्यांक्षिभुवोयथा ॥२९॥ ॥ २३ ॥
यद्धंरिणः ॥ यद्धंरिणोयवमत्तिनपुष्टम्पशुमन्न्यंते ॥ शूद्राय
दर्य्यंजारानपोषांयधनायति ॥ ३० ॥ यद्धंरिणः ॥ यद्धंरि
णोयवमत्तिनपुष्टम्बहुमन्न्यंते । शूद्रोयदर्य्यायैजारोनपोषम ॥ २९ ॥
नुंमन्न्यते ॥ ३१ ॥ दधिक्क्राव्व्णोंऽअकारिषम् ॥ दधिक्क्रा

ण्णोऽअकारिषञ्जिष्णोरश्श्वस्यव्वाजिनंः ॥ सुरभिनोमुखा
करत्त्प्रणऽआयूंꣳषितारिषत् ॥ ३२ ॥ [१२-६] गायत्त्री
त्रिष्टुप् ॥ गायत्त्रीत्त्रिष्टुब्ब्जगंत्त्यनुष्टुप्पङ्क्त्यासह ॥ बृहत्त्यु
ष्णिहाककुप्प्सूचीभिंःशम्म्यन्तुत्त्वा ॥ ३३ ॥ द्विपदायाः ॥
द्विपदायाश्श्चतुंष्प्पदास्त्रिपंदायाश्श्चषट्ट्पदाः ॥ विच्छंन्दायाश्श्चस
च्छंन्दाःसूचीभिंःशम्म्यन्तुत्त्वा ॥ ३४ ॥ महानाम्न्योरे
वत्त्यंः ॥ महानाम्न्योरेवत्त्योव्विश्श्वाऽआशांःप्प्रभूवंरीः ॥

मैधीँर्व्विद्युतोव्वाचं÷सुचीभिं÷शम्म्यन्तुत्त्वा ॥ ३५ ॥ नार्य्यँ
 स्त्ते ॥ नार्य्यँस्त्तेपत्क्न्योलोमव्विचिन्न्वन्तुमनीषया ॥ देवा
नाम्पत्क्न्योदिशं÷सुचीभिं÷शम्म्यन्तुत्त्वा ॥ ३६ ॥ रजता
हरिणीः ॥ रजताहरिणीःसीसायुजोयुज्ज्यन्तेकर्म्मभिः ॥
अश्श्वंस्यव्वाजिनंस्त्वचिसिमाःशम्म्यन्तुशम्म्यंन्तीः ॥ ३७ ॥
कुविदङ्ग । यवंमन्तोयवंञ्चिद्यथादान्त्यंनुपूर्व्वंव्वियूयं ॥ इहेहैं ॥ ३० ॥
षाङ्कृणुहिभोजनानियेबर्हिषोनमंऽउक्तिंय्यजंन्ति ॥ ३८ ॥

[६-७] कस्त्वा ॥ कस्त्वाच्छ्यतिकस्त्वाव्विशास्त्तिकस्त्ते
गात्राणिशम्म्यति ॥ कऽउंतेशमिताकविः ॥ ३९ ॥ ऋत
वंस्त्ते ॥ ऋतवंस्त्तऽऋतुथापर्व्वशमितारोव्विशासतु ॥ संवत्त्सर
स्यतेजंसाशमीभिं÷शम्म्यन्तुत्त्वा ॥ ४० ॥ अर्द्धमासाःप
रूᳫंषि । तेमासाऽआच्छ्यन्तुशम्म्यन्तः ॥ अहोरात्राणि
मरुतोव्विलिष्टᳫंसूदयन्तुते ॥ ४१ ॥ दैव्याऽअद्ध्वर्य्यवं÷ ॥
दैव्याऽअद्ध्वर्य्यवस्त्वाच्छ्यन्तुव्विचंशासतु ॥ गात्राणिपर्व्व

शु. य. संहि. शस्त्तेसि[1]मांꣳकृण्णवन्तुशम्म्यंन्तीꣳ ॥ ४२ ॥ द्यौस्त्ते । पृथि उ. वि. अ.
॥ ३१ ॥ व्युन्तरिक्क्षंव्वायुश्च्छिद्द्रंपृणातुते ॥ सूर्य्यस्त्तेनक्क्षत्त्रैꣳसहलोक ॥ २३ ॥
क्कृणोतुसाधुया ॥ ४३ ॥ शन्ते ॥ शन्तेपरेब्भ्योगात्त्रेब्भ्यꣳ
शमस्त्ववरेब्भ्यꣳ ॥ शमस्त्थब्भ्योमज्जब्भ्यꣳशम्म्वस्त्तुतन्न्वै
तव ॥ ४४ ॥ [६-८] कश्स्वित् ॥ कश्स्विदेकाकी
चरतिकऽउंस्विज्जायतेपुनः ॥ किꣳस्विद्धिमस्यभेषजङ्कि ॥ ३१ ॥

१ "द्विमात्रिके क्षिपेद्क·म्" (या. शि.) इति नियमेन दीर्घस्वरितस्वराद्यत्र परो विसर्गस्तत्र(९)इत्याकारकः कनिष्ठिकानिर्देशवाचकोऽगुलिनिर्देशः सर्वत्र कार्यः ॥

म्म्वावपंनम्महत् ॥ ४५ ॥ सूर्य्यऽएकाकी । चंरतिचन्द्र
मांजायतेपुनः ॥ अग्निर्हिमस्यंभेषजम्भूमिरावपंनम्महत्
॥ ४६ ॥ किंस्वित् ॥ किंस्वित्सूर्य्यसमञ्ज्योतिःकिं
संमुद्रसंमसरः ॥ किंस्वित्पृथिव्यैवर्षीयःकस्यमात्रानविं
द्यते ॥ ४७ ॥ ब्रह्मसूर्य्यसमम् ॥ ब्रह्मसूर्य्यसमञ्ज्योतिर्द्यौः
संमुद्रसंमसरः ॥ इन्द्रःपृथिव्यैवर्षीयान्गोस्तुमात्रानविं
सं. ४५ द्यते ॥ ४८ ॥ पृच्छामित्त्वा । चितयेदेवसखयदित्त्वमत्रम

शु. य. संहि. नंसाजगन्थं ॥ येषुविष्णुंस्त्रिषुपदेष्वेष्टस्तेषुविश्वम्भुवंनमा उ. वि.
॥२२॥ विंवेशा ३ ॥ ॥ ४९ ॥ अपितेषुं । त्रिषुपदेष्वंस्मियेषुविश्व अ.
म्भुवंनमाविवेशं ॥ सद्यःपर्य्यैमिपृथिवीमुतद्यामेकेनाङ्गेनदि ॥ २३ ॥
वोऽअस्यपृष्ठम् ॥ ५० ॥ केष्वन्तः । पुरुंषऽआविंवेशुका
न्यन्तःपुरुंषेऽअर्पितानि ॥ एतद्ब्रह्मन्नुपंवल्[1]ह्हामासित्वाकिꣳ
स्विन्नःप्प्रातिंवोचास्यत्रं ॥ ५१ ॥ पञ्चस्वन्तः । पुरुंषऽआविं ॥ ३२ ॥

---

१ "कुर्वणी लहकारयोः" (या. शि.) लकारहकारयोर्योगे कुर्वणीनाम स्वरभक्तिः । अत्र पञ्चानां स्वरभक्तीनां मध्ये कुर्वणी वर्तते ।

वेशतान्यन्तश्पुरुषेऽअर्प्पितानि ॥ एतत्त्वात्रं प्रतिमन्न्वानोऽ
अस्म्मिनमाययाभवस्युत्तरोमत् ॥५२॥ [८-९] कास्वित् ॥
कास्विदासीप्पूर्वचित्तिः किंस्विदासीद्बृहद्वयः ॥ कास्वि
दासीत्पिलिप्पिलाकास्विदासीत्पिशङ्गिला ॥ ५३ ॥ द्यौरा
सीत् ॥ द्यौरासीत्पूर्वचित्तिरश्वंऽआसीद्बृहद्वयः ॥ अविरासी
त्पिलिप्पिलारात्रिरासीत्पिशङ्गिला ॥ ५४ ॥ काऽईम् ॥
काऽईमरेपिशङ्गिलाकाऽईङ्कुरुपिशङ्गिला ॥ कऽईमास्कन्दम

॥ २३ ॥ षतिकऽईम्पन्थांव्विसंर्प्पति ॥ ५५ ॥ अजारे । पिशङ्गिला

श्वाविक्कुंरुपिशङ्गिला ॥ शशऽआस्कन्दंमर्षत्यहिᳪंपन्थांव्वि

संर्प्पति ॥५६॥ कत्त्यंस्य । व्विष्ठाः कत्त्यक्षराणिकतिहोमासᳪंक ॥ २३ ॥

तिधासमिद्धᳪं ॥ यज्ञस्यंत्वाव्विदथांपृच्छमत्रंकतिहोतारऽऋतु

शोयंजन्ति॥५७॥षडंस्य । व्विष्ठाःशतमक्षराण्यशीतिर्होमाᳪं

समिधोहतिस्त्रः ॥ यज्ञस्यंतेव्विदथाप्प्रब्ब्रंवीमिसप्तहोतारऽऋतु ॥ २३ ॥

---

१ अत्र "या तु हंसपदानाम सा तु रेफषकारयोः । (या. शि.) रकारषकारयोर्योगे हंसपदानाम स्वरभक्तिः । अत्र हंसपदानामस्वरभक्तिः । एवं सर्वत्र ।

शोयंजन्ति ॥५८॥ कोऽअस्य। व्वेदभुवनस्यनाभिङ्कोद्यावापृथि
वीऽअन्तरिक्क्षम्॥ कश्सूर्य्यस्यव्वेदबृहतोजनित्रङ्कोव्वेदचन्द्रमं
सँय्यतोजाः ॥५९॥ व्वेदाहम्॥ व्वेदाहमस्यभुवनस्यनाभिंव्वेदद्या
वांपृथिवीऽअन्तरिक्क्षम्॥ व्वेदसूर्य्यस्यबृहतोजनित्रमथोव्वेदच
न्द्रमंसँय्यतोजाः ॥६०॥ पृच्छामित्त्वा॥ पृच्छामित्त्वापरमन्तं
म्पृथिव्याःपृच्छामियत्त्रभुवनस्यनाभिं॥ पृच्छामित्त्वावृ
ष्णोऽअश्श्वस्यरेतं॥पृच्छामिव्वाचःपरमंव्योम ॥ ६१ ॥ इयं

शु. य. संहि. ॥२४॥ व्वेदिः ॥ इयंव्वेदिःपरोऽअन्तःपृथिव्याऽअयँऽयज्ञोभुवनस्य उ. वि.
नाभिः ॥ अयꣳसोमोव्वृष्ण्णोऽअश्श्वस्यरेतोब्ब्रह्मायंव्वाचःपरमं अ.
व्योम ॥ ६२ ॥ [१०-१०] सुभूःस्वयम्भूः । प्प्रथमोन्त ॥ २३ ॥
र्म्महत्त्यर्ण्णवे ॥ दधेहगर्ब्भमृत्त्वियँऽयतोजातःप्प्रजापतिः
॥ ६३ ॥ होतायक्षत् ॥ होतायक्षत्प्प्रजापतिꣳसोमस्यम
हिम्न्नः ॥ जुषताम्पिबतुसोमꣳहोतर्य्यज ॥ ६४ ॥ प्रजापते ॥ २४ ॥
न । त्त्वदेतान्यन्न्योव्विश्श्वारूपाणिपरिताबभूव ॥ यत्त्कामा

स्त्तेजुहुमस्त्तन्नोऽअस्त्तुव्वयꣳस्यामपतंयोरयीणाम् ॥ ६५ ॥
[३-११] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां त्रयोविंशोऽध्यायः
॥ २३ ॥ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥
अश्वस्त्तूपरो, धूम्म्रान्व्वसन्ताय, समुद्द्रायशिशुमारान्, मयुः
प्प्राजापत्त्योदशका, श्चत्वारश्चत्वारिꣳशत् [अ. २४ मं.
४० अनु. ४] ॥ हरिः ॐ ॥ अश्वंस्त्तूपरः ॥ अश्वंस्त्तूपरोगो
मृगस्त्तेप्प्रांजापत्त्याः कृष्णग्ग्रीवऽआग्ग्नेयोरराटेपुरस्त्तात्त्सार

शु. य. संहि. स्वतीमेष्ष्यधस्त्ताद्धन्न्वोराश्श्विनावधोरामौबाह्वोःसौमापौ उ. वि.
॥ ३५ ॥ ष्णःश्यामोनाभ्याᳫंसौर्य्ययमौश्श्वेतश्श्चकृष्णश्श्चपार्श्श्वयो अ.
स्त्वाष्ट्रौलोमशसक्त्थौसक्त्थ्योर्व्वायव्व्यःश्वेतःपुच्छऽइन्द्रायस्व ॥ २४ ॥
पस्यायव्वेहद्वैष्णवोव्वामनः ॥ १ ॥ रोहितोधूम्म्ररोहि
तᳵ । कर्क्कन्धुरोहितस्त्तेसौम्म्याबब्भ्रुररुणबब्भ्रुᳵशुकबब्भ्रुस्त्ते
व्वारुणाःशितिरन्ध्रोऽन्न्यतःशितिरन्ध्रᳵसमन्तशितिरन्ध्रस्त्ते
सावित्राःशितिबाहुरन्न्यतःशितिबाहुᳵसमन्तशितिबाहुस्त्ते ॥ ३५ ॥

बार्हस्पत्त्याः पृषंतीक्क्षुद्द्रपृषतीस्त्थूलपृषतीतामैत्त्रावरुण्ण्यः ॥ २ ॥ शुद्धवालः सर्व्वशुद्धवालः ॥ शुद्धवालः सर्व्वशुद्धवालोमणिव्वालस्त्तऽआश्श्विनाः श्येतः श्येताक्क्षोरुणस्त्तेरुद्द्राय पशुपतयेकण्ण्णायामाऽअवलिप्प्तारौद्द्रानभोरूपाः पार्ज्जन्न्याः ॥ ३ ॥ पृश्निस्त्तिरश्चीनपृश्निः ॥ पृश्निस्त्तिरश्चीनपृश्निरुर्द्ध्वपृश्निस्त्तेमारुताः फल्ग्गूर्ल्लोहितोण्र्णीपलक्षीताः सारस्वत्त्यः प्लीहाकर्ण्णः शुण्ठाकर्ण्णोद्ध्यालोहकर्ण्णस्त्तेत्त्वाष्ट्राः कृष्ण्ण

शु. य. संहि.

ग्ग्रीवꣳशितिकक्षोऽञ्जि[1]सक्थस्त्तऽऐन्द्राग्ग्नाः कृष्ष्णाञ्जिरल्प्पा | उ. वि. अ.

॥२६॥ ञ्जिर्म्महाञ्जिस्त्तऽउषस्याः ॥ ४ ॥ शिल्प्पाव्वैश्श्वदेव्व्याः ॥

शिल्प्पाव्वैश्श्वदेव्व्योरोहिण्ण्यस्त्र्यवयोव्वाचेविज्ज्ञाताऽअदित्त्यैस ॥ २४ ॥

रूपाधात्त्रेव्वत्त्सतर्य्योदेवानाम्पत्त्नीब्भ्यः ॥ ५ ॥ कृष्ष्ण

ग्ग्रीवाऽआग्ग्नेयाः । शितिब्भ्रवोव्वसूनाꣳरोहितारुद्द्राणाꣳ

श्वेताऽअवरोकिणऽआदित्त्यानान्नभोरूपाःपार्ज्जन्न्याः ॥ ६ ॥ ॥ २६ ॥

---

१ अञ्जिसक्थस्त्ते । अत्र "भाविभ्य सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५९ सू.) इत्यनेन सस्य षत्वे प्राप्ते "अनुसन्तनो तु बृहस्पतिसुतस्य सुसमिद्धाय सुसन्दृशमसस्वाऽभिसंविशन्तु सुसस्याअतिस्थूलम्मुसले पत्नी संयाजान्क्रतुस्थालञ्जिक्स्थो (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन सस्य प्रकृतिभावे रूपम् ।

उन्नतऽऋषुभः ॥ उन्नतऽऋषभोव्वामनस्त्तऽऐन्द्रावैष्णवाऽ
उन्नतश्शितिबाहुश्शितिपृष्ठस्त्तऽऐन्द्राबार्हस्पत्त्याश्शुकरूपा
व्वाजिनाश्कुल्माषाऽआग्निमारुताश्श्यामाश्पौष्णाः ॥ ७ ॥
एताऽऐन्द्राग्नाः ॥ एताऽऐन्द्राग्नाद्विरूपाऽअग्नीषोमीया
व्वामनाऽअनड्वाहऽआग्नावैष्णवाव्वशामैत्रावरुण्योन्यतऽए
न्योमैत्र्यः ॥ ८ ॥ कृष्णग्रीवाऽआग्नेयाः ॥ कृष्णग्री

---

१ अत्र "जात्ये च स्वरिते चैव वकारो यत्र दृश्यते । कर्तव्यस्तूभयक्षेपो "वायुदृया÷ इति निदर्शनम्" (या. शि.) न्युब्जापरपर्याये जात्यस्वरे वकारे यकारे वा वत्सशृङ्गवत् कुमारीकुचयुग्मवत् (÷) इत्याकारको दक्षिणहस्तस्यांगुल्या उभयक्षेपः कार्यः । यथा वकारयोगे जात्य उभयक्षेपस्तथैव यकारेऽप्युभयक्षेपः ।

शु. य. संहि. ॥ ३७॥ वाऽआग्नेयाबब्भ्रवः सौम्म्याःश्वेतावायव्व्याऽअविज्ज्ञाताऽ उ. वि. अ.
अदित्त्यैसरूपाधात्त्रेव्वत्सतर्य्योदेवानाम्पत्नीब्भ्यः ॥ ९ ॥ ॥ २४ ॥
कृष्ष्णाभौमाः ॥ कृष्ष्णाभौमाधूम्म्राऽआन्तरिक्क्षाबृहन्तो
दिव्व्याःशबलावैद्युताःसिद्ध्मास्तारकाः ॥ १० ॥ [१०-१]
धूम्म्रान्वसन्तायं ॥ धूम्म्रान्वसन्तायालभतेश्वेतान्ग्रीष्म्माय
कृष्ष्णान्वर्षाब्भ्योरुणाञ्छरदेपृषतोहेमन्तायपिशङ्गाञ्छि ॥ ३७ ॥
शिराय ॥ ११ ॥ त्र्यवयोगायत्र्यै । पञ्चावयस्त्रिष्टुभेदित्त्य

वाहोजगंत्त्यैत्रिवत्त्साऽअंनुष्टुभैतुर्य्यवाहंऽउष्णिहे ॥ १२ ॥
पृष्ठवाहोंव्विराजें ॥ पृष्ठवाहोंव्विराजंऽउक्क्षाणोंबृहत्त्याऽऋष
भाःककुभेनड्वाहं÷पङ्क्त्यैधेनवोतिच्छन्दसे ॥ १३ ॥ कृष्णग्ग्रीवाऽआग्नेयाः ॥ कृष्णग्ग्रीवाऽआग्नेयाबब्भ्रवं÷सौ
म्म्याऽउंपध्वस्त्ताःसांवित्राव्वंत्त्सतर्य्यं÷सारस्वत्त्य÷श्यामाः
पौष्णाःपृश्न्नंयोमारुताबंहुरूपाव्वैश्वदेवाव्वशाद्द्यावापृथिवी
यांः ॥ १४ ॥ उक्ताःसंञ्चराः ॥ उक्ताःसंञ्चराऽएताऽऐन्द्रा
सं. ४६

ग्नाःकृष्णाव्वारुणाःपृश्न्नयोमारुताःकायास्तूपराः ॥ १५ ॥
अग्नयेनीकवते । प्रथमजानालभतेमरुद्भ्यःसान्तपने
भ्यःसवात्यान्मरुद्भ्योगृहमेधिभ्योबष्किहान्मरुद्भ्यः
क्रीडिभ्यःसꣳसृष्टान्मरुद्भ्यःस्वतवद्भ्योनुसृष्टान् ॥ १६ ॥
उक्ताःसञ्चराः ॥ उक्ताःसञ्चराऽएताऽऐन्द्राग्नाः[1]प्राशृङ्गा
माहेन्द्राबहुरूपाव्वैश्वकर्म्मणाः ॥ १७ ॥ धूम्राबभ्रुनीका

१ प्राशृङ्गा। अत्र प्रशृङ्ग इति पदम्। प्रशब्दात् शृङ्गशब्दे परे "प्रवणशृङ्गयासेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०५ सू.) इत्यनेन ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारे प्राशृङ्गा।

शाꣳ । पितॄणाꣳ[1] सोमवताम्बब्भ्रवो धूम्म्रनीकाशाः पितॄणां बर्हि-
षदाङ्कृष्ण्णा बब्भ्रु[2]नीकाशाः पितॄणामग्निष्ष्वात्तानाङ्कृष्ण्णाः पृ-
षन्तस्त्रैयम्बकाः ॥ १८ ॥ उक्ताः सञ्चराः ॥ उक्ताः
सञ्चराऽएताः शुनासीरीयाः श्वेताव्वायव्व्याः श्वेताः सौर्य्याः
॥ १९ ॥ व्वसन्ताय कपिञ्जलान् ॥ व्वसन्ताय कपिञ्जलानाल-

---

१ सोमवतीम् । अत्र "विश्वदेव्यसोमौ" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११८ सू.) इत्यनेन वतीशब्दपरे सोमशब्दाकारस्य दीर्घाकारविधानान्न वतापरे भवति, अतो न दीर्घः ।   २ कृष्ण्णा बब्भ्रुनीकाशाः । अत्र समानपदे "ऋषरेभ्य" इति णत्वप्राप्तौ "निवनिनसः प्रपीनम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९१ सू.) इत्यनेन नि वनि नस प्रपीनम् एते नकारा प्रकृत्या भवन्ति समानपदे इति निषेधान्नात्र णत्वम् । त्वत्र निशब्दस्य दीर्घत्वं "पीबासोमम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. १३० सू.) इत्यनेन भवति ।

भतेग्ग्रीष्म्मायकलविङ्कान्न्वर्षाब्भ्यस्त्तित्तिरीञ्छरदेव्वर्त्तिकाहे
मन्तायककराञ्छिशिरायव्विककरान् ॥ २० ॥ [१०-२]
समुद्रायशिशुमारान् ॥ समुद्रायशिशुमारानालभतेपर्ज्जन्न्या
यमण्डूकानद्भ्योमत्स्यान्मित्त्रायकुलीपयान्न्वरुणायनाक्क्रा
न् ॥ २१ ॥ सोमायहंसान् ॥ सोमायहंसानालभतेव्वायवेब
लाकाऽइन्द्राग्निभ्याङ्क्रुञ्चान्मित्त्रायमद्गून्न्वरुणायचक्क्रवाका
न् ॥ २२ ॥ अग्नयेकुटरून् ॥ अग्नयेकुटरूनालभतेव्वनस्प्पति

भ्य ऽउलूंकानग्नीषोमाभ्यांञ्चाषानश्विभ्याम्मयूरान्मित्राव
रुणाभ्यांङ्कपोतान् ॥ २३ ॥ सोमायलबान् ॥ सोमायलबा
नालभतेत्त्वष्ट्रेकौलीकान्गोषादीर्देवानाम्पत्नीभ्यःकुलीका
देवजामिभ्योग्नयेगृहपतयेपारुष्णान् ॥ २४ ॥ अह्नेपाराव
तान् ॥ अह्नेपारावतानालभतेरात्र्यैसीचापूरहोरात्रयोःसन्धि
भ्योजतूर्म्मासेभ्योदात्त्यौहान्त्संवत्त्सरायमहतःसुपर्णान्
॥ २५ ॥ भूम्म्यांऽआखून् ॥ भूम्म्यांऽआखूनालभतेन्तरि

क्षायपाङ्क्त्रान्दिवेकशान्दिग्ग्भ्योनकुलान्ब्बभ्रुकानवान्तर
दिशाब्भ्यः ॥ २६ ॥ वसुब्भ्यऽऋश्श्यान् ॥ वसुब्भ्यऽऋश्श्या
नालभतेरुद्द्रेब्भ्योरुरूनादित्त्येब्भ्योन्न्यङ्कून्विश्श्वेब्भ्योदेवेब्भ्यः
पृषतान्त्साद्ध्येब्भ्यःकुलुङ्गान् ॥ २७ ॥ ईशानायपरस्वतः ॥
ईशानायपरस्वतऽआलभतेमित्त्रायगौरान्वरुणायमहिषान्बृह
स्प्पतयेगवयाँस्त्त्वष्ट्रऽउष्ट्रान् ॥ २८ ॥ प्रजापतयेपुरुषान् ॥
प्रजापतयेपुरुषान्हस्त्तिनऽआलभतेवाचेप्प्लुषीँश्चक्षुषेमश

काऽन्छोत्रांयुभृङ्गाः ॥ २९ ॥ शतम् ॥१४००॥ प्रजापंतयेच ।
व्वायवैंचगोमृगोव्वरुणायारण्ण्योमेषोयुमायकृष्णणोंमनुष्ष्यरा
जायंमुर्क्कटश्शार्द्दूलायंरोहिद्दृषभायंगवयीक्षिप्रश्श्येनायुव्व
र्त्तिकानीलङ्गोःक्क्रिमिः समुद्द्रायंशिशुमारोंहिमवंतेहस्त्ती
॥ ३० ॥ [१०-३] मयुश्प्प्रांजापृत्त्यश् ॥ मयुश्प्प्रांजापृत्त्यऽ
उलोहुलिक्क्ष्णणोंव्वृषदुंछशस्त्तेधात्रेदिशाङ्क्कङ्कोधुङ्क्षाग्ग्नेयीकंल
विङ्कोंलोहिताहिश्पुंष्करसादस्त्तेत्त्वाष्ट्राव्वाचेक्क्रुञ्चः ॥ ३१ ॥

सोमायकुलुङ्गः ॥ सोमायकुलुङ्गऽआरण्योजोनकुलःशका
तेपौष्ण्णाःक्क्रोष्ट्टामायोरिन्द्रस्यगौरमृगःपिद्द्वोन्न्यङ्कुःकक्कट
स्त्तेनुमत्त्यैप्प्रतिश्श्रुत्त्कायैचक्क्रवाकः ॥ ३२ ॥ सौरीबलाका ।
शार्ग्गःसृजयःशयाण्डकस्त्तेमैत्राःसरस्वत्त्यैशारिःपुरुषवाक्
श्वा[1]विद्भौमीशार्द्दूलोवृकःपृदाकुस्त्तेमन्न्यवेसरस्वतेशुकःपुरुष
वाक् ॥ ३३ ॥ सुपर्णःपार्ज्जन्न्यः ॥ सुपर्णःपार्ज्जन्न्यऽ ॥ ४१ ॥
आतिर्व्वाहसोदर्व्विदातेव्वायवेबृहस्पतयेव्वाचस्पतयेपैङ्गराजो

१ श्वाविद्भौमी । अत्र श्वविद्भौमी इति पदम् । "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुत°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे श्वस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

ऌजऽआन्तरिक्क्षश्प्लुवोमुह्युर्म्मत्स्युस्त्तेनदीपृतयेद्यावापृथिवी
यं÷कूर्म्मश् ॥ ३४ ॥ पुरुषमृगश्चन्द्रमसं ॥ पुरुषमृगश्चन्द्र
मंसोगोधाकालकादार्व्वाघाटस्त्तेव्वनस्प्पतीनाङ्कुकुवाकु÷सावि
त्रोहुहुसोव्वातस्यनाक्क्रोमकरःकुलीपयुस्त्तेकूपारस्याह्रियैशल्ल्य
कं ॥ ३५ ॥ एण्ण्यह्नं÷ ॥ एण्ण्यह्नोमण्डूकोमूषिकाति[2]

---

१ दार्वाघाटः। दारु आघातः इति पदम्। अत्र "त आपादनाऽस्वरात्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४८ सू.) इत्यनेनानादस्वरादाघाशब्दात्परस्य तकारस्य मूर्द्धन्यो भवति दार्वाघाट इति। २ तित्तिरिस्ते। अत्र "सकारे परे च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७८ सू.) इत्यनेन सकारपरादेकाक्षरादेकारपरे तकारे विसर्जनीयस्य सकारः प्राप्तः। सः "प्रकृत्या नानापदस्थे तकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८१ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे प्राप्ते "अनुसन्तनोतु०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषिध्यते। सकारो भवत्येव।

त्तिरिस्त्तेसर्प्पाणाँह्लोपाशऽआश्विनश्कृष्णोरात्र्याऽऋक्षोज
तूश्सुंषिलीकातऽइंतरजनानाञ्जहंकाव्वैष्णवी ॥ ३६ ॥ अन्न्य
वापोर्द्धमासानाम् ॥ अन्न्यवापोर्द्धमासानामृश्श्योमयूरः
सुपर्ण्णस्त्तेगन्धर्व्वाणामपामुद्रोमासाङ्कश्श्यपोरोहित्त्कुण्डृणा
चीगोलत्तिकातेऽ[1]प्सरसाम्मृत्त्यवेसितः ॥ ३७ ॥ व्वर्षाहूर्ऋतू
नाम् ॥ व्वर्षाहूर्ऋतूनामाखुश्कशोमान्थालस्त्तेपितॄणाम्बलायां ॥ ४२ ॥

१ "ए-ओ-आभ्यामुदात्ताभ्यामकारो निहितश्च यः। स च यत्र प्रलुप्येते तं चाभिनिहितं विदुः" या. शि. ॥ अत्र ते अप्सरसामित्यासीत्। अत्रैकारात्परस्याकारस्य "एदोद्भ्यामकारः" (शु. य. प्रा. अ. ३६१ सू.) इत्यनेनाकारस्य पूर्वरूपः। अत्राभिनिहितस्वरो ज्ञेयः। तथौकारेऽपि वेदोसीत्यादौ।

जगरोव्वसूनाङ्कपिञ्जलःकपोतऽउलूकःशशस्तेनिर्ऋत्यैव्वरुणा
यारण्योमेषः ॥ ३८ ॥ श्वित्रऽआदित्यानाम् ॥ श्वित्रऽ
आदित्यानामुष्ट्रोघृणीवान्[2]वार्ध्रीनसस्तेमत्याऽअरण्यायसृ
मरोरुरूरौद्रःक्क्वयिःकुटरुर्दात्यौहस्तेव्वाजिनाङ्कामायपिकः
॥ ३९ ॥ खड्गोव्वैश्वदेवः । श्वाकृष्णःकर्णोगर्दभस्तरक्षु
स्तेरक्षसामिन्द्रायसूकरःसिꣳहोमारुतःकृकलासःपिप्पकाश

१ घृणीवान् । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारयघृणि" इत्यनेन वकारे परे घृणिशब्दस्येकारस्य दीर्घेकारः । २ वार्ध्रीनसस्ते । अत्र समानपदे "ऋपरेभ्यः" इति णत्वप्राप्तौ "निवनिनसः प्रपीनम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९१ सू.) इत्यनेन नसः णत्वं निषिध्यते । अतो न णत्वम् ।

शु. य. संहि. ॥४३॥

कुनिस्त्तेशर्ठ०ग्घ्यायैव्विश्वेषान्देवानाम्पृषुतः ॥ ४० ॥ [१०-४] उ. वि.

इति श्रीवाजसनेयसंहितायां चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ अ. ॥२५॥

श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ शादन्दद्भिर्नवैकैका,
हिरण्यगर्भश्चतस्त्र, ऽआनोदश, मानोमित्रो, यदश्वस्या
ष्टकौ, यत्तेषडि, मानुकंद्वे, पञ्चदशसप्तचत्वारिठंशत् ॥
[अ. २५-मं. ४७ अनु. १५] हरिः ॐ ॥ शादंन्दुद्भिः ॥ ॥४३॥
शादंन्दुद्भिरवंकान्दन्तमुलैर्म्मृदुम्बस्वैंस्त्तेगान्दठंष्ट्राब्भ्याठं

सरस्वत्त्याऽअग्ग्रजिह्वञ्जिह्वायांऽउत्त्सादमंवक्क्रन्देनतालुव्वा
जह्हनुंभ्यामपऽआस्येनवृषणमाण्डाभ्यामादित्त्याँश्श्मश्श्रु
भिःपन्थानम्भ्रूभ्यान्द्यावापृथिवीव्वर्त्तोभ्यांव्विद्युतङ्कनीनका
भ्याᳪंशुक्क्लायस्वाहाकृष्ण्णायस्वाहापार्य्याणिपक्ष्माण्यवा
र्य्याऽइक्क्षवोवार्य्याणिपक्ष्माणिपार्य्याऽइक्क्षवः ॥ १ ॥
[१-१] व्वातम्प्राणेन ॥ व्वातम्प्राणेनापानेननासिकेऽउपयाम

सं. ४७ १ अवक्रन्देन तालु इत्यत्र "ऋषरेभ्यः" इत्यनेन समानपदे नस्य प्राप्तं णत्वं "तवर्गे च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९४ सू.) इत्यनेन निषेधान्न भवति।

मधरेणौष्ठेनसदुत्तरेणप्प्रकाशेनान्तरमनूकाशेनबाह्यन्निवेष्प्य
॥ ४४ ॥ म्मूर्ध्नास्तनयित्नुन्निर्ब्बाधेनाशनिम्मस्तिष्ष्केणविद्युतङ्कनी ॥ २५ ॥
नकाब्भ्याङ्कर्ण्णाब्भ्याꣳश्रोत्रꣳश्रोत्राब्भ्याङ्कर्ण्णौतेदनीमधर
कण्ठेनापःशुष्ष्ककण्ठेनञ्चित्तम्मन्याभिरदितिꣳशीर्ष्ष्णानि
र्ऋतिन्निर्ज्जर्ज्जल्प्येनशीर्ष्ष्णासंक्रोशैःप्प्राणान्रेष्ष्माणꣳस्तुपेन ॥ ४४ ॥
॥२॥ [१-२] मशकान्केशैः ॥ मशकान्केशैरिन्द्रꣳस्वपसावहेन

बृहस्पतिꣳ शकुनिसादेन[1] कूर्म्माञ्छफैराक्रमणꣳ स्थूराभ्या
मृक्षलाभिः कपिञ्जलाञ्जवञ्जङ्घाभ्यामद्ध्वानम्बाहुभ्याञ्जा
म्बीलेनारण्ण्यमग्निमतिरुग्भ्याम्पूषणन्दोर्भ्यामश्विनावꣳ
साभ्याꣳ रुद्रꣳ रोराभ्याम् ॥३॥ [१-२] अग्नेः पक्षतिः ॥
अग्नेः पक्षतिर्व्वायोर्न्निपक्षतिरिन्द्रस्य तृतीया सोमस्य चतुर्त्थ्य
दित्त्यै पञ्चमीन्द्राण्ण्यै षष्ठी मरुताꣳ सप्तमी बृहस्पतेरष्टम्यर्य्य

---

१ शकुनि सादेन। अत्र "भाविभ्य सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सस्य षत्वप्राप्तौ "पृथिवीदिव्युपरिचर्षणिशकुनियासिभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८४ सू.) इत्यनेन् शकुनिपरस्य सस्य प्रकृतिभावे न षत्वम्।

म्म्णोनवमीधातुर्द्दशमीन्द्रस्यैकादशीव्वरुणस्यद्वादशीयमस्यत्र
योदशी ॥४॥ [१-४] इन्द्राग्न्योःपक्षतिः । सरस्वत्यैनि
पक्षतिर्म्मित्रस्यतृतीयापाञ्चतुर्त्थीनिर्ऋत्यैपञ्चम्म्यग्नीषोम
योःषष्ठीसर्प्पाणाꣳसप्तमीव्विष्णोरष्टमीपूष्णोनवमीत्वष्टुर्द्द
शमीन्द्रस्यैकादशीव्वरुणस्यद्वादशीयम्म्यैत्रयोदशीद्यावापृथि
व्योर्द्दक्षिणम्पार्श्वंव्विश्वेषान्देवानामुत्तरम् ॥ ५ ॥ [१-५]
मरुताꣳस्कन्धाः ॥ मरुताꣳस्कन्धाव्विश्वेषान्देवानाम्प्रथ

माकीकंसारुद्द्राणान्द्वितीयादित्त्यानान्तृतीयाव्वायोः पुच्छम्
ग्नीषोमंयोर्भासंदौक्कुञ्चौश्श्रोणिंभ्यामिन्द्राबृहस्पतीऽऊ
रुभ्यांम्मित्त्रावरुणावल्गाभ्यामाक्कमणꣳस्थूराभ्याम्बल
ङ्कुष्ठाभ्याम् ॥ ६ ॥ [१-६] पूषणंव्वनिष्ठुनां । न्धाहीं
न्त्स्थूलंगुदयासर्प्पान्गुदाभिर्व्विहुतऽआन्त्रैरपोव्वस्तिनाव्वृषण
माण्डाभ्यांव्वाजिनꣳशेपेनप्प्रजाꣳरेतसाचाषान्पित्तेनप्प्रदरा
न्पायुनाकूश्म्माञ्छकपिण्डैः ॥ ७ ॥ [१-७] इन्द्रस्य

क्क्रोडः ॥ इन्द्रस्यक्क्रोडोदित्त्यैपाजस्यन्दिशाञ्जत्रवोदित्त्यै
भसज्जीमूतान्हृदयौपशेनान्तरिक्षम्पुरीततानभऽउदर्य्येणच
क्क्रवाकौमतस्नाभ्यान्दिवंव्वृक्काभ्यांङ्गिरीन्प्लाशिभिरुपला
न्प्लीह्नावल्मीकान्क्लोमभिर्ग्लौभिर्गुल्मान्हिराभिःस्रव
न्तीर्ह्रदान्कुक्षिभ्याँ समुद्रमुदरेणवैश्वानरम्भस्मना ॥८॥
[१-८] विधृतिन्नाभ्या । घृतꣳरसेनापोयूष्णामरीचीर्व्वि
प्रुड्भिर्न्नीहारमूष्मणाशीनंव्वसयाप्प्रुष्वाऽअश्रुभिर्ह्रादुनी

हृषीकाभिरस्न्नारक्षांᳫ सिचित्राण्ण्यङ्गैर्न्नक्षत्त्राणिरूपेणंपृथि
वीन्त्वचाजुम्बुकायस्वाहा ॥ ९ ॥ [१-९] हिरण्ण्यग
र्ब्भः सम् ॥ हिरण्ण्यगर्ब्भः समवर्त्ततागग्रेभूतस्यंजातः पतिरे
कंऽआसीत् ॥ सदाधारपृथिवीन्द्यामुतेमाङ्कस्म्मैदेवायंहवि
षाव्विधेम ॥ १० ॥ यः प्प्राणतः ॥ यः प्प्राणतोनिमिष
तोमहित्त्वैकऽइद्राजाजगतोबभूव ॥ यऽईशेऽअस्यद्विपद
श्चतुष्प्पदः कस्म्मैदेवायंहविषाव्विधेम ॥ ११ ॥ यस्येमे ।

हिमवन्तोमहित्वायस्यंसमुद्रꣳरसयासहाहुः ॥ यस्येमाः
प्प्रदिशोयस्यंबाहूकस्मैदेवायंहविषांविधेम ॥ १२ ॥ यऽ
आत्मदाः ॥ यऽआत्मदाबंलदायस्यविश्वंऽउपासंतेप्प्रशिषँ
य्यस्यदेवाः ॥ यस्यंच्छायामृतँय्यस्यंमृत्युःकस्मैदेवायंहवि
षांविधेम ॥ १३ ॥ [४-१०] आनं÷ ॥ आनोंभद्राःक्क्र
तवोयन्तुविश्वतोदंब्धासोऽअपंरीतासऽउद्भिदं÷ ॥ देवानोय ॥ ४७ ॥
थासदमिद्वृधेऽअसन्नप्प्रांयुवोरक्षितारोंदिवेदिवे ॥१४॥ देवा

नाम्भद्राः ॥ देवानाम्भद्रासुमतिर्ऋजूयतान्देवानाᳫंराति
रभिनोनिर्वर्त्तताम् ॥ देवानाᳫंसक्ख्यमुपसेदिमाव्वयन्देवान्ऽ
आयुःप्प्रतिरन्तुजीवसे ॥ १५ ॥ तान्पूर्व्वया । निविदाहू
महेव्वयम्भगम्मित्रमदितिन्दक्षमस्त्रिधम् ॥ अर्य्यमणंव्वरुणᳫं
सोमंमश्विनासरस्वतीनःसुभगामयस्क्करत् ॥ १६ ॥ तन्नः ॥
तन्नोव्वातोमयोभुव्वातुभेषजन्तन्मातापृथिवीतत्पिताद्यौः ॥

---

१ ऋजूयता । अत्र यकारे परे "ऋथोदारिथ" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११२ सू.) इत्यनेन ह्रस्वाकारस्य दीर्घे ऋजूयता । २ उपसेदिमाव्वयम् । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतश्वरयध्रणिसेदिमे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे उपसेदिमपदघटितह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

तद्ग्रावाणः सोमसुतो मयोभुवस्तदश्विना शृणुतन्धिष्ण्या युवम्
॥ १७ ॥ तमीशानम् ॥ तमीशानञ्जगतस्तस्थुषस्प
तिन्धियञ्जिन्वमवसे हूमहे वयम् ॥ पूषा नो यथा वेदसामसद्वृधे
रक्षिता पायुरदब्धः स्वस्तये ॥ १८ ॥ स्वस्ति नः ॥ स्वस्ति
न ऽइन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः ॥ स्वस्ति न
स्तार्क्ष्यो ऽअरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्[1]दधातु ॥ १९ ॥

१ बृहस्पतिः । अत्र "तद्बृहतौ करपत्योस्तलोपश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५२ सू.) तद् बृहतैतौ करपतिशब्दयोर्यथासंख्यं सकारेण व्यवधीयेते तकारस्य लोपो भवति । अत्र बृहच्छब्दात्पतिशब्दे परे तकारस्य लोपे सकारस्य विधानम्। तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु.य.प्रा.४अ.१०२) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

पृषंदश्श्वामुरुतंः ॥ पृषंदश्श्वामुरुतंःपृश्ंनिमातरंःशुभँय्या
वांनोव्विदथेंषुजग्गमंयः ॥ अग्निजिह्वामनंवःसूरंचक्क्षसोव्वि
श्श्वेंनोदेवाऽअवसागंमन्निह ॥ २० ॥ भुद्रङ्कर्णेंभिः ।
शृणुयामदेवाभुद्रम्पंश्श्येमाक्क्षभिंर्य्यजत्राः ॥ स्थिरैरङ्गैंस्तु
ष्टुवाꣳसंस्त्तनूभिर्व्यंशेमहिदेवहिंतुँय्यदायुंः ॥ २१ ॥ शत
मित् ॥ शतमिन्नुशरदोऽअन्तिदेवायत्रांनश्श्चक्काजरसंन्तनूना
म् ॥ पुत्रासोयत्रंपितरोभवंन्तिमानोंमुद्ध्यारींरिषतायुर्ग्गन्तोंः

शु. य. संहि. ॥४९॥

॥ २२ ॥ अदि॑ति॒र्द्यौः॑ ॥ अदि॑ति॒र्द्यौरदि॑तिर॒न्तरि॑क्ष॒मदि॑ति
र्म्माता॒सपि॒तासपु॒त्त्रः॑ ॥ व्विश्वे॑दे॒वाऽअदि॑ति॒ꣳपञ्च॒जना॒ऽअदि॑
तिर्ज्जा॒तमदि॑ति॒र्ज्जनि॑त्त्वम् ॥ २३ ॥ [१०-११] मानः॑ ॥
मानो॑मि॒त्रोव्वरु॑णो॒ऽअर्य्य॒मायुरिन्द्र॑ऽऋभु॒क्षामरु॒त॒ꣳपरि॑क्ख्य
न् ॥ यद्वा॒जिनो॑दे॒वजा॑तस्य॒सप्तेः॑प्प्रव॒क्क्ष्यामो॑व्वि॒दथे॑व्वी॒र्य्या॑णि
॥ २४ ॥ यन्नि॒र्णि॑जा॑ ॥ यन्नि॒र्णि॑जा॒रेक्ण॑सा॒प्प्रावृ॑तस्य॒राति
ङ्गृ॑भी॒ताम्मु॑ख॒तोनय॑न्ति ॥ सुप्प्रा॑ङ॒जोमेम्म्य॑द्वि॒श्वरू॑पऽइन्द्रा

उ. वि. अ. ॥ २५ ॥ ॥ ४९ ॥

पूष्णोऽप्प्रियमप्प्यैतिपार्थः ॥२५॥ एषच्छागः । पुरोऽअश्श्वे
नव्वाजिनापूष्णोभागोनीयतेव्विश्श्वदेव्व्यम् ॥ अभिप्प्रियँऽस्य
त्पुरोडाशमव्वीताच्चवष्टेदेनꣳसौश्श्रवसायंजिन्न्वति ॥२६॥ यद्धवि
ष्ष्यम् ॥ यद्धविष्ष्यमृतुशोदेवयानन्त्रिर्म्मानुषाः पर्य्यश्श्वन्न
यन्ति ॥ अत्त्रापूष्णःप्प्रथमोभागऽएतियज्ज्ञन्देवेब्भ्यःप्प्र
तिवेदयन्नजः ॥ २७ ॥ होताद्ध्वर्य्युः ॥ होताद्ध्वर्य्युरावयाऽ
अग्निमिन्धोग्ग्रावग्ग्राभऽउतशꣳस्तासुविप्प्रः ॥ तेनयज्ज्ञे

सं. ४८

१ अत्रापूष्णः । अत्र "पूष्णो जहीमत्स्वेष्वत्र" (शु. य. प्रा. ३ अ. १२१ सू.) इत्यनेन पूष्णः जहीमः वे इत्येतेषु पदेषु परेषु अत्रशब्दस्य दीर्घाकारः ।

नस्वरङ्कृतेनास्विष्टेनब्रह्मणाऽआपृणध्वम् ॥ २८ ॥ यूपव्रस्का
ऽउत । येयूपवाहाश्चषालँयेऽअश्वयूपायतक्षति ॥ येचार्व्व
तेपचनꣳसम्भरन्त्युतोतेषामभिगूर्त्तिर्न्नऽइन्वतु ॥ २९ ॥
उपप्र ॥ उपप्रागात्सुमन्मेधायिमन्मदेवानामाशाऽउपवीत
पृष्ठꣳ ॥ अन्वेनंविप्प्राऽऋषयोमदन्तिदेवानाम्पुष्टेचकृमासुब
न्धुम् ॥ ३० ॥ यद्वाजिनं÷ ॥ यद्वाजिनोदामसन्दानमर्व्व
तोयाशीर्षण्यारशनारज्जुरस्य ॥ यद्वाघास्यप्प्रभृतमास्येतृणꣳ

सर्व्वाताते॑ऽअपि॑दे॒वेष्व॑स्त्तु ॥ ३१ ॥ [८-१२] यद॑श्श्वस्य ।
क्क्र॒वि॑षो॒मक्षि॑काश॒यद्धा॒स्वरौ॒स्वधि॑तौ॒रि॒प्तमस्ति॑ ॥ यद्ध
स्त्तयो॑ह्शमि॒तुर्यन्न॒खेषु॒सर्व्वा॑ताते॑ऽअपि॑दे॒वेष्व॑स्त्तु ॥ ३२ ॥
यदू॑वंध्यम् ॥ यदू॑वंध्यमु॒दर॑स्यापु॒वाति॒यऽआ॒मस्य॑क्क्र॒विषो॑
ग॒न्धोऽअस्ति॑ ॥ सु॒कृ॒ता॒तच्छ॑मि॒तारः॑ कृण्वन्तू॒नमेध॑ꣳशृ॒त
पाकम्पचन्तु ॥ ३३ ॥ यत्ते॑ ॥ यत्ते॒गात्रा॑दु॒ग्निना॑पु॒च्यय
मा॑नादुभि॒शूल॒न्निह॑तस्याव॒धाव॑ति ॥ मात॒द्भूम्म्या॒मा॒श्रि॑ष

न्नमातृणेषुदेवेब्भ्यस्त्तदुशद्ब्भ्योरातमंस्त्तु ॥ ३४ ॥ येव्वाजि
नंम् ॥ येव्वाजिनंम्पारिपश्श्यन्तिपक्क्वँस्य ऽईमाहुश्सुरभिर्न्नि
र्हरेति ॥ येचार्व्वतोमा ँ सभिक्क्षामुपासंतऽउतोतेषामभिगूर्त्ति
र्न्नऽइन्न्वतु ॥३५॥ सन्नीक्क्षणम् ॥ सन्नीक्क्षणम्माँस्प्पचन्न्याऽ
उखायायापात्त्राणियूष्णणऽआसेचनानि ॥ उष्ष्मण्ण्यापिधा
नांचरूणामङ्काश्सूनाश्परिभूषन्त्त्यश्श्वम् ॥ ३६ ॥ मात्त्वा ॥
मात्त्वाग्निर्द्ध्वनयीद्धूमगन्धिर्म्मोखाभ्भ्राजन्त्यभिविक्त्तज

ग्ग्रिः ॥ इष्टंव्वीतमभिगूर्त्तंव्वषट्कृतन्तन्देवासंः प्प्रतिगृब्भ्णन्त्य
श्श्वम् ॥३७॥ निक्क्रमंणन्निषदंनम् ॥ निक्क्रमंणन्निषदंनंव्विवर्त्त
नँय्यच्च पड्वींशमर्व्वतंः ॥ यच्चं पपौ यच्चं घासिञ्जघास सर्व्वाता
तेऽअपिं देवेष्ष्वंस्तु ॥ ३८ ॥ यदश्श्वाय ॥ यदश्श्वांयव्वासंऽ
उपस्तृणन्त्यंधीवासँय्याहिरंण्ण्यान्न्यस्म्मै ॥ सन्दानमर्व्वन्त
म्पड्वींशम्प्रियादेवेष्ष्वायांमयन्ति ॥ ३९ ॥ [८-१२] यत्तें ।

१ अधीवासम् । अत्र "अश्वरश्मि०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वासमित्यस्य वकारे परे अधि इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घेकारः ।

सादेमहंसाशूकृंतस्यपाष्ष्णर्याङ्वाकशंयाङ्वातुतादं ॥ स्त्रुचेवताहु
विषोऽअध्द्वरेषुसर्व्वातातेब्रह्मणासूदयामि ॥ ४० ॥ चतुस्त्रिᳪं
शद्धाजिनंः ॥ चतुस्त्रिᳪंशद्धाजिनोदेवबन्धोर्व्वङ्क्रीरश्श्वंस्यस्वधि
तिःसमेति ॥ अच्छिद्राग्गात्राव्वयुनांकृणोतपरुंष्प्परुरनुघुंष्या[1]
व्विशंस्त ॥ ४१ ॥ एकस्त्वष्टुंः ॥ एकस्त्वष्टुरश्श्वं[2]स्याव्विश
स्ताद्धायन्तारांभवतस्तथंऽऋतुः ॥ यातेगात्राणामृतुथाकृ

१ अनुघुष्याविशस्त । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारय०" (शु.य.प्रा.३अ.९८सू.) इत्यनेन वकारे परे घुष्येत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः । २ अश्व-स्याविशस्तात्० । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुताचारयघृणिसेदिमेन्द्रियधारयचित्रमङ्गुरवयुनाश्वस्य०" इत्यनेन वकारे परे अश्वशब्दस्याकारस्य दीर्घाकारः ।

णोमिताताऽपिण्डानाम्प्रजुंहोम्म्यग्नौ ॥ ४२ ॥ मात्त्वा ।
तपच्छ्रियऽआत्कमाऽपियन्तम्मास्वधितिस्त्तन्न्वऽआतिंष्ठिपत्ते ॥
मातेंगृध्नुरंविशस्त्तातिहायंच्छिद्राऽगात्राण्ण्यसिनामिथूकः ॥ ४३ ॥
नवै ॥ नवाऽउंऽएतन्म्रियसेनरिष्ष्यसिदेवाँ२॥ ऽइदेंषिपथि
भिः सुगेभिः ॥ हरीतेयुञ्जापृषंतीऽअभूतामुपांस्थाद्वाजीधु
रिरासंभस्य ॥ ४४ ॥ सुगव्यन्नः ॥ सुगव्यन्नोव्वाजीस्वश्र्व्यम्पुह
सःपुत्राँ२॥ ऽउतविंश्वाऽपुषंरयिम् ॥ अनागास्त्वन्नोऽअदि

१ विश्वापुष; । अत्र "विश्वसहमुव्युषवसुषु" । (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पुषपरे विश्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

तिः कृणोतु क्षत्रन्नोऽअश्वौंव्वनताᳯं हविष्म्मान् ॥ ४५ ॥
॥५२॥ [६-१३] इमानु । कम्भुवनासीषधामेन्द्रश्च व्विश्वे च देवाः ॥ ॥ २५ ॥
आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिरस्म्मभ्यम्भेषजा करत् ॥ यज्ञ
ञ्च नस्तन्वञ्च प्रजाश्चादित्यैरिन्द्रः सह सीषधाति ॥ ४६ ॥
अग्ग्ने त्त्वम् ॥ अग्ग्ने त्त्वन्नोऽअन्तमऽउत त्राता शिवो भवा व्वरू
त्थ्यः ॥ व्वसुरग्निर्व्वसुश्श्रवाऽअच्छा नक्षि द्युमत्तमᳯं रयिन्दाः ॥ ॥ ५२ ॥

---

१ सीषधामेन्द्रश्च । सीसधामेन्द्रश्च इति पदम् । अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) सकारस्य षत्वे रूपम् ।

तन्त्वाशोचिष्ठदीदिवः सुम्नाय नूनमीमहे सखिभ्यः ॥ ४७ ॥
[२-१४] इति श्रीवाजसनेयसंहितायां पञ्चविंशोऽध्यायः ॥२५॥
श्रीवेदपुरुषाय नमः॥ अनुवाकसूत्रम्॥ अग्निश्चपंचदशो, च्चातऽ
एकादश, द्वौ षड्विंशतिः [अ. २६ मं. २६ अनु. २]॥ हरिः
ॐ ॥ अग्निश्च । पृथिवीचसन्नंतेतेमेसन्नमतामदोव्वायुश्चान्त
रिक्षञ्चसन्नंतेतेमेसन्नमतामदऽआदित्यश्चद्यौश्चसन्नंतेतेमेसन्न
मतामदऽआपश्चव्वरुणश्चसन्नंतेतेमेसन्नमतामदः ॥ सप्तसहस

दोऽअष्टमीभूंतसाधंनी ॥ सकांमाँ २ ॥ऽअंध्वंनस्कुरुसँज्ञानंमस्तु
मेमुनां ॥ १ ॥ यथेमाम् ॥ यथेमांव्वाचंङ्कल्ल्याणीमावदांनिजनें
ब्भ्यः ॥ ब्रह्मराजन्न्याब्भ्याᳬशूद्रायचार्य्यांयचस्वायचारंणा
यच ॥ प्रियोदेवानान्दक्षिणायैदातुरिहभूंयासमयम्मेकामः
समृंद्ध्यतामुपमादोनंमतु ॥ २ ॥ बृहंस्प्पतेऽअति ॥ बृहंस्प्पतेऽ
अतियदुर्य्योऽअर्हाद्युमद्विभातिक्क्रतुंमज्जनेषु ॥ यद्दीदयच्छवं ॥ ५४ ॥

---

१ अध्वनस्कुरु इति पदे। "अध्वनस्कुर्विति च" (शु. य. प्रा. ३ अ. २७ सू.) इत्यनेनात्र कुरूत्तरे पदे अध्वनो विसर्जनीयस्य सकारो जातः। तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्त्वम्।

सऽऋतप्प्रजातुतदुस्म्मासुद्रविंणन्धेहिचित्रम् ॥ उपयामगृं
हीतोसिबृहस्प्पतंयेत्त्वैषतेयोनिर्बृहस्प्पतंयेत्त्वा ॥ ३ ॥ इन्द्र
गोमंन् ॥ इन्द्रगोमंन्निहायांहिपिबासोमंꣳशतक्क्रतो ॥
विद्यद्भिर्ग्ग्रावंभिःसुतम् ॥ उपयामगृंहीतोसीन्द्रांयत्त्वागोमंतऽ
एषतेयोनिरिन्द्रांयत्त्वागोमंते ॥ ४ ॥ इन्द्रायांहि ॥ इन्द्रा
यांहिवृत्रहन्पिबासोमंꣳशतक्क्रतो ॥ गोमंद्भिर्ग्ग्रावंभिःसुतम् ॥
उपयामगृंहीतोसीन्द्रांयत्त्वागोमंतऽएषतेयोनिरिन्द्रांयत्त्वा

गोमंते ॥ ५ ॥ ऋतावांनंव्वैश्वानरम् ॥ ऋतावांनंव्वैश्वानरमृत
स्यज्ज्योतिंषस्प्पतिंम् ॥ अजंस्त्रङ्घर्म्मर्मीमहे ॥ उपयामगृंही
तोसिव्वैश्वानरायंत्त्वैषतेयोनिंर्व्वैश्वानरायंत्त्वा ॥ ६ ॥ व्वैश्वा
नरस्यंसुमतौं । स्यांमराजाहिकम्भुवंनानामभिश्रीः ॥ इतो
जातोव्विश्वंमिदंव्विचंष्टेव्वैश्वानरोयंततेसूर्य्यैण ॥ उपयामगृंही
तोसिव्वैश्वानरायंत्त्वैषतेयोनिंर्व्वैश्वानरायंत्त्वा ॥ ७ ॥ व्वैश्वान
रोनंः ॥ व्वैश्वानरोनंऽऊतयऽआप्प्रयांतुपरावतंः ॥ अग्निरु

क्त्थेनुव्वाहंसा ॥ उपयामगृंहीतोसिव्वैश्श्वानरायंत्त्वैषतेयोनिर्व्वै
श्श्वानरायंत्त्वा ॥ ८ ॥ अग्निर्ऋषिं÷ ॥ अग्निर्ऋषिंःपवंमानंः
पाञ्चंजन्न्यंःपुरोहिंतंः ॥ तमींमहेमहागयम् ॥ उपयामगृंही
तोस्यग्ग्नयेंत्त्वाव्वर्च्चंसऽएषतेयोनिरग्ग्नयेंत्त्वाव्वर्च्चंसे ॥ ९ ॥ महाँ
२॥ऽइन्द्रं÷ ॥ महाँ२॥ऽइन्द्रोव्वज्ज्रंहस्त्तंःषोडशीशर्म्मंयच्छ
तु ॥ हन्तुंपाप्प्मानँऽय्योस्म्मान्द्वेष्टिं ॥ उपयामगृंहीतोसिमहे
न्द्रायंत्त्वैषतेयोनिर्म्महेन्द्रायंत्त्वा ॥ १० ॥ तंव्वं÷ ॥ तंव्वोंदु

स्म्ममृतीषहंव्वसोर्म्मन्दानमन्धसꣳ ॥ अभिवत्सन्नस्वसरेषुधे
नवऽइन्द्रङ्गीर्ब्भिर्न्नवामहे ॥ ११ ॥ यद्वाहिष्ठम् ॥ यद्वाहिष्ठ
न्तदग्ग्नयेबृहदर्च्चविभावसो ॥ महिषीवत्त्वद्र्यिस्त्वद्वाजाऽउ
दीरते ॥ १२ ॥ एहि ॥ एह्युषुब्ब्रवाणितेग्नऽइत्थेतरागिरः ॥
एभिर्व्वर्द्धासऽइन्दुभिꣳ ॥ १३ ॥ ऋतवस्ते ॥ ऋतवस्तेयज्ञं
वितन्वन्तुमासारक्षन्तुतेहविः ॥ संव्वत्सरस्तेयज्ञन्दधातुनꣳ

१ अभिवत्सन् । अत्र "अश्वरश्मिमति°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन प्राप्तस्य अभिशब्दस्य वकारे परे प्राप्तस्य दीर्घेकारस्य "अभिविल्येपं वीरविश्ववत्स°" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०० सू.) इत्यनेन एतेषु परेषु दीर्घनिषेधान्नात्र वत्सशब्दपरे दीर्घेकारः ।

प्प्रजाङ्ग्परिंपातुनः ॥ १४ ॥ उपह्वरेगिरीणाम् ॥ उपह्वरेगिं

रीणाᳬंसंङ्गमेचंनदीनांम् ॥ धियाव्विप्प्रोऽअजायत ॥ १५ ॥

[१५-१] उच्चातें ॥ उच्चातेंजातमन्धंसोदिविसद्भूम्म्यांददे ॥

उग्ग्रᳬशर्म्ममहिश्श्रवंः ॥ १६ ॥ सनंः ॥ सनऽइन्द्रांयय

ज्ज्यंवेव्वरुणायमरुद्भ्यंः ॥ व्वरिवोवित्त्परिंस्स्रव ॥ १७ ॥

एनाव्विश्श्वांनि ॥ एनाव्विश्श्वांन्न्यर्य्यऽआद्युम्म्नानिमानुंषाणाम् ॥

---

१ अत्र भूमिः आददे । "भूमेश्चाकारेऽपृक्ते" (शु. य. प्रा. ४ अ. ३८ सू.) इत्यनेनाकारेऽपृक्तपरे भूमिशब्दस्य विसर्गस्य लोपः ततो यकारे भूम्याददे ।

॥५७॥

॥ २६ ॥

सिषांसन्तोव्वनामहे ॥ १८ ॥ अनुंवीरैः ॥ अनुंवीरैरनु
पुष्ष्यास्म्मगोभिरन्न्वश्श्वैरनुसर्व्वैणपुष्ट्टैः ॥ अनुद्विपदानुचतुं
ष्प्पदाव्वयन्देवानोयज्ञ्जम्मृतुथानंयन्तु ॥१९॥ अग्न्नेपत्क्नीः ॥
अग्न्नेपत्क्नीरिहावंहदेवानांमुशतीरुपं ॥ त्वष्टांरंसोमंपीतये
॥२०॥ अभियज्ज्ञम् ॥ अभियज्ज्ञङ्गृणीहिनोग्ग्नावोनेष्टंःपिबं
ऽऋतुनां ॥ त्वᳪहिरंत्क्नधाऽअसिं ॥ २१ ॥ द्रविणोदाःपिंपी
षति ॥ जुहोतप्प्रचंतिष्ठत ॥ नेष्ट्रादृतुभिंरिष्ष्यत ॥ २२ ॥

॥ ५७ ॥

तवायम् ॥ तवायꣳसोमस्त्त्वमेह्यर्व्वाङ्शꣳश्वत्तमꣳसुमनाऽअ

स्यपाहि ॥ अस्म्मिन्न्यज्ज्ञेबर्हिष्ष्यानिषद्याँदधिष्ष्वेमञ्जठरऽ

इन्दुमिन्द्र ॥ २३ ॥ अमेवंनः ॥ अमेवंनःसुहवाऽआहिगन्त

ननिबर्हिषिसदतनारणिष्टन ॥ अथामन्दस्वजुजुषाणोऽअन्धं

सस्त्त्वष्ट्टर्देवेभिर्ज्जनिभिःसुमद्गणः ॥ २४ ॥ स्वादिष्ठयामदि

ष्ठया ॥ स्वादिष्ठयामदिष्ठयापवस्वसोमधारया ॥ इन्द्रायपात

वेसुतः ॥ २५ ॥ रक्षोहाव्विश्श्वचर्षणिरभियोनिमयोहते ॥

द्रोणेसुधस्त्थमासंदत् ॥ २६ ॥ [११-२] ॥ २ ॥ इति श्रीवाजसनेयसंहितायां षड्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ समास्त्वादशो, द्वौऽअस्य, पीवोऽअन्नाद्द्वादशका, वभिस्त्वैकादश, चत्त्वारः पंचचत्त्वारिꣳशत् [अ. २७ मं. ४५ अनु. ४]॥ हरिः ॐ॥ समास्त्त्वा ॥ समास्त्त्वाग्नऽऋतवोवर्द्धयन्तुसंव्वत्सराऽऋषयो यानिसत्त्या ॥ सन्दिव्येनदीदिहिरोचनेनाविश्वाऽआभाहिप्र

दिशुश्चतंस्न्रः ॥ १ ॥ सञ्चं ॥ सञ्चेद्ध्यस्वाग्ग्नेप्प्रचंबोधयैनमुच्चं
तिष्ठमहुतेसौभंगाय ॥ माचंरिषदुपसुत्तातेऽअग्ग्नेब्ब्रह्माणंस्त्ते
युशसंःसन्तुमान्न्ये ॥ २ ॥ त्वामंग्ग्ने ॥ त्वामंग्ग्नेव्वृणतेब्ब्राह्म
णाऽइमेशिवोऽअंग्ग्नेसंव्वरंणेभवानंः ॥ सपत्नहानोऽअभिमा
तिजिच्चस्वेगयेंजागृह्यप्प्रंयुच्छन् ॥३॥ इहैव ॥ इहैवाग्ग्नेऽअ
धिधारयारयिम्मात्त्वानिक्क्रंन्पूर्व्वंचितोंनिकारिणंः ॥ क्षत्रमं
ग्ग्नेसुयमंमस्त्तुतुब्भ्यंमुपसत्त्तावंर्द्धतान्तेऽअनिंष्टृतः ॥४॥ क्षत्रे

णाग्ग्ने ॥ क्षत्रेणाग्ग्ने स्वायुः सꣳरभस्व मित्रेणाग्ग्ने मित्रधेये यत
स्व ॥ सजातानाम्मध्यमस्त्था ऽएधि राज्ञामग्ग्ने विहव्यो दीदि
हीह ॥ ५ ॥ अतिनिहः ॥ अतिनिहो ऽअतिस्रिधोत्त्यचि
त्तिमत्त्यरातिमग्ग्ने ॥ विश्वाह्यग्ग्ने दुरिता सहस्वाथास्मभ्यꣳ
सहवीराꣳरयिन्दाः ॥ ६ ॥ अनाधृष्ष्यो जातवेदाः ॥ अनाधृ
ष्ष्यो जातवेदा ऽअनिष्ष्टृतो विराडग्ग्ने क्षत्रभृद्दीदिहीह ॥ विश्वा
ऽआशाः प्प्रमुञ्चन्न्मानुषीर्भियः शिवेभिरद्य परिपाहि नो वृधे

॥ ७ ॥ बृहंस्प्पतेसवितरं ॥ बृहंस्प्पतेसवितर्ब्बोधयैनह्हुसंᳪशि
तञ्चित्त्सन्तरांᳪसᳪशिशाधि ॥ ब्बर्द्धयैनम्महुतेसौभंगायव्वि
श्वंऽएनमनुंमदन्तुदेवाः ॥ ८ ॥ अमुत्त्रभूयादधं ॥ अमुत्त्रभू
यादधयद्यमस्यबृहंस्प्पतेऽअभिशंस्त्तेरमुञ्चरं ॥ प्रत्त्यौहताम
श्विनांमृत्त्युमंस्म्माहेवानांमग्नेभिषजाशचींभिरं ॥ ९ ॥ उद्व
यम् ॥ उद्व्यन्तमंसस्प्पारिस्वुरंपश्श्यन्तऽउत्त्तरम् ॥ देवन्देवत्त्रा
सूर्य्यमगंन्मज्ज्योतिरुत्त्तमम् ॥ १० ॥ [१०-१] ऊर्द्धांऽअं

॥ ६० ॥ स्यसमिधोभवन्त्यूर्द्ध्वाशुक्क्राशोचीᳬंष्यग्ग्नेः ॥ द्युमत्तमासुप्प्र
तीकस्यसूनोः ॥ ११ ॥ तनूनपादसुरः ॥ तनूनपादसुरोव्वि ॥ २७ ॥
श्ववेदादेवोदेवेषुदेवः ॥ पथोऽअनक्क्तुमद्ध्वाघृतेन ॥ १२ ॥
मद्ध्वायज्ज्ञम् ॥ मद्ध्वायज्ज्ञन्नक्क्षसेप्प्रीणानोनराशᳬसोऽअग्ग्ने ॥
सुकृद्देवःसविताव्विश्ववारः ॥ १३ ॥ अच्छायम् ॥ अच्छाय
मेतिशवसाघृतेनेडानोव्वह्निर्न्नमसा ॥ अग्निᳬंस्स्रुचोऽअद्ध्वरे ॥ ६० ॥
षुप्प्रयत्सु ॥ १४ ॥ सयक्क्षत् ॥ सयक्क्षदस्यमहिमानमग्ग्नेः

सऽईम्मुन्द्रासुप्प्रयसं÷ ॥ व्वसुश्चेतिंष्ठोव्वसुधातंमश्च ॥१५॥ द्वारों
देवीः॥ द्वारोदेवीरन्वंस्यव्विश्श्वेव्व्रतादंदन्तेऽअग्ग्नेः ॥ उरुव्व्यचंसो
धाम्म्नापत्त्यंमानाः॥१६॥ शतम् १६००॥ तेऽअंस्य॥ तेऽअंस्य
योषंणेदिव्व्येनंयोनांऽउषासानक्क्तां ॥ इमँय्युज्ज्ञमंवतामद्ध्वर
न्नं÷ ॥ १७ ॥ दैव्व्याहोतारा ॥ दैव्व्याहोतारांऽऊर्द्ध्वमंद्ध्वरन्नो
ग्ग्नेर्ज्जिह्वामभिगृंणीतम् ॥ कृणुतन्नःस्विष्टिम् ॥ १८ ॥ तिस्रो

---

१ योनाऽउषासा । अत्र ओकारात्परस्य उष इत्यस्य "उष महोभिर्नक्तमीकारैकारौकारनकारेभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेन उष इत्ययं ह्रस्वो दीर्घत्वमापद्यते महोभि इत्यादिपरेषु सत्सु । तेनात्र ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

देवीः ॥ तिस्रोदेवीर्बर्हिरेदᳪंसदन्त्विडासरस्वतीभारती ॥
महीगृणाना ॥१९॥ तन्नः ॥ तन्नस्तुरीपमद्भुतम्पुरुक्षुत्त्वष्टा
सुवीर्य्यम् । रायस्पोषंव्विष्ष्यतुनाभिमस्मे ॥ २० ॥ व्वन
स्पतेव ॥ व्वनस्पतेवसृजाररराणस्त्मनादेवेषु ॥ अग्निर्हव्यᳪं
शमितासूदयाति ॥ २१ ॥ अग्नेस्वाहा । कृणुहिजातवेदऽ
इन्द्रायहव्यम् ॥ व्विश्वेदेवाहविरिदञ्जुषन्ताम् ॥ २२ ॥ ॥ ६१ ॥
[१२-२] पीवोऽअन्नारयिवृधः । सुमेधाश्श्वेतश्शिषक्तिनि

युतामभिश्रीः ॥ तेवायवेसमनसोवितस्थुर्विश्वेन्नरं÷स्वप
त्यानिचकुः ॥ २३ ॥ रायेनु । यञ्जज्ञतूरोदसीमेरायेदेवीधि
षणांधातिदेवम् ॥ अधंवायुन्नियुतं÷सश्चतस्वाऽउतश्वेतंवसुंधि
तिन्निरेके ॥ २४ ॥ आपोह ॥ आपोहयद्बृहतीर्विश्वमायन्गर्
भन्दधानाजनयन्तीरग्निम् ॥ ततोदेवानाᳬसमवर्त्ततासुरे
कःकस्मैदेवायहविषाविधेम ॥ २५ ॥ यश्चित् ॥ यश्चिदापो
महिनापर्य्यपश्यद्दक्षन्दधानाजनयंतीर्य्यज्ञम् ॥ योदेवे

सं. ५०

ष्व॒धि दे॒वऽएक॒ऽआसी॒त्कस्मै॑ दे॒वाय॑ ह॒विषा॑ विधेम ॥ २६ ॥
प्रया॑भिः ॥ प्रया॑भि॒र्य्यासि॑ दा॒श्वाꣳस॒मच्छा॑ नि॒युद्भि॑र्व्वायवि॒ष्ट
ये॑ दुरो॒णे ॥ नि नो॑ र॒यिꣳसु॒भोज॑सँयु॒वस्व॒ नि वी॒रङ्गव्य॒मश्व्यं॑ च
राधः॑ ॥ २७ ॥ आ नः॑ ॥ आ नो॑ नि॒युद्भिः॑ श॒तिनी॑भिरध्व॒रꣳ
स॑ह॒स्रिणी॑भि॒रुप॑ याहि य॒ज्ञम् ॥ वायो॑ऽअ॒स्मिन्त्सव॑ने मादय
स्व यू॒यम्पा॑त स्व॒स्तिभि॒ः सदा॑ नः ॥ २८ ॥ नि॒युत्वा॑न्वायो ॥
नि॒युत्वा॑न्वाय॒वा ग॑ह्य॒यꣳशु॒क्रो ऽअ॑यामि ते ॥ गन्ता॑सि सु॒न्व

तोगृहम् ॥ २९ ॥ व्वायोशुक्कः ॥ व्वायोशुक्कोऽअयामितेम
द्धोऽअग्ग्रन्दिविष्टिषु ॥ आयाहिसोमंपीतयेस्प्पार्होदेवनियुत्त्वं
ता ॥ ३० ॥ व्वायुरंग्ग्रेगाः ॥ व्वायुरंग्ग्रेगायंज्ज्ञप्प्रीःसाकङ्गन्म
नंसायज्ज्ञम् ॥ शिवोनियुद्धिंः शिवाभिंः ॥ ३१ ॥ व्वायोये । तेस
हस्त्रिणोरथांसस्त्तेभिरागंहि ॥ नियुत्त्वान्त्सोमंपीतये ॥ ३२ ॥
एकंयाच । दशभिंश्श्चस्वभूतेद्धाब्भ्यांमिष्टयेंव्विᳬशतीच ॥
तिसृभिंश्श्चव्वहंसेत्त्रिᳬशताचनियुद्धिंर्व्वायविहताव्विमुञ्च ॥ ३३ ॥

तवंव्वायो ॥ तवंव्वायवृतस्प्पते[1]त्त्वष्ट्टुंर्ज्जामातरद्भुत ॥ अवाᳪं
स्यावृंणीमहे॥३४॥ [१२-३] अभित्त्वा। शूरनोनुमोदुंग्ग्धाऽ
इवधेनवंः॥ ईशांनमुस्यजगंतᳪं स्वर्द्दृशमीशांनमिन्द्रतस्त्थुषंः
॥ ३५ ॥ नत्त्वावांन् ॥ नत्त्वावाँ२॥ ऽअन्न्योदिव्व्योनपात्थिं
वोनजातोनजंनिष्ष्यते ॥ अश्श्वायन्तोंमघवन्निन्द्रव्वाजिनोंग
व्व्यन्तंस्त्त्वाहवामहे ॥ ३६ ॥ त्वामित् ॥ त्वामिद्धिहवांमहे

---

१ ऋतस्प्पते अत्र। "प्रकृत्या कपयोः खफयोश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इति प्रकृतिभावे प्राप्ते "ऋतावरौ च परयोः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५१ सू.) ऋतः अवरश्च यथासंख्यं पतिपरयोः सकारेण व्यवधीयते। इति सकारे तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्त्वम्।

सातौव्वाजस्यकारवं÷ ॥ त्वांव्वृत्रेष्विन्द्रसत्त्पतिन्नरस्त्त्वाङ्का
ष्ठास्वर्व्वतः ॥ ३७ ॥ सत्त्वम् ॥ सत्त्वन्नश्चित्रव्वज्ज्रहस्तधृ
ष्णुयामहस्त्त्वानोऽअद्रिवः ॥ गामश्श्वंरत्थ्यमिन्द्रसङ्किर
सत्राव्वाजन्नजिग्ग्युषे ॥ ३८ ॥ कयानः ॥ कयानश्चित्रऽ
आभुवदूतीसदावृधःसखा ॥ कयाशचिष्ठयावृता ॥ ३९ ॥
कस्त्त्वा । सत्त्योमदानाम्मंहिष्ठोमत्त्सदन्धसः ॥ दृढाचिदा
रुजेव्वसु ॥ ४० ॥ अभीषुणं÷ ॥ अभीषुणःसखीनामविता

१ अभीषुणः । अत्र अभीषुनः । अत्र समानपदत्वाभावेन णत्वाप्राप्तौ "निषणाय°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८१ सू.) इत्यनेन णत्वं निपात्यते ।

जरितृणाम् ॥ शतम्भवास्यूतये ॥ ४१ ॥ सुज्ज्ञायंज्ज्ञावं ॥
सुज्ज्ञायंज्ज्ञावोऽअग्नयेगिरागिराचुदक्षसे ॥ प्रप्रंवुयमुमृतं
ज्ञातवेदसम्प्रियम्मित्रन्नशंᳩसिषम् ॥४२॥ पाहिनं÷ ॥ पाहि
नोऽअग्नऽएकयापाह्युतद्वितीयया ॥ पाहिगीर्भिस्त्तिसृभिं
रूर्ज्जाम्पतेपाहिचंतसृभिर्वसो ॥ ४३ ॥ ऊर्ज्जोनपांतम ॥
ऊर्ज्जोनपांतᳩसहिनायमंस्मयुर्द्दाशेमहुव्यदांतये ॥ भुवद्वा
जेष्ष्ववितांभुवंद्वृधऽउतत्रातातनूनांम् ॥ ४४ ॥ संवृत्त्सरो

सि । परिवत्त्सुरोसीदावत्त्सुरोसीद्वत्त्सुरोसिव्वत्त्सुरोसि ॥ उष संस्त्तेकल्पन्तामहोरात्त्रास्त्तेकल्पन्तामर्द्धमासास्त्तेकल्पन्ता म्मासास्त्तेकल्पन्तामृतवस्त्तेकल्पन्ताꣳसंव्वत्त्सरस्त्तेकल्प ताम् ॥ प्रेत्त्याऽएत्त्यैसञ्चाञ्चप्प्रचसारय ॥ सुपर्ण्णचिदंसितया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवश्सीद ॥ ४५ ॥ [११-४] इति श्रीवाज-सनेयसंहितायां सप्तविꣳशोऽध्यायः ॥ २७॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ होतायक्षदेकादश, देवंबर्हिर्द्दादश,

पुनरप्येवं, चत्त्वारः षट्चत्त्वारिꣳशत् [अ. २८ मं. ४६
अनु. ४] हरिः ॐ ॥ होताँयक्षत् ॥ होताँयक्षत्त्समिधेन्द्र
मिडस्प्पदेनाभाँपृथिव्याऽअधिं ॥ दिवोव्वर्ष्मन्त्समिंद्ध्यतऽ
ओजिष्ठश्चर्षणीसहाँव्वेत्त्वाज्ज्यंस्यहोतर्य्यज ॥ १ ॥ होतां
यक्षत्तनूनपांतमूतिभिं÷ ॥ होताँयक्षत्तनूनपांतमूतिभिर्ज्जे
तारमपराजितम् ॥ इन्द्रन्देवꣳस्वर्व्विदम्पथिभिर्म्मधुमत्त

---

१ चर्षणीसहांवेत्तु । अत्र "भाविभ्य सः पं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन चर्षणीशब्दात्परस्य सस्य षत्वापत्तौ "पृथिवीदिव्युपरिचर्षणि शकुनियासिभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८४ सू.) इत्यनेन तत्परस्य सस्य प्रकृतिभावे न षत्वम् ।

मैत्रैराशꣳसैनुतेजंसाव्वेत्त्वाज्ज्यंस्यहोतर्य्यंज ॥ २ ॥ होतां

सक्क्षदिडांभिरिन्द्रम् ॥ होतांसक्क्षदिडांभिरिन्द्रंमीडितमाजु

ह्वानममंर्त्त्यम् ॥ देवोदेवैश्सवींर्य्योंव्वज्ज्रंहस्त्तꣳपुरन्दरोव्वेत्त्वा

ज्ज्यंस्यहोतर्य्यंज ॥ ३ ॥ होतांसक्क्षद्बर्हिषीन्द्रंम् ॥ होतां

सक्क्षद्बर्हिषीन्द्रंन्निषद्वरंव्वृंषभन्नर्य्यापसम् ॥ व्वसुंभीरुद्रैरांदि

त्त्यैःꣳसयुग्भिर्ब्बर्हिरासंदद्वेत्त्वाज्ज्यंस्यहोतर्य्यंज ॥ ४ ॥ होतां

सक्क्षदोजोन ॥ होतांसक्क्षदोजोनव्वीर्य्यꣳसहोद्वारऽइन्द्रंम

वर्द्धयन् ॥ सुप्प्रायुणाऽअस्म्मिन्न्युज्ज्ञेव्विश्श्रंयन्तामृतावृधो
द्धारऽइन्द्रायमीढुषेव्यन्त्वाज्ज्यस्युहोतुर्य्यज ॥ ५ ॥ होता
यक्क्षद्दुषेऽइन्द्रस्य । धेनूसुदुघेमातरांमुही ॥ सुवातरौनते
जंसाव्वत्समिन्द्रमवर्द्धतांव्वीतामाज्ज्यस्युहोतुर्य्यज ॥ ६ ॥ होता
यक्क्षुद्दैव्व्याहोतारा । भिषजासखायाहुविषेन्द्रम्भिषज्ज्यतः ॥
कवीदेवौप्प्रचेतसाविन्द्रायधत्तऽइन्द्रियंव्वीतामाज्ज्यस्युहोत
र्य्यज ॥७॥ होतायक्क्षत्तिस्रोदेवीः ॥ होतायक्क्षत्तिस्रोदेवी

र्न्नभेषजन्त्रयंस्त्रिधातवोपसऽइडासरस्वतीभारतीमही॰ ॥ इन्द्रं
पत्नीर्हविष्म्मतीर्व्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ८ ॥ होतायक्षत्
त्त्वष्टारमिन्द्रम् ॥ होतायक्षत्त्वष्टारमिन्द्रन्देवम्भिषजᳪंसुय
जङ्घृतश्रियम् ॥ पुरुरूपᳪंसुरेतसम्मघोनमिन्द्रायत्त्वष्टादधदि
न्द्रियाणिव्वेत्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥९॥ होतायक्षद्वनस्पतिᳪं
शमितारम् ॥ होतायक्षद्वनस्पतिᳪंशमितारᳪंशतक्क्रतुन्धि
योजोष्टारमिन्द्रियम् ॥ मद्ध्वासमञ्जन्पथिभिःसुगेभिःस्वदाति

यज्ज्ञम्मधुनाघृतेनव्वेत्त्वाज्ज्यंस्यहोतर्य्यजं ॥१०॥ होतांयक्षद्
दिन्द्रꣳस्वाहां ॥ होतांयक्षदिन्द्रꣳस्वाहाज्ज्यंस्यस्वाहामेदंसꣳ
स्वाहांस्तोकानाꣳस्वाहास्वाहांकृतीनाꣳस्वाहांहव्यसूक्क्तीना
म् ॥ स्वाहांदेवाऽआंज्ज्यपाजुषाणाऽइन्द्रऽआज्ज्यंस्यव्यन्तुहो
तर्य्यजं ॥ ११ ॥ [११-१] देवम्बर्हिरिन्द्रंम् ॥ देवम्बर्हि
रिन्द्रꣳसुदेवन्देवैर्व्वीरवंत्स्तीर्ण्णंव्वेद्यांमवर्द्धयत् ॥ व्वस्तोर्वृत
म्प्राक्क्तोभृतꣳरायाबर्हिष्मतोत्त्यंगाद्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्वेतुय

जं ॥ १२ ॥ देवीर्द्वारः ॥ देवीर्द्वारऽइद्दंᳲसङ्घातेव्वीड्वीरर्य्या
मंन्नवर्द्धयन् ॥ आवत्त्सेनतरुणेनकुमारेणंचमीवतापाव्वाणᳲ
रेणुकंकाटन्नुदन्तांव्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्यन्तुयजं ॥ १३ ॥ देवीऽ
उषासानक्ता ॥ देवी[1]ऽउषासानक्तेन्द्रंᳲयज्ञेप्प्रयत्त्यह्वेताम् ॥
देवीर्व्विशᳲप्प्रायांसिष्टाᳲसुप्प्रीतेव्वसुधितेव्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्वी
ताँऽयजं ॥ १४ ॥ देवीजोष्ट्री ॥ देवीजोष्ट्रीव्वसुधितीदेवमि

---

१ देवी उषासा। अत्र "उषमहोभिर्नक्तमीकारैकारौकारनकारेभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेन देवीशब्दस्थेकारात्परस्य उष इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः।

न्द्रंमवर्द्धताम्॥ अयांव्यन्याघाद्वेषाॐस्यान्याव्वंक्षद्वसुव्वारुर्यां
णियजंमानायशिक्षितेव्वंसुवनेव्वसुधेयंस्यव्वीताँरुयज ॥ १५ ॥
देवीऽऊर्ज्जाहुती ॥ देवीऽऊर्ज्जाहुतीदुघेसुदुघेपयसेन्द्रंमवर्द्धता
म् ॥ इषमूर्ज्जमन्याव्वंक्षत्सग्धिसपीतिमन्यानवेनपूर्व्वन्दयं
मानेपुराणेननवमधांतामूर्ज्जमूर्ज्जाहुतीऽऊर्ज्जयंमानेव्वसुव्वारुर्यां
णियजंमानायशिक्षितेव्वंसुवनेव्वसुधेयंस्यव्वीताँरुयज ॥ १६ ॥
देवादैव्यां ॥ देवादैव्याहोतांरादेवमिन्द्रंमवर्द्धताम् ॥ हुताघे

शङ्सावाभांष्ट्रींव्वसुव्वारुर्यांणिय्यजंम्मानायशिकिक्षुतौव्वंसुवनैव्वसु
धेयंस्यव्वीतांरुय्यज ॥ १७ ॥ देवीस्त्तिस्त्रः ॥ देवीस्त्तिस्रास्त्ति
स्रोदेवीःपतिमिन्द्रंमवर्द्धयन् ॥ अस्पृंक्क्षद्भारंतीदिवंᳬरुद्रैर्य्य
ज्ञᳬसरंस्वतीडाव्वसुंमतीगृहान्वंसुवनैव्वसुधेयंस्यव्यन्तुय्यज
॥ १८ ॥ देवऽइन्द्रं÷ ॥ देवऽइन्द्रोनराशंसंस्त्रिवरूथस्त्रिब
न्धुरोदेवमिन्द्रंमवर्द्धयत् ॥ शतेनंशितिपृष्ठानामाहितᳬसहस्रेण
प्प्रवंर्त्ततेमित्रावरुणेदंस्यहोत्रमर्हतोबृहस्प्पातिंस्त्तोत्रमश्विना

द्धंरुर्यवंव्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्वेतुयजं ॥ १९ ॥ देवोदेवैः ॥ देवो
देवैर्व्वनस्प्पतिर्हिरण्ण्यपण्र्णोमधुशाखहंसुपिप्पलोदेवमिन्द्रंमव
र्द्धयत् ॥ दिवमग्ग्रेणास्पृक्क्षदान्तरिंक्क्षम्पृथिवीमंदृढंहीद्वसुव
नेव्वसुधेयंस्यव्वेतुयजं ॥ २० ॥ देवम्बर्हिः ॥ देवम्बर्हिर्व्वारितो
नान्देवमिन्द्रंमवर्द्धयत् ॥ स्वासुस्त्थमिन्द्रेणासंन्नमन्न्याब
र्हीछंष्ष्यभ्य्यभूद्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्वेतुयजं ॥ २१ ॥ देवोऽ ॥ ६९ ॥
अग्निः ॥ देवोऽअग्निश्स्विष्टकृद्देवमिन्द्रंमवर्द्धयत् ॥ स्विष्टकृ

र्वन्तिस्वष्टकृत्स्विष्टमुद्य करोतुनोव्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्वेतुयज ॥ २२ ॥ अग्निमुद्य । होतारमवृणीतायँऽयजमानः पचन्पक्तीः पचन्पुरोडाशम्बध्नन्निन्द्रायच्छागम् ॥ सूपस्थाऽअद्य देवोव्वनस्पतिरभवदिन्द्रायच्छागेन ॥ अघत्तम्मेदस्तः प्रतिपचताग्ग्रभीदवीवृधत्पुरोडाशेन ॥ त्वामद्यऽऋषे[1] ॥ २३ ॥ [१२-२]

होतायक्क्षत्समिधानम्महत् ॥ होतायक्क्षत्समिधानम्महद्यशः सुसमिद्धं व्वरेण्यमग्निमिन्द्रं व्वयोधसम् ॥ गायत्रीञ्छन्दः

---

१. अ. २१, मं. ६१—त्वामद्यऽऋषऽ आ० ॥ १ ॥ इति प्रतीकः ॥

इन्द्रियन्त्र्याविङ्गांव्वयोदधद्धेत्वाज्ज्यंस्यहोतर्र्यज ॥ २४ ॥ होता
यक्क्षत्तनूनपातमुद्भिदं ॥ होतायक्क्षत्तनूनपातमुद्भिदुँय्य
ङ्गर्ब्भमदितिर्द्दधेशुचिमिन्द्रंव्वयोधसं ॥ उष्णिणहञ्छन्दऽ
इन्द्रियन्दित्त्यवाहङ्गांव्वयोदधद्धेत्वाज्ज्यंस्यहोतर्र्यज ॥ २५ ॥
होतायक्क्षदीडेन्न्यमीडितम् ॥ होतायक्क्षदीडेन्न्यमीडितंव्वृत्रह
न्तमिडाभिरीड्यहसहःसोममिन्द्रंव्वयोधसं ॥ अनुष्टुभञ्छ
न्दऽइन्द्रियम्पञ्चाविङ्गांव्वयोदधद्धेत्वाज्ज्यंस्यहोतर्र्यज ॥२६॥

॥ ७० ॥

होतायक्षत्सुबर्हिषम्पूषण्वन्तम् ॥ होतायक्षत्सुबर्हिषम्पू
षण्वन्तममर्त्त्यंᳩसीदन्तम्बर्हिषिप्प्रियेमृतेन्द्रँव्वयोधसम् ॥
बृहतीञ्छन्दऽइन्द्रियन्त्रिवत्सङ्गांव्वयोदधद्द्वेत्वाज्ज्यस्यहोतर्य्य
ज ॥२७॥ होतायक्षद्व्यचस्वतीᳬसुप्प्रायणाᳬ ॥ होतायक्ष
द्व्यचस्वतीᳬसुप्प्रायणाऽऋतावृधोद्द्वारोदेवीर्हिरण्ययीर्ब्ब्रह्म
णमिन्द्रँव्वयोधसम् ॥ पङ्क्तिञ्छन्दऽइहेन्द्रियन्तुर्य्यवाहङ्गांव्व
योदधद्व्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ २८ ॥ होतायक्षत्सुपेशा

सासुशिल्पे। बृंहतीऽउभेनक्तोषासानदंर्शतेविश्वमिन्द्रंव्वयो
धसंम् ॥ त्रिष्टुभुञ्छन्दंऽइहेन्द्रियम्पंष्ठवाहङ्गांव्वयोदधंद्धीता
माज्ज्यंस्यहोतुर्य्यज ॥२९॥ होतांयक्षुत्प्रचेतसादेवानांम् ॥
होतांयक्षुत्प्रचेतसादेवानांमुत्तमँय्यशोहोतांरादैव्यांकवीस
युजेन्द्रंव्वयोधसंम्॥ जगंतिञ्छन्दंऽइन्द्रियमंनड्वाहङ्गांव्वयोदधं
द्धीतामाज्ज्यंस्यहोतुर्य्यज ॥३०॥ होतांयक्षुत्पेशंस्वतीस्तिस्त्र
स्त्रः ॥ होतांयक्षुत्पेशंस्वतीस्तिस्त्रोदेवीर्हिरंण्ययीब्भारंती

बृहतीर्म्महीःपतिमिन्द्रंव्वयोधसम् ॥ व्विराजञ्छन्दऽइहेन्द्रि
यन्धेनुङ्गान्नव्वयोदधद्व्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३१ ॥ होता
यक्षत्सुरेतसन्त्वष्टारम् ॥ होतायक्षत्सुरेतसन्त्वष्टारम्पुष्टिव
र्द्धनꣳरूपाणिबिभ्रतम्पृथक्पुष्टिमिन्द्रंव्वयोधसम् ॥ द्विपदञ्छ
न्दऽइन्द्रियमुक्षाणङ्गान्नव्वयोदधद्वेत्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज३२॥
होतायक्षद्वनस्पतिꣳशमितारम्॥होतायक्षद्वनस्पतिꣳश
मितारꣳशतक्क्रतुꣳहिरण्ण्यपर्ण्णमुक्त्थिनꣳरशनाम्बिभ्रतंव्व

शिम्भगमिन्द्रंव्वयोधसम् ॥ ककुभञ्छन्दऽइहेन्द्रियंव्वेहतङ्गांव्व
योदधद्वेत्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३३ ॥ होतायक्षत्त्स्वाहाकृती
रग्निम् ॥ होतायक्षत्त्स्वाहाकृतीरग्निङ्गृहपतिम्पृथग्वरुणम्भे
षजङ्कविङ्क्षत्त्रमिन्द्रंव्वयोधसम् ॥ अतिच्छन्दसञ्छन्दऽइन्द्रि
यम्बृहदृषभङ्गांव्वयोदधद्व्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३४ ॥
[११-३] देवम्बर्हिः ॥ देवम्बर्हिर्व्वयोधसन्देवमिन्द्रमवर्द्ध ॥ ७२ ॥
यत् ॥ गायत्र्याच्छन्दसेन्द्रियञ्चक्षुरिन्द्रेव्वयोदधद्वसुवनेव्वसु

धेयंस्यव्वेतुयजं ॥ ३५ ॥ देवीर्द्धारः ॥ देवीर्द्धारौव्वयोधसङ्
शुचिमिन्द्रमवर्द्धयन् ॥ उष्णिहाच्छन्दसेन्द्रियम्प्राणमिन्द्रे
व्वयोदधंद्वसुवनैव्वसुधेयंस्यव्यन्तुयज ॥ ३६ ॥ देवीऽउषासा
नक्ता । देवमिन्द्रंव्वयोधसन्देवीदेवमवर्द्धताम् ॥ अनुष्टुभा
च्छन्दसेन्द्रियम्बलमिन्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनैव्वसुधेयंस्यव्वीताँऽयजं
॥ ३७ ॥ देवीजोष्ट्री ॥ देवीजोष्ट्रीव्वसुधितीदेवमिन्द्रंव्वयो
धसन्देवीदेवमवर्द्धताम् ॥ बृहत्त्याच्छन्दसेन्द्रियꣳश्रोत्रमि

न्द्रेवयोदधंद्वसुवनेंवसुधेयंस्यवीताँऽ३यज ॥ ३८ ॥ देवीऽऊ
र्ज्जाहुंती ॥ देवीऽऊर्ज्जाहुंतीदुघेंसुदुघेपयसेन्द्रंम्वयोधसंन्देवी
देवमंवर्द्धताम् ॥ पङ्क्त्याच्छन्दसेन्द्रियꣳशुक्रमिन्द्रेवयोद
धंद्वसुवनेंवसुधेयंस्यवीताँऽ३यज ॥ ३९ ॥ देवादैव्यां ॥ देवा
दैव्याहोतारादेवमिन्द्रंवयोधसंन्देवौदेवमंवर्द्धताम् ॥ त्रिष्टुभा
च्छन्दसेन्द्रियन्त्विषिमिन्द्रेवयोदधंद्वसुवनेंवसुधेयंस्यवीता
ऽ३यज ॥ ४० ॥ देवीस्तिस्रः ॥ देवीस्तिस्रास्तिस्रोदेवीर्वयो

धसम्पतिमिन्द्रंमवर्द्धयन् ॥ जगत्त्याच्छन्दंसेन्द्रियᳪं शूषमि
न्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्यन्तुयजं ॥ ४१ ॥ देवोनराशᳪं
सं÷ ॥ देवोनराशᳪंसोदेवमिन्द्रंव्वयोधसंन्देवोदेवमंवर्द्धयत् ॥
व्विराजाच्छन्दंसेन्द्रियᳪंरूपमिन्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनेद्वसुधेयस्य
व्वेतुयजं ४२ ॥ देवोव्वनस्पति÷ ॥ देवोव्वनस्पतिर्हेंवमिन्द्रं
व्वयोधसंन्देवोदेवमंवर्द्धयत् ॥ द्विपदाच्छन्दंसेन्द्रियम्भगमि
सं. ५२ न्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्वेतुयजं ॥ ४३ ॥ देवम्बर्हिः ॥

देवम्बर्हिर्व्वारितीनान्देवमिन्द्रँव्वयोधसन्देवन्देवमवर्द्धयत् ॥
ककुभाच्छन्दसेन्द्रियँउस्सशऽइन्द्रेव्वयोदधद्वसुवनेव्वसुधेयस्यव्वे
तुयज ॥ ४४ ॥ देवोऽअग्निः । स्विष्टकृद्देवमिन्द्रँव्वयोधसन्दे
वोदेवमवर्द्धयत् ॥ अतिच्छन्दसाच्छन्दसेन्द्रियंक्षत्रमिन्द्रेव्व
योदधद्वसुवनेव्वसुधेयस्यव्वेतुयज ॥ ४५ ॥ अग्निमद्य ।
होतारमवृणीतायँउयजमानःपचन्पक्तीःपचन्पुरोडाशम्बध्न
न्निन्द्रायव्वयोधसेच्छागम् ॥ सूपस्थाऽअद्यदेवोव्वनस्पतिर ॥ ७४ ॥

भवदिन्द्रायव्वयोधसेच्छागेन ॥ अघुत्तम्मेदुस्त्तश्प्रतिपचुता ग्ग्रंभीदवींवृधत्पुरोडाशेन ॥ त्वांमद्यऽऋंषे ॥ ४६ ॥ [१२-४]

इतिश्रीवाजसनेयसंहितायाम् अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ समिद्धोऽअग्नेकादश, यदक्रन्दस्त्रयोदश, समिद्धोऽअद्यद्वादश, केतुंकृण्वँश्चतुर्व्विꣳशति, श्चत्वारःषष्टिः [अ. २९ मं. ६० अनु. ४] ॥

हरिः ॐ ॥ समिद्धोऽअग्नन् ॥ समिद्धोऽअग्नन्कुदंरम्मती

१. अ. २१ ॥ मं. ६१. ॥ त्वामद्यऽऋषऽ० १ ॥ इति प्रतीकः ॥

नाङ्घृतमग्ग्नेमधुमत्त्पिन्न्वमानः ॥ व्वाजीव्वहन्न्वाजिनञ्जातवे
दोदेवानांव्वक्क्षिप्प्रियमासधस्त्थम् ॥१॥ घृतेनाञ्जन् ॥ घृते
नाञ्जन्त्सम्पथोदेवयानान्प्रजानन्न्वाज्ज्यप्प्येतुदेवान् ॥ अनु
त्त्वासप्तेप्प्रदिशःसचन्ताᳫंस्वधामस्म्मैयजमानायधेहि ॥२॥
ईड्यश्च ॥ ईड्यश्चासिव्वन्द्यश्चव्वाजिन्नाशुश्चासिमेध्ध्यश्चसप्ते ॥
अग्निष्ट्वादेवैर्व्वसुभिःसजोषाःप्प्रीतंव्वह्निंव्वहतुजातवेदाः ॥ ३॥
स्तीर्णम्बर्हिः। सुष्टरीमाजुषाणोरुपृथुप्प्रथमानम्पृथिव्व्याम् ॥

देवेभिर्युक्तमदितिः सजोषाः स्योनङ्कृण्वाना सुविते दधातु ॥ ४ ॥ एताऽउवः । सुभगा विश्वरूपा विपक्षोभिः श्रयमाणाऽ उदातैः ॥ ऋष्वाः सतीः कवषः शुम्भमाना द्वारो देवीः सुप्राय णा भवन्तु ॥ ५ ॥ अन्तरा मित्रावरुणा ॥ अन्तरा मित्रावरु णा चरन्ती मुखँ यज्ञानामभि संविदाने ॥ उषासावाꣳसुहिर ण्ये सुशिल्पेऽऋतस्य योनाविह सादयामि ॥ ६ ॥ प्रथमावा म् ॥ प्रथमावाꣳसरथिना सुवर्णा देवौ पश्यन्तौ भुवनानि वि

श्वां ॥ अपिंप्प्रयन्नोदंनावाम्मिमानाहोतांराज्ज्योतिं÷प्प्रदिशां
दिशन्तां ॥ ७ ॥ आदित्त्यैर्न्नो÷ ॥ आदित्त्यैर्न्नोभारंतीव्वष्टुय
ज्ञꣳसरंस्वतीसहरुद्रैर्न्नंऽआवीत् ॥ इडोपंहूताव्वसुंभिꣳसजोषां
यज्ञन्नोदेवीरमृतेषुधत्त ॥८॥ त्वष्टांव्वीरम् ॥ त्वष्टांव्वीरन्देवकां
मञ्जजानत्त्वष्टुरर्व्वाजायतऽआशुरश्वं÷ ॥ त्वष्टेदंव्विश्वम्भुवंनञ्ज
जानव्बहो꞉कर्त्तारंमिहयंक्षिहोतꣳ ॥९॥ अश्वोघृतेनं ॥ अश्वोघृ
तेनत्त्मन्न्यासमंक्तऽउपंदेवाँ २॥ऽऋतुश꞉पाथंऽएतु ॥ व्वनस्प्प

तिर्द्देवलोकम्प्रजानन्नग्निनाहव्यास्वदितानिवक्षत् ॥ १० ॥
प्रजापतेस्तपसा । वावृधानःसद्योजातोदधिषेयज्ञमग्ने ॥
स्वाहाकृतेनहविषापुरोगायाहिसाध्याहविरदन्तुदेवाः ॥ ११ ॥
[११-१] यदक्रन्दः । प्रथमञ्जायमानऽउद्यन्त्समुद्रादु
तवापुरीषात् ॥ श्येनस्यपक्षाहरिणस्यबाहूऽउपस्तुत्यम्महि
जातन्तेऽअर्वन् ॥ १२ ॥ यमेनदत्तम् ॥ यमेनदत्तन्त्रितऽ
एनमायुनगिन्द्र[1]ऽएणम्प्रथमोऽअध्यतिष्ठत् ॥ गन्धर्वोऽअस्य

१ इन्द्रऽएणम् । अत्र असमानपदत्वेनाप्राप्तौ "निषण्णाय रथवाहणमिन्द्रऽएणम्०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन णत्वं निपात्यते ।

रशनामगृभ्णन्त्सूरादश्वंवसवोनिरतष्ट ॥ १३ ॥ असिय
मः ॥ असियमोऽअस्यादित्योऽअर्वन्नसित्रितोगुह्येनव्रतेन ॥
असिसोमेनसमयाविपृक्तऽआहुस्तेत्रीणिदिविबन्धनानि
॥ १४ ॥ त्रीणिते ॥ त्रीणितऽआहुर्दिविबन्धनानित्रीण्यप्सु
त्रीण्यन्तःसमुद्रे ॥ उतेवमेवरुणश्छन्त्स्यर्वन्यत्रातऽआहुः
परमञ्जनित्रम् ॥ १५ ॥ इमातेवाजिन् ॥ इमातेवाजिन्नव
मार्जनानीमाशफानाꣳसनितुर्निधाना ॥ अत्रातेभद्रारश

नाऽअंपश्श्यमृतस्य्ययाऽअंभिरक्क्षंन्तिगोपाः ॥ १६ ॥ आत्क्मा
नंन्ते ॥ आत्क्मानंन्तेमनंसारादंजानामवोदिवापतयंन्तम्प
तङ्गम् ॥ शिरोऽअपश्श्यम्पथिभिं÷सुगेभिररेणुभिर्ज्जेहमान
म्पतत्रि ॥ १७ ॥ अंत्रांते । रूपमुत्तममंपश्श्यञ्जिगींषमा
णमिषऽआपदेगोः ॥ यदातेमर्त्तोऽअनुभोगमानडादिद्ग्रसिं
ष्ठऽओषंधीरजीगः ॥ १८ ॥ अनुत्त्वा ॥ अनुत्त्वारथोऽअनु
मर्य्योऽअर्व्वन्ननुगावोऽनुभगं÷कनीनाम् ॥ अनुव्व्रातासस्त्तवं

१ अत्राते । अत्र ते परे अत्रशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य "पूर्णो जहीमस्तेष्वत्र" (शु. य. प्रा. ३ अ. १२१ सू.) इत्यनेन दीर्घः ।

शु. य. संहि॰ ॥ ७८ ॥

सुकस्व्यमीयुरनुदेवाममिरेव्वीरुर्ष्यन्ते ॥ १९ ॥ हिरण्ण्यशृङ्गो उ. वि. अ.
यं ॥ हिरण्ण्यशृङ्गोयोऽअस्यपादामनोजवाऽअवरऽइन्द्रऽ ॥ २९ ॥
आसीत् ॥ देवाऽइदस्यहविरद्यमायन्योऽअर्वन्तम्प्रथमोऽअ
द्ध्यतिष्ठत् ॥ २० ॥ ईर्म्मान्तासःसिलिकमद्ध्यमासः ॥ ईर्म्मा
न्तासःसिलिकमद्ध्यमासःसꣳशूरणासोदिव्व्यासोऽअत्त्याः ॥
हꣳसाऽइवश्श्रेणिशोयतन्तेयदाक्षिषुर्द्दिव्व्यमज्ममश्श्वाः ॥ ७८ ॥
॥ २१ ॥ तवशरीरम् ॥ तवशरीरम्पतयिष्ण्णवर्व्वन्तवचित्तं

व्वातंऽइवड्क्रंजीमान् ॥ तवशृङ्गाणिव्विष्ठिंतापुरुत्त्रारण्ण्येषुजर्ब्भुं
राणाचरन्ति ॥२२॥ उपप्प्र ॥ उपप्प्रागाच्छसंनंव्वाज्ज्यव्वींदेवद्रीं
चामनंसादीद्धानः ॥ अजःपुरोनीयतेनाभिरस्यानुपश्श्चात्कव
योंयन्तिरेभाः ॥२३॥ उपप्प्र ॥ उपप्प्रागात्त्परमंय्यत्सधस्त्थम
र्व्वाँ २॥ऽअच्छांपितरम्मातरंञ्च ॥ अद्यादेवाञ्जुष्टंतमोहिगम्म्याऽ
अथाशांस्त्तेदाशुषेव्वार्य्याणि ॥२४॥ [१३-२] समिद्धोऽअद्य ।

१ अजिमान् । अत्र "शृणुतत्विषिध्रजिभयत पिबेतस्तनिष्ठरक्षा मकारे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११७ सू.) इत्यनेन मकारे परे एते दीर्घा भवन्ति तेन दीर्घे अजीमान् ।

मनुषोदुरोणेदेवोदेवान्यजसिजातवेदः ॥ आचवहमित्रमह
श्चिकित्त्वान्त्वन्दूतःकविरसिप्प्रचेताः ॥२५॥ तनूनपात्त्पथः ॥
तनूनपात्त्पथऽऋतस्ययानान्मद्ध्वासमञ्जन्त्स्वदयासुजिह्व ॥ म
न्मानिधीभिरुतयज्ञमृन्धन्देवत्राचकृणुह्यद्ध्वरन्नः ॥२६॥ नरा
शꣳसस्यमहिमानम् ॥ नराशꣳसस्यमहिमानमेषामुपस्तोषा
मयजतस्ययज्ञैः ॥ येसुक्क्रतवःशुचयोधियन्धाःस्वदन्तिदेवा
ऽउभयानिहव्व्या ॥२७॥ आजुह्वानऽईड्यः ॥ आजुह्वानऽ

ईड्योव्वन्द्यश्श्चायांह्यग्नेव्वसुंभिꣳसजोषाꣳ॥ त्वन्देवानांमसियह्व
होतासऽएंनान्यक्क्षीषितोयजीयान्॥२८॥ प्राचीनंम्बर्हिः। प्प्र
दिशांपृथिव्यावस्तोरस्यावृंज्ज्यतेऽअग्ग्रेऽअह्नाम्॥ व्युंप्प्रथतेव्वि
तरंव्वरीयोदेवेब्भ्योऽअदितयेस्योनम्॥२९॥ व्यचंस्वतीरुर्व्विया।
श्श्रंयन्ताम्पतिंब्भ्योनजनंयꣳशुम्भंमानाꣳ॥ देवीर्द्वारोबृहतीव्वि
र्व्विश्श्वमिन्वादेवेब्भ्योभवतसुप्प्रायणाꣳ॥३॥० आसुष्ष्वयन्ती।य
जतेऽउपाकेऽउषासानक्क्तासदतान्नियोनौ॥ दिव्येयोषणेबृहती

१ उपाकेऽउपासा। अत्र एकारात्परस्य उष इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य "उषमहोभिर्नक्ते०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारः।

सं. ५३

सुरुक्मेऽअधिश्श्रियꣳशुक्रपिशन्दधाने॥३१॥ दैव्याहोतारा।
प्प्रथमासुवाचामिमानायज्ज्ञम्मनुषोयजध्ध्यै॥ प्रचोदयन्ताव्वि
दथेषुकारूप्प्राचीनञ्ज्योतिः प्प्रदिशादिशन्ता॥३२॥ आनः॥
आनोयज्ज्ञम्भारतीतूयमेत्विडामनुष्ष्वदिहचेतयन्ती॥ तिस्रो
देवीर्बर्हिरेदꣳस्योनꣳसरस्वतीस्वपसꣳसदन्तु॥३३॥ यऽइमे।
द्यावापृथिवीजनित्रीरूपैरपिꣳशद्भुवनानिव्विश्श्वा॥ तम[1]द्यहोत ॥८०॥

---

१ अद्यहोतरि। अत्र "अद्य तं हकारचकारभवतवृणीमहेदेवेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११५ सू.) इत्यनेन हकारे परे दीर्घे प्राप्ते "नहोतरि" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११६ सू.) इत्यनेन निषेधान्न दीर्घः।

रिषितोयजीयान्देवन्त्वष्टारमिहयंक्षिविद्वान् ॥ ३४ ॥ उपाव

सृजत्क्मन्न्यां । समञ्जन्देवानाम्पाथऽऋतुथाहवीᳪंषि ॥ व्वनं

स्प्पतिः शमितादेवोऽअग्निः स्वदन्तुहव्यम्मधुनाघृतेन॥३५॥

सद्योजातः॥सद्योजातोव्यमिमीतयज्ञमग्निर्देवानामभवत्पु

रोगाः ॥ अस्यहोतुः प्प्रदिश्यृतस्यव्वाचिस्वाहाकृतᳪं हविरद

न्तुदेवाः ॥३६॥ [१२-३] केतुङ्कृण्णवन् ॥ केतुङ्कृण्णवन्नकेत

---

१ वनस्प्पतिः । अत्र "पत्यौ च सकारेण" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५० सू.) इत्यनेन पतिशब्दे परे वनशब्दः सकारेण व्यवधीयते । तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वे रूपम् । "प्रकृत्या कपयोः खफयोश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इत्यस्यापवादोऽयम् ।

वेपेशोमर्य्याऽअपेशसे ॥ समुषद्भिरजायथाः ॥३७॥ जीमूत
स्येवभवति ॥ जीमूतस्येवभवतिप्प्रतीकँय्यद्वर्म्मीयातिसमदा
मुपस्त्थे ॥ अनाविद्धयातन्न्वाजयत्त्वꣳसत्त्वाव्वर्म्मणोमहिमा
पिपर्त्तु ॥ ३८ ॥ धन्न्वनागाः ॥ धन्न्वनागाधन्न्वनाजिञ्जयेमध
न्न्वनातीव्व्राःसमदोजयेम ॥ धनुꣳशत्त्रोरपकामङ्कृणोतिधन्न्व
नासर्व्वाःप्प्रदिशोजयेम ॥ ३९ ॥ व्वक्ष्यन्तीवेत् ॥ व्वक्ष्यन्ती
वेदागनीगन्तिकर्ण्णम्प्प्रियꣳसखायम्परिषस्वजाना ॥ सोषेव

शिङ्क्ते्व्वितताधिधन्वत्त्वुयाऽइ्य॑समंनेपारयंन्ती ॥ ४० ॥ तेऽ
आचरंन्ती ॥ तेऽआचरंन्तीसमंनेवयोषांमातेवपुत्त्रम्बिभृता
मुपस्त्थें ॥ अपशत्रूंन्व्विद्ध्यतार्ठंसंविदानेऽआर्त्नींऽइमेव्वि
ष्फुरन्तींऽअमित्त्रांन् ॥ ४१ ॥ बह्वीनाम्पिता । बहुरंस्यपुत्त्र
श्चिश्चाकृंणोतिसमंनावगत्त्यं ॥ इषुधिःसङ्काःपृतंनाश्चसर्व्वाः
पृष्ठेनिनंद्धोजयतिप्प्रसूंतः ॥ ४२ ॥ रथेतिष्ठंन् ॥ रथेतिष्ठंन्नय
तिव्वाजिनंःपुरोयत्त्रंयत्त्रकामयंतेसुषारथिः ॥ अभीशूंनाम्म

हिमानम्पनायतमनः पश्चादनुयच्छन्तिरश्मयः ॥ ४३ ॥
तीव्रान्घोषान् ॥ तीव्रान्घोषान्कृण्वतेवृषपाणयोश्वारथेभिः
सहवाजयन्तः ॥ अवक्रामन्तःप्रपदैरमित्रान्क्षिणन्तिशत्रूँ
१॥ऽरनपव्ययन्तः ॥४४॥ रथवाहणꣳहविः ॥ [1]रथवाहणꣳ
हविरस्यनामयत्रायुधन्निहितमस्यवर्म्म ॥ तत्रारथमुपशग्मꣳ
सदेमविश्वाहावयꣳसुमनस्यमानाः ॥ ४५ ॥ स्वादुषꣳसदः ॥ ८२ ॥

---

१ रथवाहणः। अत्र थकारेण व्यवधानाण्णत्वाप्राप्तौ "निषण्णाय रथवाहणमिन्द्रऽएणम्परिणीयते समिन्द्रणऽउरुष्याणो रक्षाणः पूणःपुणःपूणासस्त्या स्त्वर्णास्थूरिणौप्रणऽआयूंषि" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ क.) इत्यनेन णत्वं निपात्यते।

पितरः ॥ स्वादुषंसदः पितरो वयोधाः कृच्छ्रेश्रितः[1] शक्तीवन्तो गभीराः ॥ चित्रसेना इषुबला अमृध्राः सतोवीरा उरवो व्रातसाहाः ॥ ४६ ॥ ब्राह्मणासः पितरः ॥ ब्राह्मणासः पितरः सोम्यासः शिवे नो द्यावापृथिवी अनेहसा ॥ पूषा नः पातु दुरितादृतावृधो रक्षा[2] माकिर्नो अघशंस ईशत ॥ ४७ ॥ सुपर्णं वस्ते । मृगो अस्या दन्तो गोभिः सन्नद्धा पतति प्रसूता ॥

१ शक्तीवन्तः । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमति०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ क.) इत्यनेन वन्त इति वकारे परे शक्तिशब्दस्य ह्रस्वेकारस्य दीर्घेकारः ।
२ रक्षामा । अत्र "शृणुतस्विषिभ्रजि" (शु. य. प्रा. ३ अ. १११ सू.) इत्यनेन माकारे परे रक्षशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः । तेन रक्षामा ।

॥ ८३ ॥ यत्रा[1]नरः सम्पतन्ति कुमारा विशिखाइव । तत्रा नो ब्रह्मणस्पतिरदितिः शर्म यच्छतु विश्वाहा शर्म यच्छतु ॥ ॥ २९ ॥

यत्रानरः सङ्खविचद्रवन्तितत्रास्ममभ्यामिषंवः शर्म्मयः सन्
॥ ४८ ॥ ऋजीतेपरि । वृङ्धिनोऽश्मांभवतुनस्तनूः ॥ सोमोऽ
अधिब्रवीतुनोदितिः शर्म्मयच्छतु ॥ ४९ ॥ आजङ्घन्ति ॥
आजङ्घन्तिसान्वेषाञ्जघनाँ२॥ऽउपजिघ्नते ॥ अश्वाजनिप्र
चेतसोश्वान्त्समत्सुचोदय ॥ ५० ॥ अहिरिवभोगैः । पर्य्येति
बाहुञ्ज्यायाहेतिम्परिबाधमानः ॥ हस्तघ्नोविश्वावयुना
निविद्वान्पुमान्पुमांसम्परिपातुविश्वतः ॥ ५१ ॥ वनं ॥ ८३ ॥

[1] यत्रानरः । अत्र "नरस्सस्तऽऋपीत्नस्तऽआहुर्नियुक्तिष्पु यत्र" (शु. य. प्रा. ३ अ. १२२ सू.) इत्यनेनात्र नरपरे यत्रशब्दाकारस्य दीर्घः ।

स्प्पतेव्वीड्वङ्गः ॥ व्वनस्प्पतेव्वीड्वङ्गोहिभूयाऽअस्म्मत्त्सखाप्प्र
तरणःसुवीरः ॥ गोभिःसन्नद्धोऽअसिव्वीडयस्वास्त्थाता
तेजयतुजेत्त्वानि ॥ ५२ ॥ दिवःपृथिव्याः ॥ दिवः
पृथिव्याःपर्य्योजऽउद्भृतंव्वनस्प्पतिब्भ्यःपर्य्याभृतꣳसहः ॥
अपामोज्ज्मानम्परिगोभिरावृतमिन्द्रस्यव्वज्ज्रꣳहविषारथँय्य
ज ॥ ५३ ॥ इन्द्रस्यव्वज्ज्रः ॥ इन्द्रस्यव्वज्ज्रोमरुतामनीक

१ दिवःपृथिव्याः । इत्यत्र "दिवोऽककुत्पृथिव्योः" (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेनाककुत्पृथिव्योः सत्वनिषेधाद्विसर्जनीय एव नान्यत् ।

॥ ८४ ॥ म्मित्रस्यगर्ब्भोव्वरुणस्यनाभिः॑ ॥ सेमान्नोहृव्यदातिञ्जुषाणो
देवरथप्प्रतिहृव्यागृभाय ॥ ५४ ॥ उपश्वासय । पृथिवीमुत
द्यामपुरुत्रातेमनुताव्विष्ठितञ्जगत् ॥ सदुन्दुभेसजूरिन्द्रेणदेवै
र्दूराद्दवीयोऽअपसेधशत्रून् ॥ ५५ ॥ आक्क्रन्दय ॥ आक्क्रन्द
यबलमोजोनऽआधानिष्टनिहिदुरिताबाधमानः॑ ॥ अपप्प्रो

१ सः इमाम् इति पदद्वयम् । अत्र "सऽओषधीमयोः" (शु. य. प्रा. ३ अ. १५ सू.) इत्यनेन इमे परे सपदघटितस्य विसर्जनीयस्य "लोपे च गुणे सेमाम्" इति सिद्ध्यति । २ निष्टनिहि । अत्र "नेः स्त्यास्तनोः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७० सू.) नेरुपसर्गात्परस्य स्त्यास्तनयोः सकारस्य षकारः । इति स्तनोः सकारस्य षत्वे ष्टुत्वे "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः"। (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन द्वित्वम् ।

थदुन्दुभेदुच्छुनाऽइतऽइन्द्रस्यमुष्टिरसिवीडयस्व ॥ ५६ ॥
आमूः ॥ आमूरजप्प्रत्त्यावर्त्तयेमाःकेतुमद्दुन्दुभिर्व्वावदी
ति ॥ समश्वपर्ण्णाश्चरन्तिनोनरोस्म्माकमिन्द्ररथिनोजयन्तु
॥ ५७ ॥ आग्नेयःकृष्णग्ग्रीवः । सारस्वतीमेषीबब्भ्रुः
सौम्म्यःपौष्णःश्यामःशितिपृष्ठोबार्हस्पत्त्यःशिल्पोवैश्व

---

१ रथिनो जयन्तु । अत्र "ऋषरेभ्यः०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन "स्वरयवहकपैश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) इत्यनेनैतैर्व्यवधानविहितस्य णत्वस्य विहितारिक्तशथकारव्यवधानेनाप्राप्तावपि "शिलिसिवर्गमध्यमव्यवहितोऽपि" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९६ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावो विधीयते। इदं शिष्यबुद्धिव्युत्पादनार्थम्।

देवऽऐन्द्रोरुणोमारुतश्कुल्म्माषऽऐन्द्राग्नश्सꣳहितोधोरामः
सावित्रोवारुणश्कृष्णऽएकशितिपात्पेत्वः ॥ ५८ ॥ अग्न
येनीकवते ॥ अग्नयेनीकवतेरोहितानिरनड्वानधोरामौसावि
त्रौपौष्णौरजतनाभीवैश्वदेवौपिशङ्गौतूपरौमारुतश्कुल्म्माष
ऽआग्नेयश्कृष्णोजश्सारस्वतीमेषीवारुणश्पेत्वः ॥ ५९ ॥
अग्नयेगायत्रायत्रिवृतेराथन्तरायाष्टाकपालऽइन्द्रायत्रैष्टु ॥ ८५ ॥
भायपञ्चदशायबार्हतायैकादशकपालोविश्वेभ्योदेवेभ्योजा

गतेभ्य॑ः सप्तद॒शेभ्यो॒ वैरू॒पेभ्यो॒ द्वाद॑शकपालो मि॒त्रावरु॑णाभ्या॒मानु॑ष्टुभाभ्यामेकवि॒ꣳशाभ्यां॒ वैरा॒जाभ्यां पय॒स्या॒ बृह॒स्पत॑ये पाङ्क्ता॑य त्रि॒ण॒वाय॑ शाक्व॒राय॑ च॒रुः स॑वि॒त्र औष्णि॑हाय त्रयस्त्रि॒ꣳशाय॑ रैव॒ताय॒ द्वाद॑शकपालः प्राजाप॒त्य॒श्च॒रुरदि॑त्यै॒ विष्णु॑पत्न्यै च॒रुर॒ग्नये॑ वैश्वान॒राय॒ द्वाद॑शकपा॒लोऽनु॑मत्त्या अ॒ष्टाक॑पालः ॥६०॥ [२४-४]॥ इतिश्रीवाजसनेयसंहितायामेकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥२९॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्र-

सं. ५४

म् ॥ देवसवितः षट्, तपसेकौलालꣳषोडश, द्वौ द्वाविꣳशतिः ॥
[अ. ३० मं. २२ अ. २] हरिःॐ॥ देवसवितः ॥ देवसवितः
प्प्रसुवयज्ञम्प्रसुवयज्ञपतिम्भगाय ॥ दिव्योगन्धर्वः केतपूः
केतन्नःपुनातुव्वाचस्प्पतिर्व्वाचन्नःस्वदतु ॥ १ ॥ तत्सवितुः ॥
तत्सवितुर्व्वरेण्यम्भर्गोदेवस्यधीमहि ॥ धियोयोनः प्प्रचो
दयात् ॥ २ ॥ व्विश्वानिदेव । सवितर्दुरितानिपरासुव ॥
यद्भद्रन्तन्नऽआसुव ॥ ३ ॥ व्विभक्तारꣳहवामहे ॥ व्विभ

क्त्कारꣳ हवामहे व्वसोश्चित्रस्य राधसः ॥ सवितारन्नृचक्षसम्
॥४॥ ब्रह्मणे ब्राह्मणम् ॥ ब्रह्मणे ब्राह्मणङ्क्षत्राय राजन्यम्म
रुद्भ्यो व्वैश्श्यन्तपसे शूद्रन्तमसे तस्क्करन्नारकाय व्वीरहणम्पा
प्प्मने क्क्लीबमाक्क्रयायाऽअयोगूङ्कामाय पुँश्चलूमतिक्क्रुष्टाय
मागधम् ॥ ५ ॥ नृत्ताय सूतम् ॥ नृत्ताय सूतङ्गीताय शैलूषन्ध
र्म्माय सभाचरन्नरिष्ठायै भीमलन्नर्म्माय रेभꣳ हसाय कारिमान
न्दाय स्त्रीषखम्प्रमदे कुमारीपुत्रम्मेधायै रथकारन्धैर्य्याय तक्क्षा

णम् ॥ ६ ॥ [६-१] तपसेकौलालम् ॥ तपसेकौलालम्मा
यायैकर्मारꣳरूपायमणिकारꣳशुभेवपꣳशरव्यायाऽइषुका
रꣳहेत्यैधनुष्कारङ्कर्मणेज्याकारन्दिष्टायरज्जुसर्जम्मृत्यवे
मृगयुमन्तकायश्वनिनम् ॥ ७ ॥ नदीभ्यःपौञ्जिष्ठम् ॥
नदीभ्यःपौञ्जिष्ठमृक्षीकाभ्योनैषादम्पुरुषव्याघ्रायदुर्मदं
गन्धर्वाप्सरोभ्योव्रात्यम्प्रयुग्भ्यऽउन्मत्तꣳसर्पदेवजने
भ्योऽप्रतिपदमयेभ्यःकितवमीर्यतायाऽअकितवम्पिशाचे

ब्भ्योबिदलकारीँय्यातुधानेब्भ्यःकण्टकीकारीम् ॥८॥ सन्ध
यैजारम्॥ सन्धयैजारङ्गेहायौपपतिमार्त्त्यैपरिवित्तन्निर्ऋत्त्यैप
रिविविदानमराद्ध्याऽएदिधिषुःपतिन्निष्कृत्त्यैपेशस्कारीꣳ
सञ्ज्ञानायस्मरकारीम्प्रकामोद्यायोपसदंव्वर्ण्णायानुरुधम्ब
लायोपदाम्॥९॥ उत्त्सादेब्भ्यःकुब्जम्॥ उत्त्सादेब्भ्यःकुब्ज
म्प्रमुदेव्वामनन्द्वार्ब्भ्यःस्स्रामꣳस्वप्नायान्धमधर्म्मायबधिरम्प
वित्त्रायभिषजम्प्रज्ज्ञानायनक्क्षत्रदर्शमाशिक्क्षायैप्प्रश्निनमु

पशिक्षायांऽअभिप्प्राश्निनंम्मर्य्यादायैप्प्रश्नविवाकम् ॥ १० ॥
अर्म्मैब्भ्योहस्तिपम् ॥ अर्म्मैब्भ्योहस्तिपञ्जवायांश्वपम्पुष्ट्यै
गोपालंव्वीर्य्यायाविपालन्तेजंसेजपालमिरांयैकीनाशंङ्कीलाला
यसुराकारम्भद्रायंगृहपᳪंश्रेयंसेवित्तधमाध्ध्यंक्क्ष्यायायानुक्क्ष
त्तारंम् ॥ ११ ॥ भायैदार्व्वाहारम् ॥ भायैदार्व्वाहारम्प्रभायांऽअ
ग्न्येधम्ब्रध्नस्यंव्विष्टपायाभिषेक्तारंव्वर्षिष्ठायनाकायपरिवेष्टा
रन्देवलोकायंपेशितारम्मनुष्ष्यलोकायंप्प्रकरितारᳪसर्व्वेब्भ्यो ॥ ८८ ॥

लोकेभ्यंऽउपसेक्तारमवंऽऋत्त्यैव्वधायोपमन्थितारम्मेधाय
[1]व्वासःपल्पूलीम्प्रकामायरजयित्रीम् ॥ १२ ॥ ऋतयेस्त्तेनहृ
दयम् ॥ ऋतयैस्त्तेनहृदयंव्वैरहत्त्यायपिशुनंव्विविक्त्त्यैक्ष
त्तारमौपद्रष्ट्र्यायानुक्षत्तारम्बलायानुचरम्भूम्म्नेपरिष्क्क
न्दम्प्रियायप्प्रियवादिनमरिष्ट्ट्याऽअश्वसादᳪस्वर्ग्गायलोकाय
भागदुघंव्वर्षिष्ठायनाकायपरिवेष्टारम् ॥ १३ ॥ मन्न्यवेयस्त्ता

---

१. वासः पल्पूलीम् । अत्र "समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन षकारे प्राप्ते "वाजपतिर्वासऽएदिधिषुरन्तःपर्शव्येनान्तः पार्श्व्यमिति च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३८ सू.) इति सूत्रेण वासशब्दघटितविसर्जनीयस्य षकारनिषेधः ।

पम् ॥ मन्न्यवैयस्त्तापङ्क्तोधांयनिसरँस्योगांयस्रोक्त्तारॠशोकां
याभिसत्त्तीरङ्क्षेमांयाब्रिमोक्त्तारंमुत्त्कूलनिकूलेब्भ्यांस्त्रिष्ठिनंब
पुंषेमानस्कृत७ शीलांयाञ्जनीकारीन्निर्ऋत्त्यैकोशकारीँस्युमा
यासूम् ॥ १४ ॥ सुमायंसमसूम् ॥ सुमायंसमसूमर्थर्व
ब्भ्योवंतोकाठंसंवत्त्सरायंपर्स्यांयिणीम्पारिवत्त्सरायाविंजाता
मिदावत्त्सरायातीत्त्वंरीमिद्धत्त्सरायांतिष्क्ककद्दंरींबत्त्सरायाब्वि
जंर्ज्जराठंसंवत्त्सरायपलिंक्कनीमृभुब्भ्योंजिनसन्ध६साद्धेब्भ्यं

१चर्म्मम्न्नम् ॥ १५ ॥ सरोभ्योधैवरम् ॥ सरोभ्योधैवरमु
पस्त्थावराभ्योदाशंवैशन्ताभ्योबैन्दन्नड्वलाभ्यःशौष्क्क
लम्पारायमार्ग्गारमवारायकेवर्त्तन्तीर्त्थेभ्यऽआन्दंविषमे
भ्योमैनालꣳस्वनेभ्यःपर्ण्णकङ्गुहाभ्यःकिरातꣳसानुभ्यो
जम्भकम्पर्व्वतेभ्यःकिम्पूरुषम् ॥ १६ ॥ बीभत्त्सायैपौ
ल्कसम् ॥ बीभत्त्सायैपौल्कसंव्वर्ण्णायहिरण्यकारन्तुला

१ चर्म्मम्न्नम्। अत्र "ऋषरेभ्यो०" (शु.य.प्रा.३अ.८५सू.) इत्यनेन समानपदे प्राप्तस्य णत्वस्य "इन्द्राग्नी०" (शु.य.प्रा.३अ.९३सू.) इत्यनेन निषेधान्न णत्वम्।

यैवाणिजम्पश्चादोषायग्ग्लाविनंविश्वेभ्योभूतेभ्यःसिद्ध्म
लम्भूत्त्यैजागरणमभूत्त्यैस्वपनमार्त्त्यैजनवादिनंव्यृद्ध्याअपग
ल्भꣳसꣳशरायम्प्रच्छिदम् ॥ १७ ॥ अक्षराजायकित
वम् ॥ अक्षराजायकितवङ्कृतायादिनवदर्शन्त्रेतायैकल्पिनं
न्द्वापरायाधिकल्पिनमास्क्कन्दायसभास्त्थाणुम्मृत्त्यवेगो
व्यच्छमन्तकायगोघातङ्क्षुधेयोगाम्विकृन्तन्तम्भिक्षमाणऽउ
पतिष्ठतिदुष्कृतायचरकाचार्य्यम्पाप्मनेसैलगम् ॥ १८ ॥ प्रति

श्रुत्कायाऽअर्त्तनम् ॥ प्रतिश्रुत्कायाऽअर्त्तनङ्घोषायभषम
न्तायबहुवादिनमनन्तायमूकꣳशब्दायाडम्बराघातम्[1]महसेव्वी
णावादङ्क्रोशायतूणवद्ध्मम[2]वरस्परायꣳशङ्खद्ध्मंव्वनायव्वनप
मन्यतौरण्ण्यायदावपम् ॥१९॥ नर्म्मायपुँश्चलूम् ॥ नर्म्मायपुँश्च
लूꣳहसायकारिँय्यादसेशाबल्याङ्ग्रामण्ण्यङ्गणकमभिक्क्रोश

१ आडम्बराघातम् । अत्र "त आघादनाडम्बरात्" (शु.य.प्रा. ३ अ. ४८ सू.) इत्यनेनानाडम्बरात्परस्य विधानादाघातशब्दघटितस्य तकारस्य मूर्धन्यत्वं (टः) न भवति । २ अवरस्पराय । अत्र "प्रकृत्या कखयोः पफयोश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इति "अवरः" इत्यस्य विसर्गस्य प्रकृतिभावे प्राप्ते "ऋतावरौ च पतिपरयोः" (शु. य. प्रा. अ. ३ सू. ५०) ऋतः अवरश्च शब्दौ सकारेण व्यवधीयेते यथासंख्यं पतिपरयोः । इत्यनेनात्रावरशब्दस्य विसर्गस्य परे पदपरे सत्वे जाते "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वे रूपम् ।

कुन्तान्त्महसेव्वीणावादम्पाणिग्घ्नन्तूणवद्ध्मन्तान्नृत्तायान
न्दायतलवम् ॥२०॥ अग्नयेपीवानम् ॥ अग्नयेपीवानम्पृथिव्यै
पीठसर्प्पिणंव्वायवेचाण्डालमन्तरिक्षायव्वꣳशनर्त्तिनन्दिवेख
लतिꣳसूर्य्यायहर्य्यक्षन्नक्षत्रेभ्यःकिर्म्मिरञ्चन्द्रमसेकिला
समह्नेशुक्लम्पिङ्गाक्षꣳरात्र्यैकृष्णम्पिङ्गाक्षम् ॥२१॥ अथै
तान् ॥ अथैतानष्टौव्विरूपानालभतेतिदीर्घञ्चातिह्रस्वञ्चाति ॥ ९१ ॥

१ अतिस्स्थूलम्। अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ क.) इत्यनेन समानपदे स्थूलस्य सस्य षकारे प्राप्ते "अनुसन्तनोतु बृहस्पतिसुतस्य सुसमिद्धाय सुसन्दृशमभिसत्वाऽभिसंविशन्तु सुसस्यातिस्थूलं०" (शु. य. प्रा. अ. ३ सू. ८२) इत्यनेन प्रकृतिभावे न षत्वम्। तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शाः" (शु. य. प्रा. ४ अ: १०२ सू.) इति थस्य द्वित्वे चर्त्वे तकारः।

स्त्थूलञ्चातिंकृशञ्चातिंशुक्लञ्चातिंकृष्णञ्चातिंकुल्वञ्चातिंलोम
शञ्च ॥ अशूद्द्राऽअब्ब्राह्मणास्त्तेप्प्राजापत्त्याः ॥ मागधः पुँश्श्च
लीकितवःक्क्लीबोशूद्द्राऽअब्ब्राह्मणास्त्तेप्प्राजापत्त्याः ॥ २२॥
[१६-२] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां त्रिंशत्तमोऽध्यायः
॥ ३० ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ सहस्त्र-
शीर्षा षोडश,ञ्चःसंभृतः षट्, द्वौ द्वाविꣳशतिः [अ. ३१
सं. ५५ मं. २२ अनु. २] ॥ हरिःॐ ॥ सहस्त्रशीर्षापुरुषः । सह

स्राक्षःसहस्रपात् ॥ सभूमिꣳसर्वतंस्पृत्वात्त्यतिष्ठद्दशाङ्गु
लम् ॥ १ ॥ पुरुषऽएव ॥ पुरुषएवेदꣳसर्वँय्यद्भूतँय्यच्चभा
व्यम् ॥ उतामृतत्त्वस्येशानोयदन्नेनातिरोहति ॥ २ ॥ एता
वानस्य । महिमातोज्यायाँश्चपूरुषः ॥ पादोस्यविश्वाभूता
निंत्रिपादस्यामृतन्दिवि ॥ ३ ॥ त्रिपादूर्द्ध्वः ॥ त्रिपादूर्द्ध्वऽ
उदैत्पुरुषःपादोस्येहाभवत्पुनः ॥ ततोविष्वङ्व्यक्क्राम

त्साशनानशनेऽअभि ॥ ४ ॥ ततोविराट् ॥ ततोविराडजा

यतव्विराजोऽअधिपूरुषः ॥ सजातोऽअत्त्यरिच्यतपश्चाद्भूमि
मथोपुरः॥५॥ तस्म्माद्यज्ज्ञात्॥ तस्म्माद्यज्ज्ञात्त्सर्व्वहुतः सम्भृं
तम्पृषदाज्ज्यम् ॥ पशूँस्त्ताँश्चक्क्रेव्वायव्यानारण्ण्याग्ग्राम्म्या
श्चये ॥६॥ तस्म्माद्यज्ज्ञात् ॥ तस्म्माद्यज्ज्ञात्त्सर्व्वहुतऽऋचः
सामानिजज्ज्ञिरे ॥ छन्दाᳬंसिजज्ज्ञिरेतस्म्माद्यजुस्त्तस्म्माद
जायत ॥ ७ ॥ तस्म्मादश्श्वाः ॥ तस्म्मादश्श्वाऽअजायन्त
येकेचोभयादतः ॥ गावोहजज्ज्ञिरेतस्म्मात्तस्म्माज्जाताऽअ

जा॒वय॑÷ ॥ ८ ॥ तँ॒ऽयु॒ज्ञम् ॥ तँ॒ऽयु॒ज्ञम्ब॒र्हिषि॒प्प्रौक्ष॒न्त्पुरु॑ष
ञ्जा॒तऽमं॑ग्ग्र॒तः॑ ॥ तेन॑दे॒वाऽअं॑यजन्तसा॒ध्याऽऋष॑यश्श्च॒ये ॥ ९ ॥
यत्पु॒रु॑षम् ॥ यत्पु॒रु॑षं॒व्व्यद॑धुः॒कति॒धाव्व्यं॑कल्पयन् ॥ मुख॒
ङ्किमं॑स्यासी॒त्किम्बा॒हूकिमु॒रूपादा॑ऽउच्च्येते ॥ १० ॥ ब्रा॒ह्म॒
णो॒स्य ॥ ब्रा॒ह्म॒णो॒स्य॒मु॒खं॑मासीद्बा॒हूरा॑ज॒न्न्य॒÷कृ॒तः॑ ॥ ऊ॒रू
तद॑स्य॒यद्वै॑श्श्य॑÷प॒द्भ्याᳪ॑शू॒द्रोऽअं॑जायत ॥ ११ ॥ च॒न्द्रमा॒
मन॑सः ॥ च॒न्द्रमा॒मन॑सोजा॒तश्श्चक्षो॒ः सूर्य्यौ॑ऽअजायत ॥

श्रोत्रांद्वायुश्चंप्प्राणश्चमुखांदुग्निरंजायत ॥ १२ ॥ नाब्भ्यांऽ
आसीत् ॥ नाब्भ्यांऽआसीदुन्तरिंक्क्षᳬंशीष्णोंद्यौश्समंवर्त्त
त ॥ पुद्भ्याम्भूमिर्द्दिशुᳬंश्रोत्रात्तथांलोकाँ२॥ऽअंकल्प्पयन्
॥ १३ ॥ यत्प्पुरुंषेण । हुविषांदेवायुज्ज्ञमतंन्वत ॥ वुसन्तो
स्यासीदाज्ज्यंङ्ग्रीष्म्मऽइद्ध्मश्शुरद्धुविः ॥ १४ ॥ सुप्प्तास्यां
सन् ॥ सुप्प्तास्यांसन्त्पपरिंधयुस्त्रिश्सुप्प्तसुमिधंᳬकृताः ॥ देवा
यद्युज्ज्ञन्तंन्वानाऽअबंद्ध्नन्पुरुंषम्पशुम् ॥१५॥ यज्ज्ञेनंयुज्ज्ञ

म् ॥ य॒ज्ञेन॑य॒ज्ञम॑यजन्तदे॒वास्तानि॒धर्म्मा॑णिप्प्रथ॒मान्या॑
सन् ॥ तेह॒नाकम्म॑हि॒मानः॑सचन्त॒यत्र॒पूर्वे॑सा॒ध्याःसन्ति॑दे॒वाः
॥ १६ ॥ [१६-१] अ॒द्भ्यःसम्भृ॑तः । पृथि॒व्यैरसा॑च्चवि॒
श्वक॑र्म्मणःसम॑वर्त्त॒ताग्रे॑ ॥ तस्य॒त्वष्टा॑वि॒दध॑द्रू॒पमे॑ति॒तन्म
र्त्यस्यदे॒वत्वमा॒जान॒मग्रे॑ ॥ १७ ॥ वेदा॒हम् ॥ वेदा॒हमे॒तम्पु॒
रु॑षम्म॒हान्त॑मादि॒त्यव॑र्ण्ण॒न्तम॑सः[1]प॒रस्ता॑त् ॥ तमे॒ववि॑दि॒त्वा

१ तमसःपरस्तात् । अत्र "तमसोऽपरस्तात्" (शु. य. प्रा. ३ अ. २६ सू.) इत्यनेन विधीयमानं सत्वं न भवति तत्रापरस्तादित्युक्तत्वात् ।

तिंमृत्त्युमैतिनान्न्यःपन्थांव्विद्यतेयंनाय ॥ १८ ॥ प्रजापंति
श्चरति ॥ प्रजापंतिश्चरतिगर्ब्भैऽअन्तरजांयमानोबहुधाव्विजा
यते ॥ तस्ययोनिम्परिंपश्श्यन्तिधीरास्त्तस्मिंन्न्हतस्त्थुर्ब्भुव
नानिव्विश्श्वां ॥१९॥ योदेवेब्भ्यं÷ ॥ योदेवेब्भ्यंऽआतपंतियो
देवानांम्पुरोहिंतः ॥ पूर्व्वौंयोदेवेब्भ्योंजातोनमोंरुचायब्ब्राह्मंये
॥ २० ॥ रुचम्ब्राह्मम् ॥ रुचम्ब्राह्ममञ्जनयंन्तोदेवाऽअग्ग्रेत
दंब्ब्रुवन् ॥ यस्त्त्वैवम्ब्राह्मणोव्विद्यात्तस्यंदेवाऽअंसन्वशें ॥ २१ ॥

श्रीश्चं॥ श्रीश्चंतेलक्ष्मीश्चपत्क्न्यांवहारोत्त्रेपार्श्वेनक्क्षत्राणिरूप
मश्विनौव्यात्तम् ॥ इष्णन्निषाणामुम्मंऽइषाणसर्व्वंलोकम्मंऽ
इषाण ॥ २२ ॥ [६-२]॥ इतिश्रीवाजसनेयसंहितायामे-
कत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनु-
वाकसूत्रम्॥ तदेव सप्त, वेनस्तन्नव, द्वौ षोडश [अ. ३२ मं.
१६ अनु. २]॥ हरिःॐ ॥ तदेव ॥ तदेवाग्निस्त्तदादित्त्यस्त्त
द्वायुस्त्तदुचन्द्रमाः ॥ तदेवशुक्क्रन्तद्ब्रह्मताऽआपःसम्प्रजा

पतिं ॥१॥ सर्व्वेनिमेषाः ॥ सर्व्वेनिमेषाजज्ञिरेविद्युतःपुरुषा
दधि ॥ नैनमूर्द्ध्वन्नतिर्य्यञ्चन्नमध्येपरिजग्रभत् ॥ २ ॥ नतस्य ।
प्रतिमाऽअस्तियस्यनाममहद्यशः ॥ हिरण्यगर्भऽइत्त्येष
मामाहिंसीदित्त्येषायस्मान्नजातऽइत्त्येषः ॥ ३ ॥ एषोह ।
देवः प्रदिशोनुसर्व्वाःपूर्व्वोहजातःसऽउगर्भेऽअन्तः ॥ सऽएव
जातःसजनिष्यमाणः प्रत्त्यङ्जनास्तिष्ठतिसर्व्वतोमुखः ॥४॥

---

१ हिरण्यगर्भःसं० चत्वारि० ४ अ. २५ मंत्र १०।११।१२।१३। ॥ १ मामाहिंसीत्. १ अ. १२ मं. १०२ ॥ १ यस्मान्न. १ १ इंद्रश्च. १ अ. ८ मं. ३६ मं. ३७ ॥ इति प्रतीकानि ॥

शु. य. संहि. ॥ १६ ॥

यस्म्मांज्जातम् ॥ यस्म्मांज्जातन्नपुराकिञ्चनैवयऽआंबभूवभुवं उ. वि. अ.

नानिव्विश्श्वां ॥ प्रजापंतिःप्प्रजयांसꣳरराणस्त्रीणिज्ज्योतीꣳषि ॥ ३२ ॥

षिसचतेसषोडुशी ॥ ५ ॥ येनुद्यौः ॥ येनुद्यौरुग्ग्राप्पृंथिवी

चंदृढायेनुस्वःस्तभितँय्येनुनाकः ॥ योऽअुन्तरिक्क्षेरजंसो

व्विमानःकस्म्मैदेवायंहुविषांव्विधेम ॥ ६ ॥ यङ्क्रन्दंसी ॥

यङ्क्रन्दंसीऽअवंसातस्त्तभानेऽअुभ्यैक्क्षेंताम्मनंसारेजंमाने ॥ ॥ १६ ॥

यत्राधिसूरऽउदितोव्विभातिकस्म्मैदेवायंहुविषांव्विधेम ॥

आंपोहयद्बृंहतीर्व्यश्चिदापं÷ ॥७॥ [७-१] वेनस्तत् ॥ वेन
स्तत्पंश्यन्निहितङ्गुहासद्यत्रविश्वम्भवत्येकंनीडम् ॥ तस्मिन्न
न्निदꣳसञ्चविचैतिसर्व्वꣳसऽओतःप्रोतश्चविभूःप्रजासु ॥८॥
प्रतत् ॥ प्रतद्वोचेदमृतन्नुविद्वान्गन्धर्व्वोधामविभृतङ्गुहासत् ॥
त्रीणिपदानिनिहितागुहास्ययस्तानिवेदसपितुःपितासत् ॥९॥
सनः ॥ सनोबन्धुर्ज्जनितासविधाताधामानिवेदभुवनानि

---

१ आपोंह. १ यश्चिंत्. १ अ. २८ मं. २५ मं. २६ इति प्रतीके ॥

व्विश्वा ॥ यत्रंदेवाऽअमृतंमानशानास्तृतीयेधामन्नद्ध्यैरयन्त
॥ १० ॥ परीत्त्यंभूतानि । परीत्त्यंलोकान्परीत्त्यसर्व्वाःप्प्रदि
शोदिशंश्च ॥ उपस्त्थायंप्प्रथमजामृतस्यात्त्मनात्त्मानम
भिसंविवेश ॥ ११ ॥ परिद्यावापृथिवी । सद्यऽइत्त्वापरिलो
कान्परिदिशःपरिस्वः ॥ ऋतस्यतन्तुंव्वितंतंव्विचृत्त्यतदपश्यत्
तदभवत्तदासीत् ॥ १२ ॥ सदसस्प्पतिम् ॥ सदसस्प्पति
मद्भुतम्प्प्रियमिन्द्रस्यकाम्म्यम् ॥ सनिम्मेधामयासिषꣳस्वाहा

॥ १३ ॥ माम्मेधाम् ॥ याम्मेधान्देवगणाः पितरश्चोपासते ॥
तयामामद्यमेधयाग्ग्नेमेधाविनङ्कुरुस्वाहा ॥ १४ ॥ मेधाम्मे ॥
मेधाम्मेव्वरुणोददातुमेधामग्ग्निः प्प्रजापतिः ॥ मेधामिन्द्रश्च
व्वायुश्चमेधान्धाताददातुमेस्वाहा ॥ १५ ॥ इदम्मे ॥ इदम्मे
ब्रह्मचक्क्षत्रञ्चोभेश्रियमश्श्नुताम् ॥ मयिदेवादधतुश्रियमुत्त
मान्तस्यैतेस्वाहा ॥ १६ ॥ [९-२] ॥ इतिश्रीवाजसनेय-
संहितायां द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥

सं. ५६

अनुवाकसूत्रम् ॥ अस्याजरासः सप्तदश, पश्चित् द्वादश, त्विभ्रा
ट् चतुर्दश, प्रवावृजऽएकादश, प्रवायुं पञ्चदश, प्रवीरया पञ्च
दश,ऽआनस्त्रयोदश, सप्त सप्तनवतिः [अ. ३३ मं. ९७
अनु. ७] ॥ हरिः ॐ॥ अस्याजरासः ॥ अस्याजरासोदमाम्
रित्राऽअर्च्चद्धूमासोऽअग्नयः पावकाः ॥ श्वितीचयः श्वात्रा
सोभुरण्यवोवनर्षदोवायवोनसोमाः ॥ १ ॥ हरंयोधूमके ॥ ९८ ॥

१ वनसदः इति पदम् । अत्र "वनसदोऽवेरो रेफेण" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४८ सू.) इत्यनेन सदशब्दे परे वनशब्दो रेफेण व्यवधीयते ।

तवᳬ ॥ हरेयोधूमकेतवोवातंजूताऽउपद्यविं ॥ सतंन्तेवृथंग
ग्नयं÷ ॥ २ ॥ सजानᳬ ॥ संजानोमित्रावरुणायजादेवाँ२ ॥ऽ
ऋतम्बृहत् ॥ अग्नेयक्षिस्वन्दमंम् ॥ ३ ॥ सुक्क्ष्वाहि । देव
हूतंमाँ२ ॥ऽअश्वाँ२ ॥ऽअग्नेरथीरिंव ॥ निहोतापूर्व्यश्संदᳬ ॥४॥
द्वेविरूपे । चरतᳬस्वर्थेंऽअन्यान्यांवत्समुपंधापयेते ॥
हरिरन्यस्याम्भवतिस्वधावांञ्छुक्क्रोऽअन्यस्यांन्दद्दृशेसुवर्च्चाᳬ

१ सजानो । अत्र सजशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य नः इति नकारे परे "धार्याव स्वेजाव" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारः।
२ स्वधावाञ्छुक्रः । अत्र "शकारे च" (शु. य. प्रा. ४ अ. ९६ सू.) इत्यनेन शकारे परे तवर्गश्चवर्गं प्राप्नोति । अतः शुक्रस्य शकारे परे स्वधावान् इत्यस्य नकारस्य ञकारः । ततः "परश्चास्पर्शपरश्छम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. ९७ सू.) इत्यनेन शकारस्य छकारे कृते "स्वधावाञ्छुक्र" इति ।

॥ ५ ॥ शतम् ॥ १७०० ॥ अयमिह । प्प्रथमोधायिधातृ
भिर्होतायजिष्ठोऽअद्ध्वरेष्ष्वीड्यंः ॥ समप्नवानोभृगवोविरुरु
चुर्व्वनेषुचित्रंविब्भ्वंविशेविशे ॥ ६ ॥ त्रीणिशता । त्रीसहस्रा
ण्यग्ग्निन्त्रिᳪशच्चदेवानवचासपर्य्यन् ॥ औक्षन्घृतैरस्तृणन्ब
र्हिरस्म्माऽआदिद्धोतारन्न्यसादयन्त ॥ ७ ॥ मूर्द्धानन्दिवः ॥
मूर्द्धानन्दिवोऽअरतिम्पृथिव्यावैश्वानरमृतऽआजातमग्ग्निम् ॥
कविᳪसम्म्राजमतिथिञ्जनानामासन्नापात्त्रञ्जनयन्तदेवाः ॥ ८ ॥

अ॒ग्निर्वृ॒त्राणि॑ । जङ्घनद्द्रविण॒स्युर्वि॑प॒न्यया॑ ॥ समि॑द्धᳬशु

क्रऽआहु॑तᳬ ॥९॥ वि॒श्वेभि॑ᳬसो॒म्म्यम् ॥ वि॒श्वेभि॑ᳬसो॒म्म्यम्म

द्ध्वग्न॒ऽइन्द्रे॑णवा॒युना॑ ॥ पिबा॑मि॒त्रस्य॒धाम॑भिᳬ ॥१०॥ आयत् ॥

आयदि॑षेनृ॒पाति॒न्तेज॒ऽआन॒ट्शु॒चिरेतो॒निषि॑क्त॒न्द्यौर॒भीके॑ ॥

अ॒ग्निᳬशर्द्ध॑मनव॒द्यँयुवा॑नᳬस्वा॒द्ध्यञ्ज॑नयत्सू॒दय॑च्च ॥११॥

अग्ने॒शर्द्ध॑ । महते॒सौभ॑गायत॒वद्यु॒म्नान्यु॑त्त॒मानि॑सन्तु ॥

१ पिबामित्रस्य । अत्र "ऋणुतत्विषिघ्रजिभवतपिबेतस्यमतिष्ठरक्षा मकारे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११७ क.) इत्यनेन मकारे बस्य दीर्घे पिबामित्रस्य ।

सञ्ज्ञास्प्पृत्त्य॑ᳬसुयमृमाकृणुष्व्वशत्त्रूयतामृभितिष्ठ्ठामहाᳬंसि
॥ १२ ॥ त्वाᳬंहि । मन्द्रतंमम्कर्कशोकैर्व्ववृमहेमहिन्नᳬःश्रो
ष्य्यंग्ग्ने ॥ इन्द्रन्नत्त्वाशवंसादेवतांव्वायुम्पृंणन्तिराधंसानृतंमाᳬः
॥ १३ ॥ त्वेऽअंग्ग्ने । स्वाहुतप्प्रियासं÷सन्तुसूरयं÷ ॥ यन्ता
रोयेमृघवांनोजनांनामूर्व्वान्दयंन्तुगोनाम् ॥ १४ ॥ श्रुधिश्श्रु
त्त्कर्ण्ण ॥ श्रुधिश्श्रुत्त्कर्ण्णवह्निभिर्द्देवैरंग्ग्नेसयावंभिᳬः ॥ आसी
दन्तुबर्हिषिमित्त्रोऽअंर्य्यमाप्प्रांतर्य्यावांणोऽअद्ध्वरम् ॥ १५ ॥

व्विश्श्वेषामदितिः ॥ व्विश्श्वेषामदितिर्य्यज्ज्ञियानांव्विश्श्वेषामति
थिर्म्मानुषाणाम् ॥ अग्ग्निर्द्देवानामवऽआवृणानः सुमृडीको
भवतुजातवेदाः ॥ १६ ॥ महोऽअग्ग्नेः । समिधानस्यश
र्म्मण्ण्यनागामित्रेव्वरुणेस्वस्त्तये ॥ श्रेष्ठेस्यामसवितुःसवीम
नितद्देवानामवोऽअद्याव्वृणीमहे ॥ १७ ॥ [१७-१] आप
श्चित् ॥ आपश्चित्त्पिपप्प्युस्त्तर्य्योनगावोनक्क्षन्नृतञ्जरितारस्त्तऽ

१ अद्या वृणीमहे । अत्र "अद्य तं हकारचकारभवतवृणीमहे देवेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११५ सू.) इत्यनेन अद्य इत्यस्य वृणीमहे परे दीर्घे अद्यावृणीमहे अद्य शब्दस्य दकारस्य स्वरात्सं० इत्यनेन द्वित्वम् ।

इन्द्र ॥ याहिवायुर्न्ननियुतौनोऽअच्छात्त्वᳯहिधीभिर्द्दयसेवि
वाजान् ॥ १८ ॥ गावऽउप ॥ गावऽउपावतावतम्महीयज्ज्ञ
स्यंरप्प्सुदा ॥ उभाकर्ण्णाहिरण्ण्यया ॥ १९ ॥ यदुद्य । सूरऽ
उदितेनागामित्त्रोऽअर्य्यमा ॥ सुवातिसविताभगः ॥ २० ॥
आसुतेसिञ्चतश्श्रियᳯरोदस्योरभिश्श्रियम् ॥ रसादधीतवृष
भम् ॥ तम्प्रत्क्कथायंव्वेनः ॥ २१ ॥ आतिष्ठन्तम्परि ॥ आति

१ तम्प्रत्क्कथा. १ अ. ७ मं. १२ ॥ १ अयंव्वेनः. १ अ. ७ मं. १६ ॥ इति प्रतीके ॥

ष्ठन्तम्परिविश्वेऽअभूषञ्छ्रियोव्वसानश्चरतिस्वरोचिः ॥ महत्त

द्द्वृष्णोऽअसुरस्यनामाव्विश्वरूपोऽअमृतानितस्थौ ॥ २२ ॥

प्रवः ॥ प्रवोमहेमन्दमानायान्धसोर्च्चा[1]व्विश्वा[2]नरायव्विश्वा[3]भुवे ॥

इन्द्रस्ययस्यसुमखंसहोमहिश्रवोनृम्णञ्चरोदसीसपर्य्यतः

॥ २३ ॥ बृहन्नित् ॥ बृहन्निदिद्ध्मऽएषाम्भूरिशस्त्तम्पृथुः

स्वरुः ॥ येषामिन्द्रोयुवासखा ॥ २४ ॥ इन्द्रेहि ॥ इन्द्रेहि

---

१ अर्चांव्विश्वानराय । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमति०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन विश्वानराय इत्यस्य वकारे परे अर्चशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः । २ विश्वानराय । अत्र "नरहामित्रेषु च" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०३ सू.) इत्यनेन नरशब्दे परे विश्वशब्दाकारस्य दीर्घाकारो विधीयते । ३ विश्वाभुवे । अत्र "विश्व सहभुवपुषवसुषु" । (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन भुवे परे विश्वशब्दाकारस्य दीर्घाकारः ।

मत्त्स्यन्धसोव्विश्श्वेभिःसोमपर्व्वभिः ॥ महाँ२॥ऽअभिष्टिरोज
सा ॥ २५ ॥ इन्द्रोव्वृत्रम् ॥ इन्द्रोव्वृत्रमवृणोच्छर्द्धनीतिःप्प्र
मायिनाममिनाद्वर्प्पणीतिः ॥ अहन्व्यꣳसमुशधग्ग्वनेष्वा
विर्द्धेनाँऽअकृणोद्राम्म्याणाम् ॥ २६ ॥ कुतस्त्वम् ॥ कुतस्त्व
मिन्द्रमाहिनःसन्नेकोयासिसत्पतेकिन्तऽइत्था ॥ सम्पृच्छसे
समराणःशुभानैर्व्वोचेस्तन्नोहरिवोयत्तेऽअस्मे ॥ महाँ२॥ऽइ

१ महाँ२॥ऽइन्द्रोय. १ अ. ७ मं. ४० ॥ १ कदाचन. अ. ८ मं. २ ॥ १ कदाचनप्र. अ. ८ मं. ३ ॥ इति प्रतीकानि ॥

न्द्रोयऽओजंसाकुदाचुनस्त्तरीरंसिकुदाचुनप्प्रयुंच्छसि ॥२७॥
आतत् ॥ आतत्तंऽइन्द्रायवं÷पनन्ताभियऽऊर्वङ्गोमंन्तुन्ति
तृत्त्सान् ॥ सकृत्त्सुँऽय्येपुंरुपुत्त्राम्मुहीᳪंसुहस्त्रंधाराम्बृहुतीन्दुं
दुंक्क्षन् ॥२८॥ इमान्तें ॥ इमान्तेधियम्प्प्रभंरेमुहोमुहीमुस्य
स्त्तोत्त्रेधिषणायत्तंऽआनुजे ॥ तमुंत्त्सुवेचप्प्रसुवेचंसासुहिमि
न्द्रंन्देवासुशवंसामदुन्ननुं ॥२९॥ [१२-२] व्विभ्राड्बृहत् ॥

---

१ "दुदुक्षन्" । अत्र दुधुक्षन् इति पदम् । "दुधुक्षन्धो दकारम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५५ सू.) इत्यनेन दुधुक्षन् शब्दघटितस्य धकारस्य दकारः ।

व्विभ्राड्बृहत्पिबतुसोम्म्यम्मद्ध्वायुर्द्दधद्यज्ञपतावविह्रुतम् ॥
व्वातंजूतोयोऽअभिरक्क्षतित्त्मनाप्प्रजाः पुपोषपुरुधाव्विराज
ति ॥३०॥ उदुत्त्यम् ॥ उदुत्त्यञ्जातवेदसन्देवंव्वहन्तिकेतवः ॥
दृशेव्विश्श्वायसूर्य्यम् ॥३१॥ येनापावक ॥ येनापावकचक्क्ष
साभुरण्यन्तञ्जनाँ२॥ऽअनु ॥ त्वंव्वरुणपश्श्यसि ॥३२॥ दैव्व्या
वद्ध्वर्य्यू ॥ दैव्व्यावद्ध्वर्य्यूऽआगतंरथेनसूर्य्यत्त्वचा ॥ मद्ध्वा
यज्ञंसमञ्जाथे ॥ तम्प्रत्क्कथायंव्वेनाश्चित्रन्देवानाम् ॥ ३३ ॥

१ तंप्रत्नथा. १ अ. ७ मं. १२ ॥ १ अयंवेनः० १ अ. ७ मं. १६ ॥ १ चित्रंदेवानाम्. १ अ. १३ मं. ४६ ॥ इति प्रतीकानि ॥

आनः॑ ॥ आ नु॒ऽइडा॑भि॒र्वि॒दथे॑सुश॒स्ति विश्वा॑नरः सवि॒ता दे॒वऽ
ए॑तु ॥ अपि॒ यथा॑ युवानो॒ मत्स॑थानो॒ विश्व॒ञ्जग॑दभिपि॒त्वे म॑नी
षा ॥ ३४ ॥ यदुद्य । कच्च॑ वृत्रहन्नु॒दगा॑ऽअ॒भि सू॑र्य्य ॥ सर्व॒
न्तदि॑न्द्र ते॒ वशे॑ ॥ ३५ ॥ त॒रणि॑र्वि॒श्वद॑र्शतः ॥ त॒रणि॑र्वि॒श्वद॑र्श
तो॒ ज्योति॒ष्कृद॑सि सू॑र्य्य ॥ विश्व॒मा भा॑सि रोच॒नम् ॥ ३६ ॥ तत्सू
र्य्य॑स्य । दे॒व॒त्त्वन्तन्म॑हि॒त्त्वम्म॒द्ध्या कर्त्तो॒र्वित॑त॒ꣳ सञ्ज॑भार ॥

---

१ मत्सथ नः इति पदम् । अत्र मत्सथ इत्यस्य थकारस्य ह्रस्वाकारस्य नः इति नकारे परे "धारयाम०" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारे मत्सथानः ।

सं. ५७

सुदेदयुक्तहरितं÷सधस्त्थादाद्द्रात्रीव्वासंस्त्तनुतेसिमस्म्मै
॥ ३७॥ तन्मित्रस्यं ॥ तन्मित्रस्यव्वरुणस्याभिचक्क्षेसूर्य्योरू
पङ्कृणुतेद्द्योरुपस्त्थें ॥ अनन्तमन्न्यद्दुशंदस्यपाजं÷कृष्णमन्न्य
द्धरितंसम्भरन्ति ॥ ३८ ॥ बण्ण[1]महान् ॥ बण्णमहाँ२॥ऽअंसि
सूर्य्यबडांदित्त्यमहाँ२॥ऽअंसि ॥ महस्त्तेसतोमंहिमापंन्नस्य
तेद्धादेवमहाँ२॥ऽअंसि ॥ ३९ ॥ बट्सूर्य्य ॥ बट्सूर्य्यश्श्रवंसा

१ अत्र बद्महान् । "पञ्चमे पञ्चमम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. १२१ सू.) इत्यनेन पञ्चमे स्पर्शे परे अपञ्चमः स्पर्शः पञ्चमो भवति । इति टस्य णकारे द्वित्वे च रूपम् ।

म॒हाँ२॥ऽअ॑सिस॒त्रादे॑वम॒हाँ२॥ऽअ॑सि ॥ म॒ह्ना दे॒वाना॑मसु॒र्य्यः॒

पु॒रोहि॑तोव्वि॒भुज्ज्योति॒रदा॑भ्यम् ॥४०॥ श्रायन्त॑ऽइव॒सूर्य्यं॑म् ॥

श्रायन्त॑ऽइवसूर्य्यं॒व्विश्वेदिन्द्र॑स्यभक्षत ॥ व्वसू॑नि॒जा॒तेजन॑मा

न॒ऽओज॑सा॒प्प्रति॑भा॒गन्नदी॑धिम ॥४१॥ अ॒द्यादे॑वाः ॥ अ॒द्यादे॑

वा॒ऽउदि॑ता॒सूर्य्य॑स्य॒निर२ँह॑सः॒पिपृ॑तानि॒रव॒द्यात् ॥ तन्नो॑मि॒त्रो

व्वरु॑णोमामहन्ता॒मदि॑ति॒ः सिन्धु॑ः पृथि॒वीऽउ॒तद्यौः ॥ ४२ ॥

---

१ अद्यदेवाः। अत्र "अद्य तं हकारचकारभवत वृणीमहे देवेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११५ सू.) इत्यनेन देवाः इति परे दीर्घे अद्यादेवाः। २ पिपृत निरवद्यात् इति पदम्। अत्र तकाराकारस्य निघटितनकारे परे "धारयामः°" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घे पिपृतानिरवद्यात्।

शु. य. संहि. ॥१०५॥

उ. वि. अ. ॥ ३३ ॥

आकृष्णेन ॥ आकृष्णेनरजसावर्त्तमानोनिवेशयन्नमृतम्म
र्त्यञ्च ॥ हिरण्ययेनसवितारथेनादेवोयातिभुवनानिपश्श्य
न् ॥ ४३ ॥ [१४-३] प्रवावृजे । सुप्प्रयाबर्हिरेषामावि
श्प्पतीवबीरिटऽइयाते ॥ विशामक्तोरुषसंःपूर्वहूतौवायुः
पूषास्वस्त्तयेनियुत्त्वान् ॥ ४४ ॥ इन्द्रवायूबृहस्प्पतिम् ॥
इन्द्रवायूबृहस्प्पतिम्मित्राग्निम्पूषणम्भगम् ॥ आदित्त्या ॥ १०५ ॥

१ प्रववृजै इति पदम्। अत्र "ववृधवृजोः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११४ सू.) इत्यनेन वृजे परे वेत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारे प्रवावृजे ।

न्मारुतङ्गणम् ॥ ४५ ॥ व्वरुणꣳप्प्राविता । भुवन्मित्त्रोव्वि

श्वाभिरूतिभिः ॥ करन्तान्नꣳसुराधसꣳ ॥ ४६ ॥ अधि

नꣳ ॥ अधिनऽइन्द्रैषांव्विष्ण्णोसजात्त्यानाम् ॥ इतामरुतोऽ

अश्विना ॥ तम्प्रत्नक्कथायंव्वेनोयेदेवासऽआनऽइडाभिर्व्विश्वेभिꣳ

सोम्म्यम्मद्धोमासश्चर्षणीधृतꣳ ॥४७॥ अग्नऽइन्द्र ॥ अग्नऽ

इन्द्रव्वरुणमित्त्रदेवाꣳशर्द्धꣳप्प्रयन्तमारुतोतव्विष्ण्णो ॥ उभा

---

१ इतमरुतः । अत्र "शृणुतत्विषिभ्रजिभवतपिबेतस्रतिष्ठरक्षा मकारे" (शु. य. प्रा. अ. ३ सू. ११७) इत्यनेन मकारे परे दीर्घे इतामरुतः ।
२ तंप्रत्नक्कथा. अ. ७ मं. १२ ॥ १ अयंव्वेनः. अ. ७ मं. १६ ॥ १ येदेवासः. अ. ७ मं. १९ ॥ १ आनऽइडाभिः. अ. ३३ मं. ३४ ॥ १ विश्वेभिꣳ सोम्म्यम्. अ. ३३ मं. १० ॥ १ ओमासश्चर्षणीधृतः. अ. ७ मं. ३३ ॥ इति प्रतीकानि ॥

नासंत्त्यारुद्द्रोऽअंधग्ग्नाःपूषाभगुंᳬसरंस्वतीजुषन्त ॥ ४८ ॥
इन्द्राग्ग्नीमित्त्रावरुणा ॥ इन्द्राग्ग्नीमित्त्रावरुणादितिᳬस्वः
पृथिवीन्द्याम्मरुतंᳬपर्व्वतॉं२॥ऽअपः ॥ हुवेव्विष्ण्णुम्पूषणम्ब्रह्म
णस्प्पतिम्भगन्नुशᳯसंᳯसवितारमूतये ॥४९॥ अस्म्मेरुद्द्राः ॥
अस्म्मेरुद्द्रामेहनापर्व्वतासोव्वृत्त्रहत्त्येभरंहूतौसजोषांᳬ ॥ यᳬ
शᳯसंतेस्त्तुवतेधायिपज्ज्रऽइन्द्रंज्ज्येष्ठाऽअस्म्मॉं२॥ऽअवन्तुदे
वाः ॥५०॥ अर्व्वाञ्चोऽअद्य ॥ अर्व्वाञ्चोऽअद्याभवतायजत्त्राऽ ॥ १०६ ॥

१ अद्य भवत । अत्र "अद्य तं हकारचकारभवतवृणीमहे देवेषु" (शु. य. प्रा. अ. ३ सू. ११५) इत्यनेन भवतपरे दीर्घे अद्याभव इति ।

आवोहार्द्दिं भयमानोव्ययेयम् ॥ त्राद्ध्वन्नोदेवानिजुरोवृकस्य
त्राद्ध्वङ्कर्त्तादवपदोयजत्राः ॥ ५१ ॥ विश्वेऽअद्य । मरुतोवि
श्वऽऊतीविश्वेभवन्त्वग्नयःसमिद्धाः ॥ विश्वेनोदेवाऽअवसा
गमन्तुविश्वमस्तुद्रविणंवाजोऽअस्मे ॥ ५२ ॥ विश्वेदेवाः ।
शृणुतेमꣳहवम्मेयेऽअन्तरिक्षेयऽउपद्यविष्ठ ॥ येऽअग्निजि
ह्वाऽउतवायजत्राऽआसद्यास्मिन्बर्हिषिमादयद्ध्वम् ॥ ५३ ॥

---

२ उपद्यविष्ठ । "द्यवेश्च" (शु. य. प्रा. अ. ३ सू. ५९) इत्यनेन द्यविशब्दात्परस्य स्थघटितसकारस्य षत्वे ष्टुत्वे "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. अ. ४ सू. १०२) इत्यनेन ठकारस्य द्वित्वम् ।

देवेभ्योहि । प्रथममस्युज्ज्ञयेभ्योमृतत्त्वꣳसुवसिंभागमुत्त
ममम् ॥ आदिद्धामानꣳसवितर्व्यूर्णुषेनूचीनाजीविंतामानुषे
भ्यꣳ ॥ ५४ ॥ [११-४] प्रवायुम् ॥ प्रवायुमच्छाबृहती
मनीषाबृहद्रंयिंविश्ववारꣳरथप्राम् ॥ द्युतद्यामानियुतꣳपत्त्यं
मानꣳकविःकविमियक्षसिप्रयज्यो ॥५५॥ इन्द्रवायूइमे ।
सुताऽउपप्रयोभिरागंतम् ॥ इन्दवोवामुशन्तिहि ॥ ५६ ॥
मित्रꣳहुवे । पूतदंक्षंवरुणन्नारिशादंसम् ॥ धियंघृताचीꣳसा

धंन्ता ॥५७॥ दस्रोसुवाकंवंः । सुतानासंत्त्याबृंक्तबंर्हिषंः ॥

आयांतᳵरुद्रवर्त्तनी ॥ तंम्प्रत्क्कथायंव्वेनः ॥५८॥ व्विदद्यदीं ॥

व्विदद्यदींसरमांरुग्गणमद्रेर्म्महिपाथंः पूर्व्यᳵसद्ध्यक्कंः ॥

अग्ग्रंन्नयत्त्सुपद्यक्क्षंराणामच्छारवंम्प्रथमाजांनतीगात् ॥५९॥

नहिस्प्पशम् ॥ नहिस्प्पशमविंदन्नन्यमस्म्माद्वैश्वानरात्त्पुरऽ

एतारंमग्ग्नेः ॥ एमैनमवृधन्नमृताऽअमंर्त्त्यंव्वैश्वानरंक्षैत्त्रंजि

१ तंप्रत्क्कथा. अ. ७ मं. १२ ॥ १ अयंव्वेनः. अ. ७ मं. १६ ॥ इति प्रतीके ॥

त्त्यायदे॒वाः॥ ६० ॥ उ॒ग्रावि॑घ॒निना॑ ॥ उ॒ग्राव्वि॑घ॒निना॒मृधऽ

इन्द्रा॒ग्नीह॑वामहे ॥ तानो॑मृडातऽई॒दृशे॑ ॥ ६१ ॥ उपा॑स्म्मै ।

गायतानर॒ᳬपव॑माना॒येन्द॑वे ॥ अ॒भिदे॒वाँ२॥ऽइय॑क्क्षते ॥६२॥

येत्त्वा॑ ॥ हि॒हत्त्यै॑मघव॒न्नव॑र्द्धु॒न्त्ये॒शा॑म्ब॒रेह॑रिवो॒येगावि॑ष्टौ ॥ येत्त्वा॑

नू॒नम॑नु॒मद॑न्ति॒विप्प्राः॒ᳬपिबे॑न्द्र॒सोम॒ᳬसग॑णोम॒रुद्भि॑ः ॥ ६३ ॥

जनि॑ष्ठाऽउ॒ग्रः । सह॑सेतु॒राय॑म॒राय॑म॒न्द्रऽओजि॑ष्ठोबहु॒लाभि॑ ॥१०८॥

---

१ गायत नरः इति पदम् । तकारोत्तरवर्त्तिनो ह्रस्वाकारस्य नकारे परे "धारयाम°"(शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घे गायतानरः इति ।

मानः ॥ अवर्द्धन्निन्द्रम्मरुतश्चिदत्रमाताय्यद्वीरन्दधनद्धनिष्ठा ॥ ६४ ॥ आतु ॥ आतून्नऽइन्द्रवृत्रहन्नस्म्माकमर्द्धमागहि ॥ महान्महीभिरूतिभिः ॥ ६५ ॥ त्वमिन्द्र ॥ त्वमिन्द्रप्प्रतूर्त्तिष्ष्वभिविश्वाऽअसिस्पृधः ॥ अशस्तिहाजनितावि श्वतूरसित्त्वन्तूर्य्यतरुष्ष्यतः ॥ ६६ ॥ अनुते ॥ अनुतेशुष्म्मन्तुरयन्तमीयतुःक्षोणीशिशुन्नमातरा ॥ विश्वास्त्तेस्पृधःश्न

१ आतु न इन्द्रः इति पदम्। तुकारोत्तरवर्तिनो ह्रस्वोकारस्य "धारया म" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन नकारे परे दीर्घे आतून इन्द्र इति।

शु. य. संहि.

थयन्तमुन्न्यवैंवृत्रँरउस्सदिंन्द्रतूर्व्वांसि ॥ ६७ ॥ यज्ज्ञोदेवानांम् ॥ उ. वि. अ.

॥१०२॥ यज्ज्ञोदेवानाम्प्रत्त्येतिसुम्नमादित्त्यासोभवंतामृडयन्तंः ॥ ॥ ३२ ॥

आवोर्व्वाचीसुमतिर्व्ववृत्त्यादुँहोश्चिद्याव्वरिवोवित्तरासंत् ॥ ६८ ॥

अदंब्धेभिंःसवितः । पायुभिष्ट्वँ शिवेभिंरद्यपरिंपाहिनोग

यंम् ॥ हिरंण्ण्यजिह्वःसुवितायनव्यंसेरक्क्षामाकिंर्न्नोऽअघशंँस

सऽईशत ॥ ६९ ॥ [१५-५] प्रवीरया । शुचंयोदद्रिरेवाम ॥१०९॥

---

१ पायुभिः त्वम् । इति पदम् । अत्र "मातृभिरर्चिर्भिः पायुभिर्वरूत्रीः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७९ सू.) इत्यनेन एकाक्षरे पदे परे पायुभिः इत्यस्य विसर्गस्य षत्वे "षात्तथौ मूर्धन्यम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८० सू.) तस्य टकारे "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति टस्य द्वित्वम् ।

द्ध्वऽर्य्युभिर्म्मधुमन्तꣳसुतासः ॥ व्वहंव्वायोनियुतोयाह्यच्छापि
बासुतस्यान्धसोमदाय ॥ ७० ॥ गावऽउप ॥ गावऽउपावता
वतम्महीयज्ज्ञस्यरप्सुदा ॥ उभाकर्ण्णाहिरण्ण्यया ॥ ७१ ॥
काव्ययोराजानेषु ॥ काव्ययोराजानेषुक्क्रत्त्वादक्षस्यदुरोणे ॥
रिशादसासधस्त्थऽआ ॥ ७२ ॥ दैव्यावद्ध्वर्य्यू ॥ दैव्यावद्ध्व
र्य्यूऽआगतꣳरथेनसूर्य्यत्त्वचा ॥ मद्ध्वायज्ज्ञꣳसमञ्जाथे ॥ तं

---

१ तंप्रत्नथा. १ अ. ७ मं. १२ ॥ अयंवेनः. १ अ. ७ मं. १६ ॥ इति प्रतीके ॥

म्प्रत्कथायंद्वेनः ॥ ७३ ॥ तिरश्चीनोवितंतः ॥ तिरश्चीनो
वितंतोरश्मिरेषामधःस्विदासी३दुपरिस्विदासी३त् ॥ रेतो
धाऽआसन्महिमानंऽआसन्त्स्वधाऽअवस्तात्प्रयंतिःपरस्ता
त् ॥ ७४ ॥ आरोदंसी ॥ आरोदंसीऽअपृणदास्वंर्म्महज्जा
तँऽयदेनमपसोऽअधारयन् ॥ सोऽअंध्वरायपरिणीयतेकविर
त्योनवाजंसातयेचनोंहितः ॥७५॥ उक्त्थेभिर्वृत्रहन्तंमा ॥ ॥ ११० ॥
उक्त्थेभिर्वृत्रहन्तंमायामंन्दानाचिदागिरा ॥ आङ्गूषैराविवा

सतः ॥ ७६ ॥ उपनः । सूनवोगिरःशृण्वन्त्वमृतस्यये ॥ सुमृडीकाभवन्तुनः ॥ ७७ ॥ ब्रह्माणिमे । मतयःशंसुता सःशुष्ममइयर्त्तिप्रभृतोमेऽअद्रिः ॥ आशासतेप्रतिहर्य्य न्त्युक्त्थेमाहरीवहतस्तानोऽअच्छ ॥ ७८ ॥ अनुत्तमाते । मघवन्नकिर्न्नुनत्त्वावाँ२ऽअस्तिदेवताविदानः ॥ नजायमा नोनशतेनजातोयानिकरिष्याकृणुहिप्रवृद्ध ॥७९॥ तदित् ॥ तदिदासभुवनेषुज्ज्येष्ठंयतोजज्ञऽउग्रस्त्वेषनृम्णः ॥ सद्यो

शु. य. संहि. ॥१११॥

जं॑ज्ज्ञा॒नो॒निरि॑णाति॒शत्रू॒नन॑नु॒यंव्वि॒श्वे॑मद॒न्त्यू॒मा॑ᳫं᳭ ॥८०॥ इ॒माऽ
उं॑त्त्वा । पु॑रूव॒सो॒गिरो॑व्वर्द्धन्तु॒याम॑म॑ ॥ पा॒व॒कव॑र्ण्णा॒ᳫं᳭शुच॑यो
व्वि॒प॒श्चि॒तो॒भिस्त्तोमै॒रनू॑षत ॥ ८१ ॥ य॒स्याय॑म् ॥ य॒स्या॒यंव्वि
श्व॒ऽआ॒र्य्यो॒दास॑ᳬ शेवधि॒पाऽअ॒रिः ॥ ति॒र॒श्चि॒द॒र्य्ये॒रु॒श॒मे॒पवी॑
रवि॒तुभ्ये॒त्त्सोऽअ॑ज्ज्यते॒र॒यिः ॥८२॥ अ॒यᳫं᳭स॒हस्र॑म् ॥ अ॒यᳫं᳭
स॒हस्र॒मृषि॑भि॒ᳫं᳭सह॑स्कृत॒ᳫं᳭स॒मु॒द्रऽइ॑वप॒प्रथे ॥ स॒त्त्यःसोऽअ॑स्य
म॒हि॒मा॒गृ॒णे॒शवो॑य॒ज्ज्ञे॒षु॒व्वि॒प्र॒राज्ज्ये॑ ॥८३॥ अद॑ब्धेभि॒ᳫं᳭सवि

१ पुरूवसः । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमति" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वसः इत्यस्य वकारे परे पुरुशब्दस्य ह्रस्वोकारस्य दीर्घोकारः ।

उ. वि. अ. ॥ २२ ॥ ॥१११॥

तः । पायुभिष्ट्वᳬ शिवेभिरद्यपरिपाहिनोगयम् ॥ हिरण्ण्यजिह्वःसुवितायनव्यंसेरक्षामाकिंर्नोऽअघशᳬसऽईशत ॥ ८४ ॥
[१५-६] आनः ॥ आनोयज्ञन्दिविस्पृशंवायोयाहिसुमन्मभिः ॥ अन्तःपवित्रऽउपरिश्रीणानोयᳬशुक्रोऽअयामिते ॥ ८५ ॥ इन्द्रवायूसुसन्दृशा । सुहवेहहवामहे ॥ यथानः सर्व्वऽइज्जनोनमीवःसङ्गमेसुमनाऽअसत् ॥ ८६ ॥ ऋधगित्था । समर्त्त्यःशशमेदेवतातये ॥ योनूनम्मित्रावरुणावभिष्टयऽ

आचक्क्रेहव्यदांतये ॥ ८७ ॥ आयांतम् ॥ आयांतमुपभूषत
म्मद्धः पिबतमाश्विना ॥ दुग्धम्पयोवृषणाजेन्यावसूमानोम
र्द्धिष्टमागंतम् ॥ ८८ ॥ प्रैतु ॥ प्रैतुब्रह्मणस्पातिःप्प्रदेव्येतुसून
तां ॥ अच्छांवीरन्नर्यम्पङ्क्तिराधसन्देवायज्ञंन्नयन्तुनः ॥ ८९ ॥
चन्द्रमांऽअप्प्सु ॥ चन्द्रमांऽअप्प्स्वन्तरासुपर्णोधावतेदिवि ॥
रयिम्पिशङ्गम्बहुलम्पुरुस्पृहहरिरेतिकनिक्कदत् ॥ ९० ॥ देव
न्देवंवः ॥ देवन्देवंवोवसेदेवन्देवमभिष्टये ॥ देवन्देवहुवेम

व्वाजंसातयेगृणन्तोंदेुव्याधिृया ॥ ९१ ॥ दिुविपृष्ठ३ ॥ दिुवि
पृष्टोऽअंरोचताुग्निर्व्वैश्वानरोबृहन् ॥ क्ष्मयांव्वृधाुनऽओजंसा
चनोंहिताुज्योतिंषाबाधतेुतमः ॥ ९२ ॥ इन्द्राग्नीऽअपा
त् ॥ इन्द्राग्नीऽअपादिुयम्पूर्व्वागांत्पुद्धतींभ्यः ॥ हिुत्वीशि
रोंजिुह्वयाुव्वावंदुच्चरंत्त्रिुंहशत्पुदान्न्यंक्क्रमीत् ॥ ९३ ॥ देुवासोु
हि[1] । ष्म्मामनंवेुसमंन्न्यवोुव्विश्वैसाुकᳬसरांतयः ॥ तेनोंऽ

[1] हिष्ममनवे इति पदम् । अत्र "शृणुतत्विपिध्रजिभवतंपिवेतसतिष्ठरक्षा मकारे" (शु. य. प्रा ३ अ. ११७ सू.) इत्यनेन मकारे स्म इत्यस्याकारस्य दीर्घाकारे विधीयमाने हिष्मामनवे । अत्र मस्य द्वित्वं "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ज्ञेयम् ।

शु. य. संहि. अद्यतेऽअपरन्तुचेतुनोभवन्तुव्वरिवोविदः ॥ ९४ ॥ अपाध ऋ. वि.
॥११३॥ मत् ॥ अपाधमदभिशस्तीरशस्तिहाथेन्द्रोद्युम्न्याभवत् ॥ अ.
देवास्त्तऽइन्द्रसक्ख्यायेमिरेबृहद्भानोमरुद्गण ॥ ९५ ॥ ॥ ३२ ॥
प्रवः ॥ प्रवऽइन्द्रायबृहतेमरुतोब्रह्मार्च्चत ॥ वृत्रꣳहनतिवृत्र
हाशतक्रतुर्व्वज्रेणशतपर्व्वणा ॥ ९६ ॥ अस्येत् ॥ अस्येदि
न्द्रोवावृधेवृष्ण्यꣳशवोमदेसुतस्यविष्ण्णवि ॥ [1]अद्यातमस्यम ॥ ११३ ।

१ अद्यत तस्य इति पदम् । "अद्य तं हकारचकारभवतवृणीमहे देवेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. १६५ सू.) इत्यनेन ह्रस्वतकारे परे अद्याकारस्य दीर्घे अद्यातमस्य इति ।

हि॒मानं॒मा॒यवो॑नु॒ष्टुं॑व॒न्ति॒पू॒र्वथा॑ ॥ इ॒॑मा॒ऽउ॒त्त्वा॒य॒स्या॒यम॒य॒ᳪ

सु॒ह॒स्रंमु॒र्द्धऽऊ॒र्षु॒णः॑ ॥ ९७ ॥ [१३-८] इतिश्रीवाजसनेय-

संहितायां त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥

अनुवाकसूत्रम् ॥ यज्जाग्रतो दश, पञ्चनद्यो दश, सोमोधेनु

न्दश, ऽआकृष्णेन दश, पूषन्तव दश, नतदष्टौ, षडष्टपञ्चा-

---

१ अनुष्टुवन्ति । अत्र "अनोः स्तुवन्त्याम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७२ सू.) इत्यनेन अनोरुपसर्गात्परस्य स्तुवन्तिपदे परे तद्घटितसकारस्य षकारः । तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन हकारस्य द्वित्वम् । २ इमाऽउत्त्वा. अ. ३३ मं. ८१ ॥ १ यस्यायम्. मं. ८२ ॥ १ अयᳪसहस्रम्. मं. ८३ ॥ १ ऊर्द्ध्वऽऊषुणः अ. ११ मं. ४२ ॥ इति प्रतीकानि ॥

शत् [अ. ३४ मं. ५८ अनु. ६] ॥ हरिः ॐ ॥ यज्जाग्ग्रं
तहं ॥ यज्जाग्ग्रंतोदूरमुदैतिदैवन्तदुंसुप्तस्यतथैवैति ॥ दूरङ्गम
ञ्ज्योतिंषाञ्ज्योतिरेकन्तन्मेमनंः शिवसंङ्कल्पमस्त्तु ॥ १ ॥
येनकर्म्माणि ॥ येनकर्म्माण्ण्यपसोमनीषिणोयज्ञेकृण्ण्वन्ति
व्विदथेषुधीरांः ॥ यदंपूर्व्वंयक्षमन्तःप्रजानान्तन्मेमनंः
शिवसंङ्कल्पमस्त्तु ॥ २ ॥ यत्प्प्रज्ज्ञानंम् ॥ यत्प्प्रज्ज्ञानंमुत ॥११४॥
चेतोधृतिश्च्चयज्ज्योतिंरन्तरमृतंम्प्रजासुं ॥ यस्म्मान्नऽऋतेकि

ञ्जनकर्म्माँक्क्रियतेतन्मेमनं÷शिवसंङ्कल्पमस्त्तु ॥ ३ ॥ येने
दम् ॥ येनेदम्भूतम्भुवंनम्भविष्ष्यत्त्परिगृहीतमृमृतेंनसर्व्वम् ॥
येनंयज्ञस्त्तायतेंसप्तहोतातन्मेमनं÷शिवसंङ्कल्पमस्त्तु॥४॥
यस्म्मिन्नृचं÷ ॥ यस्म्मिन्नृचःसामयजूॅंषियस्म्मिन्न्प्रतिं
ष्ठितारथनाभाविवाराः ॥ यस्म्मिंश्चित्तॅंसर्व्वमोतंम्प्रजाना
न्तन्मेमनं÷शिवसंङ्कल्पमस्त्तु ॥ ५ ॥ सुषारथिरश्वांनिव ॥
सुषारथिरश्वांनिवयन्मंनुष्ष्यान्नेनीयतेभीशुभिर्व्वाजिनंऽइव ॥

हृत्प्रतिष्ठुन्यदजिरञ्जविष्ठुन्तन्मेमनः शिवसङ्कल्पमस्तु ॥६॥
पितुन्नु । स्तोषम्महोधर्म्मणन्तवीषीम् ॥ यस्येत्रितोव्ध्यो
जंसावृत्रंविपर्व्वमर्दयत् ॥ ७ ॥ अन्विदत् ॥ अन्विदनुमते
त्वम्मन्यासैशन्नस्कृधि ॥ क्रत्वेदक्षायनोहिनुप्रणऽआ
यूंषितारिषः ॥ ८ ॥ शतम् ॥ १८०० ॥ अनुनः ॥ अनु
नोद्यानुमतिर्य्यज्ञन्देवेषुमन्यताम् ॥ अग्निश्चहव्यवाहनोभ
वंतन्दाशुषेमयः ॥ ९ ॥ सिनीवालिपृथुष्टुके ॥ सिनीवालिपृथु

ष्टुकेयादेवानामसिस्वसा ॥ जुषस्वंहुव्यमाहुतम्प्रजान्देविदि
दिड्ढिनः ॥ १० ॥ [१-१] पञ्चनद्यः ॥ पञ्चनद्यःसरस्वती
मपियन्तिसस्रोतसः ॥ सरस्वतीतुपञ्चधासोदेशेभवत्सरित्
॥ ११ ॥ त्वमग्ने । प्रथमोऽअङ्गिराऽऋषिर्देवोदेवानामभवः
शिवःसखा ॥ तवव्रतेकवयोविद्मनापसोजायन्तमरुतोभ्राा
जदृष्टयः ॥ १२ ॥ त्वन्नः ॥ त्वन्नोऽअग्नेतवदेवपायुभिर्म्म
घोनोरक्षतन्वश्चवन्द्य ॥ त्रातातोकस्यतनयेगवामस्यनिमेषः

सं. ५९

शु. य. संहि. ॥११६॥

रक्षमाणस्त्तवंब्रते॥ १३ ॥ उत्तानायामवं । भराचिकित्त्वा
न्त्सद्यः॒प्प्रवींताव्वृषणञ्जजान ॥ अरुषस्त्तूंपोरुशदस्यपाजऽइडा
यास्प्पुत्त्रोव्वयुनेजनिष्ट ॥ १४ ॥ इडायास्त्त्वा । पदेव्वयन्ना
भांपृथिव्याऽअधि ॥ जातवेदोनिधीमह्यग्ग्नेहव्यायव्वोढवे
॥ १५ ॥ प्रमंन्महे । शवसानायंशूषमाङ्गूषङ्गिर्व्वणसेऽअङ्गिर
स्वत्॥ सुवृक्तिभिंस्त्तुवतऽऋग्ग्मियायार्च्चांमार्क्कन्नरेव्विश्श्रुता
य ॥ १६ ॥ प्रवं÷ ॥ प्रवोमहेमहिनमोभरद्ध्वमाङ्गूष्यंशव

उ. वि. अ. ॥ २४ ॥

॥ ११६ ॥

सानायसामं ॥ येनानःपूर्वौंपितरंः पदज्ज्ञाऽअर्च्चन्तोऽअङ्गिर
सोगाऽअविन्दन् ॥१७॥ इच्छन्तित्त्वा ॥ सोम्म्यासःसखायः
सुन्वन्तिसोमन्दधतिप्प्रयाᳫंसि ॥ तितिक्क्षन्तेऽअभिशंस्त्ति
ञ्जनानामिन्द्रस्त्वदाकश्चनहिप्प्रकेतः ॥ १८ ॥ नतैं । दूरेपरं
माचिद्रजाᳫंस्यातुप्प्रयाहिहरिवोहरिंब्भ्याम् ॥ स्थिरायवृ
ष्णेसवनाकृतेमायुक्ताग्ग्रावाणःसमिधानेऽअग्नौ ॥ १९ ॥

---

१ येन नः इति पदम् । अत्र येनेत्यस्य नकाराकारस्य नः पदे परे "धारयामयोजावसचस्यनुदमोपुजयतोरुष्यरक्षयजयच्छमस्सथपिपृतगायतातुयेन नकारे" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारे जाते येनानः इति पदम् ।

अषाढँ॒युत्सु । पृतनासुपप्प्रिꣳ[1]स्वर्षामप्सांवृजनस्यगोपाम् ॥
भरेषुजाꣳसुक्षितिꣳसुश्रवसञ्जयन्तन्त्वामनुमदेमसोम ।२०।
[१०-२] सोमोधेनुम् ॥ सोमोधेनुꣳसोमोऽअर्वन्तमाशुꣳ
सोमोवीरङ्कर्मण्यन्ददाति ॥ सादन्न्यंविदत्थ्यꣳसभेयम्पितृ
श्रवणँ॒योददाशदस्मै ॥ २१ ॥ त्वमिमाः ॥ त्वमिमाऽ
ओषधीꣳसोमविश्वास्त्वमपोऽअजनयस्त्वङ्गाः ॥ त्वमाततं ॥ ११७ ॥

१ स्वःसाम् इति पदम् । अत्र "स्वर्धूः साꣳसहयोः (शु. य. प्रा. ३ अ. ४१ सू.) इत्यनेन यथासंख्यं स्वस्य विसर्जनीयस्य साम् पदे परे रेफत्वं सकारस्य च मूर्धन्यषत्वञ्च जातम् ।

न्थोर्व्वन्तरिक्षन्त्वज्ज्योतिषाव्वितमौव्ववर्त्थं ॥२२॥ देवेनं ॥
देवेनंनोमनंसादेवसोमरायोभागꣳसंहसावन्नभियुध्य ॥ मात्त्वा
तंनदीशिषेव्वीर्र्यस्योभयेभ्युꣳष्प्रचिकित्त्सागविष्टौ ॥ २३ ॥
अष्टौव्वि ॥ अष्टौव्व्यंकख्यत्त्ककुभं÷पृथिव्यास्त्रीधन्वयोजंनास
प्तसिन्धून् । हिरण्याक्षꣳसविताद्देवऽआगाद्दधद्रत्क्नांदाशु
षेव्वार्र्याणि ॥ २४ ॥ हिरंण्यपाणिꣳसविता । विचर्षणिरुभे
द्यावांपृथिवीऽअन्तरीयते ॥ अपामींवाम्बाधतेव्वेतिसूर्र्यमभि

कृष्णेनरजंसाद्यामृंणोति ॥ २५ ॥ हिरंण्ण्यहस्त्तोऽअसुंरः ।
सुनीथःसुंमृडीकःस्ववांयात्त्वर्वाङ् ॥ अपसेधंन्रक्षसोंयातु
धानानस्त्थाद्देवःप्प्रंतिदोषङ्गृंणानः ॥२६॥ येतें ॥ येतेपन्थाः
सवितःपूर्व्यासोंरेणवःसुकृंताऽअन्तरिंक्क्षे ॥ तेभिंर्नोऽअद्यप
थिभिंःसुगेभीरक्षांचनोऽअधिंचब्ब्रूहिदेव ॥२७॥ उभापिंबत
म् ॥ उभापिंबतमश्श्विनोभानःशर्म्मयच्छतम् ॥ अविद्द्रिया
भिरूतिभिंः ॥ २८ ॥ अप्नस्वतीमश्श्विना ॥ अप्नस्वतीम

श्विनाव्वाचंमस्म्मेकृतन्नोंदस्राव्वृषणामनीषाम् ॥ अद्युत्त्येवंसे
निर्ह्वयेवांव्वृधेचंनोभवतंव्वाजंसातौ ॥ २९ ॥ द्युभिरक्त्तुभिः ॥
द्युभिरक्त्तुभिःपरिंपातमस्म्मानरिंष्टेभिराश्विनासौभंगेभिः ॥
तन्नोंमित्रोव्वरुंणोमामहन्तामदिंतिःसिन्धुःपृथिवीऽउतद्यौः
॥ ३० ॥ [१०-३] आकृष्णणेनं ॥ आकृष्णणेनरजंसाव्वर्त्तं
मानोनिवेशयंन्नमृतम्मर्त्त्यंञ्च ॥ हिरण्ण्ययेंनसवितारथेनादे
वोयांतिभुवंनानिपश्श्यंन् ॥ ३१ ॥ आरांत्त्रि ॥ आरांत्त्रिपा

शु. य. संहि. ॥११९॥ त्थिवꣳरजः पितुरप्प्रायिधामभिः ॥ दिवःसदाꣳसिबृहतीवि उ. वि.
तिष्ठसऽआत्त्वेषंवर्त्ततेतमः ॥ ३२ ॥ उषस्तत् ॥ उषस्तच्चि अ.
त्रमाभरास्मभ्यंवाजिनीवति ॥ येनतोकञ्चतनयञ्चधामहे ॥ ३४ ॥
॥ ३३ ॥ प्रातरग्निम् ॥ प्रातरग्निम्प्रातरिन्द्रꣳहवामहेप्प्रात
र्म्मित्रावरुणाप्प्रातरश्विना ॥ प्रातर्भगम्पूषणम्ब्रह्मणस्पतिं
म्प्रातःसोममुतरुद्रꣳहुवेम ॥ ३४॥ प्रातर्जितम्भगम् ॥ प्रात ॥ ११९ ॥
र्जितम्भगमुग्ग्रꣳहुवेमवयम्पुत्रमदितेर्य्योविधर्त्ता ॥ आद्ध्रश्चि

द्द्यम्मन्न्यमानस्तुरश्चिद्राजाचिद्य्म्भगम्भक्षीत्त्याह ॥ ३५॥ भगप्प्रणेतः ॥ भगप्प्रणेतर्ब्भगसत्त्यराधोभगेमान्धियमुदवादर्दन्नः ॥ भगप्प्रनोजनयगोभिरश्वैर्ब्भगप्प्रनृभिर्न्नृवन्तः स्याम ॥ ३६ ॥ उतेदानीम् ॥ उतेदानीम्भगवन्तः स्यामोत प्प्रपित्त्वऽउतमद्ध्येऽअह्नाम् ॥ उतोदितामघवन्त्सूर्य्यस्यव्वय न्देवानाᳬसुमतौस्याम ॥ ३७ ॥ भगऽएव । भगवाँर॥ऽअ

१ प्रना जनयगोभिः। अत्र समानपदत्वाभावेन "ऋषरेभ्यो०" इत्यनेन णत्वाप्राप्तौ "निषण्णाय०" इत्यनेनासमानपदेऽपि विधीयमानस्य णत्वस्य प्रनः इत्यस्य आयुषिपर एव विधानान्न "जनयगोभिः पदे" परे णत्वम्।

स्तुदेवास्तेनंव्वयम्भगंवन्तᳬस्याम ॥ तन्त्वांभगसर्व्वऽइज्जोह
वीतिसनोंभगपुरऽएताभंवेह ॥ ३८ ॥ समध्वरायं ॥ समं
ध्वरायोषसोंनमन्तदधिक्क्रावेंवशुचंयेपदायं ॥ अर्व्वाचीनंव्वसु
विदम्भगंन्नोरथंमिवाश्श्वांव्वाजिनऽआवंहन्तु ॥ ३९ ॥ अश्श्वांव
तीर्ग्गोमंतीᳬ ॥ अश्श्वांवतीर्ग्गोमंतीर्न्नऽउषासोंव्वीरवंतीᳬसदंमु
च्छन्तुभद्राः ॥ घृतन्दुहांनाव्विश्श्वतᳬप्प्रपींतायूयंपांतस्वस्ति

१ नऽउषासः । अत्र नकारात्परस्य उष इत्यस्य ईस्वाकारस्य "उषमहोभिर्नक्तेमीकारे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारः ।

भिॅंसदांनꣳ ॥ ४० ॥ [१०-४] पू[1]षन्तवं । व्व्रतेव्वयन्नरिंष्ष्ये
मकदाचन ॥ स्त्तोतारंस्त्तऽइहस्म्मसि ॥ ४१ ॥ पथस्प्पथꣳ
परिपतिम् ॥ पथस्प्पथꣳपरिपतिंव्वचस्याकामेनकृतोऽअभ्या
नडुर्क्कम् ॥ सनोरासच्छुरुधश्चन्द्राग्ग्राधियन्धियꣳसीषधाति
प्रपूषा ॥४२॥ त्रीणिप[2]दाव्विचक्क्रमेव्विष्ण्णुर्ग्गोपाऽअदाभ्यꣳ॥
अतोधर्म्माणिधारयन् ॥ ४३ ॥ तद्विप्प्रासꣳ ॥ तद्विप्प्रासो

---

१ पूषन्तव । अत्र "ऋषरेभ्यः" इत्यनेन समानपदे विधीयमानं णत्वं "प्रकृत्या पदान्तीयः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९० सू.) इत्यनेन निषिध्यते ।
२ "त्रीणि पदा" अत्र पदानिघटितस्य निकारस्य "निशब्दो बहुलम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन लोपे "त्रीणि पदा" इति पदम् ।

शु. य. संहि. ॥१२१॥

विपन्न्यवोजागृवाᳪंसःसमिन्धते ॥ विष्णोर्य्यत्परमम्पदम् उ. वि.
॥ ४४ ॥ घृतवतीभुवनानाम् ॥ घृतवतीभुवनानामभिश्रि अ. ॥ ३४ ॥
योर्वीपृत्थ्वीमधुदुघेसुपेशसा ॥ द्यावापृथिवीवरुणस्यधर्म्मणा
विष्क्कभितेऽअजरेभूरिरेतसा ॥ ४५ ॥ येनः । सपत्नाऽअ
पतेभवन्त्विन्द्राग्निब्भ्यामवबाधामहेतान् ॥ वसवोरुद्राऽ
आदित्त्याऽउपरिस्पृशम्मोग्ग्रञ्चेत्तारमधिराजमक्क्रन् ॥ ४६ ॥ ॥१२१॥
आनासत्त्या । त्रिभिरेकादशैरिहदेवेभिर्य्यातम्मधुपेयमश्वि

ना ॥ प्रायुस्त्वारिष्टुन्नीरपांᳪं सिम्पृक्षत᳘ᳪं सेधंतन्द्वेषोभवंतᳪं
सचाभुवां ॥ ४७ ॥ एषवं÷ ॥ एषवुस्त्तोमोमरुतऽइयङ्गी
र्म्मार्न्दार्य्यस्यमान्यस्यकारोः ॥ एषायासीष्टतन्वेव्वयांव्विद्या
मेषंव्वृजनंञ्जीरदानुम् ॥ ४८ ॥ सहस्त्तोमाᳪं सहछंन्दसᳪं ॥
सहस्त्तोमाᳪं सहछंन्दसऽआवृतं÷ सहप्प्रमाऽऋषंयᳪं सप्तदै
व्याᳪं ॥ पूर्वैषाम्पन्थांमनुदृश्श्यधीराऽअन्वालैभिरेरत्थ्योन
रश्मीन् ॥ ४९ ॥ आयुष्ष्यंव्वर्च्चस्यम् ॥ आयुष्ष्यंव्वर्च्चस्यᳪं राय

सं. ६०

स्प्पोषमौद्भिदम् ॥ इदꣳ हिरण्ण्यंवर्च्चस्वज्जैत्र्रायाविशतादुमाम
॥५०॥ [१०-५] नतत् ॥ नतद्रक्षाꣳसिनपिशाचास्तरन्तिदे
वानामोजंः प्प्रथमजꣳह्येतत् ॥ योबिभर्त्तिदाक्षायणꣳहिरं
ण्ण्यꣳसदेवेषुंकृणुतेदीर्ग्घमायुꣳसमनुष्ष्येषुकृणुतेदीर्ग्घमायुः
॥५१॥ यदाबद्ध्नन् ॥ यदाबद्ध्नन्दाक्षायणाहिरण्ण्यꣳशता
नीकायसुमनस्यमानाः ॥ तन्मऽआबद्ध्नामिशतशारदायायु
ष्मानुरदष्टिर्य्यथासम् ॥५२॥ उतनः ॥ उतनोहिर्बुद्ध्न्यः

शृणोत्त्वजऽएकंपात्पृथिवीसंमुद्रः ॥ विश्वेदेवाऽऋंतावृधोहु
वानास्त्तुतामन्त्रांकविशस्त्ताऽअंवन्तु ॥५३॥ इमागिरंः ॥ इ
मागिरऽआदित्येभ्योघृतस्नूंसनाद्राजंभ्योजुह्वाजुहोमि ॥
शृणोतुमित्रोऽअर्य्यमाभगोनस्तुविजातोव्वरुणोदक्षोऽअं
र्शः ॥५४॥ सप्तऽऋषंयः ॥ सप्तऽऋषंयःप्रतिंहिताःशरीरे
सप्तरंक्षन्तिसदमप्प्रमादम् ॥ सप्तापःस्वपंतोलोकमीयुस्त
त्रंजागृतोऽअस्वंप्नजौसत्रसदौचदेवौ ॥ ५५ ॥ उत्तिष्ठ ।

[1]ब्रह्मणस्प्पतेदेवुयन्तंस्त्वेमहे ॥ उपप्प्रयंन्तुमुरुतं॑सुदानंवुऽ
इन्द्रंप्प्राशूर्[2]भंवासचां ॥५६॥ प्रनूनम् ॥ प्रनूनम्ब्रह्मंणस्प्पतिर्म्मं
न्त्रंव्वदत्युक्थ्यम् ॥ यस्मिन्निन्द्रोव्वरुंणोमित्त्रोऽअंर्य्युमादे
वाऽओकांꣳसिचक्क्रिरे ॥५७॥ ब्रह्मंणस्प्पते ॥ ब्रह्मंणस्प्पतेत्त्व
मुस्ययुन्तासूक्क्तस्यंबोधितनंयञ्चजिन्व ॥ व्विश्श्वन्तद्भुद्रंयदवं

---

१ ब्रह्मणस्प्पते । अत्र विसर्जनीयस्य "प्रकृत्या कखयोः पफयोश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे प्राप्तेऽपि "पतितालव्यस्वरोदये" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३५ सू.) इत्यनेन पतिशब्दे परे सकारो विधीयते। तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम्। २ भव सचा इति पदम्। वकाराकारस्य सचा परे "सचावरूथ्यवाजस्पायुषु च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११० सू.) इत्यनेन एतेषु परेषु भवेत्येतत्पदं दीर्घं भवति। अतो दीर्घाकारे भवासचा इति पदम्।

न्तिदेवाबृहद्वंदेमव्विदथेसुवीराः ॥ यऽइमाव्विश्श्वांव्विश्श्वकंर्म्मा योनंः पिताान्नपतेन्नंस्यनोदेहि ॥ ५८ ॥ [८-६] ॥ इति श्री-वाजसनेयसंहितायां चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ अपेतो दशा, पाघन्द्वादश, द्वौ द्वाविंशतिः [अ. ३५ मं. २२ अनु. २] ॥ हरिः ॐ ॥ अपेतश्च ॥ अपेतो यन्तुपणयोसुंम्नादेवपीयवंः ॥ अस्यलोकश्सुतावंतः ॥ द्युभिरहोंभिरक्क्तुभिर्व्यंक्क्तँय्यमोदंदात्त्ववसानंमस्म्मै ॥ १ ॥ सवि

१ यऽइमाविश्श्वा. अ. १७ मं. १७ ॥ १ विश्वकंर्म्मांव्विमंना. अ. १७ मं. २६ ॥ १ योनंः पिताः अ. १७ मं. २७ ॥ १ अन्नंपतेन्नंस्य. अ. ११ मं. ८३ ॥ इति प्रतीकानि ॥

तातें ॥ सवितातेशरीरेभ्यःपृथिव्याँल्लोकमिच्छतु ॥ तस्मै
युज्यन्तामुस्रियाः ॥ २ ॥ वायुःपुनातु । सवितापुनात्त्व
ग्नेर्भ्राजसासूर्य्यस्यवर्चसा ॥ विमुच्यन्तामुस्रियाः ॥ ३ ॥
अश्वत्थेवः ॥ अश्वत्थेवोनिषदनम्पर्णेवोवसतिष्कृता ॥
गोभाजऽइत्किलासथयत्सनवथपूरुषम् ॥ ४ ॥ सवितातें ॥
सवितातेशरीराणिमातुरुपस्थऽआवपतु ॥ तस्मैपृथिविश ॥ १२४ ॥
म्भव ॥ ५ ॥ प्रजापतौत्त्वा । देवतायामुपोदकेलोकेनिद

धाम्म्यसौ ॥ अपनः शोशुचदघम् ॥ ६ ॥ परम्मृत्त्यो ॥
परम्मृत्त्योऽअनुपरेहि पन्थाँऽयस्त्तेऽअन्यऽइतरोदेवयानात् ॥
चक्षुष्म्मतेश्शृण्ण्वतेतेब्ब्रवीमिमानः प्प्रजाᳬरीरिषोमोतव्वीरान्
॥ ७ ॥ शंव्वातः ॥ शंव्वातः शᳬहितेघृणिः शन्तेभवन्त्विष्ष्टकाः ॥ शन्तेभवन्त्वग्ग्नयः पात्थिवासोमात्त्वाभिशूशुचन्
॥ ८ ॥ कल्प्पन्तान्ते ॥ कल्प्पन्तान्तेदिशस्त्तुब्भ्यमापः शिवतमास्त्तुब्भ्यम्भवन्तुसिन्धवः ॥ अन्तरिक्क्षᳬशिवन्तुब्भ्यं

क्कंल्प्यंन्तान्तेदिशꣳसर्व्वाः ॥९॥ अश्म्मंन्वतीरीयतेसꣳरंभद्धमु
त्तिष्ठतप्प्रतंरतासखायꣳ ॥[1]अत्रांजहीमोशिवायेऽअसंञ्छिवान्व
यमुत्तंरेमाभिवाजान् ॥ १० ॥ [१०-१] अपाघम् ॥ अपाघमप
किल्ब्बिषमपंकृत्त्यामपोरपंः ॥ अपांमार्ग्गंत्त्वमस्म्मदपं[2]दुꣳष्व
प्प्यंꣳसुव ॥११॥ सुमित्रियानंः ॥ सुमित्रियानऽआपऽओषं
धयꣳसन्तुदुर्म्मित्रियास्तस्म्मैसन्तुयोस्म्मान्द्वेष्टियञ्चंवयन्द्वि ॥ १२५ ॥

१ अत्राजहीमः। अत्र जहीमः इति पदे परे अत्रशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य "पूष्णो जहीमस्तेष्वत्र" (शु. य. प्रा. ३ अ. १२१ सू.) इत्यनेन दीर्घो भवति। २ दुःष्वप्न्यꣳ सुव। अत्र "भाविभ्यः सः पं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन विसर्जनीयस्य व्यवधानात्वत्वाप्राप्तौ "दुःष्वप्न्यम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७३ सू.) इत्यनेन दोःपरात्स्वप्नघटितसस्य षत्वं निपात्यते।

ष्म्मः ॥१२॥ अनड्वाहम्मन्वारभामहे ॥ [1]अनड्वाहम्मन्वारभाम
हेसौरभेयꣳस्वस्तये ॥ सनऽइन्द्रऽइवदेवेभ्योव्वह्निः सन्तार
णोभव ॥ १३ ॥ उद्वयम् ॥ उद्वयन्तमसस्प्परिस्वः पश्श्यं
न्तऽउत्तरम् ॥ देवन्देवत्राsसूर्य्यमगन्म्मज्योतिरुत्तमम् ॥ १४ ॥
इमञ्जीवेभ्यः । परिधिन्दधामिमैषान्नुगादपरोऽअर्त्थमेतम् ॥
शतञ्जीवन्तुशरदः पुरूचीरन्तम्मृत्युन्दधताम्पर्व्वतेन ॥ १५ ॥

१ अनस् वाहम् इति पदम् । अत्र "अनसो वाहौ सकारो डकारम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४५ सू.) अत्र अनश्शब्दस्य सकारस्य वाहौ परे डकारो विधीयते तेन अनड्वाहम् ।

अग्न॒ऽआयूँ॑षि । पव॑स॒ऽआसु॒वोर्ज॒मिषं॑ च नः । आ॒रे बा॑ध॒स्व दु॒च्छुना॑म् ॥ १६ ॥ आयु॑ष्मानग्ने । ह॒विषा॑ वृधा॒नो घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑नि॒रेधि ॥ घृ॒तं पी॒त्वा मधु॒ चारु॒ गव्यं॑ पि॒तेव॑ पु॒त्रम॒भिर॑क्षतादि॒मान्त्स्वाहा॑ ॥ १७ ॥ परी॒मे । गाम॑नेषत॒ पर्य॒ग्निम॑हृषत ॥ दे॒वेष्व॑क्रत॒ श्रव॒ क इ॒माँ२॥ऽआद॑धर्षति ॥ १८ ॥ क्र॒व्याद॑म॒ग्निम् ॥ क्र॒व्याद॑म॒ग्निं प्र हि॑णोमि[1] दू॒रं य॒मरा॑ज्यं गच्छतु रिप्रवा॒हः ॥ इ॒हैवायमित॑रो जा॒तवे॑दा दे॒वेभ्यो॑

१ प्रहिणोमि ॥ अत्र समानपदत्वाभावेन ''ऋषरेभ्यः'' इत्यनेन णत्वाप्राप्तौ ''प्र नेतिनुदातिहिनोमीनाम्'' (शु. य. प्रा. ३ अ. ८९ सू.) इत्यनेन णत्वम् ।

हव्यंव्वहतुप्प्रजानन् ॥ १९ ॥ व्वहंव्वपाम् ॥ व्वहंव्वपाञ्जातवेदः
पितृब्भ्योयत्रैनान्वेत्थनिहितान्पराके ॥ मेदसःकुल्ल्याऽउप
तान्त्स्रवन्तुसत्त्याऽएषामाशिषःसन्नमन्ताꣳस्वाहा ॥ २० ॥
स्योनापृथिवि । नोभवानृक्षरानिवेशनी ॥ यच्छानःशर्म्म
सप्प्रथाः ॥ अपनःशोशुचदघम् ॥ २१ ॥ अस्म्मात्त्वम् ॥
अस्म्मात्त्वमधिजातोसित्त्वदयञ्जायताम्पुनः ॥ असौस्वर्ग्गा
यलोकायस्वाहा ॥ २२ ॥ [१२-२] इति श्रीवाजसनेयसंहि-

तायां पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥

अनुवाकसूत्रम् ॥ ऋचंवाचꣳषोडश, द्यौःशान्तिरष्टौ, द्वौ चतुर्विꣳशतिः [अ. ३६ मं. २४ अनु. २] ॥ हरिः ॐ ॥

ऋचंवाचम् ॥ ऋचंवाचम्प्रपद्येमनोयजुꣳप्रपद्येसामप्राण
म्प्रपद्येचक्षुꣳश्रोत्रम्प्रपद्ये ॥ वागोजःसहौजोमयिप्राणापा
नौ ॥ १ ॥ यन्मे । छिद्रञ्चक्षुषोहृदयस्यमनसोवातितृण्णम्बृ
हस्पतिर्मेतद्दधातु ॥ शन्नोभवतुभुवनस्ययस्पतिः ॥ २ ॥

भूर्भुवः ॥ भूर्भुवःस्वः तत्सवितुर्वरेण्यम्भर्गोदेवस्यधीम
हि ॥ धियोयोनःप्रचोदयात् ॥ ३ ॥ कयानः ॥ कयानश्चित्रऽ
आभुवदूतीसदावृधःसखा ॥ कयाशचिष्ठयावृता ॥ ४ ॥ क
स्त्वा । सत्योमदानाम्मꣳहिष्ठोमत्सदन्धसः ॥ दृढाचिदारु
जेवसु ॥५॥ [1]अभीषुणः ॥ अभीषुणःसखीनामविताजरितॄणा
म् ॥ शतम्भवास्यूतिभिः ॥६॥ कयात्त्वम् ॥ कयात्त्वन्नऽऊत्त्या

[1] अभीषुणः । अत्र अभिसुनः इति पदम् । अत्र "अभेश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ६३ सू.) इत्यनेन अभेरुपसर्गात्परस्य सुशब्दस्य षत्वे रूपम् ।

भिष्प्रमंन्दसेवृषन् ॥ कयांस्त्तोतृब्भ्यऽआभंर ॥ ७ ॥ इन्द्रो
व्विश्श्वंस्य राजति ॥ शन्नोंऽअस्त्तुद्विपदेंशञ्चतुंष्प्पदे ॥ ८ ॥
शन्नंः ॥ शन्नोंमित्रश्शंव्वरुंणꣳशन्नोंभवत्त्वर्य्यमा ॥ शन्नऽइ
न्द्रोबृहस्प्पतिꣳशन्नोव्विष्ण्णुरुरुक्क्रमः ॥ ९ ॥ शन्नोव्वातंः ।
पवताꣳशन्नंस्त्तपतुसूर्य्यंः ॥ शन्नꣳकनिंक्क्रदद्देवः पर्ज्जन्न्योऽ
अभिवंर्षतु ॥ १० ॥ अहांनिशम् ॥ अहांनिशम्भंवन्तुनꣳश
ꣳरात्रीꣳप्प्रतिंधीयताम् ॥ शन्नंऽइन्द्राग्ग्नीभंवतामवोंभिꣳश

न्नऽइन्द्रावरुणारातहव्या ॥ शन्नऽइन्द्रापूषणाव्वाजसातौशमि
न्द्रासोमासुवितायशँय्योः ॥ ११ ॥ शन्नः ॥ शन्नोदेवीरभि
ष्टयऽआपोभवन्तुपीतये ॥ शँय्योरभिस्रवन्तुनः ॥ १२ ॥
स्योनापृथिवि । नोभवानृक्षरानिवेशनी ॥ यच्छानःशर्म्मस
प्प्रथाः ॥ १३ ॥ आपोहि । ष्ठामयोभुवस्तानऽऊर्ज्जेदधात
न ॥ महेरणायचक्षसे ॥ १४ ॥ योवः । शिवतमोरसस्तस्य

१ अत्र यच्छ नः इति पदम् । यच्छ इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य नः इत्यस्य नकारे परे "धारयामयोजावसचस्वनुदमोपुजयतोरुष्यरक्षयजयच्छमत्स्वथपिपृत-गायतातुयेन नकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारे कृते यच्छानः ।

भाजयतेहनः ॥ उशतीरिवमातरः ॥ १५॥ तस्म्माऽअरंम ॥
तस्म्माऽअरंङ्गमामवोयस्यक्क्षयांयजिन्न्वंथ ॥ आपोजनयं
थाचनः ॥ १६ ॥ [१६-१] द्यौश्शान्तिः ॥ द्यौश्शान्तिरन्त
रिक्क्षꣳशान्तिःपृथिवीशान्तिरापꣳशान्तिरोषधयꣳशान्तिः ॥
व्वनस्प्पतयꣳशान्तिर्व्विश्श्वेदेवाश्शान्तिर्ब्ब्रह्मशान्तिꣳसर्व्वꣳशा
न्तिꣳशान्तिरेवशान्तिꣳसामाशान्तिरेधि ॥ १७ ॥ दृतेदृꣳह
मा। मित्रस्यमाचक्क्षुषासर्व्वाणिभूतानिसमीक्क्षन्ताम् ॥ मित्र

स्याहञ्चक्क्षुंषासर्व्वांणिभूतानिसमींक्क्षे ॥ मित्रस्यचक्क्षुंषासमीं
क्क्षामहे ॥ १८ ॥ दृतेदृᳬ᳕हं मा । ज्योक्क्तेंसन्दृशिंजीव्यास
ञ्ज्योक्क्तेंसन्दृशिंजीव्यासम् ॥ १९ ॥ नमंस्त्ते ॥ नमंस्त्तेहरं
सेशोचिषेनमंस्त्तेऽअस्त्वर्च्चिषें ॥ अन्न्याँस्त्तेंऽअस्म्मत्तंपन्तु
हेतयं÷पावकोऽअस्म्मभ्भ्यंᳬ᳕शिवोभंव ॥ २० ॥ नमंस्त्ते ।
ऽअस्त्तुविद्युतेनमंस्त्तेस्त्तनयित्क्नवें॥ नमंस्त्तेभगवन्नस्त्तुयतंᳬ
स्व÷समीहंसे॥ २१ ॥ यतोंयतᳬसमीहंसेततोंनोऽअभंयङ्कुरु ॥

शन्न॑÷कुरुप्प्रजाब्भ्योभ॑यन्नꣳपशुब्भ्य॑÷ ॥२२॥ सुमित्त्रियान॑÷॥
सुमित्त्रियानऽआपऽओष॑धयꣳसन्तुदुर्म्मित्त्रियास्तस्म्मैसन्तु
योस्म्मान्द्वेष्टि्यञ्च॑व्वयन्द्विष्म्मः ॥२३॥ तच्चक्क्षु॑÷ ॥ तच्चक्क्षु
र्द्देवहि॑तम्पुरस्त्ताच्छुक्क्रमुच्च॑रत् ॥ पश्श्येम॑शरद॑÷शतञ्जीवे॑
मशरद॑÷शतꣳशृणु॑यामशरद॑÷शतम्प्रब्ब्र॑वामशरद॑÷शतमदी॑
नाꣳस्यामशरद॑÷शतम्भूय॑श्च्चशरद॑÷शतात् ॥ २४ ॥ [८-२]

इति श्रीवाजसनेयसंहितायां षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥

श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ देवस्यत्त्वा दश, यमाय त्त्वैकादश, द्वा,वेकविꣳशतिः [अ. ३७ म. २१ अनु. २] ॥
हरिः ॐ ॥ देवस्यंत्त्वा । सवितुश्प्प्रसवेश्श्विनोर्ब्बाहुब्भ्याम्पूष्णो हस्त्ताब्भ्याम् ॥ आददेनारिरसि ॥ १ ॥ युञ्जतेमनं ॥ युञ्जतेमनंऽउतयुञ्जतेधियोव्विप्प्राव्विप्प्रस्यबृहतोव्विपश्चितं ॥ व्विहोत्राँदधेव्वयुनाविदेकऽइन्महीदेवस्यंसवितुश्परिष्टुतिं ॥ २ ॥ देवींद्यावापृथिवी । मखस्यंवामद्यशिरोराद्ध्यासन्देवयजनेपृथि

ध्याः ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें ॥ ३ ॥ देव्योंव्व
म्म्र्यं ॥ देव्योंव्वम्म्र्योभुतस्यंप्प्रथमुजामुखस्यंवोद्यशिरोंराध्या
सन्देवुयजंनेपृथिव्याः ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें ॥ ४ ॥
शतम् ॥ १९०० ॥ इयुत्त्यग्ग्रैं ॥ इयुत्त्यग्ग्रेऽआसीन्मुखस्यं
तेद्यशिरोंराध्यासन्देवुयजंनेपृथिव्याः ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यं
त्त्वाशीष्ष्णें ॥ ५ ॥ इन्द्रस्यौजं÷ ॥ इन्द्रस्यौजंस्त्थमुखस्यंवो ॥ १३१ ॥
द्यशिरोंराध्यासन्देवुयजंनेपृथिव्याः ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वा

शीर्ष्णे ॥ मखायंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे ॥ मखायंत्त्वामखस्यं
त्त्वाशीर्ष्णे ॥ ६ ॥ प्रैतु ॥ प्रैतुब्ब्रह्मणस्प्पतिःप्प्रदेव्व्येतुसूनृता ॥
अच्छांव्वीरन्नर्य्यम्पङ्क्तिराधसन्देवासुज्ज्ञन्नयन्तुनः ॥ मखायं
त्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे॥ मखायंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे॥ मखा
यंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे ॥७॥ मखस्यशिरः ॥ मखस्यशिरो
सि ॥ मखायंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे ॥ मखस्यशिरोसि ॥ मखा
यंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे ॥ मखस्यशिरोसि ॥ मखायंत्त्वा

मुखस्यं त्त्वाशीर्ष्णे ॥ मुखायं त्त्वामुखस्यं त्त्वाशीर्ष्णे ॥ मुखा
यं त्त्वामुखस्यं त्त्वाशीर्ष्णे ॥ मुखायं त्त्वामुखस्यं त्त्वाशीर्ष्णे
॥ ८ ॥ अश्वंस्यत्त्वा ॥ अश्वंस्यत्त्वावृष्णंः शक्नाधूंपयामि
देवयजंनेपृथिव्याः ॥ मुखायं त्त्वामुखस्यं त्त्वाशीर्ष्णे ॥ अश्वं
स्यत्त्वावृष्णंः शक्नाधूंपयामिदेवयजंनेपृथिव्याः ॥ मुखायं
त्त्वामुखस्यं त्त्वाशीर्ष्णे ॥ अश्वंस्यत्त्वावृष्णंः शक्नाधूंपयामि
देवयजंनेपृथिव्याः ॥ मुखायं त्त्वामुखस्यं त्त्वाशीर्ष्णे ॥ मुखायं

त्त्वामुखस्यंत्त्वाशीुष्ष्णें ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीुष्ष्णें ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीुष्ष्णें ॥ ९ ॥ ऋजवेत्त्वा । साधवे त्त्वासुक्षित्यैत्त्वा ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीुष्ष्णें ॥ मुखायं त्त्वामुखस्यंत्त्वाशीुष्ष्णें ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीुष्ष्णें ॥ १० ॥ [१०-१] समायंत्त्वा । मुखायंत्त्वासूर्यस्यत्त्वा तपसे ॥ देवस्त्त्वासविताम्ध्वानक्तुपृथिव्याःसꣳस्पृशस्पा[1]

---

१ सꣳस्पृशस्पाहि । अत्र "अध्वनो रजसो रिषःस्पृशस्पातौ" (शु. य. प्रा. ३ अ. २८ सू.) इत्यस्मिन् पाताविति धातुग्रहणात् पाहि इति प्राप्य तोर्लोटि मध्यमपुरुषस्यैकवचनस्य रूपे परे स्पृशः विसर्गस्य सः ।

 हि ॥ अर्च्चिरसिशोचिरसितपोसि ॥ ११ ॥ अनाधृष्टापुरस्त्ता
 त् ॥ अनाधृष्टापुरस्त्तादग्ग्नेराधिपत्त्यऽआयुर्म्मेदाःपुत्त्रवतीद
क्षिणतऽइन्द्रस्याधिपत्त्येप्प्रजाम्मेदाः ॥ सुषदापश्चाद्देवस्य
सवितुराधिपत्त्येचक्षुर्म्मेदाऽआश्रुतिरुत्तरतोधातुराधिपत्त्ये
रायस्प्पोषम्मेदाः ॥ विधृतिरुपरिष्टाद्बृहस्प्पतेराधिपत्त्यऽओ
जोमेदाविश्श्वाब्भ्योमानाष्ट्राब्भ्यस्प्पाहिमनोरश्श्वासि ॥ १२ ॥ ॥१३३॥
स्वाहामरुद्भिः ॥ स्वाहामरुद्भिःपरिश्श्रीयस्वदिवःसꣳस्पृशं

स्प्याहि ॥ मधुमधुमधुं ॥ १३ ॥ गर्ब्भोदेवानाम् ॥ गर्ब्भो
देवानाम्पितामतीनाम्पतिः प्रजानाम् ॥ सन्देवोदेवेनसवि
त्राग्गतसꣳसूर्य्येणरोचते ॥ १४ ॥ समग्निः ॥ समग्निरग्नि
नाग्गतसन्दैवेनसवित्रासꣳसूर्य्येणारोचिष्ट ॥ स्वाहासमग्नि
स्तपसागतसन्दैव्येनसवित्रासꣳसूर्य्येणारूरुचत ॥ १५ ॥
धर्त्तादिवः ॥ धर्त्तादिवोविभातितपसस्पृथिव्यान्धर्त्तादेवो

सं. ६२

१ तपसः पृथिव्याम् इति पदम्। तपसः इत्यस्य विसर्गस्य "तपसस्पृथिव्याम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. २७ सू.) इत्यनेन सत्वे सिद्धति।

देवानाममर्त्त्यस्तपोजाः ॥ वाचंमुस्मेनियच्छदेवायुवम्
॥ १६ ॥ अपश्श्यङ्गोपाम् ॥ अपश्श्यङ्गोपामनिपद्यमानमा
चपरांचपथिभिश्चरन्तम् ॥ ससध्रीचीःसविषूचीर्वसानऽआव
रीवर्त्तिभुवनेष्वन्तः ॥ १७ ॥ विश्वासाम्भुवाम् ॥ विश्वा
साम्भुवाम्पतेविश्वस्यमनसस्पतेविश्वस्यवचसस्पतेसर्वस्यव
चसस्पते ॥ देवश्रुत्त्वन्देवघर्म्मदेवोदेवान्पाह्यत्रप्रावीरनुवा
न्देववीतये ॥ मधुमाध्वीभ्याम्मधुमाधूचीभ्याम् ॥ १८ ॥

हृदे॑त्त्वा॑ ॥ हृ॒दे॑त्त्वा॒मन॑से॒त्त्वादि॒वे॑त्त्वा॒सूर्य्या॑यत्त्वा ॥ ऊ॒र्द्ध्वोऽ
अ॑द्ध्व॒रन्दि॒वि॒दे॒वेषु॑धेहि ॥ १९ ॥ पि॒तान॑ः ॥ पि॒तानो॑सिपि॒
तानो॒बो॑धि॒नम॑स्त्ते॒ऽअस्त्तु॒मामा॑हि॒ꣳसीः ॥ त्वष्ट्टृ॑मन्त॒स्त्त्वा
सपेम॒पु॒त्रान्न्प॒शून्न्म॑यि॒धे॑हि॒प्र॒जाम॒स्म्मासु॑धे॒ह्यरि॑ष्ट्टा॒हꣳस॒हप॑
त्त्या॒भू॒या॒स॒म् ॥ २० ॥ अह॑ः॒के॒तु॒ना॑ । जु॒षता॑ꣳसु॒ज्ज्यो॒ति॒
ज्ज्यो॑ति॒षा॒स्वाहा॑ ॥ रात्रि॑ः॒के॒तु॒ना॑जु॒षता॑ꣳसु॒ज्ज्यो॒ति॒ज्ज्यो॑ति॒षा॒
स्वाहा॑ ॥ २१ ॥ [११-२] इति श्रीवाजसनेयसंहितायां

सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवा-
कसूत्रम् ॥ देवस्यत्त्वाष्टौ, यमायत्त्वा क्षत्रस्यत्त्वा दशकौ,
त्रयोऽष्टाविꣳशतिः [अ. ३८ मं. २८ अनु. ३] ॥ हरिःॐ॥
देवस्यंत्त्वा ॥ देवस्यंत्त्वासवितुःप्प्रसवेश्विनोर्बाहुब्भ्यांम्पूष्णणो
हस्त्ताब्भ्याम् ॥ आददेदिंत्त्यैरास्नासि ॥ १ ॥ इडऽ
एहि ॥ इडऽएह्यदितऽएहिसरंस्वत्त्येहि ॥ असावेह्यसावेह्य
सावेहि ॥ २ ॥ अदिंत्त्यैरास्ना । सीन्द्राण्ण्याऽउष्णणीषः ॥

पूषासिंघर्म्मायंदीष्व ॥ ३ ॥ अश्विभ्भ्यांम्पिन्न्वस्व ॥ अश्वि
भ्भ्यांम्पिन्न्वस्वसरंस्वत्त्यैपिन्न्वस्वेन्द्रांयपिन्न्वस्व ॥ स्वाहेन्द्रंव
त्स्वाहेन्द्रंवत्त्स्वाहेन्द्रंवत् ॥ ४ ॥ यस्त्तें ॥ यस्त्तेस्त्तनंःशश
योयोमंयोभूर्य्यौरंत्क्नधावंसुविद्यश्सुदत्रंः ॥ येनाविश्वापुष्यं
सिव्वार्य्यांणिसरंस्वतितामिहधातंवेकः ॥ उर्व्वन्तरिंक्क्षमन्न्वेंमि
॥ ५ ॥ गायत्रञ्छन्दंः ॥ गायत्रञ्छन्दौंसित्रैष्टुंभञ्छन्दौंसि
द्यावांपृथिवीभ्भ्यांन्त्वापरिंगृह्णाम्म्यन्तरिंक्क्षेणोपंयच्छामि ।

इन्द्राश्श्विनामधुंनꣳसारघस्यंघर्म्मम्पातव्वसवोयजंतव्वाट् ॥ स्वा
हासूर्य्यस्यरश्मयेवृष्टिवनंये ॥ ६ ॥ समुद्रायंत्त्वा ॥ समु
द्रायंत्त्वाव्वातांयस्वाहांसरिरायंत्त्वाव्वातांयस्वाहां ॥ अनाधृ
ष्ष्यायंत्त्वाव्वातांयस्वाहांप्रतिधृष्ष्यायंत्त्वाव्वातांयस्वाहां ॥ अ
वस्यवेंत्त्वाव्वातांयस्वाहांशिमिदायंत्त्वाव्वातांयस्वाहां ॥ ७ ॥
इन्द्रायत्त्वा ॥ इन्द्रायत्त्वाव्वसुमतेरुद्रवंतेस्वाहेन्द्रायत्त्वादि
त्यवंतेस्वाहेन्द्रायत्त्वाभिमातिघ्नेस्वाहां ॥ सवित्रेत्त्वंऽऋभुम

तेंव्विभुमतेव्वाजंवतेस्वाहाबृहुस्पतंयेत्त्वाव्विश्श्वदैंव्यावतेस्वाहां
॥ ८ ॥ [८-१] युमायंत्त्वा ॥ युमायुत्त्वाङ्गिंरस्वतेपितृम
तेस्वाहां ॥ स्वाहांघुम्र्मायस्वाहांघुर्म्मःश्पित्रे ॥ ९ ॥ व्विश्श्वाऽ
आशांः ॥ व्विश्श्वाऽआशांदक्षिणसद्विश्श्वान्देवानयांडिह ॥
स्वाहांकृतस्यघुर्म्मस्युमधोंःपिबतमाश्विना ॥ १० ॥ दिविधांः ॥
दिविधांऽइमँऽयुज्ञमिमँऽयुज्ञन्दिविधांः ॥ स्वाहाग्नयेयु
ज्ञियांयशँऽयजुंर्भ्यंः ॥ ११ ॥ अश्विनाघुर्म्मम् ॥ अश्विनाघु

शु. य. संहि. र्म्मम्पातंदृहाद्धीनमहंर्द्दिवाभिंरूतिभिंः ॥ तन्त्रायिणेनमोद्द्या इ. वि.

॥१३७॥ वांपृथिवीभ्भ्यांम् ॥ १२ ॥ अपांतामश्विनां ॥ घर्म्मंमनुद्द्या अ. ॥ ३८ ॥

वांपृथिवीऽअंमᳫंसाताम् ॥ इहैवरातयंःसन्तु ॥ १३ ॥ इषे

पिन्वस्व ॥ इषेपिन्वस्वोर्ज्जेपिन्वस्वब्रह्मणेपिन्वस्वक्षत्रायंपिन्व

स्वद्यावांपृथिवीभ्भ्यांम्पिन्वस्व ॥ धर्म्मासिसुधर्म्मामेन्न्यस्म्मेनृ

म्म्णानिंधारयब्रह्मंधारयक्षत्रन्धांरयविशंन्धारय ॥ १४ ॥ ॥ १३७ ॥

स्वाहांपूष्णे । शरंसेस्वाहाग्ग्रावंभ्भ्यःस्वाहांप्प्रतिरवेभ्भ्यंः ॥

स्वाहा॑पि॒तृभ्य॑ऽऊ॒र्द्ध्वब॑र्हिर्भ्यो॒ घर्म्म॒पाव॑भ्य॒ः स्वाहा॒ द्यावा॑पृथि॒
वीभ्या॒ᳬस्वाहा॒ विश्वे॑भ्यो दे॒वेभ्य॑ः ॥ १५ ॥ स्वाहा॑ रु॒द्राय॑ ।
रु॒द्रहू॑तये॒ स्वाहा॒ सञ्ज्योति॑षा॒ ज्योति॑ः ॥ अह॑ः के॒तुना॑ जुषता
ᳬसु॒ज्योति॒र्ज्योति॑षा॒ स्वाहा॑ ॥ रात्रि॑ः के॒तुना॑ जुषताᳬसु॒ज्यो
ति॒र्ज्योति॑षा॒ स्वाहा॑ ॥ मधु॑ हु॒तमिन्द्र॑तमेऽअ॒ग्नाव॒श्याम॑ ते देव
घर्म्म॒ नम॑स्तेऽअस्तु॒ मा मा॑ हिᳬसीः ॥ १६ ॥ अ॒भीमम् ॥
अ॒भी॒मम्म॑हि॒मा दिव॒व्विप्रो॑ ब॒भूव स॒प्रथा॑ः ॥ उ॒त श्रव॑सा पृथि॒

वीꣳसदँसींदस्वमुहाँ२॥ऽअंसिरोचंस्वदेवुवीतंमः ॥ विधूम
मंग्नेऽअरुषम्मिंयेद्ध्यसृजप्प्रंशस्त्तदर्शतम् ॥ १७ ॥ यातें ।
घर्म्मंदिव्याशुग्ग्यागांयुत्र्याꣳहंविर्द्धानें ॥ सातऽआप्प्यांयता
न्निष्ट्यांयतान्तस्यैतेस्वाहां ॥ यातेंघर्म्मान्तरिंक्षेशुग्ग्यात्रिष्टु
भ्याग्नींद्ध्रे ॥ सातऽआप्प्यांयतान्निष्ट्यांयतान्तस्यैतेस्वाहां ॥
यातेंघर्म्मंपृथिव्याꣳशुग्ग्याजगंत्त्याꣳसदस्या ॥ सातऽआ
प्प्यांयतान्निष्ट्यांयतान्तस्यैतेस्वाहां ॥ १८ ॥ [१०-२]

॥१३८॥

क्षत्रस्यत्त्वा । पुरस्प्पायुब्ब्रह्मणस्त्तन्त्वम्पाहि ॥ व्विशस्त्त्वाधर्म्मे
णाव्वयमनुक्क्रामामसुवितायनव्यसे ॥ १९ ॥ चतुः स्त्रक्तिर्न्नाभिः ॥ चतुःस्त्रक्तिर्न्नाभिर्ऋतस्यसप्प्रथाःसनोव्विश्श्वायुःसप्प्र
थाःसनःसर्व्वायुःसप्प्रथाः ॥ अपद्वेषोऽअपह्वरोन्न्यव्व्रतस्यस
श्चिम ॥ २० ॥ घर्म्मैतत् ॥ घर्म्मैतत्त्तेपुरीषन्तेनव्वर्द्धस्वचाच
प्प्यायस्व ॥ व्वर्द्धिषीमहिचव्वयमाचप्प्यासिषीमहि ॥ २१ ॥
अचिक्रदद्दृषा ॥ अचिक्रदद्दृषाहरिर्म्महान्मित्रोनदर्शतः ॥

सꣳसूर्य्यैणदिद्युतदुदधिर्न्निधिः ॥ २२ ॥ सुमित्रियानः ॥
॥१३९॥ सुमित्रियानऽआपऽओषधयꣳसन्तुदुर्म्मित्रियास्तस्म्मैसन्तु ॥ ३८ ॥
योऽस्म्मान्द्वेष्टियञ्चवयन्द्विष्म्मः ॥ २३ ॥ उद्वयम् ॥ उद्वयन्त
मंसस्प्परिस्वः पश्श्यन्तऽउत्तरम् ॥ देवन्देवत्राासूर्य्यमगन्म
ज्योतिरुत्तमम् ॥ २४ ॥ एधोसि ॥ एधोस्स्येधिषीमहिसमि
दसितेजोसितेजोमयिधेहि ॥ २५ ॥ यावतीद्यावापृथिवी । ॥१३९॥
यावच्चसप्तसिन्धवोवितस्थिरे ॥ तावन्तमिन्द्रतेग्ग्रहमूर्ज्जागृ

त्वाम्म्यक्षितम्मयिगृह्णाम्म्यक्षितम् ॥ २६ ॥ मयित्त्यत् ॥
मयित्त्यदिन्द्रियम्बृहन्मयिदक्षोमयिक्क्रतुः ॥ घर्म्मस्त्रिशु
ग्ग्विराजतिव्विराजाज्ज्योतिषासहब्ब्रह्मणातेजसासह॥२७॥ पयं
सोरेतः ॥ पयसोरेतऽआभृतन्तस्यदोहमशीमह्युत्तरामुत्तराᳪं
समाम् ॥ त्विषः संवृक्क्रत्त्वेदक्षस्यतेसुषुम्म्णस्यतेसुषुम्म्णा
ग्निहुतः ॥ इन्द्रपीतस्यप्प्रजापतिभक्क्षितस्यमधुमतऽउपहूतऽ
सं. ६२ उपहूतस्यभक्क्षयामि ॥२८॥ [१०-३] ॥ इतिश्रीवाजसनेय-

संहितायामष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥
अनुवाकसूत्रम् ॥ स्वाहाप्राणेभ्यःषड्, ग्रश्च सप्त, द्वौ त्रयोदश ॥ [अ. ३९ मं. १३ अनु. २] हरिःॐ ॥ स्वाहाप्प्राणेभ्यं÷ ॥ स्वाहाप्प्राणेब्भ्युः साधिपतिकेब्भ्यः ॥ पृथिव्यैस्वाहाग्नयेस्वाहान्तरिक्षायस्वाहाव्वायवेस्वाहा ॥ दिवेस्वाहासूर्य्यायस्वाहा ॥ १ ॥ दिग्भ्यःस्वाहा । चन्द्रायस्वाहानक्षत्रेभ्यः स्वाहाद्भ्यःस्वाहाव्वरुणायस्वाहा ॥ नाभ्यैस्वाहापूतायस्वाहा ॥ २ ॥

व्वाचेस्वाहा। प्प्राणायस्वाहाप्प्राणायस्वाहा ॥ चक्क्षुषेस्वाहाच
क्क्षुषेस्वाहाश्श्रोत्त्रायस्वाहाश्श्रोत्त्रायस्वाहा ॥ ३ ॥ मनसःका
मम् ॥ मनसःकाममाकूतिंव्वाचःसत्त्यमशीय ॥ पशूनाᳪंरूप
मन्नस्यरसोयशःश्रीःश्रयताम्मयिस्वाहा॥४॥ प्रजापतिःसम्भ्रि
यमाणः। सम्म्राड्ड्सम्भृतोव्वैश्श्वदेवःसᳪंसन्नोघर्म्मःप्प्रवृक्त्तस्त्ते
जऽउद्यतऽआश्श्विनःपयस्यानीयमानेपौष्णोव्विष्ष्यन्दमाने
मारुतःक्क्लथन् ॥ मैत्रःशरसिसन्ताय्यमानेव्वायव्योह्रियमा

णऽआग्ग्नेयोहूयमानोव्वाग्घुतः ॥५॥ सवितात्प्रथमे । हन्नग्नि
र्द्वितीयेव्वायुस्तृतीयऽआदित्त्यश्चतुर्त्थेचन्द्रमाःपञ्चमऽऋतुः
षष्ठेमरुतःसप्तमेबृहस्प्पतिरष्टमे ॥ मित्रोनवमेव्वरुणोदशमऽ
इन्द्रऽएकादशेव्विश्वेदेवाद्द्वादशे ॥ ६ ॥ [६-१] उग्ग्रश्च ।
भीमश्चद्ध्वान्तश्चधुनिश्च ॥ सासह्वाँश्चाभियुग्वाचव्विक्क्षपःं
स्वाहा ॥ ७ ॥ अग्निᳬहृदयेन ॥ अग्निᳬहृदयेनाशनिᳬ
हृदयाग्ग्रेणपशुपतिङ्कृत्स्नहृदयेनभवँय्यक्क्ना ॥ शर्वम्मतस्न्ना

ब्भ्यामीशांनम्मन्न्युनांमहादेवमंन्तं पर्शंव्येनोग्ग्रन्देवंव्वनिष्ठु
नांव्वसिष्ठहनुꣳशिङ्गीनिकोश्श्याब्भ्यांम् ॥ ८ ॥ उग्ग्रँल्लोहितेन ।
मित्त्रꣳसौव्व्रंत्त्येनरुद्द्रन्दौर्व्व्रत्त्येनेन्द्रंम्प्रक्क्रीडेनंमरुतोबलेंनसा
द्ध्यान्प्रमुदां ॥ भवस्यकण्ठ्यꣳरुद्द्रस्यांन्तंꣳपाश्श्र्व्यम्मंहादेवस्स्यय
कृच्छर्व्वस्यंव्वनिष्ठुः पंशुपतेंꣳपुरीतत् ॥ ९ ॥ लोमंब्भ्यꣳस्वाहा ॥
लोमंब्भ्यꣳस्वाहालोमंब्भ्यꣳस्वाहांत्त्वचेस्वाहांत्त्वचेस्वाहालोहिं

१ अन्तः पर्शंव्येन। अत्र "समानपदे च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन सकारे प्राप्ते "वाजपतिर्वासऽएदिधिपुरन्तः पर्शव्येनान्तः पाश्र्व्यमिति च" (शु.य.प्रा. ३ अ. ३८ सू.) इत्यनेन निषिध्यते। अन्तः पाश्श्र्व्यम् इत्यत्र "परंतु रेफहकाराभ्यां" (शु.य.प्रा.४अ.१०१सू.) इत्यनेन शकारस्य द्वित्वम्।

तायस्वाहालोहितायस्वाहामेदोभ्यःस्वाहामेदोभ्यःस्वाहा॥
माꣳसेभ्यःस्वाहामाꣳसेभ्यःस्वाहास्नावभ्यःस्वाहास्नाव
भ्यःस्वाहास्थभ्यःस्वाहास्थभ्यःस्वाहामज्जभ्यःस्वाहा
मज्जभ्यःस्वाहा ॥ रेतसेस्वाहापायवेस्वाहा ॥ १० ॥ आया
सायस्वाहा । प्रायासायस्वाहासँयासायस्वाहावियासायस्वा
होद्यासायस्वाहा ॥ शुचेस्वाहाशोचतेस्वाहाशोचमानायस्वा
हाशोकायस्वाहा ॥ ११ ॥ तपसेस्वाहा ॥ तपसेस्वाहातप्प्यं

१ प्रायासाय । प्र यास इति पदम् । अत्र प्रवणशङ्क्यासेषु (शु. य. प्रा. ३ अ. १०५ सू.) इत्यनेन प्रशब्दात्यासशब्दे परे प्रशब्दाकारस्य दीर्घः ।

तेस्वाहातप्प्यमानायस्वाहातप्प्तायस्वाहाघर्म्मायस्वाहा ॥
निष्कृत्त्यैस्वाहाप्प्रायश्चित्त्यैस्वाहाभेषजायस्वाहा ॥ १२ ॥
यमायस्वाहा ॥ यमायस्वाहान्तकायस्वाहामृत्यवेस्वाहा ॥
ब्रह्मणेस्वाहाब्रह्महत्यायैस्वाहाव्विश्वेब्भ्योदेवेब्भ्यःस्वाहाद्यावा
पृथिवीब्भ्याᳪंस्वाहा ॥ १३ ॥ [७-२] इतिश्रीवाजसनेय-
संहितायामेकोनचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ श्रीवेद-
पुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ ईशाव्वास्यमष्टा, वन्धन्तमो

नव, द्वौ सप्तदश ॥ [अ. ४० मं. १७ अनु. २] हरिःॐ ॥
ईशावास्यम् ॥ ईशावास्यमिदꣳसर्व्वँय्यत्किञ्चजगत्त्याञ्जगत् ॥
तेनत्त्यक्तेनभुञ्जीथामागृधꣳकस्यस्विद्धनम् ॥ १ ॥ कुर्व्वन्नेव ॥
कुर्व्वन्नेवेहकर्म्माणिजिजीविषेच्छतꣳसमाः ॥ एवन्त्वयिना
न्यथेतोस्तिनकर्म्मलिप्प्यतेनरे ॥२॥ असुर्य्यानाम ॥ असुर्य्या
नामतेलोकाऽअन्धेनतमसावृताः ॥ ताँस्तेप्प्रेत्त्यापिगच्छन्ति
येकेचात्महनोजनाः ॥३॥ अनेजदेकम् ॥ अनेजदेकम्मनसो

जवींयोनैनंद्देवाऽआप्नुवन्पूर्व्वमर्शत् ॥ तद्धावंतोन्यानत्त्येतिति
ष्ठत्तस्मिन्नपोमातरिश्वादधाति ॥ ४ ॥ तदेजति ॥ तदेजतित
न्नैजंतितद्दूरेतद्वन्तिके ॥ तदुन्तरंस्यसर्व्वस्यतदुसर्व्वस्यास्यबा
ह्यतः ॥ ५ ॥ यस्तु ॥ यस्तुसर्व्वाणिभूतान्यात्मन्नेवानुप
श्श्यति ॥ सर्व्वभूतेषुचात्मानन्ततोनविचिकित्त्सति ॥ ६ ॥
यस्मिन्त्सर्व्वाणि। भूतान्यात्मैवाभूद्विजानतः ॥ तत्रकोमो
हुःकश्शोकऽएकुत्त्वमनुपश्श्यतः ॥ ७ ॥ सपर्य ॥ सपर्य्ये

गाच्छुक्क्रमंकायमंव्रणमंस्नाविरꣳशुद्धमपांपविद्धम् ॥ कवि
र्म्मनीषीपंरिभूःस्वंयम्भूर्य्याथातत्थ्यतोर्त्थान्व्यदधाच्छाश्वती
भ्भ्यꣳसमांभ्भ्यꣳ ॥ ८ ॥ [८-१] अन्धन्तमः ॥ अन्धन्त
मꣳप्रविशन्तियेसंम्भूतिमुपासते ॥ ततोभूयंऽइवतेतमोयऽ
उसम्भूंत्त्याꣳरताः ॥ ९ ॥ अन्न्यदेव ॥ अन्न्यदेवाहुःसंम्भ
वादन्न्यदांहुरसंम्भवात् ॥ इतिशुश्श्रुमधीरांणाँय्येनस्तद्विंचच
क्षिरे ॥ १० ॥ सम्भूंतिञ्च । विनाशञ्चयस्तद्वेदोभयंꣳसह ॥

व्विनाशेनमृत्त्युन्तीत्त्वासम्भूत्त्यामृतमश्न्नुते ॥ ११ ॥ अन्ध
न्तमः ॥ अन्धन्तमः प्प्रविंशन्तियेविद्यामुपासते ॥ ततोभू
यऽइवतेतमोयऽउविद्यायाᳬरताः ॥ १२ ॥ अन्न्यदेव ॥
अन्न्यदेवाहुर्व्विद्यायाऽअन्न्यदाहुरविद्यायाः ॥ इतिशुश्श्रुमधी
राणाँऽयेनस्त्तद्विंचचक्क्षिरे ॥ १३ ॥ व्विद्याञ्च ॥ व्विद्याञ्चा
विद्याञ्चयस्त्तद्वेदोभयᳬसह ॥ अविद्ययामृत्त्युन्तीत्त्वाव्वि
द्ययामृतमश्न्नुते ॥ १४ ॥ व्वायुरनिलम् ॥ व्वायुरनिलममृ

तमथेदम्भस्स्मांन्तु७ंशरीरम् ॥ ॐ ३ ॥ क्कतौस्स्मर ॥ क्लिबे

स्स्मंर॥ कृतᳩंस्मंर ॥ १५ ॥ अग्ग्नेनयं ॥ सुपथांरायेऽअस्स्मा

न्विश्श्वांनिदेवव्वयुनांनिव्विद्धान् ॥ सुयोद्ध्युस्स्मज्जुंहुराणमेनो

भूयिंष्ठान्तेनमंऽउक्तिंक्कव्विधमे ॥ १६ ॥ हिरण्णमयेंनपात्त्रेंण ।

सत्त्यस्यापिंहितम्मुखंम् ॥ योसावांदित्त्येपुरुंष७ंसोसावहम् ॥

ॐ३॥ खम्ब्रह्म॥१७॥ [९-२] [आदितो मन्त्रसंख्या १९७५]

इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४० ॥

श्रीवेदपुरुषार्पणमस्तु ॥ दशाध्याये समाख्याता अनुवाकास्तु संख्यया ॥ शतं दशानुवाकाश्च नवान्ये च मनीषिभिः ॥ १ ॥ सप्तषष्टिश्चितौ ज्ञेया सौत्रे द्वाविंशतिस्तथा ॥ अश्व एकोनपञ्चाशत्पञ्चत्रिंशत्खिले स्मृताः ॥२॥ शुक्रियेषु तु विज्ञेया एकादश मनीषिभिः ॥ एकीकृत्त्य समाख्यातं त्रिशतं त्र्यधिकं मतम् ॥३॥

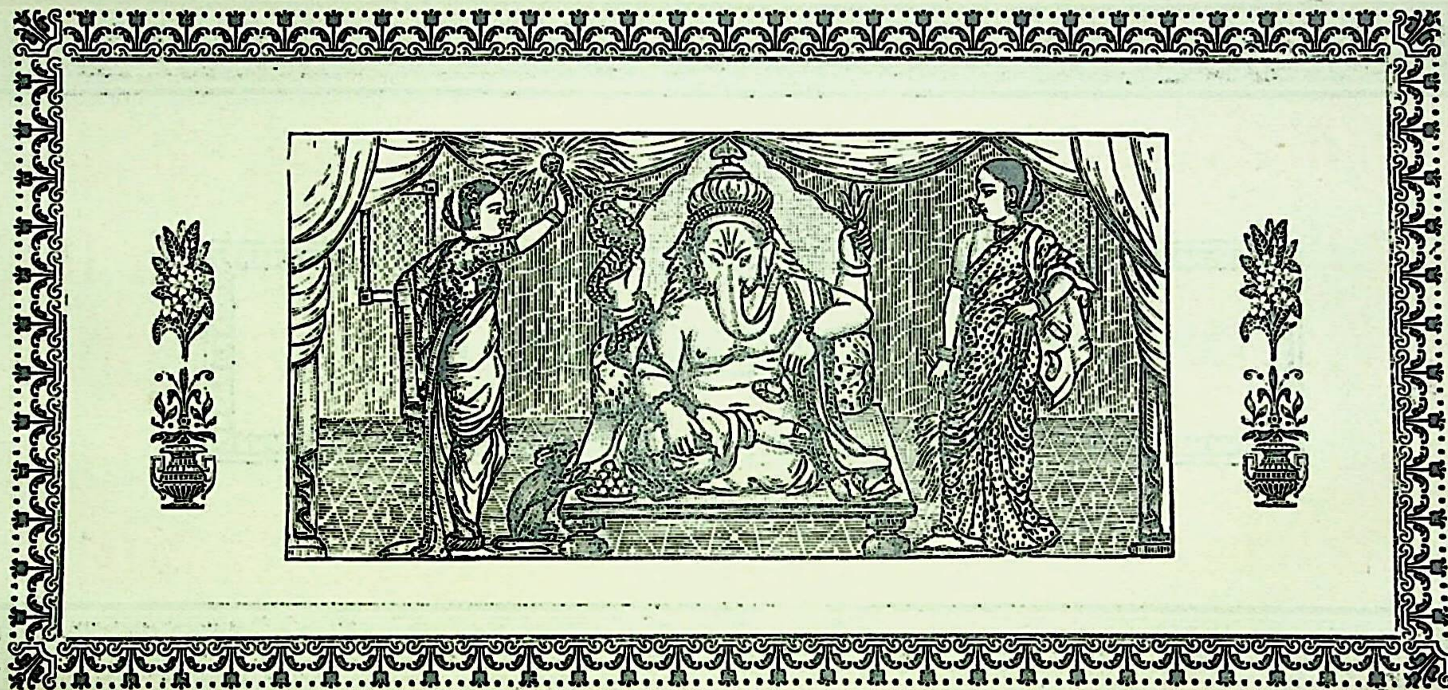
इति श्रीवाजसनेयसंहितायामनुवाकसूत्राध्यायः समाप्तः ॥

इयं श्रीशुक्लयजुर्वेदसंहिता जामनगरनिवासिनाऽऽचार्योवटङ्केन त्रिकमजीततनुजनुषाऽमृतलालशास्त्रिणा या० शिक्षा० का० प्रणीतयजुःप्रातिशाख्यानुसारेण च शके १८७२ चैत्रमासे शुक्लपक्षे प्रतिपदि रविवासरे वत्सरारम्भे संशोधिता "अमृतवर्षिण्या टिप्पण्या" च समलङ्कृता समाप्ता ॥

सं. ६४

इति श्रीवाजसनेयसंहितोत्तरविंशतिः समाप्ता ।

॥ अथाष्टविकृतिप्रारंभः ॥

॥ अथाष्टौ विकृतीनां स्वरूपकथनम् ॥ कास्ताः ॥ जटा-
मालादण्डरेखारथध्वजाशिखाघनाः ॥ क्रममाश्रित्य निर्वृत्ता
विकारा अष्टविश्रुताः ॥ १ ॥ विश्रुताः ॥ जटा माला शिखा
रेखा ध्वजो दण्डो रथो घनः ॥ अष्टौ विकृतयः प्रोक्ताः क्रम-
पूर्वा महर्षिभिः ॥ २ ॥ द्विपदादिक्रमाः पञ्च प्रक्रमाद्युत्क्रमा
त्ततः ॥ पुनः क्रमादुद्यादिता जटात्वं प्रापिता बुधैः ॥ ३ ॥
वैदिकैः पठ्यमानत्वात्प्रत्यक्षस्मृतिमूलतः ॥ जटाद्यध्ययनं

कार्यं पङ्क्तिपावनकारणात् ॥ ४ ॥ जटादिविकृतीनां ये
पारायणपरा नराः ॥ महात्मानो द्विजाः श्रेष्ठाः ते ज्ञेयाः
पङ्क्तिपावनाः ॥ ५ ॥ इति वाराहपुराणे ॥ मार्कण्डेये च ॥
क्रमाध्ययनसम्पन्नो मन्त्रब्राह्मणपारगः ॥ जटापारायणपरो
विष्णुलोके महीयते ॥ ६ ॥ जटापाठपरं विप्रं यो गर्हयति
मूढधीः ॥ पुनरावृत्तिसहितं तमः प्राप्नोति नान्यथा ॥ ७ ॥
वृद्धमनुः ॥ वेदवेदार्थतत्त्वज्ञा जटाक्रमविशारदाः ॥ श्रोत्रिया

ब्राह्मणाः श्राद्धे ये नराः पङ्क्तिपावनाः ॥ ८ ॥ पराशरः ॥
संहितावित्स्वर्गगामी पदवेदी महर्गतिः ॥ क्रमी जनतपः
सत्तगामी वैकुण्ठभोग्जटी ॥ ९ ॥ यथा ॥ अथ जटा ॥
त्र्यम्बकँऽयजामहेयजामहेत्र्यम्बकंत्र्यम्बकँऽयजामहे । त्र्य
म्बकमिति त्रिऽअम्बकम् । यजामहेसुगन्धिꣳसुगन्धिँऽयंजा
महेयजामहेसुगन्धिम् । सुगन्धिम्पुष्टिवर्द्धनम्पुष्टिवर्द्धनꣳसुग
न्धिꣳसुगन्धिम्पुष्टिवर्द्धनम् । सुगन्धिमिति सुऽगन्धिम् । पुष्टि

शु. य. संहिता. वर्द्धनमिति पुष्टिऽवर्द्धनम् ॥ उर्व्वारुकमिवबन्धनाद्बन्धना अष्ट- विकृतयः
॥१४९॥ दुर्व्वारुकमिवोर्व्वारुकमिवबन्धनात्। उर्व्वारुकमिवेत्त्युर्व्वारुकम्
ऽइव । बन्धनान्मृत्त्योर्म्मृत्त्योर्बन्धनाद्बन्धनान्मृत्त्योः ।
मृत्त्योर्म्मुक्षीयमुक्षीयमृत्त्योर्म्मृत्त्योर्मुक्षीय। मुक्षीयमा
मामामुक्षीयमुक्षीयमा । मामृतादमृतान्मामामृतात् ।
अमृतादित्त्यमृतात् ॥ पतिवेदनमितऽइतःपतिवेदनम्पतिवे ॥ १४९ ॥
दनमितः । पतिवेदनमितिपतिऽवेदनम् । इतोमुक्षीयमु

क्षीयेतऽइतोमुंक्षीय। मुक्षीयमामामुंक्षीयमुक्षीयमा ।
मामुतोमुतोमामामुतं÷ । अमुतऽइत्त्यमुतं÷ ॥१॥ (जटा॥)
पुनंस्त्वात्त्वापुनः पुनंस्त्वा । पुनरितिपुनं÷ । त्वादित्त्याऽ
आंदित्त्यास्त्वात्त्वांदित्त्याः । आंदित्त्यारुद्द्रारुद्द्राऽआंदि
त्त्याऽआंदित्त्यारुद्द्राः ॥ रुद्द्राव्वसंवोव्वसंवोरुद्द्रारुद्द्राव्वसंवः ।
व्वसंवःस्ᳫंसंव्वसंवोव्वसंवःसम् । समिंन्धतामिन्धताᳫंस्ᳫं
समिंन्धताम् । इन्धताम्पुनःपुनंरिन्धतामिन्धताम्पुनं÷ ।

पुनर्ब्रह्माणोब्रह्माणःपुनःपुनर्ब्रह्माणः । ब्रह्माणोवसुनीथव
सुनीथब्रह्माणोब्रह्माणोवसुनीथ । वसुनीथयज्ञैर्यज्ञैर्वसुनी
थवसुनीथयज्ञैः । वसुनीथेतिवसुऽनीथ । यज्ञैरितियज्ञैः ॥
घृतेनत्वंत्वङ्घृतेनघृतेनत्वम् । त्वन्तन्वन्तन्वन्त्वन्त्वन्तन्वम् ।
तन्वंवर्द्धयस्ववर्द्धयस्वतन्वन्तन्वंवर्द्धयस्व । वर्द्धयस्वसत्त्याः
सत्त्यावर्द्धयस्ववर्द्धयस्वसत्त्याः । सत्त्याःसन्तुसन्तुसत्त्याः

॥१५०॥

सत्त्याःसन्तु । सन्तुयजमानस्ययजमानस्यसन्तुसन्तुयजमा

नस्य । यजंमानस्युकामाः॑कामायजंमानस्युयजंमानस्युका

मांः॑ । कामाऽइतिकामांः॑ ॥ २ ॥ सनोंनुः॑ससनंः॑ । नुः॑पि

तेवंपितेवंनोनः॑पितेवं । पितेवंसूनवेंसूनवेंपितेवंपितेवंसूनवें ।

पितेवेतिंपिताऽइंव । सूनवेग्नेग्नेंसूनवेंसूनवेग्नें । अग्नेंसूपायुनः॑

सूंपायुनोग्नेग्नेंसूपायुनः॑ । सूपायुनोभंवभवसूपायुनः॑सूंपायु

नोभंव । सूपायनऽइतिंसूऽउपायुनः॑ । भवेतिंभव ॥ सचेस्वा

नोनुः॑सचंस्वुसचंस्वानः॑ । नुः॑स्वुस्त्तयेंस्वुस्त्तयेंनोनः॑स्वुस्त्तयें ।

स्वस्त्तयऽइतिस्वस्त्तयें ॥ ३ ॥ अथ क्रममाला निरूप्यन्ते ॥
॥१५१॥ ब्रूयात्क्रमविपर्यासानर्धर्चस्यादितोऽन्ततः । अन्तश्चादि नये-
देवं क्रममालेति गीयते ॥ १ ॥ क्रमविपर्यासान् ॥ क्रमक्रम-
व्युत्क्रमाभ्यामर्धर्चस्यादितः अन्ततो व्युत्क्रमोपक्रममिति
विशेषः ॥ ब्रूयात् ॥ एवं क्रमविपर्यासाभ्यां क्रमं ब्रुवन् पुमान्
आदित आदित आरभ्य क्रमं समानं समाप्तिं नयेत् ॥ ॥१५१॥
अन्तमन्तत आरब्धं क्रमं आदितः समाप्तिं नयेत् ॥ प्रापये-

दित्यर्थः ॥ यथा ॥ ॐ ॥ यज्ञेनंयज्ञम् । आसन्नित्यां
सन् । यज्ञमंयजन्त । आसन्प्रथमानि । अयजन्तदेवाः ।
प्रथमानिधर्म्माणि । देवास्तानि । धर्म्माणितानि । तानि
धर्म्माणि । तानिदेवाः । धर्म्माणिप्प्रथमानि । देवाऽअंय
जन्त । प्रथमान्यांसन् । अयजन्तयज्ञम् । आसन्नित्त्यांसन् ।
यज्ञँयज्ञेनं ॥ तेहं । देवाऽइतिदेवाः । हनाकंम् । देवाः
सन्ति । नाकंम्महिमानंः । सन्तिसाद्धयाः । महिमानंः

सं. ६५

सचन्त । साद्ध्याःपूर्वे । सचन्तयत्रं । पूर्वेयत्रं । यत्रपूर्वे । यत्रंसचन्त । पूर्वेसाद्ध्याः । सचन्तमहिमानः । साद्ध्याः सन्ति । महिमानोनाकम् । सन्तिदेवाः । नाकंह । देवाऽइतिदेवाः । हते ॥ १ ॥ मालामालेवपुष्पाणां पदानां ग्रथिनी हि सा ॥ आवर्त्तते त्रयस्तस्यां क्रमव्युत्क्रमसंक्रमाः ॥ १ ॥ यथा ॥ अथपुष्पमालाविकृतिः ॥ परीत्त्यंभूतानि । भूतानि परीत्त्यं । परीत्त्यंभूतानि । परीत्त्येतिपरीऽइत्त्यं । भूतानि

परीत्त्यं। परीत्त्यंभूतानि। भूतानिपरीत्त्यं। परीत्त्यंलोकान्। लोकान्परीत्त्यं। परीत्त्यंलोकान्। परीत्त्येतिपरीऽइत्त्यं। लोकान्परीत्त्यं। परीत्त्यंलोकान्। लोकान्परीत्त्यं। परीत्त्यसर्व्वाः। सर्व्वाःपरीत्त्यं। परीत्त्यसर्व्वाः। परीत्त्येतिपरीऽइत्त्यं। सर्व्वाःप्प्रदिशः। प्रदिशःसर्व्वाः। सर्व्वाःप्प्रदिशः। प्रदिशोदिशः। दिशःप्प्रदिशः। प्रदिशोदिशः। प्रदिशऽइतिप्प्रदिशः। दिशश्च। चदिशःदिशश्च। चेतिच॥

॥१५३॥ उपस्त्थायंप्प्रथमजाम् । प्रथमजामुपस्त्थायं । उपस्त्थायं
प्प्रथमजाम् । उपस्त्थायेत्त्युपऽस्थायं । प्रथमजामृतस्यं ।
ऋतस्यंप्प्रथमजाम् । प्रथमजामृतस्यं । प्रथमजामितिंप्प्रथमऽ
जाम् । ऋतस्यात्त्मनां । आत्त्मनंऽऋतस्यं । ऋतस्या
त्त्मनां । आत्त्मनात्त्मानंम् । आत्त्मानंमात्त्मनां ।
आत्त्मनात्त्मानंम् । आत्त्मानंमभि । अब्भ्यात्त्मानंम् । ॥१५३॥
आत्त्मानंमभि । अभिसम् । समभि । अभिसम् । संव्विं

वेश । व्विवेशसम् । संव्विवेश । व्विवेशोतिंव्विवेश ॥ १ ॥
परिद्यावांपृथिवी । द्यावांपृथिवीपरिं । परिद्यावांपृथिवी ।
द्यावांपृथिवीसद्यः । सद्योद्यावांपृथिवी । द्यावांपृथिवीसद्यः ।
द्यावांपृथिवीऽइतिद्यावांपृथिवी । सद्यऽइत्त्वा । इत्त्वासद्यः ।
सद्यऽइत्त्वा । इत्त्वापरिं । परीत्त्वा । इत्त्वापरिं । परिंलो
कान् । लोकान्परिं । परिंलोकान् । लोकान्परिं । परिंलो
कान् । लोकान्परिं । परिदिशंः । दिशंःपरिं । परिदिशंः ।

॥१५४॥ दिशः॒ऽपरि॑ । परि॑ऽदिशः॑ । दिशः॒ऽपरि॑ । परि॒ऽस्वः॑ । स्वः॒ऽपरि॑ ।
परि॒ऽस्वः॑ । स्वरि॒तिऽस्वः॑ ॥ ऋ॒तस्य॒तन्तु॑म् । तन्तु॑मृ॒तस्य॑ ।
ऋ॒तस्य॒तन्तु॑म् । तन्तुं॒ वित॑तम् । वित॑त॒न्तन्तु॑म् । तन्तुं॒वित॑तम् ।
वित॑तं॒वि॒चृत्य॑ । वि॒चृत्य॒वित॑तम् । वित॑तं॒वि॒चृत्य॑ । वित॑त॒
मिति॒विऽत॑तम् । वि॒चृत्य॒तत् । तद्वि॒चृत्य॑ । वि॒चृत्य॒तत् ।
वि॒चृत्येति॑वि॒ऽचृत्य॑ । तद॑प॒श्यत् । अप॑श्य॒त्तत् । तद॑प
श्यत् । अ॒प॒श्य॒त्तत् । तद॑प॒श्यत् । अ॒प॒श्य॒त्तत् । तद॑ ॥ १५४ ॥

भवत् । अभवत्तत् । तदंभवत् । अभवत्तत् । तदंभवत् । अभवत्तत् । तदासीत् । आसीत्तत् । तदासीत् । आसीदि त्यासीत् ॥ २ ॥ इति पुष्पमालाविकृतिः ॥

॥ अथ पञ्चसंधीविकृतिमन्त्रः ॥

ॐ बण्महान् । महान्महान् । महान्बट् । बट्बट् । बण्महान् । महाँ२ऽअसि । अस्यसि । असिमहान् । महान्महान् । महाँ२ ऽअसि । असिसूर्य्य । सूर्य्यसूर्य्य । सूर्य्यासि । अस्यसि । असि

॥१५५॥

सुरुर्य्यं । सुरुर्य्यबट् । बट्बट् । बट्सूरुर्य्य । सुरुर्य्यसूरुर्य्य । सुरुर्य्यबट् ।
बडांदित्त्य । आदित्त्यादित्त्य । आदित्त्यबट् । बट्बट् । बडां
दित्त्य । आदित्त्यमहान् । महान्महान् । महानांदित्त्य ।
आदित्त्यादित्त्य । आदित्त्यमहान् । महाँ२ऽअंसि । अस्यसि ।
असिमहान् । महान्महान् । महाँ२ऽअंसि । असीत्त्यंसि ॥
महस्त्तें । तेते । तेमहः । महोमहः । महस्त्तें । तेसतः । ॥ १५५ ॥
सतःसतः । सतस्त्तें । तेते । तेसतः । सतोमंहिमा । महिमा

म॑हि॒मा । म॒हि॒मास॒तः । स॒तःस॒तः । स॒तोम॑हि॒मा । म॑हि॒
मापं॑नस्यते । प॒न॒स्य॒तेप॒न॒स्य॒ते । प॒न॒स्य॒तेम॒हि॒मा । म॒हिमा
म॑हि॒मा । म॒हिमापं॑नस्यते । प॒न॒स्य॒तेद्धा । अ॒द्धाद्धा । अ॒द्धा
पं॑नस्यते । प॒न॒स्य॒तेप॒न॒स्य॒ते । प॒न॒स्य॒तेद्धा । अ॒द्धादे॑व । दे॒व॒
दे॒व॒ । दे॒वाद्धा । अ॒द्धाद्धा । अ॒द्धादे॑व । दे॒वम॒हान् । म॒हान्म॒
हान् । म॒हान्दे॑व । दे॒वदे॒व॒ । दे॒वम॒हान् । म॒हाँ२ऽअ॑सि ।
अ॒स्य॒सि॒ । अ॒सि॒म॒हान् । म॒हान्म॒हान् । म॒हाँ२ऽअ॑सि ।

॥१५६॥

अ॒सीत्त्यंसि ॥ १ ॥ बट्सूंर्य्य । सूर्य्यसूर्य्य । सूर्य्यबट् ।
बट्बट् । बट्सूंर्य्य । सूर्य्यश्श्रवंसा । श्रवंसाश्श्रवंसा । श्रवंसा
सूर्य्य । सूर्य्यसूर्य्य । सूर्य्यश्श्रवंसा । श्रवंसामहान् । महान्म
हान् । महाञ्छ्रवंसा । श्रवंसाश्श्रवंसा । श्रवंसामहान् । महाँ
२ऽअंसि । अस्यसि । असिमहान् । महान्महान् । महाँ२ऽ
अंसि । असिसत्रा । सत्रासत्रा । सत्रासिं । अस्यसि । असि ॥१५६॥
सत्रा । सत्रादेव । देवदेव । देवसत्रा । सत्रासत्रा । सत्रादेव ।

देवमहान् । महान्महान् । महान्देव । देवदेव । देवमहान् । महाँ२ऽअसि । अस्यसि । असिमहान् । महान्महान् । महाँ२ऽअसि । असीत्त्यसि ॥ मह्हादेवानान् । देवानान्देवाना म् । देवानान्मह्हा । मह्हामह्हा । मह्हादेवानाम् । देवाना मसुर्य्यः । असुर्य्योसुर्य्यः । असुर्य्योदेवानाम् । देवानान्दे वानाम् । देवानामसुर्य्यः । असुर्य्यःपुरोहितः । पुरोहितः पुरोहितः । पुरोहितोसुर्य्यः । असुर्य्योसुर्य्यः । असुर्य्यः

पुरोहितꣳ । पुरोहितोव्विभु । व्विभुव्विभु । व्विभुपुरोहितꣳ ।
पुरोहितꣳपुरोहितꣳ । पुरोहितोव्विभु । पुरोहितऽइतिपुरः
हितꣳ । व्विभुज्ज्योतिः । ज्योतिज्ज्योतिः । ज्योतिर्व्विभु ।
व्विभुव्विभु । व्विभुज्ज्योतिः । व्विभ्विभ्वतिविभू । ज्योतिरदा
ब्भ्यम् । अदाब्भ्यमदाब्भ्यम् । अदाब्भ्युज्ज्योतिः । ज्योति
ज्ज्योतिः । ज्योतिरदाब्भ्यम् । अदाब्भ्यमित्त्यदाब्भ्यम् ॥ २॥

अथ शिखा ॥ पदोत्तरां शिखामेव जटायामः प्रचक्षते ॥

आर्याः पदोत्तरसंक्रमा जटां शिखां प्रवदन्ति ॥ यथा ॥

श्रीश्च॑च॒श्रीःश्रीश्च॑ते। च॒तेते॑च॒च॒ते॒ल॒क्ष्मीः। ते॒ल॒क्ष्मीर्ल॒क्ष्मीस्ते॑
तेल॒क्ष्मीश्च॑। ल॒क्ष्मीश्च॑च॒ल॒क्ष्मीर्ल॒क्ष्मीश्च॒पत्न्यौ॑। च॒पत्न्यौ॒प
त्न्यौ॑चच॒पत्न्या॑वहोरा॒त्रे। पत्न्या॑वहोरा॒त्रेऽअ॑होरा॒त्रेपत्न्यौ॒
पत्न्या॑वहोरा॒त्रेपा॒र्श्वे॑। अ॒हो॒रा॒त्रेपा॒र्श्वेपा॒र्श्वेऽअ॑होरा॒त्रेऽपा॒र्श्वेन
क्ष॑त्राणि। अ॒हो॒रा॒त्रेऽइत्य॑होरा॒त्रे। पा॒र्श्वेन॒क्ष॑त्राणि॒नक्ष॑
सं. ६६ त्राणिपा॒र्श्वेपा॒र्श्वेन॒क्ष॑त्राणिरू॒पम्। पा॒र्श्वेऽइति॑पा॒र्श्वे। नक्ष॑

त्त्राणि रूपꣳ रूपन्नक्षत्त्राणि नक्षत्त्राणि रूपमश्विनौ । रूपमश्विनावश्विनौ रूपꣳ रूपमश्विनौ व्यात्तम् । अश्विनौ व्यात्तं व्यात्तमश्विनावश्विनौ व्यात्तम् । व्यात्तमिति वि॒ऽआत्तम् ॥
इष्टण्णन्निषाणेषाणेष्टण्णान्निष्टण्णन्निषाणामुम् । इषाणामुमम्मुम्निषाणेषाणामुम्मे । अमुम्मे मेमुममुम्मंऽइषाण । मऽइषाणेषाणमेमऽइषाणसर्व्वलोकम् । इषाणसर्व्वलोकꣳ सर्व्वलोकामिषाणेषाणसर्व्वलोकम्मे । सर्व्वलोकम्मे मे सर्व्वलोकꣳ सर्व्वलोकम्मं

ऽइषाण । सर्व्वँल्लोकमितिसर्व्वँऽलोकम् । मइषाणेषाणमेमऽइ
षाण । इषाणेतीषाण ॥ १ ॥ धातारातीरातिर्धाताधातारा
तिःसंविता । रातिःसंवितासंवितारातीरातिः संवितेदम् । स
वितेदमिदꣳसंवितासंवितेदञ्जुषन्ताम् । इदञ्जुषन्ताञ्जुषन्ता
मिदमिदञ्जुषन्ताम्प्रजापतिः । जुषन्ताम्प्रजापतिःप्रजापति
ञ्जुषन्ताञ्जुषन्ताम्प्रजापतिर्निधिपाः । प्रजापतिर्निधिपानिधि
पाःप्रजापतिःप्रजापतिर्न्निधिपादेवः । प्रजापतिरितिप्रजाऽ

पंक्तिः । निधिपादेवोदेवोनिधिपादेवोऽअग्निः । निधिपाऽ
इतिनिधिऽपाः । देवोऽअग्निरग्निर्देवोदेवोऽअग्निः । अग्निरि
त्यग्निः ॥ त्वष्टाविष्णुर्विष्णुस्त्वष्टात्वष्टाविष्णु÷प्प्रजया ।
विष्णु÷प्प्रजयाप्प्रजयाविष्णुर्विष्णु÷प्प्रजयासꣳरराणाः ।
प्रजयासꣳरराणाःसꣳरराणाःप्प्रजयाप्प्रजयासꣳरराणायज
मानाय । प्रजयेतिप्प्रऽजया । सꣳरराणायजमानाययजमा
नायसꣳरराणाःसꣳरराणायजमानायद्रविणम् । सꣳरराणा

ऽइतिंसम्ऽरराणाः। यजंमानायद्द्रविंणन्द्रविंणञ्स्यजंमानायस्य
जंमानायद्द्रविंणन्दधात। द्रविंणन्दधातदधातद्द्रविंणन्द्रविंण
न्दधातुस्वाहा। दधातुस्वाहास्वाहांदधातदधातुस्वाहा। स्वाहे
तिस्वाहा ॥ २ ॥ अथ रेखा ॥ क्रमाद्द्वित्रिचतुःपञ्चपदक्रममु
दाहरेत्। पृथक् पृथक् विपर्यस्य रेखामाहुः पुनः क्रमात्
॥ १ ॥ क्रमात् ॥ अनुःक्रमात ॥ द्वित्रीचतुःपञ्चपदः क्रमम्
प्रत्येकं प्रत्येकं विपर्यस्य क्रमादुदाहरेत् ॥ एवमुक्त्वा विक्र-

तिन्नाम रेखां प्रचक्षते ॥ महान्त आहुरित्यर्थः ॥ यथा ॥
ॐ बृहस्पतेपरि । परिबृहस्पते । बृहस्पतेपरि । परिदीया
रथेन । रथेनदीयपरि । परिदीय । दीयारथेन । रथेनरक्षोहा
मित्राँ२ऽअपबाधमानः । अपबाधमानोमित्रांन्नरक्षोहारथेन ।
रथेनरक्षोहा । रक्षोहामित्रान् । रक्षोहेतिरक्षःऽहा ।
अमित्राँ२ऽअपबाधमानः । अपबाधमानऽइत्त्यपऽबाधमा ॥ १६० ॥
नः ॥ प्रभञ्जन्त्सेनाःप्प्रमृणोयुधाजयन् । जयन्युधाप्प्रमृणः

सेनांऽप्रभञ्जन् । प्रभञ्जन्निति प्रऽभञ्जन् । सेनांऽप्रमृणः । प्रमृणोसुधा । प्रमृणऽइतिप्रऽमृणः । सुधाजयंन् । जयंन्न स्म्माकंमेद्ध्यविताराथांनाम् । रथांनामवितैद्ध्यस्म्माकञ्ज यंन् । जयंन्नस्म्माकम् । अस्म्माकंमेधि । एद्ध्यविता । अविता रथांनाम् । रथांनामितिरथांनाम् ॥ १ ॥ इति रेखाविकृतिः ॥

अथ ध्वजः ॥ भूयादादेः क्रमं सम्यग्गन्तादुच्चारयेदिति । वर्गे वा ऋचि वा यत्र पठनं स ध्वजः स्मृतः ॥ वर्गे वा ऋचि

वास्यादिः ॥ आदित आरभ्य सम्यक् क्रमं ब्रूयात् ॥ अन्ता-
दयं क्रममारभ्य सम्यगुत्तारयेत् ॥ एकमेकं पूर्वं पूर्वं पदं
अन्तोपान्त्यादिक्रमपूर्वं अनुक्रमेणावार्षयदित्यर्थः ॥ इति
ये सादितं स्यात् ॥ स ध्वज इत्यर्थः ॥ यथा ॥ ॐ बृहं
स्प्पतेपरिं । रथांनामितिरथांनाम् । परिंदीय । अवितारथां
नाम् । दीयपरिं । एद्ध्यविता । रथैनरक्क्षोहा । अस्म्माकं
मेधि । रक्क्षोहामित्रांन् । जयंन्नस्म्माकंम् । रक्क्षोहेतिंरक्क्षद्दं

ऽहा। सुधाजयंन्। अमित्राँ२ऽअपबाधंमानः। प्रमृणोसुधा।
प्रभुञ्जन्त्सेनांः। सेनांःप्प्रमृणः। प्रभुञ्जन्निति॑प्प्रऽभुञ्जन्।
सेनांःप्प्रमृणः। प्रभुञ्जन्त्सेनांःप्प्रमृणोसुधा। अपबाधंमान्
ऽइत्त्यंपऽबाधंमानः। प्रमृणऽइति॑प्प्रऽमृणः। अमित्राँ२ऽ
अपबाधंमानः। सुधाजयंन्। रक्क्षोहेतिंरक्क्षःऽहा।
जयंन्नुस्म्माकंम्। रक्क्षोहामित्रांन्। अस्म्माकंमेधि।
रथैनरक्क्षोहा। एद्ध्यविता। दीयारथैन। अवितारथां

नाम् । परिदीय । रथांनामितिरथांनाम् । बृहस्पते
परि ॥ १ ॥ इति ध्वजाविकृतिः ॥ अथ दंडः ॥ क्रममुक्त्वा
विपर्यस्य पुनश्च क्रममुत्तरम् ॥ अर्धर्चादेवमुक्त्वोक्तः क्रमद-
ण्डोऽभिधीयते ॥ १ ॥ पुनश्च पुनरपि आदित आरभ्य क्रम-
मुच्चरेत् ॥ एवं पूर्वार्धर्चक्रमसम्बन्धत्वेनोत्तरार्द्धर्चं क्रममु-
क्त्वा ॥ पूर्वार्धं चादिपदपर्यन्तं विपर्यासेन संहितामुक्त्वा ॥
पुनस्ततऽआरभ्योत्तरार्धर्चस्थपर्यन्तं किंकसोवाश्च एवेत्यन्तो

नेत्याह ॥ अर्धर्चादिति अर्धर्चपरिसमाप्तिपर्यन्तं एवायं नि-
यमः ॥ तस्योक्ता उच्चारेण दण्डो नाम विकृतिविशेषोऽभिधी-
यते॥ यथा ॥ ॐ ताऽउभौ। उभौतौ। ताऽउभौ। उभौचतुरं÷।
चतुरंऽउभौतौ। ताऽउभौ। उभौचतुरं÷। चतुरं÷पुदः।
पुदश्चतुरंऽउभौतौ। ताऽउभौ। उभौचतुरं÷। चतुरं÷पुदः।
पुदःसुम्प्रसारयाव। सुम्प्रसारयावपुदश्चतुरंऽउभौतौ। ताऽ
उभौ। उभौचतुरं÷। चतुरं÷पुदः। पुदःसुम्प्रसारयाव।

॥१६३॥ सुम्प्रसा॑रयाव॒स्वुर्ग्गे॑ । स्वुर्ग्गे॑सुम्प्रसा॑रयावपुद॒श्च॑तु॒रं॑ऽउ॒भौतौ॑ ।
ता॑ऽउ॒भौ । उ॒भौच॒तुरः॑ । च॒तुरः॑प॒दः॑ । प॒दः॑सुम्प्रसा॑रयाव ।
सुम्प्रसा॑रयाव॒स्वुर्ग्गे॑ । सुम्प्रसा॑रया॒वे॑ति॑सम्ऽप्रसा॑रयाव । स्वुर्ग्गे॑
लो॒के । लो॒के॑स्वुर्ग्गे॑सुम्प्रसा॑रयावपुद॒श्च॑तु॒रं॑ऽउ॒भौतौ॑ । ता॑ऽउ॒भौ ।
उ॒भौच॒तुरः॑ । च॒तुरः॑प॒दः॑ । प॒दःसुम्प्रसा॑रयाव । सुम्प्रसा॑र
याव॒स्वुर्ग्गे॑ । सुम्प्रसा॑रया॒वे॑ति॑सम्ऽप्रसा॑रयाव । स्वुर्ग्गे॑लो॒के । ॥१६३॥
स्वुर्ग्गे॑ऽइति॑स्वुःऽगे । लो॒के॑प्प्र । प्रलो॒के॑स्वुर्ग्गे॑सुम्प्रसा॑रयावपुद

श्चतुरंऽउभौतौ । ताउभौ । उभौचतुरं÷ । चतुरं÷पुदः ।
पुदःसुम्प्रसांरयाव । सम्प्रसांरयावस्वुर्ग्गें । सम्प्रसांरयावेतिंस
म्ऽप्रसांरयाव । स्वुर्ग्गेंलोके । स्वुर्ग्गंऽइतिंस्वुःऽगे । लोकेप्प्र ।
प्रोर्ण्णुवाथाम् । ऊर्ण्णुवाथाम्प्रलोकेस्वुर्ग्गेंसुम्प्रसांरयावपुदश्च
तुरंऽउभौतौ । ताऽउभौ । उभौचतुरं÷ । चतुरं÷पुदः । पुदः
सुम्प्रसांरयाव । सुम्प्रसांरयावस्वुर्ग्गें । सुम्प्रसांरयावेतिंसम्ऽ
सं. ६७ प्रसांरयाव । स्वुर्ग्गेंलोके । स्वुर्ग्गंऽइतिंस्वुःऽगे । लोकेप्प्र ।

प्रोर्ण्णुवाथाम् । ऊर्ण्णुवाथांवृषा । वृषोर्ण्णुवाथाम्प्रलोकेस्वर्ग्गे
सम्प्रसारयावपदश्चतुरऽउभौतौ । ताऽउभौ । उभौचतुरः ।
चतुरःपदः । पदःसम्प्रसारयाव । सम्प्रसारयावस्वर्ग्गे ।
सम्प्रसारयावेतिसम्ऽप्रसारयाव । स्वर्ग्गेलोके । स्वर्ग्गऽ
इतिस्वःऽगे । लोकेप्प्र । प्रोर्ण्णुवाथाम् । ऊर्ण्णुवाथांवृषा ।
वृषांव्वाजी । व्वाजीवृषोर्ण्णुवाथाम्प्रलोकेस्वर्ग्गेसम्प्रसारयाव ॥ १६४
पदश्चतुरऽउभौतौ । ताऽउभौ । उभौचतुरः । चतुरःपदः ।

पुदश्सुम्प्रसांरयाव । सुम्प्रसांरयावस्वुर्ग्गे । सुम्प्रसांरयावेतिंसुम्ऽ
प्रसांरयाव । स्वुर्ग्गेलोके । स्वुर्ग्गऽइतिस्वुंऽगे । लोकेप्प्र ।
प्रोर्ण्णुवाथाम् । ऊर्ण्णुवाथांवृषां । वृषांव्वाजी । व्वाजीरेंतो
धाः । रेतोधाव्वाजीवृषोर्ण्णुवाथाम्प्रलोकेस्वुर्ग्गेसुम्प्रसांरयावपु
दश्चतुरंऽउभौतौ । ताऽउभौ । उभौचुतुरं÷ । चुतुरं÷पुदश् ।
पुदश्सुम्प्रसांरयाव । सुम्प्रसांरयावस्वुर्ग्गे । सुम्प्रसांरयावेतिंसु
म्ऽप्रसांरयाव । स्वुर्ग्गेलोके । स्वुर्ग्गऽइतिस्वुंऽगे । लोकेप्प्र ।

प्रोर्णुवाथाम् । ऊर्णुवाथांवृषां । वृषांवाजी । वाजीरेतोधाः ।
रेतोधारेतः । रेतोरेतोधावाजीवृषोर्णुवाथाम्प्रलोकेस्वर्ग्गेसम्प्र
सारयावपदश्चतुरंउभौतौ । ताउभौ । उभौचतुरः ।
चतुरःपदः । पदःसम्प्रसारयाव । सम्प्रसारयावस्वर्ग्गे ।
सम्प्रसारयावेतिसम्ऽप्रसारयाव । स्वर्ग्गेलोके । स्वर्गऽइति
स्वःऽगे । लोकेप्र । प्रोर्णुवाथाम् । ऊर्णुवाथांवृषां । वृषां ॥ १६५ ॥
वाजी । वाजीरेतोधाः । रेतोधारेतः । रेतोधाऽइतिरेतःऽ

धाः । रेतोदधातु । दुधातुरेतोरेतोधावाजीवृषोर्णुवाथाम्प्र लोकेस्वर्गेसम्प्रसांरयावपदश्चतुरऽउभौतौ । ताऽउभौ । उभौ चतुरः । चतुरःपदः । पदःसम्प्रसांरयाव । सम्प्रसांरयाव स्वर्गे । सम्प्रसांरयावेतिसम्ऽप्रसांरयाव । स्वर्गेलोके । स्वर्गऽइतिस्वःऽगे । लोकेप्प्र । प्रोर्णुवाथाम् । ऊर्णुवाथां वृषां । वृषांवाजी । वाजीरेतोधाः । रेतोधारेतः । रेतोधाऽइति रेतःऽधाः । रेतोदधातु । दुधात्त्वितिदधातु ॥ १ ॥ इति दण्डक्रमः ।

॥१६६॥ अथ क्रमरथः ॥ पादशोऽर्धर्चशो वापि सहोक्त्वा दण्डवद्रथः ॥
ऋचोर्धर्चयोः पदयोर्दण्डवत्संहितापदक्रमैः ॥ १ ॥ सहो
क्त्वा रथो विहितो भवतीत्यर्थः ॥ सहोक्तिरेव रथ इति
यावत् ॥ यथा ॥ चतुष्पाद्रथः ॥ ॐ स्वस्तिनः । स्वस्ति
नः । स्वस्तिनः । स्वस्तिनः । नुःस्वस्ति । नः
स्वस्ति । नःस्वस्ति । नःस्वस्ति । स्वस्तिनः । स्वस्तिनः । ॥ १६६ ॥
स्वस्तिनः । स्वस्तिनः । नऽइन्द्रः । नःपूषा । नस्ता

क्क्ष्यैं÷ । नोबृहुस्प्पतिं÷ । इन्द्रोंनःस्वुस्त्ति । पुषानं÷
स्वुस्त्ति । ताक्क्ष्यौंनःस्वुस्त्ति । बृहुस्प्पतिर्न्नःस्वुस्त्ति । स्वुस्त्ति
नं÷ । स्वुस्त्तिनं÷ । स्वुस्त्तिनं÷ । स्वुस्त्तिनं÷ । नुऽइन्द्रं÷ ।
नुःपुषा । नुस्त्ताक्क्ष्यैं÷ । नोबृहुस्प्पतिं÷ । इन्द्रोवृद्धु
श्श्रंवाः । पुषाव्विुश्श्ववेंदाः । ताक्क्ष्योंऽअरिंष्टनेमिः । बृहु
स्प्पतिर्द्दधातु । वृद्धश्श्रंवाुऽइन्द्रोंनःस्वुस्त्ति । व्विुश्श्ववेंदाःपुषा
नं÷स्वुस्त्ति । अरिंष्टनेमिुस्त्ताक्क्ष्यौंनःस्वुस्त्ति । दुधातुबृहु

स्प्पतिर्नःस्वस्ति । स्वस्तिनः । स्वस्तिनः । स्वस्तिनः ।
स्वस्तिनः । नऽइन्द्रः । नःपूषा । नस्ताक्ष्र्यः । नोबृह
स्प्पतिः । इन्द्रोवृद्धश्रवाः । पूषाविश्ववेदाः । ताक्ष्र्योऽ
अरिष्टनेमिः । बृहस्प्पतिर्दधातु । वृद्धश्रवाऽइतिवृद्धऽश्रवाः ।
विश्ववेदाऽइतिविश्वऽवेदाः । अरिष्टनेमिरित्त्यरिष्टऽनेमिः ।
दधात्त्वितिदधातु ॥ १ ॥ इति चतुष्पाद्रथः ॥ ॥

॥ अथ द्विपाद्वथः ॥

ॐ अनिंशितोसि । अनिंशितासि । अस्यनिंशितं । अस्यनिंशिता । अनिंशितोसि । अनिंशितासि । अनिंशितऽइत्त्यनिंशितं । अनिंशितेत्त्यनिंऽशिता । असिसपत्क्नक्षित् । असिसपत्क्नक्षित् । सपत्क्नक्षिदस्यनिंशितं । सपत्क्नक्षिदस्यनिंशिता । अनिंशितोसि । अनिंशितासि । अनिंशितइत्त्यनिंऽशितं । अनिंशितेत्त्यनिंऽशिता । असि

सपत्क्नक्षित् । असिसपत्क्नाक्षित् । सपत्क्नक्षिद्वाजिनम् ।
सपत्क्नक्षिद्वाजिनीम् । वाजिनꣳ सपत्क्नक्षिदुस्यानिशितꣳ ।
वाजिनीꣳ सपत्क्नक्षिदुस्यानिशिता । अनिशितोसि । अनि
शितासि । अनिशितऽइत्यनिऽशितꣳ । अनिशितेत्यनिऽ
शिता । असिसपत्क्नक्षित् । असिसपत्क्नक्षित् । सप
त्क्नक्षिद्वाजिनम् । सपत्क्नक्षिद्वाजिनीम् । सपत्क्नक्षि
दितिसपत्क्नऽक्षित् । सपत्क्नक्षिदितिसपत्क्नऽक्षित् । ॥१६८॥

व्वाजिनंन्त्वा। व्वाजिनींन्त्वा। त्वाव्वाजिनंᳬसपत्क्नक्क्षिदुस्य
निंशितꣳ। त्वाव्वाजिनीᳬसपत्क्नक्क्षिदुस्यनिंशिता। अनिंशि
तोसि। अनिंशितासि। अनिंशितऽइत्त्यनिंऽशितꣳ। अनिंशि
तेत्त्यनिंऽशिता। असिसपत्क्नक्क्षित्। असिसपत्क्नक्क्षित्।
सपत्क्नक्क्षिद्व्वाजिनंम्। सपत्क्नक्क्षिद्व्वाजिनींम्। सपत्क्न
क्क्षिदितिसपत्क्नऽक्क्षित्। सपत्क्नक्क्षिदितिंसपत्क्नऽक्क्षित्।
व्वाजिनंन्त्वा। व्वाजिनींन्त्वा। त्वाव्वाजेद्ध्यायै। त्वाव्वाजे

द्ध्यायै। वाजेद्ध्यायैत्त्वावाजिनꣳसपत्नक्षिदुस्यानिंशितꣳ।
वाजेद्ध्यायैत्त्वावाजिनीꣳसपत्नक्षिदुस्यानिंशिता। अनिं
शितोसि। अनिंशितासि। अनिंशितइत्त्यनिंऽशितꣳ। अनिं
शितेत्त्यनींऽशिता। असिसपत्नक्षित्। असिसपत्नक्षित्।
सपत्नक्षिद्वाजिनम्। सपत्नक्षिद्वाजिनीम्। सपत्नक्षि
दितिसपत्नऽक्षित्। सपत्नक्षिदितिसपत्नऽक्षित्। वा
जिनन्त्वा। वाजिनीन्त्वा। त्वावाजेद्ध्यायै। त्वावाजेद्ध्यायै।

व्वाजेद्ध्यायैसम् । व्वाजेद्ध्यायैसम् । संव्वांजेद्ध्यौयत्त्वाव्वाजि
नंᳬसपत्क्नक्षिदुस्यनिंशितᳬ । संव्वांजेद्ध्यायैत्त्वाव्वाजिनीᳬ
सपत्क्नक्षिदुस्यानिंशिता । अनिंशितोसि । अनिंशितासि ।
अनिंशितऽइत्त्यनिंऽशितᳬ । अनिंशितेत्त्यनींऽशिता । असि
सपत्क्नक्षित् । असिसपत्क्नक्षित् । सपत्क्नक्षिद्वाजि
नंम् । सपत्क्नक्षिद्वाजिनींम् । सपत्क्नक्षिदितिंसपत्क्नऽ
क्षित् । सपत्क्नक्षिदितिंसपत्क्नऽक्षित् । व्वाजिनंन्त्वा ।

वाजिनीन्त्वा । त्वावाजेद्ध्यायै । त्वावाजेद्ध्यायै । वाजे
द्ध्यायैसम् । वाजेद्ध्यायैसम् । वाजेद्ध्यायाऽइतिवाजऽइ
द्ध्यायै । वाजेद्ध्यायाऽइतिवाजऽइद्ध्यायैसम्मार्ज्मि । सम्मा
र्ज्मि । मार्ज्मिसंवाजेद्ध्यायैत्त्वावाजिनंᳬसपत्क्नक्षिदुस्य
निंशितᳬ । मार्ज्मिसंवाजेद्ध्यायैत्त्वावाजिनीᳬसपत्क्नक्षि
दुस्यनिंशिता । अनिंशितोसि । अनिंशितासि । अनिंशितऽ
इत्त्यनिंशितᳬ । अनिंशितेत्त्यनींऽशिता । असिसपत्क्न

क्षित्। असिसपत्नानक्षित्। सपत्नानक्षद्वाजिनम्। सप
त्नानक्षद्वाजिनीम्। सपत्नानक्षादितिसपत्नानऽक्षित्।
सपत्नानक्षादितिसपत्नानऽक्षित्। वाजिनन्त्वा। वाजि
नीन्त्वा। त्वाव्वाजेद्ध्यायै। त्वाव्वाजेद्ध्यायै। वाजेद्ध्यायै
सम्। वाजेद्ध्यायैसम्। वाजेद्ध्यायाऽइतिवाजऽइद्ध्यायै।
वाजेद्ध्यायाऽइतिवाजऽइद्ध्यायै। सम्मार्ज्मि। सम्मा
र्ज्मि। मार्ज्मीतिमार्ज्मि। मार्ज्मीतिमार्ज्मि॥ २॥ इति

द्विपाद्क्रमरथः ॥ ॥ अथ घनः ॥ शिखा जटा घनः प्रोक्ता
इत्यष्टौ विकृतीः पठेत् ॥ अथ द्वितीयः प्रकारो घनः ॥
अन्तक्रमं पठेत्पूर्वमादिपर्यन्तमानयेत् । आदिक्रमं नयेदन्तं
घनमाहुर्मनीषिणः ॥ यथा ॥ हरिः ॐ ॥ गुणानान्त्वात्त्वागुणा
नांङ्गुणानान्त्वागुणपंतिङ्गुणपंतिन्त्वागुणानांङ्गुणानान्त्वागुण
पंतिम् ॥ त्वागुणपंतिङ्गुणपंतिन्त्वात्त्वागुणपंतिꣳहवामहेहवा
महेगुणपंतिन्त्वात्त्वागुणपंतिꣳहवामहे । गुणपंतिꣳहवामहेह

वामहेगणपंतिङ्गणपंतिꣳहवामहेप्प्रियाणांम्प्रियाणांꣳहवाम

हेगणपंतिङ्गणपंतिꣳहवामहेप्प्रियाणांम् । गणपंतिमितिगणऽ

पंतिम् । हवामहेप्प्रियाणांम्प्रियाणांꣳहवामहेहवामहेप्प्रिया

णांम्प्रियपंतिम्प्रियपंतिम्प्रियाणांꣳहवामहेहवामहेप्प्रियाणां

म्प्रियपंतिम् । प्रियाणांम्प्रियपंतिम्प्रियपंतिम्प्रियाणांम्प्रिया

णांम्प्रियपंतिन्निधीनान्निधीनाम्प्रियपंतिम्प्रियाणांम्प्रियाणां

म्प्रियपंतिन्निधीनाम् । प्रियपंतिन्निधीनान्निधीनाम्प्रियपंति

म्प्रियपतिन्निधीनान्निधिपतिन्निधीनाम्प्रियपतिम्प्रि
यपतिन्निधीनान्निधिपतिम् । प्रियपतिमितिप्प्रियऽपतिम् । नि
धीनान्निधिपतिन्निधिपतिन्निधीनान्निधीनान्निधीपतिंव्वसोव्वसो
निधीपतिन्निधीनान्निधीनान्निधिपतिंव्वसो । निधीनामितिनी
ऽधीनाम् । निधिपतिंव्वसोव्वसोनिधिपतिन्निधिपतिंव्वसोममम
मव्वसोनिधिपतिन्निधिपतिंव्वसोमम । निधिपतिमितिनिधीऽ ॥ १७२ ।
पतिम् । व्वसोमममममव्वसोव्वसोमम । व्वसोऽइतिव्वसो । ममे

तिमम ॥ आहमहमाहमंजान्यजान्यहमाहमंजानि । अह
मंजान्यजान्यहमहमंजानिगर्भंधङ्गर्भंधमंजान्यहमहमं
जानिगर्भंधम् । अजानिगर्भंधङ्गर्भंधमंजान्यजानिगर्भं
धमात्त्वन्त्वमागर्भंधमंजान्यजानिगर्भंधमात्त्वम् । गर्भं
धमात्त्वन्त्वमागर्भंधङ्गर्भंधमात्त्वमंजास्यजासित्त्वमागर्भं
धङ्गर्भंधमात्त्वमंजासि । गर्भंधमितिगर्भंऽधम् । आत्त्वम् ।
त्वमंजास्यजासित्त्वन्त्वमंजासिगर्भंधङ्गर्भंधमंजासित्त्व

न्त्वमंजासिगर्भंधम् । अजासिगर्भंधङ्गर्भंधमंजास्यजासि
गर्भंधम् । गर्भंधमितिगर्भऽधम् ॥ १ ॥ अम्बेऽअम्बिके
म्बिकेम्बेम्बेऽअम्बिकेम्बालिकेम्बालिकेम्बिकेम्बेम्बेऽअम्बिके
म्बालिके । अम्बिकेम्बालिकेम्बालिकेम्बिकेम्बिकेम्बालिकेन
नाम्बालिकेम्बिकेम्बिकेम्बालिकेन । अम्बालिकेननाम्बालिके
बालिकेनमांमानाम्बालिकेबालिकेनमां । नमांमाननमांनय
तिनयतिमाननमांनयति । मानयतिनयतिमामानयतिकं

कोनंयतिमामानयातिकः । नयतिकःकोनंयतिनयतिकश्चन
चनकोनंयतिनयतिकश्चन । कश्चनचनकःकश्चन । चनेति
चन ॥ ससंस्त्त्यश्वकोश्वकःससंस्त्तिससंस्त्त्यश्वकःसुभंद्रि
काऽंसुभंद्रिकामश्वकःससंस्त्तिससंस्त्त्यश्वकःसुभंद्रिकाम् ।
अश्वकःसुभंद्रिकाऽंसुभंद्रिकामश्वकोश्वकःसुभंद्रिकाङ्काम्पी
लवासिनींङ्काम्पीलवासिनीऽंसुभंद्रिकामश्वकोश्वकःसुभंद्रि
काङ्काम्पीलवासिनीम् । सुभंद्रिकाङ्काम्पीलवासिनीङ्काम्पील

 वासिनीꣳसुभद्रिकाꣳसुभद्रिकाङ्काम्पीलवासिनीम् । सुभद्रि
॥१७४॥ कामितिसुऽभद्रिकाम् । काम्पीलवासिनीमितिकाम्पीलऽवा
सिनीम् ॥ २ ॥ बह्वीनाम्पितापिताबह्वीनाम्बह्वीनाम्पिताबहु
र्बहुश्पिताबह्वीनाम्बह्वीनाम्पिताबहुः । पिताबहुर्बहुश्पितापि
ताबहुरस्यास्यबहुश्पितापिताबहुरस्य । बहुरस्यास्यबहुर्बहुरस्य
पुत्रश्पुत्रोस्यबहुर्बहुरस्यपुत्रः । अस्यपुत्रश्पुत्रोस्यास्यपुत्रश्चिश्चा ॥ १७४ ॥
चिश्चापुत्रोस्यास्यपुत्रश्चिश्चा । पुत्रश्चिश्चाचिश्चापुत्रश्पुत्रश्चि

श्चा॑कृणोतिकृणोतिचि॒श्चापु॒त्रःपु॒त्रश्चि॒श्चा॑कृणोति। चि॒श्चा॑कृणो
तिकृणोतिचि॒श्चाचि॒श्चा॑कृणोति॒सम॑ना॒सम॑नाकृणोतिचि॒श्चा॑चि॒
श्चा॑कृणोति॒सम॑ना । कृणो॒ति॒सम॑ना॒सम॑नाकृणोतिकृणोति॒स
म॑नाव॒गत्त्या॑व॒गत्त्य॒सम॑नाकृणोतिकृणोति॒सम॑नाव॒गत्त्य॑ । सम॑
नाव॒गत्त्या॑व॒गत्त्य॒सम॑ना॒सम॑नाव॒गत्त्य॑ । अ॒व॒गत्त्येत्त्य॑व॒ऽग
त्त्य॑ ॥ इ॒षु॒धिःस॒ङ्का॒ःस॒ङ्का॑ऽइषु॒धिरि॑षु॒धिःस॒ङ्का॒ःपृत॑ना॒ःपृत॑ना॒ः
सङ्का॑ऽइषु॒धिरि॑षु॒धिःस॒ङ्का॒ःपृत॑नाः। इ॒षु॒धिरिती॑षु॒ऽधिः। स॒ङ्का॒ः

॥१७५॥

पृत॑ना॒ इ॑पृत॑ना॒ इ॑सङ्गा॒ इ॑सङ्गा॒ इ॑पृत॑नाश्च॒ च॒पृत॑ना॒ इ॑सङ्गा॒ इ॑सङ्गा॒ इ॑पृ

त॑नाश्च । पृत॑नाश्च॒ च॒पृत॑ना॒ इ॑पृत॑नाश्च॒ सर्व्वा॒ इ॑सर्व्वाश्च॒ पृत॑ना॒ इ॑पृत॑

नाश्च॒ सर्व्वाः॑ । च॒सर्व्वा॒ इ॑सर्व्वाश्च॒ च॒सर्व्वाः॑ पृ॒ष्ठेपृ॒ष्ठेसर्व्वाश्च॒ च॒सर्व्वाः॑

पृ॒ष्ठे इ॑ । सर्व्वाः॑ पृ॒ष्ठेपृ॒ष्ठेसर्व्वा॒ इ॑सर्व्वाः॑ पृ॒ष्ठेनिनं॑द्धो॒ निनं॑द्ध इ॑पृ॒ष्ठेसर्व्वा॒ इ॑

सर्व्वाः॑ पृ॒ष्ठेनिनं॑द्धः । पृ॒ष्ठेनिनं॑द्धो॒ निनं॑द्ध इ॑पृ॒ष्ठेपृ॒ष्ठेनिनं॑द्धोजयति

जयति॒ निनं॑द्ध इ॑पृ॒ष्ठेपृ॒ष्ठेनिनं॑द्धोजयति । निनं॑द्धोजयतिजयति॒ ॥ १७५ ॥

निनं॑द्धो॒ निनं॑द्धोजयति॒ प्प्रसू॑त॒ इ॑प्प्रसू॑तोजयति॒ निनं॑द्धो॒ निनं॑द्धोज

यति॒प्प्रसू॑तꣳ । निनं॑द्धु॒ऽइति॒नीऽनं॑द्धꣳ । ज॒य॒ति॒प्प्रसू॑त॒ꣳप्प्रसू॑तो जयतिजयति॒प्प्रसू॑तꣳ । प्रसू॑त॒ऽइति॒प्प्रऽसू॑तः ॥ ३ ॥ धा॒ना वं॑न्तङ्क॒र॒म्भिणं॑ङ्क॒र॒म्भिणं॑न्धा॒नावं॑न्तन्धा॒नावं॑न्तङ्क॒र॒म्भिणं॑मपू॒ पवं॑न्तमपू॒पवं॑न्तङ्क॒र॒म्भिणं॑न्धा॒नावं॑न्तन्धा॒नावं॑न्तङ्क॒र॒म्भिणं॑म पू॒पवं॑न्तम् । धा॒नावं॑न्त॒मिति॑धा॒नाऽवं॑न्तम् । क॒र॒म्भिणं॑मपू॒पवं॑ न्तमपू॒पवं॑न्तङ्क॒र॒म्भिणं॑ङ्क॒र॒म्भिणं॑मपू॒पवं॑न्तमु॒क्थिनं॑मु॒क्थिनं॑म पू॒पवं॑न्तङ्क॒र॒म्भिणं॑ङ्क॒र॒म्भिणं॑मपू॒पवं॑न्तमु॒क्थिनं॑म् । अ॒पू॒पवं॑न्तमु

सं. ६९

क्थिनंमुक्थिनमंपूपवन्तमपूपवंन्तमुक्थिनंम्। अपूपवंन्तमित्यं
पूपऽवंन्तम्। उक्थिनमित्युक्थिनंम् ॥ इन्द्रंप्प्रातः प्प्रातरिन्द्रे
न्द्रंप्प्रातर्ज्जुंषस्वजुषस्वप्प्रातरिन्द्रेन्द्रंप्प्रातर्ज्जुंषस्व। प्रातर्ज्जुंषस्व
जुषस्वप्प्रातः प्प्रातर्ज्जुंषस्वनोनोजुषस्वप्प्रातः प्प्रातर्ज्जुंषस्वनः ।
जुषस्वनोनोजुषस्वजुषस्वनः नऽइतिंनः ॥ ४ ॥ इति घनः ॥

इत्यष्टविकृतयः समाप्ताः ॥

अथ याज्ञवल्क्यशिक्षा-प्रतिज्ञासूत्र-सर्वानुक्रम-सूत्र-पारस्करगृह्यसूत्राणां प्रारम्भः ॥

॥ अथ याँज्ञवल्क्यशिक्षाप्रारम्भः ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथातस्त्रैस्वर्यलक्षणं व्याख्यास्यामः ॥ उदात्तश्चानुदात्तश्च स्वरितश्च तथैव च ॥ लक्षणं वर्णयिष्यामि दैवतं स्थानमेव च ॥ १ ॥ शुक्लमुच्चं विजानीयान्नीचं लोहितमुच्यते ॥ श्यामं तु स्वरितं विद्यादग्निमुच्चस्य दैवतम् ॥ २ ॥ नीचे सोमं विजानीयात्स्वरिते सविता भवेत् ॥ उदात्तं ब्राह्मणं विद्यान्नीचं क्षत्रियमुच्यते ॥ ३ ॥ वैश्यं तु स्वरितं विद्याद्भारद्वाजमुदात्तकम् ॥ नीचं गौतममित्याहुर्गार्ग्यं च स्वरितं विदुः ॥ ४ ॥ विद्यादुदात्तं गायत्रीं नीचं त्रैष्टुभमुच्यते ॥ जागतं स्वरितं वि[2]द्यादत एवं नियोगतः ॥ ५ ॥ गान्धर्ववेदे ये प्रोक्ताः सप्त षड्जादयः स्वराः ॥ त एव वेदे विज्ञेयास्त्रय उच्चादयः स्वराः ॥ ६ ॥ उच्चौ निषादगान्धारौ नीचावृषभधैवतौ ॥ शेषास्तु स्वरिता ज्ञेयाः षड्जमध्यमपञ्चमाः ॥ ७ ॥ षड्जो वेदे शिखण्डि[3]: स्यादृषभः स्यादजामुखे ॥ गावो रम्भन्ति गान्धारं क्रौञ्चाश्चैव तु मध्यमम् ॥ ८ ॥ कोकिलः

---

* केचनात्र पाठभेदा अपि प्रदर्श्यन्ते। १ नीचम्। २ देवमेव। ३ शिखण्ड्यास्या०।

पञ्चमो ज्ञेयो निषादं तु वदेद्गजः ॥ आश्वश्च धैवतो ज्ञेयः स्वराः सप्त विधीयते ॥ ९ ॥ निमेषमात्रो[2] कालः स्याद्विद्युत्कालस्तथापरे ॥ अक्षरात्तुल्ययोगाच्च[3] मतिः स्यात्सोमशर्मणः ॥ १० ॥ सूर्यरश्मि-प्रतीकाशात्कणिका यत्र दृश्यते ॥ अणवस्य[4] तु सा मात्रा मात्रा च चतुराणवा ॥ ११ ॥ मानसे चाणवं विद्यात्कण्ठे विद्याद्विराणवम् ॥ त्रिराणवं तु जिह्वाग्रे निःसृतं मात्रिकं विदुः ॥ १२ ॥ अवग्रहे तु[5] कालः स्यादर्धमात्रा विधीयते ॥ पदयोरन्तरे काल एकमात्रा विधीयते ॥ १३ ॥ ऋचोऽर्द्धे[6] तु द्विमात्रः स्यात्रिमात्रः स्यादृगन्तके ॥ रिक्तं तु पाणिमुत्क्षिप्य द्वे मात्रे धारयेद्बुधः ॥ १४ ॥ एकमात्रो भवेद्ध्रस्वो द्विमात्रो दीर्घ उच्यते ॥ त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयो व्यञ्जनं चार्द्धमात्रकम्[7] ॥ १५ ॥ विवृतौ चावसाने च ऋचोऽर्द्धे च तथा परे ॥ पदे च पादसंस्थाने शून्यहस्तं विधीयते ॥ १६ ॥ प्रणवं तु प्लुतं कुर्याद्व्याहृतीर्मात्रिका विदुः ॥ चाषस्तु वदते[1] मात्रां द्विमात्रां वायसोऽब्रवीत् ॥ १७ ॥ शिखी वदति त्रिमात्रामात्राणामिति संस्थितिः ॥ वर्णो जातिश्च मात्रा च गोत्रं

१ ब्रूते । २ निमेषकाला मात्रा स्यात् । ३ अक्षरात्तुल्ययोगत्वान्मतिः । ४ अणुत्वस्य । ५ तु कालः स्यादर्धमात्रात्मको हि सः । ६ ऋचार्द्धे । ७ नकुलस्त्वर्धमात्रकम् ।

छन्दश्च दैवतम् ॥ १८ ॥ एतत्सर्वं समाख्यातं याज्ञवल्क्येन धीमता ॥ हस्तौ[1] तु[2] संयतौ धार्यौ जानु[3]भ्यामुपरि स्थितौ ॥ १९ ॥ गुरोरनुमतं कुर्यात्पठन्नान्यमतिर्भवेत् ॥ ऊरुभागे तृतीये तु[4] करं वि[5]न्यस्य दक्षिणम् ॥ २० ॥ [6]प्रसन्नमानसो भूत्वा किञ्चिन्निम्नमधोमुखम् ॥ प्रणवं प्राक् प्रयुञ्जीत व्याहृतीस्तदनन्तरम् ॥ २१ ॥ सावित्रीं चानुपूर्व्येण ततो वेदान् समारभेत् ॥ कूर्मोऽङ्गानीव संहृत्य चेष्टां दृष्टिं दृढं मनः ॥ २२ ॥ स्वस्थः प्रशान्तो निर्भीतो वर्णानुच्चारयेद्बुधः ॥ नाऽभ्याहन्यान्न निर्हन्यान्न गायेन्नैव कम्पयेत् ॥ २३ ॥ यथैवोच्चारयेद्वर्णांस्तथैवैतान्समापयेत् ॥ निवेश्य दृष्टिं हस्ताग्रे शास्त्रार्थमनुचिन्तयेत् ॥ २४ ॥ सममुच्चारयेद्वर्णान्हस्तेन च मुखेन च ॥ स्वरश्चैव तु हस्तश्च द्वावेतौ युगपद्भवेत् ॥ २५ ॥ हस्तभ्रष्टः स्वरभ्रष्टो न वेदफलमश्नुते ॥ न करालो न लम्बोष्ठो नाव्यक्तो नानुनासिकः ॥ २६ ॥ गद्गदो बद्धजिह्वश्च न वर्णान्वक्तुमर्हति ॥ प्रकृतिर्यस्य कल्याणी दन्तोष्ठौ यस्य शोभनौ ॥ २७ ॥ [7]प्रगल्भश्च विनीतश्च स वर्णान्वक्तुमर्हति ॥ शङ्कितं भीतमुद्धृष्टमव्यक्तमनुना-

१ अत्रारभ्याध्ययनविधिः । २ सुसंयुतौ । ३ जान्वोरुपरि । ४ कूर्परम् । ५ न्यस्य । ६ सुप्रसन्नमना भूत्वा किञ्चिन्निम्नस्त्वधोमुखम् । ७ एतदर्धं नास्ति ।

सिकम् ॥ २८ ॥ काकस्वरं मूर्द्धिगतं तथा स्थानविवर्जितम् ॥ विस्वरं विरसं चैव विश्लिष्टं विष-
माहतम् ॥ २९ ॥ व्याकुलं तालहीनं च पाठदोषाश्चतुर्दश ॥ संहितासारबहुलः पदसंज्ञासमा-
कुलः ॥ ३० ॥ क्रमसन्धिसमाकीर्णो दुस्तरो मन्त्रसागरः ॥ ऋक्संहितां त्रिरभ्यस्य यजुषां वा
समाहितः ॥ ३१ ॥ साम्नां वा सरहस्यां च सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ संहिता नयते सूर्यं पदं च
शशिनः पदम् ॥ ३२ ॥ क्रमश्च नयते [2]सूक्ष्मं यत्तत्पदमनामयम् ॥ [3]कालिन्दी संहिता ज्ञेया
पदयुक्ता सरस्वती ॥ ३३ ॥ क्रमेणावर्त्तयेद्गङ्गा शम्भोर्वाणी तु नान्यथा ॥ यथा महाह्रदं प्राप्य
क्षिप्तो लोष्टो विनश्यति ॥ ३४ ॥ एवं दुश्चरितं सर्वं वेदे त्रिवृति मज्जति ॥ आम्रपालाशबिल्वा-
नामपामार्गशिरीषयोः ॥ वाग्यतः प्रातरुत्थाय भक्षयेद्दन्तधावनम् ॥ ३५ ॥ खदिरश्च कदम्बश्च
करवीरकरञ्जकौ ॥ [4]एते कण्टकिनः पुण्याः क्षीरिणस्तु यशस्विनः ॥ ३६ ॥ तेनास्य करणे [5]सूक्ष्मं
माधुर्यं चैव जायते ॥ त्रिफलां [6]लवणाक्तेन भक्षयेच्छिष्यकः सदा ॥ क्षीणमेधाजनन्येषा स्वरवर्ण-

१ स्वारव० । २ ब्रह्मात्मकम् । ३ एतदर्धं नास्ति । ४ सर्वे । ५ सौक्ष्म्यम् । ६ लवणाक्तां वै ।

करी तथा ॥ ३७ ॥ हस्तहीनं तु योऽधीते मन्त्रं वेदविदो विदुः ॥ न साधयति यजूंषि भुक्तमव्य-
ञ्जनं यथा ॥ ३८ ॥ हस्तहीनं तु योऽधीते स्वरवर्णविवर्जितम् ॥ ऋग्यजुःसामभिर्दग्धो वियोनिमधि-
गच्छति ॥ ३९ ॥ ऋचो यजूंषि सामानि हस्तहीनानि यः पठेत् ॥ अनृचो ब्राह्मणस्तावद्यावत्स्वारं
न विन्दति ॥ ४० ॥ ज्ञातव्यश्च तथैवार्थो वेदानां कर्मसिद्धये ॥ पठन्मात्रापपाठात्तु पङ्के गौरिव
सीदति ॥ ४१ ॥ [1]स्वरवर्णप्रयुञ्जानो हस्तेनाधीतमाचरन् ॥ ऋग्यजुःसामभिः पूतो ब्रह्मलोकम-
वाप्नुयात् ॥ ४२ ॥ न कुर्वीत पदं दीर्घं न कुर्वीत विलम्बितम् ॥ पदस्य ग्रहमोक्षौ च यथा
शीघ्रगतिर्हयः ॥ ४३ ॥ आगमं कुरु यत्नेन कारणं हि तदात्मकम् ॥ आस्येन च शयं कुर्यात्पठन्ना-
न्यमतिर्भवेत् ॥ ४४ ॥ न चास्य मुष्टिबन्धी स्यान्न चात्युत्तममाचरेत् ॥ चुलुनौका स्फुटो दण्डी
स्वस्तिको मुष्टिराकृतिः ॥ एते वै हस्तदोषाः स्युः परशुश्चैव सप्तमः ॥ ४५ ॥ यथा वाणी तथा
पाणी रिक्तं तु परिवर्जयेत् ॥ यत्र यत्र स्थिता वाणी पाणिस्तत्रैव तिष्ठति ॥ ४६ ॥ यथा धनु-

१ हस्तेनाधीयमानस्य स्वरवर्णान्प्रयुञ्जतः । अथवा अधीयानस्य हस्तेन स्व....तः ।

ष्यावितते शरे क्षिप्ते पुनर्गुणः ॥ स्वस्थानं प्रतिपद्येत तद्वद्धस्तगतः स्वरः ॥ ४७ ॥ उत्तानं सोन्नतं किञ्चित्सुव्यक्ताङ्गुलिरञ्जितम् ॥ स्वरविद्धं करं कुर्यात्प्रादेशोद्देशगामिनम् ॥ ४८ ॥ अङ्गुष्ठस्योत्तरे पर्वे तर्जन्युपरि यद्भवेत् ॥ प्रादेशस्य तु सोद्देशस्तन्मात्रं चालयेत्करम् ॥ ४९ ॥ मनुष्यतीर्थोच्चं कृत्वा पितृतीर्थोदकं व्रजेत् ॥ नामितङ्करपृष्ठे तु सुव्यक्ताङ्गुलिमोक्षणम् ॥ ५० ॥ स्वरिते त्र्यङ्गुलं विद्या-न्निपाते तु षडङ्गुलम् ॥ उत्थाने तु नवाङ्गुल्यमेतत्स्वरस्य लक्षणम् ॥ ५१ ॥ अभ्यासार्थे द्रुतां वृत्तिं प्रयोगार्थे तु मध्यमाम् ॥ शिष्याणामुपदेशार्थं कुर्याद्वृत्तिं विलम्बिताम् ॥ ५२ ॥ ऐन्द्री तु मध्यमा वृत्तिः प्राजापत्या विलम्बिता ॥ अग्निमारुतयोर्वृत्तिः सर्वशास्त्रेषु निन्दिता ॥ ५३ ॥ मुष्ट्याकृतिर्मकारे तु नकारे तु नखाग्रतः ॥ अनुस्वारेऽङ्गुष्ठक्षेप ऊष्मान्तेऽङ्गुलिमोक्षणम् ॥ ५४ ॥ [1]उदात्तं भुवि पातेन मध्यन्नासाग्रमेव च ॥ शेषं षडङ्गुलं विद्यान्निचितं तु विधीयते ॥ ५५ ॥ षडङ्गुलं तु जात्यस्य हस्तस्यानुपथस्य च ॥ तच्चतुर्भागमात्रं तु हस्तस्तेनैव वर्तयेत् ॥ ५६ ॥

---

१ उदात्तं तु भ्रुवः प्रान्ते प्रचयं नासिकाग्रतः । हृत्प्रदेशेऽनुदात्तं तु तिर्यग्ज्जात्यादिरीरितः । अथवा उदात्तं भ्रुवि पातव्यं प्रचं नासाग्र एव च । हृत्प्रदेशेऽनुदात्तं तु तिर्यग्ज्जात्यादिकाः स्वराः ।

ककारान्ते टकारान्ते ङणे चाङ्गुलिं नामयेत् ॥ पञ्चाङ्गुल्यं पकारे तु तकारे कुण्डलाकृतिः ॥ ५७ ॥
ऊर्ध्वंक्षेपाच्च योष्मा स्याद् धःक्षेपाच्च यो भवेत् ॥ एकैकामुत्सृजेद्धीरः स्वरिते तूभयं क्षिपेत् ॥ ५८ ॥
अङ्गुष्ठाकुञ्चनं लघावनुस्वारे त्वपाॅं रसम् ॥ दीर्घे रङ्गे च तर्जन्याः प्रसारः परिकीर्त्तितः ॥ ५९ ॥
तर्जन्यङ्गुष्ठयोः स्पर्शोऽप्युदात्तं प्रतिपद्यते ॥ नीचं तु मध्यमां कुर्याच्छेषं नीचतरं क्रमात् ॥ ६० ॥
स्वरितं यद्भवेत्किञ्चिद्वकारसहसंयुतम् ॥ ऊष्माणं तद्विजानीयान्निक्षेप उभयोरपि ॥ ६१ ॥ स्वरि-
तसंज्ञे निक्षिप्ते संयोगो यत्र दृश्यते ॥ द्विमात्रिके भवेदेकां मात्रिके तूभयं क्षिपेत् ॥ ६२ ॥ जात्ये
च स्वरिते चैव वकारो यत्र दृश्यते ॥ कर्तव्यस्तूभयोः क्षेपो वायव्यां इति दर्शनम् ॥ ६३ ॥ शृङ्ग-
वद्वाथ वत्सस्य कुमारीकुचयुग्मवत् ॥ उभक्षेपः स्वरो यत्र स विसर्ग उदाहृतः ॥ ६४ ॥ विसर्गान्तः
स्वरो यत्र स्वरितो यत्र दृश्यते ॥ दीर्घश्च सवकारश्च तत्रोभक्षेप उच्यते ॥ ६५ ॥ त्रिविधस्तु
भवेदूष्मा प्रचिता बलका तरा ॥ स्वरिते प्रचितां विद्यान्निपाते बलकां विदुः ॥ ६६ ॥ उत्थाने

---

१ स्वरितं यद्भवेत्किञ्चित्सवकारोष्मकं ततः । ह्रस्वं वा यदि वा दीर्घं निक्षेप उभयोरपि ॥

तु तथा तारामेताभिस्त्रिभिरूष्मभिः ॥ मात्रामादौ विदित्वा तु ततः क्षेपं प्रयोजयेत् ॥ ६७ ॥
अक्षरं भजते काचित्काचिद्धित्वे प्रतिष्ठिता ॥ समानजातिका काचित्काचिदूष्मप्रदायिका ॥ ६८ ॥
यथा बालस्य सर्पस्य निःश्वासो लघुचेतसः ॥ एवमूष्मा प्रयोक्तव्या हकारपरिवर्जिता ॥ ६९ ॥
विवृतिं प्रत्ययामूष्मां प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ तामेव प्रतिषेधन्ति यथा आ-ई-ऊ-ए इति निदर्श-
नम् ॥ ७० ॥ अष्टौ स्वरान्प्रवक्ष्यामि तेषामेव तु लक्षणम् ॥ जात्योऽभिनिहितः क्षैप्रः प्रश्लिष्टश्च
तथापरः ॥७१॥ (तैरोव्यञ्जनसंज्ञश्च तथा तैरोविरामकः[1]।) पादवृत्तो भवेत्तद्वत्ताथाभाव्य इति स्वराः ॥
एकपदे नीचपूर्वः सयवो जात्य इष्यते (अपूर्वोऽपि परस्तद्वत् धान्यं-सुप्प्वा-स्वरित्यपि) ॥ एकपद
इत्याह ॥ ७२ ॥ नीचपूर्वः सयकारवकारो वा जात्यः स्वरितो भवति ॥ यथा-जात्यः मनुष्यानिति ।
सुद्येति । चम्वीव । धान्यम् । कन्या इव । स्वः । वीर्यम् । एवं ह्याह यानि चान्यानीदृग्लक्षणानि ॥ १८१ ॥
पदानि भवन्ति ॥ एओआभ्यामुदात्ताभ्यामकारो रिफितश्च यः ॥ अकारो यत्र लुप्येत तं चाभि-

१ तैरोव्यंजनः तैरोविरामः ।

निहितं विदुः ॥ ७३ ॥ यथा–कुक्कुटः असि कुक्कुटोसि ॥ वेदः असि ॥ वेदोसि ॥ भागः असि भागोसि ॥ मारुतः असि मारुतोसि ॥ श्वात्रः असि । श्वात्रोसि ॥ ते अप्सरसाम् तेप्सरसाम् ॥ ते अवन्तु तेवन्तु ॥ कः असि कोसि ॥ सः अहं सोहं ॥ एवं हि यानि चान्यानि ईदृग्लक्षणानि पदानि भवन्ति ॥ इउवर्णौ यदोदात्तावापद्येते यवौ क्वचित् ॥ अनुदात्ते पदे नित्यं विद्यात्क्षैप्रस्य लक्षणम् ॥ ७४ ॥ यथा–त्रि अम्बकम् त्र्यम्बकम् ॥ द्रु अन्नः द्रुन्नः ॥ वीडु अङ्गः वीड्वङ्गः ॥ वाजी अर्वन् वाज्यर्वन् ॥ एवं ह्याह यानि० ॥ इकारो यत्र दृश्येत इकारेणैव संयुतः ॥ उदात्तश्चानुदात्तेन प्रश्लिष्टो भवति स्वरः ॥ ७५ ॥ यथा–अभि इन्धताम् अभीन्धताम् ॥ अभि इमम् । अभीमम् ॥ वि इहि वीहि ॥ स्त्रुचि इव स्त्रुचीव ॥ चम्वीवेति चम्वीऽइव ॥ एवं ह्याह यानि चान्यानि० ॥ [1]उदात्तपूर्वं यत्किञ्चिच्छन्दसि स्वरितं पदम् ॥ एष सर्व बहु स्वारस्तैरोव्यञ्जन उच्यते ॥ ७६ ॥ यथा–इडे । रन्ते । हव्ये । काम्म्ये । चन्द्रे । ज्योते । अदिति । सरस्वति ।

सं. ७०

१ उदात्तपूर्वे स्वरितो व्यञ्जनेन युतो भवेत् ।

महि। विश्श्रुतीति भवन्ति॥ एवं ह्याह यानि भवन्ति ॥ अवग्रहात्परो यस्तु स्वरितः स्यादनन्तरम् ॥ तैरोविरामं तं विद्यादुदात्तो यद्यवग्रहः ॥ ७७ ॥ यथा—गोमदिति गोमत् ॥ गोपताविति गो-पतौ ॥ प्रप्रेति प्र-प्र ॥ विततेति वि-तता ॥ समिद्ध इति सम्-इद्धः॥ एवं ह्याह यानि० भवन्ति ॥ स्वरे च स्वरिते चैव विवृत्तिर्यत्र दृश्यते ॥ पादवृत्तो भवेत्स्वारः "श्वित्रऽआदित्य" दर्शनम् ॥ यथा-श्वित्रः आदित्यानाम् ॥ श्वित्रऽआदित्यानाम् ॥ पुत्रः ईधे । पुत्रऽईधे ॥ दात्रे एधि । दात्रऽ-एधि ॥ कः ईम् । कऽईम् ॥ ताः अस्य । ताऽअस्य ॥ एवं ह्याह यानि० ॥ उदात्ताक्षरयोर्मध्ये भवेन्नीचस्त्ववग्रहः ॥ ताथाभाव्यं भवेत्स्वारः "तनूनप्त्रेति" दर्शनम् ॥ ७८ ॥ यथा-तनूनप्त्रऽ-इति तनूऽनप्त्रे ॥ तनूनपादिति तनूऽनपात् ॥ तनूनपातमिति तनूऽनपातम् ॥ एवं ह्याह यानि पदानि लक्षणानि भवन्ति॥ इत्यष्टपदसमाम्नाये वैशेषिके याज्ञवल्क्यवचनानां पदानां पाठः समाप्तः॥
॥ माध्यन्दिनविरोधी स्यात्ताथाभाव्यस्तु यः स्मृतः ॥ स्वरौ नैवात्र दृश्येते भिन्नोदात्तानु-

---

१ उदात्तान्निहितस्वारः स्वरितात्प्रचयो भवेत् । उदात्तात्स्वरितात्पूर्वो नान्यमापृच्छते स्वरम् ॥ पदकाले यः स्वरितः संहितायां तथैव

दात्तकौ ॥ १ ॥ स्वराः स्पर्शान्तःस्थोष्माणः ॥ कण्ठ्यजिह्वामूलीयतालव्यमूर्धन्यदन्त्योष्ठ्य-यमा विसर्जनीयनिपाताद्याश्च किंवर्णदैवत्यलिङ्गाः । स्वराः शुक्लाः । नानादैवत्याः ॥ स्पर्शाः कृष्णाः ॥ कपिला अन्तःस्थाः । ऊष्माणोऽरुणाः ॥ नीला यमाः ॥ हरिता नासिक्याः ॥ पीतोऽनुस्वारः ॥ रक्तो जिह्वामूलीयः । पीत उपध्मानीयः ॥ श्वेतो विसर्जनीयः ॥ शबलो रङ्गः ॥ नीलोऽनुनासिक्यः ॥ इत्यन्तर्मध्यमयोर्नासिक्यं विद्यात् ॥ द्विरुदात्ताख्या इति स्मृतः ॥ उदमनुद निपाते आद्ये चोपसर्गे नामाख्याते चोपसर्गनिपाताश्चेति किंदैवत्याः ॥ अक्षराणां च के पुरुषाः ॥ काः स्त्रियः ॥ कानि नपुंसकानि इत्यत्र ब्रूमः ॥ कण्ठ्या आग्नेया अकारादयः ॥ जिह्वा-मूलीया नैर्ऋत्याः ककारादयः ॥ तालव्याः सौम्याश्चकारादयः ॥ वायव्या मूर्धन्याष्टकारादयः ॥

च । स्वरितश्चेद् भवेत्पश्चात्स एव निहितः स्मृतः ॥ उदात्तान्निहितः स्वार्यः स्वारोदात्तौ न तत्परौ ॥ स्वरो यश्च तथाभूतो ज्ञेयः स प्रचयः सदा ॥ उदात्तानुदात्तयोर्योगे स्वरितः स्वर उच्यते । ऐक्यं तत्प्रचयः प्रोक्तः सन्धिरेप सिथोद्भूतः ॥ मात्रिकं वा द्विमात्रिकं वा स्वरितं यदिहाक्षरम् । तस्यादितोऽर्धमात्रा वै शेषं च परतो भवेत् ॥ उच्चस्थानगते ह्रस्वे स्वरितं नोपपद्यते । अधस्तात्तु यदा गच्छेत् स्वरितं न तदा भवेत् ॥

रौद्रा दन्त्यास्तकारादयः ॥ औष्ठ्या आश्विन्याः पकारादयः ॥ शेषा वैश्वदेवाः ॥ अम् इत्येवमादयः ॥ स्वरास्तु ब्राह्मणा ज्ञेया वर्गाणां प्रथमाश्च ये ॥ द्वितीयाश्च तृतीयाश्च चतुर्थाश्चापि भूमिपाः ॥ २ ॥ वर्गाणां पञ्चमा वैश्या अन्तःस्थाश्च तथैव च ॥ ऊष्माणश्च हकारश्च शूद्रा एव प्रकीर्त्तिताः ॥ ३ ॥ शुक्लवर्णानि नामानि आख्याता रोहिता मताः ॥ कपिञ्जलास्तूपसर्गाः कृष्णाश्चैव निपातकाः ॥ ४ ॥ भार्गवगोत्राणि नामानि भारद्वाजा आख्याताः ॥ वासिष्ठा उपसर्गास्तु निपाताः काश्यपाः स्मृताः ॥ पीतवर्णश्चोपसर्गो निपातः कृष्णवर्णकः ॥ सर्वं तु सौम्यमाख्यातं नाम वायव्यं दृश्यते ॥ आग्नेयस्तूपसर्गः स्यान्निपातो वारुणः स्मृतः ॥ ५ ॥ [1]प्रथमाश्च तथान्तःस्थाः स्त्रीलिङ्गाः परिकीर्त्तिताः ॥ शेषाक्षराणि षण्ढानि प्राहुर्लिङ्गविवेचकाः ॥ ६ ॥ नाम्नामिन्द्रो देवता वरुण उपसर्गाणामादित्यः सर्वस्याक्षरगणस्य स्वरा विसर्जनीयो यमाश्च पुँल्लिङ्गाः ॥ ङञणनमा यरलवाः स्त्रीलिङ्गाः ॥ शेषाण्यक्षराणि नपुंसकलिङ्गानीति ॥ सन्धिश्चतुर्विधो भवतीति ॥ लोपागमौ वर्ण-

---

१ आदित्यो मुनिभिः प्रोक्तः सर्वाक्षरगणस्य च । स्वरा विसर्जनीयाश्च यमाः पुँल्लिङ्गकाः स्मृताः ॥

विकारः प्रकृतिभावश्चेति ॥ तद्यथा । तत्र लोपो भवति । अयक्ष्माः मा। अयक्ष्मामा ॥ शततेजाः वायुः । शततेजावायुः ॥ तिग्मतेजाः द्विषतः ॥ तिग्मतेजाद्विषतः ॥ इति लोपः ॥ आगमो भवति । यथा—प्रत्यङ्सोमः प्रत्यङ्क्सोमः ॥ प्राङ्सोमः प्राङ्क्सोमः ॥ अस्मान् सीते । अस्मान्त्सीते ॥ त्रीन् समुद्रान् । त्रीन्त्समुद्रान् ॥ इति आगमः ॥ विकारो भवति । यथा—आ इदम् । एदम् ॥ आ इमे । एमे ॥ आ इष्टयः । एष्टयः ॥ प्र इषितः । प्रेषितः ॥ इति विकारः ॥ प्रकृतिभावः । यथा—आशुः शिशानः ॥ युञ्जानः प्रथमम् ॥ अदितिः षोडशाक्षरेण ॥ देवो वः सविता ॥ इति प्रकृतिभावः ॥ आकाशस्था यथा विद्युत्स्फुटितं मणिसूत्रवत् ॥ एष च्छेदोविवृत्तीनां यथा बालेषु कर्तरी ॥ ७ ॥ द्वयोस्तु स्वरयोर्मध्ये सन्धिर्यत्र न दृश्यते ॥ विवृत्तिस्तत्र विज्ञेया य ईशेति निदर्शनम् ॥८॥ पिपीलिका पाकवती तथा वत्सानुसारिणी ॥ वत्सानुसंसृता (जा) चैव चतस्रस्तु विवृत्तयः ॥ ९ ॥ पञ्च रङ्गाः प्रवर्तन्ते घातनिर्घातवज्रिणः ॥ अहरप्रहरो ज्ञेय अइउऋओ इति निदर्शनम् ॥१०॥ पिपीलिका आद्यन्तदीर्घा नाभ्याऽआसीदिति निदर्शनम् ॥ पाकवत्युभयोर्ह्रस्वा

विनऽइन्द्रेति निदर्शनम् ॥ ११ ॥ अन्ते च वत्सानुसृजता तानेत्यसौ आवोढमाश्विनेति नि० ॥
वत्सानुसारिणी चादौ दीर्घा ताऽअस्येति नि० ॥ १२ ॥ करिणी कुर्विणी चैव हरिणी हारिणीति च ॥
तथा हंसपदा नाम पञ्चैताः स्वरभक्तयः[1] ॥ १३ ॥ करिणी रहयोर्योगे कुर्विणी लहकारयोः ॥
हरिणी र(श)षयोर्योगे हारितं ऋषकारयोः ॥ १४ ॥ या तु हंसपदा नाम सा तु रेफषकारयोः ॥
हरिणी हरयोर्विद्यात्कुर्विणी लहकारयोः ॥ १५ ॥ देवम्बर्हिरिति करिणी उपह्व(बल्ह)रेति कुर्विणी ॥
हरिणीं अरे(प)षस इत्याहुर्हारिणी शतवल्हेति च ॥ १६ ॥ वर्षोवर्षीयतेसीति तथा हंसपदेति च ॥
स्वरभक्तिं प्रयुञ्जानस्त्रीन्दोषान्परिवर्जयेत् ॥ १७ ॥ इकारं चाप्युकारं च ग्रस्तदोषं तथैव च ॥
एतल्लक्षणमाख्यातं याज्ञवल्क्येन धीमता ॥१८॥ सम्यक् पाठस्य सिद्ध्यर्थं शिष्याणां हितकाम्यया ॥
अर्धमात्रास्वरं किञ्चित्पृथङ्न्यूनमिवोच्चरन् ॥ ऋकारे च हकारे च हृत्कण्ठमनसोनि[2] च ॥ १९ ॥ ॥ १८४ ।
नैतत्स्वरितपूर्वाङ्गे नापराङ्गे कथञ्चन ॥ न स्वरे न च मात्रायां कथं स्वारो विधीयते ॥ २० ॥

१ रलाभ्यां पर ऊष्माणो यत्र स्युः स्वरितोदयाः । स्वरभक्तिरसौ ज्ञेया पूर्वमाक्रम्य पठ्यते ॥ २ पि च ।

पराङ्गस्य तु यत्पूर्वं पूर्वाङ्गस्य तु यत्परम् ॥ उभयार्द्धार्द्धसंयोगे स्वारं कुर्याद्विचक्षणः ॥ २१ ॥
संयोगे तु परं स्वार्थं परं संयोगनामकम् ॥ संयुक्तस्य तु वर्णस्य न स्वार्थं पूर्वमक्षरम् ॥ २२ ॥
उदात्तादनुदात्ते तु वामाया भ्रुव आरभेत् ॥ उदात्तात्स्वरितोदात्तौ क्रमाद्दक्षिणतो न्यसेत् ॥ २३ ॥
स्वरितादनुदात्ता ये प्रचयास्तान्प्रचक्षते ॥ एकस्वरानपि च तानाहुस्तत्त्वार्थविचिन्तकाः ॥ २४ ॥
प्रचयो यत्र दृश्येत तत्र हन्यात्स्वरं बुधः ॥ स्वरितः केवलो यत्र मृदुस्तत्र निपातयेत् ॥ २५ ॥
दुर्बलस्य यथा राष्ट्रं हरते बलवान्नृपः ॥ एवं व्यञ्जनमासाद्य अकारो हरते स्वरम् ॥ २६ ॥
उच्चादुच्चतरं नास्ति नीचान्नीचतरं तथा ॥ अक्षरात्तुल्ययोगाच्च नीचे नीचगतानि च ॥ २७ ॥
स्वर उच्चः स्वरो नीचः स्वरः स्वरित एव च ॥ स्वरप्रधानैस्तैः स्वार्यं व्यञ्जनं तेन सस्वरम् ॥ २८ ॥
व्यञ्जनान्यनुवर्तन्ते यत्र तिष्ठति सस्वरः ॥ स्वरप्रधानं त्रैस्वर्यमाचार्याः प्रवदन्ति हि ॥ २९ ॥
मणिवद्व्यञ्जनं विद्यात्सूत्रवच्च स्वरं विदुः ॥ आचार्याः सममिच्छन्ति पदच्छेदं तु पण्डिताः ॥ ३० ॥

---

२ अवग्रहे पदच्छेदे उदात्तो दृश्यते यदि । स्वरान्तं स्वरितं प्राहुः सन्धौ तु स्वार्यते परम् ॥ स्वरसन्धिविधानेन नीचोच्चत्वं विधीयते । व्यञ्जनाद्वा स्वराद्वापि तत्सन्धौ स्वर उच्यते ॥

स्त्रियो मधुरमिच्छन्ति विकृष्टमितरे जनाः ॥ उदात्तं नानुवर्तन्ते नीचन्न स्वरितं तथा ॥ ३१ ॥
विस्वरं तं विजानीयाद्दीर्घह्रस्वविवर्जितम् ॥ हरिवरुणवरेण्येषु धारापुरुषेषु च ॥ स्वरिते रेफवैश्वानरो
नकारः शेषाकारः स्वरिता नकाराः ॥३२॥ द्वौ वरुणौ च स्वरितौ ॥ उदुत्तमं वरुणधारयंवरोरुधारा
उरुधारा च होईते ॥ मात्रिकं वा द्विमात्रं वा स्वरितं यदिहाक्षरम् ॥ तस्यादितोऽर्द्धमात्रा वै शेषं
च परतो भवेत् ॥ ३३ ॥ नकारान्ते पदे पूर्वे श्मश्रुभिः परतः स्थिते ॥ छकारं न प्रयुञ्जीत
ञशसन्धि समुच्चरेत् ॥ ३४ ॥ ओकारं प्लुतविज्ञेयं प्लुतमग्नाद्वितीयकम् ॥ लाजीं छाचीं तृतीयं च
विवेशेति चतुर्थकम् ॥ ३५ ॥ अधःस्विदासीत्पञ्चमं चोपरिस्विदासीच्च षष्ठकम् ॥ सप्तमं तु भ्रुवोः
स्मार अष्टमं नैव विद्यते ॥ ३६ ॥ उच्चस्थानगते हस्ते स्वरितं नोपपद्यते ॥ अधःस्था तु यदा
गच्छेत्स्वरितं न तदा भवेत् ॥ कचटतपा दृश्यन्ते सन्धिस्थानेषु नित्यशः ॥ स्ववर्गेणैव संयुक्ता
मोक्षं तत्र न कारयेत् ॥ तकारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ प्रत्यारम्भन्न कुर्वीत पापाविति

---

१ उदात्तं नानुवर्तेत नीचं न स्वरितं तथा । विस्वरं तु विजानीयाद्दीर्घह्रस्वविवर्जितम् ॥ २ दोहने० । ३ कुर्वीत ।

निदर्शनम् ॥ ककारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ खसवर्णं विजानीयात् भिखक्सेति निदर्शनम् ॥ तकारान्ते पदे पूर्वे चवर्गे परतः स्थिते ॥ मोक्षं तत्र च कुर्वीत षच्च पापौ निदर्शनम् ॥ ङकारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ कसवर्णं विजानीयात्प्राङ्क्सोमेति निदर्शनम् ॥ टकारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ टसवर्णं विजानीयात्सम्म्राट्सम्भृतेति निदर्शनम्॥ तकारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ छसवर्णं विजानीयात् तत्सवितुरिति निदर्शनम् ॥ नकारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ तसवर्णं विजानीयात्रीन्त्समुद्रेति निदर्शनम् ॥ पकारान्ते पदे पूर्वे शकारे परतः स्थिते ॥ छसवर्णं विजानीयादनुष्टुप्छारदीति निदर्शनम् ॥ मकारान्ते पदे पूर्वे सवर्णे परतः स्थिते ॥ मसवर्णं विजानीयादिमम्मेति निदर्शनम् ॥ वर्णे तु मात्रिके पूर्वे अनुस्वारो द्विमात्रकः ॥ द्विमात्रे मात्रिको ज्ञेयः संयोगाद्यस्य यो भवेत् ॥ अनुस्वारो द्विमात्रः स्याद्ववर्णव्यञ्जनादिगः ॥ ह्रस्वाद्वा यदि वा दीर्घाद्देवानाꣳहृदयेभ्य इति ॥ अनुस्वारस्योपरिष्टात्संवृतं यत्र दृश्यते ॥ दीर्घं तं तु विजानीयाच्छ्रोताग्रावाणेति निदर्शनम् ॥ अनुस्वारस्योपरिष्टात्संयोगो यत्र दृश्यते ॥ ह्रस्वं तं तु विजानीयात्सꣳस्थेति निदर्शनम् ॥ अनुस्वारश्च यो दीर्घादक्षराद्यो भवेत्परः ॥

स तु ह्रस्व इति ज्ञेयो मन्त्रेष्वेव विभाषया ॥ ओभावश्च विवृत्तिश्च शषसा रेफ एव च ॥
जिह्वामूलमुपध्मा च गतिरष्टविधोष्मणः ॥ यथा भावप्रसन्धानमुकारादिपरं पदम् ॥
स्वरान्तं तादृशं विद्याद्यदन्यद्व्यक्तमूष्मणः ॥ उभावादुत्थितश्चोष्मा तां तु केलिं विनिर्दिशेत् ॥
विवृतं प्रति या ऊष्मा विज्ञेया विकटानना ॥ लीढातिलीढविद्युच्च शषसेषु प्रकीर्तिताः ॥
जिह्वामूले च रेफे च विज्ञेया विठकाशठाः ॥ उपध्मानीयसहितां पुष्पिणीं तां विनिर्दिशेत् ॥
अन्यत्र यो भवेदूष्मा सुलभां तां विनिर्दिशेत् ॥ पादाद्यन्तं पदाद्यन्तं तथावग्रहकालिकम् ॥
ईषत्स्पृष्टं विजानीयात्तस्मिन्काले तु कारयेत् ॥ पादादौ च पदादौ च संयोगावग्रहेषु च ॥
यः(ष)शब्द इति विज्ञेयो योन्यः स य इति स्मृतः ॥ उपसर्गपरो यस्तु पदादिरपि दृश्यते ॥
ईषत्स्पृष्टं यथा विद्युत्पदच्छन्दात्परं भवेत् ॥ त्वदर्थवाचिनौ वो वां वा वै यदि निपातजौ ॥
आदेराजविकल्पार्था ईषत्स्पृष्टा इति स्मृताः ॥ विभाषायामेकारः स्यात्तथा नेतैः पदात्परः ॥
भवन्तेत्यपि पूर्वैव तथा च सपदादपि ॥ यदेव लक्षणं यस्य वकारस्यापि तद्भवेत् ॥
यत्र यत्र विशेषः स्यादिदानीं स स कथ्यते ॥ वकारस्त्रिविधः प्रोक्तो गुरुर्लघुर्लघूत्तरः ॥

आदौ गुरुर्लघुर्मध्ये पदान्ते तु लघूत्तरः ॥ उपांशु त्वरितं चैव योऽधीते हृदि संज्ञकः ॥
अपि रूपसहस्रेषु सदेहेषु प्रवर्तते ॥ पञ्चविद्यां न गृह्णन्ति जडाः स्तब्धाश्च ये नराः ॥
आलस्याश्चैव रोगाश्च येषां च विस्मृतं मनः ॥ अहिरिव गणाद्भीतः संमानान्नरकादिव ॥
राक्षसीभ्य इव स्त्रीभ्यः स विद्यामधिगच्छति ॥ न भोजनविलम्बी स्यान्न च नारीनिबन्धनः ॥
सुदूरमपि विद्यार्थी व्रजेद्गरुडहंसवत् ॥ यथा खनन्खनित्रेण नरो वार्यधिगच्छति ॥ तथा गुरुगतां
विद्यां शुश्रूषुरधिगच्छति ॥ सुखार्थी चेत्त्यजेद्विद्यां विद्यार्थी चेत्त्यजेत्सुखम् ॥ सुखिनस्तु कुतो
विद्या सुखं विद्यार्थिनः कुतः ॥ गुणिता शतशो विद्या सहस्रावर्तिता पुनः ॥ आगमिष्यति जिह्वाग्रे
स्थलनिम्नमिवोदकम् ॥ शतेन गुणिता विद्या सहस्रेण च तिष्ठति ॥ शतानां च सहस्रेण प्रत्यश्चद-
वतिष्ठति ॥ जलंमभ्यासयोगेन शिलायाः कुरुते क्षयम् ॥ कर्कार्णाम्मृदुतस्तस्य किमभ्यासान्न
साध्यते ॥ गुरुशुश्रूषया विद्या पुष्कलेन धनेन वा ॥ अथवा विद्यया विद्या चतुर्थं नोपलभ्यते ॥
शुश्रूषारहिता विद्या ह्यल्पमेधागुणैः सह ॥ वन्ध्या च यौवनी तस्या न विद्या फलिनी भवेत् ॥
हयानामिव जात्यानामर्द्धमात्रार्द्धशायिनाम् ॥ न हि विद्यार्थिनां निद्रा चिरं नेत्रेषु तिष्ठति ॥

यथा पिपीलिकाभिः पांसुभिर्वल्मीकं क्रियते महत् ॥ न तत्र बलसामर्थ्यमुद्यमस्तत्र कारणम् ॥ अञ्जनस्य क्षयं दृष्ट्वा वल्मीकस्य तु सञ्चयम् ॥ अवन्ध्यं दिवसं कुर्याद्दानाध्ययनकर्मसु ॥ अन्नव्यञ्जनयोर्भागस्तृतीयमुदकस्य च ॥ वायोः सञ्चारणार्थाय चतुर्थमुपकल्पयेत् ॥ हकारं पञ्चमैर्युक्तमन्तस्थैश्चापि संयुतम् ॥ औरसं तं विजानीयात्कण्ठ्यमाहुरसंयुतम् ॥ हकारो यत्र पूर्वस्थो ह्यन्तस्थाद्यो भवेत्परः ॥ पदकाले वियुज्येत संहितायां स औरसः ॥ मेघदुन्दुभिनिर्घोषो ज्ञायते पयसो ह्रदात् ॥ एवं नादं प्रयोक्तव्यं सिंहस्य रुदितं यथा ॥ मासे भाद्रपदे मेघाः शब्दं कुर्वन्ति यादृशम् ॥ एवं गह्वरमासाद्य शुक्रं दुदुह्वेति दर्शनम् ॥ शेषाणां वानरा युद्धमुत्पतन्ति पतन्ति च ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या इहेहैषान्निदर्शनम् ॥ यथा पुत्रवती स्नेहाच्चुम्बते निजमौरसम् ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या युञ्जानेति निदर्शनम् ॥ दुर्दुरो जयदेशे च प्रफतेषुर्नयाप्यया ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या अपाम्फेनेति निदर्शनम् ॥ यथा भारभराक्रान्ता निश्वसन्ति नरा भुवि ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या अभ्यः सम्भृत इत्यपि ॥ कुक्कुटः कामलुब्धश्च ककारद्वयमुच्चरेत् ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्याः कुक्कुटोसीति दर्शनम् ॥ वडवा च हयं दृष्ट्वा योनिं

विकुरुते यथा ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्याः सदुन्दुभेति दर्शनम् ॥ [1]रङ्गे चैव समुत्पन्ने नो ग्रसेत्पूर्वमक्षरम् ॥ स्वरं दीर्घं प्रयुञ्जीत पश्चान्नासिक्यमाचरेत् ॥ यथा सौराष्ट्रिका नारी अराँ इत्यभिभाषते ॥ एवं रङ्गः प्रवक्तव्यो ङकारः परिवर्जितः ॥ द्विमात्रिको मात्रिको वा नासामूलं समाश्रितः ॥ अन्ते प्रयुञ्जते रङ्गः पञ्चमैः सानुनासिकः ॥ यथा सौराष्ट्रिका नारी अराँ इत्यभिभाषते ॥ एवं रङ्गं विजानीयात् ङकारपरिवर्जितम् ॥ अनन्तरं मकारस्य यो रङ्गस्तत्र रज्यते ॥ सर्वानुनासिकं विद्यादेषा मध्योपधानिका । [2]यरलवशषसहरज्यन्ते चोपधानिका ॥ गर्वान्ते रङ्गते यस्तु सर्वैः सर्वानुनासिका ॥ [3]नासादुत्पद्यते रङ्गः कांस्येन समनिःस्वनः ॥ मृदुश्चैव द्विमात्रः स्याद्दृष्टिमान्स्यान्निदर्शनम् ॥ यथा [4]व्याघ्री हरेत्पुत्रान्दंष्ट्राभिर्न च पीडयेत् ॥ भीता पतनभेदाभ्यां तद्वद्वर्णान्प्रयोजयेत् ॥ मधुरं च न

---

१ यथा कामातुरा नारी शव्दं कुर्याद्दिने दिने । तच्छव्दं कुरुते प्राज्ञः सिंह्यसि निदर्शनम् ॥ पक्षौ वितत्य खे गृध्रो भ्रान्त्या सङ्कुच्य तिष्ठति । एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या वार्ध्रीनस्ते निदर्शनम् ॥ २ यरलवाः शषसहा अष्टैते चोपधानिनः । वर्गान्तै रज्यते यस्तु सर्वैः सर्वानुनासिकः ॥ ३ नस्तः । ४ यादृशी रत्नवर्णाभा जपायाः कुसुमेऽथवा । तादृशं रञ्जयेदूर्णं प्रान्ते नासिक्यमाचरेत् ॥ लाक्षारक्तं यथा तोयं नकारान्तं पदं तथा । सर्वं रङ्गं विजानीयाच्छत्रूनिति निदर्शनम् ॥ लुप्ते नकारे यत्स्वारं रञ्जन्ति शौनकादयः । एवं रङ्गं विजानीयान्नाभ्याऽआसी-

चाऽव्यक्तं व्यक्तं चापि न पीडितम् ॥ सनाथस्यैकदेशस्य न वर्णाः शङ्करं गताः ॥ यथा सुमत्तनागेन्द्रः पदात्पदं निधापयेत् ॥ एवं पदं पदाद्यन्तं दर्शनीयं पृथक् पृथक् ॥ गीती शीघ्री शिरःकम्पी यथालिखितपाठकः ॥ अनर्थज्ञोऽल्पकण्ठश्च षडेते पाठकाधमाः ॥ माधुर्यमक्षरव्यक्तिः पदच्छेदस्तु सुस्वरः ॥ धैर्यं लयसमत्वं च षडेते पाठका गुणाः ॥ चतुरक्षरषट्कं च निवर्तेत पुनः पुनः ॥ आवर्तते पदं यच्च द्विस्त्रिराम्रेडितं हि तत् ॥ यथा धाम्ने धाम्नेति यजुषे यजुषेति निदर्शनम् ॥ हीयते वर्धते चापि पदं यत्र कृशोदरम् ॥ उपचारः स विज्ञेय उभे सुश्चन्द्रेति निदर्शनम् ॥ अथ सप्तविधाः संयोगपिण्डाः ॥ ॥ अयःपिण्डो दारुपिण्ड ऊर्णापिण्डो ज्वालापिण्डो मृत्पिण्डो वायुपिण्डो वज्रपिण्डश्चेति ॥ यमान्विद्यादयःपिण्डान्सान्तःस्थं दारुपिण्डवत् ॥ अन्तःस्थं यमवर्जं तु ऊर्णापिण्डं विनिर्दिशेत् ॥ अन्तःस्थं यमसंयोगे विशेषो नोपलभ्यते ॥ अशरीरं यमं विद्यादन्तःस्थः पिण्डनायकम् ॥ ज्वालापिण्डान्सनासिक्यान्सानुस्वाराँस्तु मृन्मयान् ॥ सोपध्मा वायुपिण्डाश्च जिह्वामूले तु वज्रिणः ॥ अयःपिण्डो नाम यथा ॥ अग्नीः । पक्क्तीः । नातनाङ्क्मि ॥ दारुपिण्डो नाम यथा ॥ अश्वः । सूर्य्यः । विश्वाजन्निदर्शनम् ॥ पञ्चरङ्गाः प्रवर्तन्ते घात—निर्घात—वज्रिणः । अहिणः प्रह्णिो ज्ञेय आ-ई-ऊ-ऋ ओ-निदर्शनम् । १ सङ्करङ्गताः । २ वायुवज्र ।

तीति भवति ॥ तत्र ऊर्णापिण्डो नाम यथा ॥ यस्मिन् । अत्यस्मिन् अमुष्मिन् । इति भवति ॥ तत्र ज्वालापिण्डो नाम यथा ॥ ब्रह्मा । वह्निः । गृह्णामीति भवति ॥ तत्र मृत्पिण्डो नाम यथा ॥ साꣳस्था सꣳस्कर्त्तारः । सꣳस्वर्त्तऽइति ॥ तत्र वायुपिण्डो नाम यथा ॥ देव सवितः । युञ्जानः प्रथमम् । प्रादिवः ककुत्सुप्तमिति भवति ॥ तत्र वज्रपिण्डो नाम यथा ॥ इष्कृतिः । निष्कृतिः । ऋक्साम इति भवति ॥ प्रथममेव षकारेण सकारेणैव संयुतम् ॥ एतत्स्वरं समासाद्य अग्निष्वात्तान्निदर्शनम् ॥ प्रथमेन ठकारेण थकारेणैव संयुतम् ॥ एतत्स्वरं समासाद्य अधिष्ठाननिदर्शनम् ॥ प्रथममेव णकारेण नकारेणैव संयुतम् ॥ एतत्स्वरं समासाद्य त्रिणवत्रयस्त्रिꣳशाविति निदर्शनम् ॥ प्रथममेव रङ्गेण नकारेणैव संयुतम् ॥ एतद्रञ्जितमासाद्य वृष्टिमानिति निदर्शनम् ॥ एते ककारादयो मकारपर्यवसानाः कृष्णा व्याख्याताः ॥ शनैश्चरदैवत्याः ॥ चत्वार्यन्तस्था यरलवाः कपिलवर्णाः अग्निदैवत्याः ॥ चत्वार्यूष्माणः शषसहा अरुणवर्णा आदित्यदैवत्याः ॥ त्रयस्त्रिꣳशद्व्यञ्जनानि स्पर्शा अन्तःस्था ऊष्माणश्चेति ॥ चतुर्विधं करणम् । स्पृष्टमस्पृष्टं संवृतं विवृतं चेति ॥ संवृतो घोषा विवृता अघोषाः ॥ विꣳशतिर्घोषास्ते गजडदबा घझढधभा ङञणनमाः यरलवाश्चेति ॥ त्रयोदश अघोषास्ते

कचटतपाः खछठथफाः शषसाश्चेति ॥ अष्टौ वर्णस्थानानि भवन्ति ॥ उरःकण्ठ्यमूर्द्धन्यतालु-
दन्त्ये । जिह्वामूलयमानुनासिक्याश्चेति ॥ द्वौ औरस्यौ । ह हा इति । अआआ ३ त्रयः कण्ठ्याः ॥
ऋषट्मूर्द्धन्याः । टठडढणष इति ॥ दश तालव्याः चछजझञयशइईई ३ इति ॥ अष्ट दन्त्याः ।
तथदधनऌलसाः ॥ एकादश ओष्ठ्याः । पफबभमा उऊऊ ३ छउपध्माचेत्यादयः ॥ एको दन्त-
मूलयो रेफः ॥ जिह्वामूलीयाः पञ्च । कुंखुंगुंघुंङुंइति ॥ क्मख्मग्मघ्मकुंखुंगुंघुं इति यमाश्चत्वारः ॥
रुक्मेति प्रथमो ज्ञेयः सक् इत्यपरो भवेत् ॥ तृतीयः सघ्न इत्याहुः उपध्मेति चतुर्थकः ॥ प्रथमौ
चौष्ठनासिक्यावोष्ठनासे उपाश्रितौ ॥ द्वितीयः कण्ठ्यदन्त्यश्च नासामूलमुपाश्रितः ॥ तृतीयः
कण्ठ्यजिह्वाग्रे नासायामेव निर्दिशेत् ॥ चतुर्थो हृदि नासिक्यः कण्ठे चाभिहिता यमाः ॥
आपञ्चमैश्चैकपादः संयुक्तं पञ्चमाक्षरम् ॥ यमास्तत्र निवर्तन्ते श्मशानादिव बान्धवाः ॥ यत्किं-
चिद्वाङ्मयं लोके सर्वमत्र प्रतिष्ठितम् ॥ सर्वमत्र प्रतिष्ठितमिति ॥ ऋवर्णोतित्परे सादावनुस्वारो
द्विमात्रकः ॥ संयोगे परभूतेषु ह्रस्व एवोच्यते बुधैः ॥ इति श्रीयाज्ञवल्क्यशिक्षा समाप्ता ॥

* * * * *

॥ अथ प्रतिज्ञासूत्रम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ प्रतिज्ञामन्त्रब्राह्मणयोर्वेदनामधेयं तस्मिञ्शुक्ले याजुषाम्नाये माध्यन्दिनीयके मन्त्रे स्वरप्रक्रिया ह्यधनुदात्तो मूर्ध्न्युदात्तः श्रुतिमूले स्वरितः । एवं जात्यादयोऽभिहिताः ॥ ब्राह्मणे तूदात्तानुदात्तौ भाषिकस्वारौ तानस्वराणि छन्दोवत्सूत्राणि ॥ १ ॥ अथान्तःस्थानामाद्यस्य पदादिस्थस्यान्यहलसंयुक्तस्य संयुक्तस्यापि रेफोष्मान्त्याभ्यामृकारेण चाविशेषेणादिमध्यावसानेषूच्चारणे जकारोच्चारणं द्विर्भावेऽप्येवमथापरान्तःस्थस्यायुक्तान्यहलसंयुक्तस्योष्मऋकारेकारसहितोच्चारणमेवं तृतीयान्तःस्थस्य क्वचिद्दकारस्य तु संयुक्तासंयुक्तस्याविशेषेण सर्वत्रैवमथान्त्यस्यान्तःस्थानां पदादिमध्यान्तःस्थस्य त्रिविधं गुरुमध्यमलघुवृत्तिभिरुच्चारणमथो मूर्द्धन्योष्मणोऽसंयुक्तस्य टुमृते संयुक्तस्य च खकारोच्चारणमध्ययनादिकर्मस्वर्थवेलायां प्रकृत्या ॥ २ ॥ अथानुस्वारस्यꣳइत्यादेशः शषसहरेफेषु तस्य त्रैविध्यमाख्यातम् ॥ ह्रस्वदीर्घगुरुभेदैर्दीर्घात्परो ह्रस्वो ह्रस्वात्परो दीर्घो गुरौ परे गुरुः परसवर्णेषत्प्रकृत्या चान्यत्र विसर्गेष्वीषद्विरामः पदाद्यस्य संयुक्ताकारस्येषद्दीर्घता च भवतीषद्दीर्घता च भवतीति ॥ ३ ॥ इति कात्यायनपरिशिष्टप्रतिज्ञासूत्रं समाप्तम् ॥ ॥ ॥

॥ अथ सर्वानुक्रमसूत्रम् ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ सर्वानुक्रमसूत्रप्रारम्भः ॥ ॐमण्डलं दक्षिणमक्षिहृदयं चाधिष्ठितं येन शुक्लानि यजूꣳषि भगवान्याज्ञवल्क्यो यतः प्राप तं विवस्वन्तं त्रयीमयमर्चिष्मन्तमभिध्याय माध्यन्दिनीये वाजसनेयके यजुर्वेदाम्नाये सर्वे सशुक्रियर्क्षषिदैवतछंदाꣳस्यनुक्रमिष्यामो यजुषामनियताक्षरत्वादेकेषां छन्दो न विद्यते द्रष्टारो ऋषयः स्मर्तारः परमेष्ठ्यादयो देवता मन्त्रान्तर्भूता अग्न्यादिका हविर्भाजः स्तुतिभाजो वानः शाखोखाश्म्योपवेषकपालेध्मोलूखलादयश्च प्रतिमाभूताश्छन्दाꣳसि गायत्र्यादीन्येतान्यविदित्वा योऽधीतेऽनुब्रूते जपति जुहोति यजते याजयते तस्य ब्रह्म निर्वीर्यं यातयामं भवत्यथान्तराश्वगर्त्तं वापद्यते स्थाणुं वार्च्छति प्रमीयते वा पापीयान्भवत्यथ विज्ञायैतानि योऽधीते तस्य वीर्यवदथ योऽर्थवित्तस्य वीर्यवत्तरं भवति जपित्वा हुत्वेष्ट्वा तत्फलेन युज्यते ॥ १ ॥ इषेत्वादि खंब्रह्मान्तं विवस्वानपश्यत्ततः प्रतिकर्मविभागेन ब्राह्मणानुसारेण ऋषयो वेदितव्याः परमेष्ठी प्राजापत्यो दर्शपूर्णमासमन्त्राणामृषिर्देवा वा प्राजा-

पत्या इषेत्वाशाखानुष्टुब्विनियोगः कल्पकारोक्त एवमूर्जेत्वा वायवो वायव्यं देवोवऽऐन्द्रं यजमानस्य शाखावसोर्वायव्यं द्यौर्मातरिश्वन उखा वसोर्वायव्यं देवस्त्वापयः कामधुक्षः प्रश्नः सा विश्वायुस्त्रीणि गव्यानीन्द्रस्यैन्द्रं विष्णोः पयः ॥ २ ॥ योऽअग्नऽइदमाग्नेये कस्त्वा प्राजापत्यं कर्मणे स्त्रुक्शूर्पं प्रत्युष्टं द्वे राक्षसे उरुब्रह्मरक्षोघ्नः सर्वत्र धूरसि धूर्देवानां विष्णुस्त्वानऽउरुह-विष्याऽअपहतꣳ रक्षोयच्छन्ताꣳहविष्या देवस्य त्वा सावित्रꣳसर्वत्राग्नये लिंगोक्ते भूताय त्वा हविः स्वः सूर्यो दृꣳहन्तां गृहाः पृथिव्यास्त्वा हव्यं पवित्रे लिङ्गोक्तꣳसवितुर्देवीः प्रोक्षिताऽआपा-न्यग्नये लिङ्गोक्ते दैव्याय पात्राणि ॥ ३ ॥ शर्मास्यदित्याः कृष्णाजिनमवधूतꣳराक्षसमद्रिर्ग्रावोलू-खलेऽअग्नेर्हविर्बृहत्सऽइदम्मौसले हविष्कृदधिदैवतं वागधियज्ञं पत्नी कुक्कुटो वाग्वर्षवृद्धꣳ शूर्पं प्रतित्वा हविः परापूतमपहतꣳराक्षसे वायुर्वो देवो वस्तण्डुला धृष्टिरुपवेषोपाग्नऽआदेवयजनमाग्नेये ध्रुवमसि षण्णां कपालान्यग्ने ब्रह्माग्नेयं धिषणासि दार्षदंदिवः शम्या धिषवणोपलं धान्यमसि षण्णाꣳहविर्महीनामाज्यम् ॥ ४ ॥ संवपामि हविः समापऽआपं जनयत्त्यै त्वेदꣳहविरिषेत्त्वाज्यं

घर्म्मोसि षण्णां पुरोडाशस्त्रिताय त्रयाणां त्रितोद्वितऽएकतः क्रमेणाददऽइन्द्रस्य स्फ्यः पृथिवी व्वेदिर्व्रजं पुरीषं वर्षतु व्वेदिर्बधान सावित्रमपाररुमररोऽआसुरे द्रप्सस्ते व्वेदिर्गायत्रेण त्रीणि व्वैष्णववानि सूक्ष्मा त्रयाणां व्वेदिः पुराघशꣳ सोपश्यच्चान्द्रमसीं त्रिष्टुभं प्रोक्षणीः प्रैषो द्विषतः आभिचारिकमनिशितः स्रुवो निशितास्त्रुगदित्यै व्विष्णोर्योक्त्रमूर्ज्जे त्रयाणामाज्यꣳसवितुरार्षं तेजोसिधामाज्यम् ॥५॥ इति० संहितायां प्रथमोऽध्यायः ॥१॥ कृष्णोसीध्मो व्वेदिर्बर्हिर्लिङ्गोक्तेऽअदित्याऽआप व्विष्णोः प्रास्तरमूर्णम्रदसं व्वेदिर्भुवपतये त्रीण्याग्नेयानि गन्धर्वस्त्रयाणां परिधयो वीतिहोत्रं व्विश्वावसुराग्नेयीं गायत्रीꣳसमिदाग्नेयꣳसूर्यस्त्वालिङ्गोक्तꣳसवितुर्विधृतीऊर्णम्रदसमात्वाप्रास्तरे घृताच्यसि त्रयाणां जुहूपभृद्ध्रुवाः क्रमेण प्रियेण हविर्ध्रुवाऽअसदन्पाहि मां व्वैष्णवेऽअग्नेवाजजिदाग्नेयं नमोदेवꣳस्वधापित्र्यꣳसुयमे स्रुचावंघ्रिणा व्वैष्णवं व्वसुमतीमाग्नेयमितऽऐन्द्रꣳसञ्ज्योतिषाज्यं मयीदमाशीः प्रतिग्रहणमुपहूताद्यावापृथिव्यम् ॥ ६ ॥ ब्रह्मत्वं प्रतिष्ठान्तं बृहस्पतिरांगिरसोपश्यदग्नेष्ट्वा प्राशित्रमेतन्ते व्वैश्वदेवमेषा तेऽनुष्टुबाग्नेवाजꣳष्वग्ने व्वाजजिदाग्नेयमग्नीषोमयोश्चत्वारि लिङ्गोक्तानि

वसुभ्यस्त्रयाणां परिधयः सञ्ज्ञानाथाव्ययन्तु प्रास्तरे मरुताऽकपिर्बृहतीं प्रास्तरीमन्त्यः पादऽआग्नेयो यम्परिधिं देवलऽआग्नेयीं त्रिष्टुभं विराड्रूपां यजुरन्तामग्नेः प्रियं यजुःसꣳस्त्रवभागाः सोमसूक्ष्मो वैश्वदेवीं त्रिष्टुभं यजुरन्ताꣳस्वाहा वाड्यजुर्घृताचीस्त्रुचौ यज्ञनमः शूर्प्यां यवमान्कृपिरुद्दालवां धानां तर्वानिति पञ्चार्षे यो यज्ञोदेवताग्नेदब्धायोगार्हपत्योग्नये दक्षिणाग्निः सरस्वत्यै लिङ्गोक्तं वेदोसि वेदो देवामनसस्पतिर्वातदेवत्यांविराजꣳसम्बर्हिर्लिङ्गोक्ता त्रिष्टुब्विराड्रूपा कस्त्वा प्राजापत्यꣳरक्षसाꣳ राक्षसम् ॥ ७ ॥ अथ याजमानꣳसंवर्च्चसा त्वाष्ट्री त्रिष्टुब्दिविविष्णुस्त्रीणि वैष्णवान्यस्माद्भागोस्यै भूमिरगन्मै देवꣳसञ्ज्योतिषाऽऽहवनीयः स्वयम्भूः सूर्यस्य सौरेऽअग्ने गृहपते गार्हपत्यः सूर्यस्य सौर-मग्नऽइदमाग्नेये ॥ ८ ॥ पितृयज्ञः प्रजापतेरार्षमग्नये सोमाय द्वे दैवे स्वाहाकारश्रुतेरपहताऽआसुरं ये रूपाणि कव्यवाहनोऽग्निस्त्रिष्टुब् अत्रामीमदन्त पित्र्यै नमोवः षड्लिङ्गोक्तानि परे पित्र्यैऽआधत्त पित्र्यागायत्र्यूर्ज्जमापिविराट् ॥ ९ ॥ इति० संहितायां द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ अभ्याधेयं प्रजा-पतेरार्षं देवानामग्नेर्गन्धर्वाणां वा समिधाग्नेय्यश्चतस्रो गायत्र्यः समिधाविरूपऽआङ्गिरसः सुस-

मिद्धाय वसुश्रुतस्तन्त्वां भरद्वाजो भूर्भुवःस्वस्तिस्रो महाव्याहृतयोऽग्निवायुसूर्यदेवत्याः क्रमेण द्यौरिव यजमानाशीर्लिङ्गोक्तदेवताऽआयङ्गौः सार्पराज्ञस्तृचो गायत्र्योऽग्निः परावररूपेण देवता ॥ १० ॥ अग्निहोत्रं प्रजापतेरार्षं अग्निर्ज्योतिः सप्तलिङ्गोक्तदेवता गायत्र्य आद्याः पञ्चैकपदाः अग्निर्वर्चो द्वे तक्षापश्यत्परा जीवलश्चैलकिः ॥ ११ ॥ यजमानाभ्युपस्थानं बृहद्देवानामार्षम् उपप्रयन्तऽइत्यनुवाकऽआद्ये द्वे आग्नेय्यौ गायत्र्यावुपवत्या गोतमो राहूगणो मूर्द्धन्वत्या विरूपः उभावां भरद्वाजऽ ऐन्द्राग्नीं त्रिष्टुभमयन्ते देवश्रवा देववातश्च भारतावाग्नेयीमनुष्टुभमयमिह वामदेवो जगतीमस्य प्रत्नामवत्सारोगव्यां वाग्नेयीं वा पयो देवत्यां वा गायत्रीं तनूपाऽआग्नेयानिऽइन्धानाऽआग्नेयीं महापङ्क्तिर्त्र्यवसाना ॥ १२ ॥ चित्रावसोरात्रिदेवत्यमृषयो पश्यन्सन्त्वमाग्नेयमन्धःस्थरेवतीःसꣳहितेति त्रीणि गव्यानि । उपस्त्वाग्नेयं तृचं गायत्रं मधुच्छन्दा वैश्वामित्रोऽग्नेत्वं चतस्रो ॥ १९२ ॥
द्विपदाऽआग्नेयीर्बन्धुः सुबन्धुः श्रुतबन्धुर्विप्रबन्धुरेकैकशऽइडेकास्म्याकव्ये सोमानं ब्राह्मणस्पत्यं तृचं गायत्रं ब्रह्मणस्पतिर्मेधातिथिर्वामहित्रीणाꣳसत्यधृतिर्वारुणिरादित्यदैवतं तृचं गायत्रं पथि स्वस्त्ययनं

कदाचनैन्द्रीं पथ्याबृहतीं मधुच्छन्दास्तत्सवितुर्व्विश्वामित्रः सावित्रीं गायत्रीं परिते व्वामदेवऽआग्नेयीमनिरुक्तां गायत्रीम् ॥१३॥ क्षुल्लकोपस्थानमासुरेरार्षं, भूर्भुवः स्वः प्रवत्स्यदुपस्थानमागतोपस्थानं चादित्यस्यार्षं नर्यगार्हपत्यःश ँस्याहवनीयोथर्व्वदक्षिणाग्निरागन्माहवनीयोनुष्टुबयमग्निर्न्यंकुसारिणीबृहती गार्हपत्योयमग्निरन्वाहार्यपचनोऽनुष्टुब्ग्रहामा त्रिष्टुब्विराड्रूपा येषामानुष्टुबुपहूतामहापंक्तिर्द्व्यवसानास्तिस्रोऽपि वास्तवीः शंयुर्बार्हस्पत्यः ॥ १४ ॥ चातुर्मास्यानि प्रजापतेरार्षं, प्रघासिनो मारुती गायत्री यद्ग्रामेमारुत्यनुष्टुबनिरुक्तामोषूणोगस्त्यऐन्द्रामारुतीं व्विराजमक्रंननिरुक्ताग्नेय्यनुष्टुब् अवभृथयज्ञदैवतं पूर्णादर्व्विद्वे और्णवाभऽऐन्द्र्यावनुष्टुभावक्षंद्वे गोतमऽऐन्द्र्यौ पङ्क्ती मनोनुमानसं तृचं बन्धुर्गायत्रं व्वयᳫंसौमीं गायत्रीं बन्धुरेषते द्वे रौद्रे अवरुद्रᳫंरौद्र्यावेकापंक्तिरपराककुप् त्र्यम्बकं द्वे अनुष्टुभौ पूर्वस्या व्वसिष्ठऽ एतदास्तारपंक्तिर्त्र्यायुषं नारायणऽउष्णिहं यजमानाशीर्षᳫंशिवोनाम क्षौरं निवर्त्तयामिलिङ्गोक्तदैवतमाशीःप्रायम् ॥ १५ ॥ इति० संहितायां तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ अग्निष्टोमः प्रजापतेरार्षं, एदंद्वेऽअत्यष्टीत्र्यवसाने आद्यावर्द्धर्चौ देवयजनदेवत्याविमाऽआपऽओषधे

कुशतरुणꣳस्वधितेक्षौरमापोऽअस्मानापन्दीक्षातपसोर्व्वासोमहीनां नवनीतं व्वृत्रस्याजनं चित्पतिर्द्वे
प्राजापत्ये देवोमा सावित्रमावोदैव्यनुष्टुबाशीःस्वाहायज्ञं चतुर्णां यज्ञऽआकूत्यै चतुर्णामौद्गृभणानाम-
ग्निरापोदेवीलिङ्गोक्तदेवताविराट् ॥१६॥ व्विश्वोदेवस्य स्वस्त्यात्रेयः सावित्रीमनुष्टुभपृक्सामयोः कृष्णा-
जिनेशर्म्मासि कृष्णाजिनमूर्गस्यांगिरोभिर्द्दष्टंमेखलꣳसोमस्यनीविर्व्विष्णोर्व्वासऽइन्द्रस्य सुसस्याः कृष्ण-
विषाणोच्छ्रयस्वदण्डोव्रतंयज्ञेदैवींधीर्षेदेवावाक्प्राणोदानौ चक्षुःश्रोत्रमध्यात्ममग्निर्मित्रावरुणावादि-
त्यो व्विश्वेदेवाऽअधिदैवतꣳश्वात्राऽआपोजगतीयंते लोष्टमपोमूत्रंपृथिव्यालोष्टमग्नेत्वमाग्नेय्यनुष्टु-
प्पुनर्मनऽआग्नेयं त्वमग्ने व्वत्सऽआग्नेयींगायत्रीꣳरास्वेयत्सौम्यमेषातेहिरण्ययाज्यदैवतंजूरसिवाग्दै-
वतꣳशुक्रमसिहिरण्यं चिदसि गौःसोमक्रयणी वाग्रूपाध्यारोपकल्पनया ॥ १७ ॥ वस्व्यस्यनुष्टुब्बृ-
हतीसोमक्रयण्यास्तुतिरादित्याऽआज्यमस्मेषण्णां लिङ्गोक्तादेवताः समख्येपद्व्याशीरास्तारपंक्तिरेषते-
लिङ्गोक्तदैवतमास्माकोसि सौम्यमभित्यꣳसावित्र्यष्टिः प्रजाभ्यस्त्वा प्रजास्त्वा शुक्रन्त्वा सौम्यानि
सग्मेस्मेलिङ्गोक्तेतपसोर्द्धंजार्द्धे सोमोमित्रो नऽइन्द्रस्य सौम्ये स्वानादीनिधिष्ण्यानामानिपरिमाग्नेयी

पुरस्ताद्बृहती प्रतिपन्थामनुष्टुप्पथिदेवत्यादित्याः कृष्णाजिनमदित्यै सौम्यमस्तभ्नात्रिष्टुभौ वारुण्यौ सूर्यस्थानुष्टुप्कृष्णाजिनमुस्त्रावूर्ध्वबृहत्यानडुही भद्रो मे सौम्यं नमोमित्रस्याभितपनः सूर्यः सौरीं जगतीं वरुणस्य पञ्चवारुणानि याते सौमीं त्रिष्टुभं गौतमः ॥ १८ ॥ इति० संहितायां चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ अग्नेस्तनूरसिपञ्च वैष्णवान्यग्नेः शकलं वृषणौद्भतरुणैकेऽउर्वश्यसित्रयाणां लिंगोक्ता देवता गायत्रेण त्रीण्याग्नेयानि भवतन्नः पंक्तीरग्नावग्निर्विराडेतयोर्निर्मथ्याहवनीयावग्नीदेवतेऽआपतयेवायव्यमनाधृष्टमाज्यमग्नेव्रतपाऽआग्नेयमꣳशूरꣳशुः प्रकृतिश्चतुरवसाना सौम्यन्त्योर्द्धर्चौ लिंगोक्तदैवतोयातेत्रीण्याग्नेयानि तप्तायनीचत्वारि पार्थिवानि विदेदाग्नेयमग्नेऽअङ्गिरो योस्यामनुत्वालिंगोक्तानि सिꣳह्यसित्रयाणां वेदिरिंद्रघोषश्चतुर्णामुत्तरवेदिरिदमहमापाꣳसिꣳह्यसि पञ्चानां वाग्भूतेभ्यः स्रुग्ध्रुवोसिपरिधयस्त्रयाणामग्नेः संभाराग्गुल्ग्गुल्वादयः ॥ १९ ॥ युञ्जतेश्यावाश्वः सावित्रीं जगतीम्। इदंविष्णुर्मेधातिथिर्वैष्णवीं गायत्रीमिरावतीवसिष्ठस्त्रिष्टुभं देवश्रुतावक्षधुरौप्राचीस्वंगोष्ठमत्रहविर्द्धानेविष्णोर्नुतिस्रो वैष्णव्यस्त्रिष्टुभऽआद्ये द्वे यजुरंते व्विष्णोर्नुप्प्रद्दीर्घतमाऔतथ्यो व्विष्णो-

१ भद्रोमेमित्रस्या.

ररराटंपंच वैष्णवान्याददेऽग्निरिदमहꣳरक्षोघ्नं बृहन्नौपरवाणीदमहं पंच लिंगोक्तानि स्वराडस्यौ पर्वाणि
चत्वारि रक्षोहणौवः सप्त वैष्णवानि यवोसि यवोदिवेत्वौदुंबरी शुंधंतां पित्र्ये उद्दिवं पंचानामौ-
दुंबरी घृतेनद्यावापृथिव्यमिंद्रस्यैंद्रं परित्वा मधुच्छंदाऽअनिरुक्तामैंद्रीमनुष्टुभमिंद्रस्यैंद्राणि त्रीणि
चतुर्थं वैश्वदेवम् ॥ २० ॥ विभूरस्यष्टानां धिष्ण्या अग्नयः सम्राडाहवनीयः परिषद्योबहिष्पवमान-
देशोनभोसि चात्वालः मृष्टोसि शामित्रःऋतधामौदुंबरीसमुद्रोसि ब्रह्मासनम् ज्योतिरसि शाला-
द्वार्योहिरसिप्राजहितो वागसिसदऋतस्य द्वार्येअध्वनाꣳसूर्योमित्रस्यर्त्विजोग्नयो धिष्ण्याः ॥ २१ ॥
ज्योतिरसि वैश्वदेवं त्वꣳसोमक्रतुर्भार्गवः सौमीं गायत्रीमनवसानां जुषाणो अप्तुदेवत्यैकपदा-
विराड्यजुरंताऽग्नेनयागस्त्यऽआग्नेयीं त्रिष्टुभमयन्नत्रिष्टुब्यजुरंताग्नेयी उरुविष्णोवैष्णव्यनुष्टुब्यजुरंता
देवसवितः सावित्रमेतत्त्वꣳसौम्यꣳस्वाहा निर्लिंगोक्तदेवतामग्नेव्रतपाऽआग्नेयमत्यन्यान्वनस्पतिरो-
षधेकुशतरुणꣳस्वधितेपरशुर्द्यांमातस्त्वंवनस्पतिः ॥ २२ ॥ इति० संहितायां पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥
अग्रेणीः शकलं । देवस्त्वायूपः सुपिप्पलाभ्यश्च । बालंद्यामग्रेणयूपो याते दीर्घतमायूपदेवत्यां

त्रिष्टुभं ब्रह्मवनि ब्रह्मदृ४ह यूपदेवत्ये विष्णोः कर्माणि द्वे मेधातिथिर्वैष्णव्यौ गायत्र्यौ परिवीर्यूपो-
दिवस्वरुरेषते यूपऽउपावीस्तृणमुपदेवां लिंगोक्तमृतस्यत्वा पशुरग्नीषोमाभ्यां लिंगोक्तमद्भ्योपां
पशुरापोदेवीरापऽ४संते पशुर्घृतेन स्वरुशासौरेवतीवाग्वर्षोतृणॐस्वाहादैवे ॥ २३ ॥ माहिर्भूरज्जुर्न-
मस्ते यज्ञोदेवीरापोर्द्धमापमर्द्धमाशीर्वाचंते मनस्तेपशुः शंलिंगोक्तमोषधे तृणॐस्वधितेसीरक्षसां
लिंगोक्तं निरस्तमिदमह४रक्षोहणीघृतेनद्यावापृथिव्यंवायोवायव्यमग्निराज्यस्याग्नेयॐस्वाहाकृतेवपा-
श्रपण्याविदमापआपीमहापंक्तिरुव्यवसानापावमानश्चांत्यःपादःसंते हृदय४रेडसिवसाप्रयुतं लिंगोक्तं
घृतं वैश्वदेवं दिशः पंचदिश्यान्यैंद्रः प्राणः पश्वंगः प्राणदानं लिंगोक्तं देवत्वाष्ट्री त्रिष्टुप् ॥ २४ ॥
समुद्रंलिंगोक्तानि द्वादशदिवंते स्वरुर्मापोहृदयशूलं धाम्नो धाम्नोवारुणं यदाहुर्वारुणी गायत्र्यनव-
साना सुमित्रियानऽआप४हविष्मतीर्लिङ्गोक्तदेवतानुष्टुबग्नेर्वश्चत्वार्षापाद्व्यमूरापीं गायत्रीं मेधाति-
थिर्हृदेत्वा सौम्यनुष्टुप् सोमराजन्त्सौम्ये शृणोतु लिंगोक्तदेवतात्रिष्टुब्देवीरापऽआपीपंक्तिः कार्षि-
राज्यमनुष्टुप्समुद्रस्य समापऽआपो यमग्नेमधुच्छंदाऽआग्नेयीं गायत्रीमाददेग्रावानिग्राभ्याआपमि-

न्द्रायत्वा पञ्चसौम्यानि यत्तेसौमी विपरीता बृहती श्यावाश्वः पथ्याबृहती माभेः सौम्यमर्द्धंद्यावा-
पृथिव्यमर्द्धंप्रागपाक्सौम्युष्णिक् त्वमंगगोतमऽऐन्द्रीं पथ्याबृहतीम् ॥ २५ ॥ इति० संहितायां
षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ वाचस्पतयेप्राणदेवत्याविराट् मधुमतीर्लिङ्गोक्तं यत्ते सौम्यꣳस्वाहोरुयजुषी-
लिङ्गोक्ते स्वाङ्कृतोस्युपाꣳशुर्देवेभ्यस्त्वादेवं देवाꣳशोलिङ्गोक्तमाभिचारिकं प्राणायाग्रहोव्याना-
यउपाꣳशुसवनऽउपयामगृहीतोस्यंतरैन्द्रमन्तस्ते मघवदेवत्यात्रिष्टुबुदानायग्रहः आवायो वसिष्ठो-
वायव्यां त्रिष्टुभमिन्द्रवायू मधुच्छन्दा ऐन्द्रवायवींगायत्रीमयंवागृत्समदोमैत्रावरुणीꣳरायावयं
त्रसदस्युस्त्रिष्टुभं यावां मेधातिथिराश्विनीं गायत्रीं तंप्रत्नथावत्सारः काश्यपोवैश्वदेवीं जगतीम-
च्छिन्नस्यसौम्यꣳसा प्रथमैन्द्रीत्रिष्टुप्तृपंत्वयाडश्नीलिङ्गोक्ते ॥ २६ ॥ अयं वेनोवेनस्य त्रिष्टुप् सोम-
स्तुतिरधिदैवतमधियज्ञं च मनोनत्रिष्टुप्सोमस्तुतिरधियज्ञानुवादिन्द्ध्यपमृष्टः शंडोपमृष्टोमर्कःऽ-
आभिचारिके देवास्त्वा शुक्रामंथिनावनाधृष्टासिदक्षिणोत्तरवेदिश्रोण्यौसुवीरः सुप्रजाः शुक्रामंथिनौ ॥ १९५ ॥
निरस्तोद्वे आभिचारिके शुक्रस्य मंथिनः शकलं येदेवासः परुच्छेपोवैश्वदेवीं त्रिष्टुभमाग्रयणोसि-

लिङ्गोक्तदैवतम् ॥ २७ ॥ सोमः पवते वैश्वदेवमिन्द्रायत्वा पञ्च लिङ्गोक्तानि । मूर्द्धानं भरद्वाजो वैश्वानरीं त्रिष्टुभं ध्रुवोसिध्रुवोध्रुवं ध्रुवेण बृहती पूर्वोर्द्धर्चौध्रौवउत्तरऽऐन्द्रोयस्ते देवश्रवाः सौमीं त्रिष्टुभं यजुरंतान्देवानां चात्वालदैवतं प्राणायमे लिंगोक्तदेवतान्येकादश कोसिप्राजापत्यो-ष्णिग्वर्द्धमानामधवेत्वा लिङ्गोक्तदेवतानि त्रयोदश ॥ २८ ॥ इंद्राग्नीं विश्वामित्रऽऐन्द्राग्नीं गाय-त्रींमाघत्रिशोकऽआग्न्यैंद्रीमोमासोमधुच्छंदा वैश्वदेवीं विश्वेदेवासो गृत्समदऽइंद्रमरुत्वश्वतस्त्रो-विश्वामित्रऽऐन्द्रामारुतीस्त्रिष्टुभोमरुतांत्वायजुर्मरुत्वतीयंमहाँ२ऽइंद्रोभरद्वाजोमाहेंद्रीत्रिष्टुभं षऽ-ओजसा वत्सोगायत्री मुदुत्यंप्रस्कण्वः सौरीं गायत्रीं चित्रं कुत्सऽआंगिरसस्त्रिष्टुभꣳरूपेण वोद-क्षिणाश्चतुर्णां ब्राह्मणमद्य लिङ्गोक्तदेवतान्यष्टौ ॥ २९ ॥ इति० संहितायां सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ विष्णोवैष्णवं कदाचनादित्यदेवत्येबृहत्यौ यज्ञोदेवानां कुत्सस्त्रिष्टुभं विवस्वन्यजुः श्रदस्मै जगत्या-शीर्वाममद्य भरद्वाजोबार्हस्पत्यः सावित्रींत्रिष्टुभꣳसावित्रोसिसावित्रꣳसुशर्मासि वैश्वदेवं बृहस्पति-सुतस्य लिंगोक्तमहंप्रजापतिरूपेणाऽत्मादेवतात्रिष्टुबग्ना३ऽइपत्नीवन्नाग्नेयं प्रजापतिः प्राजापत्यꣳहरि-

रस्यूक्सामेहर्षोर्यस्तेलिङ्गोक्तेदेवकृतस्याऽग्नेयानि षट् ॥ ३० ॥ समिन्द्रात्रिर्वैश्वदेवीं त्रिष्टुभं धातालिं-
गोक्तबहुदेवत्यासुगावोदेवीषाँ२ऽआवहोवयमाग्नेय्यौषज्ञायज्ञमेषतेलिंगोक्तेयजुषीउरुंहिशुनःशेपो-
वारुणींत्रिष्टुभं नमोवारुणमग्नेरनीकमाग्नेयी त्रिष्टुप् समुद्रेते सौमी विराड्देवीरापःपंक्तिर्बृहती वा
पूर्वोर्द्धर्चेऽआपऽउत्तरःसौम्योदेवानामाग्नेयमेजतुत्र्यवसानामहापंक्तिर्यस्यैते वशापुरुद्स्मोगर्भोमरुतो-
यस्य गोतमोमारुतीं गायत्रीं महीद्यौर्मेधातिथिर्द्यावापृथिव्यामित्यग्निष्टोमः ॥ ३१ ॥ अथषोड-
श्यातिष्ठगोतमऽऐन्द्रीमनुष्टुभं । युक्ष्वाहि मधुच्छंदाः । इंद्रमिद्गोतमः । यस्मान्नैंद्री त्रिष्टुप्परब्रह्म-
रूपेण षोडशिनस्तुतिरिंद्रश्चैंद्रावारुणीषोडशिदेवत्यावायजुरंताग्नेपवस्व वैखानसऽआग्नेयीं गायत्री-
मुत्तिष्ठन्कुरुस्तुतिरैन्द्रीमद्दश्च्रं प्रस्कण्वः सौरीं अतिस्त्रोपियजुरन्ताः उदुत्यं देवानामार्षमाजिघ्रेडे-
कौसुरुबिंदुर्गव्ये महापंक्तिःप्रस्तारपंक्तिः विनःशासोभारद्वाजऽऐन्द्रीमनुष्टुभं वाचस्पतिं वैश्वकर्मणीं ॥ १९६ ॥
त्रिष्टुभं विश्वकर्मन्नैंद्रीवैश्वकर्मण्यग्नयेत्वा देवार्षाण्यदाभ्यदेवत्यानिव्रेशीनांत्वा सौम्यानि ॥ ३२ ॥
सत्रोत्थानं देवानामार्षमिहरतिः पशुदैवतमुपसृजन्नुष्णिगाग्नेयी सत्रस्य बृहती यजमानानामात्म-

स्तुतिर्युवंतंपरुच्छेपऽऐंद्रीमत्यष्टिंत्र्यवसानामाद्योर्द्धर्चेऽऐंद्रापार्वतः परमेष्ठीनैमित्तिकान्याध्याद्वसिष्ठ-
स्यार्षं लिंगोक्तदेवतानि चतुस्त्रिंशद्यद्ययोर्वैष्णववारुणीं त्रिष्टुब्देवान्दिवमाशीर्लिंगोक्तदेवताश्चतुस्त्रिं-
शद् वर्मदेवत्यापंक्तिस्त्रिष्टुब्वायज्ञस्य यज्ञदेवत्या त्रिष्टुबापवस्व सौमीं गायत्रीं नैध्रुविः कश्यपः ॥ ३३ ॥
इति० संहितायां अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ अथ वाजपेयोबृहस्पतेरार्षम् इंद्रस्य च देवसवितःसावित्री
त्रिष्टुप् ध्रुवसदमैंद्राणित्रीण्यपाꣳरसदेवत्यानुष्टुब्महालिंगोक्तदेवतानुष्टुप्संपृचौ यजुषीन्द्रस्य रथोवा-
जस्य पार्थिंव्यतिजगत्यंत्यःपादःसावित्रोऽप्स्वन्तरश्वदेवत्यानवसानापुरऽउष्णिग्वातोवातिस्त्रोश्वस्तु-
तयऽउष्णिक्त्रिष्टुब्जगत्योवाजिनोश्वाःदेवस्याहं लिंगोक्तानि वाजिनोश्वाऽएषस्य द्वे दधिक्रावावाम-
देव्योश्वदेवत्ये जगत्यौ शन्नोवसिष्ठोविराजंतेनोनाभानेदिष्ठोजगतीं वाजेवाजे वसिष्ठस्त्रिष्टुभमामा-
प्राजापत्यांवाजिनोश्वाः॥३४॥ आपयऽआयुर्यज्ञेनप्राजापत्यानि प्रजापतेः स्वरमृतायजमानोस्मेदिशो-
नमः पृथिवीयमासंदीयंतासुन्वन्वाजस्य प्राजापत्यं तृचं त्रैष्टुभꣳसोमं तृचंतापसऽआद्या वैश्वदेव्य-
निरुक्तानुष्टुब्द्वितीया लिंगोक्तदेवता तृतीयाग्नेयीप्रनोलिंगोक्ता गायत्री सरस्वत्यैसुन्वन्नग्निःसप्तदश

लिंगोक्तदेवतानि ॥ ३५॥ अथ राजसूयोवरुणस्यार्षम् एषते पार्थिवमग्निनेत्रेभ्यो देवार्षाण्याध्याया-
द्दशाद्यानि दैवान्यग्नेसहस्व देवश्रवादेववातश्च भारतावाग्नेयीमनुष्टुभमुपाꣳशोस्त्रीणि रक्षोघ्नानि
सवितात्वेषजमानः ॥ ३६ ॥ इति० संहितायां नवमोऽध्यायः ॥९॥ अपोदेवाऽआपीत्रिष्टुप् वृष्णऽऊर्मि-
र्लिङ्गोक्तानि मधुमतीरनाधृष्टाआपेसोमस्य चर्माग्नये लिंगोक्तान्यनिभृष्टमापङ्क्सधमादोवारुणीत्रिष्टुप्
क्षत्रस्य चतुर्णांतार्प्यंपांड्वाधीवासोष्णीषाणींद्रस्यधनुर्म्मित्रस्य बाहूत्वयायंधनुर्दत्ताबाणामिषवऽआविः
प्राजापत्यंपराणि लिंगोक्तानि ॥ ३७ ॥ अवेष्टामृत्युनाशनं प्राचीं पंचानां यजमानःप्रत्यस्तमासुरं
मृत्योरोजोसिरुक्मोहिरण्मयरूपौ मैत्रावरुणीत्रिष्टुब्यजुरन्तासोमस्यसुन्वन्प्रपर्वतस्यापीत्रिष्टुब्विष्णो-
स्त्रीणिलिंगोक्तानि सुन्वन्प्रजापतेन प्राजापत्यात्रिष्टुब्यजुर्मध्याअयममुष्यजूरुद्रयद्रौद्रम् ॥ ३८ ॥
इंद्रस्यलिंगोक्तानिमाते संवरणः प्राजापत्यऽऐंद्रींत्रिष्टुभमग्नये लिंगोक्तानि पृथिविमातर्भूमिर्हꣳ-
सोवामदेवः सौरीꣳसप्रपंचपरब्रह्माभिधायिनीमतिजगतीमियच्छतमानावूर्गसिशाखेन्द्रस्य बाहूस्यो-
नास्यासंदीक्षत्रस्याधीवासꣳस्योनाꣳसुन्वन्निषसाद शुनःशेपोवारुणीं गायत्रीमभिभूरस्यक्षायज

मानोवाब्रह्मँस्त्वमामंत्रणानि पंच लिंगोक्तानींद्रस्य स्फ्योग्निः पृथुराग्नेयꣳस्वाहाकृता अक्षाः सवित्रालिंगोक्तदैवतम् ॥ ३९ ॥ अथ चरकसौत्रामण्यश्विनोरार्षम् अश्विभ्यां त्रीणि लिंगोक्तानि वायुः सौमी गायत्री कुविदृचस्सुकीर्तिः काक्षीवतऽआद्या सौम्यनिरुक्ता त्रिष्टुब्युवमनुष्टुप्पुत्र-मिवत्रिष्टुबश्विसरस्वतींद्रदेवत्येअश्विसरस्वतींद्रदेवत्ये ॥ ४० ॥ इति० संहितायां दशमोऽध्यायः ॥१०॥ इतिसर्वानुक्रमणिकायां प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ अथाग्निंप्रजापतिरपश्यत् ॥ साध्यावापश्यन्त्सोग्निः-पंचचितिकः प्रथमाचितिः ॥ प्रजापतेर्द्वितीयादेवानांतृतीयेंद्राग्न्योर्विश्वकर्मणश्चतुर्थ्यृषीणां पंचमी परमेष्ठिनोऽथ प्रतिकर्मदर्शिनो युञ्जानोष्टौसावित्राणिसवितापश्यदाद्यातृतीयाचानुष्टुप्चतुर्थी-षष्ठ्यौ जगत्यौ द्वितीयागायत्रीपंचमीत्रिष्टुबिमंनोयजुरंतागायत्र्यनवसानाऽआददेभ्रिर्हस्तेनुष्टुब्य-जुरंता ॥ १ ॥ प्रतूर्त्तंनाभानेदिष्टऽआश्वीमास्तारपंक्तिंयुंजाथां कुश्रिर्गार्दभीं गायत्रींयोगेयोगेशुनःशेप आर्जींप्रतूर्वंस्त्रिष्टुब्विराड्रूपायजुर्गर्भोरुयजुःपृथिव्यास्त्रीण्याग्नेयान्यन्वग्निराग्नेयीं त्रिभष्टुं पुरोधसऽआ-गत्य मयोभुवऽआश्वीमनुष्टुभमाक्रम्यानुष्टुप् द्यौस्तेबृहत्युत्क्राम विराडुदक्रमीत्रिष्टुबात्वाद्दे गृत्सम-

दआग्नेय्यौपरिसोमंकोगायत्रीं परित्वापायुरनुष्टभंत्वामग्नेगृत्समदोजगतीम् ॥ २ ॥ पृथिव्याऽआ-
ग्नेयं । अपांपुष्करपर्ण्णꣳस्वराट्पंक्तिःशर्मद्वेऽअनुष्टुभौकृष्णाजिनपुष्करपर्णे पुरीष्योग्निस्त्वामग्नेतृचं-
भारद्वाजऽआग्नेयं गायत्रꣳसीदहोतर्देवश्रवादेववातश्च त्रिष्टुभं निहोतागृत्समदःसꣳसीदस्वप्रस्कण्वो-
बृहतीम् ॥ ३ ॥ अपोदेवीः सिंधुद्वीपऽआपीन्यंकुसारिणीꣳ संतेत्रिष्टुप्पार्थिवोर्द्धोवायव्योर्द्धः
सुजातोनुष्टुबाग्नेयीऽउदुतिष्ठविश्वमनाः पथ्याबृहतीमूर्द्धःकण्वऽउपरिष्टाद्बृहतीꣳसजातस्त्रितस्त्रिष्टुभ-
ꣳस्थिरोरासभेऽयनुष्टुबुष्णिग्वाशिवोभवाजीपथ्या बृहती प्रैतुलिंगोक्तामहापंक्तिस्त्र्यवसानाग्नेगायत्र्ये-
कपदाग्नेऽयातमग्निमाग्नेये ओषधयस्त्रिष्टुबनुष्टुभावोषधिदेवत्येअव्यस्यन्नाग्नेयोर्द्ध्वर्चविपाजसोत्कीलः-
कात्यआग्नेयीं त्रिष्टुभम् ॥ ४ ॥ आपोह्यापꣳसिंधुद्वीपस्तृचंगायत्रंमित्रउपरिष्टाद्बृहतीमैत्रीरुद्रा अनुष्टुब्-
रौद्रीसꣳसृष्टां द्वे सिनीवालीदेवत्येउखामादित्यामखस्य मृत्पिंडोवसवस्त्वा लिंगोक्तानि सर्वत्रादित्यै-
रास्नादितिरौषंकृत्वायादित्योष्णिगदितिरावटंदेवानां पंचौखानि मित्रस्यविश्वामित्रोमैत्रीं देवस्त्वा[1]

---

[1] गायत्रीं.

सावित्री बृहत्युत्थायपूर्वोर्द्धर्चंऔषऽउत्तरोमैत्रः ॥ ५ ॥ आकूति लिंगोक्तान्यौदृम्भणानि मास्वौख्यौ-
गायत्री त्रिष्टुभावग्निश्च पादाआग्नेयोद्वन्नः सोमाहुतिराग्नेयीं गायत्रीं परस्याविरूपऽआंगिरसः
परमास्याऽआरुणिरनुष्टुभं यदग्नेद्वेजमदग्निःअहरहर्नाभानेदिष्ठस्त्रिष्टुभौ याःसेनाऽअनुष्टुभः सर्वाऽ-
आग्नेय्यौत्योपरिष्टाद्बृहती ॥ ६ ॥ इति० संहितायां एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ दृशानोवत्सप्री
त्रिष्टुभ६रौक्मींन्नक्तोषासा कुत्सऽआग्नेयीं विश्वाश्यावाश्वःसावित्रीं जगतीॐसुपर्ण्णः क्रतिश्चतुर-
वसानागारुत्मती विषघ्नी विष्णोर्लिंगोक्तान्यक्रंदद्वत्सप्रीराग्नेयीं त्रिष्टुभमग्नऽऊर्ध्वबृहत्यग्ने महाबृहती
पुनर्गायत्र्यावात्वाध्रुवोऽनुष्टुभमुदुत्तम६शुनःशेपोवारुणींत्रिष्टुभमग्रेत्रितऽआग्नेयीॐह६सऽउक्ताजग-
तीह यजुरन्तांतेबृहद्यजुःसीदत्वमाग्नेयीं त्रिष्टुभमंतरग्नेनुष्टुभौ ॥ ७ ॥ दिवस्पर्याग्नेयंत्रैष्टुभंद्वादशर्च्चं
वत्सप्रीर्भालंदनः समिधाग्निं विरूपाक्षऽआंगिरसऽआग्नेयं गायत्रीमुदुत्वातापसोनुष्टुभं प्रेदनुष्टुप्प्र-
प्रायमग्नेयीं वसिष्ठस्य त्रिष्टुभमापोदेवीराप्यप्स्वग्ने विरूपऽआग्नेयींगायत्रींगर्भोऽअसितिस्त्रोऽनुष्टुभो-
बोधामे दीर्घतमास्त्रिष्टुभ६सबोधिसोमाहुतिराग्नेयीं यजुरंतां गायत्रीं यजुर्वैश्वकर्म्मणं पुनस्त्वा-

त्रिष्टुबाग्नेयी ॥ ८ ॥ अपेतलिंगोक्तबहुदेवत्यासंज्ञानमूषदैवत्यमग्नेः सिकताश्रितः परिश्रितोयङ्ःसः
पंचर्चमाग्नेयं त्रैष्टुभं विश्वामित्रश्चतुर्थ्यनुष्टुप्अयंतेनुष्टुप्त्विदैष्टकेलोकंलिंगोक्तानुष्टुप्ताऽअस्यापींद्रि-
यमेधऽऐंद्रऽइंद्रजेतामाधुच्छंदसऐंद्रीꣳसमितंचतस्रो द्व्यग्निदेवत्याउष्णिग्उपरिष्टाद्बृहत्युष्णिक्पंक्तयो-
मातेवो खास्तुतिस्त्रिष्टुप् ॥९॥ असुन्वंतं नैर्ऋतं तृचं त्रैष्टुभं षतेषजमानदेवत्यानमोविभूतिदेवत्येकपदा
निवेशनऽआग्नेयीं त्रिष्टुभं विश्वावसुर्देवगंधर्वः सीराद्वे सीरदेवत्येबुधः सौम्योगायत्री त्रिष्टुभौशुनंच-
तस्रः सीतादेवत्याः कुमारहरितोद्वे त्रिष्टुभौ तृतीयापंक्तिश्चतुर्थ्यनुष्टुब्विमुच्यध्वमानडुहीगायत्री
सजूर्लिंगोक्तदैवतम् ॥ १० ॥ षाऽओषधीःसप्तविꣳशतिरनुष्टुभऽओषधिस्तुतिमाथर्वणोभिषङ्मुंचंतु-
बंधुर्द्वादशानारभ्याधीताःमामाहिरण्यगर्भः कार्यीत्रिष्टुभमभ्यावर्त्तस्वोष्णिगाग्नेयी अग्नेयद्गायत्रीयं
त्रिष्टुबग्नेतवपावकोग्निराग्नेयꣳषड्ृचंप्रथमेविष्टारपंक्तिस्तिस्रःसतोबृहत्यऽउपरिष्टाज्ज्योतिः षष्ठ्याप्याय- ॥ १९९ ॥
स्वगोतमः सौम्योगायत्री त्रिष्टुबुष्णिहः आतेवत्सारस्तुभ्यंताद्वेविरूपस्तिस्रो गायत्र्यऽआग्नेय्यः ॥११॥
इति० संहितायां द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ मयिककुबाग्नेयीब्रह्मादित्यद्देवत्यात्रिष्टुप्हिरण्यगर्भः

कार्यींत्रिष्टुभन्द्रप्सोदेवश्रवाऽआदित्योनमोस्तुसार्प्यंतृचमानुष्टुभंकृणुष्वपंचप्रतिसराराक्षोघ्नादेवाना-
मार्षंᳬसर्वास्त्रिष्टुभऽआग्नेयीर्वामदेवश्चापश्यदग्नेष्टाषजुराग्नेयमिंद्रस्यैंद्रंभुवस्त्रिशिराऽआग्नेयींत्रिष्टुभम्
॥ १२ ॥ ध्रुवास्यूर्ध्वबृहतीप्रजापतिरनुष्टुप्भूरासिप्रस्तारपंक्तिरासाᳬंस्वयमातृणादेवताविश्वस्माइत्ये-
तस्य च यजुषः कांडात्कांडाद्‌आनुष्टुभंद्व्यृचमग्निनादृष्टंदूर्वेष्टकादैवतं यास्तऽआग्नेयं द्व्यृचमानुष्टुभमिन्द्रा-
ग्निभ्यां दृष्टं विराडयंलोकःस्वराडसौलोकः प्रजापतिष्टाविश्वज्योतिषं मधुश्चर्तुदैवतमषाढासिसविता-
पश्यद्देवावापश्यन्निष्टकादैवतम् ॥ १३ ॥ मधुवातावैश्वदेवंतृचंगायत्रंगोतमोपांगंभन्पङ्क्तिस्त्रीन्त्समुद्रां-
स्त्रिष्टुप्कौर्म्यं द्व्यृचं ध्रुवासित्रिष्टुबिषेबृहत्यौरवंद्व्यृचमग्नेसुक्ष्वाग्नेयंद्व्यृचं गायत्रमाघ्रायां भरद्वाजोद्विती-
यस्यां विरूपः सम्यक्त्रिष्टुब्लिंगोक्तदेवताऋचेत्वाबृहत्यग्निर्ज्योतिषोष्णिगादित्यंगर्भं पंचर्चमाग्नेयं त्रैष्टु-
भमिमंमापंचर्चमाग्नेयं त्रैष्टुभमेवद्वेद्वेचांतेयजुषीत्वंयविष्ठोशनाः काव्यआग्नेयीमनिरुक्तांगायत्रीमपां-
त्वाविंᳬशतिरिष्टकान्ययंपुरःपंचाशत्प्राणभृद्देवत्यानि लोकंताऽइंद्रं तिस्रः प्रतीकोक्ताः एवंᳬसर्वत्र
सं. ७३ ॥ १४ ॥ इति॰ संहितायां त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ अथ द्वितीया चितिः ॥ ध्रुवक्षितिः पंचाश्वि-

न्यस्तासां प्रथमाविराड्ढतस्त्रिष्टुभो यजुरंताः शुक्रश्चर्तव्यꣳसजूःपंच विश्वेषां देवानामार्ष ता एव देवताः प्राणं मे पंच वायव्यान्यपः पंचायानि मूर्द्धावय एकोनविꣳशतिर्लिंगोक्तदैवतानि ॥ १५ ॥ अथतृतीयेंद्राग्नीअनुष्टुप् पूर्वोर्द्धर्चऐंद्राग्नऽउत्तरः स्वयमातृणादैवतोविश्वकर्मावायव्यꣳराज्ञ्यसि पंच-दिग्दैवत्यानिविश्वकर्मावायव्यं नभश्चैषश्चर्तव्येआयुर्मे दश लिंगोक्तदैवतानि माच्छंदश्चषट्त्रिꣳशन्मू-र्द्धानुष्टुब्यंत्रीपरोष्णिक्चतुर्दशयजूꣳषि प्राणदैवत्यानि ॥ १६ ॥ अथचतुर्थ्याशुरष्टादशाग्नेर्दशैकया सप्तदश सर्वाणि लिंगोक्तदैवतानि सहश्चर्तव्यम् ॥ १७ ॥ इति० संहितायां चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

अथ पंचमी अग्नेजातानाग्नेय्यौत्रिष्टुभौषोडशीचतुश्चत्वारिꣳशल्लिंगोक्ते अग्नेस्त्रिष्टुप्एवश्चत्वारिꣳशद्र-श्मिनैकोत्रिꣳशद्राज्ञ्यसि पंचायंपुरः पंचैतानि सर्वाणि लिंगोक्तदैवतानि ॥१८॥ अग्निर्मूर्द्धाग्नेयोनुवाकः प्रथमस्तृचोगायत्रोद्वितीयस्त्रैष्टुभोभुवस्तृतीयोजागतोऽयमिहचतुर्थआनुष्टुभः सखायःसं पंचमःप्रगा-थएनावस्तत्रपूर्वा बृहती सतोबृहत्युत्तराताभ्यां तिस्रोबृहत्यः संपादिताः षष्ठऔष्णिहोग्नेवाजस्य गोत-मःसप्तमः पुनः ककुभः प्रगाथोभद्रोनस्तत्रपूर्वाककुप्सतोबृहत्युत्तराताभ्यां तिस्रः ककुभः संपादिता-

अष्टमः पांक्तोग्निंतंपद्पांक्तोनवमोग्नेतमग्निꣳहोतारमतिछंदाख्ययवसानाग्नेत्वंद्वैपद्स्तृचः ॥ १९ ॥ अय-
मग्निर्विरूपोबोधिबुधगविष्ठिरोजनस्यसुतम्भरः सखाय इषःसꣳसमित्संवननस्त्वांप्रस्कण्व एनावो
वसिष्ठोऽग्नेवाजस्यगोतमोभद्रोनः सौभरिरग्निं तं कुमारवृषौ येनाष्टावाग्नेय्यः षट्त्रिष्टुभो द्वे अनुष्टुभौ
तदश्वर्त्तव्यंपरमेष्ठीसौरं प्रोथदश्वोवसिष्ठस्त्रिष्टुभमाग्नेयीमायोर्द्वेस्वयमातृणदैवत्ये सहस्रस्यपंचाग्नेयानि
॥ २० ॥ इति० संहितायां पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ रौद्रोऽध्यायः परमेष्ठिन आर्षं देवानां वा प्रजा-
पतेर्वाऽद्योनुवाकः षोडशर्च्च एकरुद्रदेवत्यः प्रथमागायत्रीतिस्रोऽनुष्टुभस्तिस्रःपङ्क्त्यः सप्तानुष्टुभोद्वे-
जगत्यौ मानोद्वेकुत्सः ॥ २१ ॥ अंत्यानुवाकेसप्तैकरुद्रस्तुतिः आद्योपरिष्टाद्बृहती द्वितीया जगती
कुत्सस्य तृतीयानुष्टुब्द्वे त्रिष्टुभौ द्वे अनुष्टुभावसंख्याता बहुरुद्रदेवत्यादशानुष्टुभोमंत्राऽअवतानसंज्ञ-
कास्ततोंऽत्यानित्रीणियजूꣳषि बहुरुद्रदेवत्यानि प्रत्यवरोहसंज्ञकामंत्राः ॥२२॥ मध्ये सर्वाणि यजूꣳ-
षिहिरण्यबाहवइति तिस्रोऽशीतयोरुद्राणां तेषामुभयतोनमस्कारा अन्येन्यतरतोनमस्कारा अपरे-
जातानामरुद्राः सभाभ्यइत्यादयो नमोवःकिरिकेभ्यइत्यग्निवायुसूर्यहृदयभूताः पंचव्याहृतयोबहु-

रुद्रदेवत्याः ॥ २३ ॥ इति० संहितायां षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ अश्मन्मारुतमश्मँस्ते इमामरुषा-
शीरुर्ध्वद्विष्मऽआभिचारिकमिमामऽआग्नेयमृतवोबृहतीपंक्तिर्वा समुद्रस्य द्वे गायत्र्यावुपज्मं जगती
त्रिष्टुब्वाऽपामिदं बृहत्यग्नेपावकवसूयवः सनोमेधातिथिःपरेतेआग्नेऽष्यौ गायत्र्यौ पावकया जगतीं
भरद्वाजो नमस्ते बृहतीमाग्नेयीमृषिसुता लोपामुद्रा ॥ २४ ॥ नृषदे पंचाग्नेयानि ये देवा जगत्यौ
प्राणदेवत्ये प्राणदा बृहतीपंक्तिर्वाऽऽग्नेय्याग्निस्तिग्मेनाग्नेयीं गायत्रीं भरद्वाजोयऽइमा वैश्वकर्म्मणी-
स्त्रिष्टुभोविश्वकर्माभौवनः ॥२५॥ आशुरैन्द्रीर्द्वादश त्रिष्टुभोऽप्रतिरथोवस्रष्टानुष्टुबिषुदेवत्याप्रेतयोध्द्व-
न्त्स्तौत्यनुष्टुबसौयामारुतीत्रिष्टुब्यत्रलिंगोक्तदेवता पंक्तिर्मर्म्माणि लिंगोक्तैवत्रिष्टुबुदेनंतिस्रोनुष्टुभ-
ऽआद्याग्नेयीद्वितीयैंद्री तृतीया लिंगोक्तदेवता पंचदिशः पंचयज्ञाग्निसाधनवादिन्यऽआद्येद्वे त्रिष्टुभौ
तृतीया पंक्तिर्बृहती वा चतुर्थीबृहत्येवान्त्यात्रिष्टुब्विमानो द्वे आदित्यदेवत्येऽआद्या विश्वावसोर्द्वितीया- ॥२०१॥
प्रतिरथस्यदेवहूर्विधृतिरनुष्टुब्यज्ञदेवत्या वाजस्यैंद्र्यनुष्टुबुदग्राभमैंद्राग्न्यनुष्टुबेव ॥२६॥ क्रमध्वंपंचाग्नेऽष्य-
ऽआद्यानुष्टुप्ततस्त्रिष्टुप्ततोबृहतीपिपीलिकमध्या ततोनुष्टुप्त्रिष्टुबंत्या अग्नेसहस्राक्षविराडाग्नेयीसुप-

ण्णोद्वेपंक्तित्रिष्टुभौताॅ सवितुःसावित्रीं त्रिष्टुभं पुरस्ताज्ज्योतिषंकण्वोददर्श विधेमाग्नेयीं गृत्समदस्त्रि-
ष्टुभमस्यास्त्रिस्थानाग्निर्देवता प्रेद्धोविराडाग्नेयी वसिष्ठस्य चित्तिं वैश्वकर्मण्यतिजगती सप्तत्ऽआग्नेयी
त्रिष्टुप्सप्तऽऋषीणाम् ॥ २७ ॥ शुक्रज्योतिः षण्मारुत्यऽआद्या चतुर्थीचोष्णिग्द्वितीयातृतीयाचगा-
यत्री पंचमीजगती षष्ठीगायत्र्युष्णिग्वाइन्द्रंदैवीर्मारुतमिमंत्रयोदशर्चेऽआग्नेयस्त्रैष्टुभोऽनुवाको यज्ञ-
स्तुतिर्घृतस्तुतिर्वावसोर्द्धाराभिवादिनी वा घृतंमिमिक्षेगृत्समदः समुद्राद्वामदेवश्चत्वारिशृङ्गायज्ञ-
पुरुषदेवत्यऽऋषभोमंत्रः ॥ २८ ॥ इति॰ संहितायां सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ वाजश्चदेवानामार्षम्
एतैर्यजुर्भिर्यजमानोग्नेः कामान्याचते वाजप्रसवीयॅसप्तर्चं विश्वेत्रैष्टुभं वैश्वदेवं लुशोधानाकः
वाजोनस्तिस्रोन्नदेवत्या आद्यानुष्टुब्द्वे त्रिष्टुभौ संमाविराजावाग्नेय्यौ सरस्वत्यै लिंगोक्तदैवतम् ॥ २९ ॥
ऋताषाड्गन्धर्वाप्सरसः सनः प्राजापत्या प्रस्तारपंक्तिः समुद्रोसि वायव्यानि त्रीणि रुचमाग्नेय्यनु-
ष्टुप्त्वा वारुणीं त्रिष्टुभॅशुनःशेपः स्वर्णाग्नेयानि पंचाग्निंसुनज्म्याग्नेय्यस्तिस्रऽआद्येद्वे त्रिष्टुभौ पंक्ति-
स्तृतीयादिवोद्वेआग्नेय्यौ परौष्णिङ्महापदपंक्तीऽइष्टोयज्ञोघृचं यजमानाग्निदेवत्यं गालवऽआद्योष्णि-

ग्द्वितीयागायत्री ॥ ३० ॥ यदाकूतादृष्टर्चमाग्नेयम् विश्वकर्म्मणस्तृतीया दैवीवाद्याजगती तिस्रस्त्रि-
ष्टुभश्चतस्रोनुष्टुभोग्निरस्म्यदृश्यद्वैतवादिनीं त्रिष्टुभं देवश्रवादेववातश्च भारतावृचोयजुर्वैअग्नेयोनुष्टुबा-
ग्नेयी ॥ ३१ ॥ वार्त्रहत्याय सप्तर्चमिन्द्रोऽपश्यत् । आद्ये द्वे वार्त्रघ्न्यौगायत्रीत्रिष्टुभौ विश्वामित्रस्य
चविनोऽनुष्टुप्मृगोनत्रिष्टुप्प्रथमाᳫंशासोभारद्वाजोद्वितीयांजयऽऐंद्रोद्वेवैश्वानर्य्यौगायत्रीत्रिष्टुभौ
पृष्ठोदिविकुत्सस्य चाश्यामद्वेत्रिष्टुभावाग्नेय्यौ कामवत्यावश्यामभरद्वाजस्य च वयंते कात्यस्योत्कीलस्य
च धामच्छदनुष्टुब्वैश्वदेवी ॥ ३२ ॥ इति० संहितायां अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ अथ सौत्रामणी
प्रजापतेरार्षम् अश्विनोः सरस्वत्याश्च स्वाद्वींत्वानुष्टुप्सुरासोमदेवत्या सोमोसि चत्वारि सौराणि परि-
तोभारद्वाजः सौमीं बृहतीं वायोस्तृचोगायत्रः सौम्यऽआभूतेर्ब्रह्मक्षत्रं त्रिष्टुप्सुरासोमदेवत्या नानाहि
जगती सुरासोमदेवत्या तेजोसि पयोदेवत्यान्योजोसि सुरादेवत्यानि याव्याग्रᳫंहैमवर्च्चैरनुष्टुब्विषूचि- ॥२०२॥
कास्तुतिर्यदापिपेषाग्नेयी बृहती सम्पृचस्थपयोग्रहाः विप्रचस्थ सुराग्रहाः देवायज्ञंब्राह्मणानुवाको विᳫं
शतिरनुष्टुभःसोमसंपत् ॥ ३३ ॥ सुरावंतंचतुर्ऋचंत्रैष्टुभं अश्विसरस्वतींद्रदेवत्यंपितृभ्यः सप्त पित्र्याणि

पुनन्तुमा नवर्च्चं पावमानमाद्येद्वे पित्र्येअनुष्टुभौ प्रजापतिस्तृतीयां वैखानसऽआग्नेयीं गायत्रीं चतु-
र्थीलिंगोक्तदेवतानुष्टुप्पंचम्याग्नेयीगायत्री षष्ठ्याग्नेयीब्राह्मी च गायत्री ब्राह्मस्तृतीयःपादःसौमी-
सावित्र्यष्टमी नवमीत्रिष्टुब्वैश्वदेवी येसमानाऽअनुष्टुभौपित्र्याद्या द्वितीया यजमानाशीर्द्वेस्तृती
त्रिष्टुब्देवपानपितृपाणौपंथानौब्रवीतीदᳪहविस्त्र्यवसानाष्टिर्यजमानाशीः ॥ ३४ ॥ उदीरतांत्रयोदश-
र्चंपैत्र्यं त्रैष्टुभᳪशंखएकादशी तु जगत्याच्याजानुदशर्चोनुवाकोनवपित्र्या दशम्यैंद्रीगायत्री तृतीया-
चतुर्थीनवम्योऽनुष्टुभस्त्रिष्टुभऽइतराः सोमोराजाष्टर्चमश्विसरस्वतीन्द्राऽ अपश्यन्नद्यास्तिस्त्रोमहाबृ-
हत्यऽउपान्त्याचचतुर्थ्यन्ते अतिजगत्यौ शेषेअतिशक्वर्यौस्त्र्यवसाने सीसेनतंत्रमश्विसरस्वतींद्रदेवत्याः
षोडशजगत्यः ॥ ३५ ॥ इति० संहितायां एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ क्षत्रस्ययोनिर्द्विपदागायत्री-
आसन्दीदेवताकामात्वाकृष्णाजिनं मृत्योरुक्मावश्विनोर्भैषज्येनलिंगोक्तदेवतानि त्रीणि कोसिप्रा-
जापत्यागायत्री शिरोमेपंचर्चमिन्द्रशरीरावयवदेवताकं तृतीयागायत्र्यंत्यामहापंक्तिस्त्र्यवसानानुष्टु-

१ सप्तमी ।

भौत्याः प्रतिक्षत्रे वैश्वदेवं त्रयादेवा दैवीपंक्तिस्त्र्यवसाना प्रथमाद्वितीयैर्वैश्वदेवमाशीर्लिंगं लोमान्य-
नुष्टुब्लिंगोक्तदेवता ॥ ३६ ॥ यद्देवास्तिस्रोऽग्निवायुसूर्यदेवत्याऽअनुष्टुभः कूष्माण्डीर्यद्ग्रामे लिंगोक्त-
देवतꣳसमुद्रेतेद्विपदा विराडापो द्रुपदादिवानुष्टुबाप्युद्वयꣳसौर्य्यनुष्टुप्प्रस्कण्वस्यापोऽअद्याग्नेयी
पंक्तिरेधोसिसमिद्देवत्ये यजुषी समावववर्त्यनिरुक्तागायत्री वैश्वानरज्योतिर्यजुरभ्याद्धाम्याग्नेयं तृच-
मानुष्टुभमाश्वतराश्विरꣳशुनासौर्य्यनुष्टुप्सिंचंतिपरिसौर्यैन्द्रीचानुष्टुब्धानावंतमैंद्रीगायत्री विश्वा-
मित्रस्य च बृहदिंद्राय बृहती नृमेधपुरुषमेधयोरध्वर्योगायत्री ॥ ३७ ॥ योभूतानामात्मप्रवादा-
पंक्तिर्नारायणीयाकौण्डिन्यस्यप्राणपामे द्वे अनुष्टुबुपरिष्टाद्बृहत्यौ लिंगोक्तदेवते समिद्धऽइंद्रऽएका-
दशाप्रीस्त्रिष्टुभऽआंगिरसऽइध्मस्तनूनपान्नराशꣳ सऽइडोबर्हिर्द्वारऽउषासानक्ता दैव्याहोतारा तिस्रो-
देवीस्त्वष्टा वनस्पतिः स्वाहाकृतयऽइत्येताऽआप्रीदेवताऽआयातु सप्तत्रिष्टुभऐंद्र्यऽआमन्द्रैर्बृहत्यायातु ॥२०३॥
वामदेवस्त्रातारं गर्गऽआमन्द्रैर्विश्वामित्रऽएवेद्वसिष्ठः ॥ ३८ ॥ अथहोत्रंत्रिपशोः समिद्धोऽअग्नि-
राप्रीर्द्वादशविदर्भिराश्विसरस्वतीन्द्रदेवत्या अनुष्टुभोश्विनाहविस्तिस्रोनुष्टुभऽएकैकाश्विसरस्वतींद्र-

देवत्याःयइंद्रं[1]सवितृवरुणदेवत्यास्तिस्रोऽनुष्टुभोऽश्विनागोभिस्तिस्रोनुष्टुभो षुवंपुत्रमिवानुष्टुप्त्रिष्टु-
भौयस्मिन्नश्वासऽआग्नेय्यौ जगतीत्रिष्टुभावश्विनातेजसैकादशार्च्चꣳशस्त्रंगोमदूत्समदस्तृचमाश्विनं
गायत्रं पावकानो मधुच्छंदाः सारस्वतमिंद्रायाह्यैंद्रंमधुच्छंदाएवानुक्तमानुष्टुभमाश्विसरस्वतींद्रदेव-
त्यम् ॥ ३९ ॥ इति॰ संहितायां विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ इमंमे गायत्रीत्रिष्टुभौवारुण्यौशुनःशेपस्त्वन्न-
स्त्रिष्टुभावावारुण्यौ वामदेवो महीमूषुत्रिष्टुबादित्या सुत्रामाणंगयः प्लातः सुनावन्नौस्वर्ग्यागायत्र्या-
नोमैत्रावरुणींगायत्रींविश्वामित्रः प्रबाहवावसिष्ठस्त्रिष्टुभꣳसमिद्धोऽअग्निरेकादशाप्रमानुष्टुभꣳस्वस्त्या-
त्रेयस्यार्षं वयोधाइंद्रोदेवता वसंतेनऽऋतुना षडचामानुष्टुभंलिंगोक्तदेवतꣳहोताषक्षद्वादशाप्रीः
प्रैषाअश्विसरस्वतींद्रदेवत्या अश्विनौछागस्यसप्तलिंगोक्तदेवताःप्रैषाः वनस्पतिमभियूपोऽग्निꣳस्विष्ट-
[2]कृदग्निर्देवंबर्हिरेकादशानुयाजप्रैषा अश्विसरस्वतीन्द्रदेवत्याऽअग्निमद्यसूक्तवाकप्रैषोलिंगोक्तदेवतो-
लिंगोक्तदेवतः ॥ ४० ॥ इति॰ संहितायां एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ इति सर्वानुक्रमणिकायां

---

१ इंद्र. २ तस्विष्टꣳकृ.

द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॐअथाश्वमेधश्चतुरोऽध्यायान्प्रजापतिरपश्यत् तेजोसिसौवर्णं निष्कमिमाम-
गृभ्णन्संवत्सरो यज्ञपुरुषस्त्रिष्टुभमभिधालिंगोक्तानि योऽअर्वन्तंगायत्र्यर्द्धेनाश्वस्तुतिः परोर्द्धेलिंगो-
क्ताऽग्नयेलिंगोक्तान्येव हिंकारायेत्यश्वस्यैकोनपंचाशच्चेष्टितानि हिरण्यपाणिंपंचर्चंसावित्रं गायत्र-
माद्यां मेधातिथिरग्निं स्तोमेनाग्नेयंतृचंगायत्रंसुतंभरोविश्वामित्रोविरूपोयथासंख्यमजीजनोहि-
पावमानींकृतिंपिपीलिकमध्यामनुष्टुभं त्र्यरुणत्रसदस्यूर्विभूरश्वदैवतं देवादेवमिहरतिराग्नेयानि
चत्वारि कायौद्गृभणानिलिंगोक्तान्याब्रह्मलिंगोक्तान्येवाध्यायात् ॥ १ ॥ इति० संहितायां द्वाविंशो-
ऽध्यायः ॥ २२ ॥ प्रजापतये प्राजापत्यम् यस्ते देवं यः प्राणतस्त्रिष्टुप्कायी हिरण्यगर्भस्य युञ्जन्ति-
मधुच्छन्दाआदित्यदेवत्यांगायत्रीं युंजंत्यस्याश्वस्तुतिर्यद्वातोबृहतीमौ वसवस्त्वालिंगोक्तानिलाजीं ३
नश्वदेवत्यंकःस्विच्चतस्रोऽनुष्टुभःप्रश्नप्रतिप्रश्नभूताब्रह्मोद्ये होतुर्ब्रह्मणश्चवायुष्ट्वा लिंगोक्तानि सं शित- ॥२०४॥
स्तिस्रोश्वदेवत्याअनुष्टुब्विराड्त्रिष्टुभोऽग्निः पशुराश्वानित्रीण्यंबेऽनुष्टुबश्वस्तुतिर्गणानांत्वाचत्वारि-
लिंगोक्तानि ॥ २ ॥ उत्सक्त्थ्यागायत्र्याश्री येकादशर्चमानुष्टुभं द्वितीयातूपरिष्टाद्बृहत्यध्वर्य्वादीनां

कुमार्य्यादिभिरश्लीलभाषणं ताऽएवदेवताः दधिक्राव्णोदधिक्रावावामदेव्यः सुरभिमतीमनुष्टुभ-
माश्वींगायत्री ऋ षडृचमाश्वमुष्णिगाद्याश्चतस्त्रोनुष्टुभौऽत्यात्रिष्टुप्कस्त्वाषडृचमाश्वमाद्यागायत्रीपंचा
नुष्टुभः कःस्विदष्टादशर्च्चं ब्रह्मोद्यᳪहोत्रादीनां प्रश्नप्रतिप्रश्नभूतमाद्याश्चतस्त्रोनुष्टुभः कास्विदाद्याश्च-
तस्त्रोनुष्टुभः कास्विदाद्याश्चतस्त्रश्चांत्यादशत्रिष्टुभः सुभूरनुष्टुब्लिंगोक्तदेवताहोतायक्षत्प्राजापत्यः प्रैष-
प्रजापतेर्हिरण्यगर्भः प्राजापत्यांत्रैष्टुभम् ॥ ३ ॥ इति० संहितायां त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ अश्व-
स्तूपर इत्यादयः पशवोऽध्यायेनोक्ता देवतावापर्यंग्यास्तथारोहितादयोगुणयुक्ताऽआरण्याश्च कपिंज-
लादयऽआध्यायात् शादंदद्भिरित्यादित्वगित्येतदंतं द्रव्यदैवतमुक्तम् अश्वस्तूपरोब्राह्मणोऽध्यायः॥४॥
इति० संहितायां चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ शादंदद्भिस्त्वचांतश्चजुंबकायवारुणीं द्विपदां मुंडिभ
ओदन्यएषा चाघनाशन्यंतर्ज्जले षस्येमे कारुषौत्रिष्टुभौ हिरण्यगर्भःप्राजापत्यऽआनोदशर्च्चं जागतं
वैश्वदेवं गोतमःस्वस्तिनो विराट्स्थाना भद्रंकर्णेभिस्तृचं त्रैष्टुभं मानोश्वस्तोमीयंदीर्घतमास्त्रैष्टुभं-
द्वाविᳪशत्यृचमश्वस्तुतिस्तृतीयाषष्ठ्यौ जगत्याविमानुद्वैपदं वैश्वदेवं तृचं भौवनआप्त्यो वा साधन-

भौवनो वा ॥ ५ ॥ इति० संहितायां पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ अग्निश्चसप्तलिंगोक्तानिप्रियोदेवानां लौगाक्षिरनुष्टुभमनवसानां बृहस्पतेगृत्समदोब्राह्मींत्रिष्टुभमिंद्रगोमन्नैंद्मौगायत्र्यौरम्याक्षिर्ऋतावानं प्रादुराक्षिर्वैश्वानरीयांवैश्वानरस्य त्रिष्टुभं कुत्सोग्निर्ऋषिराग्नेयीं गायत्रीं वसिष्ठभरद्वाजौमहाँ२ ऽइंद्रो माहेंद्रींवसिष्ठस्तंव ऐंद्रींपथ्याबृहतींनोधागोतमोषद्वाहिष्ठंवसूयवआग्नेयीमनुष्टुभमेहिभरद्वाजोगायत्री मृतवस्तेबृहतीत्युपह्वरेवत्सो गायत्रीं ॥ ६ ॥ उच्चाते गायत्रं तृचꣳसौम्यमामहीयवोनुवीरैर्मुद्गलो यज्ञपुरुषस्त्रिष्टुभमग्नेपत्नीर्मेधातिथिराग्नेयीं गायत्रीमभिषज्ञंतृचमृतुदैवतं मेधातिथिस्तवायमैंद्रीत्रिष्टुभंविश्वामित्रोऽमेवनोजगतींगृत्समदःस्वादिष्ठया मधुच्छंदाः सौम्यावनुक्तानांगायत्रम् ॥ ७ ॥ इति० संहितायां षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ समास्त्वाग्निकोध्यायः प्रजापतेरार्षꣳसामिधेन्यो नवाग्नेरूपस्त्रिष्टुभोऽग्निनादृष्टाऽअग्निर्ऋषिः कर्मांगभूतमग्निꣳस्तौत्यूर्ध्वाद्वादशार्च्चमाप्रियमौष्णिहं विषमपदं प्राजापत्यमाग्नेयमग्निरपश्यदग्निर्हिप्रजापतित्वेन संस्तूयते तेन प्राजापत्यम् ॥ ८ ॥ पीवोऽअन्ना द्वे वायव्ये त्रिष्टुभौवसिष्ठऽआपोहद्वे प्राजापत्ये हिरण्यगर्भः प्राजापत्यः प्रयाभिर्द्वे वायव्ये वसिष्ठोनियुत्वान्वा- ॥२०५॥

यव्याः षड्वायोशुक्रोऽनुष्टुबेकया च त्रिष्टुबंत्यागायत्र्यो नियुत्वान्वायोषेगृत्समदोवायोशुक्रः पुरुमीढा-
जमीढौ तववायोव्यश्वऽआङ्गिरसोभित्वा वसिष्ठऐंद्रंप्रगाथं प्रथमाबृहती द्वितीयासतोबृहती त्वामि-
देवश्शंयुर्बार्हस्पत्यः कयानऐंद्रं तृचं गायत्रं वामदेवोंऽत्यातु पादनिचृद्यज्ञायज्ञावऽऊर्जोनपातश्शंयुः
पाहिनोगर्भः प्रागाथएतं तृचं प्रागाथमाग्नेयंद्वेबृहत्यौ तृतीयासतोबृहती संवत्सरोऽस्याग्नेयम् ॥ ९ ॥
इति० संहितायां सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ इन्द्रमिडः सौत्रामणिकोऽध्यायः एकादशप्रयाजप्रैषा-
ऐंद्रा आप्रीदेवत्या आद्येऽनुवाके देवंबर्हिरनुयाजप्रैषाऐंद्राएकदशैवाग्निमद्यैन्द्रः सूक्तवाकप्रैषस्त्वामद्य
प्रतीक उभयत्रापि समिधानं महद्वायोधस आप्रिय एकादश प्रयाजप्रैरवास्तथैव देवंबर्हिरनुयाज-
प्रैरवाऽअग्निमद्यवायोधसः सूक्तवाकप्रैषः ॥ १० ॥ इति० संहितायां अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥
समिद्धोऽअञ्जन्नाश्वमेधिकोऽध्याय आद्या आप्रीस्त्रिष्टुभएकादशाश्वस्तुतिर्बृहदुक्थोवामदेव्योददर्शा-
श्वोवासामुद्रिरुर्षदक्रंदस्त्रयोदशाश्वस्तुतिस्त्रिष्टुभोभार्गवोजमदग्निर्ददर्शदीर्घतमाश्च समिद्धोऽअद्यद्वा-
दशाप्रीस्त्रिष्टुभोजमदग्निः ॥ ११ ॥ केतुं कृण्वन्नाग्नेयीमनिरुक्तां गायत्रीं मधुच्छन्दाः जीमूतस्येव

सं. ७४

पायुर्भारद्वाजः संग्रामांगान्यृक्षोस्तौषीत्सन्नाहंकार्मुकं गुणमार्त्नीतूणं जगत्यर्द्धेन सारथिमर्द्धेन रश्मीन्
हरीन् रथगोपायितॄन् जगत्यालिंगोक्तदेवता द्वाभ्यां त्रिष्टुबनुष्टुब्भ्यामिषुमनुष्टुभाकशां ततोहस्त-
घ्नतं ततस्तृचौ रथदुन्दुभिदेवत्यावैन्द्रोर्द्धर्चोन्त्यः सर्वास्त्रिष्टुभोऽनुक्ता आग्नेय्यः कृष्णग्रीव इत्याद्या
एकादशिन्यांर्द्वयोः पशुदेवता अग्नये गायत्रायेति दश हविषोवेष्टेर्देवता ॥ १२ ॥ इति० संहितायां
एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ देवसवितर्द्वावध्यायौ पुरुषमेधोनारायणः पुरुषोददर्श विश्वानिदेव-
गायत्रीॐसावित्रीॐश्यावाश्वोविभक्तारंमेधातिथिर्ब्रह्मणेब्राह्मणमिति द्वे कंडिके तपसेऽनुवाकश्च
ब्राह्मणम् ॥ १३ ॥ इति० संहितायां त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ सहस्रशीर्षाषोडशर्चमानुष्टुभं त्रिष्टुबंत्यं-
पुरुषोजगद्बीजमत्रदेवताद्भ्यः षडृचउत्तरनारायणोमंत्र आद्यास्तिस्रस्त्रिष्टुभौद्वे अनुष्टुभावंत्यात्रिष्टुप्
॥ १४ ॥ इति० संहितायां एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ तदेवसर्वमेधोऽध्याय आत्मदैवतः सप्तमेऽहनि
सर्वहोमे विनियुक्तः सर्वमेधं ब्रह्म स्वयंभ्वैक्षत तदीयं मंत्रगणं प्रवायुमच्छेत्येतस्मादाद्येद्वे अनुष्टुभौ
नतस्य द्विपदागायत्री हिरण्यगर्भश्चतस्रोमामाहिंसीद्यस्मान्नद्वे एताः प्रतीकचोदिता ब्रह्मयज्ञेऽ-

ध्येयाः सर्वत्रैवमेषोहचतस्त्रस्त्रिष्टुभ आपोहयश्चित्प्रतीकचोदिते ॥१५॥ वेगस्तत्पञ्च त्रिष्टुभः सदसस्पतिं तृचेन मेधाकामो मेधां याचते प्रथमा गायत्री लिंगोक्तदेवता द्वितीयाग्नेय्यनुष्टुप्तृतीयालिंगोक्त-देवतानुष्टुबिदंमे मांत्रवर्णिक्यनुष्टुबे तयादेवेभ्यःश्रीकामोयाचते श्रियम् ॥ १६ ॥ इति० संहितायां द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥३२॥ अस्याजरासः सप्तदशाग्निष्टुत्याग्निष्टोमिके प्रथमेऽहनि पुरोरुन्त्रआग्नेय्यऽआद्ये द्वे ऐंद्रवायवस्यास्याजरासोवत्सप्रीर्हरयोधूमकेतवो विरूपोयजमानो द्वे मैत्रावरुणस्य यजमानो गोत-मोद्वे विरूपे शुक्रस्य कुत्सोयमिहमंथिनोवैश्वदेवग्रहग्रहणे त्रीणिशता विश्वामित्रऐंद्राग्नस्याग्निर्वृत्राणि भरद्वाजो वैश्वदेवस्य विश्वेभिः सोम्यंमेधातिथिरायन्मरुत्वतीययोर्द्वे आयत्पराशरः शाक्त्योऽग्नेशर्द्धा-त्रिदुहिताविश्ववारा त्वाꣳहि भरद्वाजस्त्वे अग्नेद्वे बृहत्यावादित्यस्य त्वेऽअग्ने वसिष्ठः श्रुधिप्रस्कण्व आदित्यग्रहग्रहणे विश्वेषामदितिर्वामदेवो गोतमो महोअग्नेः सावित्रस्य लुशोधानाकोऽनुक्तंगयात्रं त्रैष्टुभम् ॥ १७ ॥ इन्द्रस्तुत्युक्थ्येद्वितीयेऽहनि ऐन्द्र्यःपुरोरुचो द्वादशप्रतीकचोदिते च द्वे तिस्रश्चा-पश्चिद्वसिष्ठो गावऽउपपुरुमीढाजमीढौ यदद्य वसिष्ठऽआसुते सुनीतिरातिष्ठतं विश्वामित्रः प्रवः

सुचीकोबृहन्निस्त्रिशोकऽइंद्रेहि मधुच्छन्दाऽइन्द्रोवृत्रं विश्वामित्रः कुतस्त्वमगस्त्यऽआतद्गौरीवीतिः शाक्त्यऽइमान्ते कुत्सो जगतीमनुक्तं गायत्रं त्रैष्टुभम् ॥ १८ ॥ सूर्यस्तुत्युक्थ्ये तृतीयेऽहनि सौर्यश्चतुर्दश पुरोरुचस्तिस्रश्च प्रतीकोक्ताः विभ्राड्बृहज्जगतीं विभ्राट्सौर्यऽउदुत्यं तिस्रः प्रस्कण्वऽआनोगस्त्यो यद्द्य श्रुतकक्षः सुतकक्षौ तरणिः प्रस्कण्वस्तत्सूर्य्यस्य द्वे कुत्सो बण्महाँ २ द्वे जमदग्निर्बृहतीसतोबृहत्यौ श्रायंतइवनृमेधोबृहतीमद्यादेवाः कुत्सऽआकृष्णेन हिरण्यस्तूप आङ्गिरसो नाख्यातश्चसौर्यं गायत्रं त्रैष्टुभम् ॥ १९ ॥ वैश्वदेवस्तुतिश्चतुर्थेऽहनि वैश्वदेव्यः पुरोरुच एकादश षट् च प्रतीकोक्ताः प्रवावृजे वसिष्ठस्त्रिष्टुभं इन्द्रवायूबृहस्पतिंद्वे मेधातिथिरधिनः कुसीदीकाण्वोग्न इन्द्रप्रतिक्षत्र इन्द्राग्नीमित्रावरुणा जगतीं काश्यपोऽवत्सारोस्मेरुद्राः प्रगाथोर्वांचो अद्यकूर्म्मोगार्त्समदो विश्वेअद्य लुशोधानाको विश्वेदेवाः सुहोत्रोदेवेभ्योहि वामदेवो जगतीमनुक्तं गायत्रं त्रैष्टुभम् ॥२०॥ अथाऽनारस्याधीतं मंत्रगणं अर्वाक्पितृमेधादादित्ययाज्ञवल्क्यौ ददृशतुः प्रवायुं पंचदशर्चः पुरोरुग्गणो द्वे च प्रतीकोक्ते प्रवायुमृजिश्वो मित्रश्चहुवे द्वे मधुच्छन्दामित्रं लिंगोक्ता दस्रासुवाकवऽआ- ॥२०७॥

श्विनीं विद्यद्यैन्द्रीं कुशिको नहिस्पशं विश्वामित्रो वैश्वानरीमुग्रावविघनिनैन्द्राग्नीं भरद्वाजऽउपास्मै
सौमीं देवलोसितोवा घेत्वा विश्वामित्रो जनिष्ठाऽउग्रो गौरिवीतिरातु वामदेवस्तृचमैन्द्रं त्वमिन्द्रै-
न्द्यौनृमेधः पथ्याबृहतीसतोबृहत्यौ यज्ञोदेवानां कुत्सोऽदब्धेभिः सावित्रीं जगतीं भरद्वाजः ॥ २१ ॥
प्रवीरयापंचदशर्च्चः पुरोरुग्गणो द्वे च प्रतीकोक्ते प्रवीरया वसिष्ठोवायव्यां काव्ययोराजानेषु दक्ष-
स्तिरश्चीनः परमेष्ठीं प्रजापतिर्भावविवृत्तं तृचमारोदसीं जगतीं विश्वामित्र उक्थेभिर्वृत्रहंतमा वसिष्ठ-
ऽउपनः सुहोत्रो वैश्वदेवीं ब्रह्माणिमेऽगस्त्यो द्वे इंद्रमरुत्संवादे तदिदाथर्वणो बृहद्दिवऽइमाऽउत्वा द्वे
बृहत्यौ मेधातिथिरयं सहस्त्रं मेधातिथिः सतोबृहतीम् ॥ २२ ॥ आनस्त्रयोदशर्च्चः पुरोरुग्गणश्चतु-
र्ऋचं प्रतीकचोदितं चानोवायव्यां जमदग्निरिन्द्रवायूसुसन्दृशैन्द्रवायव्यान्तापसऋधगित्थामैत्राव-
रुणीं जमदग्निरायातमाश्विनीं वसिष्ठः प्रैतु वैश्वदेवींकण्वश्चन्द्रमाः अप्स्वैन्द्रीमारुतीपरिणामवादिनीं
त्रितआस्यो देवंदेवंवो मनुर्वैवस्वतो वैश्वदेवीं दिविपृष्ठोमृधऐन्द्रऽइन्द्राग्नीऽअपात्सुहोत्रोदेवासोहिम-
नुरपाधमद्वेनृमेधोस्येन्मेधातिथिर्दशम्येकादश्यन्त्याश्चसतोबृहत्यः शेषाबृहत्यः शेषाबृहत्यः ॥ २३ ॥

इति० संहितायां त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ इति सर्वानुक्रमणिकायां तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ यज्जा-
ग्रतः षडृचं मानसं त्रैष्टुभꣳशिवसंकल्पः पितुन्नूष्णिहमगस्त्योन्नस्तुतिमन्विच्चतुर्ऋचमानुष्टुभं द्वयो-
रनुमितिर्द्वयोः सिनीवालीसरस्वत्यौ सिनीवालीपृथुष्टुके द्वे गृत्समदस्त्वमग्नेद्वे आग्नेय्यौ जगत्यौ
हिरण्यस्तूप आंगिरसः उत्तानायां द्वे देवश्रवादेववातश्च भारतावाद्यात्रिष्टुब्द्वितीयानुष्टुप्प्रमन्महे
नोधाद्व्यृचमैन्द्रं त्रैष्टुभमिच्छन्तित्वा द्व्यृचमैन्द्रंत्रैष्टुभमेव देवश्रवादेववातश्च भारतौ ॥ १ ॥ अषाढं-
युत्सुगोतमश्चतुर्ऋचं त्रैष्टुभꣳसौम्यमष्टौव्यख्यच्चतुर्ऋचं त्रैष्टुभꣳसावित्रमांगिरसोहिरण्यस्तूपो
द्वितीयाजगत्युभापिबतमाश्विनं तृचमुभापिबतं प्रस्कण्वो गायत्रीमप्नस्वतीमश्विना त्रिष्टुभौ कुत्स
अरात्रि पथ्याबृहतीꣳरात्रिन्देवत्यां कशिपाभरद्वाजदुहितोषस्तदुषस्यापरोष्णिहं गोतमः प्रातरग्निं
वसिष्ठः सप्तर्चमाद्याजगती बहुदेवत्या पंचभगदेवत्यास्त्रिष्टुभोंत्योषस्याः ॥ २ ॥ पूषन्तव सुहोत्रः
पथस्पथः परिपतिमृजिश्वैतेपौष्ण्यौ गायत्रीत्रिष्टुभौ त्रीणिपदा वैष्णव्यौ गायत्र्यौ मेधातिथिर्घृतव-
तीभुवनानां भरद्वाजो द्यावापृथिव्यां जगतीं येनोलिंगोक्तदेवतां त्रिष्टुभं विहव्याऽआनासत्या हिर-

ण्यस्तूप आश्विनीमेषवोमारुतीं त्रिष्टुभमगस्त्यः सहस्तोमा ऋषिस्तुष्टिप्रतिपादिका त्रिष्टुभं यज्ञः प्राजापत्य आयुष्यं वर्च्चस्यं तृचं दक्षउष्णिक्शक्करीत्रिष्टुभोहिरण्यस्तुतिरुतनऋत्विजो बहुदेवत्या-त्रिष्टुभमिमागिरः कूर्मोगार्त्समदआदित्यदेवत्यां त्रिष्टुभ॰सप्तऋषयोऽध्यात्मवादिनी जगत्युत्तिष्ठं-तृचोब्रह्मणस्पत्य आद्ये बृहत्यौ कण्वोघोरोन्त्यांत्रिष्टुभं गृत्समदोषइमा चतुर्ऋचं प्रतीकोक्तम् ॥ ३ ॥ इति० संहितायां चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥ अपेतोऽध्यायः पित्र्यआदित्यस्य देवानां वाआद्यागायत्री परंषजुःसवितातेगायत्री वायुः पुनातु चत्वारि लिंगोक्तानि सविताते गायत्री परंमृत्यो संकसुकस्त्रि-ष्टुभं मृत्युदेवत्या॑शंवातोऽनुष्टुप्बृहत्यौ वैश्वदेव्यावश्मन्वती सुचीकस्त्रिष्टुभं वैश्वदेवीमपाघं लिंगो-क्तदेवतामनुष्टुभ॰शुनःशेपोदुःस्वप्ननाशनीमनड्वाहमानडुह्यनुष्टुप् इमंजीवेभ्यः संकसुकोमृत्युदेवत्यां त्रिष्टुभमायुष्मानग्नआग्नेयीं त्रिष्टुभं वैखानसःपरीमेऽनुष्टुभमैंद्रीं भारद्वाजः शिरिंबिठः क्रव्यादमग्निं त्रिष्टुभमाग्नेयीं दमनो वहवपां जातवेदसी त्रिष्टुप् स्योनापृथिवी मेधातिथिः पार्थिवीं गायत्रीमस्मा-त्त्वमाग्नेयी गायत्र्यनिरुक्ता ॥ ४ ॥ इति० संहितायां पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ऋचंवाचं पंचा-

ध्यायीं दध्यङ्ङाथर्वणोददर्शाग्निकाश्वमेधिकवर्ज्जमाद्योऽध्यायः शान्त्यर्थोवैश्वदेव आद्यानि यजूꣳषि
ॠन्मे बार्हस्पत्या पंक्तिः कयात्वमैन्द्र्यनिरुक्ता गायत्रींद्रोविश्वस्यविराड् द्विपदा शन्नोद्वे अनुष्टुभावहानि
द्विपदागायत्री शन्नऽइन्द्राग्नी त्रिष्टुब् गायत्र्यावन्त्याशीर्वौः शांतिर्यजूꣳषि नमस्ते अस्त्वनुष्टुभौ
तच्चक्षुः पुरऽउष्णिक्सौरी ॥ ५ ॥ इति० संहितायां षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ आददेनारिरस्य-
भ्रिर्दैवतं देवीद्यावापृथिव्यं देव्योवम्र्यो वल्मीकवपेयत्यग्रेवराहविहतामिंद्रस्यौजआदाराः प्रैतु
मखस्याश्वस्यर्ज्जवेषमायदेवस्त्वार्च्चिरसि घर्मदेवत्यानि योघर्मःसआदित्योयएषतपत्यनाधृष्टापुरस्ता-
त्सप्तपार्थिवानि यजमानाशीर्मधुप्राणदेवत्यानि गर्भोदेवानामवकाशा मामाहिꣳसीरित्येतदन्ताघर्म-
देवत्या धर्तादिवऽऊर्ध्वबृहत्यपश्यङ्गोपां त्रिष्टुभं दीर्घतमाहृदेत्वा परोष्णिक्त्वष्टृमन्तः पत्न्याशीरहः-
केतुना यजुषी घर्मदेवत्ये ॥ ६ ॥ इति० संहितायां सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ आददेदित्यै रज्जुः ॥२०९॥
इडऽएहि गौर्यस्ते त्रिष्टुभं दीर्घतमाः इन्द्राश्विना वैश्वदेवानि समुद्रायत्वा वातनामानि स्वाहाघर्मा-
यघर्मदेवत्ये विश्वाऽआशा आश्विन्यनुष्टुब् दिविधा घर्मदेवत्यमाश्विनाघर्ममुष्णिगपातां ककुबमैन्द्र्य-

स्मेखरः स्वाहापूष्णे सप्तलिंगोक्तदेवतानिस्वाहासंपयोदेवत्यं मधुहुतं घर्म्मो भीमं गायत्रीबृहत्याव-
नवसाने अतिशक्करी वाग्नेयी समस्ता त्र्यवसाना यातेघर्मक्षत्रस्य बृहती चतुःस्रक्तिर्महाबृहती
घर्मैतदनुष्टुबचिक्रदत्परोष्णिक् यावतीद्यावापृथिवी दधिघर्मो मयित्यत्पंक्तिर्यजमानाशीः पयसो
रेतोगायत्र्यनवसाना विषःसंवृग्दधिघर्मोऽनुक्तं घर्मदैवतम् ॥ ७ ॥ इति० संहितायां अष्टात्रिंशो-
ऽध्यायः ॥ ३८ ॥ स्वाहाप्राणेभ्यो मांत्रवर्णिक्योदेवतामनसःकाममनुष्टुब्यजमानाशीः श्रीर्देवता
प्रजापतिःसंभ्रियमाणो यथाकालं प्रायश्चित्तदेवताः सविताप्रथमेहन्प्रत्यहं क्रमेणोग्रश्च मारुती
गायत्री विमुखाख्यो मंत्रोऽग्नौ विनियुक्तस्तस्मादाग्निकऽएवास्य ऋषिः परमेष्ठी प्राजापत्योवाग्निं॑हृद-
येनाश्वमेधिकानि त्रीणि तंत्रोक्त एव ऋषिर्लोमभ्यःस्वाहेति प्रायश्चित्ताहुतयो द्विचत्वारिं॑शत्
॥ ८ ॥ इति० संहितायां एकोनचत्वारिंशोध्यायः ॥ ३९ ॥ ईशावास्यमात्मदेवत्य आनुष्टुभोऽध्यायः
अनेजदेकं त्रिष्टुप् सपरि जगती वायुरनिलं यजुषि ॐ ३ मिति परमाक्षरस्य योगिनामालम्ब-
भूतस्य परस्य ब्रह्मणः प्रणवाख्यास्यास्थूलादिगुणयुक्तस्य ब्रह्म ऋषिछन्दोगायत्रं परमात्मा देवता

ब्रह्मारंभे विरामे च यागहोमादिषु शांतिपुष्टिकर्मसु चान्येष्वपि काम्यनैमित्तिकादिषु सर्वेषु विनि-
योगोऽस्यक्रतोत्रिभिर्ऋग्यजुर्भिरंते यज्ञान्योगी स्मारयत्यन्नेनयान्तेनमस्कारोक्तिर्हिरण्मयेनादित्यो-
पासनम् ॐ ३ मिति नामनिर्देशो ब्रह्मणः खंब्रह्मेत्याकाशरूपमन्ते ब्रह्म ध्यायेत् ॥ ९ ॥ ॥ ४० ॥
अथातश्छन्दोदेवता गायत्र्या अग्निरुष्णिहः सवितानुष्टुभः सोमोबृहत्याबृहस्पतिः पंक्तेर्वरुणस्त्रिष्टुभ-
ऽइन्द्रोजगत्या विश्वेदेवाविराजोमित्रः स्वराजोरुणोतिच्छन्दसः प्रजापतिर्विच्छन्दसो वायुर्द्विपदायाः
पुरुषऽएकपदाया ब्रह्मा सर्वा ऋच आग्नेय्यः सर्वाणि यजूᳪंषि वायव्यानि सर्वाणि सामानि
सौराणि सर्वाणि ब्राह्मणानि च स्वाहाकारस्याग्निर्वषट्कारस्य विश्वेदेवाः कर्मारंभे मंत्राणां देवता
वेदितव्याः संन्यस्यमनसिदेवतां ततो हविर्हूयते देवतामविज्ञाय योजुहोति देवास्तस्य हविर्नजुषन्ते
स्वाध्यायमपियोऽधीते मंत्रदेवज्ञः सोऽमुष्मिंल्लोके देवैरपीड्यते तस्माच्च देवता वेद्या मंत्रे मंत्रे प्रय-
त्नतो मंत्राणां देवताज्ञानान्मंत्रार्थमधिगच्छति मंत्रार्थज्ञानात्तु विधूतपाप्मा नाकमभ्येति न हि
कश्चिदविज्ञाय याथातथ्येन देवताः श्रौतानां कर्मणां विप्रः स्मार्तानां चाश्नुते फलम् ॥ १० ॥ अना-

दिष्टमध्वरादौ सर्वांतकर्मणी परिभाषितं मंत्रगणं वक्ष्यामः सर्वमाग्नेयं गायत्रं गौतमी यꣳसर्वꣳसावित्रमौष्णिहंभारद्वाजीयꣳसर्वꣳसौम्यमानुष्टुभमाथर्वणिकꣳसर्वं बार्हस्पत्यं बार्हतमाङ्गिरसꣳसर्वं वारुणं पांक्तमालंबायनीयꣳ सर्वमैंद्रं त्रैष्टुभं याज्ञवल्कीयꣳसर्वमादित्यदैवतं जागतं कौत्सम् ॥ ११ ॥

ज्योतिष्टोमे दीक्षाप्रभृति वक्ष्यामो दीक्षायां भृगुरग्नाविष्णूगायत्री प्रायणीय आंगिरसोऽदितिरुष्णिक्त्रये विश्वामित्रः सोमोऽनुष्टुबातिथ्ये वसिष्ठो विष्णुर्बृहती प्रवर्ग्ये कश्यप आदित्यपङ्क्तिरुपसत्स्वात्रेयउपसद्देवता त्रिष्टुबग्नीषोमीयेऽगस्त्योऽग्नीषोमौ जगती प्रायणीयेऽतिरात्र आग्निवेश्योऽहोरात्रे अतिजगतीचतुर्विंꣳशत्यहेसौकरायणः संवत्सरः शक्वर्यभिप्लवे षडहे सौपर्णोऽर्द्धमासामासाश्चातिशक्करीपृष्ठ्येषडहे सायकायनऋतवोष्टिरभिजितिप्रियघृतोग्निरत्यष्टिः स्वरसामसु सरस्वत्यापोधृतिर्विषुवति रौहिणायन आदित्योतिधृतिर्विश्वजिति सौभरऽइंद्रः कृतिर्गोआयुषो बाष्कलिर्मित्रावरुणौ प्रकृतिर्दशरात्र आचार्यों विश्वेदेवा आकृतिर्द्वादशरात्रिके पृष्ठ्ये षडहे भाल्लवेयो दिशोविकृतिश्छन्दोमेषु शौल्वायन इमे लोकाः संकृतिर्दशमेंहनि पराशरःसंवत्सरोभिकृतिर्महाव्रते शैलिनः प्रजा-

पतिरुत्कृतिरुदयनीयेतिरात्रे भौवायनो वायुश्छन्दाᳬसि सर्वाणि ॥ १२ ॥ ऋषिभिरुपलक्षितं वाक्यं ऋषयश्छंदोभिरुपलक्षिता देवता मंत्रवर्णादृग्यजुषयोर्विनियोगतश्च विज्ञेयाः सर्वमेतच्छन्दोदैवतमार्षं च विज्ञाय यत्किंचिज्जपहोमादिकरोति तस्य फलमश्नुते ब्रह्मयज्ञारंभे यथाविधि स्नात्वा छन्दःपुरुषमेनोनिर्णोदनᳬशरीरं न्यसेत्तिरुर्ध्वग्बिलश्चमसऊर्द्ध्वबुध्नस्तस्याक्षिणी गोतमभरद्वाजौ श्रोत्रे विश्वामित्रजमदग्नी नासिके वसिष्ठकश्यपौ वागत्रिर्गायत्रींछंदोऽग्निर्देवताᳬशिरसि विन्यसेदेवमेवोष्णिहᳬसवितारं ग्रीवास्वनूकेबृहतीं बृहस्पतिं बाह्वोर्बृहद्रथन्तरे द्यावापृथिवीमध्येत्रिष्टुभमिन्द्रᳬश्रोण्योर्जगतीमादित्यं मेंढ्रेऽतिछंदसं प्रजापतिं पायौ यज्ञायज्ञियं वैश्वानरमूर्वोरनुष्टुभं विश्वान्देवानष्ठीवतोः पंक्तिं मरुतः पादयोर्द्विपदां विष्णुं प्राणेषु त्रिछन्दसं वायुं न्यूनातिरिक्तेष्वङ्गेषु न्यूनाक्षरं छन्द आपोदेवतेत्येवᳬसर्वांगेषु योजयित्वा वेदमयः संपद्यते शापानुग्रहसमर्थो भवति ब्राह्मं तेजश्च वर्द्धते न कुतश्चिद्भयं विन्दते ऋङ्मयो यजुर्मयः साममयस्तेजोमयो ब्रह्ममयोऽमृतमयः संभूय ब्रह्मैवाभ्येति तस्मादेवं नाब्रह्मचारिणे नातपस्विने नासंवत्सरोषिताय नाप्रवक्त्रेऽनुब्रूयादनेनाधीतेन चांद्रा-

यणाब्दफलमवाप्नोत्यनेन च सम्यग्ज्ञातेन ब्रह्मणः सायुज्यꣳसलोकतामाप्नोत्याप्नोति ॥ १३ ॥ इति सर्वानुक्रमणिकायां चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ अथ छन्दाꣳसि गायत्र्युष्णिगनुष्टुब्बृहतीपंक्तित्रिष्टुब्जगत्यतिजगती शक्वर्यतिशक्वर्यष्ट्यत्यष्टीधृत्यतिधृतयः कृतिप्रकृत्याकृतिर्विकृतिसंकृत्यभिकृत्युत्कृतयश्चतुर्विꣳशत्यक्षरादीनि चतुरुत्तराण्यूनाधिकेनैकेननिचृद्भुरिजौ द्वाभ्यां विराट्स्वराजौ पादपूरणार्थं तु क्षैप्रसंयोगैकाक्षरीभावान् व्यूहेदाद्ये तु सप्तवर्गे पादविशेषान् संज्ञाविशेषांस्ताननुक्रामन्त एवोदाहरिष्यामो विराड्रूपाविराट्स्थानाश्च बहूनामपि त्रिष्टुभ एवेत्युद्देशस्तत्र दशैकादशद्वादशाक्षराणां वैराजत्रैष्टुभजागता इति संज्ञा अनादेशेष्टाक्षराः पादाश्चतुष्पदाश्चर्चः ॥ १ ॥ प्रथमं छन्दस्त्रिपदा गायत्री पञ्चकाश्चत्वारषट्कश्चैकश्चतुर्थश्चतुष्को वा पदपंक्तिः षट्सप्तैकादशा उष्णिग्गर्भास्त्रयः सप्तकाः पादनिचृन्मध्यमः षट्कश्चेदतिनिचृद्दशकश्चेद्यवमध्या यस्यास्तु षट्सप्तकाष्टकाः सा वर्द्धमाना विपरीता प्रतिष्ठा द्वौ षट्कौ सप्तकश्चेति ह्रसीयसी ॥ २ ॥ द्वितीयमुष्णिक्त्रिपदान्त्यो द्वादशक आद्यश्चेत्पुरउष्णिङ्मध्यमश्चेत्ककुप्त्रैष्टुभजागतचतुष्काः ककुम्न्यंकुशिरैकादशिनोःपरःषट्कस्तनुशिरा मध्ये

चेत्पिपीलिकमध्याद्यः पंचकस्त्रयोऽष्टका अनुष्टुब्गर्भाश्चतुःसप्तकोष्णिगेव ॥ ३ ॥ तृतीयमनुष्टुप्चतुष्प-
दाथ पञ्चपञ्चकाः षट्कश्चैकौ महापदपंक्तिर्जागतावष्टकश्च कृतिर्मध्ये चेदष्टकः पिपीलिकमध्या
नवकयोर्मध्ये जागतः कविराणनववैराजत्रयोदशैर्नैष्टुरूपादेकास्त्रयो विराडेकादशका वा ॥ ४ ॥
चतुर्थं बृहतीतृतीयो द्वादशक आद्यश्चेत्पुरस्ताद्बृहती द्वितीयश्चेन्न्यंकुसारिण्युरोबृहती स्कन्धो ग्रीवी-
वान्त्यश्चेदुपरिष्टाद्बृहत्याष्टिनोर्मध्ये दशकौ विष्टारबृहती त्रिजागतोर्ध्वबृहती त्रयोदशिनोर्मध्येऽष्टकः
पिपीलिकमध्या नवकाष्टकैकादशाष्टिनो विषमपदाचतुर्नवका बृहत्येव ॥ ५ ॥ पञ्चमं पंक्तिः पञ्च-
पदाऽथ चतुष्पदाविराड्दशका अयुजौ जागतौ सतो बृहती युजौ चेद्विपरीता आद्यौ चेद्विष्टार-
पंक्तिरन्त्यौ चेदास्तारपंक्तिराद्यान्त्यौ चेत्सँस्तारपङ्क्तिर्मध्यमौ चेद्विष्टारपंक्तिः ॥६॥ षष्ठं त्रिष्टुप् त्रैष्टुभ-
पदा द्वौ तु जागतौ यस्याः सा जागते जगती त्रैष्टुभे त्रिष्टुब्वैराजौ जागतौ चाभिसारिणी नवकौ
वैराजस्त्रिष्टुभश्च द्वौ वा वैराजौ नवकस्त्रैष्टुभश्चाविराट्स्थानैकादशिनस्त्रयोऽष्टकश्च विराड्रूपा द्वादशि-

---

१ प्रस्तार.

नस्त्रयोष्टकश्च ज्योतिष्मती यतोऽष्टकस्ततो ज्योतिश्चत्वारोऽष्टका जागतश्च महाबृहतीमध्ये जागतश्चे-
द्यवमध्याद्यौदशकावष्टकास्त्रयः पंक्त्युत्तरा विराट्पूर्वा वा ॥ ७ ॥ सप्तमं जगती जागतपदाष्टिनस्त्रयः
स्त्रौ च द्वौ महासतो बृहत्यष्टकौ सप्तकः षट्को दशको नवकश्च षडष्टका वा महापंक्तिर्माध्यन्दिनीये
वाजसनेयके सर्वानुक्रमणिकैषा कृतिर्भगवतः कात्यायनस्यैषा कृतिर्भगवतः कात्यायनस्य ॥ ८ ॥
इति सर्वानुक्रमणिकायां पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ कंडिका संख्या ॥ १२४ ॥ समाप्ता ॥ ॥

श्रीशुक्लयजुर्वेदिनां पारस्करगृह्यसूत्रम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः । अथातो गृह्यस्थालीपाकानां कर्म परिसमुह्योपलिप्योल्लिख्योद्धृत्याभ्युक्ष्याग्नि-मुपसमाधाय दक्षिणतो ब्रह्मासनमास्तीर्य प्रणीय परिस्तीर्यार्थवदासाद्य पवित्रे कृत्वा प्रोक्षणीः सँस्कृत्यार्थवत्प्रोक्ष्य निरुप्याऽऽज्यमधिश्रित्य पर्यग्नि कुर्यात्स्रुवं प्रतप्य सम्मृज्याभ्युक्ष्य पुनः प्रतप्य निदध्यादाज्यमुद्वास्योत्पूयावेक्ष्य प्रोक्षणीश्च पूर्ववदुपयमनान्कुशानादाय समिधोऽभ्याधाय पर्युक्ष्य जुहुयादेष एव विधिर्यत्र क्वचिद्धोमः ॥ १ ॥ आवसथ्याधानं दारकाले दायाद्यकाल एकेषां वैश्यस्य बहुपशोर्गृहादग्निमाहृत्य चातुष्प्राश्यपचनवत्सर्वमरणिप्रदानमेके पञ्चमहायज्ञा इति श्रुतेरग्न्याधेय-

१ "छन्दोवत्सूत्राणि" इत्युच्चारणे याजुषां नियमः । ये ये धर्माश्छन्दसि ते सर्वे सूत्रेष्वपि ज्ञेयाः । अतोऽध्ययनवेलायामेव तत्र तत्र गुरोः सकाशाद् षकारोच्चारणं खकारोच्चारणं द्वित्वादिकञ्चावगन्तव्यं तज्ज्ञानेच्छुना ।

देवताभ्यः स्थालीपाकꣳश्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाज्याऽऽहुतीर्जुहोति त्वन्नोऽअग्ने, स त्वन्नोअग्न इमं मे वरुण, तत्त्वायामि, ये ते शतमयाश्चाग्नऽउदुत्तमं, भवतन्न इत्यष्टौ पुरस्तादेवमुपरिष्टात्स्थालीपाकस्याम्न्याधेयदेवताभ्यो हुत्वा जुहोति स्विष्टकृते चायास्यग्नेर्वषट्कृतं यत्कर्मणाऽत्यरीरिचं देवा गातुविद इति बर्हिर्हुत्वा प्राश्नाति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ २॥ षडर्घ्या भवन्त्याचार्य ऋत्विग्वैवाह्यो राजा प्रियः स्नातक इति प्रतिसंवत्सरानर्हयेयुर्यक्ष्यमाणास्त्वृत्विज आसनमाहार्याह साधु भवानास्तामर्चयिष्यामो भवन्तमित्याहरन्ति विष्टरं पद्यं पादार्थमुदकमर्घमाचमनीयं मधुपर्कं दधिमधुघृतमपिहितङ्काꣳस्ये काꣳस्येनान्यस्त्रिस्त्रिः प्राह विष्टरादीनि विष्टरं प्रतिगृह्णाति वर्ष्मोऽस्मि समानानामुद्यतामिव सूर्यः ॥ इमं तमभितिष्ठामि यो मा कश्चाभिदासतीत्येनमभ्युपविशति पादयोरन्यं विष्टर आसीनाय सव्यं पादं प्रक्षाल्य दक्षिणं प्रक्षालयति ब्राह्मणश्चेद्दक्षिणं प्रथमं विराजो दोहोऽसि विराजो दोहमशीय मयि पाद्यायै विराजो दोह इत्यर्घं प्रतिगृह्णात्यापः स्थ युष्माभिः सर्वान्कामानवाप्नवानीति निनयन्नभिमन्त्रयते, समुद्रं वः प्रहिणोमि स्वां योनिमभिगच्छत ॥ अरिष्टा अस्माकं

वीरा मा परासेचिमत्पय इत्याचामत्यामागन्यशसा सꣳसृज वर्चसा ॥ तं मा कुरु प्रियं प्रजानाम-
धिपतिं पशूनामरिष्ठिन्तनूनामिति मित्रस्य त्वेति मधुपर्कं प्रतीक्षते देवस्य त्वेति प्रतिगृह्णाति सव्ये
पाणौ कृत्वा दक्षिणस्यानामिकया त्रिः प्रयौति नमः श्यावास्यायान्नशने यत्त आविद्धं तत्ते
निष्कृन्तामीत्यनामिकाङ्गुष्ठेन च त्रिर्न्निरूक्षयति तस्य त्रिः प्राश्नाति यन्मधुनो मधव्यं परमꣳरूपम-
न्नाद्यम् ॥ तेनाहं मधुनो मधव्येन परमेण रूपेणान्नाद्येन परमो मधव्योऽन्नादोऽसानीति मधुमती-
भिर्वा प्रत्यृचं पुत्रायान्तेवासिने वोत्तरत आसीनायोच्छिष्टं दद्यात्सर्वं वा प्राश्नीयात्प्राग्वा सञ्चरे
निनयेदाचम्य प्राणान्सम्मृशति वाङ्म आस्ये नसोः प्राणोऽक्ष्णोश्चक्षुः कर्णयोः श्रोत्रं बाह्वोर्बलमूर्वो-
रोजोऽरिष्टानि मेऽङ्गानि तनूस्तन्वा मे सहेत्याचान्तोदकाय शासमादाय गौरिति त्रिः प्राह प्रत्याह
माता रुद्राणां दुहिता वसूनाꣳस्वसादित्यानाममृतस्य नाभिः ॥ प्रनुवोचं चिकितुषे जनाय
मागामनागामदितिं वधिष्ट ॥ मम चामुष्य च पाप्मानꣳ हनोमीति यद्यालभेताथ यद्युत्सिसृक्षे-
न्मम चामुष्य च पाप्माहत ओमुत्सृजत तृणान्यत्त्विति ब्रूयान्न त्वेवामाꣳ सोऽर्घस्यादधियज्ञम-

धिविवाहं कुरुतेत्येव ब्रूयाद्यद्यप्यसकृत्संवत्सरस्य सोमेन यजेत कृताघ्र्या एवैनं याजयेयुर्न्नाकृताघ्र्यो-
इति श्रुतेः ॥ ३ ॥ चत्वारः पाकयज्ञा हुतोऽहुतः प्रहुतः प्राशित इति पञ्चसु बहिःशालायां विवाहे
चूडाकरण उपनयने केशान्ते सीमन्तोन्नयन इत्युपलिप्त उद्धृतावोक्षितेऽग्निमुपसमाधाय निर्मन्थ्य-
मेके विवाह उदगयन आपूर्यमाणपक्षे पुण्याहे कुमार्याः पाणिं गृह्णीयात्त्रिषु त्रिषूत्तरादिषु स्वातौ
मृगशिरसि रोहिण्यां वा तिस्रो ब्राह्मणस्य वर्णानुपूर्व्येण द्वे राजन्यस्यैका वैश्यस्य सर्वेषाᳪंशूद्रा-
मप्येके मन्त्रवर्जमथैनां वासः परिधापयति जराङ्गच्छ परिधत्स्व वासो भवाकृष्टीनामभिशस्तिपावा ॥
शतं च जीव शरदः सुवर्च्चा रयिञ्च पुत्राननुसंव्ययस्वायुष्मतीदं परिधत्स्व वास इत्यथोत्तरीयं
या अकृन्तन्नवयं या अतन्वत । याश्च देवीस्तन्तूनभितो ततन्थ तास्त्वा देवीर्जरसे संव्ययस्वायु-
ष्मतीदं परिधत्स्व वास इत्यथैनौ समञ्जयति समञ्जन्तु विश्वेदेवाः समापो हृदयानि नौ ॥ सम्मा-
तरिश्वा सन्धाता समुदेष्ट्री दधातु नाविति पित्रा प्रत्तामादाय गृहीत्वा निष्क्रामति यदैषि मनसा
दूरं दिशोऽनु पवमानो वा ॥ हिरण्यपर्णो वैकर्णः स त्वा मन्मनसां करोत्वित्यसावित्यथैनौ

समीक्षयत्यघोरचक्षुरपतिघ्न्येधि शिवा पशुभ्यः सुमनाः सुवर्चाः ॥ वीरसूर्देवकामा स्योनाशन्नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ सोमः प्रथमो विविदे गन्धर्वो विविद उत्तरः ॥ तृतीयोऽग्निष्टे पतिस्तुरीयस्ते मनुष्यजाः ॥ सोमोऽदद्गन्धर्वाय गन्धर्वोऽददग्नये ॥ रयिं च पुत्राँश्चादादग्निर्मह्यमथो इमाम् ॥ सा नः पूषा शिवतमामेरय सा न ऊरू उशती विहर ॥ यस्यामुशन्तः प्रहराम शेपं यस्यामु कामा बहवो निविष्ट्या इति ॥ ४ ॥ प्रदक्षिणमग्निं पर्याणीयैके पश्चादग्नेस्तेजनीं कटं वा दक्षिणपादेन प्रवृत्योपविशत्यन्वारब्ध आघारावाज्यभागौ महाव्याहृतयः सर्वप्रायश्चित्तं प्राजापत्यꣳस्विष्टकृच्चैतन्नित्यꣳ सर्वत्र प्राङ्महाव्याहृतिभ्यः स्विष्टकृदन्यच्चेदाज्याद्धविः सर्वप्रायश्चित्तं प्राजापत्यान्तरमेतदावापस्थानं विवाहे राष्ट्रभृत इच्छञ्जयाभ्यातानाँश्च जानन्येन कर्मणेर्छेदिति वचनाच्चित्तञ्च चित्तिश्चाकूतं चाकूतिश्च विज्ञातं च विज्ञातिश्च मनश्च शक्वरीश्च दर्शश्च पौर्णमासं च बृहच्च रथन्तरं च प्रजापतिर्जयानिन्द्राय वृष्णे प्रायच्छदुग्रः पृतना जयेषु ॥ तस्मै विशः समनमन्त सर्वाः स उग्रः स इहव्यो बभूव स्वाहेत्यग्निर्भूतानामधिपतिः स मावत्विन्द्रो ज्येष्ठानां यमः पृथिव्या वायुरन्त-

रिक्षस्य सूर्यो दिवश्चन्द्रमा नक्षत्राणां बृहस्पतिर्ब्रह्मणो मित्रः सत्यानां वरुणोऽपाॅं समुद्रः स्रोत्या-
नामन्नꣳसाम्राज्यानामधिपति तन्मावतु सोम ओषधीनाॅं सविता प्रसवानाॅं रुद्रः पशूनां त्वष्टा
रूपाणां विष्णुः पर्वतानां मरुतो गणानामधिपतयस्ते मावन्तु पितरः पितामहाः परेऽवरे ततास्त-
तामहाः ॥ इह मावन्त्वस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्क्षत्रेस्यामाशिष्यस्यां पुरोधायामस्मिन्कर्मण्यस्यां देव-
हूत्याॅं स्वाहेति सर्वत्रानुषजत्यग्निरैतु प्रथमो देवतानाॅं सोस्यै प्रजां मुञ्चतु मृत्युपाशात् ॥
तदयꣳराजा वरुणोऽनुमन्यतां येथयॅं स्त्री पौत्रमघन्नरोदात्स्वाहा ॥ इमामग्निस्त्रायतां गार्हपत्यः
प्रजामस्यै नयतु दीर्घमायुः ॥ अशून्योपस्था जीवतामस्तु माता पौत्रमानन्दमभिविबुध्यता-
मियॅं स्वाहा ॥ स्वस्ति नो अग्ने दिवा पृथिव्या विश्वानि धेह्ययथा यजत्र ॥ यदस्यां महि दिवि
जातं प्रशस्तं तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रॅं स्वाहा ॥ सुगन्नु पन्थां प्रदिशन्न एहि ज्योतिष्मध्ये
ह्यजरन्न आयुः ॥ अपैतु मृत्युरमृतम्म आगाद्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु स्वाहेति परं मृत्यविति
चैके प्राशनान्ते ॥ ५ ॥ कुमार्या भ्राता शमीपलाशमिश्राँल्लाजानञ्जलिनाञ्जलावावपति तां जुहोति

सꣳहतेन तिष्ठत्यर्यमणं देवङ्कन्या अग्निमयक्षत। स नो अर्यमा देवः प्रेतो मुञ्चतु मा पतेः स्वाहा॥
इयन्नार्युपब्रूते लाजानावपन्तिका॥ आयुष्मानस्तु मे पतिरेधन्तां ज्ञातयो मम स्वाहा॥ इमाँ-
ल्लाजानावपाम्यग्नौ समृद्धिकरणं तव॥ मम तुभ्यं च संवननं तदग्निरनुमन्यतामियꣳस्वाहेत्यथास्यै
दक्षिणꣳहस्तं गृह्णाति साङ्गुष्ठं गृभ्णामि ते सौभगत्वाय हस्तं मया पत्या जरदष्टिर्यथासः॥
भगो अर्यमा सविता पुरन्धिर्मह्यं त्वादुर्गार्हपत्याय देवाः॥ अमोहमस्मि सा त्वꣳसात्वमस्यमो-
अहम्॥ सामाहमस्मि ऋक्त्वं द्यौरहं पृथिवी त्वम्। तावेहि विवहावहै सह रेतो दधावहै॥ प्रजां
प्रजनयावहै पुत्रान्विन्द्यावहै बहून्॥ ते सन्तु जरदष्टयः सम्प्रियौ रोचिष्णू सुमनस्यमानौ॥
पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतꣳशृणुयाम शरदः शतमिति॥ ६॥ अथैनामश्मानमारो-
हयत्युत्तरतोऽग्नेर्दक्षिणपादेनारोहेममश्मानमश्मेव त्वꣲस्थिरा भव॥ अभितिष्ठ पृतन्यतोऽवबाधस्व ॥२१६॥
पृतनायत इत्यथ गाथां गायति सरस्वति प्रेदमव सुभगे वाजिनीवती॥ यां त्वा विश्वस्य भूतस्य
प्रजायामस्याग्रतः॥ यस्यां भूतꣳसमभवद्यस्यां विश्वमिदं जगत्॥ तामद्य गाथां गास्यामि या

स्त्रीणामुत्तमं यश इत्यथ परिक्रामतस्तुभ्यमग्रे पर्यवहं सूर्यां वहतु ना सह ॥ पुनः पतिभ्यो जाया-
न्दाग्ने प्रजया सहेत्येवं द्विरपरं लाजादि चतुर्थꣳशूर्पकुष्ठया सर्वाँल्लाजानावपति भगाय स्वाहेति त्रिः परि-
णीतां प्राजापत्यꣳ हुत्वा ॥ ७ ॥ अथैनामुदीचीꣳ सप्त पदानि प्रक्रामयत्येकमिषे द्वे ऊर्ज्जे त्रीणि
रायस्पोषाय चत्वारि मायोभवाय पञ्च पशुभ्यः षडृतुभ्यः सखे सप्तपदा भव सा मामनुव्रता भव
विष्णुस्त्वानयत्विति सर्वत्रानुषजति निष्क्रमणप्रभृत्युदकुम्भꣳस्कन्धे कृत्वा दक्षिणतोऽग्नेर्वाग्यतः
स्थितो भवत्युत्तरत एकेषान्तत एनां मूर्धन्यभिषिञ्चत्यापः शिवाः शिवतमाः शान्ताः शान्ततमा-
स्तास्ते कृण्वन्तु भेषजमित्यापोहिष्ठेति च तिसृभिरथैनाꣳ सूर्यमुदीक्षयति तच्चक्षुरित्यथास्यै दक्षि-
णाꣳसमधिहृदयमालभते मम व्रते ते हृदयं दधामि मम चित्तमनुचित्तं तेऽअस्तु ॥ मम वाच-
मेकमना जुषस्व प्रजापतिष्ट्वा नियुनक्तु मह्यमित्यथैनामभिमन्त्रयते सुमङ्गलीरियं वधूरिमाꣳसमेत
पश्यत ॥ सौभाग्यमस्यै दत्त्वायाथास्तं विपरेतनेति तान्दृढपुरुष उन्मथ्य प्राग्वोदग्वानुगुप्त आगार-
आनडुहे रोहिते चर्मण्युपवेशयतीह गावो निषीदन्त्विहाश्वा इह पूरुषाः ॥ इहो सहस्रदक्षिणो

यज्ञ इह पूषा निषीदन्त्विति ग्रामवचनं च कुर्युर्विवाहश्मशानयोर्ग्रामं प्राविशनादिति वचनात्त-
स्मात्तयोर्ग्रामः प्रमाणमिति श्रुतेराचार्याय वरं ददाति गौर्ब्राह्मणस्य वरो ग्रामो राजन्यस्याश्वो
वैश्यस्याधिरथꣳशतं दुहितृमतेऽस्तमिते ध्रुवं दर्शयति ध्रुवमसि ध्रुवं त्वा पश्यामि ध्रुवैधिपोष्ये मयि
मह्यं त्वादात् ॥ बृहस्पतिर्मया पत्या प्रजावती सञ्जीव शरदः शतमिति सा यदि न पश्येत्पश्या-
मीत्येव ब्रूयात् त्रिरात्रमक्षारालवणाशिनौ स्यातामधः शय्याताꣳ संवत्सरं न मिथुनमुपेयातां
द्वादशरात्रꣳषड्रात्रं त्रिरात्रमन्ततः ॥ ८ ॥ उपयमनप्रभृत्यौपासनस्य परिचरणमस्तमितानुदित-
योर्दध्ना तण्डुलैरक्षतैर्वाग्नये स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति सायꣳसूर्याय स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति
प्रातः पुमाꣳसौ मित्रावरुणौ पुमाꣳसावश्विनावुभौ ॥ पुमानिन्द्रश्च सूर्यश्च पुमाꣳसंवर्ततां मयि
पुनः स्वाहेति पूर्वाङ्गर्भकामा ॥ ९ ॥ राज्ञोऽक्षभेदे नद्धविमोक्षे यानविपर्यासेऽन्यस्यां वा व्यापत्तौ ॥२१७॥
स्त्रियाश्चोद्वहने तमेवाग्निमुपसमाधायाऽऽज्यꣳसंस्कृत्येहरतिरिति जुहोति नानामन्त्राभ्यामन्ययानान-
मुपकल्प्य तत्रोपवेशयेद्राजानꣳस्त्रियं वा प्रतिक्षत्र इति यज्ञान्तेनात्वाहार्षमिति चैतया धुर्यो दक्षिणा

प्रायश्चित्तिस्ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ १० ॥ चतुर्थ्यामपररात्रेऽभ्यन्तरतोऽग्निमुपसमाधाय दक्षिणतो ब्रह्माणमुपवेश्योत्तरत उदपात्रं प्रतिष्ठाप्य स्थालीपाकꣳश्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोत्यग्ने प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै पतिघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा ॥ वायो प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै प्रजाघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा ॥ सूर्य प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै पशुघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा ॥ चन्द्र प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै गृहघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा ॥ गन्धर्व प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै यशोघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहेति । स्थालीपाकस्य जुहोति प्रजापतये स्वाहेति हुत्वा हुत्वैतासामाहुतीनामुदपात्रे सꣳस्रवान्समवनीय तत एनां मूर्द्धन्यभिषिञ्चति या ते पतिघ्नी प्रजाघ्नी पशुघ्नी गृहघ्नी
ं.अ.७६ यशोघ्नी निन्दिता तनूर्जारघ्नीं तत एनां करोमि सा जीर्य त्वं मया सहासावित्यथैनाꣳस्थालीपाकं

प्राशयति प्राणैस्ते प्राणान्सन्दधाम्यस्थिभिरस्थीनि मांसैर्मांसानि त्वचा त्वचमिति तस्मादेवं विच्छ्रोत्रियस्य दारेण नोपहासमिच्छेदुत ह्येवंवित्परो भवति तामुदुह्य यथर्तुप्रवेशनं यथा कामी वा काममाविजनितोः सम्भवामेति वचनादथास्यै दक्षिणाꣳसमधिहृदयमालभते यत्ते सुशीमे हृदयं दिवि चन्द्रमसि श्रितम् ॥ वेदाहं तन्मां तद्विद्यात्पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतꣳ श्रृणुयाम शरदः शतमित्येवमत ऊर्ध्वम् ॥११॥ पक्षादिषु स्थालीपाकꣳ श्रपयित्वा दर्शपूर्णमासदेवताभ्यो हुत्वा जुहोति ब्रह्मणे प्रजापतये विश्वेभ्यो देवेभ्यो द्यावापृथिवीभ्यामिति विश्वेभ्यो देवेभ्यो बलिहरणं भूतगृह्येभ्य आकाशाय च वैश्वदेवस्याग्नौ जुहोत्यग्नये स्वाहा प्रजापतये स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहाग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति प्राशनान्ते बाह्यतः स्त्रीबलिꣳ हरति नमः स्त्रियै नमः पुꣳसे वयसेऽवयसे नमः शुक्लाय कृष्णदन्ताय पापिनां पतये नमो ये मे प्रजामुपलोभयन्ति ग्रामे वसन्त उत वारण्ये तेभ्यो नमोऽस्तु बलिमेभ्यो हरामि स्वस्ति मेऽस्तु प्रजां मे ददत्विति शेषमद्भिः प्रप्लाव्य ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥१२॥ अथ गर्भाधानꣳ स्त्रियाः पुष्पवत्याश्चतुरहादूर्ध्वꣳ स्नात्वा विरजायास्तस्मिन्नेव

दिवा आदित्यङ्गर्भमित्यादित्यमवेक्षते गृहे वा स्नापयित्वा तामभिगच्छेदिति श्रुतेस्तस्मिन्प्रजायाः सम्भवकाले निशायां कुर्याद्यदि दिवा मैथुनं व्रजेत्क्लीबा अल्पवीर्या अल्पायुषाश्च प्रसूयन्ते तस्मा-देतद्वर्जयेत्प्रजाकामो गृही श्रुतिस्मृतिविरोधाभ्यां दक्षिणेन पाणिनोरू प्रसार्य प्रजास्थानमभि-मृशति पूषा भगꣳ सविता मे ददातु रुद्रः कल्पयति ललामगुं विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि पिꣳशतु ॥ आसिञ्चतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते ॥ गर्भं धेहि सिनीवालि गर्भं धेहि पृथुष्टुके ॥ गर्भं ते अश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्त्रजाविति सꣳसृजेथास्तेजो वैश्वानरो दद्याद् ब्रह्माण-मामन्त्रयते ब्रह्मा गर्भं दधात्विति प्राङ्मुख उदङ्मुखो वोपविष्टो मन्यते रेतो मूत्रमिति चैके श्रावणं कुर्यात् ॥ १३ ॥ अथर्तुमतीं जायामधिगच्छेत्पिण्डपितृयज्ञेन यजेत मध्यमपिण्डं पत्नी प्राश्नाति पुत्रकामा तत एतामाहुतिं जुहोत्याधत्त पितर इत्यलङ्कारमवजिघ्रत्यायन्तु न इति जपत्येवमथर्त्तुमतीं जायाहृदयमालभ्य पूर्ववत्सव्येन पाणिनोपस्थमभिमृशति भगप्प्रणेतरिति प्रागुतेदानीमिति रेतो-मूत्रमिति सन्धत्ते गायत्रेणेति प्रतिमन्त्रं मन्थयति पुत्रकामोऽभिगच्छेन्नित्यम् ॥ १४ ॥ सा यदि गर्भं

न दधीत सिंह्याः श्वेतपुष्प्या उपोष्य पुष्येण मूलमुत्थाप्य चतुर्थेऽहनि स्नातायां निशायामुदपेषं पिष्ट्वा दक्षिणस्यां नासिकायामासिञ्चतीयमोषधी त्रायमाणा सहमाना सरस्वती ॥ अस्या अहं बृहत्याः पुत्रः पितुरिव नाम जग्रभमिति ॥ १५ ॥ अथ पुंसवनं पुरा स्पन्दत इति मासे द्वितीये तृतीये वा यदहः पुंसा नक्षत्रेण चन्द्रमा युज्येत तदहरुपवास्याऽऽप्लाव्याहते वाससी परिधाप्य न्यग्रोधावरोहाञ्छुङ्गाँश्च निशायामुदपेषं पिष्ट्वा पूर्ववदासेचनꣳ हिरण्यगर्भोऽद्भ्यः सम्भृत इत्येताभ्याङ्कुशकण्टकꣳ सोमाꣳशुं चैके कूर्मपित्तं चोपस्थे कृत्वा स यदि कामयेत वीर्यवान्स्यादिति विकृत्यैनमभिमन्त्रयते सुपर्णोसीति प्राग्विष्णुक्रमेभ्यः ॥१६॥ अथ सीमन्तोन्नयनम् ॥ पुंसवनवत् प्रथमगर्भे मासे षष्ठेऽष्टमे वा तिलमुद्गमिश्रꣳस्थालीपाकꣳ श्रपयित्वा प्रजापतेर्हुत्वा पश्चादग्नेर्भद्रपीठ उपविष्टायां युग्मेन सटालुग्रप्सेनौदुम्बरेण त्रिभिश्च दर्भपिञ्जुलैस्त्रेण्या शलल्या वीरतरशङ्कुना पूर्णचात्रेण च सीमन्तमूर्द्ध्वं विनयति भूर्भुवःस्वरिति प्रतिमहाव्याहृतिभिर्वा त्रिवृतमाबध्नात्ययमूर्जावतो वृक्ष उर्ज्जीव फलिनी भवेत्यथाऽऽह वीणागाथिनौ राजानꣳसङ्गायेतां यो वाऽप्यन्यो वीरतर इति

नियुक्तामप्येके गाथामुपोदाहरन्ति सोम एव नो राजेमा मानुषीः प्रजाः ॥ अविमुक्तचक्र आसी-
रँस्तीरे तुभ्यमसाविति यां नदीमुपावसिता भवति तस्या नाम गृह्णाति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥१७॥
सोष्यन्तीमद्भिरभ्युक्षत्येजतु दशमास्य इति प्राग्यस्यैत इत्यथावरावपतनमवैतु प्रश्निशेवलꣳशुने
जराय्वत्तवे नैव माꣳसेन पीवरीं न कस्मिँश्चनायतनमवजरायुपद्यतामिति जातस्य कुमारस्याच्छि-
न्नायान्नाड्यां मेधाजननाऽऽयुष्ये करोत्यनामिकया सुवर्णान्तर्हितया मधुघृते प्राशयति घृतं वा
भूस्त्वयि दधामि भुवस्त्वयि दधामि स्वस्त्वयि दधामि भूर्भुवःस्वः सर्वं त्वयि दधामीत्यथास्याऽऽयुष्यं
करोति नाभ्यां दक्षिणे वा कर्णे जपत्यग्निरायुष्मान्स वनस्पतीभिरायुष्माँस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं
करोमि सोम आयुष्मान्सौषधीभिरायुष्माँस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि ब्रह्माऽऽयुष्मत्तद्ब्राह्मणै-
रायुष्मत्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि देवा आयुष्मन्तस्तेऽमृतेनाऽऽयुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽ-
युष्मन्तं करोमि ऋषय आयुष्मन्तस्ते व्रतैरायुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि पितर आयु-
ष्मन्तस्ते स्वधाभिरायुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि यज्ञ आयुष्मान्स दक्षिणाभिरायुष्माँ-

स्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि समुद्र आयुष्मान्स स्रवन्तीभिरायुष्माँस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि त्रिस्त्रिर्त्र्यायुषमिति च स यदि कामयेत सर्वमायुरियादिति वात्सप्रेणैनमभिमृशेद्दिवस्परीत्येतस्यानुवाकस्योत्तमामृचं परिशिनष्टि प्रतिदिशं पञ्च ब्राह्मणानवस्थाप्य ब्रूयादिममनुप्राणितेति पूर्वो ब्रूयात्प्राणेति व्यानेति दक्षिणोऽपानेत्यपर उदानेत्युत्तरः समानेति पञ्चम उपरिष्टादवेक्षमाणो ब्रूयात्स्वयं वा कुर्यादनुपरिक्राममविद्यमानेषु स यस्मिन्देशे जातो भवति तमभिमन्त्रयते वेद ते भूमि हृदयं दिवि चन्द्रमसि श्रितम् ॥ वेदाहं तन्मां तद्विद्यात्पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतꣳश्रृणुयाम शरदः शतमित्यथैनमभिमृशत्यश्मा भव परशुर्भव हिरण्यमश्रुतं भव ॥ आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतमित्यथास्य मातरमभिमन्त्रयत इडासि मैत्रावरुणी वीरे वीरमजीजनथाः ॥ सा त्वं वीरवती भव याऽस्मान्वीरवतोऽकरदित्यथास्यै दक्षिणꣳस्तनं प्रक्षाल्य प्रयच्छतीमꣳस्तनमिति यस्ते स्तन इत्युत्तरमेताभ्यामुदपात्रꣳशिरस्तो निदधात्यापो देवेषु जाग्रथ यथा देवेषु जाग्रथ॥ एवमस्याꣳ सूतिकाया सपुत्रिकायां जाग्रथ इति द्वारदेशे सूतिकाग्निमुपसमाधायोत्थाना-

त्सन्धिवेलयोः फलीकरणमिश्रान्सर्षपानग्नावावपति शण्डामर्का उपवीरः शौण्डिकेय उलूखलः ॥ मलिम्लुचो द्रोणासश्च्यवनो नश्यतादितः स्वाहा ॥ आलिखन्ननिमिषः किंवदन्त उपश्रुतिर्हर्यक्षः कुम्भी शत्रुः पात्रपाणिर्नृमणिर्हन्त्रीमुखः सर्षपारुणश्च्यवनो नश्यतादितः स्वाहेति यदि कुमार उपद्रवेज्जालेन प्रच्छाद्योत्तरीयेण वा पिताङ्क आधाय जपति कूर्कुरः सुकूर्कुरः कूर्कुरो बालबन्धनः ॥ चेच्चेच्छुनक सृज नमस्ते अस्तु सीसरो लपेतापह्वर तत्सत्यम् ॥ यत्ते देवा वरमददुः स त्वं कुमारमेव वा वृणीथाः ॥ चेच्चेच्छुनक सृज नमस्ते अस्तु सीसरो लपेतापह्वर तत्सत्यम् ॥ यत्ते सरमा माता सीसरः पिता श्यामशबलौ भ्रातरौ ॥ चेच्चेच्छुनक सृज नमस्ते अस्तु सीसरो लपेतापह्वरेत्यभिमृशति न नामयति न रुदति न हृष्यति न ग्लायति यत्र वयं वदामो यत्र चाभिमृशामसीति ॥ १८ ॥ अथातो यमलजनने प्रायश्चित्तं व्याख्यास्यामो यस्य भार्या गौर्दासी महिषी वडवा वा विकृतं प्रसवे प्रायश्चित्ती भवेत्पूर्णे दशाहे चतुर्णां क्षीरवृक्षाणां काषायमुपसंहरेत् प्लक्षवटौदुम्बराश्वत्थशमीदेवदारुगौरसर्षपास्तेषामपो हिरण्यदूर्वाङ्कुराम्रपल्लवैरष्टौ कलशान्प्र-

मधुयष्टिका चक्राङ्किता मयूरशिखा काकजङ्घा कुमारीद्वयं जीवन्त्यपामार्गभृङ्गारकलक्ष्मणाः
सुलक्ष्मणा जाती व्याघ्रपत्रश्चक्रमर्दकः सिद्धेश्वरोऽश्वत्थोदुम्बरपालाशप्लक्षवटार्कदूर्वारोहितक-
शमीशतावरीत्येवमादिमूलशतं पूरयित्वा तस्मिन्निषिद्धानि मूलानि वक्ष्यामि बैल्वधवनिम्ब-
कदम्बराजवृक्षोक्षशालाप्रयालुदधिकपित्थकोविदारश्लेष्मान्तकबिभीतकशाल्मलीररलुसर्वकण्टकि-
वर्जं तत्राभिषेकं कुर्यात्पितुः शिशोर्जनन्या देवस्य त्वेत्यौदुम्बर्यात्सन्दीमुदग्ग्रामास्तृणाति तत्रासी-
नान्सम्पातेनाभिषिञ्चति शिरसोऽध्यनुलोमꣳशिरो मे श्रीर्यश इति यथालिङ्गमङ्गानि सम्मृशति
स्नानादूर्ध्वं नैर्ऋतं पायसꣳ श्रपयित्वा काश्मर्यमयꣳ स्रुक्स्रुवं प्रतप्य सम्मृज्यान्वारब्ध आघारा-
वाज्यभागौ हुत्वाऽसुन्वन्तमिति चतस्रः स्थालीपाकेन जुहुयात्पञ्चदशाऽऽज्याहुतीश्चतुर्गृहीतेन
जुहोति कृणुष्व पाज इति पञ्च मा नस्तोक इति द्वे या ते रुद्र शिवा तनूरिति षडग्नी रक्षाꣳसि ॥२२२॥
सधेति शुक्रज्योतिरमर्त्यः शुचिः पावक ईड्य इति त्वन्नः सोम विश्वतो रक्षा राजन्नघायतो न
रिष्ये त्वावतः सखेति स्विष्टकृदादि प्राशनान्ते कृष्णा गौः कृष्णाश्च तिला हेममयमूलꣳसप्त-

धान्यसञ्युक्तमाचार्याय वरं दद्यात्कृष्णोऽनड्वान्ब्रह्मणे दद्यान्नक्षत्रसूचकेभ्यो वासो दद्यादन्येभ्यो ब्राह्मणेभ्यः सुवर्णं दद्यात्कृसरापायसेन ब्राह्मणान्भोजयेत्सार्पदैवते गण्डजात एष एव विधिः कात्यायनेनोक्तः कात्यायनेनोक्तः ॥ २१ ॥ दशम्यामुत्थाप्य ब्राह्मणान्भोजयित्वा पिता नाम करोति द्व्यक्षरं चतुरक्षरं वा घोषवदाद्यन्तरन्तःस्थं दीर्घाभिनिष्ठानं कृतं कुर्यान्न तद्धितमयुजाक्षरमाकारान्तꣳ स्त्रियै तद्धितꣳशर्म ब्राह्मणस्य वर्म क्षत्रियस्य गुप्तेति वैश्यस्य चतुर्थे मासि निष्क्रमणिका सूर्यमुदीक्षयति तच्चक्षुरिति ॥ २२ ॥ प्रोष्येत्य गृहानुपतिष्ठते पूर्ववत्पुत्रं दृष्ट्वा जपत्यङ्गादङ्गात्सम्भवसि हृदयादधिजायसे ॥ आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतमित्यथास्य मूर्द्धानमवजिघ्रति प्रजापतेष्ट्वाहिंकारेणावजिघ्रामि सहस्रायुषाऽसौ जीव शरदः शतमिति गवां त्वा हिंकारेणेति च त्रिर्दक्षिणेऽस्य कर्णे जपत्यस्मे प्रयन्धि मघवन्नृजीषिन्निन्द्ररायो विश्ववारस्य भूरेः ॥ अस्मे शतꣳशरदो जीवसेऽधा अस्मे वीराञ्छश्वत इन्द्रशिप्रिन्नितीन्द्र श्रेष्ठानि द्रविणानि धेहि चित्तिं दक्षस्य सुभगत्वमस्मे ॥ पोषꣳरयीणामरिष्टिं तनूनाꣳ स्वात्मानं वाचः सुदिन त्वमह्वा-

मिति सव्ये स्त्रियै तु मूर्द्धानमेवावजिघ्रति तूष्णीम् ॥ २३ ॥ षष्ठे मासेऽन्नप्राशनꣳ स्थालीपाकꣳ श्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति देवीं वाचमजनयन्त देवास्तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति ॥ सा नो मन्द्रेषमूर्जन्दुहाना धेनुर्वागस्मानुपसुष्टुतैतु स्वाहेति वाजो नो अद्येति च द्वितीयाꣳ स्थालीपाकस्य जुहोति प्राणेनान्नमशीय स्वाहाऽपानेन गन्धानशीय स्वाहा चक्षुषा रूपाण्यशीय स्वाहा श्रोत्रेण यशोऽशीय स्वाहेति प्राशनान्ते सर्वान्रसान्सर्वमन्नमेकत उद्धृत्याथैनं प्राशयेत्तूष्णीꣳहन्तेति वा हन्तकारं मनुष्या इति श्रुतेर्भारद्वाज्या माꣳसेन वाक्प्रसारकामस्य कपिञ्जलमाꣳसेनान्नाद्यकामस्य मत्स्यैर्जवनकामस्य कृकषाया आयुष्कामस्याऽऽट्या ब्रह्मवर्चसकामस्य सर्वैः सर्वकामस्यान्नपर्याय वा ततो ब्राह्मणभोजनमन्नपर्याय वा ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ २४ ॥

इति पारस्करगृह्यसूत्रे प्रथमं काण्डं समाप्तम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीयं काण्डम् ।

सांवत्सरिकस्य चूडाकरणं तृतीये वाऽप्रतिहते षोडशवर्षस्य केशान्तो यथामङ्गलं वा सर्वेषां ब्राह्मणान्भोजयित्वा माता कुमारमादायाप्लाव्याहते वाससी परिधाप्याङ्क आधाय पश्चादग्नेरुपविशत्यन्वारब्ध आज्याहुतीर्हुत्वा प्राशनान्ते शीतास्वप्सूष्णा आसिञ्चत्युष्णेन वाय उदकेनेह्यदिते केशान्वपेति केशश्मश्रुवति च केशान्तेऽथात्र नवनीतपिण्डं घृतपिण्डं दध्नो वा प्रास्यति तत आदाय दक्षिणं गोदानमुन्दति सवित्रा प्रसूता दैव्या आप उन्दन्तु ते तनूम् ॥ दीर्घायुत्वाय वर्चस इति त्र्येण्या शलल्या विनीय त्रीणि कुशतरुणान्यन्तर्दधात्योषध इति शिवो नामेति लोहक्षुरमादाय निवर्त्तयामीति प्रवपति, येनावपत्सविता क्षुरेण सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान् ॥ तेन ब्रह्माणो वपतेदमस्याऽऽयुष्यं जरदष्टिर्यथासदिति सकेशानि प्रच्छिद्यानडुहे गोमयपिण्डे प्रास्यत्युत्तरतो ध्रियमाण एवं
ं.अ.७७ द्विरपरं तूष्णीमितरयोश्चोन्दनाद्यथ पश्चात् त्र्यायुषमित्यथोत्तरतो येन भूरिश्चरा दिवं ज्योक् च

पश्चाद्धि सूर्षम् ॥ तेन ते वपामि ब्रह्मणा जीवातवे जीवनाय सुश्लोक्याय स्वस्तय इति त्रिः क्षुरेण शिरः प्रदक्षिणं परिहरति समुखं केशान्ते यत्क्षुरेण मज्जयता सुपेशसा वप्त्वा वाऽऽवपति केशान्छिन्धि शिरो माऽस्याऽऽयुः प्रमोषीर्मुखमिति च केशान्ते ताभिरद्भिः शिरः समुद्य नापिताय क्षुरं प्रयच्छ-त्यक्षण्वं[१] परिवपेति यथामङ्गलं केशशेषकरणमनुगुप्तमेतꣳसकेशं गोमयपिण्डं निधाय गोष्ठे पल्वल उदकान्ते वाऽऽचार्याय वरं ददाति गां केशान्ते संवत्सरं ब्रह्मचर्यमवपनं च केशान्ते द्वादशरात्रꣳ षड्रात्रं त्रिरात्रमन्ततः ॥ १ ॥ (अथ कर्णवेधो वर्षे तृतीये पञ्चमे वा पुष्येन्दुचित्राहरिरेवतीषु पूर्वाह्णे कुमारस्य मधुरं दत्त्वा प्राङ्मुखायोपविष्टाय दक्षिणं कर्णमभिमन्त्रयते भद्रंकर्णेभिरिति सव्यं वक्ष्यन्तीवेदिति चाथ भिन्द्यात्ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ २ ॥) अष्टवर्षं ब्राह्मणमुपनयेद्गर्भाष्टमे वैकादशवर्षꣳराजन्यं द्वादशवर्षं वैश्यं यथामङ्गलं वा सर्वेषां ब्राह्मणान्भोजयेत्तं च पर्युप्तशिरस-मलङ्कृतमानयन्ति पश्चादग्नेरवस्थाप्य ब्रह्मचर्यमागामिति वाचयति ब्रह्मचार्यसानीति चाथैनं वासः

१ वप्त्रेति जयरामः । वप्त्वा (मुण्डयित्वा) इति गदाधरः ।

परिधापयति येनेन्द्राय बृहस्पतिर्वासः पर्यदधादमृतम् ॥ तेन त्वा परिदधाम्यायुषे दीर्घायुत्वाय बलाय वर्चस इति मेखलां बध्नीत इयं दुरुक्तं परिबाधमाना वर्णं पवित्रं पुनती म आगात् ॥ प्राणापानाभ्यां बलमादधाना स्वसा देवी सुभगा मेखलेयमिति युवा सुवासाः परिवीत आगात्स उ श्रेयान्भवति जायमानः ॥ तन्धीरासः कवय उन्नयन्ति स्वाध्यो मनसा देवयन्त इति वा तूष्णीं वात्र यज्ञोपवीतपरिधानम् ॥ (यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात् ॥ आयुष्यमग्र्यं प्रतिमुञ्च शुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः ॥ यज्ञोपवीतमसि यज्ञस्य त्वा यज्ञोपवीतेनो-पनह्याम्मीत्यथाजिनं प्रयच्छति मित्रस्य चक्षुर्द्धरुणं बलीयस्तेजो यशस्वि स्थविरꣳसमिद्धम् ॥ अनाहनस्यं वसनं जरिष्णुः परीदं वाज्यजिनं दधेऽहमिति तूष्णीं वा) दण्डं प्रयच्छति तं प्रति-गृह्णाति यो मे दण्डः परापतद्वैहायसोऽधिभूम्याम् ॥ तमहं पुनरादद आयुषे ब्रह्मणे ब्रह्मवर्चसायेति दीक्षावदेके दीर्घसत्रमुपैतीति वचनादथास्याद्भिरञ्जलिनाऽञ्जलिं पूरयत्यापोहिष्ठेति तिसृभिरथैनꣳ-सूर्यमुदीक्षयति तच्चक्षुरित्यथास्य दक्षिणाꣳसमधि हृदयमालभते मम व्रते ते हृदयं दधामि

मम चित्तमनु चित्तं ते अस्तु ॥ मम वाचमेकमना जुषस्व बृहस्पतिष्ट्वा नियुनक्तु मह्यमि-
त्यथास्य दक्षिणꣳहस्तं गृहीत्वाऽऽह को नामासीत्यसावहं भो ३ इति प्रत्याहाथैनमाह कस्य
ब्रह्मचार्यसीति भवत इत्युच्यमान इन्द्रस्य ब्रह्मचार्यस्यग्निराचार्यस्तवाहमाचार्यस्तवासावित्यथैनं
भूतेभ्यः परिददाति प्रजापतये त्वा परिददामि देवाय त्वा सवित्रे परिददाम्यद्भ्यस्त्वौषधीभ्यः
परिददामि द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिददामि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः परिददामि सर्वेभ्यस्त्वा
भूतेभ्यः परिददाम्यरिष्ट्या इति ॥ ३ ॥ प्रदक्षिणमग्निं परीत्योपविशत्यन्वारब्ध आज्याहुतीर्हुत्वा
प्राशनान्तेऽथैनꣳसꣳशास्ति ब्रह्मचार्यस्यपोऽशान कर्म कुरु मा दिवा सुषुप्था वाचं यच्छ समिध-
माधेह्यपोऽशानेत्यथास्मै सावित्रीमन्वाहोत्तरतोऽग्नेः प्रत्यङ्मुखायोपविष्टायोपसन्नाय समीक्षमाणाय
समीक्षिताय दक्षिणतस्तिष्ठत आसीनाय वैके पच्छोर्द्धर्चशः सर्वां च तृतीयेन सहानुवर्तयन्संवत्सरे
षण्मास्ये चतुर्विंꣳशत्यहे द्वादशाहे षडहे त्र्यहे वा सद्यस्त्वेव गायत्रीं ब्राह्मणायानुब्रूयादाग्नेयो वै
ब्राह्मण इति श्रुतेस्त्रिष्टुभꣳराजन्यस्य जगतीं वैश्यस्य सर्वेषां वा गायत्रीम् ॥ ४ ॥ अत्र समिदाधानं

पाणिनाऽग्निं परिसमूहत्यग्ने सुश्रवः सुश्रवसं मा कुरु यथा त्वमग्ने सुश्रवः सुश्रवा अस्येवं माꣳ सुश्रवः सौश्रवसं कुरु ॥ यथा त्वमग्ने देवानां यज्ञस्य निधिपा अस्येवमहं मनुष्याणां वेदस्य निधिपो भूयासमिति प्रदक्षिणमग्निं पर्युक्ष्योत्तिष्ठन्त्समिधमादधात्यग्नये समिधमहार्षं[2] बृहते जातवेदसे ॥ यथा त्वमग्ने समिधा समिध्यस एवमहमायुषा मेधया वर्चसा प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन समिन्धे जीवपुत्रो ममाऽऽचार्यो मेधाव्यहमसान्यनिराकरिष्णुर्यशस्वी तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यन्नादो भूयासꣳस्वाहेत्येवं द्वितीयां तथा तृतीयामेषा त इति वा समुच्चयो वा पूर्ववत्परिसमूहनपर्युक्षणे पाणी प्रतप्य मुखं विमृष्टे तनूपा अग्नेऽसि तन्वं मे पाह्यायुर्दा अग्नेस्यायुर्मे देहि वर्चोदा अग्नेऽसि वर्चो मे देहि ॥ अग्ने यन्मे तन्वा ऊनं तन्म आपृण ॥ मेधां मे देवः सविता आदधातु मेधां मे देवी सरस्वती आदधातु ॥ मेधामश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्रजाविति। (अङ्गान्यालभ्य जपत्यङ्गानि च म आप्यायन्तां वाक्प्राणश्चक्षुः श्रोत्रं यशो बलमिति त्र्यायुषाणि करोति भस्मना ललाटे ग्रीवायां दक्षिणेꣳसे

---

१ पर्युक्ष्योत्थायेति बहूनां पाठः सम्मतः । २ माहार्यमित्यपि पाठो दृश्यते ।

हृदि च त्र्यायुषमिति प्रतिमन्त्रम्) ॥ ५ ॥ अत्र भिक्षाचर्यचरणम् । भवत्पूर्वां ब्राह्मणो भिक्षेत भवन्मध्याᳬराजन्यो भवदन्त्यां वैश्यस्तिस्रोऽप्रत्याख्यायिन्यः षड् द्वादशापरिमिता वा मातरं प्रथमामेक आचार्याय भैक्षं निवेदयित्वा वाग्यतोऽहःशेषं तिष्ठेदित्येकेऽहिᳬसन्नरण्यात्समिधमाहृत्य तस्मिन्नग्नौ पूर्ववदाधाय वाचं विसृजतेऽधःशाय्यक्षारालवणाशी स्याद्दण्डधारणमग्निपरिचरणं गुरुशुश्रूषा भिक्षाचर्या मधुमाᳬसमज्जनोपर्यासनस्त्रीगमनानृतादत्ताऽऽदानानि वर्जयेदष्टाचत्वारिᳬशद्वर्षाणि वेदब्रह्मचर्यं चरेद्द्वादश द्वादश वा प्रतिवेदं यावद्ग्रहणं वा वासाᳬसि शाणक्षौमाविकान्यैणेयमजिनमुत्तरीयं ब्राह्मणस्य रौरवᳬ राजन्यस्याऽऽजं गव्यं वा वैश्यस्य सर्वेषां वा गव्यमसति प्रधानत्वान्मौञ्जी रशना ब्राह्मणस्य धनुर्ज्या राजन्यस्य मौर्वी वैश्यस्य मुञ्जाभावे कुशाश्मन्तकबल्वजानां पालाशो ब्राह्मणस्य दण्डो बैल्वो राजन्यस्यौदुम्बरो वैश्यस्य केशसम्मितो ब्राह्मणस्य ललाटसम्मितः क्षत्रियस्य घ्राणसम्मितो वैश्यस्य सर्वे वा सर्वेषामाचार्येणाऽऽहुत उत्थाय प्रतिशृणुयाच्छयानं चेदासीन आसीनं चेत्तिष्ठᳬस्तिष्ठन्तं चेदभिक्रामन्नभिक्रामन्तं चेदभिधावन्स एवं वर्तमानोऽमुत्राद्य वसत्यमुत्राद्य वस-

तीति तस्य स्नातकस्य कीर्तिर्भवति त्रयः स्नातका भवन्ति विद्यास्नातको व्रतस्नातको विद्याव्रतस्नातक इति समाप्य वेदमसमाप्य व्रतं यः समावर्त्तते स विद्यास्नातकः समाप्य व्रतमसमाप्य वेदं यः समावर्त्तते स व्रतस्नातक उभयꣳ समाप्य यः समावर्त्तते स विद्याव्रतस्नातक इत्याषोडशाद्वर्षाद्ब्राह्मणस्य[1]नतीतः कालो भवत्याद्वाविꣳशाद्राजन्यस्याचतुर्विꣳशाद्वैश्यस्यात ऊर्ध्वं पतितसावित्रीका भवन्ति नैनानुपनयेयुर्नाध्यापयेयुर्न याजयेयुर्न चैभिर्व्यवहरेयुः कालातिक्रमे नियतवत्त्रिपुरुषं पतितसावित्रीकाणामपत्ये संस्कारो नाध्यापनं च तेषाꣳ संस्कारेप्सुर्व्रात्यस्तोमेनेष्ट्वा काममधीयीरन्व्यवहार्या भवन्तीति वचनात् ॥ ६ ॥ सूत्रस्यार्द्धः ॥ खण्डानि ॥ ३० ॥ अथोपनीतो ब्राह्मणस्त्रिशिखः शिखी जटिलो मुण्डो वाऽक्षारालवणाशी स्यात्सावित्रꣳ षड्रात्रं त्रिरात्रꣳ सद्यःकालं वा चरेत्तदेव व्रतमुदीक्ष्य दण्डमपो निधाय मेखलां यज्ञोपवीतं चाप्स्वन्तरिति प्रत्यृचं नमो वरुणायेति त्रिमधुरं दत्त्वा ततोऽस्याऽऽग्नेयं प्रथमं वेदव्रतमादिशेद्ब्राह्मणक्षत्रियविशां पञ्च सांवत्सरिकाणि

---

१ अनतीतः काल इति हरिहरगदाधरजयरामाः । नातीतः काल इति कर्कः ।

वेदव्रतानि भवन्त्याग्नेयꣳशुक्रियमौपनिषदꣳ शौलभं गोदानमिति पञ्च सांवत्सरिकाणि वेदव्रतानि चरित्वा स्नात्वोपव्रतं चरेत्रिष्ववगुण्ठनꣳ शुक्रियादिषु शुक्रियꣳ शुक्रभिः श्रावयेदौपनिषदमौपनिषद्भिः शौलभꣳ शौलभिनीभिरथवा विद्यमान आब्रह्मन्नुदीरतामानो भद्रा आशुः शिशान इमानुकमिति च वेदशिरसाऽवगुण्ठयेदवगुण्ठनीं त्रिवलिं पञ्चवलिं वा नाभिदेशात्प्रच्छाद्य वाग्यतोऽरण्येऽधः शयीत ग्रामे गोष्ठे देवतायतने वा व्युष्टायामवगुण्ठनीमरण्ये विसृजेदृश्मसस्योदुत्त्यं चित्रन्देवानामित्युदितेऽर्के जपति वर्षति द्यौः शान्तिरिति शान्तिं करोति शान्तिभाजनं गुरवे दद्यादेवमेवावगुण्ठनीं च गोदाने गोमिथुनं तस्माद्गोदानमिति तस्माद्गोदानमिति ॥ ७ ॥ वेदꣳसमाप्य स्नायाद्ब्रह्मचर्यं वाऽष्टाचत्वारिꣳशकं द्वादशकेऽप्येके गुरुणाऽनुज्ञातो विधिर्विधेयस्तर्कश्च वेदः षडङ्गमेके न कल्पमात्रे कामं तु याज्ञिकस्योपसङ्गृह्य गुरुꣳ समिधोऽभ्याधाय परिश्रितस्योत्तरतः कुशेषु प्रागग्रेषु पुरस्तात्स्थित्वाऽष्टानामुदकुम्भानां येऽप्स्वन्तरग्नयः प्रविष्टा गोह्य उपगोह्यो मयूषो मनोहास्खलो विरुजस्तनूदूषुरिन्द्रियहा तान्विजहामि यो रोचनस्तमिह गृह्णामीत्येकस्मादपो

गृहीत्वा तेनाभिषिञ्चते तेन मामभिषिञ्चामि श्रियै यशसे ब्रह्मणे ब्रह्मवर्चसायेति येन श्रियमकृणुतां येनावमृशताᳪंसुरां येनाक्ष्यावभ्यषिञ्चतां यद्वा तदश्विना यश इत्यापोहिष्ठेति च प्रत्यृचं त्रिभिस्तूष्णीमितरैरुदुत्तममितिमेखलामुन्मुच्य दण्डं निधाय वासोऽन्यत्परिधायाऽऽदित्यमुपतिष्ठत उद्यन्भ्राजभृष्णुरिन्द्रो मरुद्भिरस्थात्प्रातर्यावभिरस्थाद्दशसनिरसि दशसनिं मा कुर्वाविदन्मागमयोद्यन्भ्राजभृष्णुरिन्द्रो मरुद्भिरस्थाद्दिवा यावभिरस्थाच्छतसनिरसि शतसनिं मा कुर्वाविदन्मागमयोद्यन्भ्राजभृष्णुरिन्द्रो मरुद्भिरस्थात्सायं यावभिरस्थात्सहस्रसनिरसि सहस्रसनिं मा कुर्वाविदन्मा गमयेति दधि तिलान्वा प्राश्य जटालोमनखान्[1] संᳪहृत्यौदुम्बरे दन्तान्धावेताऽन्नाद्याय व्यूहध्वᳪंसोमो राजाऽयमागमत् ॥ स मे मुखं प्रमार्क्ष्यते यशसा च भगेन चेत्युत्साद्य पुनः स्नात्वाऽनुलेपनं नासिकयोर्मुखस्य चोपगृह्णीते प्राणापानौ मे तर्पय[2] चक्षुर्मे तर्पय श्रोत्रं मे तर्पयेति पितरः शुन्धध्वमिति पाण्योरवनेजनं दक्षिणानिषिच्यानुलिप्य जपेत्सुचक्षा अहमक्षीभ्यां भूयास-

---

१ "नखानि" इत्यपि पाठः । २ समानव्यानौ मे तर्पय इति पाठः ॥

छ्सुवर्चा मुखेन ॥ सुश्रुत्कर्णाभ्यां भूयासमित्यहतं वासो धौतं वाऽमौत्रेणाच्छादयीत परिधास्यै यशो धास्यै दीर्घायुत्वाय जरदष्टिरस्मि ॥ शतं च जीवामि शरदः पुरूची रायस्पोषमभिसंव्ययिष्य इत्यथोत्तरीयं यशसा मा द्यावापृथिवी यशसेन्द्राबृहस्पती ॥ यशो भगश्च मा विन्दद्यशो मा प्रतिपद्यतामित्येकं चेत् पूर्वस्योत्तरवर्गेण प्रच्छादयीत सुमनसः प्रतिगृह्णाति या आहरज्जमदग्निः श्रद्धायै कामायेन्द्रियाय ता अहं प्रतिगृह्णामि यशसा च भगेन चेत्यथावबध्नीते यद्यशोऽप्सरसामिन्द्रश्चकार विपुलं पृथु ॥ तेन सङ्ग्रथिताः सुमनस आबध्नामि यशो मयीत्युष्णीषेण शिरो वेष्टयते युवा सुवासा इत्यलङ्करणमसि भूयोऽलङ्करणं भूयादिति कर्णवेष्टकौ वृत्रस्येत्यपङ्क्तेऽक्षिणी रोचिष्णुरसीत्यात्मानमादर्शे प्रेक्षते छत्रं प्रतिगृह्णाति बृहस्पतेश्छदिरसि पाप्मनो मामन्तर्द्धेहि तेजसो यशसो मामन्तर्द्धेहीति प्रतिष्ठेस्थो विश्वतो मा पातमित्युपानहौ प्रतिमुञ्चते विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यस्परिपाहि सर्वत इति वैणवं दण्डमादत्ते दन्तप्रक्षालनादीनि नित्यमपि वासश्छत्रोपानहश्चापूर्वाणि चेन्मन्त्रः ॥ ८ ॥ स्नातस्य यमान्वक्ष्यामः । कामादितरो नृत्यगीतवादित्राणि न कुर्यान्न च गच्छे-

त्कामं तु गीतं गायति वैव गीते वा रमत इति श्रुतेर्ह्यपरं क्षेमे नक्तं ग्रामान्तरं न गच्छेन्न च धावेदुदपानावेक्षणवृक्षारोहणफलप्रपतनसन्धिसर्पणविवृतस्नानविषमलङ्घनशुष्कवदनसन्ध्याऽऽदि- त्यप्रेक्षणभैक्षणानि न कुर्यान्न ह वै स्नात्वा भिक्षेतापह वै स्नात्वा भिक्षां जयतीति श्रुतेर्वर्षत्यप्रावृतो- व्रजेदयं मे वज्रः पाप्मानमपहनदित्यप्स्वात्मानं नावेक्षेताजातलोम्नीं विपुꣳसीꣳषण्ढं च नोपहसेन्न गच्छेद्गर्भिणीं विजन्येति ब्रूयात्सकुलमिति नकुलं भगालमिति कपालं मणिधनुरितीन्द्रधनुर्गां धयन्तीं परस्मै नाचक्षीतोर्वरायामनन्तर्हितायां भूमावुत्सर्पंस्तिष्ठन्न मूत्रपुरीषे कुर्यात्स्वयं प्रशीर्णेन काष्ठेन गुदं प्रमृजीत विकृतं वासो नाच्छादयीत दृढव्रतो वधत्रः स्यात्सर्वत आत्मानं गोपायेत् सर्वेषां मित्रमिव ॥ (शुक्रियमध्येष्यमाणः पाठः) ॥९॥ तिस्रो रात्रीर्व्रतं चरेदमाꣳसाश्यमृण्मयपायी स्त्री- शूद्रशवकृष्णशकुनिशूनां च दर्शनमसम्भाषणं च तैः शवशूद्रसूतकान्नानि च नाद्यान्मूत्रपुरीषे ष्ठीवनं चातपे न कुर्यात्सूर्याच्चात्मानं नान्तर्दधीत तप्तेनोदकार्थान्कुर्वीताऽवज्योत्य रात्रौ भोजनꣳसत्यवद- नमेव वा दीक्षितोऽप्यातपादीनि कुर्यात्प्रवर्ग्यवाँश्चेत् ॥ १० ॥ इति षोडशकर्म समाप्तम् ॥ अथातः

पञ्च महायज्ञा वैश्वदेवादन्नात्पर्युक्ष्य स्वाहाकारैर्जुहुयाद्ब्रह्मणे प्रजापतये गृह्याभ्यः कश्यपायानुमत-
य इति भूतगृह्येभ्यो मणिके त्रीन् पर्जन्यायाद्भ्यः पृथिव्यै धात्रे विधात्रे च द्वार्ययोः प्रतिदिशं
वायवे दिशां च मध्ये त्रीन्ब्राह्मणेऽन्तरिक्षाय सूर्याय विश्वेभ्यो देवेभ्यो विश्वेभ्यश्च भूतेभ्यस्ते-
षामुत्तरत उषसे भूतानां च पतये परं पितृभ्यः स्वधा नम इति दक्षिणतः पात्रं निर्णिज्योत्तरा-
परस्यां दिशि निनयेद्यक्ष्मैतत्त इत्युद्धृत्याग्रं ब्राह्मणायावनेज्य दद्याद्धन्तत इति यथार्हं भिक्षुकान-
तिथींश्च सम्भजेरन् बालज्येष्ठा गृह्या यथार्हमश्नीयुः पश्चाद्गृहपतिः पत्नी च पूर्वो वा गृहपतिः तस्मादु
स्वादि(द्वि)ष्टं गृहपतिः पूर्वोऽतिथिभ्योऽश्नीयादिति श्रुतेरहरहः स्वाहा कुर्यादन्नाभावे केनचिदा-
काष्ठाद्देवेभ्यः पितृभ्यो मनुष्येभ्यश्चोदपात्रात् ॥११॥ अथातो धर्मजिज्ञासा। केशान्तादूर्ध्वमपत्नीक
उत्सन्नाग्निरनग्निको वा प्रवासी ब्रह्मचारी चान्वग्निरिति ग्रामाग्निमाहृत्य पृष्ठो दिवीत्यधिष्ठाप्य
त्रिभिश्च सावित्रैः प्रज्वाल्य ताꣳसवितुस्तत्सवितुर्विश्वानि देवसवितरिति पूर्ववदक्षतैर्हुत्वा पाकं ॥२२९॥
पचेत्तत्र वैश्वदेवं ब्रह्मणे प्रजापतये गृह्याभ्यः कश्यपायानुमतये विश्वेभ्यो देवेभ्योऽग्नये स्विष्टकृतऽ-

इत्युपस्पृश्य पूर्ववद्बलिकर्मैवं कृते न वृथा पाको भवति न वृथा पाकं पचेन्न वृथापाकमश्नीयादत्र पिण्डपितृयज्ञः पश्चाद्याग्रायणानि कुर्यात् ॥ १२ ॥ अथातोऽध्यायोपाकर्मौषधीनां प्रादुर्भावे श्रवणेन श्रावण्यां पौर्णमास्याꣳ श्रावणस्य पञ्चमीꣳ हस्तेन वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति पृथिव्या अग्नय इत्यृग्वेदेऽन्तरिक्षाय वायव इति यजुर्वेदे दिवे सूर्यायेति सामवेदे दिग्भ्यश्चन्द्रमस इत्यथर्ववेदे ब्रह्मणे छन्दोभ्यश्चेति सर्वत्र प्रजापतये देवेभ्य ऋषिभ्यः श्रद्धायै मेधायै सदसस्पतयेऽनुमतय इति चैतदेव व्रतादेशनविसर्गेषु सदसस्पतिमित्यक्षतधानास्त्रिः सर्वेऽनुपठेयुर्हुत्वा हुत्वौदुम्बर्यस्तिस्रस्तिस्रः समिध आदध्युरार्द्राः सपलाशा घृताक्ताः सावित्र्या ब्रह्मचारिणश्च पूर्वकल्पेन शन्नो भवन्त्वित्यक्षतधाना अखादन्तः प्राश्नीयुर्दधिक्राव्ण्ण इति दधि भक्षयेयुः स यावन्तं गणमिच्छेत्तावतस्तिलानाकर्षफलकेन जुहुयात्सावित्र्या शुक्रज्योतिरित्यनुवाकेन वा प्राशनान्ते प्रत्यङ्मुखेभ्य उपविष्टेभ्य ॐकारमुक्त्वा त्रिश्च सावित्रीमध्यायादीन्प्रब्रूयादृषिमुखानि बह्वृचानां पर्वाणि छन्दोगानाꣳसूक्तान्यथर्वणानाꣳ
सं. ७८ सर्वे जपन्ति सह नोऽस्तु सह नोऽवतु सह न इदं वीर्यवदस्तु ब्रह्म ॥ इन्द्रस्तद्वेद येन यथा न

विद्विषामह इति त्रिरात्रं नाधीयीरँल्लोमनखानामनिकृन्तनमेके प्रागुत्सर्गात् ॥ १३ ॥ वातेऽमावास्यायामिति सर्वानध्यायः ॥ श्राद्धाशने चोल्कावस्फूर्ज्जद्भूमिचलनाग्न्युत्पातेष्वृतुसन्धिषु चाकालमुत्सृष्टेष्वभ्रदर्शने सर्वरूपे च त्रिरात्रं त्रिसन्ध्यं वा भुक्त्वाऽऽर्द्रपाणिरुदके महानिशायाᳪसन्धिवेलयोरन्तःशवे ग्रामे ग्रामान्तर्दिवाकीर्त्ये धावतोऽभिशस्तपतितदर्शनाश्चर्याभ्युदयेषु च तत्कालं नीहारे वादित्रशब्द आर्त्तस्वने ग्रामान्ते श्मशाने श्वगर्दभोलूकशृगालसामशब्देषु शिष्टाचरिते च तत्कालं गुरौ प्रेतेऽपोऽभ्यवेयाद्दशरात्रं चोपरमेत्ससतानूनप्त्रिणि सब्रह्मचारिणि च त्रिरात्रमेकरात्रमसब्रह्मचारिण्यर्द्धषष्ठान्मासानधीत्योत्सृजेयुरर्द्धसप्तमासान्वाऽथेमामृचं जपन्त्युभा कवी युवा यो नो धर्मः परापतत् ॥ परिसङ्ख्यस्य धर्मिणो विसङ्ख्यानि विसृजामह इति त्रिरात्रᳪसहोष्य विप्रतिष्ठेरन् ॥ १४ ॥ पौषस्य रोहिण्यां मध्यमायां वाऽष्टकायामध्यायानुत्सृजेयुरुदकान्तं गत्वाऽद्भिर्देवाँश्छन्दाᳪसि वेदानृषीन्पुराणाचार्यान् गन्धर्वानितराचार्यान्त्संवत्सरं च सावयवं पितृनाचार्यान्स्वाँश्च तर्पयेयुः सावित्रीं

१ दिवाकीर्तिरिति कर्कसम्मतः पाठः ।

चतुरनुद्रुत्य विरता स्म इति प्रब्रूयुः क्षपणं प्रवचनं च पूर्ववत् ॥ १५ ॥ पुण्याहे लाङ्गलयोजनं ज्येष्ठया वेन्द्रदैवत्यमिन्द्रं पर्जन्यमश्विनौ मरुत उद्लाकाश्यपꣳ स्वातिकारीꣳ सीतामनुमतिं च दध्ना तण्डुलैर्गन्धैरक्षतैरिष्ट्वाऽनडुहौ मधुघृते प्राशयेत्सीरा युञ्जन्तीति योजयेच्छुनꣳसुफाला इति कृषेत् फालं वा लभेत न वाऽभ्युपदेशाद्वपनाषङ्गाच्चाग्र्यमभिषिच्याकृष्टं तदा कृषेयुः स्थालीपाकस्य पूर्ववद्देवता यजेदुभयोर्व्रीहियवयोः प्रवपन्सीतायज्ञे च ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥१६॥ (अथातो वापी-कूपतडागारामदेवतायतनानां प्रतिष्ठापनं व्याख्यास्यामस्तत्रोदगयन आपूर्यमाणपक्षे पुण्याहे तिथि-वारनक्षत्रकरणे च गुणान्विते तत्र वारुणं यवमयं चरुꣳ श्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति त्वन्नोऽअग्ने स त्वन्नोऽअग्नऽइमम्मे वरुण तत्त्वा यामि ये ते शतमयाश्चाग्नऽउदुत्तममुरुꣳहि राजा वरुणस्योत्तम्भनमग्नेरनीकमिति दशर्चꣳ हुत्वा स्थालीपाकस्य जुहोत्यग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा वरुणाय स्वाहा यज्ञाय स्वाहोग्राय स्वाहा भीमाय स्वाहा शतक्रतवे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहा स्वर्गाय स्वाहेति

---

१ पुष्करिण्याम्.

षथोक्तꣳ स्विष्टकृत्प्राशनान्ते जलचराणि क्षिप्त्वाऽलङ्कृत्य गां तारयित्वा पुरुषसूक्तं जपन्नाचार्याय वरं दत्त्वा कर्णवेष्टकौ वासाꣳसि धेनुर्दक्षिणा । ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥) ॥ १७ ॥ अथातः श्रवणाकर्म श्रावण्यां पौर्णमास्याꣳस्थालीपाकꣳ श्रपयित्वाऽक्षतधानाश्चैककपालं पुरोडाशं धानानां भूयसीः पिष्ट्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुती जुहोत्यपश्वेतपदा जहि पूर्वेण चापरेण च ॥ सप्त च वारुणीरिमाः प्रजाः सर्वाश्च राजबान्धवैः स्वाहा ॥ न वै श्वेतस्याध्याचारेऽहिर्ददर्श कश्चन ॥ श्वेताय वैदर्व्याय नमः स्वाहेति स्थालीपाकस्य जुहोति विष्णवे श्रवणाय श्रावण्यै पौर्णमास्यै वर्षाभ्यश्चेति धानावन्तमिति धानानां घृताक्तान्सक्तून्सर्पेभ्यो जुहोत्याग्नेयपाण्डुपार्थिवानाꣳसर्पाणामधिपतये स्वाहा श्वेतवायवान्तरिक्षाणाꣳ सर्पाणामधिपतये स्वाहाऽभिभूःसौर्यदिव्यानाꣳ सर्पाणामधिपतये स्वाहेति सर्वहुतमेककपालं ध्रुवाय भौमाय स्वाहेति प्राशनान्ते सक्तूनामेकदेशꣳशूर्पे न्युप्योपनिष्क्रम्य बहिःशालायाः स्थण्डिलमुपलिप्योल्कायां ध्रियमाणायां माऽन्तरागमतेत्युक्त्वा वाग्यतः सर्पानवनेजयत्याग्नेयपाण्डुपार्थिवानाꣳसर्पाणामधिपतेऽवनेनिक्ष्व श्वेतवायवान्तरिक्षाणाꣳसर्पाणामधिपतेऽवनेनिक्ष्वाभिभूःसौर्यदिव्या-

नाꣳ सर्पाणामधिपतेऽवनेनिक्ष्वेति यथावनिक्तं दर्व्योपघातꣳ सक्तून्सर्पेभ्यो बलिꣳ हरत्याग्नेयपाण्डु-पार्थिवानाꣳ सर्पाणामधिपत एष ते बलिः श्वेतवायवान्तरिक्षाणाꣳ सर्पाणामधिपत एष ते बलि-रभिभूःसौर्यदिव्यानाꣳसर्पाणामधिपत एष ते बलिरित्यवनेज्य पूर्ववत्कङ्कतैः प्रलिखत्याग्नेयपाण्डु-पार्थिवानाꣳ सर्पाणामधिपते प्रलिखस्व श्वेतवायवान्तरिक्षाणाꣳ सर्पाणामधिपते प्रलिखस्वाभिभूः-सौर्यदिव्यानाꣳसर्पाणामधिपते प्रलिखस्वेत्यञ्जनानुलेपनꣳस्त्रजश्चाञ्जस्वानुलिम्पस्व स्त्रजोऽपि नह्यस्वेति सक्तुशेषꣳस्थण्डिले न्युप्योदपात्रेणोपनिनीयोपतिष्ठते नमोऽस्तु सर्प्पेभ्य इति तिसृभिः स यावत्का-मयेत न सर्पा अभ्युपेयुरिति तावत्सन्ततयोदधारया निवेशनं त्रिः परिषिञ्चन्परीयादपश्वेतपदा जहीति द्वाभ्यां दर्वीं शूर्पञ्च प्रक्षाल्य प्रतप्य प्रयच्छति द्वारदेशे मार्जयन्त आपोहिष्ठेति तिसृभि-रनुगुप्तमेतꣳसक्तुशेषं निधाय ततोऽस्तमितेऽस्तमितेऽग्निं परिचर्य दर्व्योपघातꣳसक्तून्सर्पेभ्यो बलिꣳ हरेदाग्रहायण्यास्तꣳ हरन्तन्नान्तरेण गच्छेयुर्दर्व्याचमनं प्रक्षाल्य निदधाति धानाः प्राश्नन्त्यसꣳ

---

१ स्थालीपाकस्य जुहोतीन्द्राय स्वाहेति वैदिकपाठः ॥

स्यूतास्ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ १८ ॥ प्रौष्ठपद्यामिन्द्रयज्ञः । पायसमैन्द्रꣳश्रपयित्वाऽपूपाँश्चापूपैस्तीर्त्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोतीन्द्रायेन्द्राण्या अजायैकपदेऽहिर्बुध्न्याय प्रौष्ठपदाभ्यश्चेति प्राशनान्ते मरुद्भ्यो बलिꣳ हरत्यहुतादो मरुत इति श्रुतेराश्वत्थेषु पलाशेषु मरुतोऽश्वत्थे तस्थुरिति वचनाच्छुक्रज्योतिरिति प्रतिमन्त्रं विमुखेन च मनसा नामान्येषामेतानीति श्रुतेरिन्द्रं दैवीरिति जपति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ १९ ॥ आश्वयुज्यां पृषातकाः पायसमैन्द्रꣳ श्रपयित्वा दधिमधुघृतमिश्रं जुहोतीन्द्रायेन्द्राण्या अश्विभ्यामाश्वयुज्यै पौर्णमास्यै शरदे चेति प्राशनान्ते दधिपृषातकमञ्जलिना जुहोत्यूनं मे पूर्यतां पूर्णं मे मा व्यगात्स्वाहेति दधिमधुघृतमिश्रममात्या अवेक्षन्त आयात्विन्द्र इत्यनुवाकेन मातृभिर्वत्सान्सꣳसृज्य ताꣳरात्रिमाग्रहायणीं च ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ २० ॥ अथ सीतायज्ञो व्रीहियवाणां यत्र यत्र यजेत तन्मयꣳ स्थालीपाकꣳ श्रपयेत्कामादीजानोऽन्यत्रापि व्रीहियवयोरेवान्यतरꣳस्थालीपाकꣳश्रपयेन्न पूर्वचोदितत्वात्सन्देहोऽसम्भवाद्विनिवृत्तिः क्षेत्रस्य पुरस्तादुत्तरतो वा शुचौ देशे कृष्टे फलानुपरोधेन ग्रामे वोभयसम्प्रयोगाद-

विरोधाद्यत्र श्रपयिष्यन्नुपलिप्त उद्धतावोक्षितेऽग्निमुपसमाधाय तन्मिश्रैर्दर्भैस्तीर्त्वाऽऽज्यभागा-
विष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति पृथिवी द्यौः प्रदिशो दिशो यस्मै द्युभिरावृताः । तमिहेन्द्रमुपह्वये शिवा
नः सन्तु हेतयः स्वाहा । यन्मे किञ्चिदुपेप्सितमस्मिन्कर्मणि वृत्रहन् ॥ तन्मे सर्वꣳ समृध्यतां
जीवतः शरदः शतꣳ स्वाहा ॥ सम्पत्तिर्भूतिर्भूमिर्वृष्टिर्ज्यैष्ठ्यꣳ श्रैष्ठ्यꣳ श्रीः प्रजामिहावतु स्वाहा ॥
यस्या भावे वैदिकलौकिकानां भूतिर्भवति कर्मणाम् ॥ इन्द्रपत्नीमुपह्वये सीताꣳ सा मे त्वनपायिनी
भूयात्कर्मणि कर्मणि स्वाहा ॥ अश्वावती गोमती सूनृतावती बिभर्ति या प्राणभृतो अतन्द्रिता ॥
खलमालिनीमुर्वरामस्मिन्कर्मण्युपह्वये ध्रुवाꣳ सा मे त्वनपायिनी भूयात्स्वाहेति स्थालीपाकस्य
जुहोति सीतायै यजायै शमायै भूत्या इति मन्त्रवत्प्रदानमेकेषाꣳ स्वाहाकारप्रदाना इति श्रुते-
र्विनिवृत्तिः स्तरणशेषकुशेषु सीतागोप्तृभ्यो बलिꣳ हरति पुरस्ताद्ये त आसते सुधन्वानो निष-
ङ्गिणः ॥ ते त्वापुरस्ताद्गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो नम एषां करोम्यहं बलिमेभ्यो हरामीम-
मित्यथ दक्षिणतो निमिषा वर्मिण आसते ॥ ते त्वा दक्षिणतो गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो

नम एषां करोम्यहं बलिमेभ्यो हरामीममित्यथ पश्चादाभुवः प्रभुवो भूतिर्भूमिः पार्ष्णिः शुनङ्कुरिः ॥ ते त्वा पश्चाद्गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो नम एषां करोम्यहं बलिमेभ्यो हरामीममित्यथोत्तरतो भीमा वायुः समाजवे ॥ ते त्वोत्तरतः क्षेत्रे खले गृहेऽध्वनि गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो नम एषां करोम्यहं बलिमेभ्यो हरामीममिति प्रकृतादन्यस्मादाज्यशेषेण च पूर्ववद्बलिकर्म स्त्रियश्चोपयजेरन्नाचरितत्वात्सꣳस्थिते कर्मणि ब्राह्मणान्भोजयेत् सꣳस्थिते कर्मणि ब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ २१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

इति पारस्करगृह्यसूत्रे द्वितीयकाण्डं समाप्तम् ॥

अथ तृतीयं काण्डम् ।

अनाहिताग्नेर्नवप्राशनन्नवꣳस्थालीपाकꣳश्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति शतायुधाय शतवीर्याय शतोतये अभिमातिषाहे ॥ शतं यो नः शरदोऽजीजानिन्द्रो नेषदति दुरितानि विश्वा स्वाहा । ये चत्वारः पथयो देवयाना अन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति ॥ तेषां यो ऽज्यानिमजीजिमावहात्तस्मै नो देवाः परिधत्तेह सर्वे स्वाहेति । स्थालीपाकस्याऽऽग्रयणदेवताभ्यो हुत्वा जुहोति स्विष्टकृते च स्विष्टमग्ने अभितत्पृणीहि विश्वाँश्च देवः पृतना अविष्यत् । सुगन्नु पन्थां प्रदिशन्न एहि ज्योतिष्मध्ये ह्यजरन्न आयुः स्वाहेति । अथ प्राश्नात्यग्निः प्रथमः प्राश्नातु स हि वेद यथा हविः । शिवा अस्मभ्यमोषधीः कृणोतु विश्वचर्षणिर्भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवास्त्वयावशेन समशीमहि त्वा । स नो मयोभूः पितो आविशस्व शं तोकाय तनुवे स्योन ईत्यन्नपतीयया वाथ यवानामेत-

१ अन्नपतिशब्दो विद्यते यस्यां सा अन्नपतीया तया अन्नपतीयया अत्र छप्रत्ययः ।

मुत्यं मधुना सञ्युतं यवꣳसरस्वत्या अधिवनाय चक्रुषुः ॥ इन्द्र आसीत्सीरपतिः शतक्रतुः कीनाशा
आसन्मरुतः सुदानव इति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ १ ॥ मार्गशीर्ष्यां पौर्णमास्यामाग्रहायणीकर्म
स्थालीपाकꣳ श्रपयित्वा श्रवणवदाज्याहुतीर्हुत्वाऽपरा जुहोति यां जनाः प्रतिनन्दन्ति रात्रीन्धेनु-
मिवायतीम् ॥ संवत्सरस्य या पत्नी सा नो अस्तु सुमङ्गली स्वाहा ॥ संवत्सरस्य प्रतिमा या
ताꣳ रात्रिमुपास्महे ॥ प्रजाꣳ सुवीर्यां कृत्वा दीर्घमायुर्व्यश्नवै स्वाहा ॥ संवत्सराय परिवत्सरायेदा-
वत्सरायेद्वत्सराय वत्सराय कृणुते बृहन्नमः ॥ तेषां वयꣳसुमतौ यज्ञियानां ज्योग्जीता अहताः
स्याम स्वाहा ग्रीष्मो हेमन्त उत नो वसन्तः शिवा वर्षा अभया शरन्नः । तेषामृतूनाꣳ शत-
शारदानां निवात एषामभये वसेम स्वाहेति स्थालीपाकस्य जुहोति सोमाय मृगशिरसे मार्गशीर्ष्यै
पौर्णमास्यै हेमन्ताय चेति प्राशनान्ते सक्तुशेषꣳशूर्पे न्युप्योपनिष्क्रमणप्रभृत्यामार्जनान्मार्जनान्त ॥२३४॥
उत्सृष्टो बलिरित्याह पश्चादग्नेः स्वस्तरमास्तीर्याहतं च वास आप्लुता अहतवाससः प्रत्यवरोहन्ति
दक्षिणतः स्वामी जायोत्तरा यथाकनिष्ठमुत्तरतो दक्षिणतो ब्रह्माणमुपवेश्योत्तरत उदपात्रꣳशमी-

शाखसीतालोष्ठाश्मनो निधायाग्निमीक्षमाणो जपत्ययमग्निर्वीरतमोऽयं भगवत्तमः सहस्रसातमः ॥ सुवीर्योऽयं श्रैष्ठ्ये दधातु नाविति पश्चादग्नेः प्राञ्चमञ्जलिं करोति दैवीं नावमिति तिसृभिः स्वस्तरमारोहन्ति ब्रह्माणमामन्त्रयते ब्रह्मन्प्रत्यवरोहामेति ब्रह्मानुज्ञाताः प्रत्यवरोहन्त्यायुः कीर्त्तिर्यशो बलमन्नाद्यं प्रजामित्युपेता जपन्ति सुहेमन्तः सुवसन्तः सुग्रीष्मः प्रतिधीयतान्नः ॥ शिवा नो वर्षाः सन्तु शरदः सन्तु नः शिवा इति स्योना पृथवि नो भवेति दक्षिणपार्श्वैः प्राक्शिरसः संविशन्त्युपोदुतिष्ठन्त्युदायुषा स्वायुषोत्पर्जन्यस्य वृष्ट्या पृथिव्याः सप्तधामभिरित्येवं द्विरपरं ब्रह्मानुज्ञाता अधःशयीरँश्चतुरो मासान्यथेष्टं वा ॥ २ ॥ ऊर्ध्वमाग्रहायण्यास्तिस्रोऽष्टका ऐन्द्री वैश्वदेवी प्राजापत्या पित्र्येत्यपूपमाꣳसशाकैर्यथासङ्ख्यं प्रथमाऽष्टका पक्षाष्टम्याꣳस्थालीपाकꣳश्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति त्रिꣳशत्स्वसार उपयन्ति निष्कृतꣳसमानं केतुं प्रतिमुञ्चमानाः ॥ ऋतूँस्तन्वते कवयः प्रजानतीर्मध्ये छन्दसः परियन्ति भास्वतीः स्वाहा ॥ ज्योतिष्मती प्रतिमुञ्चते नभो रात्री देवी सूर्यस्य व्रतानि ॥ विपश्यन्ति पशवो जायमाना नानारूपामातुरस्या उपस्थे स्वाहा ॥ एकाऽष्टका तपसा

तप्यमाना जजान गर्भं महिमानमिन्द्रम् ॥ तेन दस्यून्व्यसहन्त देवा हन्ताऽसुराणामभवच्छ-
चीभिः स्वाहा ॥ अनानुजामनुजां मामकर्त्त सत्यं वदन्त्यन्विच्छ एतत् ॥ भूयासमस्य सुमतौ यथा
यूयमन्या वो अन्यामति मा प्रयुक्त स्वाहा ॥ अभून्मम सुमतौ विश्ववेदा आष्ट प्रतिष्ठामविदद्धि
गाधम् ॥ भूयासमस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वो अन्यामति मा प्रयुक्त स्वाहा ॥ पञ्च व्युष्टीरनु पञ्च-
दोहा गां पञ्चनाम्नी मृतवोऽनु पञ्च ॥ पञ्च दिशः पञ्चदशेन क्लृप्ताः समानमूर्ध्नीरधिलोकमेकꣳ-
स्वाहा ॥ ऋतस्य गर्भः प्रथमा व्यूषिष्यपामेका महिमानं बिभर्ति । सूर्यस्यैका चरति निष्कृतेषु
धर्मस्यैका सवितैकान्नियच्छतु स्वाहा । या प्रथमा व्यौच्छत्सा धेनुरभवद्यमे ॥ सा नः पयस्वती धुक्ष्वो-
त्तरामुत्तराꣳ समाꣳ स्वाहा ॥ शुक्रऋषभा नभसा ज्योतिषाऽगाद्विश्वरूपा शबली अग्निकेतुः ॥
समानमर्थꣳ स्वपस्यमाना बिभ्रती जरामजर उष आगाः स्वाहा ॥ ऋतूनां पत्नी प्रथमेयमागादह्नां
नेत्री जनित्री प्रजानाम् ॥ एका सती बहुधोषो व्योच्छत्सा जीर्णा त्वं जरयसि सर्वमन्यत्स्वाहेति ।
स्थालीपाकस्य जुहोति शान्ता पृथिवी शिवमन्तरिक्षꣳशन्नो द्यौरभयं कृणोतु ॥ शन्नोऽदिशः प्रदिश

आदिशो नोऽहोरात्रे कृणुतं दीर्घमायुर्व्यश्नवै स्वाहा ॥ आपो मरीचीः परिपान्तु सर्वतो धाता समुद्रो अपहन्तु पापम् । भूतं भविष्यदकृन्तद्विश्वमस्तु मे ब्रह्माभिगुप्तः सुरक्षितः स्याᳪंस्वाहा ॥ विश्वे आदित्या वसवश्च देवा रुद्रा गोप्तारो मरुतश्च सन्तु ॥ ऊर्जं प्रजाममृतन्दीर्घमायुः प्रजापतिर्मयि परमेष्ठी दधातु नः स्वाहेति च । अष्टकायै स्वाहेति मध्यमा गवा तस्यै वपां जुहोति वह वपां जातवेदः पितृभ्य इति श्वोऽन्वष्टकासु सर्वासां पार्श्वसक्थिसव्याभ्यां परिवृते पिण्डपितृयज्ञवत्स्त्रीभ्यश्चोपसेचनञ्च कर्षूषु सुरया तर्पणेन चाञ्जनानुलेपनᳪंस्रजश्चाचार्यायान्तेवासिभ्यश्चानपत्येभ्य इच्छन् मध्या वर्षे च तुरीया शाकाष्टका ॥ ३ ॥ अथातः शालाकर्म पुण्याहे शालां कारयेत्तस्या अवटमभिजुहोत्यच्युताय भौमाय स्वाहेति स्तम्भमुच्छ्रयतीमामुच्छ्रयामि भुवनस्य नाभिं वसोर्धारां प्रतरणीं वसूनाम् ॥ इहैव ध्रुवान्निमिनोमि शालां क्षेमे तिष्ठतु घृतमुक्षमाणा ॥ अश्वावती गोमती सूनृतावत्युच्छ्रयस्व महते सौभगाय ॥ आ त्वा शिशुराक्रन्दत्वा गावो धेनवो वाश्यमानाः ॥ आ
७९ त्वा कुमारस्तरुण आवत्सो जगदैः सह ॥ आ त्वा परिस्रुतः कुम्भ आदध्नः कलशैरुप क्षेमस्य

पत्नी बृहती सुवासा रयिन्नो धेहि सुभगे सुवीर्यम् ॥ अश्वावद्गोमदूर्जस्वत्पर्णं वनस्पतेरिव ॥ अभि-
नः पूर्य्यताꣳरयिरिदमनुश्रेयो वसान इति चतुरः प्रपद्यतेऽभ्यन्तरतोऽग्निमुपसमाधाय दक्षिणतो
ब्रह्माणमुपवेश्योत्तरत उदपात्रं प्रतिष्ठाप्य स्थालीपाकꣳश्रपयित्वा निष्क्रम्य द्वारसमीपे स्थित्वा
ब्रह्माणमामन्त्रयते ब्रह्मन्प्रविशामीति ब्रह्मानुज्ञातः प्रविशत्यृ(चं)तं प्रपद्ये शिवं प्रपद्य इत्याज्यꣳ-
सँस्कृत्येहरतिरित्याज्याहुतीर्हुत्वाऽपरा जुहोति वास्तोष्पते प्रतिजानीह्यस्मान्स्वावेशो अनमीवो
भवा नः ॥ यत्त्वेमहे प्रति तन्नो जुषस्व शन्नो भव द्विपदे शञ्चतुष्पदे स्वाहा ॥ १ ॥ वास्तोष्पते
प्रतरणो न एधि गयस्फानो गोभिरश्वेभिरिन्दो ॥ अजरासस्ते सख्ये स्याम पितेव पुत्रान्प्रति तन्नो
जुषस्व शन्नो भव द्विपदे शञ्चतुष्पदे स्वाहा ॥२॥ वास्तोष्पते शग्मया सꣳसदा ते सक्षीमहि रण्वया
गातुमत्या ॥ पाहि क्षेम उत योगे वरन्नो यूयम्पात स्वस्तिभिः सदा नः स्वाहा ॥ ३ ॥ अमीवहा
वास्तोष्पते विश्वा रूपाण्याविशन् ॥ सखा सुशेव एधि नः स्वाहेति स्थालीपाकस्य जुहोत्यग्निमिन्द्रं
बृहस्पतिं विश्वान्देवानुपह्वये ॥ सरस्वतीं च वाजीं च वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा ॥ सर्पदेव-

जनान्सर्वान् हिमवन्तꣳसुदर्शनम्। वसूँश्च रुद्रानादित्यानीशानं जगदैः सह ॥ एतान्सर्वान्प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा ॥ पूर्वाह्णमपराह्णञ्चोभौ मध्यन्दिना सह ॥ प्रदोषमर्द्धरात्रं च व्युष्टां देवीं महापथाम् ॥ एतान्सर्वान्प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा। कर्तारं च विकर्तारं विश्वकर्माणमोषधींश्च वनस्पतीन् ॥ एतान्सर्वान्प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा ॥ धातारं च विधातारं निधीनां च पतिꣳसह ॥ एतान्सर्वान्प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा ॥ स्योनꣳ शिवमिदं वास्तु दत्तं ब्रह्मप्रजापती ॥ सर्वाश्च देवताः स्वाहेति प्राशनान्ते काꣳस्ये सम्भारानोप्यौदुम्बरपलाशानि ससुराणि शाड्वलं गोमयं दधि मधु घृतं कुशान्यवाँश्चासनोपस्थानेषु प्रोक्षेत्पूर्वे सन्धावभिमृशति श्रीश्च त्वा यशश्च पूर्वे सन्धौ गोपायेतामिति। दक्षिणे सन्धावभिमृशति यज्ञश्च त्वा दक्षिणा च दक्षिणे सन्धौ गोपायेतामिति पश्चिमे सन्धावभिमृशति ॥ अन्नं च त्वा ब्राह्मणश्च पश्चिमे सन्धौ गोपायेतामित्युत्तरे सन्धावभिमृशत्यूर्क्च त्वा सूनृता चोत्तरे सन्धौ गोपायेतामिति निष्क्रम्य दिश उपतिष्ठते केता च मा सुकेता च पुरस्ताद्गोपायेतामित्यग्निर्वै

केतादित्यः सुकेता तौ प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु तौ मा पुरस्ताद्गोपायेतामित्यथ दक्षिणतो गोपायमानं च मा रक्षमाणा च दक्षिणतो गोपायेतामित्यहर्वै गोपायमानᳲरात्री रक्षमाणा ते प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु ते मा दक्षिणतो गोपायेतामित्यथ पश्चाद्दीदिविश्च मा जागृविश्च पश्चाद्गोपायेतामित्यन्नं वै दीदिविः प्राणो जागृविस्तौ प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु तौ मा पश्चाद्गोपायेतामित्यथोत्तरतः स्वप्नश्च मानवद्राणश्चोत्तरतो गोपायेतामिति चन्द्रमा वा अस्वप्नो वायुरनवद्राणस्तौ प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु तौ मोत्तरतो गोपायेतामिति निष्ठितां प्रपद्यते धर्मस्थूणा राजᳲश्रीस्तूपमहोरात्रे द्वारफलके ॥ इन्द्रस्य गृहा वसुमन्तो वरूथिनस्तानहं प्रपद्ये सह प्रजया पशुभिः सह ॥ यन्मे किञ्चिदस्त्युपहूतः सर्वगणसखायसाधुसंवृतः । तां त्वा शालेरिष्टवीरा गृहान्नः सन्तु सर्वत इति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ ४ ॥ अथातो मणिकावधानमुत्तरपूर्वस्यां दिशि यूपवद्वटं खात्वा कुशानास्तीर्याक्षतानरिष्टकाँ(सुमनसः कपर्दिकान्)श्चान्यानि चाभिमङ्गलानि तस्मिन्मिनोति मणिकᳲ समुद्रोऽसीत्यप आसिञ्चत्यापो रेवतीः क्षयथा हि वस्वः क्रतुं च भद्रं बिभृथामृतं च ॥

रायश्च स्थ स्वपत्यस्य पत्नी सरस्वती तद्गृणते वयोऽधादित्यापोहिष्ठेति च तिसृभिस्ततो ब्राह्मण-भोजनम् ॥ ५ ॥ अथातः शीर्षरोगभेषजं पाणी प्रक्षाल्य भ्रुवौ विमार्ष्टि चक्षुर्भ्यां श्रोत्राभ्यां गोदानाच्छुबुकादधि । यक्ष्मꣳशीर्षण्यꣳरराटाद्विवृहामीममित्यर्द्धश्चेदवभेदकविरूपाक्ष श्वेतपक्ष महायशः । अथो चित्रपक्ष शिरो मास्याभिताप्सीदिति क्षेम्यो ह्येव भवति ॥ ६ ॥ उतूलपरिमेः हस्वपतो जीवविषाणे स्वं मूत्रमासिच्यापसल(मेव)वि त्रिः परिषिञ्चन्परीयात् परित्त्वा गिरेरहं परिमातुः परिस्वसुः परिपित्रोश्च भ्रात्रोश्च सख्येभ्यो विसृजाम्यहम् ॥ उतूल परिमीढोऽसि परिमीढः क्व गमिष्यसीति स यदि भ्रम्याद्दावाग्निमुपसमाधाय घृताक्तानि कुशेण्डानि जुहुयात्परित्वा ह्वलनो ह्वलनिर्वृत्तेन्द्रवीरुधः ॥ इन्द्रपाशेन सित्त्वा मह्यं मुक्त्वाऽथान्यमानये दिती क्षेम्यो ह्येव भवति ॥ ७ ॥ शूलगवः स्वर्ग्यः पशव्यः पुत्र्यो धन्यो यशस्य आयुष्य औपासनमरण्यꣳ हृत्वा वितानꣳसाधयित्वा रौद्रं पशुमालभेत साण्डं गौर्वा शब्दाद्वपाꣳश्रपयित्वा स्थालीपाक-मवदानानि च रुद्राय वपामन्तरिक्षाय वसाꣳस्थालीपाकमिश्राण्यवदानानि जुहोत्यग्नये रुद्राय

शर्वाय पशुपतय उग्रायाशनये भवाय महादेवायेशानायेति च वनस्पतिस्विष्टकृदन्ते ॥ दिग्व्याघारणं व्याघारणान्ते पत्नी सञ्याजयन्तीन्द्राण्यै रुद्राण्यै शर्वाण्यै भवान्या अग्निं गृहपतिमिति लोहितं पालाशेषु कूर्चेषु रुद्राय सेनाभ्यो बलिꣳ हरति यास्ते रुद्र पुरस्तात्सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्र दक्षिणतः सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्र पश्चात्सेनास्ताभ्य एष बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्रोत्तरतः सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्रोपरिष्टात्सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्राधस्तात्सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नम इत्यूवध्यँल्लोहितलिप्तमग्नौ प्रास्यत्यधो वा निखनत्यनुवातं पशुमवस्थाप्य रुद्रैरुपतिष्ठते प्रथमोत्तमाभ्यां वाऽनुवाकाभ्यां नैतस्य पशोर्ग्रामꣳहरत्येतेनैव गोयज्ञो व्याख्यातः पायसेनानर्थलुप्तस्तस्य तुल्यवया गौर्दक्षिणा ॥ ९ ॥ अथ वृषोत्सर्गो गोयज्ञेन व्याख्यातः कार्त्तिक्यां पौर्णमास्याꣳ रेवत्यां वाऽऽश्वयुजस्य मध्येगवाꣳसुसमिद्धमग्निं कृत्वाऽऽज्यꣳसंस्कृत्येहरतिरिति षट् जुहोति प्रतिमन्त्रं पूषा गा अन्वेतु नः पूषा रक्षत्वर्वतः ॥ पूषा वाजꣳसनोतु नः स्वाहेति

पौष्णस्य जुहोति रुद्रान् जपित्वैकवर्णं द्विवर्णं वा यो वा यूथं छादयति यं वा यूथं छादयेद्रोहितो वैव स्यात्सर्वाङ्गैरुपेतो जीववत्सायाः पयस्विन्याः पुत्रो यूथे च रूपस्वित्तमः स्यात्तमलङ्कृत्य यूथे मुख्याश्चतस्रो वत्सतर्यस्ताश्चालङ्कृत्य एतं युवानं पतिं वो ददामि तेन क्रीडन्तीश्चरथ प्रियेण ॥ मानः साप्तजनुषाऽसुभगा रायस्पोषेण समिषा मदेमेत्येतयैवोत्सृजेरन्नभ्यस्थमभिमन्त्रयते मयोभूरित्यनुवाकशेषेण (वामे चक्रं दक्षिणे त्रिशूलं) । सर्वासां पयसि पायसं श्रपयित्वा ब्राह्मणान्भोजयेत् पशुमप्येके कुर्वन्ति तस्य शूलगवेन कल्पो व्याख्यातः ॥ १० ॥ अथोदककर्माद्विवर्षे प्रेते मातापित्रोराशौचं शौचमेवेतरेषामेकरात्रं त्रिरात्रं वा शरीरमदग्ध्वा निखनन्त्यन्तःसूतके चेदोत्थानादाशौचं सूतकवन्नात्रोदककर्म द्विवर्षप्रभृति प्रेतमाश्मशानात्सर्वेऽनुगच्छेयुर्यमगाथां गायन्तो यमसूक्तं च जपन्त इत्येके यद्युपेतो भूमिजोषणादिसमानमाहिताग्नेरोदकान्तस्य गमनाच्छालाग्निना दहन्त्येनमाहितश्चेत्तूष्णीं ग्रामाग्निनेतरं सञ्युक्तं मैथुनं वो याचेरन्नुदकं करिष्यामह इति कुरुध्वं मा चैवं पुनरित्यशतवर्षे प्रेते कुरुध्वमित्येवेतरस्मिन् सर्वे ज्ञातयोऽपोऽभ्यवयन्त्यासप्तमात्पुरुषाद्-

शमाद्वा समानग्रामवासे यावत्सम्बन्धमनुस्मरेयुरेकवस्त्राः प्राचीनावीतिनः सव्यस्यानामिकयाऽपनो-
द्यापनः शोशुचदघमिति दक्षिणामुखा निमज्जन्ति प्रेतायोदकꣳ सकृत्प्रसिञ्चन्त्यञ्जलिनाऽसावेतत्त
उदकमित्युत्तीर्णाञ्छुचौ देशे शाड्वलवत्युपविष्टांस्तत्रैतानपवदेयुरनवेक्षमाणा ग्राममायान्ति रीती-
भूताः कनिष्ठपूर्वा निवेशनद्वारे पिचुमन्दपत्राणि विदश्याचम्योदकमग्निं गोरमयं गौरसर्षपाँस्तैल-
मालभ्याश्मानमाक्रम्य प्रविशन्ति त्रिरात्रं ब्रह्मचारिणोऽधःशायिनो न किञ्चन कर्म कुर्युर्न प्रकुर्वी-
रन् क्रीत्वा लब्ध्वा वा दिवैवान्नमश्नीयुरमाꣳसं प्रेताय पिण्डं दत्त्वाऽवनेजनप्रत्यवनेजनेषु नामग्राहं
मृन्मये हताꣳ रात्रीं क्षीरोदके विहायसि निदध्युः प्रेतायात्र स्नाहीति त्रिरात्रꣳशावमाशौचं दश-
रात्रमित्येके न स्वाध्यायमधीयीरन् नित्यानि निवर्तेरन्वैतानवर्जꣳ शालाग्नौ चैकेऽन्य एतानि कुर्युः
प्रेतस्पर्शिनो ग्रामन्न प्रविशेयुरानक्षत्रदर्शनाद्रात्रौ चेदादित्यस्य प्रवेशनादि समानमितरैः पक्षं द्वौ
वौऽऽशाचमाचार्ये चैवं मातामहयोश्च स्त्रीणां चाप्रत्तानां प्रत्तानामितरे कुर्वीरन् ताश्च तेषां प्रोषित-
श्चेत्प्रेयाञ्छ्रवणप्रभृति कृतोदकाः कालशेषमासीरनतीतश्चेदेकरात्रं त्रिरात्रं वाथ कामोदकान्यृत्वि-

श्वशुरसखिसम्बन्धिमातुलभागिनेयानां प्रत्तानां चैकादश्यामयुग्मान्ब्राह्मणान्भोजयित्वा माꣳस-
वत्प्रेतायोद्दिश्य गामप्येके घ्नन्ति पिण्डकरणे प्रथमः पितॄणां प्रेतः स्यात्पुत्रवाँश्चेन्निवर्तेत चतुर्थः
संवत्सरं पृथगेके न्यायस्तु न चतुर्थः पिण्डो भवतीतिश्रुतेरहरहरन्नमस्मै ब्राह्मणायोदकुम्भं च दद्या-
त्पिण्डमप्येके निपृणन्ति ॥ ११ ॥ पशुश्चेदाप्लव्या गामग्रेणाग्नीन्परीत्य पलाशशाखान्निहन्ति परिव्यय-
णोपाकरणनियोजनप्रोक्षणान्यावृता कुर्याद्यच्चान्यत्परिपशव्ये हुत्वा तूष्णीमपराः पञ्च वपोद्धरणं
चाभिघारयेद्देवताश्चादिशेदुपाकरणनियोजनप्रोक्षणेषु स्थालीपाके चैवं वपाꣳहुत्वाऽवदानान्यवद्यति
सर्वाणि त्रीणि पञ्च वा स्थालीपाकमिश्राण्यवदानानि जुहोति पश्वङ्गं दक्षिणा यद्देवते तद्दैवतं यजे-
त्तस्मै च भागं कुर्यात्तं च ब्रूयादिममनुप्रापयेति नद्यन्तरे नावं कारयेन्न वा ॥ १२ ॥ अथातोऽवकीर्णि-
प्रायश्चित्तममावास्यायां चतुष्पथे गर्दभं पशुमालभते निर्ऋतिं पाकयज्ञेन यजेताप्स्ववदानहोमो भूमौ
पशुपुरोडाशश्रपणं तां छविं परिदधीतोर्ध्वबालामित्येके संवत्सरं भिक्षाचर्यं चरेत्स्वकर्म परिकीर्तयनथा-
परमाऽऽज्याहुतीर्जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि कामकामाय स्वाहा ॥ कामाभिदु(द्रु)ग्धोऽ-

स्म्यभिदु(द्रु)ग्धोऽस्मि कामकामाय स्वाहेत्यथोपतिष्ठते सम्मा सिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सम्बृहस्पतिः सम्मायमग्निः सिञ्चतु प्रजया च धनेन चेत्येतदेव प्रायश्चित्तम् ॥ १३ ॥ अथातः सभाप्रवेशनꣳ-सभामभ्येति सभाङ्गिरसि नादिर्नामासि त्विषिर्नामासि तस्यै ते नम इत्यथ प्रविशति सभा च मा समितिश्चोभे प्रजापतेर्दुहितरौ सचेतसौ ॥ यो मानविद्यादुपमास तिष्ठेत्सचेतनो भवतु शꣳसथे जन इति पर्षदमेत्य जपेदभिभूरहमागमविराडप्रतिवाश्याः ॥ अस्याः पर्षद ईशानः सहसा सुदुष्टरो जन इति स यदिमन्येत क्रुद्धोऽयमिति तमभिमन्त्रयते यात एषा रराट्या तनूर्मन्योः क्रोधस्य नाशनी ॥ तां देवा ब्रह्मचारिणो विनयन्तु सुमेधसः ॥ द्यौरहं पृथिवी चाहं तौ ते क्रोधं नयामसि गर्भमश्वतर्य-सहासावित्यथ यदि मन्येत द्रुग्धो यमिति तमभिमन्त्रयते तां ते वाचमास्य आदत्ते हृदय आदधे यत्र यत्र निहिता वाक्तां ततस्तत आददे यदहं ब्रवीमि तत्सत्यमधरोमत्तांद्यस्वेत्येतदेव वशीकर-णम् ॥ १४ ॥ अथातो रथारोहणं युङ्क्तेतिरथꣳ सम्प्रेष्य युक्त इति प्रोक्ते सा विराडित्येत्य चक्रे अभिमृशति रथन्तरमसीति दक्षिणं बृहदसीत्युत्तरं वामदेव्यमसीति कूबरीꣳ हस्तेनोपस्थमभि-

मृशत्यङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं यौ ध्वान्तं वाताग्रमनुसञ्चरन्तं दूरेहेतिरिन्द्रियवान्पतत्रि ते नाऽग्नयः पप्रयः पारयन्त्विति नमो माणिचरायेति दक्षिणं धुर्यं प्राजति (गवां मध्ये स्थापयति) अप्राप्य देवताः प्रत्यवरोहेत्सम्प्रति ब्राह्मणान्मध्ये गा अभिक्रम्य पितॄन्न स्त्रीब्रह्मचारिणौ सारथी स्यातां मुहूर्त्तर्मतीयाय जपेदिहरतिरिहरमध्वमेके मास्त्विहरेतिरिति च स यदि दुर्बलो रथः स्यात्तमास्थाय जपेदयं वामश्विनारथो मा दुर्गे मास्तरोरिषदिति स यदि भ्रम्यात्स्तम्भमुपस्पृश्य भूमिं वा जपेदेष वामाश्विना रथो मा दुर्गे मास्तरोरिषदिति तस्य न काचनार्त्तिर्न्न रिष्टिर्भवति या त्वा ध्वानं विमुच्य रथं यवसोदके दापयेदेष उ ह वाहनस्यापह्नय इति श्रुतेः ॥ १५ ॥ अथातो हस्त्यारोहणमेत्य हस्तिनमभिमृशति हस्तियशसमसि हस्तिवर्चसमसीत्यथावरोहतीन्द्रस्य त्वा वज्रेणाभितिष्ठामि स्वस्ति मा सम्पारयेत्येतेनैवाश्वारोहणं व्याख्यातमुष्ट्रमारोक्ष्यन्नभिमन्त्रयते त्वाष्ट्रोऽसि त्वष्टृदैवत्यः स्वस्ति मा सम्पारयेति रासभमारोक्ष्यनभिमयन्त्रते शूद्रोऽसि शूद्रजन्माग्नेयो वै द्विरेताः स्वस्ति मा सम्पारयेति नावमारोक्ष्यनभिमन्त्रयते सुनावमित्युत्तरिष्यनभिमन्त्रयते सुत्रामाणमिति वनस-

भिमन्त्रयते नमो रुद्राय वनसदे स्वस्ति मा सम्पारयेति गिरिमभिमन्त्रयते नमो रुद्राय गिरिषदे स्वस्ति मा सम्पारयेति चतुष्पथमभिमन्त्रयते नमो रुद्राय पथिषदे स्वस्ति मा सम्पारयेति नदीमुत्तरिष्यन्न-भिमन्त्रयते नमो रुद्रायाप्सुषदे स्वस्ति मा सम्पारयेति श्मशानमभिमन्त्रयते नमो रुद्राय पितृषदे स्वस्ति मा सम्पारयेति गोष्ठमभिमन्त्रयते नमो रुद्राय शकृत्पिण्डसदे स्वस्ति मा सम्पारयेति यत्र चान्यत्रापि नमो रुद्रायेत्येव ब्रूयाद्रुद्रो ह्येवेदꣳसर्वमिति श्रुतेः सिचाऽवधुतोऽभिमन्त्रयते सिगसि न वज्रोऽसि नमस्तेऽस्तु मा मा हिꣳसीरिति स्तनयित्नुमभिमन्त्रयते शिवा नो वर्षाः सन्तु शिवा नः सन्तु हेतयः शिवा नस्ताः सन्तु यास्त्वꣳसृजसि वृत्रहन्निति शिवां वाश्यमानामभिमन्त्रयते शिवो नामेति शकुनिं वाश्यमानमभिमन्त्रयते हिरण्यपर्ण शकुने देवानां प्रहितं गम ॥ यमदूत नमस्तेऽस्तु किन्त्वाकार्क्षारिणोऽब्रवीदिति क्षेम्यो ह्येव भवति लक्षण्यं वृक्षमभिमन्त्रयते मा त्वाशनिर्मा परशुर्मा वातो मा राजप्रेषितो दण्डः ॥ अङ्कुरास्ते प्ररोहन्तु निवाते त्वाऽभिवर्षत्वग्निष्टे मूलं मा हिꣳसीत्स्वस्ति तेऽस्तु वनस्पते स्वस्ति मेऽस्तु वनस्पत इति स यदि किञ्चिल्लभेत तत्प्रतिगृह्णाति

द्यौस्त्वा ददातु पृथिवी त्वा प्रतिगृह्णात्विति साऽस्य न ददतः क्षीयते भूयसी च प्रतिगृहीता भवत्यथ यद्योदनं लभेत तत्प्रतिगृह्य द्यौस्त्वेति तस्य द्विः प्राश्नाति ब्रह्मा त्वाऽश्नातु ब्रह्मा त्वा प्राश्नात्वित्यथ यदि मन्थं लभेत तम्प्रतिगृह्य द्यौस्त्वेति तस्य त्रिः प्राश्नाति ब्रह्मा त्वाऽश्नातु ब्रह्मा त्वा प्राश्नातु ब्रह्मा त्वा पिबत्विति ॥ अथातोऽधीत्याधीत्यानिराकरणं प्रतीकं मे विचक्षणं जिह्वा मे मधु यद्वचः। कर्णाभ्यां भूरि शुश्रुवे मात्वꣳहार्षीः श्रुतं मयि ब्रह्मणः प्रवचनमसि ब्रह्मणः प्रतिष्ठानमसि ब्रह्मकोशोऽसि सनिरसि शान्तिरस्यनिराकरणमसि ब्रह्मकोशं मे विश ॥ वाचा त्वा पिदधामि वाचा त्वा पिदधामीति (तिष्ठ प्रतिष्ठ) स्वरकरणकण्ठ्यौरसदन्त्यौष्ठ्यग्रहणधारणोच्चारणशक्तिर्मयि भवत्वाप्यायन्तु मेऽङ्गानि वाक्प्राणश्चक्षुः श्रोत्रं यशो बलम्। यन्मे श्रुतमधीतं तन्मे मनसि तिष्ठतु तिष्ठतु ॥ १६ ॥

इति श्रीपारस्करगृह्यसूत्रे तृतीयकाण्डः समाप्तः ॥ ३ ॥

(अथ पारस्करगृह्यसूत्रपरिशिष्टम् ।)

अथ श्राद्धसूत्रम् ।

अपरपक्षे श्राद्धं कुर्वीतोर्ध्वं वा चतुर्थ्या यदहः सम्पद्येत तदहर्ब्राह्मणानामन्त्र्य पूर्वेद्युर्वा स्नातकानेके यतीन् गृहस्थान् साधून् वा श्रोत्रियान् वृद्धाननवद्यान् स्वकर्मस्थानभावेऽपि शिष्यान् स्वाचारान् द्विर्नग्नशुक्लविक्लिधश्यावदन्तविद्धप्रजननव्याधितव्यङ्गिश्वित्रिकुष्ठिकुनखिवर्जमनिन्द्येनामन्त्रितो नापक्रामेदामन्त्रितो वाऽन्यदन्नं न प्रतिगृह्णीयात्स्नाताञ्छुचीनाचान्तान्प्राङ्मुखानुपवेश्य दैवे युग्मानयुग्मान्यथाशक्ति पित्र्य एकैकस्योदङ्मुखान्द्वौ वा दैवे त्रीन् पित्र्य एकैकमुभयत्र वा मातामहानाञ्चैवं तन्त्रं तत्र वा वैश्वदेविकꣳश्रद्धान्वितः श्राद्धं कुर्वीत शाकेनापि वाऽपरपक्षमतिक्रामेन्मासि मासि वोशनमिति श्रुतेस्तदहः शुचिरक्रोधनोऽत्वरितोऽप्रमत्तः सत्यवादी स्यादध्वमैथुनश्रमस्वाध्यायान्वर्जयेदावाहनादि वाग्यत उपस्पर्शनादामन्त्रिताश्चैवम् ॥ १ ॥ दैवपूर्वꣳ श्राद्धं पिण्डपितृयज्ञवदुपचारः पित्र्ये द्विगुणास्तु दर्भाः पवित्रपाणिर्दद्यादासीनः सर्वत्र प्रश्नेषु पङ्क्ति-

मूर्धन्यं पृच्छति सर्वान्व्यासनेषु दर्भानास्तीर्य विश्वान्देवानावाहयिष्य इति पृच्छत्यावाहयेत्यनुज्ञातो विश्वे देवासऽआगतेत्यनयाऽऽवाह्यावकीर्य विश्वेदेवाः शृणुतेममिति जपित्वा पितॄनावाहयिष्य इति पृच्छत्यावाहयेत्यनुज्ञत उशन्तस्त्वेत्यनयाऽऽवाह्यावकीर्याऽऽयन्तु न इति जपित्वा यज्ञिय-वृक्षचमसेषु पवित्रान्तर्हितेष्वेकैकस्मिन्नप आसिञ्चति शन्नो देवीरित्येकैकस्मिन्नेव तिलानावपति तिलोऽसि सोमदैवत्यो गोसवो देवनिर्मितः॥ प्रत्नमद्भिः प्रक्तः स्वधया पितॄनिमाँल्लोकान्प्रीणाहि नः स्वाहेति सौवर्णराजतौदुम्बरखड्गमणिमयानां पात्राणामन्यतमेषु यानि वा विद्यन्ते पत्रपुटेष्वे-कैकस्यैकेन ददाति सपवित्रेषु हस्तेषु या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुर्या अन्तरिक्षा उत पार्थि-वीर्याः॥ हिरण्यवर्णा यज्ञियास्ता न आपः शिवाः शंस्योनाः सुहवा भवन्त्वित्यसावेष तेऽर्घ इति प्रथमे पात्रे संस्रवान्समवनीय पितृभ्यः स्थानमसीति न्युब्जं पात्रं निदधात्यत्र गन्धपुष्पधूपदीप-वाससाञ्च प्रदानम् ॥ २ ॥ उद्धृत्य घृताक्तमन्नं पृच्छत्यग्नौ करिष्य इति कुरुष्वेत्यनुज्ञातः पिण्ड-पितृयज्ञवद्धुत्वा हुतशेषं दत्त्वा पात्रमालभ्य जपति पृथिवी ते पात्रं द्यौरपिधानं ब्राह्मणस्य मुखे

अमृते अमृतं जुहोमि स्वाहेति वैष्णव्यर्चा यजुषा वाऽङ्गुष्ठमन्नेऽवगाह्यापहता इति तिलान्प्रकीर्योष्णꣳस्विष्टमन्नं दद्याच्छक्त्या वाऽश्नत्सु जपेत् व्याहृतिपूर्वां गायत्रीꣳ सप्रणवाꣳ सकृत्त्रिर्वा राक्षोघ्नीः पित्र्यमन्त्रान्पुरुषसूक्तमप्रतिरथमन्यानि च पवित्राणि तृप्तान् ज्ञात्वाऽन्नं प्रकीर्य सकृत्सकृदपो दत्त्वा पूर्ववद्गायत्रीं जपित्वा मधुमतीर्मधु मध्विति च तृप्ताः स्थेति पृच्छति तृप्ताः स्म इत्यनुज्ञातः शेषमन्नमनुज्ञाप्य सर्वमन्नमेकतोद्धृत्योच्छिष्टसमीपे दर्भेषु त्रींस्त्रीन्पिण्डानवनेज्य दद्यादाचान्तेष्वित्येक आचान्तेषूदकं पुष्पाण्यक्षतानक्षय्योदकं च दद्यादघोराः पितरः सन्तु सन्त्वित्युक्ते गोत्रं नो वर्धतां वर्धतामित्युक्ते दातारो नोऽभिवर्धन्तां वेदाः सन्ततिरेव च ॥ श्रद्धा च नो मा व्यगमद्बहु देयं च नोऽस्त्वित्याशिषः प्रतिगृह्य स्वधावाचनीयान्सपवित्रान्कुशानास्तीर्य स्वधां वाचयिष्य इति पृच्छति वाच्यतामित्यनुज्ञातः पितृभ्यः पितामहेभ्यः प्रपितामहेभ्यो मातामहेभ्यः प्रमातामहेभ्यो वृद्धप्रमातामहेभ्यश्च स्वधोच्यतामित्यस्तु स्वधेत्युच्यमाने स्वधावाचनीयेष्वपो निषिञ्चत्युर्जमित्युत्तानं पात्रं कृत्वा यथाशक्ति दक्षिणां दद्याद्ब्राह्मणेभ्यो विश्वेदेवाः प्रीयन्ता-

मिति दैवे वाचयित्वा वाजेवाजेवतेति विसृज्यामावाजस्येत्यनुव्रज्य प्रदक्षिणीकृत्योपविशेत् ॥ ३ ॥ अथैकोद्दिष्टमेकोऽर्घ एकं पवित्रमेकः पिण्डो नावाहनं नाग्नौकरणं नात्र विश्वेदेवाः स्वदितमिति तृप्तिप्रश्नः सुस्वदितमितीतरे ब्रूयुरुपतिष्ठतामित्यक्षय्यस्थानेऽभिरम्यतामिति विसर्गोऽभिरताः स्म इतीतरे ॥ ४ ॥ ततः संवत्सरे पूर्णे त्रिपक्षे द्वादशाहे वा यदहर्वा वृद्धिरापद्येत चत्वारि पात्राणि सतिलगन्धोदकानि पूरयित्वा त्रीणि पितृणामेकं प्रेतस्य प्रेतपात्रं पितृपात्रेष्वासिञ्चति ये समाना इति द्वाभ्यामेतेनैव पिण्डो व्याख्यातोऽत ऊर्ध्वं संवत्सरे संवत्सरे प्रेतायान्नं दद्याद्यस्मिन्नहनि प्रेतः स्यात् ॥ ५ ॥ आभ्युदयिके प्रदक्षिणमुपचारः पूर्वाह्णे पित्र्यमन्त्रवर्जं जपः ऋजवो दर्भा यवैस्तिलार्थाः सम्पन्नमिति तृप्तिप्रश्नः सुसम्पन्नमितीतरे ब्रूयुर्दधिबदराक्षतमिश्राः पिण्डा नान्दीमुखान्पितॄनावाहयिष्य इति पृच्छत्यावाहयेत्यनुज्ञातो नान्दीमुखाः पितरः प्रीयन्तामित्यक्षय्यस्थाने नान्दीमुखान्पितॄन्वाचयिष्य इति पृच्छति वाच्यतामित्यनुज्ञातो नान्दीमुखाः पितरः पितामहाः प्रपितामहा मातामहाः प्रमातामहा वृद्धप्रमातामहाश्च प्रीयन्तामिति न स्वधां प्रयुञ्जीत युग्माना-

शयेदत्र ॥ ६ ॥ अथ तृप्तिर्ग्राम्याभिरोषधीभिर्मासं तृप्तिस्तदभाव आरण्याभिर्मूलफलैरोषधीभिर्वा सहान्नेनोत्तरास्तर्पयन्ति छागोस्रमेषानालभ्य क्रीत्वा लब्ध्वा वा न स्वयं मृतानाहृत्य पचेन्मासद्वयं तु मत्स्यैर्मासत्रयं तु हारिणेन चतुर औरभ्रेण पञ्च शाकुनेन षट् छागेन सप्त कौर्मेणाष्टौ वाराहेण नव मेषमाꣳसेन दश माहिषेणैकादश पार्षतेन संवत्सरं तु गव्येन पयसा पायसेन वा वार्ध्रीण-समाꣳसेन द्वादश वर्षाणि ॥ ७ ॥ अथाक्षय्यतृप्तिः खड्गमाꣳसं कालशाकं लोहच्छागमाꣳसं मधु महाशल्को वर्षासु मघाश्राद्धꣳहस्तिच्छायायाञ्च मन्त्राध्यायिनः पूताः शाखाध्यायी षडङ्गविज्ज्येष्ठ-सामगो गायत्रीसारमात्रोऽपि पञ्चाग्निः स्नातकस्त्रिणाचिकेतस्त्रिमधुस्त्रिसुपर्णी द्रोणपाठको ब्राह्मोढा-पुत्रो वागीश्वरो याज्ञिकश्च नियोज्या अभावेऽप्येकं वेदविदं पङ्क्तिमूर्द्धनि नियुञ्ज्यात् ॥ आसहस्रा-त्पङ्क्तिं पुनातीति वचनात् ॥ ८ ॥ अथ काम्यानि भवन्ति स्त्रियोऽप्रतिरूपाः प्रतिपदि द्वितीयायाꣳस्त्री-जन्म श्वास्तृतीयायां चतुर्थ्यां क्षुद्रपशवः पुत्राः पञ्चम्यां द्यूतर्द्धिः षष्ठ्यां कृषिः सप्तम्यां वाणिज्य-मष्टम्यामेकशफं नवम्यां दशम्यां गावः परिचारका एकादश्यां धनधान्यानि द्वादश्यां कुप्यꣳ

हिरण्यं ज्ञातिश्रैष्ठ्यं च त्रयोदश्यां युवानस्तत्र म्रियन्ते शस्त्रहतस्य चतुर्दश्याममावास्यायाᳫँसर्व-मित्यमावास्यायाᳫँसर्वमिति ॥ ९ ॥ ॥ ॥ ॥

इति कात्यायनप्रोक्तं पारस्करगृह्यसूत्रस्य परिशिष्टं समाप्तम् ।

श्रीकात्यायनोक्तं त्रिकण्डिकास्नानसूत्रम् ।

अथातो नित्यस्नानं नद्यादौ मृद्गोमयकुशतिलसुमनस आहृत्योदकान्तं गत्वा शुचौ देशे स्थाप्य प्रक्षाल्य पाणिपादं कुशोपग्रहो बद्धशिखी यज्ञोपवीत्याचम्योरुग्ᳫँहीति तोयमामन्त्र्यावर्तयेद्येतेशतमिति सुमित्रियान इत्यपोऽञ्जलिनाऽऽदाय दुर्मित्रिया इति द्वेष्यं प्रति निषिञ्चेत्कटिं वस्त्यूरू जङ्घे चरणौ करौ मृदा त्रिस्त्रिः प्रक्षाल्याचम्य नमस्योदकमालभेदङ्गानि मृदेदं विष्णुरिति सूर्याभिमुखो निमज्जेदापो अस्मानिति स्नात्वोदिदाभ्य इत्युन्मज्य निमज्योन्मज्याचम्य गोमयेन विलिम्पेन्मानस्तोक इति ततोऽभिषिञ्चेदिमम्मे वरुणेति चतसृभिर्मा॑प उदुत्तमं मुञ्चन्त्ववभृथेत्यन्ते चैतन्निमज्योन्मज्याचम्य दर्भैः पावयेदापोहिष्ठेति तिसृभिरिदमापो हविष्मतीर्द्देवीराप इति द्वाभ्यामपोदेवा द्रुपदादिव शन्नो देवीरपाᳫँ रसमपोदेवीः पुनन्तुमेति नवभिश्चित्पतिर्म्मेत्योङ्कारेण व्याहृतिभिर्गायत्र्या चादावन्ते चान्तर्जलेऽघमर्षणं त्रिरावर्त्तयेद् द्रुपदादिवायङ्गौरिति वा तृचं प्राणायामं वा सशिरसमोमिति वा विष्णोर्वा स्मरणम् ॥ १ ॥ उत्तीर्य धौते वाससी परिधाय मृदोरू करौ प्रक्षाल्याचम्य त्रिरायम्यासून् पुष्पाण्यम्बुमिश्राण्यूर्द्ध्वं क्षिप्त्वोर्ध्वबाहुः सूर्यमुदीक्षन्नुद्वयमुदुत्यं चित्रं तच्चक्षुरिति गायत्र्या च

यथाशक्ति विभ्राडित्यनुवाकपुरुषसूक्तशिवसङ्कल्पमण्डलब्राह्मणैरित्युपस्थाय प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्योपविशेत् दर्भेषु दर्भपाणिः स्वाध्यायञ्च यथाशक्त्यादावारभ्य वेदम् ॥ २ ॥ ततस्तर्पयेद्ब्रह्माणं पूर्वं विष्णुꣳ रुद्रं प्रजापतिं देवाँश्छन्दाꣳसि वेदानृषीन् पुराणाचार्यान् गन्धर्वानितराचार्यान्संवत्सरञ्च सावयवं देवीरप्सरसो देवानुगान्नागान्सागरान्पर्वतान्सरितो मनुष्यान् यक्षान् रक्षाꣳसि पिशाचान्सुपर्णान् भूतानि पशून् वनस्पतीनोषधीर्भूतग्रामश्चतुर्विधस्तृप्यतामिति ॐकारपूर्वं ततो निवीती मनुष्यान् । सनकञ्च सनन्दनं तृतीयञ्च सनातनम् । कपिलमासुरिञ्चैव वोढुं पञ्चशिखन्तथा । ततोऽपसव्यं तिलमिश्रं कव्यवाडनलꣳ सोमं यममर्यमणमग्निष्वात्तान् सोमपो बर्हिषदो यमाँश्चैके । यमाय धर्मराजाय मृत्यवे चान्तकाय च । वैवस्वताय कालाय सर्वभूतक्षयाय च । औदुम्बराय दध्नाय नीलाय परमेष्ठिने । वृकोदराय चित्राय चित्रगुप्ताय वै नम इति "एकैकस्य तिलैर्मिश्राँस्त्रींस्त्रीन्दद्याज्जलाञ्जलीन् । यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति जीवत्पितृकोऽप्येतानन्याँश्चेतर उदीरतामङ्गिरस आयन्तु न ऊर्जं वहन्ती पितृभ्यो ये चेह मधुव्वाता इति तृचञ्जपन् प्रसिञ्चेत्तृप्यध्वमिति त्रिर्नमो व इत्युक्त्वा मातामहानाञ्चैवं गुरुशिष्यर्त्विग्ज्ञातिबान्धवानतर्पिता देहाद्रुधिरं पिबन्ति वासो निष्पीड्याचम्य ब्राह्मवैष्णवरौद्रसावित्रमैत्रवारुणैस्तल्लिङ्गैरर्चयेदद्दश्रꣳ हꣳस इत्युपस्थाय प्रदक्षिणीकृत्य दिशश्च देवताश्च नमस्कृत्योपविश्य ब्रह्माग्निपृथिव्योषधिवाग्वाचस्पतिविष्णुमहद्भ्योऽद्भ्योऽपाम्पतये वरुणाय नम इति सर्वत्र संवर्च्चसेति मुखं विमृष्टे देवागातुविद इति विसर्जयेदेष स्नानविधिरेष स्नानविधिः ॥ ३ ॥ इति श्रीकात्यायनोक्तं त्रिकण्डिकास्नानसूत्रं समाप्तम् ॥

॥ अथ भोजनसूत्रम् ॥

अथातः श्रुतिस्मृतीरनुसृत्य भोजनविधिं व्याख्यास्यामः ॥ आचान्तो धृतोत्तरीयवस्त्रो धृतश्रीखण्डगन्धपुण्ड्रो भोजनशालामागत्य गोमयेनोपलिप्य शुचौ देशे विहितपीठाधिष्ठितो नित्यं प्राङ्मुखो

न दक्षिणामुखो न प्रत्यङ्मुखो न विदिङ्मुखो श्रीकामश्चेत्प्रत्यङ्मुख सत्यकामश्चेदुदङ्मुखो यशस्कामश्चेद्दक्षिणामुखो जीवन्मातृकवर्जं हस्तपादास्येषु पञ्चस्वार्द्रो नीवारचूर्णैर्गोमृदा भस्मनोदकेन वा मण्डलं कुर्याच्चतुष्कोणं ब्राह्मणस्य त्रिकोणं क्षत्रियस्य मण्डलाकृति वैश्यस्याभ्युक्षणं शूद्रस्य यथा चक्रायुधो विष्णुस्त्रैलोक्यं परिरक्षति ॥ एवं मण्डलभस्मैतत्सर्वभूतानि रक्षत्विति तत्र भूमौ निहितपात्रेऽन्ने परिविष्टे पितुन्नुस्तोषमित्यन्नꣳ स्तुत्वा मानस्तोके नमो वः किरिकेभ्यो नमः शम्भवायेत्यभिमन्त्र्य प्रोक्षयेत् ॥ सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातर्ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामीति सायं तेजोसि शुक्रमस्यमृतमसीति यजुषाऽन्नमभिमृश्याऽग्निरश्मीत्यात्मानमग्निं ध्यात्वा भूपतये भुवनपतये भूतानां पतये इति चित्राय चित्रगुप्ताय सर्वेभ्यो भूतेभ्यो नम इति दिवा प्रणवादिकैः स्वाहा नमोऽन्तैर्मन्त्रैः प्रतिमन्त्रं बलीन्हरेदन्तश्चरति भूतेषु गुहायां विश्वतोमुखः ॥ त्वं ब्रह्म त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमोङ्कारस्त्वं विष्णोः परमं पदममृतोपस्तरणमसि स्वाहेति विष्णुमन्त्रमभिध्यायन्नाचम्यान्नममृतं ध्यायन्मौनी हस्तचापल्यादिरहितो मुखे पञ्च प्राणाहुतीर्जुहोति प्राणाय

स्वाहाऽपानाय स्वाहा व्यानाय स्वाहा समानाय स्वाहोदनाय स्वाहेति क्रमं याज्ञवल्क्यो मन्यत उदानाय स्वाहेति शौनकबौधायनौ याज्ञवल्क्योदितक्रमो वाजसनेयिनां दन्तैर्नोपस्पृशेज्जिह्वया ग्रसेदङ्गुष्ठप्रदेशिनीमध्यमाभिः प्रथमामङ्गुष्ठमध्यमानामिकाभिर्द्वितीयामङ्गुष्ठानामिकाकनिष्ठिकाभिस्तृतीयां कनिष्ठिकातर्जन्यङ्गुष्ठैश्चतुर्थीꣳ सर्वाभिरङ्गुलीभिः साङ्गुष्ठाभिः पञ्चमीमङ्गुष्ठानामिकाग्राभ्यामन्नेनैता आहुतय इति हारीतव्याख्यातारः सर्वाभिरेता इति बौधायनः ॥ मौनं त्यक्त्वा प्राग्द्रवरूपमश्नीयान्मध्ये कठिनमन्ते पुनर्द्रवाशी स्यान्मधुरं पूर्वं लवणाम्लौ मध्ये ॥ कटुतिक्तादिकान्पश्चाद्यथासुखं भुञ्जीत भुञ्जानो वामहस्तेनान्नन्न स्पृशेन्न पादौ न शिरो न वस्तिं न पराभोजनꣳ स्पृशेदेवं यथारुचि भुक्त्वा भुक्तशेषमन्नमादाय ॥ "मद्भुक्तोच्छिष्टशेषं ये भुञ्जते पितरोऽधमाः ॥ तेषामन्नं मया दत्तमक्षय्यमुपतिष्ठतु" इति ॥ १ ॥ पितृतीर्थेन दत्वाऽमृतापिधानमसि स्वाहेति ॥२४६॥ हस्तगृहीतानामपामर्धं पीत्वाऽर्धं भूमौ निक्षिपेत् ॥ "रौरवे पूयनिलये पद्मार्बुदनिवासिनाम् ॥ अर्थिनाꣳ सर्वभूतानामक्षय्यमुपतिष्ठतु" इति तस्माद्देशादपसृत्य गण्डूषशलाकादिभिस्तर्जनीवर्जमा-

स्यꣳशोधयेन्न भार्यादर्शनेऽश्नीयान्न भार्या सह न सन्ध्ययोर्न मध्याह्ने नार्धरात्रे नायज्ञोपवीती नार्द्र-
शिरा नार्द्रवासा नैकवासा न शयानो न ताम्रभाजने न भिन्नेन राजतसौवर्णशङ्खस्फाटिककाँस्य-
भाजनवर्जं न लौहे न मृन्मये न सन्धिसꣳस्थिते न भुवि न पाणौ न सर्वभोजी स्यात्किञ्चिद्भोज्यं
परित्यजेदन्यत्र घृतपायसदधिसक्तुपललमधुभ्यः साध्वाचान्तो दक्षिणपादाङ्गुष्ठे पाणिं निःस्रावये-
दङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः ॥ ईशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणातु विश्वभुगिति श्वात्राः
पीता इति नाभिमालभेत अमृता इत्यतः प्राग् "अगस्त्यं वैनतेयं च शनिश्च वडवानलम्। आहार-
परिणामार्थं स्मरेद्भीमञ्च पञ्चमम्" ॥ इत्युदरमालभ्य "शर्यातिं च सुकन्याञ्च च्यवनं शक्रमश्विनौ ॥
भोजनान्ते स्मरेन्नित्यं तस्य चक्षुर्न हीयते" इति स्मृत्वा मुखशुद्धिं कुर्यान्नमो भगवते वाजसनेयाय
याज्ञवल्क्याय नमो भगवते वाजसनेयाय याज्ञवल्क्याय ॥ ॥ ॥

इति परिशिष्टे भोजनसूत्रम् ॥

इति याज्ञवल्क्यशिक्षा-प्रतिज्ञासूत्र-सर्वानुक्रमसूत्र-पारस्करगृह्यसूत्र-परिशिष्टप्रकरणानि समाप्तानि ॥

श्लोकपञ्चकम् ।

द्विसप्तत्युत्तरे शाके ह्यष्टादशशते युते । चैत्रे तिथौ प्रतिपदि शुक्ले च रविवासरे ॥ १ ॥
सौराष्ट्रान्तर्गतश्रीमज्जामनगरवासिना । आचार्यामृतलालेन त्रिकंजित्तनुजन्मना ॥ २ ॥
शास्त्रिणा, श्रीयजुर्वेदसंहिता विदुषां कृते । पीयूषवर्षिणीनाम्न्या टिप्पण्या समलङ्कृता ॥ ३ ॥
याज्ञवल्क्यकृतां शिक्षामालोक्यैव यथामति । इयं संशोधिता सुष्ठु प्रातिशाख्यानुसारतः ॥ ४ ॥
प्रसन्नमानसाः सन्तु पितरो गुरवस्तथा । प्रीणातु ललितादेवी चास्मच्छ्रीकुलदेवता ॥ ५ ॥

ग्रन्थोऽयं मोहमय्यां सत्यभामाबाई पाण्डुरङ्ग इत्येताभिर्निर्णयसागरमुद्रणालयस्य कृते
तत्रैव मुद्रापयित्वा प्रकाशितः ।

शकाब्दाः १८७२, सनाब्दाः १९५०.

पब्लिशर—सत्यभामाबाई पांडुरंग
प्रिंटर— रामचंद्र येसू शेडगे
निर्णयसागर प्रेस, २६।२८ कोलभाट स्ट्रीट, मुंबई

इति प्रास्ताविक-संहितामन्त्राणामकाराद्यनुक्रमणिका-वेदपारायणविध्यनुवाकसूत्राध्यायाष्टविकृति-
याज्ञवल्क्यशिक्षा-प्रतिज्ञासूत्र-सर्वानुक्रमसूत्र-पारस्करगृह्यसूत्रादिसमलङ्कृता

शुक्लयजुर्वेदमाध्यन्दिनीयसंहिता समाप्ता ॥